

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

۴۴

نچیره‌ی هزری هاوچه‌رخى ئیسلامی

چیرۆکی شێمان له قوتێماندا

۲

له باره‌ی ئیمان و بانگه‌وازی و جهاددا

دوێنێ
سکاوه‌هاو پهلز

نۆڤیسێ
دکتێر سلێمان عه‌بدولقاسم الخه‌یری

منتدى اقراء الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

چىرۇكى پىشىنان

لە قورئاندا

بەشى دووھم

سہ برس۔ نہ زنجیری، نہ زنجیری، نہ زنجیری، نہ زنجیری

❁ دہ ولہ منہ مذکر دینی بکشیخانہ کی کوریہ بہ گرنکترین و کاریگر ترین دہ قی مہ و کیستانہ

کہ مشغولی سریرینی ہزری ہا وچہ ریہ لایمین .

ماشنا کردنی خوینہ رولاوی موسلمان کورہ بدہ بقیہ کو تینا نہی

کہ سہ چا وہن بۆرۈشنیری ئیسلامی و سارتینیری برابونی ئیسلامین .

● شماره زاکردنی براسته و خوی لاوی کوردیم سچاوانه ، نمازاکردنینه

رگشت کوت و بہند و پوچونی تہ سکی عزایہ تی و تاکرہ وی و بہ و تکرہ رای .

• بناغہ یک بنی بونیا دنانی کہ سایہ تیر کی نیلامی بہ ہیتیر نوہرہ رتا کنکی

موسلمانی کورد، ناتوانای، بیخمدانی، و گوزا کار یانه هبانی، که خوی

پہرہ رنڈگاری نی سی سپار دودہ .

دہ گہ نل ریزو تہ قدیر مان بوپر و برای نوسہ رانی نہ م زنجیرہ یہ ، مہرجہش نہ

یُتھریا بہ ندی ہے موبیر و بونچونہ کانیاں ہیں ۔

بادہ ستوریشمان لہ وہ رگرتن فرمایشتہ کہی خواہی پہ روہ ردگاربت،

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

هَدَاهُمْ اللَّهُ وَأَوْلَيْتَكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

القشیر

چیرۆکی پیشینان له قورئاندا

چهند وانهیهك له ئیمان و
بانگهوازو جیهاد دا

بهشی دووهم

نووسینی
د. صلاح عبدالفتاح الخالدي

وهه گێڕانی
کاوه هاواراز

بۆ ئۆڵێکۆز و وێڵێکۆز

ماڻي لھ ڇاپڊانهوھي پاريزراوھ ٻو
نوسينگھي تھفسير

ناوي ڪٽيب به عهريبي: مع قصص السابقين في القرآن (۲)
 ناوي نوسهر: د. صلاح عبدالفتاح الخالدي
 ناوي ڪٽيب به ڪوردي: چيروڪي پيشينان له قورئاندا به شي دووهم
 ناوي وهر گيهر: ڪاوه مصطفي (هاوراز)
 ڇاپ و بلاو ڪردنهوھي: نوسينگھي تھفسير ٻو بلاو ڪردنهوھي ورا ڪه يانندن/ههولير
 نه ڇشه سازي ناوهوھ: عزالدين محمد عمر
 ڇهت: نهوزاد ڪوٽي
 بهر ڪ: نه مين مخلص
 نور و سالي ڇاپ: يه ڪهم ۱۴۳۱ هـ - ۲۰۱۰ ز
 تيراز: ۱۵۰۰ دانھ

له بهريو بهرايه تي گشتي روشنيري و هوندر ههولير ژماره ي سپاردن (۳۰۹) سالي ۲۰۰۴ ي پيدراوه

التفسيّر
 ٻو بلاو ڪردنهوھي و را ڪه يانندن
 همولير - شهقامي دادڪا - زير لوتيلي شهرين پالاص
 ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
 موبائل: ۲۲ ۵۱ ۶۰ ۵۰ - ۷۵۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۷۷۰
 tafseeroffice@yahoo.com
 tafseeroffice@maktoob.com
 altafseer@hotmail.com

www.al-tafseer.com

بهشی دووهم

چیرۆکه کانی سوورەتی (کەف)

﴿ تَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۖ ۞ (١٣) ۞ ﴾ الکەف

به ناوی خودای به خشندهی میهره بان

پیشه کی

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستهديه، ونعوذ بالله من شرور انفسنا، وسيئات اعمالنا، من يهد الله فلا مضل له، ومن يضل فلا هادي له، واشهد ان لا اله الا الله، وحده لا شريك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله، صلوات الله وسلامه عليه، وعلى آله وصحبه.. اما بعد:

ئهمهش بهشی دووهمه له تیروانین و لیکۆلینه وه مان له چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئانی پیرۆز... ئه وه بوو پیشتر بهشی یه که مان ده رکرد که ته رخا مان کرد بوو بۆ گرن گترین چیرۆکه کانی (به نو ئیسرا ئیل) و که ده رباره ی چهند چیرۆکێک بوو، وه ک (چیرۆکی دایکی مووسا- سلاوی لی بیّت) و (چیرۆکی پیاوه باوه رداره که ی هۆزی - فیرعه ون) و (چیرۆکی قاروون) و چیرۆکی ویل بوونی (به نو ئیسرا ئیل) له (سینا) داو (چیرۆکی سه رب رپنی مانگا که) و (چیرۆکی هاوه لانی شه ممه (اصحاب السبت) و (چیرۆکی طالوت).

به ئینیشماندا که له م کتیبه دا له سه ر کاره که مان برۆین و له م بواره دا به رده وام بین و چهند نمونه یه کی دیکه ی چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئان لیک بدهینه وه.

بینگومان ئهم به شه مان ته نها بۆ ئه و چیرۆکه نه ی نیو سووره تی (کهف) ته رخا ن کردووه.. دیاره سووره تی (کهف) یش سووره تیکی چیرۆک ئامیژه و، چیرۆکه کان به شیکی زۆری سووره ته که یان پێک هی ناوه و زۆربه ی ئایه ته کانیان له خو گرتووه، چونکه له کۆی هه موو ئایه ته کانی سووره ته که که (۱۱۰) ئایه ته هه فتاویه ک (۷۱) ئایه تیان له سه ر چیرۆکه کان ها توون.

- ١- چیرۆکی هاوهلانی نیو شهشكهوت (قصه اصحاب الكهف).
- ٢- چیرۆکی كابرای خاوهن دووباخه كه له گهڵ هاوهله باوهرداره كهیدا.
- ٣- چیرۆکی (مووسا) - سلاوی خوای لی بیّت - له گهڵ بهنده چاكه كهدا.
- ٤- چیرۆکی (ذو القرنین).

بۆ ههر چیرۆكێك لهم چیرۆكانهش بهندیكی تایبه تیمان داناوه له بهرای گشت چیرۆكه كاندا دهسپێكێكمان بۆ راخۆشكاریی گرتۆته بهر كه باسی ئهو باردۆخه ی هاتنه خوارهوی سووره ته كه دهكات و ئامازه بۆ ئهو تاقیكرده وهیه ی موشریكه كانیش دهكات كه به رێنمایی یه کی جووله كه كان پیغه مبهری خودایان ﷺ تاقی كرده وه.

ههر لهو دهسپێكه دا تیروانی نی مامۆستا (ابو الحسنی ندوی) بۆ سووره تی (كهف) مان خسۆته روو كه سه رنجی وردی خۆی له بابته بنچینه ییه كه ی ئهم سووره ته داوه وای بینویه كه ئهم سووره ته چه ق دهخاته سه ر ململانی نی نیوان باوهرو ماده په رستی.

ههروه ها لهم بهرای یه دا زۆربه ی ئهو پێناسه ییه ی مامۆستای پێشه وا (سید قطب) مان هیئاوه كه له ته فسیری (فی ظلال) ه كهیدا نووسیویه تی و، سه رنجی له بابته گشتیه یه کی سووره ته كه وه له وته وه ریه شی داوه كه سه رجه م بابته لاوه کی (جزئی) و ئایه ت و برگه كانی پێكه وه ده به ستیته وه.

بابته گشتی یه كه ی ئهم سووره ته وهك (سید قطب) یش سه رنجی لی داوه، ئه وه یه مه به ست و ئامانج تییدا راستكرده وه ی بیروباوه رو، راستكرده وه ی به رنامه ی فیکرو تیروانی و، راستكرده وه ی به ها جوانه كانه به ته رازووی عه قیده .. بینگومان بۆ سه رنج و تیروانی له چیرۆكه كانی پیشینان به رنامه یه ك له ئارادا هیه . ئهم به رنامه یه ش له قورئانی پیرۆزو فه رمووه ده كانی پیغه مبه ر ﷺ و تیگه یشتنی هاوهلانی (صحابه) و زانایانی لیكۆلیارو ساغكه ره وه كانه وه، سه رچاوه ی گرتووه ..

ئهوهبوو له بهرگی یه کهمی ئهم کتێبهدا به درێژیی لهم بهرنامهیه دواين، که تاييهت بوو به چیرۆکهکانی (بهنو ئیسرائیل).. لهم بهرگهشدا ههر چهق دهخهينهوه سهه ئهه بهنامهیه، که پێشهکیی بهرگی یه کهم بوو به پێشهکی یه کی ئهم بهرگهه به سههه تايه کی ری خوشکارییشی داده نێینهوه.

به راستی دیدو تیروانین له تايهتهکانی سوورهتی (کهف) هه مه لایه نهه هه مه گیرهه، دهه سه وه نهه وانه لی دهه هیترارهه کانیشی هه مه جوو هه مه رهنگن، وه ئه وهی، که چه نه ده ها دهه سه وه نهه دی (باوه درێتی وه، بانگخوازی وه، جیهادکاری وه، په ره ده هی وه، مه نهه جی وه، زانستی وه، ره وه شتمه نه دی وه، ئابووری وه، کو مه لایه تی وه، پێشه سازی وه، جوگرافی وه، هه ره ها میژوویی وه.. چه نه دین جوو ره بواری تریشن..) به لام سه ره رایی ئه مه ش نه ماتتوانیه هه مو ئه وان وه ئاماره وه په نه وه عیبه ره تانه ی لی دهه یینین وه، هیچ که سیکیش ناتوانیت ئه وه پروپاگانه ده یه بوخوی بکات، بۆیه بیگومان هیشتا گه لیك په نه وه وان هی وای تیدا ماون، که ئی مه گوزه ره مان به لایاندا نه کرد وه.

لیره ش دا له چه نه د خالی کدا ئامانجی تیروانیینی خو مان لهم چیرۆکانه وه له وه ی ده مانه ویت به دیان به یینین، دیاریی ده که یین:-

۱- هیشتنه وه ی باسی ئه وه چیرۆکانه له که ش وه وه ی ده قه قورئانیه که دا وه، ده ره نه چوون له وه ده قانه ته نه ها بۆ سه ره فه رموده راست (صحیح) ده کانی پیغه مبه ره ﷺ نه بیته، که لایه نیکی نادیار وه نه زانرا وه روون ده که نه وه وه، ته م ومژو ئاسته نگیك ده ره ویت ته وه، واته ته نه ها پشت به وه دوو سه ره چاوه یه (قورئان وه سونهت) به سه ترا وه.

۲- په سه نه کردنی هیچ هه وال وه روون کردنه وه شیکاریك له ده قه هه لبه سه ترا وه ئیسرائیلییه کان وه له هه ره سه ره چاوه یه کی هاوشیه یان له ریوا یات وه قسه وه با سه پوو چه ل وه ئه فسانه ییه کان.. هه ره ها ره تکر دنه وه ی هه ره وه باس وه خوا سیك له

هه‌ر مەروڤێکه‌وه‌ ته‌نانه‌ت هه‌ر که‌سیک و له‌ هه‌ر پله‌یه‌ کدا بێت ته‌گه‌ر وته‌و باسه‌ که‌ی پشتیان به‌ ده‌قی رۆشنی قورئان، یان فه‌رمووده‌ی (صحیح) نه‌به‌ستبێت، ته‌مه‌ش به‌پێی پر‌واب‌و‌غان به‌پێویستی قایل بوون ته‌نها به‌ روون کراوه‌ی قورئان و فه‌رمووده‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، هه‌روه‌ها پێویستی و پێویستبوونی بێ ده‌نگی له‌ ئاست ته‌و رووداوو شیکارانه‌ی که‌ ته‌م دوو سه‌رچاوه‌یه‌ (قورئان و سوننه‌ت) لێی بێ ده‌نگ بوون.

۳- ئاو‌ردانه‌وه‌ له‌ په‌هه‌نده‌ واقیعه‌یه‌کانی ته‌و چیرۆکانه‌و ئاماژه‌ کردنی بو‌ پیاده‌کردنی هه‌ندیک دیمه‌ن و وینه‌و نمونه‌یان به‌سه‌ر واقیعه‌ی ته‌مه‌ر‌ودا، هه‌روه‌ها پیاده‌کردنی ته‌و په‌هه‌ند (بعده) واقیعه‌یه‌ کرده‌یی و زیندووه‌ش به‌سه‌ر ته‌و وانه‌و به‌لگه‌و نیشانانه‌ی له‌و چیرۆکانه‌وه‌ وهرده‌گیرین.

۴- چه‌ق خسته‌نه‌سه‌ر وانه‌ باوه‌رداری و بانگ‌خوازی و جیهادی و پێسابه‌ندیه‌ دهره‌ینه‌راوه‌کانی ته‌و چیرۆکانه‌، به‌و پێودانگه‌ی گرن‌گترین ئاتاج و ویسته‌مه‌نیی بانگه‌واز‌کارو چاکسازی خو‌زانی ته‌م سه‌رده‌مه‌یان تێدا‌یه‌.

چه‌ند چیرۆکی تریش له‌ قورئاندا هه‌ن که‌لێک‌ۆلینه‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خ‌ویان بو‌ دیاری ده‌که‌ین‌و، که‌ به‌رگی سی‌هه‌می ته‌م کتێبه‌یه‌و (ان شاءالله) له‌دوای ته‌م به‌رگه‌ دهرده‌چیت، دیاره‌ ته‌و چیرۆکانه‌ی تریش هه‌رده‌باره‌ی پێشینه‌کانه‌، وه‌ک (چیرۆکی هارووت و مارووت) و (چیرۆکی ته‌و رێبواره‌ی به‌لای ناواییه‌که‌دا تێپه‌ری) و (چیرۆکی هه‌ردوو کوره‌که‌ی ئاده‌م) و (چیرۆکی ته‌و پیاوه‌ی خ‌وی له‌ زانستی ئایه‌ته‌کانی خودا دامالێ) و (چیرۆکی می‌رووله‌و په‌پووسلێمانکه‌) و (چیرۆکی لقمان) و (چیرۆکی سه‌به‌ء) و (چیرۆکی هاوه‌لانی گونده‌که‌).

خوینهری هیژاو بهرێز..

ئەوا پەندو وانە دەرھێنراوەکانی ئەو چیرۆکانە ی نێو سوورەتی (کەھف) لەبەر دەمتانسان بۆ ئەوەی تۆش بەگورپو تین و شەوقیکی گەورەترەو خوازیاری خویندەنەویان بیتو، بۆ ئەوەی هاندەریشت بیت بۆ بەردەوامیی خویندەنەوی ئەم سوورەتە ی قورئان. بێگومان ئەم سوورەتی (کەھف) هەش تاییە قەندیتی یەکی جوداو بابەتیکی دیاری تێدا یە و پێزو پێزو فەزلیکی تاییە تیشی هە یە.

سونە تیش وایە گشت موسلمانێک پۆژی هەینی سوورەتی (کەھف) بخوینێت، وەک پیغە مەبر ﷺ پێنمایێ کردووین و چەندین فەرموودە ی لەمبارە یەو هە یە، وەک:-

١- (مسلم) له (صحيح) ی خۆ ی له (ابو الدرداء) هەو، ئەویش لە پیغە مەبرەو ﷺ گێراویانە تەو، کە فەرمو یە تی: ((من حفظ عشر آيات من أول سورة الكهف، عصم من الدجال))^(١). واتە "هەرکە سیك دە ئایەت لە سەرەتای سوورەتی (کەھف) لەبەر بکات ئەوا لە دەجال پارێزراو".

٢- (ابو داود) ییش لە (سنن) ی خۆ ی له (ابو الدراء) هەو — خوا لیتی پازی بیتو ئەویش لە پیغە مەبرەو ﷺ گێراوی تەو کە فەرمو یە تی: ((من حفظ عشر آيات من أول سورة الكهف، عصم من فتنة الدجال))، لە گێرانی هەو (روایە یەکی دی دا هاتوو: کە ((من حفظ عشر آيات من خواتيم سورة الكهف)). لە پیاو یە تیکی سی یە مدا واهاتوو: ((من آخر الكهف))^(٢) هەردوو پیاو یە تە کەش مانای ئەو دەگە یە نن کە هەرکە سیك لە کۆتایی سوورەتی (کەھف) دا، دە ئایەت لەبەر بکات ئەوا لە شەرو فیتنە ی دەجال پارێزراو.

(١) مسلم (٦): کتاب صلاة المسافرين (٤٤) باب فضل سورة الكهف، حدیث رقم (٨٠٩).

(٢) ابو داود : (٣٦) کتاب الملاحم (١٤): باب خروج الدال، حدیث رقم (٤٣٢).

۳- (ترمزی)یش له (سونهن)ی دا -خوای لێی رازی بیّت- و ئه‌ویش له پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گێڕاویتییه‌وه، که فرمویه‌تی: ((من قرأ ثلاث آيات من اول الکهف عصم من فتنة الدجال))^(۱).. واته: "هه‌رکه‌سی: سی ئایه‌ت له سه‌ره‌تای سووره‌تی (کهف)ه‌وه بخوینیت ئه‌وا له شه‌رو فیتنه‌ی ده‌جال پارێزراوه".

۴- (بخاری) و (مسلم) و (ترمزی) له (براو- کوپی - عازب)ه‌وه- خودا لێی رازی بیّت- گێڕاویانه‌ته‌وه که‌وا: جارێکیان پیاویک سووره‌تی (کهف)ی ده‌خویندو ئه‌سپێکی خۆشی به‌دوو گوریسی درێژ به‌ستبووه‌وه له‌وکاته‌دا په‌له هه‌وریک دا‌یووشی، وای لێ هات ده‌سپا‌یه‌وه نزیك ده‌بووه‌وه، ته‌نانه‌ت ئه‌سپه‌که‌ش لێی نزیك ده‌بووه‌وه، کاتیک کابرا هاته لای پیغه‌مبه‌رو ﷺ ئه‌وه‌ی بو گێڕا‌یه‌وه، پیغه‌مبه‌رش ﷺ پێی فرموو: ((تلك السکینه تنزلت للقران))^(۲).. واته: ئه‌وه هێمنی و ئاسوده‌یی یه‌که‌ بووه، که بو قورئان هاتۆته‌ خواره‌وه".

۵- (الحاکم) له (مستدرک)ی خۆی، له (ابو سعید- ی خدری)یه‌وه -خوای لێی رازی بیّت- گێڕاویه‌تییه‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: ((من قرأ سورة الکهف کما انزلت ثم خرج الى الدجال لم یسلط علیه ولم یکن له علیه سبیل))^(۳).. واته: "هه‌رکه‌سێک سووره‌تی (کهف) وه‌که چۆن هاتۆته‌ خواره‌وه هه‌موو پێکه‌وه به وردبوونه‌وه له ماناو مه‌به‌سته‌کان، بخوینیت، پاشان بو رووبه‌روبوونه‌وه‌ی ده‌جال ده‌رجیت، ئه‌وا (ده‌جال) ناتوانیت به‌سه‌ریدا زالبیّت و هه‌یج رێگه‌ چاره‌و ده‌بازیتکی له به‌رامبه‌ریدا نیه".

(۱) ترمذی: (۴۲) : کتاب ثواب القرآن (۶) باب ماجاء في سورة الکهف، حدیث رقم (۳۰۴۷).

(۲) البخاری: (۶۶) کتاب فضائل القرآن (۱۱): باب فضل سورة الکهف، حدیث رقم (۵۰۱۱) و مسلم: (۶) کتاب صلاة المسافرين (۳۶) باب نزول السکينة لقراءة القرآن. حدیث (۷۹۵).

والترمذی: (۴۲) کتاب ثواب القرآن (۶) باب ماجاء في سورة الکهف، حدیث رقم (۲۰۴۶).

(۳) المستدرک للحاکم کتاب الفتن والملاحم، باب من قرأ سورة الکهف لم یسلط علیه الدجال (۴):

(۵۱۱) وقال عنه الذهبي في التلخيص: صحيح (۴: ۵۱۱) حاشية.

٦- (ابن مردويه) و (ضيائي مقدسي) يش له (المختار) دا له (على) يهوه ﷺ و
 ئو يش له پيغه مبهروه ﷺ گيړاوتتيا يهوه كه فهرموويه تي: ((من قرأ الكهف
 يوم الجمعة معصوم الى ثمانية ايام من كل فتنة تكون، وان خرج الدجال عصم
 منه))^(١). واته: (هر كه سيك له پوژي هه يني دا سوره تي (كهف) بخويني، هه تا
 هه شت پوژ پاريزراو ده بيت له هه ر به لايه ك پوويدات، خو نه گهر پوژي
 ده رچووني ده جالش بت، هه ر لتي باريزراوه".

نهم فەرمووده راست و صحیحانەش هەموویان بەلگەن لەسەر ئەوەی، کە سوورەتی (کەف) ریزو پیزو فەزلیکی تایبەتی هەیه و هەرکەسیک لەبەری بکات و هەموو رۆژی هەینیەک لەسەر خۆیندەنەوهی بەردەوام بێت، ئەوا خودا لەشەرو فیتنەى ماددەپەرستى دەپارێزێت و بەساغ و سەلامەت و هیڤو تینەوه لێیان دەردەچێت، و، جیگرو خۆراگریش دەبێت لەسەر ئایین و ئیمانەکەى.

نهم سهرده می نیخش سهرده می فیتنهو ناشوویی مادده پهرستییه، که هه موو خیریک راده مالیت، که سیسته می مادده پهرستی جاھیلی تیدا بلاووتوهو و جوان کراوهو، هه موو جادووو ساخته و فیتنهو فریودان و ثاره زووو بی شه رمی و لادانیکی له نیو موسلماناندا بلاو کراوتهوه، له هه موو روویه کیشه وه رووبه ندی ژیانی موسلمانانی داگیر کردوه، موسلمانانیش یه خسیری نهو داگیر کردند بونو، وهک نیچیر که وتوونه بر که لبه کانیو، خوین داوه به دهه ههواو هه وه سو و ثاره زووه کانیه وه، برویان به جادووو ساخته و ری لی و نکرندی کردوه.

به لām خودا موسلمانە راستو دلسۆزه کانی له بهردهم ئەو شالآوو مەملانئییەدا پاراستوو، به قورئان پاراستوونی له کاتی کدا ئەوان پروویان کردۆته قورئان و له بهریان کردوو، به تهواوەتی مافی خوێندنه وهیان پئـ داوه، به تهواوەتیش لیـی تیگه یشتوون، هەر به قورئانیش جیهاد له دژی سیسته می مادده به رستیی جاهیلی

(١) الدر المثور للسيوطي (٥: ٣٥٥).

دەكەن و لەرئى راستىيەكانى قورئان و چەمك و واتا و پېساكانىيەو بەر بەرەكانىيى ئەو سىستەمە دەكەن.

هەروەها سوورەتى (كەف) - سوورەتى مەلەکانىيى نىوان ئيمان و ماددەپەرستى - ئەركىنكى ھىجگار گەورەى لە پووبەپووبوونەو جىھادكارىيى و خۆراگریدا ھەيە.. ماموستا (ابو الحسنى ندوى) دەر بارەى رازى (خۆپاراستن لە فیتنەى دەجال بەم سوورەتە) و لەفیتنەى ھاوشىوہەكانى لەجادووگەرەن و درۆزنەن، گووتوویەتى: "بىڭومان ئەم سوورەتە لە سوورەتە بى ھاوتاکانى قورئانە کە گەورەترین و زۆرترین بابەتى تىدایە، بەتایبەتیش ئەو بابەتەى پەيوەستە بەفیتنە و پشيوپىيەكانى دوايىن سەدە، کە جادووگەر دەجال ھوكمى تىدا دەکات و فیتنەو جادوو گەورەدەکات و بەیداخەکەى ھەلدەگرێت. ھەروەها ئەم سوورەتە زۆرترین پەرەمىقەدارى ئەو دەرمانەى تىدایە کە ژەھرى دەجال لەناو دەبات و زامەکەى سارێژ دەکات، ھەرکەسىڭىش ھىدى ھىدى لەکانىاوى واتاکانى ئەم سوورەتە بخواتەو و خۆى لى تىرکات، (واتە لەئەنجامى لەبەرکردنى و زۆر خویندى لە گشت حالەتیکدا) ئەوا لە فیتنەو ئاشووبى ئەم سەردەمە دەپارێزێت، کە سەرتاپای جىھانى ئالۆز کردووە، لە داوو تۆرەکانىشى دەر باز دەبێت.

دىسان ھەرئەم سوورەتە ھىندەى رېنمايى و ئامۆژگارى و پەندو چىرۆك تىدایە، کە دەجال لە ھەموو زەمان و جىگەيە کدا ديارى و دەسنیشان دەکات، و بنەمايى فیتنەو بانگەشەکانىان دەر دەخات، و عەقل و دەروونى خەلکى بۆ بەر بەرەكانى و بەرەنگار بوونەو ئەو فیتنەيەو بۆ بەر بەرچدانەو سازو ئامادە دەکات، بىڭومان عەقل و دەروونى مەرفىش گىيانىكى و ايان تىدایە کە بەر ھەلستىيى و بەرەنگارى جادووگەرى و پىشەوايانى، بەرنامەى بىر کردنەويان و پلانى ژيانىان، بەرۆشنى و بەھىز دەکات^(۱).

(۱) ابو الحسن الندوى (تأملات فى سورة الكهف) ۹-۱۰.

له راستیشدا ههر به قورئان دهتوانین خۆمان له گوناهان بپاریزین، ههر به قورئانیش رزگاردیهین، خۆپاگریی و دان به خۆداگرتنیشمان تهنها به قورئانهو، سه به رزی و سهروه ری و به خته وه ریشمان به قورئانه وهیهو، سه رکه وتن و سه رفرازی و گره و برده وه شمان ههر به هۆی قورئانه وهیهو، به هه شتیشمان به یارمه تی خودا تهنها به پابه ندییمان بهم قورئانه وه دهست ده که ویت.

(خودایه قورئانی پیرۆز بکه به به هاری دلانغانو، رۆشنایی سینه مانو، نه مانی خه م و په واندنه وهی په ژاره مانو، بواری خویندنه وهی قورئانیشمان له ساته کانی شه و رۆژدا بۆ بره خسینه و، ئه وهی لیی بۆ ئاگابوین ونه مانزانیهو فیрман بکهیتو، ئه وهی له بیرمان چوه ته وه به بیرمان بێنیه ته وه، بیکه یته به لگه و شه فاعه تکارمان له رۆژی قیامه تدا). له گه ل ئه م نزیاه دا ئه م نزیاه ی پیغه مه ریش ده لێینه وه که (احمد) گێراویتییه وه :

((اللهم اني عبدك وابن عبدك وابن امتك، ناصيتي بيدك ما من في حكمك، عدل في قضاك. اسألك بكل اسم هو لك، سميت به نفسك او انزلته في كتابك او علمته احدا من خلقك او استأثرت به من علم الغيب عندك، ان تجعل القرآن الكريم ربيع قلبي ونور صدري وجلاء حزني وذهاب همي وغمي)).

(احمد) له پیغه مبه ره وه ﷺ گێراویتییه وه که پیغه مبه ر ﷺ فه رموویه تی: (ههر عه بدیکی خودا تووشی خه م و په ژاره یه ک بوویت، به م نزیاه له خودا بپاریته وه ئه وا خوداش خه م و په ژاره که ی بۆ لابر دووه و، به خۆشی و شادی بۆی گۆریه و).

دروودو سلاو له سه ر گیانی پیشه واما ن پیغه مبه رو که سو خانه واده و هاوه لانی بێت.

صلاح عبدالفتاح الخالدي

صويلح- يه كه شه مه

كۆچی ١٤٠٨/٦/١١

زایینی ١٩٨٨/١/٣١

بەراییی:

ناساندنی سوورەتی "کەف"

"ئەو بارودۆخی کە سوورەتە کە ی تێدا هاتۆتە خوارەوه":

بەرای تێکپاری سەرچەم زانایانی تەفسیر، کە لە ھۆیەکانی هاتنە خوارەوه (اسباب النزول) ی قورئانیان کۆلیوەتەوه، سوورەتی (کەف) مەکیە، واتە لەشاری (مەککە) هاتۆتە خوارەوه لەکاتی کیشدا هاتۆتە خوارەوه کە جەنگ و مەلانیی فیکری لەنیوان پیغەمبەر ﷺ و موشریکانی قورەیش بەتوندی پەرە سەندوو، لە گەرمی تەشەنە سەندنی مەلانیی نیوان باوەرو ماددە پەرستیدا ئەم سوورەتە هاتۆتە خوارەوه.. ئەمە سەبارەت بە ڕەوش و بارودۆخی گشتیی هاتنە خوارەوهی سوورەتە کە.

بەلام دیارە بۆنە و مونا سەبەیی کی تایبەتیش بۆ بارودۆخی هاتنە خوارەوه کە ھەیه، کە زانایانی تەفسیر لە (المأثور) و ژياننامە (سیرە) ی پیغەمبەر ﷺ دیاریان کردووە. بۆ نمونەش: ھەر یە کە لە (ابن اسحاق) و (ابن جریر) و (ابن المنذر) و (ابو نعیم) و (بیھقی) لە (ابن عباس) ھو (خودا لییان رازی بیّت) بەسەر هاتیکیان ھیناو و (اخراج) ^(۱) کردووە، کە ناوبراو واتە (ابن عباس) گێراویتی ھو گوتوویە: (قورەیشیەکان (نضری کوری حارث) و (عقبە ی کوری ابو معیط) یان بۆ لای زانایانی جوولە کەکانی نێو (مەدینە) ناردو پییان گوت: (دەربارە ی "موحەممەد" پرسیاریان لی بکەن و، شیو و سیفەتی باس بکەن بۆیان و ھەوایی ووتەکانی پییان

(۱) (اخراج) لە زاستی فەرموودە و گێزانووی دەقی فەرموودەکانی پیغەمبەر دا مەبەست لەو ھەیه کەوا ئەو رێوایت و فەرموودانەیان بە بەلگە و (سەندە) ھ راستەکانیان ھو ھیناو. (وەرگیر)

بدەن، چونكە ئەوان خۇيان يەكەم كۆمەللى شۆيىنكە وتووى كىتبى خۇدانو، زانستىكى وەھاشيان لەمەر پىغەمبەران ھەيە كە ئىمە نىمانە. ئەو دوو كەسەش (واتە: نضر و عقبە) رۆشت تەكو گەيشتە مەدينەو لەوى پرسىاريان لە زانايانى جوولەكەكان كەرد دەربارەي پىغەمبەري خوداو وەسفى كاروبارو مەسەلەكەيان بۆكردن و ھەندىك لە فەرمودەكانيان پى رەگەياندن. پىشيان گوتن: (ئىو ھەيە شۆيىنكە وتووى تەوراتن، بۆيە ئىمە ھاتووین بۆ لاتان تەكو ھەوالى ئەو ھاورپىسى خۇمانان پى بلىن). جوولەكەكان لە وەلامیاندا گوتيان " پرسىارى سى شت لەو پىاو ھە واتە لە (مۇھەممەد) بىكەن، جا ئەگەر ھەوالى تەواوى لەسەريان پىدان، ئەو ھە دىارە پىغەمبەرىكى رەوانەكراو، خۆ ئەگەر وەلامى تەوايشى پىنەبو ئەو ھە دىارە لەخۆيەو قەسە دەھۆيىتەو، ئىو ھەش بىرورای خۇتان بىخەنە كارو تاقي بىكەنەو.. ئەو سى شتەش ئەو ھە:

یەكەم: پرسپاری دەربارەى زەمانى يەكەم لى بكن، كه ئاخۆ ھالى ھەلكى چۆن بوو بىت، چونكه قسەوباسىكى سەرسۈرھىن لہ بارەيانەو ھەيە.

دووم: دەربارەى پىاويكى گەرۆكىش لى پىرسن، كه ھەموو ناوچەكانى رۆژھەلات و رۆژئاواى زەوى گەراو، داخۆ ھەوالى چى بىت..

سٽِيهه: له بارهه ګيانه وه (رؤح) لِيې پېرسن که داځو چي بِيْت؟!"

ئىنجا (نضر) و (عقبه) دەستيان بە گەرانهوہ کردو ھاتنہوہ بۆ لای قورہیش و پىيان گوتن: ﴿ئەي گەلى قورەيش بەلگەي جياکەرەوہ و پرېنەرەوہي مەسەلەي نىوان ئىوہ و (محمد) مان بۆ ھىنانەنەوہ کہ زانايانى جوولەکہ کان داوايان ليکريدن چەند پرسىاريک لەسەر چەند مەسەلەيەک لە (محمد) بکەين﴾.. ئىنجا پرسىارەکانيان سەبارەت بەو سى مەسەلەيە بۆ قورەيش گىراپەوہ و ئەوانىش ئەوپرسىارانەيان لە پىغەمبەر ﷺ کرد. پىغەمبەرىش ﷺ لەوہ لاما پىي فەرموون: (سبەينى ھەوالى ئەو رووداوو مەسەلانەتان پى دەگەيەم) (بى ئەوہي ئەگەر يکى جياکارىي لەسەر

دابنیت..)، واته نهیفرموو سبهینی نهگهر خودا خواستی لسی بیت (ان شاعلله) جا کاتیک ئهم وهلامهی بهبی وتنی (ان شاعلله) پی گه یاندن، شهوانی رۆشتن بهو هیواهی سبهینی بینهوه بۆ لای.

پیغه مبهری خودا ﷺ تا پازده رۆژ مایهوهو خودا سرووش (وحی) ی بۆ نهده نارد، (جبریل) یش نهده هاته لای، تاوای لی هات ته نانهت خه لکی مه ککesh دهستیان کرد به دروستکردنی وتهو ههوالی ناراست و پشیوی نانهوه.. ئهم حالهتی راوهستانی سرووشهش پیغه مبهری ﷺ دلتهنگ کردبوو، کاری ناخاوتنی بۆ خه لکی مه ککesh له لا گران کردبوو.

پاشان (جبریل) به سوورتهی (کهف) له لای خوداوه هات بۆ لای که تییدا له سههر دلتهنگ بوونی بۆ شهوان گلهیی لیکراوه، ههروهها له سههر ههوالی پیگه یاندنی شهو مهسه لانهی که دهبارهی لاوه کان و پیاوه گه پریده کهو و حقیقهتی رۆح پرسیاریان لسی کردبوو، وهک فهرمایشتی خوداش ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ...﴾ (٨٥) الإسراء ﴿ناماژهی بۆ دهکات^(١).

بیگومان هاوهل بۆ خوادانهران (موشریکهکان) له گه ل جووله که کانداییکه وتبوون له سههر شهوی، کهوا پیغه مبهر ﷺ تاقی بکه نهوه، لهو تاقیکردنه وهیه شدا سێ پرسیاریان خستبووه بهردهم که وهلامیان بداتهوه. سوورتهی (کهف) یش وهلامی دوو پرسیاریان داوه تهوه، واته وهلامی شهو دوو پرسیارهی که دهبارهی (هاوه لانی نیو نه شکموت) و (ذو القرنین) بوون، به لام دهبارهی پرسیارهی سیههم بۆ مهسه لهی رۆح شهو دیاره که سوورتهی (اسراء) بهوه وهلامی له سهرداوه تهوه که شهمش (واته رۆح) له کاروباری خودایهوه، جگه له خوداش هیچ که سیک له حقیقهت و بنج و بناوانی نازانیت.

(١) الدر المنثور للسيوطي، ٣٥ : ٥٧

هه‌ربۆیه‌ش هیچ وه‌لامیـك له‌سه‌ر ئه‌و په‌رسیا‌ره له قورئاندا نه‌دراوه‌ته‌وه

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

﴿الإسراء﴾ ٨٥، كه‌وا بوو سووره‌تی (كه‌ف) سووره‌تی ئه‌و تاقی‌كردنه‌وه‌یه‌یه كه پی‌غه‌مبه‌ری خو‌دا ﷺ ئه‌نجامی داوه، كه خو‌دا تیا‌یدا پی‌غه‌مبه‌ری خو‌ی سه‌رخستوو‌ه و جبریلی بۆ ناردۆ‌ته خو‌اره‌وه تاكو به‌و وه‌لامانه‌وه فریای كه‌وێ‌ت و ئه‌ویش وه‌لامه‌كانیان بۆ بخاته‌روو بۆیان بخوێ‌نێ‌ته‌وه.. به‌م شی‌وه‌یه‌ش پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌سه‌ره‌رشتی خو‌دا و سه‌رخستن و پشت‌گیری خو‌دا وه‌بۆیه‌وه سه‌ركه‌وتوو‌ه. ئه‌وه‌ی كه له كه‌ش‌وه‌ه‌وای تاقی‌كردنه‌وه‌كه‌شه‌وه ده‌رده‌كه‌وێ‌ت ئه‌وه‌یه ئایه‌ته‌كان به‌راش‌كاوی گو‌زارشت له‌وه ده‌كه‌ن، كه وه‌لامه‌كه له‌خو‌داوه‌یه‌وه هه‌رخو‌داشه وه‌لامه‌كان بۆ پی‌غه‌مبه‌ره‌كه‌ی ﷺ ده‌نێ‌رێ‌ت تاكو ئه‌ویش له‌لای خو‌یه‌وه بۆ ئه‌و خه‌لكه‌ی بخوێ‌نێ‌ته‌وه. خو‌داش ده‌رباره‌ی ها‌وه‌لانی ئه‌شكه‌وت فه‌رموویه‌تی: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ﴾ ١٣ ﴿الكهف﴾، واته: (ئێ‌مه هه‌وال و ده‌نگ و باسی ئه‌و كۆمه‌له لا‌وه‌ت به‌راستی و یه‌قینه‌وه بۆ‌ده‌گیرینه‌وه كه هیچ گومانێ‌کی تێ‌دانیه).

ده‌رباره‌ی (ذو القرنین) یش فه‌رموویه‌تی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ٨٣ ﴿الكهف﴾، واته: (ده‌رباره‌ی (ذو القرنین) په‌رسیارت لێ ده‌كه‌ن، تۆش پێ‌یان بلی هه‌وال و ده‌نگ و باسی‌ك‌تان له‌ باره‌یه‌وه بۆ ده‌گیرمه‌وه).

ده‌رباره‌ی گیان (روح) یش خو‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي قَلِيلًا﴾ ٨٥ ﴿الإسراء﴾، واته: (ده‌رباره‌ی گیان په‌رسیارت لێ ده‌كه‌ن تۆش له‌وه‌لامدا پێ‌یان بلی مه‌سه‌له‌ی گیان هه‌رله فه‌رمان و كاروباری خو‌دا خو‌ی دایه).

سوورەتی مەلانی نیوان باوەرداریتی و ماددە پەرستی

مامۆستا (ابو الحسن ندوی) بهوردی لهم سوورەتە ی روانیووە هەلۆیستە ی له سەر ئەو دەزووە وردە کردووە، کە هەموو ئایەتەکانی پێکەووە دەبە سێتتەووە، چەقیشی خستۆتە سەر ئەو مەسەلە گشتییە ی، کە چیرۆکەکان و برێگەکانیان کۆ دەکاتەووە.. بازانین مامۆستای ناوبراو چۆن ئەم دەزووە وردەمان پیشان دەدات و لەم بارەییەووە چی دەلێت ؟!

(من هەموو سوورەتە کەم و ابینیووە کە ملکەچییه ک بابەتەو دەتوانم ناوی بنییم: (لە نیوان باوەرداریتی و ماددە پەرستیدا) یان (لە نیوان ئەو هیژە ی، کە هەلسوورپنەری ئەم گەردوونە - واتە خودا - و، لە نیوان سروشت یان هۆیه کان دایە).. هەروەها بینیم، کە گشت ئاماژە، یان گشت بەسەر هاتە کان، یان گشت پەندو وانە کان بە چوار دەوری ئەم مانایە دا دەسوورپنەووە، لە پێگە یە کی پۆشنەووە ئاماژە ی بۆ دەکەن، یان لە کە نارێکی نادیارەووە بۆی دەروانن^(۱).

هەروەها دەلێت: (بێگومان سوورەتی (الکھف) چیرۆکی مەلانی نیوان دوو تیروانین و، دوو عەقیدەو، دوو کە سێتتییه.. مەلانی نیوان برپا کردن بە ماددەو پاشکۆکان و، باوەرپهینان بە نادیار (غیب) و باوەرپهینان بە خودایە، هەروەها ئەم سوورەتە شیکاری پاشینی ی گشت تیروانینی کە لە بیروباوەرو، لە کارو خوورەوشت و سەرەنجام و شۆینە واره کان^(۲).

مامۆستا (ندوی) لە کتیبە کەیدا (تأملات في سورة الکھف) بایەخی زۆری بەم حەقیقەتە داوەو بەم روانگە یە ش هەر چوار چیرۆکە کە ی (هاوێلانی نیو ئەشکەوت) و

(۱) تأملات في سورة الکھف - الصراع بين الايمان والمادية - للندوي: ص (۱۰).

(۲) هەمان سەرچاوە: ص ۲۳.

(کابرای خاوهن دوو باخه که) و (موسا و عهده سالحه که) و (ذو القرنین) ی خستوته پروو، پاشان ئهو دهزوه وردهشی پیشان داوین، که پیکیانوه ده بهستیت و، ئهو بابته گشتی یهشی بۆدیاری کردوین، که هه چوار چیرۆکه که ی یه خستوه، ئینجا رهنگدانه وهی مملانی (نیوان باوهرداریتی و ماده په رستی) ی بۆ پروو کردوینه وه، له گهڵ پروونکردنه وهی مملانی نیوان (تپروانیی ماده په رستیانه ی برواکار به هویه ماده یه سرووشتییه کان) و، (تپروانیی ئیمان دارانه ی باوه رهین به حقیقه ته خودایی یه نادیاره کان) و، سه رکه وتنی ئهم تپروانییه ئیماندارانه یه له هه موو ویستگه و دیمه نه کانی سووره ته که دا.

کرۆک و کلیلی سووره ته که

ماموستا (ندوی) دوا ی هه لویسته کردنی له سه ر ئهو دهزوه ورده ی سووره ته که و، له سه ر دیاری کردنی مه سه له و بابته گشتیه که ی، له ئایه ته کانیشی کۆلیوه ته وه، تا کو ئایه تیکی کۆکه ره وه ی هه موویان بدۆزیته وه، که وه ک گیانیکی سه رتاسه ری به نیو هه ر ئایه تی کدا گوزه ره ده کات، ئینجا ئایه ته که شی دۆزیوه ته وه، که له نیویه سه رهاتی (کابرای خاوهن دوو باخه که) داو له و بر گیه دایه، که گفتوگۆیه که له نیوان ئهم کابرایه و هاوړی ئیمانداره که ی دا، ئایه ته که ش له سه ر زاری ئهو هاوړی ئیمانداره یه وه ها تووه، که پێی گو تووه: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ...﴾ (الكهف ٣٩)، واته (ئه ری بۆچی تۆ کاتی که ده چیه نیو باخ و بیستانه که ته وه و پێی دلشادو سه رسام ده بیت، نالیت: ماشاء الله، لا قوه الا بالله (ئای خودا چی بۆ فه راهه م هیناوم، به راستی هیه هیزوتوانایه کی خۆمی تیدا نیه تنه نا له خودا وه نه بیت).

بێگومان هەر تهنها ئهم کلێلهش (واته) (ماشاءالله) و خواست و فهرههم هێنانی خودایی) بهجێ هێنراوه له کایه دایه و ههر شتێک خودا خۆی خواستی لێ بیّت ههردهبیّت بیّت، ههرشتیکیش خودا خۆی خواستی لێ نهبیّت ههرگیز ناشیّت بیّت، کهوابوو ئهوهی خودا خواستی لێ بیّت (ماشاءالله) بووه، ئهوهی خواستیشی لێ نهبیّت، نهبووه.

ههروهها هیچ هێزیکیش جگه لههێزی خودا لهئارادا نیهو، ههر هێزیکى دنیاش له خودا دوور کهوتتیهوه و بهربههه کانیی بکات یان لهپێبازی دادی خودا لابدات، ئهوه هێزیکى فەوتاوو لهنیۆ چووه، ههمدیسان ههرههزیکیش کۆمهك له خودا داوا نهکات ئهوه لاوازو تیکچووه، بۆیه تهنیا هێزیک، که بهسوودو خێردار بیّت، ئهوه هێزه که کۆمهك و یارمهتی لههێزی خوداوه داوا دهکاتو، بههێزی خوداوه پهیههستهو ههر رووی لهقایی خودایه. دهستهواژهی ههر خواستی خودایه و هیچ هێزیک نیه تهنها لهخوداوه نهبیّت ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ دهبینن گیان وگورپو تینی ئهم دهستهواژهیه له گشت ئایهتهکانی سوورهته کهو له گشت برکه کانیشیدا دهگهڕیت، دهبینن ماناکه ی له گشت ئایهتیکدایه، له ئایهتهکانی چیرۆکی (هاولهانی ئهشکهوت) و چیرۆکی (خاوهنی ههردوو باخه که) و چیرۆکی (موسا له گهڵ عهبدیه پیاو چاکه که) و چیرۆکی (ذو القرنین) دا بهدی دهکریّت^(۱).

پێناسهی مامۆستا سید قطب بۆ سوورهته که

مامۆستای پێشهوا (سید قطب) ههلوێستهیهکی نایابی لهسهههتای تهفسیرکردنی سوورهتی (کهف) وهه پیشان داوه، که تییدا سوورهته که ی ناساندووه و ئهوابابه ته بنچینهیهشی دیاری کردووه، که بابته فرهعییهکانی پیکه وه دهبهستیتهوه، که له گشت ئایهت و برکه کانیاندا رهنگ دهدهنهوه.

(۱) الصّراع الايمان والمادیة من ۰۰۷۴.

لیره دا پوختهی ئه و پیناسهیهی مامۆستا (سید قطب) دهخینه پرو به و
پێودانگهی بیته سه ره تایه کی را خوشکاری بو لیدوانان له سه ره چیرۆکه کانی ئه م
سووره ته. مامۆستای به پێزمان گوتویه تی:

(چیرۆکه کان ئه و ره گه زه ن، که بالی به سه ره که شی سووره ته که دا کی شاوه بو
نمونه له سه ره تاکه یه وه چیرۆکی (هاوه لانی نه شکه وت) دیت دوا ی ئه مه چیرۆکی
(کابرای خاوه ن دوو باخه که) و پاشان ئاماژه یه که بو چیرۆکی (ئاده و ئیبلیس) و،
له ناوه راستی سووره ته که شدا چیرۆکی (مووسا له گه ل عه بده پیاو چاکه که دا) دیت،
له کۆتاییشدا چیرۆکی (ذوالقرنین) دیت. ئیدی ئه م چیرۆکه نه زۆربه ی ئایه ته کانی
سووره ته که ده گرنه وه. چونکه له کۆی (۱۱۰) ئایه ت له حه فتا و یه ک ئایه تیاندا
ها توه، زۆربه ی ئایه ته کانی تریش تیشک ده خه نه سه ره ئه و چیرۆکه نه، یاخود
له ئاکام و سه ره نجامیان ده کۆلنه وه.

له پال چیرۆکه کانیشدا، هه ندیک دیمه نی قیامه ت باسکراوه، له گه ل باسکردنی
هه ندیک دیمه نی ئه و ژیا نه ی، که بیرۆکه یه ک، یان مانایه ک (له سه ره شیوازی قورئان
له گوزارشت به وینه گرتن) وینا ده کات، به لام ئه و ته وه ره بابه تیانه یه ی
سووره ته که، که بابه ته کانی پیکه وه ده به ستیته وه و سه ره به ندیشی له خولگه ییدا
ده سوپیته وه، ئه مانه یه:

۱- راستکردنه وه ی عه قیده.

۲- راستکردنه وه ی به رنامه ی فیکرو تیروانین.

۳- راستکردنه وه ی به ها کان به م عه قیده^(۱)

(۱) في ظلال القرآن / سيد قطب (٤: ٢٢٥٦ - ٢٢٥٧).

١- راستکردنه‌وه‌ی عه‌قیده:

سه‌باره‌ت به راستکردنه‌وه‌ی عه‌قیده، سه‌ره‌تای سه‌وره‌ته‌که‌وه کو‌تاییه‌که‌شی برپاری له‌سه‌ر ده‌ده‌ن. له سه‌ره‌تای سه‌وره‌ته‌که‌وه خودای گه‌وره فه‌رموویه‌تی^(١):

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ ۝١ فَيَمَّا يَلِيْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۝٢ مَّا كُنْتُمْ فِيهِ أَبَدًا ۝٣ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝٤ مَّا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝٥﴾ **الكهف**. له‌کو‌تایی سه‌وره‌ته‌که‌شدا خودا فه‌رموویه‌تی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ ۚ فَنَكانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ ۚ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ ۚ أَحَدًا ۝١١﴾ **الكهف**.

هه‌ر له سه‌روبه‌ندی سه‌وره‌ته‌که‌شدا، چه‌ندان جا‌رو له چه‌ندین شی‌وه‌دا ئەم مه‌سه‌له‌وه بابه‌تی عه‌قیده‌یه ده‌سنیشان‌کراوه، بۆ نموونه: له چیرۆکی (ها‌وه‌لانی ئەش‌که‌وت)‌دا ئەو لا‌وانه‌ی با‌وه‌ریان به‌خودای په‌روه‌رد‌گاریان هه‌تا‌وه ده‌لین: ﴿وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلَهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۝١٤﴾ **الكهف**. فه‌رمایه‌شتی خوداش له به‌دوا‌دا‌چو‌ونی ئەم وته‌یه‌ی لا‌وه‌کان و کاروباریان‌دا هات‌وه، که فه‌رموویه: ﴿... مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۝١٦﴾ **الكهف**. له چیرۆکی کابرای خا‌وه‌ن دوو

(١) له‌م (به‌رایه‌ی)‌یه‌دا ته‌فسیری نایه‌ته‌که‌م نه‌هه‌تا‌وه و اتا کوردیه‌که‌م نه‌نووسیه‌وه، چون‌که به‌یارمه‌تی خودا له‌یه‌که‌مین چیرۆکی ئەم به‌رگه‌وه چه‌ند جا‌ری‌ک و اتا ته‌فسیری نایه‌ته‌کانی دیاری کرا‌ون. وه‌رگه‌یتر

باخه کهدا، پیاوه باوهرداره کهش له دواندنی کابرا دا ده لیت: ﴿... أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۖ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٣٨﴾ (الكهف). له به دواچوون و تیشك خستنه سهر ئهو گفتوگۆیه شدا فهرمایشتی خودا هاتوو، که فهرموویه تی: ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِتْنَةً يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْصِرًا ۝٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۝٤٤﴾ (الكهف). له دیمه نیک له دیمه نه کانی روژی قیامه تیشدا خودا فهرموویه تی: ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَوْبِقًا ۝٥٢﴾ (الكهف). له تیشك خستنه سهردیمه نیک تیشدا، خودا فهرموویه تی: ﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِ أَوْلِيَاءِ إِنَّا أَعْنَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ۝١٠٠﴾ (الكهف).

٢- راستکردنه وهی بهرنامهی فیکرو تیروانین:

راستکردنه وهی مهنه جی فیکرو تیروانین به پروونی، له به ناشیرین دانانی بانگه شهی موشریکاندا رهنگه ده داته وه، کاتیك له سهه مهسه له یه که ده دوین زانیاریان له باره یه وه نیه، هیچ به لگه یه کیش له سهه وته کانیان دیاری ناکه نه. ههروه ها راستکردنه وهی ئهم مهنه جه له وه شدا ده رده که ویت، که مروژ ئاراسته ده کات بۆ ئه وهی حوکم به پیتی زانیاری خوئی بدات و له وه تیپه نه بیت، هه مهسه له یه کیش زانسته و زانیاری له باره یه وه نه بوو، با بۆ فهرمانی خودای بگه پینته وه. بۆیه ش له سهه رته ی سووره ته که دا خودا فهرموویه تی: ﴿وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝٤﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ ۝٥﴾ (الكهف).

لاوه کانیښ (واته هاوه لانی نیو نه شکهوت) ده‌لین: ﴿هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ﴾ (١٥) الکهف.

کاتیکی ده‌بارهی ماوهی مانه‌وه‌یان له نه‌شکه‌وته‌که‌دا له یه‌کتر ده‌پرسن، نه‌و زانیاری یه‌ ته‌ن‌ها بو‌ خودا ده‌گێر‌نه‌وه، وه‌ک ده‌لین: ﴿... قَالُوا لَئِنَّا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسَ بِكُمْ...﴾ (١٩) الکهف. له‌دوو تووی چیرۆکه‌که‌شه‌وه به‌رپه‌رجی نه‌وانه ده‌دریته‌وه، که به‌بی به‌لگه ده‌بارهی ژماره‌ی لاهه‌کان ده‌دوین و ده‌لین، که گوایه نه‌وه‌نده که‌سه بوون:-

﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامُنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ (٢٢) الکهف.

له چیرۆکی موساش له‌گه‌ڵ عه‌به‌ده پیاو چاکه‌که‌دا، کاتیکی ده‌باره‌ی رازو نه‌ینی چه‌ند هه‌لس و که‌وتیکی په‌رسیاری لی‌ده‌کات، که پیی ناخۆش بوون، فه‌رموویه:

﴿رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾ (٨٢) الکهف. له‌مه‌شدا مه‌سه‌له‌که بو‌ لای خودا ده‌گێر‌يته‌وه.

راستکردنه‌وه‌ی به‌هاکان به‌پێوه‌ری عه‌قیده له‌چه‌ندین شوینی هه‌مه‌ جو‌ری سووره‌ته‌که‌دا هاتووه‌و، به‌ها راسته‌قینه‌کان بو‌ ئیمان و کاری چاک گێراوه‌ته‌وه، به‌م پییه به‌ها زه‌مینه‌ی دنیایی یه‌کانیش، که چاوان سه‌رسام ده‌کات، بجو‌ک ده‌کاته‌وه - چونکه هه‌رش‌تیکی جوان و سه‌رسو‌ره‌ی بـو هه‌لسه‌نگاندنی مرۆڤ و تاقیکردنه‌وه‌یه‌تی.. به‌لام کو‌تایی هه‌موو شته‌ جوان و سه‌رنج راکیشه‌کان له‌دنیا‌دا هه‌ر نه‌مان و فه‌وتانه: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (٧) وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا (٨) الکهف.

په ناگه‌ی پارێزگاریی خوداش فراوانتره‌و، شه‌گهر مرۆڤ له‌ناچاریدا په‌نا بباته‌ نێو شه‌شکه‌وتییکی ره‌ق و ته‌ق و ته‌نگه‌ به‌ر شه‌وا زۆرباشتره‌ بۆی.. لاوه‌کانی هاوه‌لانی شه‌شکه‌وتیش که‌ باوه‌ریان هه‌یناوه‌ دوا‌ی خۆ دا‌برانیان له‌ گه‌له‌ که‌یان گو‌توویانه‌:

﴿وَإِذْ أَعَزَّلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ۝١٦﴾ الکهف.

هه‌روه‌ها پرۆی گو‌تار (خطاب)یش ئا‌راس‌ته‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ کراوه‌، تا‌کو بێ‌با‌کیش بێ‌ت له‌ناست دیاره‌ فریوده‌رو جوان‌کراوه‌کانی دنیاو ها‌ونشینی گه‌وره‌ پیا‌وان و ده‌سه‌لاتداران، که‌ له‌خودا بێ‌ئا‌گان ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدُوءِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاکَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا ۝٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُکْفُرْ ۚ... ۝٢٩﴾ الکهف.

له‌چیرۆکی هه‌ردوو‌با‌خه‌که‌شدا شه‌وه‌ پێشان ده‌دات، که‌ چۆن مرۆڤی با‌وه‌ر‌دار له‌ به‌رامبه‌ر ما‌ل و سامان و پله‌و‌پایه‌و دنیا‌ی ئا‌ل و وا‌دا شانا‌زی به‌با‌وه‌ره‌که‌یه‌وه‌ ده‌کات و، به‌ (حه‌ق)یش پرۆبه‌پرۆی که‌سیکی خا‌وه‌ن سامانی بێ‌ ده‌بێ‌ته‌وه‌، که‌ ته‌وا‌و له‌خۆی گۆ‌را‌وه‌و فو‌وی کرد‌وته‌ خۆ‌ی و، شه‌میش (واته‌ با‌وه‌ر‌داره‌که‌) به‌توندی گله‌یی لی ده‌کات له‌سه‌ر شه‌وه‌ی، که‌وا خودای له‌بیر‌چۆ‌ته‌وه‌و به‌سامان و شه‌تومه‌کی دنیا‌وه‌ ده‌نا‌زیت، وه‌ک خودا فه‌رمو‌ویه‌: ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۝٣٧﴾ لَيْكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتْكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۝٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا

حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَعِيدًا رَّالِقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ الكهف ﴿٤١﴾

له دواى ئهم چیرۆكه شهوه غمونه يهك له سهر (ژیانی دنیاو خیرایی له نیو چوونی دواى گه شه کردنی) ده هیئتیه وه، ده فهرموویت ﴿وَأَصْرَبْ لَهُمْ مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْنَدًا ﴿٤٥﴾ الكهف ﴿٤٥﴾، ئینجا وایشی لیک ده داته وه که به هاو بیرو باوه ره پووچه له ناوچوه کان له به هاو بیرو باوه ره جوان و پیروزو بهرده وامه کان جیا ده کاته وه: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَةُ الصَّلَاحُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ ﴿٤٦﴾ الكهف ﴿٤٦﴾

(ذو القرنین) یش له به سهر هاته کهیدا بهو رهنگه باس ناکریت، که پادشایهک بووه، به لکو له بهرکاره چاکه کانی باس ده کریت. بوغمونه، کاتیئک ئهو گه لهی کهوا دانیشتوانی ناوچهی نیوان دووچیا که بوون، داواى لى ده کهن بهنداویکی وایان بو دروست کات، که بیان پاریزیت له (به ئجوج و مه ئجوج) و، ئه مانیش له هه مبهه کاره کهیدا سامانیکی پی بدهن، به لام ئهو به کسه ره ئهو سامانهیان ره تده کاته وه، چونکه ئه وهیرو توانایهی، که خودا له دروستکردنی ئهو به ره به ست و هویه پاریزگاریانه دا پئی داوه، له مال و سامانی ئه وان باشتره بو، وهك خوداش فهرموویه تی: ﴿قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾ ﴿٩٥﴾ الكهف ﴿٩٥﴾، کاتیئک بهنداوه کهش تهواو ده کات، هوکارو فه زلی ئهم کاره هه ره بو خودا ده گپیته وه، نهك بو هیزه مرویه کهی خوی: ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ ﴿٩٨﴾ الكهف ﴿٩٨﴾

له کۆتایی سووره ته که شه دا خودا برپار له سهر ئه و رێسایه ده دات، که ئه وانه ی له کار و کرده و هه کانیاندا دۆراوترین و زه ره رمه ندرتین که سن ئه وانه ن، که باوه رپان به (به لگه و نیشانه رۆشنه کانی خودا) و به (گه راندنه وه بۆ لای خودا) نه هیناوه، ئه م جوړه که سانه هه یچ سه نگ و به هاو قورساییه کیان نه سه ره رایی ئه وه ش و ابزانن کار و کرداری باشیان نواندوه: ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ (١٠٣) الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا ﴿١٠٥﴾ الْكَهْف ﴿١٠٥﴾

به م ره نگه ش ده بینین ته وه ره ی سووره ته که: (راستکردنه وه ی بیروباوه ی) و (راستکردنه وه ی به رنامه ی فیکرو تیروانین) و (راستکردنه وه ی به هاکان به ته رازووی عه قیده) ^(١) به جا ئیدی ئه مه سووره تی (کهف) وه، ئه مه باب ته که یه تی و، ئه مه ش تایبه ته ندیتی به که ی و، ئه وه ش ده زووه ورده که ی و، ئه وه ش کلیل و، ئه وه ش گیان و کرۆکیه تی.. پاشه که وتبوونی ئه مانه ش له هه ر چوار چیرۆکه کهیدا (هاوه لانی ئه شکهوت، خاوه نی هه ردوو باخه که، موسا له گه ل (خضر و ذو القرنین) به دی ده که ی.. ده فره موون ئه وه چیرۆکه کان با هه لۆیسته له ئاستیاندا بکه یین و چه ند ساتیک له سایهیدا بژین و، هه ندیک له په ندو وانه کانی وه ربگرین.

(١) سید قطب - فی ظلال القرآن (٤: ٢٢٥٧-٢٢٥٩).

چیرۆکی یه کهم

چیرۆکی هاوه لانی نیو نه شکه وته که

چیرۆکه که له قورئاندا بهم جوړه هاتوه، که خودا له باره یه وه فەرموویه تی:

﴿ أَمَرَ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۖ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آئِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝٩﴾ إِذْ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝١٠ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ۝١١ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ۝١٢ وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۝١٣ هَتُولَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَوْلَا يَأْتُواكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ بَيِّنٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۝١٤ وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْأَىٰ إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ۝١٥ وَتَرَى السَّمَاسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَوُرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرِّضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ۝١٦ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقِلَبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ

مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْلَمْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ
 قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا
 لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِرِiquكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا
 فَلْيَأْتِكُمْ بِرِiquٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِنْ
 يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا ﴿٢٠﴾
 وَكَذَلِكَ أَعَزَّنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ
 يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ
 غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كُذِّبَتْ
 وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كُذِّبَتْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ
 كُذِّبَتْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَهْرًا وَلَا
 تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ
 هَٰذَا رَشْدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ
 أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ
 دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ الكهف ﴿٢٦﴾

واته: ئەو پێغه مبه‌ر ﷺ .. ئایا واتێ ده‌گه‌یت که هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وته‌که‌و،
 ئەو تابلۆ به‌ردینه‌ی^(١)، که به‌سه‌ره‌هاتی نه‌وانی له‌سه‌ر نووسراوه‌ته‌وه‌و خراوه‌ته‌

(١) تابلۆ به‌ردینه‌ که (الرقيم) که لی‌ره‌دا بۆمانای وشه‌که (الرقيم) هیناومه، له هه‌مان کاتدا زانایانی
 ته‌فسیر له‌سه‌ر وشه‌ی (الرقيم) گوتویه‌نه (ئەو دۆله‌یه‌که‌ نه‌شکه‌وته‌که‌ی تیایدا بووه‌) گوتراویشه‌ نه‌و

بهردهرگای ئەشکەوتە کە، بەلگەیه کی جی سەر سوڕمان بێت و کە له شتە گەرنگ و سەر سوڕ هێنە کانی تری نیو ئاسمانە کان و زهویدا ههیه، کە خودا ئەو هه مو مه خلوقات و شتە جوړ به جوړانه ی نیوان ئاسمانە کان و زهویشی تیا دا دروست کردووه، به تواناشه له وه دا، کە چەند کەسیک له خه لکی بۆ ماوه ی پتر له سی سەد سال له شوینیک دا بپاریزیت. ئە ی پیغه مبه ر ﷺ ئەو بۆ ئەو کە سانه باس بکە، کە پرسیارت لی ده کەن ده رباره ی چەند لاویک کاتیک چوونه ته نیو ئەشکەوتیکه وه و په نایان بۆ بردووه له ده ست پادشایه کی سته مکارو بی باوه ه لاتوون و گوتوویانه: (خودایه، ئە ی په روه ردگاری ئیمه له لایه ن خۆ ته وه سۆزو ره حمه تی کمان پی ببه خشه، کە ویسته مه نیه کانی لیخۆش بوون و ناسوده یی و رزق و رۆزی تیا بێت، هه رله لایه ن خۆ شته وه رینمایی یه کی وه هاما ن بۆ دا بین و ئاسا ن بکه ی ت کە په زامه ندیی تو ی تیا به دی بکه ی ن و له ده ست بی باوه ر بوون ده ربازین) دوا ی ئەم نزایه یان ئیمه ش په رده یه کی وه هاما ن به سه ر گو ی یان دا دا و خه ومان لی خست و ماوه ی خه ولیخستیان له و ئەشکەوتە دا چەندین سالی دیاری کرا و بژێردا رابوو. دوا ی ئەو سالانه ش له خه و هه لمان ساندوون و به خه به رمان هیناونه ته وه تا کو زانیاری له پیشترمان په یوه ست بیت به راستی وته ی یه کیک له و دوو تاقمه ی، کە وته کی له و ی راستره له سه ر ژماردنی ماوه ی مانه وه ی لاوه کان له ئەشکەوتە کە دا. ئە ی پیغه مبه ر ﷺ ئیمه هه و ال و به سه ره اتی ئەو لاوانه ت به و راستی و یه قینه وه بۆ ده گیرینه وه، کە هه یچ گومانیک ی تیا نیه. به راستی ئەوان چەند گه نجیک بوون، کە باوه ریان به خودای په روه ردگاریان هینا بوو ئیمه ش رینمایی و به رچا و روونیه کی

تابلۆیه که هه ندیک کەس له میلله تی ئەو سه رده مه ناوی هاوه لانی نیو ئەشکەوتە کە و به سه ره ات و چیرۆکیانی له سه ر نووسیوه ته وه گوترا ویشه (رقیم) له سه ر کیشی (فعیل) له وشه ی ژماره (رقم) وه هاتووه، کە ریشه ی (مرقوم)، وهك (جریمو مجروح)، هه روه ها گوترا ویشه (رقیم) شوینی نزیک (تیله) یه له خواروی (فەله ستین).

زێده ترمان پى به خشیبوون تا به هۆیه وه بتوانن ئارام له سهر به جى هیشتنى خاکی گه له که یان بگرن و به ئاینه که یانه وه هه لێن. ههروه ها سروشتی خۆراگری و دانبه خۆدا گرتنمان پى گه یان دبوون و دلیانمان به جورئەت و بویری له سهر دیاریکردنی حق قایم کردبوو، که توانیان به هۆیه وه مانه وه ژيانى نێو ئەشکهوت هه لێژن، ئەوانیش لهو حاله ته دل قایمى و باوه رداریتیبه به هیزه یاندا گوێیان (بهروه ردگاری ئیمه بهروه ردگاری ئاسمانه کان و زهوی یه و جگه له خودا هیچ په رستراویکی دی داوا ناکه ین و نایکه ینه خودای خۆمان، گهر وانه بین ئەوه بێگومان و تهیه کی هینجگار ناراست و پر له درۆ و ده له سه مان درکاندوه و ته نه نه ت له سنووری ئەوپه ری درۆشدايه) جاکاتیک ئەم لاوانه له شار ده ره دچن، ده لێن : (ئا ئەوه گه له بى باوه ره که مانه که له جیاتى خودا چه ند بتيك ده په رستن و کردو یانن به په رستراوانى خۆیان، ئەى بۆچی به لگه یان له سهر شیای په رستنیان نیه و بۆچی به لگه ی راست و دروستیان و بیانو و پاکانه ی رۆشن و بى پینچ و په نایان له سهر ره فتاره که یان نیه ئیدی کى سته مکارتره له و که سه ی، که درۆ و ده له سه ی خستۆته پال خودا به هۆی ئەوه ی هاوه لى بۆ داده نیت) (جا مادام ئیوه خۆتان له م گه له بى باوه ره و له په رستراوه کان یان داده برن و مل به هه ره شه ی پادشای سته مکار ناده ن و ته نها خودا ده په رستن، ئەوا په نا به رنه به ر ئەشکهوتى چیا یه ک، که ناوی (ئەنجلۆس) بووه، تاكو خودا سۆزو به زه یی به ر فراوانى خۆی بۆ سازو دا بین بکات).

جاکاتیک ئەى پیغه مبه ر ﷺ تۆ، یاخود هه رکه سه یکی دی بیدیا یه ئەو لاوانه چۆن خه وتوون ده یزانى، که چۆن له ئامیژیکی تۆکه مه ی پارێزگاریی خودا دانو، ئەگه ر خۆر له خۆره له آتیه وه ده رکه وتایه ئەوا به لای راستى ئەشکهوته که دا لاره به ووه تاكو خۆر لییان نه دات، له کاتى خۆرئاواش خۆره که به لای چه پی ئەشکهوته که دا لای ده داو تیده په ری تاكو به ریان نه که ویت چونکه ده رگای ئەشکهوته که له پرووی باکووره وه بووه و، به م ره نگه ش تیشکی خۆره که ده که وته سه ر هه ردوو لای

ئەشکەوتەکەو بەریان نەدەکەوتو، ئازاری بەجەستەیان نەدەگەیاندا، ئەوانیش لەهۆڵیکی فراوانی ناوێوەی بوون. ئەم پارێزگاریشەش بۆ ئەوان، لە بەلگە دیارەکانی توانا و قوودرەتی خودایە، هەرکەسیکیش خودا رێنمایی ئیمانی پێ بدات (وہک ہاوہ لانی نیو ئەشکەوتەکە، کە بەھۆی خواستی خۆیان لەئیمانداریتی و رەتکردنەوێ زوڵم و کفر) خودا رێنمایی پێ گەیاندا، هەرکەسیک ئاوابیست، ئەوا خوداش رێی راستی پیشاندەدات و جیگیرو دامەزراوی دەکات. خۆ هەرکەسیکیش بەھۆی سەرکێشی و بەدکارییی خۆیەوہ خودا گومرای بکات، ئەوا سەدرخەرو پێ پیشاندەریکی نابێت.

تۆ کاتیکی لاوہ خەوتووہ کانت دەبینی، واتە زانی بیدارو بەخەبەرن، ئەمەش بەھۆی ئەوہی چاوہ کانیان کرابوونەوہو بەزۆریش ھەڵدەگێڕانەوہ، ئەوہ بوو ئێمە لەکاتی ئەو خەوتنەیاندا بەملاولایاندا ھەڵماندەگێڕانەوہو دەماغستەنە سەر لای راست و سەر لای چەپیان. (ابن عباس) گوتووہ: (ئەگەر ئەوان بەملاولادا نەخرانییەو راست و چەپیان پێ نەکرایە، ئەوا زەوی لاشەیانێ دەخوارد)^(۱). سەگەکشیان ھەردوو قوڵی لەسەر زەویی حەوشەیی ئەشکەوتەکە درێژکردبوو، وەک ئەوان خۆی ھەڵدەگێڕایەوہو باری لاشەیی خۆی دەگۆڕیی و ھەردووچاویشی کراوہ بوون. خۆ ئەگەر تۆ بۆیان تەپوانیایە، ئەوا لەترسان راتدەکردو لەودیمەنەیان زۆر دەترسایت و ترسو بیمیکی زۆر دلێدادەگرتیت، چونکە خودا سامو ھەبەتییکی وەھای پێ بەخشیبوون، تاکو ھیچ کەسیک نەتوانیست بەلایان داچیت. خوداش وەھا پاراستنی، کە ھیچ کەسیک غیرەتی لێ نزیک بوونەوہیانێ نەبوو. پاشان دواي ئەوہی ماوہیەکی زۆر خەواندەمان، لەو خەوہ ھەلمان ساندنەوہو ئەوانیش تەماشای یەکتریان دەکردو دەربارەیی حالی خۆیان و ماوہی مانەوہی نیو ئەشکەوتەکیان پرسیاریان لەیەکتەر دەکرد، ئەوہ بوو یەکیک لەخۆیان گوتی: (ئەری ئێوہ چەندێک

(۱) پروانە (مختصر تفسیر الطبری) لابی یحیی بن صمداح التجیبی. (وەرگیر)

لەم ئەشكەوتەدا خەوتوون)؟! ھەندىكىيان گوتيان : (رۆژنىك يان ھەندىك لەرۆژنىك تىيدا ماوينەتەو) ھەندىكى تریشيان گوتيان (خوداى پەرەردگارتان خۆى دەزانىت چەندە ماونەتەو. ئىستاش برسيمان بوو ەيەكىكتان بنىرن با بەم دەرھەمانەى، كە پىمانە بچىت بۆيازارو پاكترين خۆراكمان بۆ بکړیتو كە چوو بۆ ناو خەلكەكەش با بەھىمنى و نەرمونيانى سەودا لەگەڵياندا بكات و بەھىمنى بەرپىگادا بروت تاكو هېچ كەسىك ھەستى پى نەكات، كە كىيەو لەكوپە ھاتوۋە!!

چونكە ئەگەر كافران شۆينەكەتان پى بزائن و بیدۆزنەو زەفەرتان پى دەبەن و بەردبارانتان دەكەن و دەتانكوژن، يان ناچارتان دەكەنەو بۆ ئەو ەي پەپرەوى دىنە نابەجى كەى خۆيان بكەن و گەر واش بكەن ئەوا ھەرگىز بەسەرفرازى و رەزامەندىي خودا ناگەن و ھەرگىز بەھەشتى خودا و ژيانى ھەمىشەىي نىو بەھەشتتان دەسگىر نايىت). ئىمە بەم رەنگە (وەك چۆن بەخەبەرمان ھىنان) كۆمەلەكەى ترمەن لە خەلكى ئەو ە ئاگادار كەدەو كەوا ئەوانەى گومانىيان لەسەر زىندوو كەردنەو ەى مردووان ھەيە بابزائن، كە بەلئىنى خودا راست و ھەقەو ھەر بەدى دىت و ھەر زىندوو دەكرىنەو ە قىامەتیش كاتى خۆى دىت و گومانى تىدا نىە، جا ئەو كەسانەى لەشارەكەدا بوون ناكۆكى و مشتومرى بىروپاىيان لەنىواندا پەيدا ببوو، ھەندىكىيان گومانى تىدا ھەبوو بەدوورى دەگرت، ھەندىكى تریشيان واى بۆ دەچوون گوايە تەنھا رۆحەكان زىندوو دەكرىنەو ە لاشەكان لەخاكدا دەپزىن.. ھەندىكىيان دەربارەى لاو ەكان، كە لەدوايىدا لە ئەشكەوتەكەدا مردن) گوتيان: (ساختمانىك لەسەرگۆرەكانيان دروست بكەن، خودا خۆى زانايە لەكاروبارىياندا، ھەندىكى تریشيان، كە حاكمان بوون و دەسەلاتيان لەكاروبارى لاو ەكان و ناوچەكەدا ھەبوو گوتيان: (برىار دەدەين، كە مزگەوتىك لەسەر گۆرەكانىيان دروست بكەين تاكو بەندايەتى بۆ خودا تىدا بكړیت.

جائهی پیغه مبهەر ﷺ له سهردهمی تۆشدا کهسانیک هه‌نو ده‌رباره‌ی ژماره‌ی هاوه‌لانی نیو شه‌شکه‌وته‌که پرسپاری هه‌مه‌ جوړ ده‌که‌نو له‌خۆیانوه ژماره‌یان بۆ داده‌نین هه‌ندیکیان ده‌لێن (لاوه‌کان پینچ که‌س بوون شه‌شه‌میان سه‌گه‌که‌یان بووه) ئه‌م وتانه‌شیان هه‌ر له‌گومان برده‌وه‌یه وله‌خۆیانوه باس له‌ نادیار ده‌که‌ن. هه‌ندیکی‌تریشیان ده‌لێن: جه‌وت که‌س بوون و هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یان بووه. جاتۆش ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ مشتومر له‌گه‌لێاندا له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌و کاروباری لاه‌وه‌کان مه‌که‌ ته‌نها به‌وه‌نده‌ نه‌بی‌ت، که‌ بۆمان گێڕایته‌وه، هه‌روه‌ها پرسپار له‌م باره‌یه‌وه له‌ هیچ که‌سی: له‌وانه مه‌که، که‌ ده‌رباره‌ی ژماره‌یان مشتومر ده‌که‌ن. ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ فه‌رمانیشت پێ ده‌که‌ین، که‌ ده‌رباره‌ی هیچ کاریک، که‌ سه‌هینێ ده‌یکه‌یت مه‌لێ (سه‌هینێ ئه‌و کاره ده‌که‌م) به‌لکو ئه‌و رسته‌یه‌ت بلکینه به (ان شاء الله) وه‌و به‌لێ (ئه‌گه‌رخوا خواست و ئیراده‌ی له‌سه‌ربوو سه‌هینێ ئه‌و کاره‌تان بۆ ده‌که‌م) هه‌رکاته‌یکیش له‌بیرت چوو، که‌ به‌لێت (ان شاء الله) و پاشان له‌دواییدا بیرت که‌وته‌وه ئه‌وا بیلێره‌وه‌و به‌لێ ﴿وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشْدًا﴾ (٣٤) الکه‌ف﴾، واته (به‌لێ تکاکارم خودا رینماییم بکات بۆ پرکردنه‌وه‌ی ئه‌و پێوستیه‌وه بۆ پێکانی ئه‌و راستیه‌ی، که‌ به‌لێنم پێدا‌بوون له‌سه‌ر گه‌یانده‌یی به‌ ئێوه‌و پێم راگه‌یاندن که (انشاء الله - به‌خواستی خودا) ئه‌و کاره ده‌که‌م.

لاوه‌کان ماوه‌ی سێ سه‌دو نۆ ساڵ به‌زیندوویی و به‌خه‌وتوویی له شه‌شکه‌وته‌که‌یاندا مانه‌وه (هه‌ندیک له‌ زانایان گو‌توویانه، که‌ سێ سه‌د سالی هه‌تاوی (شمس) به‌رامبه‌ر به‌ سێ سه‌دو نۆ سالی مانگی (قمری) ماونه‌ته‌وه. تۆش ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ به‌لێ (خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌ی چه‌نده‌ ماونه‌ته‌وه‌و زاناته‌ره له‌وه‌که‌سانه‌ی، که‌ رێی جو‌راو جو‌ریان له‌سه‌ر ماوه‌ی مانه‌وه‌یان ده‌رپړیه‌وه، خوداش پێشتر ئه‌و ماوه‌یه‌ی دیاری کردوه، چونکه‌ په‌یه‌سته به‌خۆیه‌وه‌و ده‌زانیت له‌ بارودۆخی خه‌لکی ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا چی دیاره‌و چی نادیاره‌ ئای به‌راستی خودا

چهند بیناو بیسه ره، هیچ شتیك له چوارچیوهی بینایی و بیستنی خوادا ده رناچیت. خه لکی سهر زه ویش و مه خلووقاتی ئاسمانه کانیش هیچ خاوه و سهر په رشتیارکیان جگه له خودا نیه و هیچ که سیکیش به شداری حوكم و بریاره کانی خودا نیه). تا ئیره تهفسیریکی ئایه ته کانی (۹-۲۶) بوو، که ئهم چیرۆکه ده گیرنه وه.

کورتە ی چیرۆکه که له پێی گیرانه وه ی قورئانه وه

ئیمه له پێی گیرانه وه قورئانه که وه له چیرۆکی هاوه لانی ئه شکه وت ده کۆلینه وه، به هیچ شیوهیه ک پروو ناکهینه ده قه ئیسراییلیه کان چ له رپوایه وت و تهو به سه رهاته کانیشیان بێت، که چهند میژوونوس و راشه کاریکیش هیناویانه ته وه. چونکه ئهمه ئه وه مه نه ده دروستیه له مامه له له گه ل چیرۆکی پێشیننه کاند، وه ک چۆن قورئان خستویه تیه به رچاومان و که خو شمان ئاوا پێی قایل بووین.

هاوه لانی ئه شکه وت که کۆمه له لایکی باوه ره یین به خودا بوون ئهم کۆمه له لاوه ش ژماره یان (وه ک له قورئاندا ئاماژه ی پێ کراوه) هه وت که س بووه. دیاره هیچ زانیاریه کیشمان له سه ر ناوه کانیان و کاره کانیان و ئه وشاره ی تییدا بوون، ئه و پادشایه ی له سه ر ده میدا ژیاون، ئه و ئاینه ی پهیره وییان کردووه، ئه و ئه شکه وته ی په نیان بۆ بردووه، نیه. ئهم لاوه باوه ردارانه هه لۆیسته یه کیان بۆ لی کۆلینه وه تیروانین ته رخان کردووه، ئه نجامی کی بنه بر (قاطع) یان لیوه ده رهاویشتووه، ئه وه یه که بیگومان خودا هه ر ته نها خۆی په ره ر دگاری جیهانیانه و، ئه وانیش ته نها باوه ر به خودا ده هیئن و جگه له خودا هیچ شتیکی تر نا په رستن.

بیگومان زانیویشیانه که گه له که یان بی باوه رن، چونکه غهیری خودایان په رستووه ئهم کفرو بی باوه ری یه شیان سته م و درۆ هۆینه وه ی بوختانی بۆ به دیه یان، جا کئ سته مکار ته له و که سه ی، که درۆ ده له سه له سه ر خودا

دههۆنیتتهوه؟ هه‌لۆیستی ئهم لاره باوه‌ردارانەش بیرکردنەوه بوو له‌پێگه چاره‌یه‌ك بۆ ئهو قۆناغه، رێگه چاره‌كەشیان له خۆدابڕاندا بینیه‌وه بۆیه بپاریاندا، خۆیان له گه‌له‌که‌یان دابڕن، چونکه خۆیان باوه‌ردارن و گه‌له‌که‌شیان کافرن، له‌بهر ئه‌وه هه‌یچ بوارێک بۆ پێکه‌وه ژيان له‌گه‌ڵیاندا نه‌ماوه ئه‌وه بوو له‌شاره‌وه به‌ره‌و چیاکان ده‌رجوون و بپاریاندا په‌نا به‌رنه‌بهر ئه‌شکه‌وتی‌ک له‌ چیایه‌ك دا...

داواشیان له‌ خودا کرد، که ره‌حمی به‌رفراوانی خۆی له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا پێ‌بگه‌یه‌نیت. خوداش به‌دهم داواکه‌یانه‌وه هات و نزای گیرا کردن و ره‌حمه‌تی خۆی له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا بۆ ناردن، ئه‌وه‌بوو خودا کاره‌که‌ی بۆ ئاسان کردن وه‌ه‌موو به‌لگه‌و نیشانه‌یه‌کیشی بۆ به‌یده‌ست کردن و فهرمانی به‌ خۆرکرد، که به‌ره‌سته‌یان نه‌که‌ویت، تاکو ئازاریان نه‌دات. ئه‌وه‌بوو له‌کاتی به‌یانیاندا خۆر له‌سه‌ر جه‌سته‌یانه‌وه به‌لا‌پیی رەت ده‌بوو به‌لام نه‌ده‌که‌وته سه‌ریان له‌کاتی ئیوارانیش دا به‌م ره‌نگه‌ به‌لا‌پیی به‌سه‌ریاندا رەت ده‌بوو لێی نه‌ده‌دان. ئه‌وانیش له‌بۆشایی یه‌کی ناوه‌راستی ئه‌شکه‌وته‌دا بوون یه‌کی‌ک له‌ به‌لگه‌ رۆشنه‌کانی خودا له‌سه‌ریان له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا ئه‌وه‌بوو چاوه‌کانیان کرابونه‌وه، بۆیه هه‌رکه‌سی: سه‌یری بکردنایه‌ وای ده‌زانی بێدارو به‌خه‌به‌رن و سه‌یری ده‌که‌ن که‌چی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا خه‌وتووو پالکه‌وتوو بوون. جا بۆ ئه‌وه‌ی زه‌ویش له‌ش و لاریان نه‌خوات، خودا جارێک له‌سه‌ر لای راست دایده‌نانو، جارێکی تریش به‌لای چه‌پیان دا هه‌ڵیده‌گیرانه‌وه.

ئه‌وان سه‌گێکی خۆشیان له‌گه‌ڵ دابوو که له‌به‌رده‌م ده‌رگای ئه‌شکه‌وته‌که‌ دانیشتبووو هه‌ر دووقۆلی بلا‌وکردبۆوه‌و، وه‌ك شیوه‌ نووستنی ئه‌وان نوستبوو، جا بۆ ئه‌وه‌ی له‌کاتی پالکه‌وتن و نووستیاندا هه‌یچ که‌سێک ده‌ستدریژیان نه‌کاته‌ سه‌ر، خودا ترس و بیمی خستبووه‌ دڵی هه‌رکه‌سی‌که‌وه، که بۆیان ده‌روانی و ترسه‌که‌ش به‌شیوه‌یه‌ك بوو، که ئه‌و که‌سه‌ی بۆی بروانینایه‌ خێرا ڕووی وهرده‌گیراو هه‌ڵده‌هات و ترسیکی زۆری لێ ده‌نیشت.

ئهو لاوانه له نووستنیکی درێژخایه‌ندا بوون و سێسه‌دو نۆ ساڵ لهو حاله‌دا مانه‌وه.

دوای ئه‌وماوه‌یه‌ش خودا له‌ خه‌وه‌که‌یان بیداری کردنه‌وه، ئه‌وانیش پرسیاریان له‌نیۆخۆیاندا له‌یه‌کتر ده‌کرد له‌سه‌ر ماوه‌ی نووستنه‌که‌یان و له‌ مه‌زنه‌که‌ییدا بیروپرای جیاوازیان هه‌بوو، هه‌ندیکیان ده‌یانگوت که: (ماوه‌ی رۆژیک، یان هه‌ندیکی ماوه‌ی رۆژ خه‌وتوو)، به‌لام زۆر له‌وه‌یان نه‌کوڵیه‌وه، چونکه‌ زانیارییان له‌باره‌یه‌وه نه‌بوو، بۆیه‌ زانیارییه‌که‌یان بۆ خودا گه‌رانده‌وه‌ و گوتیان (خودای په‌روه‌ر دگارتان زانایه‌ له‌وه‌ی چهند ماونه‌ته‌وه)، به‌لکو بایه‌خیان به‌کاری گرنه‌گتر داو، یه‌کێ: له‌خۆیان به‌وه‌ پاسپارد، به‌جێت بۆ شاره‌که‌وه‌ ئه‌و پاره‌یه‌ی پێیان بوو پێیانداو داوایان لێکرد خۆراکیکیان بۆ بکپێت تابیه‌خۆن، داواشیان لێکرد خواره‌مه‌نیه‌کی خۆش و هه‌ل‌ل‌و پێ پێداویان بۆ بکپێت. هه‌روه‌ها ئامۆژگارییان کرد، زۆر وریاو چاپووک و ئاگادار بێت نه‌بادا که‌سێک له‌کاری به‌ناگا بێت، با که‌سیش هه‌ستی پێ نه‌کات، چونکه‌ ئه‌وان له‌گه‌له‌که‌یان ده‌ترسان، ئه‌گه‌ر به‌ مه‌سه‌له‌یه‌که‌یان بزانیایه‌ شوینه‌که‌یان بۆ ده‌رکه‌وتایه‌ ئه‌وا ده‌یانکوشتن، یان تووشی به‌ل‌ایان ده‌کردن و ایان لێده‌کردن له‌ ئاینه‌که‌یان هه‌ل‌گه‌رپێنه‌وه‌ و بیانگێرپێنه‌وه‌ بۆ سه‌رشیرک و هاوه‌ل‌ بۆ خوا دانان.

ئهو که‌سه‌ پاسپێردراوه‌ش چوه‌ نیۆ شاره‌و تاکو خواره‌مه‌نییان بۆ بکپێت، سووریش بوو له‌سه‌ر ئاگاداربوون و وریایی و خۆه‌شاردان، به‌لام خودا خواستی له‌سه‌رکارێکی تر هه‌بووه‌، خواستی خودا وابوو ئه‌مان بکات به‌ به‌ل‌گه‌و نیشانه‌یه‌ک بۆ تواناو قوده‌رتی خۆی له‌سه‌ر زیندووکردنه‌وه‌. ئه‌وه‌بوو راستی مه‌سه‌له‌ی ئه‌م لاوانه‌ی ده‌رخست و به‌گه‌له‌که‌یان ناشای کردنه‌وه‌، به‌لام گه‌لی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ (واته‌ دوای تێپه‌رپه‌وونی ئه‌و سێسه‌د ساڵه‌) گه‌لێکی باوه‌رداربوون و باوه‌ریان به‌خودا هێنا بوو، چونکه‌ ئه‌و نه‌وه‌ کافرو بێ‌ئیمانه‌ی ئه‌وسا نه‌ما‌بوون، که‌ لاوه‌کان له‌ده‌ستیان

هه‌لاتبوون و چووبوون نێو نه‌شکه‌وته‌که، به‌لکو دواى به‌خه‌به‌ره‌اتنه‌وه‌يان (نه‌وه‌یه‌کی ئیماندار و باوه‌ڕه‌ین به‌خودا) هاتبوون کایه‌وه‌ جا کاتی‌ک دانیشتوانه ئیمانداره‌کانی ئه‌و شاره‌ پیاوه ئیمانداره‌که ده‌بینن دواى ده‌که‌ون تا نه‌شکه‌وته‌که‌و کاتی‌ک ده‌گه‌نه نه‌شکه‌وته‌که هه‌رحه‌وت لاوه ئیمانداره‌که ده‌بینن، که‌وا (مردوون). ئه‌م جاره‌یان به‌شی‌وه‌یه‌کی ئاسایی و راسته‌قینه‌ مردوون.

ئینجا ده‌رباره‌ی پڕۆشوی‌نی به‌خاک سپاردنیان بیروپرای جیاوازو نا‌کوکیان له‌نێ‌ئاندا دروست ده‌بێت، پێ‌ی‌سته‌ چیان لێ‌ بکه‌ن؟!

له‌وباره‌یه‌وه هه‌ندی‌کیان ده‌لێن: (ساختمان‌ی‌کیان له‌سه‌ر دروست بکه‌ن، خودا خۆی زانی‌یه‌ له‌ کاروباریان، به‌لام حا‌کم و کاربه‌ده‌سته‌کانیان پڕیاریندا، مزگه‌وتی‌کیان له‌سه‌ر دروست بکه‌ن. ئه‌م پڕیاره‌ش نه‌ه‌جامدراو مزگه‌وته‌که له‌سه‌ریان له‌به‌رده‌م ده‌رگای نه‌شکه‌وته‌که دروستکرا. به‌م په‌نگه‌ش لاپه‌ڕه‌یه‌ک له‌ لاپه‌ڕه‌کانی باوه‌ڕداریتی و دڵسۆزی و نه‌ویستن له‌ دنیا‌داو په‌نا‌بردنه‌ به‌خودا پێ‌چرایه‌وه‌و، به‌سه‌ره‌اتی هاوه‌لانی نێو نه‌شکه‌وته‌که بۆ هه‌میشه‌ مایه‌وه‌و هه‌موو خه‌لکی و شوێنکه‌وتوانی ئایینه‌ ئاسمانیه‌کان به‌رده‌وام به‌یه‌کتری ده‌گه‌یه‌نن، و، باوه‌ڕدارانی‌ش لێ‌ی را‌ده‌می‌تن و هه‌ل‌ئێ‌سته‌ی له‌به‌رده‌مدا ده‌که‌ن، تا‌کو چه‌ند وانه‌یه‌کی له‌باره‌ی باوه‌ڕ و دڵسۆزی و جێگیربوون له‌سه‌ر پێ‌ی را‌سته‌وه‌ لێ‌ وه‌رگرن.

هۆی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

(ابن هشام) له ژياننامه (سیره) دا ئهوهی گێڕاوه تهوه کاتی که جهنگی فیکریی نێوان پیغه مبهری خودا ﷺ و (قورهبیش) له (مه که که) دا توندو دژوارتر بووهوه، قورهبیشیه کان داوای کۆمه کیان له جووله که کانی نیو (مه دینه) کرد، ئهوه بوو (نضری کورپی حارث) و (عقبه ی کورپی و معیط) یان بو لای زانیانی جووله که نارد تا کو پرسیاریان ده رباری پیغه مبهر ﷺ لی بکه ن. ئهوانیش هاتنه لای جووله که کان و پێیان گوتن: (ئیوه خاوهنی تهورات) ن و هاتووین هه والمان ده رباره ی هاو پیکه ی خۆمان (واته محمد ﷺ) پی بده ن. .. زانیانی جووله که ش پێیان گوتن: (له سی رووه وه پرسیار له و هاو پیکه تان بکه ن، ئیمه ش سی فره مان تان پی ده ده ی ن، جا ئه گه ره ده رباره ی ئه و سی فره مانه، وه لām و هه والی پیدان ئه وه دیاره پیغه مبهریکی ره وانسه کراوه، خو ئه گه ره هه والی پی نه بوو، ئه وه پیاویکی قسه هه لبه سته و له خو یه وه ده دویت. جا ئیوه ش بزانیان بیرو پای خۆتان چۆنه:

۱- ده رباره ی چه ند لاویک پرسیار لی بکه ن، که له یه که م سه رده مدا روشتوون و داخو مه سه له که یان به چی گه یشتوه، چونکه به راستی ده نگوباسیکی سه رسوپه ی ن له مه ر ئه و چه ند لاوه وه هه یه!!

۲- ده رباره ی پیاویکی گه پیده پرسیار لی بکه ن که له گه ران و هاتوچۆی نیو دنیادا سه رانسه ری خو ره لات ی زه وی و سه رانسه ری خو رئاوای پریوه داخو هه والی چه!!

"ده رباره ی گیان (روح) یش پرسیار لی بکه ن"

ئهوانیش (واته ئه و دوو نیردراوه) هاتنه وه بو لای قورهبیش و گوتیان (ئه ی کۆمه لی قورهبیش ئیمه هه والی یه کلا که ره وه ی کیشی نیوان ئیوه و (محمد) مان بو هینا ونه ته وه، که زانیانی جووله که تی گه یاندووین و فره مان یان پیکردین پرسیار

له محمد ﷺ لهسهر چهند شتیك بكهین ئەوانیش هاتنه لای پیغه مبهري خوداو ﷺ
گوتیان: (ئەي محمد ﷺ هه‌والمان پێ بده له‌سهر چه‌ند لاویك، كه له‌سهرده‌می
یه‌كه‌مدا ژیا‌ون و رووداویكی سه‌یرو سه‌رسو‌رپه‌ینیان هه‌یه، هه‌والی‌شمان له‌سهر
پیاویكی گه‌ڕیده پێ بده، كه سه‌رانسه‌ری خۆره‌ه‌لات و خۆرئا‌وای زه‌ویی گه‌راوه،
ئینجا هه‌والمان له‌سهر رۆح پێ بده ئاخۆ چی بی‌ت!!)

پیغه مبه‌ری خوداش ﷺ له‌وه‌لامیان فه‌رمو‌وی: (سبه‌ینی هه‌والی ئەو
مه‌سه‌لانه‌تان پێ ده‌ده‌م كه پرسیا‌ریان له‌باره‌وه ده‌كه‌ن: به‌لام پیغه مبه‌ر ﷺ له‌و
وه‌لامه‌یدا ئە‌گه‌ریكی وای جیا‌نه‌كرده‌وه، كه بلی‌ت (ان شاء‌الله) (ئه‌گه‌ر خودا
بیکات)، واته (ان شاء‌الله)ی له‌گه‌ڵ وه‌لامه‌كه‌یدا نه‌گوت. كاتی: سبه‌ینی داها‌ت
(جبریل) وه‌لامی بۆ نه‌هیناو، ئیدی پا‌زده شه‌و به‌بێ سرووش (وحی) مایه‌وه
خه‌لكی (مه‌كه‌كه‌ش) ده‌نگوباسی خراپیا‌ن بلا‌و‌كرده‌وه گوتیان: (محمد ﷺ به‌لینی
سبه‌ینی پێدا‌ینو، كه‌چی وا ئە‌م‌رۆ پا‌زده شه‌و تی‌په‌ری و هه‌والی له‌سهر ئەو
مه‌سه‌لانه پێ نه‌گه‌یا‌ندین پیغه مبه‌ریش ﷺ به‌ دوا‌كه‌وتنی سرووش د‌لته‌نگ بوو، و
گه‌ران‌بوو له‌سهری له‌و رووه‌وه بۆ خه‌لكی (مه‌كه‌كه‌) بدو‌یت.

دوا‌ی ئەو پا‌زده رۆژه‌ش (جبریل) به‌ سووره‌تی (كه‌ف) وه‌هات بۆ لای و تی‌یدا
گه‌یهی یه‌کی سووكی له‌سهر د‌لته‌نگ بوونی بۆیا‌ن تی‌ دا‌یه‌و، هه‌روه‌ها وه‌لام
هه‌والی ئەو مه‌سه‌لانه‌ی لاوه‌كان و پیا‌وه‌گه‌رۆكه‌كو، گیان (رۆح) تی‌دا‌یه^(١).

زانایانی ته‌فسیریش وه‌ك (طبری و سیوطی و شو‌كانی و ابن‌كثیر) ئەم
رپوا‌یه‌تانه‌یان به‌شی‌وه‌ی (مأثور)^(٢) له (ابن اسحاق) وه‌هینا‌وه‌و، له‌ویشه‌وه (ابن
هشام) رپوا‌یه‌ته‌كانی ژیا‌ننامه (سیره‌)ی وه‌رگرتوه‌.

(١) الروض الانف - شرح السيرة النبوية (٣: ١٢٨-١٢٩).

(٢) -مأثور- ئەو فه‌رمووده گێ‌را‌وه‌یه‌یه كه دوا‌یه‌كان (خلف) له‌پێ‌شینه‌كان (سلف) وه‌و
وه‌ریانگرتوه‌. - وه‌رگێ‌ر-.

چەند هێماو ئاماژەیەك لەم پروداوەوە

كاتێك لەم ڕیوایەتە ورد دەبینەو، چەند هێماو نیگاو ئاماژەیەك دەردێنن،
و هك:-

۱- ئارەزووی قورەیش لەدروست کردنی گومان لەدژی پیغەمبەری خودا ﷺ
هەروەها لە بەکارهێنانی هەر ئامرازێك بۆ وەستان بەرپوویداو نەهێشتنی
بلاوبوونەوێ بانگەوازەكە.

۲- پشت بەستنی قورەیش بەھۆزو تیرەکانی دی لە بەرەنگاری پیغەمبەری خودا
ﷺ، ئەمەش هێماو دەلالەتە لەسەر توندو تیژی و درپندەیی و سەختی ئەو
جەنگە کە دەیانگێڕا.

۳- بێگومان جوولەكەكانیش مەترسیدارترین خەلك بوون لەسەر بانگەوازی حەق،
هەروەها سەر سەخت ترین دوژمنی ئەم بانگەوازەن و زۆرتین ئارەزوویان لە
ریشەكێشکردنیدا هەیه، هەر بۆیەش قورەیش پەنایان بۆ بردن لەدژایەتی کردنی
پیغەمبەری خودا ﷺ ئەم دوژمنایەتی یە توندە ی جوولەكەش لەبەرەمبەر
ئێسلام و موسلماناندا تائەمپۆش هەیه و بەردەوامەو هەمیشەش لەسەردەمی
پیغەمبەرەو ﷺ تا کاتی ئێستامان، تا هەتاھەتایە هەردەمی نیت.

۴- بەراستی جوولەكەكان مامۆستایانی بەدکاری و، زانایانی ناھەق و پیشەوایانی
تاوان و شیواندن و، شەیتانە مروییەكانن، واتە ئەوانەن كە خەلكانی نالەباری تر
پەنایان بۆ دەبن تاكو دەرسیان لە لا بخوینن و لییانەوێ فیڕین و سوود لە زانست و
زانباری یەكانیان وەرگیرن، كار بە بیروپاكانیان بكەن و پەیرەویی زانیاری و
ئامۆژگاریەكانیان بكەن. ئەو بوو پیشەوایانی قورەیش لەزانیانی جوولەكەو
فیڕی زانیاری دەبوون و لەبەرەنگار بوونەوێ پیغەمبەری خودا ﷺ دەرسیان
لەوانەوێ وەرەگرت.

ههروهها بهردهوام جووله که کان چاوگێک بوون بۆ کافران و کهسانی دژی ههق و، تاوانباران و تێکدهرو بهدرهفتاران.. لهم رووهشوه ههه خودی جووله که کان ههه چهنديکیان له زانست و زانیاری ههه بوویت بۆ ئهوهی خه لکیی پێ فیزی خراپه و ناههق و تاوان و بهدکاری بکهن، تهه رانیان کردووه و درێغییان نه کردووه. بهراستی ئه مهش په یامیکی پیسیی جووله کانه یه، پێشهره یه تیه کی جووله کانه شه له خراپه و ناههقی و تاوانکارییدا.

۵- بێگومان جووله که کان مه بهستیان تاقیکردنه وهی پێغه مبهه بهووه ﷺ له کاتی که ئه وهسێ پرسیاره یان به قهره یاشدا ئا راسته کردووه، پێغه مبهی خوداش ﷺ تاقیکردنه وه یه کی سه خت و دژواری ئه نهجام داوه، چونکه پازده رۆژ چاوه روانی کردووه تا وه لایمی له لایه ن خوداوه بۆ هاته وه.

۶- بێگومان پێغه مبهه بهووه ﷺ وتی (ان شاء الله) ی له بیر چوه له کاتی که به ئێنی به گه له که ی ئه داو، له سه ره ئه وهی، رۆژی دواتر (سه به نیی) وه لایمی پرسیاره کانیان پێ بگه یه نیی، دیاره خوداش وانه یه کی کاریگه ری به پێغه مبهه که ی داوه (وهک چۆن هه مان وانه ی به ئێمه ش گه یاندووه) وانه که ش ئه وه یه پازده رۆژ سه رووش (وحی) ی لێ دوا که وت، سه ره پایی ئه وهی زۆر زۆر پیویستی پێ بوو، سه ره پایی ئه وه ش له بهردهم تاقیکردنه وه یه کی سه ختوگران بوو، پاشان سه ره پایی ئه وهی ده بوایه وه لایمی چهن د پرسیارکی قورسی جووله که کان بداته وه.

۷- بێگومان دوا که وتی سه رووش له پێغه مبهه بهووه ﷺ بۆ ماوه ی پازده رۆژو له و ماوه یه شدا هه موو رۆژێک قهره یه شییه کان به چنه لای و داوای هه والۆ وه لایمی مه سه له کانی لێ بکه ن، هه موو جارێکیش پێغه مبهه بهووه ﷺ له وه لایماندا بهه رمو یی: (هیشتا وه لامه کهم بۆ نه هاته وه)، به لگه یه کی روون و ئاشکرایه له سه ره ئه وهی که: "قورشان له لایه ن خوداوه نێردراوه، نهک له لایه ن (عه مد) خۆیه وه ﷺ چونکه ئه گه ر قورشان له لایه ن عه مد ﷺ خۆیه وه بوایه، ئاتاجی به و

چاوه‌پروانیه نه‌ده‌بوو و، ده‌سبه‌جی وه‌لامیی ده‌دانه‌وه‌و ده‌شیدایه پالّ خودا (والعیاذ باللّٰه).. بۆیه ده‌سته‌وسان بوونی له وه‌لامدانه‌وه‌دا سه‌ره‌پایی پیوستیه‌کی فره‌ی پییشی و، چاوه‌پروانی کردنی هاتنی سرووش له ئاسمانه‌وه‌و، خه‌مباربوونی بۆ دواکه‌وتنی سرووش و، ته‌نگه‌تاو‌بوونی به قسه‌و ده‌نگ و باسی موشریکان، هه‌موو ئه‌مانه هی‌ماو ده‌لاله‌تن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که (قورئان فره‌مایشتی خودایه).

چهند وشه‌یه‌کی گرانی نیو ئایه‌ته‌کان^(۱).

۱- الْكَهْفُ : ئەشکه‌وتیکه له‌چیدا

۲- وَالرَّقِیمُ : به‌ردیکی ته‌خت و ری‌که که به‌ژماره ناوه‌کانی هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وته‌که‌ی له‌سه‌ر نووسراوه‌ته‌وه‌و، خراوته سه‌رده‌رگای ئەشکه‌وته‌که.

۳- فَضَرَبْنَا عَلَىٰ عِزِّهِمْ : وامان لی‌کردن بجه‌ون.

۴- سَطَطًا : ناهه‌ق و پووچه‌ل.

۵- يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ : په‌روه‌ردگار تان سۆزو به‌زه‌بیستان بۆ دابین ده‌کات.

۶- مَرَفَقًا : ئه‌وه‌ی به‌کاری دینن وه‌ک ئامراز بۆسوود لی‌وه‌رگرتن له‌گوزه‌رانتاندا.

۷- تَزَوُّرٌ : له ئەشکه‌وته‌که لاده‌دات و لی‌وه‌ی لاره‌ده‌یته‌وه.

۸- تَقْرِضُهُمْ : لی‌یان لاده‌دات و لی‌یان دوور ده‌که‌وتیه‌وه.

۹- وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ : له پانتاییه‌کی نیوه‌پاستی ئەشکه‌وته‌که‌دان.

(۱) هه‌رچه‌ند واتیده‌گه‌م له‌م ده‌قه‌ی ته‌رجمه‌هه‌ کوردیه‌که‌دا ئه‌م به‌رگه‌یه‌ی مانا‌کردنی چهندو وشه‌یه‌کی گران هی‌نده پیوست نه‌بی‌ت، به‌لام وه‌ک نه‌مانه‌تیک‌ی کاره‌که‌و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نووسه‌ر دیاری کردووه‌ منیش ته‌رجمه‌ی مانا و رافه‌کانی ئه‌وم کردووه‌ (وه‌رگێر).

- ۱۰- بِالْوَصِيدِ : پيش دەرگاگه.
- ۱۱- بَوْرِقِكُمْ : بهو دراوه زیوهتان.
- ۱۲- أَزْكَى طَعَامًا : حه‌لالتیرین و خۆشتیرین خواردن.
- ۱۳- يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ : په‌رده له‌سه‌ر کاروبارتان هه‌لده‌ده‌نه‌وه.
- ۱۴- أَعْزَنَّا عَلَيْهِمُ : دهرمان خستنی بۆخه‌لکی.
- ۱۵- رَجَمًا بِالْغَيْبِ : قسه‌یه‌ك به‌گومانه‌وه، به‌بی یه‌قین و زانیارییه‌ك.
- ۱۶- فَلَا تَمَارَ فِيهِمْ : مشت و مپ له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌كه‌یان مه‌كه.

چهند لایه‌نیکی نادیار له چیرۆکه‌كه‌دا.

لایه‌نه نادیاره‌كانی قورئان گهر قورئان خۆی روونی نه‌کردبهنه‌وه، ئه‌وا له‌رێی سه‌رچاوه‌ ناراسته‌كان و بێ متمانه‌كان و نایه‌قینییه‌كانه‌وه روون ناکرینه‌وه. هه‌ر بۆیه‌ش به‌ چهندلایه‌نیکی نادیارو نه‌زانراوی وا دانراون، كه به‌ر هه‌ستی مرو‌ف ناکه‌ون. هه‌روه‌ها بۆ زانییان ته‌ماشای فه‌رمووده‌كانی پێغه‌مه‌ر ﷺ ده‌کریت، خۆ ئه‌گه‌ر فه‌رمووده‌یه‌کی (صحیح) له‌ سه‌ریان هه‌بوو ئه‌وا پێویسته‌ کاری پێ بکریت. ده‌نا ئه‌گه‌ر له‌ فه‌رمووده‌شدا نه‌بوو ئه‌وا پێویسته‌ له‌ سه‌رمان لێی بێ ده‌نگ بینو له‌سه‌ر باره‌ نادیاریه‌که‌ی بیهێلینه‌وه، چونکه‌ بۆمان شیاو نیه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ ئیسرائیلییه‌كان و سه‌رچاوه‌کانی تره‌وه هه‌ولێ روونکردنه‌ویان بده‌ین.

له‌ چیرۆکی هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وتیشدا چهند لایه‌نیکی نادیار هه‌یه‌ و له‌ قورئان و له‌ فه‌رمووده‌شدا رووننه‌کراونه‌ته‌وه، له‌و لایه‌نه‌ نادیارانه‌ش، وه‌ك:-

- ١- ئەو ماوه زەمەنیهی که خەڵکی سەردهمی ئەشکهوتە که تیایدا ژیاون، ئایا له پیش جووله که کاندا بوون، یان له دوايان هاتوون؟ ئەی ئایا پیش سەردهمی (عیسا سلاوی لی بیت) یان له دواي ئەو بوون؟!
- ٢- ئەو ناینهی پهیرهوییان کردووه، ئایا نایینی جووله که؟، یان نایینی نهسرانی، یان ناینیکی تری ناسمانیی خوا به یه کگرتن بووه؟
- ٣- ناوی ئەو پادشایهی له ماوهی حوکمرانییدا ژیاون ئایا پادشاکهش (رۆمانی) یان (یۆنانی) یان (فارس) یان (جووله که) یاخود (عەرهب) بووه؟
- ٤- ناوی ئەو شارهی که تیایدا بوون، ئایا (ئەفسوس) ی تورکی، یان (طرطوس) ی سووریا، یان (عهمان) ی ئەردەن، یان کام شار بووه؟
- ٥- شوینی ئەو ئەشکهوتە که تیایدا ههساونهتەوه، له ئەردەن، یان سووریا، یان له تورکیا، یان له ولاتیکی تر بووه.
- ٦- کاری ئەو لاوانه پیش ئەوهی بچنه نیۆ ئەشکهوتە کهوه، ئایا کورانی میرو پادشایان بوون، یان له گهواره فرمانبهرانی لای پادشا بوون، یان چەند شوانیک بوون.
- ٧- چۆنیهتی هیدایهتدان و رینمایی کرانیان بۆ رێبازی خوداو باوه پهرینانیان به خوداو زانیارییان له سهرجی باوه پیری و گومرایی گه له کهیان.
- ٨- چۆنیهتی پیکگه یشتنی هندیکیان به یه کتری و دهرچوونیان له شاره کهو، رۆشتنیان به رهو ئەشکهوتە که، ئەی ئایا گه له کهیان پی یان زانیبوون یان نا؟ ئەی ئایا پادشاکه گرتبوونیهوه یان پێیان نه گه یشتبوو.
- ٩- سه گه کهیان، ئایا له کوێ دوايانکه وتوووه چۆن ناسیونی و، فرمانی له گه لیاندا چی بووه؟!
- ١٠- ناوهکانی ئەو لاوانه، ناوی سه گه کهیان و رهنگ و بارستایی یه کهشی؟!

١١- کاتی چوونه نیۆ ئەشکهوته کهو کاتی به خه بهر هاتنه وهیان تییدا.

١٢- ناوی ئەو که سهی له خۆیان بوو چوو بۆ نیۆ شاره که تاكو خۆراکیان بۆ بهیئیته وه، ئەی داخۆ ئەو پره پارهیە پێی بووه چەند بووه، ئایا له نیۆ شاره که شدا چ رووداوو مه سه له یه کی کتوپری تووشبووه؟

١٣- شیکارو درێژهی پێزانینی خه لک بهو لاوانه و ناسینه وهیان و، چۆنیهتی گه یشتنیان پێیان نا کوکیان له بیرو پادا له سه ر کاروباریان و بنیاتانی مزگه وت له سه ریان و، ئایا رۆلی پادشاکه ش له وه دا چی یه؟

١٤- دواي دۆزینه وه و پێزانینیان لایه ن خه لکه که وه چیان به سه رهاتوه و ئایا خه لکانی دواتر پێیان گه یشتوو ن یان نا؟ ئەی ئایا خه لکانی تر له هاوڕێ و یاوه ر بینییان؟ ئەی ئایا ده شی ت که سیکی دی بیانی نی ت، یان نا؟

١٥- ئایا هاوه لانی ئەشکه وت له پاشه رۆژدا چیان به سه ر دیت؟ ئایا له کاتی هاتنه خواره وه ی (عیسا) دا، سلاوی لی بی ت- ئەوانیش ده ژین و، ئایا له گه لییدا ده بن یان نا؟

بۆ هه موو ئەم پرسیاران وه چه ندانی تریش وه لامیکی زانراوی راست و دروست ویه قین به خش نیه، به داخه وه چه ندین ته فسیر کارو میژوون و نوسی پێشین تییدا رۆچوون و له ئەنجامدا بریکی زۆری که له که بوویان له ئەفسانه و ده قه ئیسرا ئیلیه کان هی نا وه خه لکیان پێ سه رقائی ناتهبایی و خیلافات کرد وه و، به رچاویان له ئاست ده قه قورئانیه که و، لیور دبوونه وه ی و ده ره ی نانی فه رمایشته ناسکه کانی و ده رس و په نده کانی، گرتوون.

به راستی گه ران به دواي ئەو لایه نه نادیارانه داو هه ولێ وه لامدانه وه ی، ئەو پرسیاران هی پێشووی نیۆ ئەو پا زده خاله، هیچ زانست و سوود و که لکێک به خه لکی ناگه یه نی ت، جگه له وه ی که له گه ل (به رنامه ی راستی مامه له له گه ل نادیاره کانی قورئاندا) ناگو ئی ت.

هەندىك لە بەلگەو نیشانەكانى خودا لەم چېرۆكەدا

چېرۆكى ھاوەلانى نىو ئەشكەوت دياردەيه كه لە دياردەكانى قودرەتى بەكارى خودا، خواستى بەجێ گەيه نراوى، هێزى بالا دەست و سەرورەى، دانايى و رەحمەت و پێكخستنى كاروبارى دنيا.

قورئان لەكاتى باسكردنى چېرۆكەكەدا كۆمەلێك بەلگەو نیشانەى سەرسۆرھێن، چەندین موعجیزەى ديارو، چەندین سەربازى ناديارى لەوانەى (خودا ھەر خۆى دەيانناسیت و تەرخانى كردوون بۆ پاراستنى ھاوەلە ئيماندارەكانى نىو ئەشكەوت، خۆشگوزەرانىيان) ديارى كردووە. لەو سەربازانەى خودا ديارى كردوون و لەو ئامرازانەى دەستەبەرى كردوون كە بە چەند بەلگەو نیشانەيه كى خودا دادەنرێن، ئەمانەن:

۱- (ئەشكەوتەكە) لەوشوێنە گونجاو و شياویدا كە ژيانى ھاوەلەكانى تێیدا ھەمووى خۆش و ئاسان و ئاسوودە بوو، بەيانىيان و ئىوارانىش لە تيشكى خۆر پاراستونى.

۲- ئەو سەگەى ياورو ھاوڕێيان بوو و كاتێك چوونەتە نىو ئەشكەوتەكەو، ئەم سەگە لە پێش دەرگا كە راوەستاو و پاسەوانيان بوو و ھەردوو دەستى بەسەر زەوى ھەوشەى پێش دەرگای ئەشكەوتەكەدا بلاوكردۆتەو و ەك شێو نووستنى ئەوان نووستووە.

۳- ئەو خۆرەى كە سوور بوو لەسەر ئەوێ بە گەرمىيەكەى خۆى ئازاريان نەدات، بۆيە خۆرەكەش ەك زیندووێكى ژيرو ھوشيارو دانا رەفتارى كردووە، بۆ نمونە كاتێك ھەلھاتوو تيشكەكەى لەوان دوورخستۆتەو بەلای راستدا لار بۆتەو، لەكاتى ئاوابوونیشدا بەلای چەپدا لێيان دووركەوتۆتەو، ئەوانیش لە كەلێنێكى فراوان و پانتاییيەكى نىو تيشكەكەى و لە نێو پراستى ئەشكەوتەكەدا بوون.

٤- بۆ ئهوهی لاشهکانیان بهنووستنه درێژخایه نه کهیان ماندوو شه کهت نه بیته، پاشان بۆ ئهوهی زهوی له لاشهیهان نه خوات، خودا به لای راست و به لای چهپاندا هه لیده گیرانه وه، جا کاتیگ به لای راستدا هه لیده گیرانه وه، لای چهپان به رهه وا ده کهوت، له کاتیگیشدا به لای چهپدا هه لیده گیرانه وه لای راستیان ده کهوته به رهه واو ده چه سایه وه بهم رهنگهش لایه کانی لهشیان و سه ره جم به شه کانی جهسته یان به ساغو سه لیمی ده مانه وه.

٥- بۆ ئهوهی که سیکیش ده سترێژیان نه کاته سه ر، خودا له بهر چاوی کهسانی تر دیمه نیکی تر سناک و به سامی پێدا بوون که بینهرانیان وا لیده کرد رابکه ن و ترسیکی زۆریان لی بنیشیت دیاره هوکاری لیترسانیشیان ئه وه بووه که چاوانیان کراوه ته وه، هه ر که سیگ بۆیانی روانیوه، وایزانیوه ئه مان بیدارو به خه بهرن وبۆی ده روانن، که چی له گه ل ئه وه شدا راکشاوو نووستوو بوون.

٦- به خه به ره ی نه نه وه یان له و خه وه درێژخایه نه یان، که سی سه دونۆ سالی خایاندووه.

"ژماره یان و ماوه ی مانه وه یان"

گه ل و نه ته وه دیرینه کان هاوړیو یه که ده نگ نه بوون له سه ر ژماره ی لاوه کان. زانایانی موسلمانیش له سه ر نه گه ری زانیی ژماره یان یه که ده نگ نین. قورئانیش سی جوړه بیرو پای گه لانی پیشینی له مه ر ژماره که یان خستۆته پروو.

١- ژماره یان سی کهس بووه: ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾

٢- ژماره یان پینج کهس بووه: ﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا

بِالْغَيْبِ﴾

٣- ژماره یان هه ت کهس بووه: ﴿سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾

قُلْ رَبِّیْ أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٢٢﴾ (الكهف)

هەر بۆیهش کۆمهڵیک له زانیانی تهفسیر وای بۆچوون که ناکریت ژماره یان بزانریت، چونکه قورئان به راشکاوی ئاماژهی بۆ نه کردووه، به لکو زانیسی ژماره ی نهو لاوانه یان به کاروباری خودا داناوهو، ته نیا خوداش زاناو ئاگاداره له ژماره که یان (قُلْ رَبِّیْ أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ).

به لام کۆمهڵیکی دی له زانیانی لیکۆلیارو ساغکه ره وه له تهفسیردا وای بۆچوون، که ژماره ی لاوه کان ههوت کهس بن له م بۆچوونه شیاندا گووتوویانه: "ئه مه وته ی لابه لاو گومان فریدانه، چونکه دهسته واژه ی (رحما بالغیب) گومان فری دان) له زمانی عه ره بیدا ئه وه یه: به بی زانست و بی به لگه بدوویت "ئه وان بۆ ئه م وته یه یان، ئه م به لگانه یان هه یه:

١- قورئان هه ردوو وته که ی پیشوو، که گو تراوه (سی بوون) یان (پینج کهس بوون): "سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ" و "وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ" ره تکر دو ته وه ئه مه ش به و وه سفه که و (رَحْمًا بِالْغَيْبِ) ن، واته به بی زانیاری و، به لگه یه که گو تراون بۆیه ئه م وه سفه ش ره تکه ره وه ی هه ردوو وته که یه.

٢- بی دهنگی قورئان له ئاست وته ی سی یه م، که گو تراوه (ههوت کهس بوون): "وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ" که به ه یچ وه سفیک تیشکی نه خستۆته سه ری، ئه گه ر نا راست بوایه ئه و به لاوازو بی نیوه پۆکی داده نا. ئه م بیدهنگی یه ی قورئان به لگه یه له سه ر داننان به م وته یه ی دوایی و پشت پی به ستیندا.

هی نانی ئامرازی گه یاندنی پیتی (و) بۆ وته ی سی یه م، به لگه یه که له سه ر راستی و دروستی بۆچوونه که. ئه م (وا) هه ش له زمانی عه ره بیدا به (واو)

الشمانيه) ناو بردوووه له برهگهیهکی تری ئهم باسهدا (ان شاءالله) ههلوێستهیهکی له ئاستدا دهکهین.

٤- قورنان بهشیوهیهکی نهگۆڕو دهسنیشانکراو (زانینسی ژمارهی هاوهلائی نیو نهشکهوتهکه)ی بهکاری چهند کهسیکی کهم داناوه.. وهك فەرموویه (قُلْ رَّبِّیَّ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا یَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِیلٌ) جائهگهر هیچ کهسیك تواناو مافی ئهوهی نهبوایه که ژمارهکهیان بزانیته، ئهوا قورنان بهراشکاویی ئهوه فهرمایشتهی ئاوا رادهگهیاند (ما یعلمهم الا الله).

٥- وتهی راشکاوانهی ههندیك له هاوهلاّن (ضمانه) لهسهر ئهوهی که ئهوان لهو کهسه کهمانه کهوا ژمارهی لاههکان دهزانن، بۆ نمونه: (عبدالله ی کوری مسعود) (خوالیی رازی بیته) گوتویهتی: (من لهو چهند کهسه کهمانه که ژمارهیان دهزانن، ئهوان ههوت لاهو بوون). (ابن عباس)یش- خودا لییان رازی بیته- گوتویهتی: (من لهو کهسه کهمانه که خودا له زانینسی ژمارهکهیاندا جیای کردووینهتهوه، ئهوان ههوت لاهو بوون)، ههمان وتهش له (قتاده) و (عطاء). خودا لییان رازیته- گێڕاوهتهوه.

بهلام ماوهی مانهوهیان له نهشکهوتهکهدا بیروپرای ههمه جۆری لهسهر ههیه. بۆ نمونه ههندیك له زانایانی تهفسیر گوتویانه (سی سهدو نۆ ساله) ئهههش لهدهقی ئایهتهکهوه وهریان گرتووه، ههندیکیشیان گوتویانه: (بهلگهیهك لهسهر ئهوه ماوهیه نیه، چونکه خودا ههر لهویدا دهفرمویته: (قُلْ اَللهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) هۆی لیك نهچوونی بیروپرای زاناکان لهسهر مهزندهکردنی ماوهکه جودایی بۆچوونیانه لهمهبهستی ئایهتهکه، که خودا تیایدا فرمویهتی: ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَاَزْدَادُوا تِسْعًا﴾ ٢٥ الكهف، واته (سی سهد سال له

ئەشکەوتە که یاندا مانەووە نۆ سالی تریشیان زیاد کردووە (کهواتە جودایی بیروبوچوونی زاناکان لەم فەرمايشته دایە.

۱- (ابن کثیر) گوتویەتی: (ئەمە هەواڵیکە لە خوداوە بۆ پیغەمبەرە کە ﷺ دەربارە ی ماوەی سالانی مانەووەی هاوێلانی نیو ئەشکەوتە که لە ئەشکەوتە که یاندا، لەو کاتەووەی خودا خەوی لی خستوون تا کو کاتی بە خەبەر هینانە وەیان و دەر خستنه وەیان بۆ خەلکی ئەوسەر دهمە تیادا بە خەبەر هاتوونەووە. ئەم ماوەیەش سی سەد سال بوو، بەلام لە سالی مانگی (هیلالی) دا نۆ سالی تریشی دەچیتە سەر^(۱).

۲- لە کاتی کدا زانیانی تری تەفسیر وای بەراست تر دادەنن گوایه ئەمە لە وەتی (ئەهلی کیتاب) بیّت، واتە (جوولە کەو دیانەکان)، بەلام ئەم وەتیە راست نیە، وەك چۆن وەشیان دەربارە ی ژمارە ی لاوەکان راست نەبوو (ابن عباس) (خوا لیلی رازی بیّت) گوتویەتی: (مرؤف کاتی ک ئایە تە کە لیک دەداتە وە وای دەبینیّت کە بە پپی ژمارە و سالەکان ئاوایه، بەلام لە ماوە ی نیوان ئاسمان و زەوی دوورترە، کە دەخوازیّت لە نادیار بزانیّت، پاشان (ابن عباس) ئایە تی (وَلِئِشْوَ فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) ی خویندو تە وەو گوتویە تی: (ئەو کە سانه چەند ماونە تە وە؟ گوتویانە: (سی سەد و نۆ سال) گەر وابوایە خودا نەیدە فەرموو (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيَشْوَ) واتە: (بلی خودا خۆی دەزانیّت چەند ماوە نە تە وە) ئینجا وەتی ئەو گەلە ی هینا وە تە وەو گوتویە تی: (سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَأَيْتُهُمْ كَلْبُهُمْ ..) تا دەستە وازی (رَجَاءُ الْغَيْبِ) کە لە سەر زاری ئەوان هاتووە هەواڵی ئەو دەگە یە نیّت کە ئەوان ژمارە کە یان نە زانیووە. هەروە ها گوتویە:

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۹).

دهلین (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تَسْعًا) ئهم وتهیهشی له (قتاده و مطرق و ابن اسحاق و کهسانی ترهه هیناوه و (ابن کثیر) یش یه که خستنیکی له نێوان ههردوو فهرمایشته کهی خودا (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ...) و (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) دا دروست کردووه و گوتویهتی: (له فهرمایشتی خودا - قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا - واته: ئه گهر ده باره ی مانه وهی لاوه کان پرسپارت لیکراو، تۆش هیچ زانیارییه که لهو باره یه وه پێ نیه و له لای خوداشه و ئاوا دانرا بیته، ئهوا هیچ رایه که مه خه ره پیش چاویان، به لکو لهو جووره حاله ته دا بلێ (اللَّهُ اعلم بما لبثوا له غيب السموات والارض) واته: خودا ده زانیته و هیچ که سی که نازانیته، ئیدی کێ هیه له خه لکی دروستکراوی خۆی، که ئه و زانیاریه یه ی پێ بگه یه نیته^(۱). به مانای ئه و ژماره یه هه رچه نه ده لای خودا وه ئاوا دانرا وه، به لām هه ر خودا خۆی زانیه. ئیمه ش پامان له سه ر یه کلایی کردنه وه ی وته که ی (ابن کثیر) ه له سه ر ماوه ی مانه وه یان، که سی سه دو نو ساله به تایبه تیش، که ئه مه وته ی کۆمه لێ زانیانی ته فسیره و، هه ر خوداش زانیه.

"چیرۆکه که یان کورت کراوه یه و پاشان درێژکراوه یه"

قورئانی پیرۆز چیرۆکی هاوه لانی ئه شکه وته ی به شیوازیکی جوان و کاریگه ر خستۆته پروو، که سه رنجی دل و ده روونی مرۆشی به لایدا راده کیشیت و به پێی به رزترین شیوازی داڕشتنی هونه ری هیناویه تی..

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳ : ۷۹).

له سه ره تاشدا به کورتی و پوختی باسی به سه رهاته که یان ده کات، پاشان به درێژی شیکارو پروونی ده کاته وه بۆ نموونه له چوار ئایهتی سه ره تای چیرۆکه که دا ئه و کورتی و پوختکردنه وه به دهی کراوه، که خودا تیا یاندا فه رموویه تی:

﴿ أَمَرْتُ أَنْ أَصْحَبَ الْكَهْفَ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۝ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ۝ الْكَهْفُ ۝ ﴾

به لام شیکارو درێزه ی چیرۆکه که له و ئایه تانه ی دواتریان وه به، که به ئایه تی ﴿ تَحْنُ نَفْسٌ عَلَيْكَ نُبَأُهُمْ بِالْحَقِّ... ۝ الْكَهْفُ ۝ ﴾ ده ستپێده کات.

ره گه زه کانی کورت و پوختکردنه وه، سه رجه م به شه کانی چیرۆکه که شی به به که وه به ستۆته وه. جا به وردی سه رنج بده له م پوختکردنه وه به ی قورئان له سه ر چیرۆکه که: ئه وان ها وه لانی نیو ئه شه که وتو، دۆله که ن، ئه وان له به لگه و نیشانه کانی خودان.. ئه وان چه ند لاویکن.. په نیا ن بۆ ئه شه که وته که بر دو وه دا وای کۆمه که به هانا وه هاتنی خودایان کر دو وه، خوازیاری ره حمه ت و رینمایه ی و ئا راسته کردنی خودا بوون خوداش خه ویکی قورسی وای لی خستوون که گوئیان له هیچ ده نگیک نه بیئت، ئه وانیش خه وتوون.. خه وه که شیان تا چه ندین سا ل به رده وام بو وه، پاشان خودا له وخه وه هه لی ساندوونه ته وه خه لکیش له مه سه له ی ژماره ی ئه و لا وانه و له سه ر ما وه ی مانه وه ی نیو ئه شه که وتیا ندا بوون به دو و کۆمه لی لیك جو دا له بیرو پادا. قورئانیش له بیرو پاو وته ی هه ردو و لایان وته ی راستی کۆمه لکیانی دیاری کر دو وه، وته ی ئه وی تریانی پوو چه ل کردۆته وه.

دیاره له ئایهتی یه کهمی به سه رهاته که دا که ئایهتی ژماره (۹) ی سوورته که یه و که تییدا فه رموویه تی: ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا﴾ له م ئایه ته دا وه لāmīkī ئه و که سانه ده داته وه که له چیرۆکه که یان سه رسام ده بن، ههروه ها وه لāmīkīشه بو ئه و جو له که و موشریکانه ی که پرسیاریان ده باره ی لاوه کان له پیغه مبه ری خودا ﷺ کردوه.

"رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً"

بیگومان لاوه باوه‌پداره‌کان کاتی‌ک په‌نایان برده‌بهر ئه‌شکه‌وته‌که، داوای کۆمه‌ک و هانایان له خودا کردو لێی پارانه‌وه‌و گوتیان.. ﴿رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ئه‌وان به‌م نزایه‌ بوونه‌ته‌ پیشه‌نگی ئیمانداران له په‌نابردنه‌ به‌رخواداو له‌داوای هانا لێ کردنی و داوای په‌حه‌مت و پشت پێ به‌ستنی له پێتمایی بۆ پێی چاکه‌و دانانی له‌کاروباری ژياندا. دیاره‌ ئه‌وان زانیویانه‌ که‌سۆزو ره‌حه‌متی راسته‌قینه‌ ته‌نها له‌خودا خۆیه‌وه‌یه‌تی، هه‌ربۆیه‌ش له‌ سه‌رچاوه‌ به‌خشنده‌که‌یه‌و داوایان کردووه‌ ﴿إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً﴾ مانای (لندن) به‌عه‌ره‌بی (عندک) واته‌: (له‌لایه‌ن خۆته‌وه‌ له‌ کاناگای سه‌رچاوه‌ی به‌خشنده‌یی خۆته‌وه‌).

وه‌ک تێبینیش کراوه‌ وشه‌ی (لندن) به‌زۆریی له‌سووره‌تی (که‌ف) دا به‌کاره‌یه‌نراوه‌ که‌ چوار جار تێیدا هاتوه‌:-

۱- خودا فه‌رموویه‌تی: ﴿فِيمَا لَيْنَذِرَ بِأَسَاسٍ شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ

الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾ (٢) الکهف.

۲- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿... رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا

رَشَدًا﴾ (١٠) الکهف.

۳- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

وَعَلَّمْنَاهُ مِمَّن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ (٦٥) الکهف.

۴- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿... قَدْ بَلَغْتَ مِّن لَّدُنِّي عُذْرًا﴾ (٦٦) الکهف.

وهك تَبَيَّنِيْش دهكْرِیْت وشه ی (رحمة) بهزۆری له سووره تهكه دا ههیه كه شهش جار هاتوو، وهك :-

۱- وتهی هاوه لانی نیو ئه شكه وته كه: ﴿... رَبَّنَا اِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشْدًا﴾ (١٠) الكهف.

۲- وتهی هه نیدیك لهو هاوه لانه به هه نیدیكى تریان له كاتی چوونه نیو ئه شكه وته كه دا: ﴿... فَاَوَّا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ (١١) الكهف.

۳- فەرمايشته كه ی خـودا: ﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَلْ لَّهُمُ الْعَذَابُ﴾ (٥٨) الكهف.

۴- خودا ده رباره ی (خضر) گو تویه: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ (٦٥) الكهف.

۵- (خضر) له مەر هه ردوو كۆر هه می ردمنداله هه تیوه كانی نیو شاره كه گو تویه: ﴿... فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَّبْلُغَا اَشْدَّهٖمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ﴾ (٨٢) الكهف.

۶- (ذو القرنین) یش كاتیك به ربه سته كه ی بنیات نا، گو تی: ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَبِّيْ فَاِذَا جَاءَ وَعَذَرْنِيْ جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾ (٩٨) الكهف.

ره جمه تی خـودا ش له سووره تی (كهف) و له چیرۆكه كانیدا به دیار ده كه ویت، بۆ نموونه ره جمه تی خودا بۆ هاوه لانی نیو ئه شكه وته كه ئه وهیه، كه رینمایى بۆ ئه شكه وته كه كردوون، ئه وانیش تییدا نیشته جی بوون و خویان له گه له (هاوبهش بۆ دانهر و موشریكه كه یان) دابریوه.

ههروهها خودا لهوهشدا رهحمی پێ کردوون، کاتیك مانهوهی نیو نهشکهوتهکهی بهدریژایی ئهو چەندین ساله بۆ ئاسان کردوون.

ههروهها لهوهشدا خودا رهحمی پێ کردوون، کاتیك وای لێ کردوون سهدان سال بجهون، تا ئهو نهوه بپاوهپهه، که ههلاتیبوون لهدهستیان، نهمابوون و نهوهیهکی باوهپدار جێنشینان ببوون، پاشان رهحمهتی خودا بۆ ئهوان لهوهش دایه، که خودا چەندین نیشانه و موعجیزه و کهراماتی لهنیو نهشکهوتهکهدا بۆ بهیدهست (تسخیر) کردبوون.

ئهوێان زانیبویان، که رهحمهت و بهزهیی تهنها لهخوداوه دهسگیر دهییت، بۆیه لێیان خواستبو، ههروهها زانیبویان، که رێنمایی ئهوهیه: خودا به شوێنکهوتوانی خۆی دهدا، بۆیه لێیان خواستبو: ﴿... فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ (١٠) الکهف.

کاتیك ئهو رهحمهت و رێنمایی یهشیان بهدلسۆزی و گهپانهوه بۆ لای خوداوه پاستگۆیی و تکاکاری یهوه داوا کردبوو، خوداش بهدهم نزاکیانهوه هاتو، دههههه رهحمهتی خۆی لێ کردنهوه، وای لێ کردن لهو نهشکهوتهی رهحمهتهدا بژینو، لهنیو سیبهرو فینکاییهکانیدا ئهملاولای جهستهیان بگۆرن.

بهراستی رهحمهتی خودایان لهنیو نهشکهوتهکهدا بۆ چوو بووو بهوه رهحمهتهش شوێنهکهیان ببوه هۆی بهختهوههه و ناز و نیعمهت.. هههههه رهوهههه خودا فرمویه: ﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ...﴾ (٢) فاطر.

"نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ"

ئهم فهرمایشتهی خودا (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ). چەندین ناماژەى سرووش بەخشی تێدایە، وەك:-

۱- بێگومان کاتیەک خودا خۆی هەوالی هاوەلانی ئەشکەوتە کە مان پێ دەگەیه نیت، ئەو دیاردەیه کە لە دیاردەکان رەحمەتی خودا بۆ ئێمە، دیاردەیه کی فێرکاریشه کە فێرمان دەکات و ئەوێ سوودی بۆمان هەیه لە چیرۆکەکانی پیشینان بۆمان دەگێڕێتەوه، ئەمەش چاکە و فەزڵ و رێز لێنانێکە لەخوداوه بۆ ئێمە.

۲- ئەو بارودۆخەشمان بیرناچیت کە ئایەتەکانی تێدا هاتوونە خوارەوه، ئەو دۆخەى کە موشریک و جوولەکەکان تیايدا پیغەمبەریان ﷺ (دەربارەى هاوەلانی ئەشکەوتە کە) تاقی کردۆتەوه، بۆیە هەریه‌وه‌ی کە خودا خۆی هەوالەکانی بە پیغەمبەرە کەى ﷺ لەسەر ئەو تاقیکردنەوه‌یه گەیاندووه، هەر بەمە سەرکەوتن و پشتگیری لە خوداوه تێدایە بۆی.

۳- هەمدیسان ئەم رەحمەتەى خودا دەشییت بە بەلگەیه‌ك لە بەلگەکانی (پیغەمبەریتی) و (شایەتی دانیکى خودا) بۆ پیغەمبەرە کەى ﷺ دابنریت خو ئەگەر پیغەمبەر ﷺ نەبوایە ئەوا خوداش بۆی بەراست دانەدەناو شاهیدی بۆ نەدەداو بۆی نەدەگێڕایەوه.

۴- وەسفکردنی گێڕانەوه‌ی چیرۆکە کە لەلایەن خوداوه بە (حق): "نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ" بانگەوازیکە بۆ ئێمە بۆ باوەرکردن بە هەموو ئەو مەسەلەو رووداوانەى نێو چیرۆکە کەو برۆاهێنانیش بە راستی و دروستی و بوونی لە واقعیدا سەرەپایی ئەوێ کە چەند مەسەلەیه‌کی هەندەکی (جزئی)یشی تێدا

بیت و ملکهچی پتوهره ماددی و دنیاویه کان نه بیت، چونکه عهقلی باوهردار نه و راستیه بۆ خودا دهسهلمینیت کهوا (قودرهتی بهکار) و (ئیرادهی بهجیگهیه نراو) و (خواستی رهها)ی ههیه که هه موو جوهره یاساو ریساو سوننه تیکی گهردوونی پئی دهگۆریت.

۵- ههروهها وهسفکردنی گێرانهوه که به (حق): (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ ...) بانگهوازیکیشه بۆ ئیمه که سیفهتی (حق) بهدی بینین، نهو حهقهی، که مانای: راستگویی و راست پیکانو وجودی راستهقینه دهگهیه نیت له توێژینه وهماندا له مههر چیرۆکهکانی پیشینان له قورئاندا، لهو مهیدانهی، که تییدا هه لده سوورپیت، لهو سهرحاوانه ی لیوهیان سوود وهرده گرینو، لهو بهره نجامهش، که دهریده هینین. بۆیه ههرده بیت هه موو نه مانه به سیفهتی راستی و حق وهسف بکریت، نه مهش تهنها بۆ سهرحاوه راست و دلیاکارو جیی متمانه کان دهگونجیت که قورئانی پیرۆزو فهرمووده راسته کان (الحديث الصحيح)ن.

بینگومان وهسفکردنی گێرانهوه ی چیرۆک له به سه رهاته که ی هاوه لانی نهشکهوتدا به (حق)، بانگهوازی که بۆ توێژهرو لیکۆلیاران، که تهنها پشت به گێرانهوه راستگۆیا نه حق بیژه که ی خودا به سه ستو و روو نه که نه نهو سهرحاوانه ی تر، که چه ندين دهقی ئیسرایلی و نهفسانه و شتی پرۆپوچیان له خوگرتووهو، تهنا نهت پتویسته نهو جوهره سهرحاوه راستانه تیپه ریتن، پشتگۆییان بجهن و، هه موو جوهره رپوایه تیکی لی وه رگیراوه یان به لاوه نین.

۶- وشه ی (نبأ) له ئایه ته که دا: (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ) مانای نهوه دهگهیه نیت، که چیرۆکی هاوه لانی نیوئهشکهوته که گرنگه، چونکه وشه ی (نبأ) بهو هه وال و به سه رهاته گرنگانه دهگوتریت، که له هه مان کاتدا راستیشن.

"إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ"

خودای مهزن هاوه لانی نیو شهشکهوته که ی به چه ند لاویک (فِتْيَةٌ) وه سف کردووه: ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ ءَامَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَهُمْ هُدًى﴾ (١٣) الکھف.

وشه ی (فِتْيَةٌ) کۆ ی (فتی)یه.. له عه ره بیدا (فتی) به و لاوه ده گو تریت که له سه ره تای ته مه نی گه نجیتی دایه و له میرد مندال، یان له نه و جه وان (غلام) گه و ره ت ره و له گه نج (شاب) یش به چوو کتره.

قۆناعی گه نجی (مرحلة الفتوة) قۆناعی جۆش سه ندن و جم و جۆل و چالاک بوونه و ههروه ها قۆناعی به خشین و به رزی و پابه ندییه. "گه نجیتی" سیفه تیکی ستایش کراوه له قورئاندا و خاوه نه که شه ی ستایش کراوه له کاتی کدا نه گه ر باشت رین کرده و وه گه و ره ترین و به یرترین ئاکار بنوینیت.

بۆ نمونه ش (ئیراهیم) (سلاوی خودای لی بیّت) کاتیک بته کانی گه له که ی تی کشکاند، به گه نجیکی تازه پی گه یشتوو (فتی) وه سفیان کرد: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُمْ إِبْرَاهِيمُ﴾ (٦٠) الأنبياء، واته: (بیستمان گه نجیک که ناوی (ئیراهیمه) باسی بته کانی ده کرد که ناییت به رست رین) ئه وان به م وه سفه مه به ستیان به که م دانان و سه رزه نشت کردن و تاوان بار کردن بووه، وه که ئه وه ی له باره یه وه بلین: (ئو گه نجیکی بزێوو سه رکه شه و له ئاکامی کرده وه کانی نازانیت و هه ست به ئه نجامی ره فتاره کانی ناکات. خو ئه گه ر گه و ره و پی گه یشتوو بوایه خو ی له قه ره ی ئو کاره نه ده دا).. به لām ئیمه له وه سفکردنیدا به گه نجیتی (فتوة) و له

ستایشکردنی تێده‌گه‌ین، که له‌راستیدا ستایشی ره‌فتاره‌که‌ی کراوه، چونکه گه‌نجیتیه‌که پالنه‌ری بووه بۆ به‌ربه‌ره‌کانی‌کردنی کاری خراپه و تێکشکاندنی بته‌کان و هه‌ر گه‌نجیتیه‌که‌شه پێی نه‌داوه، که هه‌وسه‌له‌ی بینینی خراپه و نا‌ره‌وایی هه‌بێت و، هه‌ر بۆیه‌ش هه‌نگاوی بۆ تێکشکاندنه‌که ناوه. گه‌نجیتی لاوی موسلمان و پابه‌ندی به‌ دینه‌که‌شیه‌وه، سه‌رچاوه‌ی تۆمه‌تبارکردنی و سه‌رزه‌نش‌ت‌کردنی و به‌که‌م گرته‌یه‌تی له‌لایه‌ن دو‌ژمنانی ئیسلامه‌وه. ئه‌وه‌تا به‌چه‌ند گه‌نجیکی سه‌ره‌پۆ و چه‌ند لاویکی بی‌باک و بزێویان داده‌نێن و ده‌لێن: (گه‌ر ئه‌وان چه‌ند پیاویکی گه‌وره‌بوونایه ئه‌وا هوشیارو داناو زیره‌ک و پێگه‌یشتوو ئه‌بون). له‌کاتی‌که‌دا گه‌نجیتی ئه‌و لاوه پابه‌ندان هه‌م‌گای هه‌ممه‌ت و ووزه و هه‌ول و کۆشش و چالاکیانه‌و هه‌میشه‌ش به‌روبوومی پێگه‌یی‌و گه‌نجیتی راست‌گۆیانه‌و پابه‌ند بو‌نیانه. هه‌روه‌ها لاوان هۆکاری گۆرانکاری و چاک‌سازیشن و بانگه‌وازه‌کانیش هه‌ر به‌هه‌ت‌و توانای لاوان به‌پێوه‌چوون گۆرانکاریش ته‌نها به‌کۆششی ئه‌وان به‌دی دێت، زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری لایه‌نگ‌رو شوێنکه‌وتوانی پێغه‌مبه‌ران و بانگه‌وازه‌کارو چاک‌سازانیش هه‌ر لاوان بوون.

جا له‌به‌رئه‌وه‌ی لاوان کاریگه‌ریه‌کی دیاریان هه‌یه‌و له‌به‌رئه‌وه‌ش دو‌ژمنانی موسلمانان له‌م سه‌رده‌مه‌دا سو‌رن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که نابێت موسلمانان سوود له‌ وزه‌ و ره‌ی لاوه‌کانیان و هه‌رگه‌رن و، بۆیه‌ پ‌ژدن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ناخی فیکره‌ عه‌قیده‌و بره‌وايان داگیر بکه‌ن و بیاخه‌نه‌ نیو گه‌یژاوی ون بوون و بی‌هه‌ده‌یی یه‌وه‌و جوامه‌یری ووره‌و چالاکیان له‌ناوه‌رن و، رێنمایان بکه‌ن یان بۆ شته‌ که‌م بایه‌خ و بی‌نرخه‌کان و چه‌ند کاروباریکی لابه‌لای ژیان.

بێگومان له‌ مه‌وبه‌ر هه‌نده‌ی ئه‌م زه‌مانه‌ لاوانی موسلمان دژایه‌تی نه‌کراون و هه‌ک ئه‌م‌پ‌رۆش غه‌زوی فیکری یان له‌سه‌ر نه‌بووه. موسلمانان له‌ مه‌وبه‌ر هه‌ک ئه‌م‌پ‌رۆ توشی کاره‌ساتی جه‌رگه‌ر له‌ نیوان ریزه‌کانی لاوانیاندا نه‌بون. ته‌نانه‌ت هه‌رگیز موسلمانان له‌ رابردوودا هه‌ک ئه‌م‌پ‌رۆ لاوه‌کانیان گومراو سه‌رگه‌ردان و سه‌رنه‌نگوم

نه کراون. داخۆ نه تهوهش چهنده زیانی لێ بکهوێت کاتیك له سهنگهری لاوانیهوه توشی کارهسات دهییت و کاتیك لهنیۆ نهوجه وانان و گه نجه تازه پێگه یشتوه کانیه وه مهینه تی به سهردا دهبارییت. له کاتیكدا لاوان کۆله کهی نه تهوهو جی ئومیدی گهرهی نه تهوهن. بهلام نه تهوهی موسلمان هه موولاوانی له دهست نه داوهو، چونکه هیشتا چهنده ها لوی سالح و باش و چه ندين گه نجی هه لسهراوی تیدا ماوه و فره مایشت و وه سفی خوداش که بو لاوانی نیو نه شکوته که یه و، ئه وانیش ده گرێته وه: ﴿...إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ (الكهف ۱۳)، چونکه ئه م لاوانه ی نه مرۆمان روپیان کردۆته ئاینی ئیسلامه که یان به تهواوی ناسیویانه و راستگۆیانه ش پابه ندبوون پێوه ی و به هیممهت و گورج و گۆلی و دلسۆزیشه وه بانگه وازی بو ده که ن.. لاوانی ئیمه ش ئه وانن که ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ﴾: کاتیك باوه رپیان به خودای پهروه ردگاریان هیئاوه و ریبازه که یان هه لباردوووه ئیدی خوداش راستگۆیی و دلسۆزی لێ بینیون و به م هۆیه شه وه کۆمه ک و هانایان له لایه ن خوداوه پێگه یشتوه و ئه وه یه که زیاتر رینمایی کردوون بو سه ر ریبازه راسته که یان.

ئه م ئایه ته ده یه وێت جهخت له سه ر ئه و حه قیقه ته قورئانیه راستگۆیانه یه له بابه تی باوه رداریی و پێی راست گرته به ردا بکات، که ئه وه یه: بێگومان مرۆفی باوه ردار خۆی پێی خۆی هه لده بژێریت و کاتیك پێی باوه رداریه تی هه لده بژێریت و به دلسۆزی و پابه ندی و راستگۆیی و په رۆشییه وه پرووی تیده کات و باوه ری به هیژ ده کات. خۆ ئه گه ر ئه وکه سه خۆی هه ناگوی یه که م نه نیّت و پێی راست به کرده وه دلسۆزی هه لده بژێریت، ئه و خوداش هیدایهت و رینمایی پێ نادات و وێرای ئه وه ی نه خوازه لا بۆی زیاد بکات. بۆیه ئه رکی تۆ ته نها هه لباردنی رێگا که یه و خوداش (ئه وه ی هه لیده بژێریت) بۆت زیاده و زۆرتر ده کات و کۆمه کت پێ ده دات، سائیر

باوه‌پداریت، یان بێ باوه‌رو، له‌سه‌ر‌پێی پاست بیت یا گوم‌پایی. ئەمه‌یه‌ ئه‌م سوونه‌ته‌ی خودا که له‌ چهند ئایه‌تیکی قورئاندا پرپاری له‌سه‌ر داوه‌، وه‌ک ئه‌م ئایه‌تانه‌: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كَلَّا نُمَدِّهُتُولَاءَ وَهَتُولَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ الإسراء ﴿٢٢﴾. واته‌: (هه‌ر که‌سیک خۆشی و شادی هه‌ر له‌دنیدا ده‌وێت (ئه‌وا ئێمه‌ش به‌خواستی خۆمان) ئه‌و شادی و ئاواته‌ به‌په‌له‌یه‌ی دنیا‌ی بۆیه‌ده‌ست دێنن، پاشان به‌بێ‌زراوی و ده‌رکراوله‌ ره‌حه‌ته‌ی خودا ده‌چیته‌ نی‌سو دۆزه‌خه‌وه‌و به‌گرو‌تینی ئاگری دۆزه‌خ ده‌برێ‌تریت جا‌هه‌ر که‌سیکیش خوازیاری خۆشی و شادی رۆژی دوا‌یه‌و به‌ئیمانداریتی و خواپه‌رستی یه‌وه‌ هه‌ولێ ته‌واوی بۆ ده‌دات، ئه‌وا ئه‌م جو‌ره‌ که‌سانه‌ هه‌ول و کۆششیان به‌فی‌رۆ ناچیت و پادا‌شتیان له‌به‌رچاوه‌. ئێمه‌ کۆمه‌کی هه‌ریه‌که‌ له‌وان (چ دنیا‌په‌رستان و، چ کۆششکارانی ئاخیره‌ت) ده‌که‌ین و هه‌موو لایه‌کیان له‌نی‌و به‌خشش و کۆمه‌کی خوادان و، به‌خششی په‌روه‌ر‌دگاریشت له‌ که‌س قه‌ده‌غه‌ نه‌کراوه‌، جا پر‌وانه‌ چۆن هه‌ندیکیانمان له‌ هه‌ندیکی تریان جیا‌کردۆته‌وه‌و فه‌زلی باوه‌رو رپی راستمان به‌هۆی هه‌ول و دڵ‌سۆزی خۆیان‌وه‌ پێ‌داوه‌.

دیاره‌ له‌ رۆژی دوا‌یشدا پله‌و پایه‌و فه‌زڵ و سه‌رخستنی زیاتر به‌و تاقمه‌ی دووهم (باوه‌پداران) ده‌دریت).

"وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ"

لاوه باوه‌پداره پێنماییکراوه‌کانی (هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وته‌که) له‌نیو‌که‌سانیکۆ کافرو بێ‌باوه‌پدا‌بون پێچه‌وانه‌ی پێبازی کافرانیان گرت‌بووه‌به‌رو لایه‌نی حه‌ق و ڕیگای باوه‌ریان هه‌ڵبژارد‌بوو ئەوه‌بوو دڵیان بۆ باوه‌پ والا کردو کاتی باوه‌پیش چوه نیو دڵه‌کانیان‌وه‌ خودا زیاتری کرد بۆیان، باوه‌پو هیدایه‌تی زیاتریشی پێ به‌خشین به‌ شیوه‌یه‌ك که هه‌موو دڵه‌کانی ئەوانی لێ پر‌کرد.

دوای ئەوه‌ش دڵه‌کانیان پر بوو له ئیمان و هیدایه‌ت و، خودا ئەو دڵانه‌ی جیگیرو به‌ئارام و دامه‌زراو کرد که ئارامی و نازایه‌تی تێدا‌چاند، هه‌موو ئەمانه‌ش مانای ئەم ده‌سته‌واژه‌یه‌ی نیو ئایه‌ته‌که‌یه (وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ).

مانای (وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ) واته‌: (ئێتناهم علی الایمان = له‌سه‌ر باوه‌پ جیگیرو دامه‌زراومان کرد)، ئیدی جیگیربوون له‌سه‌ری به‌وپه‌ری توندو تۆلێ و وره‌و ئارامی و سوور بوونه‌وه. من خۆم (نوسه‌ری ئەم کتێبه‌) زۆرسه‌ر‌سامم به‌و دیمه‌نه‌ قه‌شه‌نگه‌ی که ئەم رسته‌یه‌ پێشانی ده‌دات، به‌جۆرێك سه‌ر‌سامیشم که وێنه‌ی دڵه‌کانیان له‌به‌ر‌چاومه‌ چۆن پر‌بوون له باوه‌پو هیدایه‌ت، ئەمه‌ش زیاتر هاوشیوه‌و وێک‌چووی گۆزه‌یه‌کی پر له‌ناوه‌ که خاوه‌نی گۆزه‌که توند سه‌ره‌که‌ی ده‌به‌ستیت تاکو ئاوی لێ نه‌پرژیت و ئاوه‌که‌ی تێدا له‌نیودا بمی‌نیت.

جائمه‌و دڵانه‌ی که‌باوه‌پو هیدایه‌تیان هه‌ڵبژارد‌وووه‌ ترسی ئەوه‌یان لێ ده‌کریت که له‌ نیوه‌ندی فیتنه‌و به‌لای قه‌ومی کافراندا (باوه‌پو هیدایه‌ته‌که‌یان لێ بکه‌ویت و پرژیت) ئەوا خودا خۆی ئەو دڵانه‌ی جیگیر کرد‌وووه‌ ده‌مه‌ کانێانی به‌ست‌وووه‌ تاکو ئیمان و هیدایه‌ته‌که‌ی نیویان به‌هێلێته‌وه‌.

جا ئەو دلانەی که باوەڕ هەڵدەبژێرن ئاتاجیان به جیگیربوون و دامەزراوەیه،
 تاكو ئیمانیاں لى كەم نه‌بیته‌وه، یاں لى ون نه‌بیته، وهك خودا به باوه‌ردارانی
 جه‌نگی (به‌در)ی فه‌رمووه: ﴿...وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ
 وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝۱۱﴾
 الأنفال ﴿۱۱﴾. واته: (ئه‌وه‌بوو خودا بارانیشی له ئاسمانه‌وه بۆ باراندن تاكو خاوینتان
 بكاته‌وه پێی و وه‌سه‌سه‌و دله خورپه‌ی شه‌یتانیشتان لى دوورخاته‌وه‌و، پاشان دلتان
 به‌هێزو دامه‌زراو کات و جیگیربن له مه‌یدان).

" إِذْ قَامُوا فَقَالُوا "

خودا دهفه رمویت: ﴿ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلَٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾ الْكَهْفِ ﴾

بیگومان لاوه باوهرداره کان (هاوه لانی نیو نه شکموت) به چهند قوناغیکی یه که دواوی یه که پله به پلهی ریگی ئیماندا تیهه ریون، که بهم رهنگیه:-

١- ئهوان، یه که بچار باوهریان به خودای پهروهردگاریان هیناوه دواوی ره همت و شاره زایی و رینمایان لی کردوه. خوداش بهدهم داواکه یانهوه هاتوه و باوهرو شاره زایی و هیدایهتی زیاتری پی داون.

٢- ههروهه ئهوان کهرامهت و پێزو نیعمه تیان له خودا وه چنگ کهوتوه، خودا خوێ دلیانی دامهزراو کردوه و پری کردوه له باوهر بۆیان، تاکو ئیمان کهیان به زیندوویی تیدا بهیلنهوه.

٣- ئهوان دواوی ئه مهش به وره هیمه تهوه جوولانه تهوه به چالاکی و کۆشکر دیشه وه گهراون و به راشکاویی رایانگه یاندوه، که خودای پهروهردگاریان به ته نهها پهروهردگاری ئاسمانه کان و زهوییشه، ئیدی ئهوان جگه لهم خودایه، هیچ خواوه ندو په رستراویک بۆخویان دانانین، بۆیه ئهوان گه له یان، که په رستراویکی دی، جگه له خودا ده په رستن به ههله داچوون. ئه م قوناغهی سێیه میش قورئان گوزارشتی به م فره مایشتهی خودا لی کردوه: ﴿...إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلَٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾

﴿إِذْ قَامُوا﴾ له‌م ئایه‌ته‌دا که به‌مانای (کاتیک هه‌ستان.. یان کاتیک جوولان و که‌وتنه‌خۆ)، یان به هه‌ر مانایه‌کی زمانه‌وانیی هاوشیوه‌ی تر دیت، چه‌ند بیروپرایه‌کی له زانایانی ته‌فسیره‌وه له‌سه‌ر ده‌رپراوه‌و ماناکانی هه‌ستان و که‌وتنه‌خۆ (القیام) یان له‌م چه‌ند خاله‌دا پروون کردۆته‌وه:

١- هه‌ندیک له‌زانایان گوتویانه: ئه‌وه هه‌ستانیک بووه له‌و لاوانه‌وه به‌ پرووی پادشا بێ باوه‌ره‌که‌دا.. ئه‌مه‌ش سیفه‌تیکی هه‌ستانیان له‌به‌رده‌میداو، پادشاکه‌ش پێی زانیون، که‌وا سه‌رپێچی له‌ ئایینی ئه‌و ده‌که‌ن، بۆیه مه‌سه‌له‌که‌یان خراوه‌ته به‌رچاریو، پاشان خۆیشیان براونه‌ته لای پاشا و پێی گوتراوه: ئه‌مانه‌ خۆیان له‌ ئایینی تۆ دا‌برپوه‌و باوه‌ر به‌ تۆ ناهینن، پادشاکه‌ش فه‌رمانی پێ‌کردوون، که‌ وانه‌که‌ن، به‌لام ئه‌وان له‌سه‌ر حه‌ق جێگیربوون و پێیان گوتوه‌و: (رَبَّنَا رَبِّ السَّمَاوَاتِ...) ئه‌م به‌سه‌رهاته گه‌ر به‌راستی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گیرایه‌ته‌وه ئه‌وا په‌سنده، به‌لام گه‌ر به‌ فه‌رمووده‌ی (صحيح) لێیه‌وه‌ ریوايه‌تی نه‌کرايێت ئه‌وا ئێمه‌ش نایلێینه‌وه.

٢- هه‌ندیک له‌ زانایانی تری ته‌فسیر گوتویانه: ئه‌و لاوانه‌ له‌ کورانی گه‌وره‌پیاوانی شاره‌که‌ بوون و له‌وشاره‌ ده‌رچوون و له‌ قه‌راغی شار (به‌بێ بوونی واده‌یه‌کی نیوانیان) کۆبوونه‌ته‌وه‌و یه‌کیکیان گوتویه‌تی: (من له‌دلی خۆمدا وای ده‌بینم که‌ خودای په‌روه‌ر دگه‌رم، خودای ئاسمانه‌کان و زه‌وییه‌)، ئه‌وانیش گوتویانه: (ئێمه‌ش له‌ دلی خۆماندا هه‌مان شت ده‌بینین). ئنجا هه‌موویان هه‌ستان و گوتویانه (رَبَّنَا رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) ئه‌م شیکاره‌ش له‌ ریوايه‌ته‌ راست (صحيح) هه‌کانی فه‌رمووده‌دا (ده‌باره‌ی ئه‌م جو‌ره‌ هه‌ستانه‌) ده‌قیکی له‌سه‌ر نه‌هاتوه‌.

٣- هه‌ندیک تر له‌ زانایانی ته‌فسیر گوتویانه: قورئان لێرده‌ا هه‌ستان (قیام) گوزارشتی له‌ جیا‌بوونه‌وه‌و ده‌رچوون له‌گه‌له‌که‌یانو، سووری‌بوونیان له‌سه‌ر هه‌لاتن

بۆ لاى خودا، كردوو، وەك چۆن بليت: فلان كەس ھەستاو كەوتەخۆ بۆ فلان كار، ئەگەر ئەوكەسە بەوپەرى جیددى و پەرۆشییەو بەتەمای ئەوكارە بیت^(۱). بەلام ئیمە مەسەلەیهكى تر لە وشەى ھەستان (قیام) لەم جیگەیهدا تیدەگەین. لەوانەشە ھەستانیکى راستەقینەى ھەست پىكراو بیت بەمانای وەستان (وقوف) بەو پەنگەى كە پىگەى خودایان ھەلبژاردییت و خوداش دلیانی جیگیرو دامەزراو كرديیت و ئینجا ئەوان ھەستابن و راوہستابن و بەناشكراو بەراشكاوى راپانگەیانديیت كەخودای پەرورەدگارى ئەوان، خودای ئاسمانەكان و زەوى یە، ھەرەھا دەشیت مەبەست لەھەستان (قیام): (اذا قاموا) كۆشش و لیكۆلینەو وەو بايەخ دان و پەرۆشى و ماندوو بوون بیت، چونكە ئەوان جیددى و راستگۆبوون لە ھەلبژاردنى ریگای خواداو، پاشان بەجوامیرى و ورەو ئیرادەو پەپەرەوى پىگاكەیان كردوو.

ھەرەھا شیوازیكى دى لە ھەستانەكەیان تیدەگەین، ئەویش بزواتن و كۆشش و ھەولدانە، بەمانای ئەوان باوەرپویمانیان تەنھا لەبازنەى زانیارى یەكى تیۆرى (نظري) و فیکرى و عەقلىدا دانەناو، ھەر تەنھاش بەرۆشنیبری یەك و مەعریفەيەك و شارەزایی یەك دانەناو، بەلكو ھەنگاویكى تریان ناوە كەبە بەروبوومیكى سروشتى و ئەنجامیكى لۆژیكى (منطقي) مەعریفەى ھزرو رۆشنیبری و عەقلى دادەنریت، ئەو ھەش لەكاتیكدا بوو كە ھەستان و جوولاون و كۆششیان كردوو.

پىگومان ھەستان و كۆششكردنیشیان ھۆكارىك بوو لە بەھیزكردنى باوەرپانداو، پاشان بزوات و جم و جۆل و ھەنگاوە كرەيى (عملى) یەكەشیان زۆر پىویست و تەواو كەرى باوەرەكەیان بوو. كەوابوو ھەر دەبیت باوەر ئیمانمان زیندوو كاراوە ھەیز بیت، وەك ئیمانى ئەو لاوانە ھەردەشبیت كە ئەو ئیمانە پىشەواو

(۱) القرطبي / ۱۰: ۳۶۵-۳۶۶).

ئىمامى (قرطبي) یش وه لامي نهو په یوه سټېبونه ی سؤفیه کانی وه هادا وه ته وه که به لگه هیئانه وه که یانی پوچه ل کرؤدته وه و گوتوویه تی: "نه مه په یوه ست بوونی ناپراسته، چونکه لاهه کانی نیو نه شکوته که هه ستاون و یادو زیکری خودایان لهو باره یوه کردوه که رینمایی کردون بۆ ریی راست، هه روه ها سوپاسی خودایان له سهر به خشش ونیعمه ته کانی کردوه. ئیدی نه مه له کوئ و نهو ره فتاره ی سؤفی و دره و یشه کان له کوئ که پی به زه ویدا ده دن و سه ماده که ن و شان هه لده ته کیئن، به تایبه تیش له م زه مانده دا که له کاتی بیستنی ده نگه ناسکه کانی مندال و ژناندا حالیان لی دیت و نهو سه مایانه ده که ن. به راستی نیوانیان واته: (نیوانی نه مان و لوانی نیو نه شکوته که نه رزو ناسمانه) پاشان نهو نه ریتش له لای کومه لی زانایان هه رامه. ئیمام (ابوبکری طرسوسی) یش ده رباره ی (پچکه ی سؤفییه گری) پرسیاری لی کراوه له وه لامدا گوتوویه: (سه ماکردن و حال لی هاتن یه که م جار هاوړی یانی (سامیری) دایانه ینا، نه وه بوو دوا ی نه وه ی جهسته ی گویره که یه کی له ئالتوون بۆ کردن، که هیچ گیانیکی تیدانه بوو و ده نگیکسی وه ک بۆره ی مانگای لی ده هات، که وتنه سه ماکردن به ده وری داو حالیان له خویه وه ده هیئا) ^(۱).

"لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ"

هاوه لانی نیو شهشکه وته که ههستان و گوتیان: ﴿رَبَّنَا رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾ (١٤) الکھف، ههروه ها ههستان و گوتیان ﴿هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ (١٥) الکھف. .. بیگومان شه و ریبازه ی تریان ده پهرست و، چه نندین خواوه نندیان له جیاتی خودای پهروه ردگار بۆ خۆیان دانابوو. بۆیه داوایان له گه له که یان کرد، که به لگه و پاساو و پاکنه و نیشانه یه کی روون و ناشکریان له سهر شیاو بوونی شه و باطیله ی له سهری بوون، پی بدهن، پاشان بریاری شه نجامی ئاساییان له سهر شه ودا، شه نجامه کهش شه وه بوو که: (بیگومان هیچ که سیك سته مکارتر و زۆردارتر نیه له و که سه ی درۆ بۆ خودای پاک و میهره بان هه لده به سستی و، هاو به شی بۆ داده نی و شتی تری له گه لدا ده پهرستی و.

جا بۆیه وته ی لاوه کان: "لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ" واته (بۆچی به لگه یه کی روون و ناشکرا له سهر شیرک و بی باوه ریستی که یان ناخه نه بهرچاو)؟! شه و ته یه حه قیقه تیکی بنه بر (قاطع) ی قورئان ده خاته روو و بریار له سهر ریسیاه کی زۆر پیویستی قورئانیش له بابه تی عه قیده و فیکرو بیرو پاکاندا ده دات.

(لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ) شه ری بۆچی بیانوو به لگه و پاساو یك له سهر ریچکه و ریبازی خۆیان نا هیئنه وه؟!.. لی ره دا پی تی (لولا) پی تی مه رج (حرف شرط) نیه، به لکو پی تی هاندان و پالئانه، چونکه شه گهر له دوای (لولا) وه فرمان (فعل) هات بی و، شه وابه پی تی ئامرازی هاندان و پالئان داده ری و، به مانای (هلا) دیت، واته (بۆچی)؟!

خو نه گهر له دواى (لولا) ناو (اسم) هه بېت نهوا به پیتی مه رج (حرف شرط) داده نریت که پیتی (امتناع لوجود) ه.

بېگومان قورناني پېرؤز دهيه ويټ خه لکى هه موويان به ئاکاريکى زانستى و مهنه جى و بابۀ تيانه وه له مہسه لهى عه قيدوه فيکرو بيروړاو تيړوانينياندا بجوړليته وه، فيکرو رايه کى وها وهرنه گرن، گهر له گهل راستيدا نه گونجيت و، گهر لايه نه زانستى و مهنه جى و بابۀ تيانه که شى تيا دانه بېت.

جابؤ نه وهى ئه م سيفه ته هره پټويستهى پټيازه پهيره وکراوه که يان به دى بهينن، ده بېت نيشانه و به لگه و پاسا و له سره بيروباو هريان بخنه روو و نه و به لگه و پاسا و ده بېت روون و ئاشکرا بېت و هه موو عه قلتيکى ساغ په سندی کات و له گهل هه موو دانايى يه کى راستيشدا بگوځيت.

خو نه گهر هه رمروځيک به لگه و پاسا و نيشانه يه که له سره نه وهى باو ه پى پټى هيه، يان له سره نه وهى که به وتن دهرى ده برېت، داوا بکات و ته نانه ت هه بيروړاو فيکرو ريسايه کيش له سره بنچينه ي به لگه يه کى ئاشکرا بېت بخاته لاه، نهوا خه لکى واز له زوربهى و ته کان و بيروباو هره که يان دېنن و به مہسه له به لگه نه ويسته دانپيدانراوه کان يان داده نين به راستى ته مړؤ زوربهى نه و بيروباو هرو نه فکارو ريساو تيورو دروشمانه ي له جيهاندا بلا و بونه ته وه له بئ ئاگايى و بؤشاييه کى تويژينه وهى زانستى و مهنه جى و بابۀ تيانه دان و پټويستيان به به لگه و نيشانه و پاسا و ره وايه.

قورناني پېرؤزيش داواى به لگه و نيشانه له خه لکى ده کات و نه م داوايه شى به تاييه تى خستوته بهرچاوى کافران و له سره فيکرو بيروړاو ريساکان يان گفتوگو يان له گهل دا ده کات.

خوداى مەزن له باره ي ديارى کردنى شته حەرام کراوه کانه وه فەرموويه تى ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۖ وَالْأَنۡفُسَ ۖ وَٱلۡبَغْيَ ۖ بَغْيِ ٱلۡحَقِّ ۚ وَأَنۡ تُشۡرِكُوا۟ بِٱللَّهِ

مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ الأعراف ﴿٣٣﴾ واته "بلی بیگومان خودای پهروهردگار هه موو درۆ گوناھ و سه ریچی به کی ناشیرینی چ به کردار، یان به گفتار بیت و، چ به ناشکراو دیار بیت، حه رام کردوو، وهك ئەو کردارانهی، که به دهستی نه نهقهست ده کریت، وهك کوشتن و زینا و دزیکردن، یان به په نهانی و شاراوه بیت، وهك کرداره ناوه کییه کانی دَل له مه سه لهی حه سوودی و نیازی خراپ، ههروه ها بلی: خودا هه موو جوړه سه ریچییه ک، که (گوناھ) ی لی ده که ویته وه هه موو جوړه سته م و ده ستر یژییه کیشی بۆ سه ر خه لکی، که به ناهه ق سته میان لی ده کریت حه رام کردوو، ههروه ها شه ریک و هاو به ش بۆ خودا دانانیشتی حه رام کردوو، که هیچ به لگه یه کی له سه ر نه ناردۆته خواره وه، پاشان ئەوه شی لی حه رام کردوون، که له خۆتانه وه به بی به لگه و وته و قسه ی وه ها له سه ر خودا ده برین، که زانستان له سه ری نیه.

ههروه ها قورئان وته ی ئەو موشریکانه شی هیناوه، که کورپان بۆ خودا داناوه، به وه ش وه لامی داونه ته وه، که هیچ به لگه یه کیان له سه ر ئەو وته یه یان نیه:

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ یونس ﴿٦٨﴾

ههروه ها قورئان جه ختی له سه ر ئەوه ش کردوو، که ئەو موشریکانه ی هیچ به لگه یه کیان له سه ر شه ریک و هاو به ش بۆ خوادانانیان نیه و پیرای ئەوه ش سوورن له سه ر نه ریتی هاو به ش بۆ خوادانانه کیان و مشتومر له نایه ته کانی خوادا ده که ن ئەوه بیگومان به هۆی خۆ به زل زانیانه وه یه له ناخی خۆیاندا، وهك ده فه رمویت:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيهِ وَمَا...﴾ غافر ﴿٥٦﴾

واته " ئهوانه‌ی مشت و مری له ئایهت و نیشانه‌کانی خوادا ده‌که‌ن به‌بێ ئه‌وه‌ی به‌لگه‌یه‌کیان له‌خوداوه‌ بۆ هاتبێت ئه‌وانه له‌دلیاندا نه‌ریتی خۆ به‌زل دانان و ئی‌ره‌یی پێ‌بردنیان هه‌یه. به‌لام بێ‌ئه‌وه‌ی بگه‌ن ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی خۆ به‌زل دانان و ئی‌ره‌یی پێ‌برده‌نه‌ ".

له‌ شۆینیکی تری قورئاندا، خوادا فه‌رمانی به‌پی‌غه‌مبه‌ری خۆی (محمد ﷺ) کردووه، که‌ با به‌ره‌ره‌چی موشریکان له‌ په‌رستنی بت و په‌یکه‌ره‌کان بداته‌وه‌و پووجه‌لیان بکاته‌وه‌، چونکه‌ هه‌یج به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ری نیه وه‌ك ده‌فه‌رمووت "

﴿ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّتَّ وَالْعُزَّىٰ ۝ ۱۹ وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةَ الْآخِرَىٰ ۝ ۲۰ أَلَكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ۝ ۲۱ تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ۝ ۲۲ إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مِمَّا أُنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ إِنِ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ ۝ ۲۳ النجم ﴾

واته: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی هاوه‌ل بۆ خواداده‌نێن، ئایا ده‌توانن هه‌یزو توانای ئه‌و بتانه‌م پێ‌راگه‌یه‌نن که‌ (لات - عی‌ په‌رستگه‌ی - قوره‌یش) و (عوززا - عی‌ په‌رستگه‌ی - طایف) و (مه‌نات - عی‌ په‌رستگه‌ی - بنو کعب)ن، ئایا ئه‌ی موشریکان، ئی‌وه‌ وای داده‌نێن، که‌ ئه‌م بتانه‌ کچانی خودان، ئایا کوپه‌کان بۆ خۆتان داده‌نێن، کچانی‌ش له‌ مێینه‌ بۆ خوادا داده‌نێن، به‌راستی ئه‌مه‌ دابه‌شکردنیکی ناته‌واوو نا‌پێکه‌، بێگومان ناوی ئه‌و بتانه‌ش (لات و عوززا و مه‌نات) چه‌ند ناویکی دانراوی خۆتان، چه‌ند شتیکی ناو‌لی‌نراوی خۆتان و باب و با‌په‌راتنان، خوداش هه‌یج به‌لگه‌و بیانویه‌کی له‌سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌له‌ ده‌سه‌له‌به‌ستانه‌ی خۆتان نه‌ناردۆ‌دته‌ خواره‌وه‌، به‌لکو ئه‌وان به‌و وته‌ نا‌راست و خولقی‌نراوانه‌یان، دوا‌ی گومان و هه‌وا و ئاره‌زووی نه‌فسیان که‌وتوون، له‌کاتی‌که‌دا (محمد ﷺ) له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاریانه‌وه‌ په‌یامی ریی‌ی پراستی بۆ هه‌ینان، که‌چی سوودی‌ان لی‌ وهرنه‌گرت "

بیگومان بـیـباوهـراـن هـیـچ بهـلـگهـو بیـانوـو پاساویکیان لهـسهـر ئهـو بـیـباوهـری و رـیـبـازه پـوـوـچه له نیه، که په پیرهوی ده کهن، ته نانهت گهر هه موو ته مه نیشیان تـیـدا به سه ره بنو، ژيانی بۆ ته رخا نه کهن و عه قل و ژیریان تیا بره تینن و، خۆیان به گه پـاـن و خواستن و لیـکـۆـلـیـنه وه وه ماندوو بکهـن. چونکه بهـلـگهـو پاساوی بۆ هـیـچ پـیـچـکه یه که نیه، ته نهـا بۆ یه که حهقیقهت نه بیـت، ئهـویش حهقیقهتی پهـرسـترـاوـیـتی و پهـروهـردگاریـتی خـودای پهـروهـردگاری جیهانیانه و، پابه ندیشه به ههـر فـهـرمان و حوکم و پـیـساو بنه مایه که وه که له خوداوه ئاـراـسته ی بهـندهـکانی کرا بیـت.

ئیمهش لهـم سهـرده مه ماندا ئهـو وته یه ی (هاوه لانی ئهـشکهـوت، که به گه له کهـیان راگه یانـدبوو) بهـو کهـسانه ی هاوچه رخی خۆمان ده لـیـینه وه، که له بهـرنامه ی خودا دهـرچوون و پـیـگه یه کی دی پیاده ده کهن، پـیـیان ده لـیـین:

﴿هُتُولَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً لَّوَلَا يَأْتُوا عَلَيْهِمُ سُلْطٰنٌ

بَيْنَ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ الْكَهْفُ ﴿١٥﴾!﴾

"وَإِذْ أَعَزَّلْتُمُوهُمْ"

دوای ئەو هی لاوه کان (هاوه لانی ئەشکه و ته که) گه یشتنه ئەو قۆناغه له لیکۆلینه و وه به رنانی ریی راست، ههروه ها دوای ئەو هی هیزی خۆیان و توانایان له بهرام بهر هیزو توانای گه له که یاندا زانی و، دوای ئەو ههش بۆیان ده رکه و ته که ئەوان له ئاست پرو به پرو و بونه و هه گۆر انکار ییدا دهسته و سانه، بریاری خۆ دابرانیان له گه له که یان داو، وایان به چاکتر زانی که بۆ ئەشکه و ته که برۆن و، هه ندیک یان به هه ندیک یی تریان گوت: ﴿وَإِذْ أَعَزَّلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ أَمْرِكُمْ مَّرْفَقًا﴾ (١٦) الکهف ﴿ به مانای: به هۆی ئەو هی بریاری خۆ دابرانتان له گه له کافره که تان داو، بریاری خۆ به دوور گرتن له و به ندایه تییه بۆ ناوه رۆکه ی ئەوان تاندا که چه ند په رسترا و یکی تریان له جیاتی خودا په رستوه، له به رئه وه به ره و ئەشکه و ته که برۆن و په نای بۆ به رن، چونکه ئەو یی باشت رین شوینه بۆ دابران و، هه ر له ویش خودا بالی ره حمه ت و به زه ییتان به سه ردا ده کیشیت و به سه رتاندا بلا ویده کاته وه و شوینی شیایو نیشته جی بووتان بۆ ده ره خسی نییت.

"کهی له گهله کهیان دابراون؟"

ئهو پرسیارهی خۆی ده‌رده‌خات و قوت ده‌بیته‌وه، ئه‌وه‌یه: کهی لاوه باوه‌رداره‌کان بریاری خۆ دابرا نله‌که‌یاندا؟

وه‌لامه‌که‌ش ئه‌وه‌یه، ئه‌وان دواى دیراسه‌کردنى ئه‌و واقیعه‌ی تیی‌دا ده‌ژیان بریاری خۆ لێ دابرا نیا‌نداوه، ئه‌وه‌بوو ته‌ماشای هێزی گه‌له‌که‌فره‌که‌یان کردو، بۆیان ده‌رکه‌وت که هه‌موو ده‌زگا و ئامرازێکی هێزو ده‌سه‌لاتیان هه‌یه‌و، ته‌ماشای خۆشیان کرد که هه‌یج هێزێکی ماددی ئه‌وتۆیان له‌به‌ر ده‌ست نیه.

ئهمه‌ش مانای وایه گهر ئه‌وان رووبه‌رووی گه‌له‌که‌یان بینه‌وه‌و له‌به‌رامبه‌ریان به‌هنگن، ئه‌وا جه‌نگێکی نابه‌رامبه‌ر ده‌بی‌ت و ئاکامه‌که‌شی هه‌ر پێشتر زانراوه که ئه‌وان تیی‌دا سه‌رناکه‌ون، ئیدی بۆچی جه‌نگێکی ئاوا به‌گیرن؟!

پاشان به‌وردی سه‌رنجی هه‌ل‌ئۆیست و ئاکاری گه‌له‌که‌شیان داوه، که ئه‌وان هه‌ر سوور بوون له‌سه‌ر کفر و بێ باوه‌رێ و گوێ له‌هه‌یج وشه‌یه‌کی (بانگه‌واز بۆ باوه‌ره‌ینان به‌خودا) ناگرنو، به‌ده‌م بانگه‌وازی خاوه‌ن بانگه‌وازه‌که‌وه ناچن، به‌ل‌کو په‌نا ده‌به‌نه به‌ر له‌نیۆ بردنی، یان ئازاردان و ئه‌شکه‌مه‌دانێ و، یاخود کوشتنی و پ‌ژاندنی خۆینی، که‌وا بوو هه‌یج سوودێک له‌مشتوم‌ر له‌گه‌ڵ کردیان، یان له‌بانگه‌واز کردنیاندا نیه.

له‌به‌ر ئه‌وه لاوه باوه‌رداره‌کان زانیان، که هه‌یج سوودێک له‌ وجودیان له‌گه‌لیاندا نه‌ماوه‌و، هه‌یج توانایه‌کی‌ش بۆ مانه‌وه له‌گه‌لیاندا نه‌ماوه، به‌ل‌کو ته‌نانه‌ت ده‌ترسان له‌وی، که به‌لایان به‌سه‌ردا بێ‌ن و له‌باوه‌ره‌که‌یان پاشگه‌زیان که نه‌وه. بۆیه هه‌یج رێگه‌ چاره‌یه‌کیان نه‌ما‌بوو، ته‌نها خۆدابه‌ران و رووکردنه ئه‌شکه‌وته‌که نه‌بی‌ت تا‌کو له‌گه‌ڵ باوه‌ره‌که‌یاندا بژینو، خودای په‌روه‌ردگاریان تیدا به‌هرست بێ‌گومان بریاری خۆدابه‌رانه‌که‌یان و رۆشتن به‌ره‌و ئه‌شکه‌وته‌که‌ش، بریارێکی راست و به‌جێ بوو و له‌گه‌ڵ بارودۆخ و واقیعه‌یاندا ده‌گونجا، بۆیه‌ش خودا نزاکه‌ی بۆ گیرا‌کردن و، بایی سۆزو ره‌حمه‌تی بۆ کردنه‌وه‌و، وه‌ک مه‌نزله‌گایه‌کی هه‌یمن بۆ سازکردن.

"نایا ئیمەش له خۆدابراندا شوین پێی ئەوان هەلگرین"

هەندێک کەس له موسلمانان دەربارە (خۆدابرانی هاوێڵانی ئەشکەوت) (له گەله‌که‌یان) پرسیارێک دەرئۆتێن و دەرئۆتێن: (بەو پێوانەگە ی که هاوێڵانی ئەشکەوتە که ئیماندار بوون و بریاری خۆ دابرانیشیان راست و دروست بوو و خۆداش له قورئاندا ستایشی هەلۆتێستە که‌یانی کردوو، نایا دەرئۆتێ ئیمەش له‌و‌دا شوین پێی ئەوان هەلگرین؟ ئە ی چ ئەرکی‌کمان له‌سەرە ئە‌گەر خۆمان له‌ گەله‌که‌مان دابری و رومان کردە ئەشکەوت و چیاکان و یان له‌ ماله‌کانی خۆماندا گۆشە‌گیرین و خۆمانیان لی دابرین؟!).

بۆ وەلامی ئەم پرسیارە دەرئۆتێن: بۆ مرۆفی موسلمان ناشیت، که خۆی له‌ خەلکی دابریت و بە‌جەسته‌ لی‌یان جوی بیتە‌وه‌و، په‌یوه‌ندیان له‌گە‌ڵ بچ‌رپیت و تیکه‌لاویان نه‌کات و بانگه‌واز و ناموزگاریان نه‌کات، بۆیه‌ ناشیت له‌م سه‌رده‌مه‌دا مرۆفی موسلمان له‌خۆ دابراندا شوین پێی هاوێڵانی نێو ئەشکەوتە هەلگریت.

"جیاوازی په‌کانی نیوان ئیمه‌و ئەوان"

چەند جیاوازییه‌کی بنچینه‌یی له‌نیوان واقعی ئەمرۆی موسلمانان و هاوێڵانی ئەشکەوتە‌دا هه‌یه‌، ناشیت که‌ واقعی موسلمانان به‌هه‌مان پێوه‌ری واقعی ئەوان هەلسە‌نگێن، له‌و جیاوازیانه‌ش:-

- ١- هاوێڵانی ئەشکەوت شه‌رعێکی تری جودا له‌م شه‌رعه‌ی ئیمه‌یان هه‌بوو، به‌پێی ئەو شه‌رعه‌یان بۆیان شیاوه‌ که‌ خۆیان له‌ گەله‌که‌یان دابری و پاساوی پێ رانه‌گیان‌دنیشیان بۆ داناون، به‌لام ئیمه‌ له‌م حوکمه‌دا شوین پێیان هەلناگرین. به‌رای په‌کلاکراوه‌ی زانیانی (اصول)یش "شه‌رعی گه‌لانی پێش ئیمه‌، به‌ شه‌رع و یاسا بۆ ئیمه‌ دانانریت".

۲- شهرعی ئیمه به راشکاوی ئاماژهی بۆ قهدهغهبوونی دابراکردووه، به راشکاویش باسی پێویستبوونی راگهیاندن و بانگهوازیکردووه. له قورئاندا چهندین ئایهتی ڕوون و ئاشکرا لهم بارهیهوه ههیه، وه:

أ- خودا فهرموویهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

﴿المائدة﴾، واته: ئه‌ی پێغه‌مبهر ههر شتێک، که له خودای په‌روه‌ر‌دگارته‌وه بۆت هاتۆته‌ خواره‌وه به‌خه‌لکیی را‌ب‌گه‌یه‌نه، گهر وانه‌که‌یت ئه‌وا را‌سپارد‌ه‌ی خودات نه‌گه‌یان‌دووه، خوداش خۆی له ده‌س‌در‌ژیی کافران ده‌تپاری‌زیت، بێ‌گومان خودا رێنمایی کۆمه‌لی به‌در‌ه‌فتاران ناکات.

ب- هه‌روه‌ها فهرموویهتی: ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ مُجِيبَیْ مِنْ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ

مُلْتَحِداً﴾ (٢٢) ﴿أَلَا بَلَّغَا مِنْ اللَّهِ وَرِسَالَتِهِ...﴾ (الحجن) ٢٣، واته: پێیان بلێ من جگه له خودا که‌س نامپاری‌زیت، جگه له خوداش هه‌یج په‌نایه‌کم نه‌یه، هه‌روه‌ها هه‌یج زیان و رێنمایی‌یه‌که‌شم بۆتان نه‌یه، ته‌نها ئه‌و را‌گه‌یان‌دنه‌ نه‌ییت، که له خوداو را‌سپارد‌ه‌و په‌یامه‌کانیه‌وه پێتان ده‌گه‌یه‌نم.

بێ‌گومان ئه‌یسلام ته‌نها به‌ تیکه‌لبوون له‌گه‌ڵ خه‌لکی و بانگه‌وازیکردنیان ب‌لاوده‌بیته‌وه، م‌رو‌فی موس‌لمانیش، ته‌نها له‌ر‌ب‌ی بانگه‌وازی پێ‌را‌گه‌یان‌د‌ن و ڕوونکردنه‌وه‌وه، ئه‌ر‌کی سه‌رشانی خۆی را‌ده‌په‌ر‌یتیت و له‌ به‌ر‌پ‌رساریتی و سزاش ر‌زگاری ده‌ییت.

۳- بێ‌گومان پێغه‌مبهر ﷺ هانی داوین له‌سه‌ر تیکه‌لبوون له‌گه‌ڵ خه‌لکی و، ئارا‌م‌گرتنیش له‌ به‌رام‌به‌ر ئازارگه‌یان‌دنیان و، پاشان ر‌ب‌ی خۆی دابرا‌نیشیانی لێ‌گرتوین.. له‌ رێنمایی و ئامۆژگاریه‌کانیشیدا ئه‌م فهرمووده‌یه‌مان به‌سه، که (ابن ماجه) له (عبدالله کور‌ی عومه‌ره‌وه) (خودا لێی رازی بیت) گێ‌راویتییه‌وه

که گوتویهتی: (بێغه مبهری خودا ﷺ فهرموویهتی: ((المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على اذاهم، اعظم اجرا من المؤمن الذي لا يخالط الناس ولا يصبر على اذاهم))^(١) . . . واته "ئهو ئيمانداره ی تیکه لاوی خه لکی ده بیئت و ئارام له سهر ئازاردانیان ده گریت، لهو ئیمانداره پاداشتی گه وره تره که تیکه لاوی خه لکی نابیت و ئارام له سهر ئازاردانیان ناگریت".

بینگومان (تیکه لاویون له گه ل خه لکی) ده بیئت له پیناوی ئامۆزگاری کردن و به یاد هینانه وهیان له ربیازی چاکدا بیت، نابیت موسلمان، باز به سهر ئاینه که ی دابات، یان بنه ماکانی پشتگوێ بخت، یاخود به بیانوی خۆتیکه لا وکردنی خه لکی کاری ناشیرین و هه راکراو ئه نجام بدات. به راستی هاوه لێ به ریزو سه نگین (عبدالله کورپی مسعود) (خودا لێی رازی بیت) پیاویکی هه یجگار وردبین و زیره ک و کراوه هاوسه نگبوه، کاتی که گوتویه: (خالط الناس و دينك لاتکلمنه)^(٢). واته "به هاوسه نگه ی ریکسازی له گه ل خه لکیدا تیکه لا به، به لام ده خیل وریابه له وه ی که به وه ی کاری خرابو، به ده ره فتاریو، وازه یئان له ئه رکی سه رشانه وه ئاینه که ت زامدارو بریندار بکه یت".

٤- پاشان چواره مین جیاوازی له نیوان ئیسه و هاوه لانی ئه شکه وته که دا، ئه و واقیعه یه که ئیستا تیدا ده یین، ئه وان بینگومان له نیو گه لکی کافرو بی باوه ردا ده ژیان که به رده وام سووریون له سه رکفرو، هه میشه بانگه وازو ئامۆزگاری یه کانیان ره تده کرده وه، بۆیه هه رده بوایه خویانیان لێ دابرن. به لام ئیسه له نیوه ندی که سانیکی موسلمان ی وادا ده ژین که زۆرجار مه سه له یه کی هاوبه ش (که ئایینی ئیسلام) له نیوانفاندا هه یه و ده شیت لیه وه هه نگاو نیین وکاری له سهر بنیات بنیینو، له رێی پیکه وه ژیان وله گه ل تیکه لا بونیا نه وه بیانگێرینه وه بۆ خانه ی پابه ندی و په یره ی کردنی به رنامه ی خودا.

(١) ابن ماجه، کتاب (صلی الله علیه وسلم) الفت، باب ٢٣ - الصبر على البلاء) حدیث ٤٠٣١.

(٢) رواه البخاري - تعليقا - في كتاب ٧٨ - الادب - باب ٨١ الانبساط الى الناس في ترجمة الباب.

"له نیوان دابراڤانی جهستهیی و فیکریی دا"

لیڤه شدا پتۆیسته ئاماژه بکهین بۆ دابراڤانی فیکریی، جیاوازیی له گهڵ دابراڤانی جهستهیییدا دابراڤانی جهستهییی ئه وهیه خه لکی به جی بیلێت و به له ش و لاره وه خۆتیان لی دابرییت و له گه لیاندا نه ژیییت، به لکو ئه وه ت لاباترییت که له کونجی ماله که تا لیی دانیشیت، یان له ئه شکه وت و چیاکاندا، وه ک زانیشمان ئه مه شیاو نیه.

به لام دابراڤانی فیکریی، ئه وهیه به جهسته تی که لاوی خه لکی بیت، به لام به فیکرو دیدوبۆچوون و ره وشت و ره تار لییان جودا بیت، واته به هه ست و شعوروو تیروانینت خۆت له و ریبازه پوچه له ی ئه وان دابرییت و په په وه یی هیچ به شیکی ریبازه که یان نه که یت و ته نها به ریبازی ئیسلام هه لسوکه وت بکه یت، به م ره نگه ش تی که لاوییان ده که یت و کاریشیان تی ده که یت له کاتی که دا له بهر به ستیکی باشی وادایت که کارت تی ناکه ن.

"له نیوان ته نگه به ریی دنیاو، به رفراوانی ئه شکه وتدا"

لاوه باوه رداره کان بریاری خۆدابران له گه له که یانداو، په نایان برده بهر ئه شکه وته که و ئومیده واربوون خودای پهروه رداریان ره هه تیان به سه ردا بریژییت، خوداش نزای بۆ گیرا کردن و، ئومید و تکایانی بۆ به دیی هیئان و، له ئه شکه وته که دا ره هه ته تی خۆی به سه ردا رژاندن به راستی مرۆف سه ری له و دیه نه ده سو رمییت، پروانه:

ئهو دنیا فراوان و پان و به رینه ی که تییدا له گه ل گه له که یان داده ژیان، و پرای فراوانیه که ی، له بهر چاویان ته سکه بۆ ته وه، چونکه، به تال بووه له ئیمان، پاشان بۆیه

دنیايان له لا تنگه بهر بۆتهوه، چونکه پرپوه له كفرو له بى باوه پرى به خدا. بهرته سكبوونه وهى دنيا و ژيانى دنياش له كاتى كدايه، كه له ئيمان خالى ده بنه وه كه كفرو به دكارى و گومراى به ته و اوى دايان ده پۆشیت، ئىدى مرۆفى باوه ردار هینده به ته سكو تنگه بهر ده يانبینیت كه خهريكه هه ناسه كانى لى ده پريت - كه چى ئه وه نه شكه وه - ته سكه شيان - له لا بهر فراوان بۆته وه هه ستیان واكرد وه كه فراوان و پان و بهرینه، جاناخۆ له كوێوه ئهم ههسته يان بۆ هاتبیت؟!

بىگومان ئه وه ههست كردنیكى راسته قینهیه، نهك خه يالێك يان دلته واییهك يان گومانێك بیت، هه ربۆیهش مرۆفى باوه ردار كاتێك په پیره وى ئیسلامه كهى دهكات و له نێو راستیه كانى باوه ره كهیدا دهژى، ههست به خۆشى و ناسووده یى و دل فراوانى دهكات. لاوه كان ئهم راستیانه يان له نه شكه وه كه دا دۆزبووه وه، ئه وه بوو به ئیمان وه له نێو نه شكه وه كه دا ژيان و تامى به ندایه تى و خۆشى پارانه وهى شیرینی ئیمان یان تیدا چهشتو، ههستیان به بهر فراوانیه كهى كردبوو.

دیاره ئه وهى، كه نه شكه وه كه یانى فراوان و ناسووده و ئارام كردبوو، ئه وه رهحه ته زۆره ی خودا بوو، كه خوازیارى بوون و كه خوداش خواسته كه یانى به جى گه یاندبوو و رهحه تى خۆى به سه ر دارشتبوون ﴿...يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ...﴾ (الكهف ١٦). به راستییش خودا له رهحه تى خۆى به سه ر دارشتن و، نه شكه وه كه یانى لى پرپوو و، هه ر به وهش به كامه رانى و به خته وه رى ژيان. هه ر سه باره ت به رهحه تیش خودا فه رموویه تى: ﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ...﴾ (فاطر ٢). واته "گه ر خودا ده رگای خیر له هه ر كهسو خه لكێك بكاته وه، كهس ناتوانیت دا بخت، گه ر خوداش خۆى دا ببخت، كهس ناتوانیت جگه له خودا و له جیاتى خودا بى كاته وه".

کاریگەریی ڕەحمەتی خودا لە گوتاری (سید قطب)دا

بێگومان (سید قطب) —خودا لێی خوشبێت— دەربارەی (کاریگەریی ڕەحمەتی خودا لەسەر ژيان کاتێک ئاوێزانی دەبێت)، ھەروەھا دەربارەی ئەو ڕەحمەتە لەسەر دنیا کاتێک تییدا بلاودەبێتەوە، لەسەر مەرۆفی باوەردارێش کاتێک بۆی بەسەردا دەکشێت، چەند وتەیەکی ھەیە و دەربارەی کاریگەریی ژيانیش بەی ئەو ڕەحمەتە، داوا، لە وتەیەکیدا گوتویەتی: (ھەر نێعمەتیکیش ئەگەر خودا ڕەحمەتی لەگەڵ دانەنێت دەبێتە سزاو ناخۆشی، ھەر نێعمەتیکیش ڕەحمەتی خودای لەگەڵ بێت، خۆی لەخۆیدا دەبێتە نێعمەت).

مەرۆڤ گەر لەسەر درکێش بھۆیت بەلام ڕەحمەتی خودای لەگەڵ دا بێت ئەوا ئەو جیگە درکاویە بۆ دەبێتە پێخەفیکی نەرم، کەچی ئەگەر لەسەر ئاوریشم بھۆیت، بەلام ڕەحمەتی خودای لێ پرابوو ئەوا دەبێتە درکەلانیکی ئەستور و ناگرن. گرانترین کێشەش بەرھەمەتی خودا چارەسەر دەبێت، بەکێشەییەکی زۆر سادە و ساکار دەردەکەوێت. بەلام ئەگەر لە چارەسەری سانترین کێشەدا ڕەحمەتی خودا نەما بێت ئەو ئالۆزوو دژوار دەبێت. ھەر بەو ڕەحمەتە خودایی یەش ڕێگە ترسناک و ئالۆزەکان دەبرێت و ھە ڕێگە ھێمن و متمانە پێ کراوەکان دەردەکەوێت. کەچی شیواز و ڕێبازە ئاسانەکان بەی ڕەحمەتی خودا دەبنە بنکەیی لەناوچوون و فەوتان ھیچ بارگرا نیە کێشی لەگەڵ ڕەحمەتی خودا نیە، بەلکو لەگرتنەوێ دایەو کە لەجیاتیی ئەو دەست بەشتیکی ترەو بگرێت. ھیچ بارگرا نیە لەو ڕەحمەتەدا نیە تەنانەت گەر لەمەرۆفی ڕەحمەت پێ کراو لەتاریکییەکانی زینداندا بێت، یان لە دۆزەخی سزای دنیایدا بێت، یاخود لە تۆلەرێی تیاچووندا.. ھیچ خۆشی و بەرفراوانیەکی لە حالەتی نەمانی ڕەحمەتی خودا نیە تەنانەت گەر مەرۆڤ لەو پەڕی ناز و نێعمەتدا بێت و بچیت و لەکانگەیی ھەموو خێرو خۆشی و

خۆشگوزهرانیه کیش داییت. چونکه ههر به رههمهتی خودا لهناخی دهروونهوه کانیای بهختیاری و پهزامهندی و ئارامی دهتهقیتهوه، ههر به نهمانی رههمهتی خوداش لهناخی دهروونهوه میلهکانی کاترمیتری بی ئارامی و ماندویتی و بهلاو نارهحهتی و مهینهتی دهزرنگیتهوه^(۱).

ههروهها (سید قطب) چهند نموونهیهك دهبرارهی ئهو پیغهمبهرو کهسه پیاوچاكانهش دهخاته پوو، که خودا بهرههمهتی خۆی دهراگی خێرو سهرفرازیی لیّ کردوونهتهوهو حالو گوزهرانیانی بو خۆشی و بهرچاوتیتری گۆرپهوه، له مبارهیهشهوه گوتوو بهتی: (رههمهتی خودا له هیچ جیگهوه زهمانیکدا له هیچ خوازیاریکی نهگیراوهتهوهو لیّ ئالۆزنهکراوه، ئهوهبوو پیغهمبهری خودا (ابراهیم) - سلّوی خودای لیّ بیت - له ئاگرهکهدا رههمهتی خودای بینیهوه، (یوسف) (سلّوی خودای لیّ بیت) رههمهتی خودای لهبیرهکهدا بینیهوه، پاشان له زیندانیشدا ههر دیتی. (یونس) - سلّوی خودای لیّ بیت - یش لهنیو سکی نهههنگهکهداو له سێ تاریکیدا بهدی کرد، (موسا)ش - سلّوی خودای لیّ بیت - له دهريادا کاتیك منداڵیکی ساوای دابراو له ههر هیژو ههر پاسهوانیهك بوو، رههمهتی خودای پێگهیشته، ههروهها له کۆشکی فیرعهوندا، که دوژمنییکشی بوو، له بۆسهدا بووه بۆی و بهدوایدا گهراوه. هاوهلانی نیو ئهشکهوتهکesh له ئهشکهوتهدا رههمهتی خودایان بهدی کردووه لهکاتییکدا ئهو پههمهتیهان له کۆشک و تهلارو خانووهکانی نیو شاردا لهدهست دابوو، بۆیه ههندیکیان به هندیکی تریان گوتبوو: ﴿... فَأَوْرَأَ إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ رَّحْمَتِهِ...﴾ (١٦) الْكَهْفِ ﴿﴾، ده پهنا بهرنه بهر ئهشکهوتهکهو لهوێ خودا دهتاخاته بهر پههمهتی بهرفراوانی خۆی. پیغهمبهری خوداش محمد ﷺ خۆی و (ئهبوبهکر)ی هاوهلی، له ئهشکهوتهدا رههمهتی خودایان

(۱) في ظلال القرآن، ۵: ۲۹۲۲.

بینیهوه له کاتیکیشدا که گه له کهیان به دوایاندا ده گهران و شوین پیکانیان هه لده گرتن.. ئیدی ههر که سیک له وه پهری نائومیدیدا ته نها په نای بو ره هه تی خودا بر دیت و ههر پرووی له قاپیی ره هه تی خودا کر دیت و وازی له ههر قاپی و ده روزه که دنیایی هینابیت و، دهستی له ههر هیزیکیی رواله تباری ره هه تی و له ههر دیار دهیه کی گومان پی براویشی هه لگرت بیت، ئه وه به بیگومان ره هه تی خودای به دی کردووه و بهر که وتووه ^(۱).

دیاریکردنی ئه زموونیکی دی له مامه له له گه ل ره هه تی خودا..

ههروه ها (سید قطب) که به شیوهیه کی واقعی مامه له ی له گه ل ره هه تی خودا کردووه، که به کرده وهش له حه قیقه ته کانی ژیانیدا هه لس و که وتی کردووه، که دیوه تی ژیان به ره هه تی و به زهیی خوداییه وه چۆنه، ئه زموونیکی کرده یی و زیندووی خویمان له مامه له له گه ل ره هه تی خودا بو ده گیریت ته وه ده لیت: "ماوته وه بلیم، کاتیک من به سوپاسکردنی خودا وه پروو له ره هه تیکی تایبه تی خودا بووم، له م نایه ته وه پیم زانیوه وه له ساتیکدا هاتۆته به ره و پرووم، له ساتیکدا، که من له ته نگانه و ماندویتی و ته نگه به ری و نا ره هه تییدا بووم، له ساتی وشک هه لاتنی روچی و، به ده به ختی ده روونی و، ته نگ پی هه لچنین به ته نگانه و، بارگرانی له نا ره هه تییدا، له وساتانه دا ره هه تی خودا هاتۆته به ره و پرووم، له وساتانه دا خودا بوی ئاسانکردم که ئاگاداری باری راستی و حه قیقه ته که ی بم، له و کاتانه دا بارانی حه قیقه ته که ی به سه ر روحمدا برژیت وه ئه وه ی بوون و بهرامیه کی خو ش بیت و هه لی ده مژم و هه ست به روشتن و خسانی بکه م له ناخی ده روونمدا. ئه مه حه قیقه تی که وه ده یچیژم، نه ک مانایه ک بیت و په ی پی ببه م، به راستی خو ی له خویدا

(۱) في ظلال القرآن، ۵: ۲۹۲۳.

هەر ڕه‌حه‌مت بووه‌و له‌خودی خۆیشدا ته‌فسیریکی واقعیی ئه‌و ئایه‌ته‌م بۆ ده‌کات که ئه‌م کرانه‌وه‌یه‌ی خۆی بۆ کردوو مه‌ته‌وه‌.

بێگومان من له‌مه‌وپێش ئه‌م ئایه‌ته‌م زۆر خۆیندۆته‌وه‌و، زۆرجاریش پێیدا تێپه‌ریوم، به‌لام له‌و ساته‌ وه‌خته‌دا، که باسکرد بۆن و به‌رامه‌و گولای به‌سه‌ردا ڕشتووم و ماناکه‌یم به‌دی کردوو، ڕاستی و حه‌قیقه‌ته‌که‌یم به‌ته‌نها بۆ دابه‌زیوه‌و پێشی گوتووم: (ها ئا ئه‌وه‌تا ئه‌وه‌یه‌که‌ له‌ره‌حه‌متی خودا کاتی‌ک ده‌کرێته‌وه‌، ده‌بروانه‌ چۆن ده‌بێت)؟

له‌ڕاستیشدا خۆ هیچ گۆڕانکارییه‌که‌ له‌ چوارده‌ورم (له‌ ده‌ره‌وه‌ی قه‌واره‌ی جه‌سته‌) پێیدا نه‌بووه‌، به‌لام هه‌موو شتێک له‌ ناخدا گۆرا، به‌ڕاستی ئه‌مه‌ نیعه‌مه‌تێکی هیجگار گه‌وره‌یه‌، ئه‌گه‌ر دل بۆ حه‌قیقه‌ته‌تێکی گه‌وره‌ له‌ حه‌قیقه‌ته‌کانی وجود (وه‌که‌ بۆ ئه‌م حه‌قیقه‌ته‌ گه‌وره‌یه‌ی نیو ئایه‌ته‌که‌) والا بێت و بکریته‌وه‌" (١).

"شوینی ئه‌شکه‌وته‌که‌"

له‌ ئاسانکاری خودا بۆ لاوه‌ باوه‌ڕداره‌کان، ئه‌و ئه‌شکه‌وته‌بوو، که سرووشی په‌نا بۆ بردنی پێدان. قورئان ئاماژه‌ی بۆ جێکه‌وته‌ (موقع)ی ئه‌شکه‌وته‌که‌و ئه‌و به‌لگه‌و نیشانانه‌ی نیویشی کردوه‌، له‌گه‌ڵ ئاماژه‌ بۆ ئه‌و سه‌ربازه‌ ڕامکراوانه‌ی خودا، که ڕام و به‌رده‌ست (تسخیر)ی کردبوون بۆ خزمه‌تکردنیان و، ئاسانیی تێدا نیشته‌جێ بونیان: ﴿وَتَرَى‌ الشَّمْسَ‌ إِذَا طَلَعَتْ‌ تَزَوُّرُ عَنْ‌ كَهْفِهِمْ‌ ذَاتَ‌ الیمینِ‌ وَإِذَا غَرَبَتْ‌ تَقَرُّضُهُمْ‌ ذَاتَ‌ الشِّمَالِ‌ وَهُمْ‌ فِي‌ فَجْوَةٍ‌ مِنْهُ‌ ذَٰلِكَ‌ مِنْ‌ آيَاتِ‌ اللّٰهِ ۝١٧﴾ الکهف: ﴿١٧﴾ ئیمام (ابن کثیر) - خودا لێی خۆشبیته‌ - له‌ ئایه‌ته‌که‌وه‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ دینیت، که

(١) فی ظلال القرآن، ٥: ٢٩٢٤.

پرووی دەرگای ئەشکەوتە که بهرەو باکوور بوو، لەم ڕووهوه گوتووێهتی: (لەمەدا بەلگەیهك ههیه لهسەر ئەوهی، که دەرگای ئەو ئەشکەوتە ڕووهو باکوور بوو، چونکه خودا خۆی هه‌واله‌که‌ی وا ڕاگه‌یاندوو، که ئەگەر تیشکی خۆر له‌کاتی هه‌لاتنیدا که‌وتبێته‌ نێو ئەشکەوتە‌که‌وه، ئەوا به‌لای ڕاستدا لار بۆته‌وه، واته‌ سیبهره‌که‌ی به‌لای ڕاستداو له‌رێی لار برونه‌وه‌ی تیشکی خۆره‌وه‌ که‌م بۆته‌وه‌ . ئەمەش له‌به‌رئەوه‌ی هه‌رچه‌نده‌ له‌ ئاسۆدا به‌رزتر بێته‌وه، تیشک و گه‌رمییه‌که‌شی که‌م ده‌بێته‌وه، تا له‌ کاتی ئاوابووندا هه‌یج شتیکی وای له‌و جێیه‌دا نامینێت. هه‌ر بۆیه‌ش فەرموویه‌تی: ﴿وَإِذَا غَرَبَت تَّقَرُّهُمْ ذَاتَ الشَّمَالِ﴾ : واته‌ خۆره‌که‌ له‌ باکووری دەرگاکیه‌وه‌ چۆته‌ نێو ئەشکەوتە‌کیان ئەمەش له‌ پرووی خۆره‌لاته‌وه‌ . به‌مەش ده‌لاله‌ت له‌سەر ڕاستیی و ته‌که‌یان ده‌کات^(١).

خۆ ئەگەر ئێمه‌ هاوڕێی (ئیمام - ابن کثیر) بین له‌ به‌لگه‌هێنانه‌وه‌یدا به‌و ئایه‌ته‌ له‌سەر جێکه‌وته‌ی ئەشکەوتە‌که‌، به‌لام له‌وه‌دا هاوڕێی نین، که‌ خۆره‌که‌ له‌ باکووری دەرگاکیه‌وه‌ له‌کاتی خۆرئاوابووندا چووبێته‌ نێو ئەشکەوتە‌که‌یه‌وه، چونکه‌ ئایه‌ته‌که‌ هه‌والی ئەوه‌ی ڕاگه‌یاندوو، که‌ خۆره‌که‌ له‌ کاتی خۆرئاوا بووندا ڕووه‌و باکوور لێیان دوورکه‌وتۆته‌وه‌و لار بۆته‌وه‌ مانای (تَقَرُّهُمْ) واته‌: لێیان دوور ده‌که‌وته‌وه‌و خۆی لێ لاده‌دات، چونکه‌ له‌زمانی عه‌ره‌ییدا (قرض) مانای (قطع) ده‌گه‌یه‌نێت.

زانای ئیسلام (مجاهد) گوتووێهتی: "تَقَرُّهُمْ" - واته‌ به‌جێیان ده‌هێلا - (تترکه‌م)." .

(قتاده)ش گوتووێهتی "تَقَرُّهُمْ" - واته‌: وازیان لێ ده‌هێنێت (تدعهم)." .

(نحاس)یش گوتویهتی: "(القرض) واته برین و وازلیهینان (القطع والترك)"
ئهمهش له زماندا زانراوه.

(قرطبی)یش گوتویهتی: "ماناکهی ئهوهیه ئهوان ههڵبەت خۆریان (وهك ریزلینانیک بۆیان) بهرنه کهوتوه.. ئهمه وتهی (ابن عباس)یشه" (۱).

ئوه له بهلگه و نیشانهکانی خدا بووه.. (ذلك من آیات الله).

کۆمهڵی زانیانی تهفسیر بپرورایان وابوو، که خۆر نه له کاتی ههڵاتن، نه له کاتی ئاوابووندا بهریاننه کهتوه، ئهمهش بههۆی جیکهوتهی ئهشکهوته کهو ئهوه ده رگایه شیهوه که پروهو باکوور بووه، له مەر ئهم واتیهش، ئیمام (ابن کثیر) گوتویهتی: (ئهمه پروو و ئاشکرایه بۆ ئهوه که سهی بهوردی سه رنجی داوه و زانیاریی له سه ر زانیانی پرووکاره کهو، سوورپانهوی خۆرو مانگو ئهستیژه کان هیه. پروو نبونهوی ئهمهش له وه دایه ئه گهر ده رگای ئهشکهوته که له پرووی خۆر ههڵاتهوه بوایه، ئهوا له کاتی خۆر ئاوا بووندا هیچ شتیکی وای له تیشکی خۆر بهرنه ده کهوت، گهر له پرووی قیبله شهوه بوایه ئهوا له کاتی ههڵاتنداو له کاتی ئاوابوونیشدا بهرینه ده کهوت، سیبهره کهش به لای راست و به لای چهپدا لار نه ده بووهوه، خۆ ئه گهر ده رگا له پرووی خۆر ئاوا شهوه بوایه ئهوا له کاتی ههڵاتنی خۆردا تیشکی خۆری تی نه ده چوو، به لکو له نیوه پۆوه تا خۆر ئاوابوون تی ده چوو" (۲).

جی بایشه ئیمه هاو پای (ابن کثیر) نین له تیگه یشتنیدا ده رباری بزوتنی خۆر. گوایه ئهوه ئهشکهوتهی، که لاهه کانی تیدا بووه، له کاتی خۆر ههڵاتن و ئاوا

(۱) الجامع الاحکام القرآن للقرطبی (۱۰: ۳۶۹).

(۲) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۵).

ببوندا خۆری لیکه وتوو، چونکه ریی تهواوو یه کلاکراوه له وشه کانی نایه ته که دایه، که خۆر هه رگیز نه چۆته ئه شکه وته که وه، نه له کاتی به یانی و نه له کاتی نیوه رۆڤاو، خوداش هه رخوای زانایه (والله اعلم).

قورئانی پیرۆز جیکه وتهی ئەشکه وته کهو بزووتنی خۆری به ده وریدا به دوو نیشانه له نیشانه کانی خودا داناوه: (ذلک من آیات الله). مانای به نیشانه بوونی ئەمانەش، ئەوهیه بێگومان خودا خۆی خواست و قەدەری بۆ ئەوان وابوو، که پەنا ببەنە بەر ئەو ئەشکه وتهو سرووشی چوونه ناوه وە پێداون، پاشان ویستی خودا لەسەر ئەوێش بوو، کهوا ئەشکه وته که لەو جێگە یە دا بێتو، بزواتی خۆریش بە ده وریدا بهو شێوه بێت.

به‌لام زانا (زجاج) بۆ چوونىكى ترى له ته‌فسىرى ئايه‌ته‌كه‌دا هه‌يه‌و به‌راى خۆى:
 "بىنگومان كردارى خۆره‌كه‌ نىشانه‌يه‌ك به‌وه‌ له‌ خوداوه‌، بى‌ئوه‌ى ده‌رگاى
 ئه‌شكه‌وته‌كه‌ روو له‌و لايه‌ به‌ويىت، كه‌ واى بى‌ويست كرديت"^(۱).

به مانای: خۆره که، ئە گەر به پێی سروشتی خۆی بوايه، ده شيا بچيته نيو
ئەشکه و ته که وه، به لām خودا فرمانی پێ کرد وه که له ناست لاوه کاندای کورت ولار
بيته وه، له به یانیاندا لییان دوور که ویتته وه له نیوه پوانیشدا ههروه ها، خو ئە گەر
خودا ئەو فرمانه ی پێ نه کردایه، ئەوا خۆره که ده که وته نيو ئەشکه و ته که وه.

رای یه کلاکراو هه له مباره یه وه ئه وه یه، که کۆمه لێ زانیانی ئیسلام پیتی گه یشتوون، ویناندنی شیوه ی که وتنیان له نیۆ ئه شکه وته که دا قورئانی پیرۆز وینه ی که وتن و راکشانی لاهه کانی له نیۆ ئه شکه وته که دا به شیوه یه کی هیجگار وردو دیارو کاریگه رو گرتووه و به جۆرێکی شه، که کاتێک به سه رهاته که بان ده خوێننه وه

(۱) ته‌فسیری- قرطبی- (۳۶۹:۱)، هه‌روه‌ها (امام- ی- شنقیزی- یش) له‌أضواء‌البیان) (به‌رگی ۴، لاپه‌ره ۳۳-۳۴) دا، رای (زجاج)ی هیناوه‌په‌سه‌ندی کردووه‌، نو رای‌ی پێشووشی ر‌ه‌ت کردۆته‌وه‌ .

واده‌زانین خه‌ریکه ده‌یانبینینو هه‌ست به وجودیان ده‌که‌ین، ئه‌مه‌ش له دیاریی و زیندویتی و یتاندنی ئیعا‌زی بۆ هاوتای قورئانه ...

وه‌ك خودا ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَتَحْسَبُهُمْ آتِفَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَنَسْطٌ ذَرَاعَاهُ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا﴾ (الكهف ١٨) .. له ئایه‌ته‌که‌ی پیشو‌دا ئاما‌ژه‌ کراوه‌ بۆ قه‌ده‌رو خواستی خودا بۆ ئه‌وان که له ئه‌شکه‌وته‌که‌دا بن، چونکه‌ ئه‌وه‌ بۆ ئه‌وان گونجاو بو‌وه .. له‌م ئایه‌ته‌شدا ئاما‌ژه‌ کراوه‌ بۆ قه‌ده‌ره‌ی‌کی تری خودا بۆیان له‌ کاتی‌که‌دا ئه‌وان نو‌وستووو جین‌شینی نی‌و ئه‌شکه‌وته‌که‌ بو‌ون، پارێزه‌ری‌کیان به‌یارمه‌تی خودا بۆ ما‌وه‌ته‌وه‌، .. ئه‌م قه‌ده‌رو خواسته‌ خوداییه‌ش له‌ چه‌ند خا‌لی‌که‌دا خۆی ده‌نو‌ییت، وه‌ك:-

١- وای لی‌ کردو‌ون که‌ چه‌ندین سا‌لی دو‌ورو درێژ بجه‌ون بۆ ئه‌وه‌ی زه‌وی له‌ لاشه‌کانیان بخوات، یان هه‌سته‌کانیان تێک بجیت، بۆ ئه‌وه‌ی هیچ که‌سی‌کیش لی‌ یان نزیک بێته‌وه‌.

٢- بۆ ئه‌وه‌ی لاشه‌و هه‌سته‌کانیشیان پارێزراو بێت، چا‌وه‌کانیان کرا‌وه‌بو‌ون و پ‌وانی‌یان هه‌بو‌وه‌و سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ی خه‌وتوو‌یشن ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی تێک نه‌چن و خراپ نه‌بن، هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وه‌ی هه‌وا‌یان بۆ بجیت، چونکه‌ ئه‌مه‌ زیاتر هۆی مانه‌وه‌ی چا‌وانیان بو‌وه‌.

٣- مه‌به‌ستی‌کی تری‌ش له‌ هی‌شته‌وه‌ی چا‌وانیان به‌کرا‌وه‌یی، له‌ فه‌رمای‌شته‌که‌ی خوا‌دا ها‌ت‌وه‌: (لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا)، ئه‌مه‌ش به‌مانای بۆ ترساندن هه‌رکه‌سی‌ک بو‌وه‌ که‌ بۆی پ‌وانی‌ین، تا‌کو خراپه‌یه‌کیان ده‌ره‌ق نه‌کات، چونکه‌ له‌ کاتی‌که‌دا بۆی پ‌وانی‌ون و بینو‌نی که‌وا چا‌وانیان کرا‌ونه‌ته‌وه‌و وه‌ك ئه‌وه‌ش دیاربو‌وه‌ گوا‌یه‌ بۆی ده‌پ‌وانن، یه‌که‌سه‌ر هه‌لا‌ت‌وه‌ له‌ لایان.

٤- بۆتهوهی زهوی له لهشو لاریان نهخوات، هه‌لگێڕو داگیرپان پێ‌کراوه:
(وَنَقَلَبَهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ) .. هه‌لبێژاردنی فهرمانی رانه‌بردوو
(الفعل المضارع) لهم رسته‌یه‌دا (ونقلبهم) که ده‌لاله‌ته له‌سه‌ر نوێ‌کردنه‌وه‌و
به‌رده‌وام کردن، ده‌لاله‌تیشه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که هه‌لگێڕانه‌وه‌ی لاشه‌کانیان
به‌رده‌وام هه‌میشه‌یی بووه، نه‌ک (وه‌ک هه‌ندی‌ک له پیشینه‌کان ده‌لێن گوايه: له
سائیکدا دووجار بووه).

گه‌ڕانه‌وه‌و خستنه‌ پالێ فهرمانی هه‌لگه‌ڕاندنه‌وه‌شیان بۆ (خودا) ده‌لاله‌ته
له‌سه‌رئه‌وه‌ی، که ئه‌مه‌ کاری خودا و قه‌ده‌رو فهرمانی خۆی بووه‌و دیاره‌ خودا
فریشته‌یه‌ک له فریشته‌کانیشی راسپاردوه به‌ئه‌جمادانی کاری هه‌لگێڕانه‌وه‌یان.

٥- له‌ پێ‌کی و ته‌واویی بایه‌خپێدانیان و پاراستنیشیان، ئه‌وه‌یه‌ خودا خواستی
وابوو که سه‌گێکی‌شیان له‌پێش ده‌رگای ئه‌شکه‌وته‌که هه‌بووبێت، و له‌و شوینه‌دا
هه‌لتوووتاوه (دانیشتوو) و، هه‌ردوو په‌لی لی‌بلاو‌کردۆته‌وه‌و نووستوو. به‌لام
باری جه‌سته‌یی سه‌گه‌که جی‌گێرو نه‌گۆڕبووه، واته‌ به‌ملاولادا
هه‌لنه‌گه‌ڕێندراوه‌ته‌وه، بکه‌ری په‌ل درێژکردن (بسط) که له‌عه‌ره‌بیدا (باسطه)
به (اسم ی فاعل = بکه‌ر) داده‌نرێت، مانای نه‌گۆڕی و مانه‌وه له‌سه‌ر یه‌ک جو‌ره
حاله‌ت ده‌گه‌یه‌نێت. ئیدی کێ ده‌توانێت لی‌یان نزیک بێته‌وه‌و ئازاریکیان پێ
بگه‌یه‌نێت له‌کاتی‌کدا سه‌گه‌که‌شیان به‌و حاله‌ته‌وه پاسه‌وانه له‌به‌رده‌م ده‌رگای
ئه‌شکه‌وته‌که‌دا.

٦- هه‌رکه‌سێ‌ک بیری له‌ ئازاردانیان و ده‌ستدریژی کردنه‌ سه‌ریان کردبێته‌وه، ترسو
بیم خراوته‌ نیو دلییه‌وه، ده‌ستبه‌جێ لی‌یان هه‌لاتوو.

وینا‌کردنی وردی ئه‌شکه‌وته‌که‌و باری جه‌سته‌یی لاوه‌کانیش تییدا، به‌لگه‌ی
سه‌رچاوه‌گیری قورئانه.

وهك تیبینی دهكهین قورئان چهند زانیاریه کی وردو گرنگی (بهشیوازی ئیعبازی وینه گرتنی دیمه نه کان) له مەهر ئەشکه و ته که و جیکه و ته و بزاوتی خوړ له گه لیداو، له مەهر لاوه کانی نیو ئەشکه و ته کهش، خستۆته پروو.

زانایان ئەم زانیارییه قورئانیانیه یان به به لگهی سه چاوه گهریی (مصدری) قورئان داناه، کهوا له قورئانه وه سه چاوه یان گرتووه، ههروه ها بهو به لگه و نیشانانەشیان داناون، که تنه ها له خوداوه هاتوون، نهک له خودی (محمد) هوه ﷺ.

رێبازی به به لگه دانانه کهشیان ئەوهیه، پیغه مبهەر ﷺ سه بارهت به هاوه لانی ئەشکه و ت پرسیری لیکراوه، وه لآمی پرسیاره کانیش بهو زانیاریانه وه هاتووه، به لآم زانیاریه کانیش نه له تهورات و نه له ئینجلیشدا دیاری نه کراون، بهم رهنگهش ئەگه ری وه گرگرتیان لهو کتیبانه وه پوچه ل ده بیسته وه.

وهك زانراویشه پیغه مبهەر ﷺ له ژیانیدا ئەو ئەشکه و ته ی نه دیوه و نه چۆته سه ر لاوه کان له نیو ئەشکه و ته کهدا.. بهم رهنگه ئەگه ری وه گرگرتنی ئەم زانیاریانه لهو رینگه یه شه وه، که گوايه دواتر خو ی خۆیند بنیه وه، پوچه ل ده بیسته وه.

تنه ها ئەوه ده مینیتیه وه، که هه ر خودای پاک و بێ خه وش زانا و شاره زایه و، هه ر خوداش خو ی سرووشی ئەو مه سه له یه ی به پیغه مبه ره که ی ﷺ گه یاندووه. بهم پییه ش ئەوه مان بۆ ده سه لمیت، کهوا قورئانی پیرو ز سه چاوه ی زانیاریه کانه و بینگومان قورئانیش له لایه ن خوداوه نیردرا وه ته خواره وه.

(نیمام السهیلی) له کتیبی (الروض الانف) دا گوتویه تی: (سوودی گه و ره و زانیاریی دیار لهو سیفه تانه دا ئەوهیه، که ئەم زانیاری و پروونکردنه وانه هیه چ که سیکیش له وانه ی که لاوه کانیشی بینیه، نه زانراوه، چونکه هه ر که سی: ئەگه ر چاوشی پێیان که وتیبت، ده سته به جی ترسیکی زۆری لێ نیشته وه، بۆیه نه یه توانیه هه موو ئەو زانیارییه وردو گرنگانه ده رباره ی بارودۆخی لاوه نووستووه کان بزانی و به وردی سه رنج له حاله ت و شیوه ی خه و تنه که یان بدات..

پێغه مبه‌ری خ‌وداش ﷺ ه‌هرگیز نه‌یدی‌ی‌و‌و‌ن، ه‌ی‌چ ق‌س‌م‌و با‌سی‌کی له‌بار‌ه‌یا‌ن‌ه‌وه نه‌بی‌ست‌بو‌و، ک‌ت‌ی‌بی‌کی‌شی له‌سه‌ریان نه‌خ‌و‌ی‌ن‌د‌بو‌وه‌وه، ج‌گ‌ه له‌وه‌ی ه‌ه‌ر نه‌خ‌و‌ی‌ن‌ده‌وار‌ی‌ش بو‌وه‌وه له‌نی‌و گ‌ه‌لی‌کی نه‌خ‌و‌ی‌ن‌ده‌وار‌دا بو‌وه، به‌لام بی‌گ‌ومان زانیاری و ه‌ه‌وال‌ی‌کی وای له‌سه‌ر ئ‌ه‌و به‌سه‌ره‌اته‌ ب‌و‌ه‌ی‌نان که پیش‌تر ه‌ی‌چ که‌سی‌کی دی پ‌ی‌ی نه‌گ‌ه‌یا‌ن‌د‌بو‌و‌ن.

ئ‌ه‌وه‌ش له پ‌ی‌ی ئ‌ه‌و س‌رو‌وش (وح‌ی)‌ه‌ی که له خ‌ود‌ا‌وه به‌وش‌ی‌وه رو‌و‌ن و نا‌ش‌ک‌رای‌ه‌و به‌و به‌ل‌گ‌ه ته‌وا‌وان‌ه‌وه ب‌ۆ ه‌ی‌نان‌(١).

سه‌گ‌ه‌که‌شیان له پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌تی ئ‌ه‌وان به‌ه‌ره‌مه‌ند ده‌بی‌ت

ق‌ور‌ئانی پ‌ی‌ر‌ۆز با‌سی ئ‌ه‌و سه‌گ‌ه‌شی فه‌رام‌ۆش نه‌ک‌رد‌وه‌وه، که یا‌وه‌ری لا‌وه‌کان بو‌وه‌وه با‌سی ش‌ی‌وه‌ی دان‌ی‌شت‌نی ک‌رد‌وه‌وه که ه‌ه‌رد‌وو پ‌ه‌لی ل‌ی‌ی ب‌لا‌و‌ک‌رد‌ۆ‌ته‌وه له‌به‌ر‌ده‌م ده‌ر‌گ‌ا‌که‌دا له‌وا‌نه‌شه ه‌ه‌ند‌یک که‌س پ‌رس‌یار ده‌رب‌اره‌ی ح‌یک‌مه‌تی با‌س‌ک‌رد‌نی سه‌گ‌ه‌که‌یان ب‌که‌ن، دی‌اره ح‌یک‌مه‌ت له‌وه‌دا ئ‌ه‌وه‌یه که - وه‌ک پیش‌تر گو‌تمان - ئ‌اما‌ژه ب‌ۆ چ‌او‌گ‌دا‌ری‌تی‌ی (ق‌ور‌ئان)‌ک‌را‌وه، ده‌نا چ‌ۆن پ‌ی‌غه‌م‌به‌ر‌ی‌ش ﷺ ده‌یزانی که‌وا (سه‌گیان له‌گ‌ه‌ل بو‌وه‌وه، ه‌ه‌رد‌وو با‌لی ب‌لا‌و‌ک‌رد‌ۆ‌ته‌وه، له‌به‌ر‌ده‌م ده‌ر‌گ‌ای ئ‌ه‌ش‌که‌وته‌ک‌دا) ئ‌ه‌گ‌ه‌ر س‌رو‌وش (وح‌ی)‌ی ب‌ۆ‌نه‌ه‌ات‌ایه‌؟!

زانیانی ئ‌ی‌س‌لام له‌م ڕ‌وه‌وه با‌س له‌وه ده‌که‌ن که بی‌گ‌ومان سه‌گ‌ه‌که‌شیان ه‌ه‌مان پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌تی ئ‌ه‌وانی به‌ر‌که‌وت‌وه‌وه به‌ه‌ۆ‌ی یا‌وه‌ری‌ک‌رد‌نی‌انه‌وه.

ئ‌ی‌مام (ابن ک‌ثیر) گو‌ت‌و‌وی‌ه‌تی (سه‌گ‌ه‌که‌شیان به‌ه‌ه‌مان پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌تی‌ک، که به‌ر ئ‌ه‌وان که‌وت‌وه‌وه، به‌ه‌ره‌مه‌ند بو‌وه، وات‌ه وه‌ک ئ‌ه‌وان به‌و‌ح‌ال‌ه‌ته‌وه خ‌ه‌و‌ی‌ن‌را‌وه، ئ‌ه‌مه‌ش

(١) الروض الانف للسهيلى، ٣: ١٦٥-١٦٦ (ب‌أختصار).

سوودیکی یاوه‌ریکردنی پیاوچاکانه. بهم پێیه سه‌گه‌ش باسو وه‌ولۆ به‌سه‌ره‌اتیکی هه‌بووه^(١).

ئیمامی (قرطبی) یش گوتویه‌تی: "خۆ نه‌گه‌ر هه‌ندێك سه‌گ-یان- سه‌گێك- نه‌و پله به‌رزهی به‌یاوه‌ریکردن و تێكه‌ڵبوونی له‌گه‌ڵ پیاوچاکان و خواپه‌رستاندا ده‌ستكه‌وتییت، بهم شیویه خوداش له‌ کتێبه‌که‌یدا هه‌والی له‌سه‌ر هینابن، نه‌ی داخۆ که‌سانی باوه‌ردار و خواناس (که‌ خودا به‌یه‌ك ده‌گرن و له‌ یه‌ك خواپه‌رستی دان) و، تێكه‌ڵی پیاوچاکان و خواپیستان و خۆشه‌ویستانی خودا ده‌که‌ن، له‌چ پله‌و پایه‌یه‌ك دا بن.. ته‌نانه‌ت له‌و جوژه هه‌والانه‌ی تایبه‌ت به‌و سه‌گو گیانه‌وه‌رانه‌دا دانه‌وایی و لاوانده‌وه‌یه‌ك بۆ نه‌و باوه‌ردارانه‌ش هه‌یه، که هیشتا نه‌گه‌شتونه‌ته پله‌کانی کامل بوون و درێغیان هه‌یه، به‌لام پێغه‌مبه‌ریان ﷺ خۆشه‌ویتی"^(٢).

جا له‌کاتی وردبوونه‌وه له‌م نایه‌تانه‌دا ده‌بینین جیاوازییه‌ك له‌نیوان هه‌والی لاوه‌کان و، هه‌والی سه‌گه‌که‌یاندا هه‌یه، جیاوازییه‌که‌ش نه‌وه‌یه، نه‌وان به‌لای راست و چه‌پدا هه‌لگیردراونه‌ته‌وه، که‌چی سه‌گه‌که‌یان وای لی نه‌کراوه، به‌لکو ته‌نها هه‌ردوو په‌لی له‌به‌رده‌م ده‌رگا که‌دا بلاو کراوه‌ته‌وه و، به‌وشیویه خه‌وتوه.

ئیمامی (سهیلی) هه‌ولیداوه حیکمه‌تی نه‌و هه‌لنه‌گیرانه‌وه‌یه‌ی سه‌گه‌که‌ش ده‌ستیشان بکات، نه‌ویش نه‌وه‌یه، که‌وا لاوه‌کان باوه‌ردارن و له‌ خۆشه‌ویست و شوێنکه‌وتوانی خودان، له‌دنیا و له‌ رۆژی دوايشدا، دياره سه‌گه‌که له‌ده‌ره‌وه‌ی نه‌م نایه‌ته‌یه، مه‌گه‌ر نابینیت خودا فهرموویه (له‌به‌ر ده‌رگا که‌ بووه / بالوصید) واته: له‌ هه‌وشه‌ی نه‌شکه‌وته‌که، نه‌ك له‌گه‌ڵ لاوه‌کان له‌ ناوه‌وه‌ی بوویت. بێگومان مه‌لانیکه‌ته‌کانیش ناچه نیو مالیکه‌وه، که سه‌گی تیدا بیت^(٣).

(١) تفسیر ابن کثیر، (٣: ٧٦).

(٢) تفسیر القرطبی (١٠، ٣٧١-٣٧٢).

(٣) الروض الانف (٣: ١٦٦-١٦٧).

جگه لهم حیکمهته، دهشیته حیکمهتی تیشی تیدا بیت، وهك ئاماره کردن بو تواناو قودرهتی خودا له سهه پاراستنی نووستوو هکان. ئەم توانا خوداییهش ژیریاری هیچ هۆکاریک نیه، چونکه خودا له پێی هه‌لگیراندنیانه‌وه لاوه‌کانی پاراستوو، زه‌ویش له‌ جهسته‌کانیانی نه‌خواردوو، که‌چی له‌کاتی‌کدا خودا له‌ پێی هه‌لگیراندنه‌وه‌وه سه‌گه‌کیانی نه‌پاراستوو، زه‌ویش له‌ لاشه‌ی سه‌گه‌کی نه‌خواردوو سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ی سێ سه‌دو نو‌ سال سه‌گه‌که به‌بێ جم‌وجول له‌و حاله‌ته‌دا ماوه‌ته‌وه‌و جیگیر بووه‌).

" هه‌ل‌سوکه‌وتی لاوه‌کان "

دوای وه‌خه‌به‌ره‌هینانه‌وه‌یان له‌ نووستنه‌که‌یان "

خودا فه‌رموو یه‌تی: ﴿ وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ۖ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ ۚ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ ۚ ﴾ (١٩) الكهف

خودای په‌روه‌ردگار لاوه‌کانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ی وه‌خه‌به‌ره‌هینان له‌و خه‌وه‌ی، که‌ سێ سه‌دو نو‌ سالی خایاند، لهم ر‌ستانه‌شدا گوزارشته قورئانیه‌که، ئاو‌پێکی جوانی له‌مه‌ر به‌خه‌به‌ره‌هینانه‌وه‌یان به‌کرداری زیندوو‌کردنه‌وه (بعث) داوه‌ته‌وه: " وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ " چونکه‌ کرداره‌که‌ هاوشیوه‌ی کرداری زیندوو‌کردنه‌وه‌ی مردوو‌انه له‌ گۆره‌کانیانه‌وه، ده‌نا ئایا ده‌شیته‌ مرو‌ژ پتر له‌ سێ سه‌د سال بژی و بتوانیت جه‌سته‌شی به‌ پار‌یزراوی به‌یلتیه‌وه‌و، دوای ئه‌وه‌ش له‌ نووستنه‌که‌ی وه‌خه‌به‌ریته‌وه‌؟ به‌راستی ئه‌مه‌ موع‌جیزه‌یه‌کی دیاری خوداییه‌و، به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر توانای په‌هاو به‌ربلاوی خوداو، له‌سه‌ر خواستی به‌جیگه‌یه‌نراویشی.

ههروهها گوزارشت (تهعبیر) له زیندووکردنهوه، مانای ئهوه دهگهیهنیت، که لاوه باوهردارهکان جهستهو ههستو شعورو پۆشاکهکانیان پارێزراو بوون و هیچ کهمو کوورپیهکیان تێدا پهیدا نهبووه.. (بَعَثْنَهُمْ لِتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ) = (وهخه بهرمان هینان تاكو پرسیارو گفتوگۆ لهگهڵ یه کدیدا دامهزڕینن له مهڕ ماوهی نووستنیان) له رسته کهدا (لام) ی (لِتَسَاءَلُوا) به پیتی بهدوا دواچوون (لام العاقبة) داده نریت، بهمانای له ئهجمای پرسیارو بهدواداچوون له نیتوخیان و له سهڕ ماوهی مانهوهیان.. دیاره ئهوان له سهڕ ماوهی مانهوهیان له ئهشکهوته کهدا پرسیاریان له یه کدی کردوه، بۆ نمونه یه کیکیان لێی پرسیون: (ئیه چه ند له م ئهشکهوته کهدا به نووستوویی مانهوتهوه) یه کیکیشان له وهلامیدا گوتویهتی (رَوَّيْتُكَ يَان هِنْدِيكَ لَه ماوهی رَوَّيْتُكَ ماوینه تهوه.. لهوانه یه رَوَّيْتُكَ تهواو خهوتبین، یان بهشیک له رَوَّه که خهوتبین).. ئهوان لهو بروایه دابوون ههڕ هینده خهوتبین، چونکه ههرجی له ئهشکهوته کهدا بووه وای بۆ دهرخستوون که رَوَّيْتُكَ یان بهشیکی رَوَّه خهوتوونو، ههموو ئهو شتانهی نێو ئهشکهوته که دهلالهتی له سهڕ ئهوه کردوه که ماوهی خهوه کهیان درێژ نهبووه، چونکه هیچ شتیکی چوارده وری خۆیان تیک نهچوووه نه رزیهوه نه گۆراوه.

وادیاریشه ههندیکیان ئهوه وهلامهیان به وهلامیکی وردو تهواو دانهناوه و زانیویه، که ناتوان ماوهی مانهوهیان له خهوی نێو ئهشکهوته کهدا مهزهنده بکهن، بۆیه ئهو زانیارییهیان تهنها بۆ خودا گهڕاندۆتهوه و گوتویه: "رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ".

لهم ههلوێستهشیانهوه په ندو وانیهک وهرده گرین، ئهوهیه نابیت خۆمان لهوهدا ماندوو بکهین، که هیچ ئامرازێکی ساغو سهلیم و پێنماکاری و امان بۆ قوول بوونهوه تیایدا دهست دهکهوێت، چونکه ئهوه تهنها به فێرۆدانی کات و ههول و

فیکره، که وابوو پێویسته ئەوه تەنها بۆخودا بگێڕینهوه و ئەوهی که ناتوانن تیایدا قوول بینهوه، له بارهیهوه بلێن هەر خودا زانیه (الله اعلم).

﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسَتْ فَاِتَّبِعُوا اٰحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ۝۱۹﴾ إِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْا اِذَا اَبَدًا ﴿۲۰﴾ الكهف ﴿﴾

واته: "گوتیان: پەرۆردگارتان زانیه لهوهی چەندە لهو خەوهدا ماوەتەوه. بۆیه ئیستاش دواى وه خەبەر هانتان ئەم دراوه زیوینەتان به یه کیکتاندا بۆ بازاری نیو شاره که بنێرن تاكو حەلālترین و باشترین خۆراکتان بەم پارهیە پێمانه بۆتان بکڕیتو، که چوو ه نیو خەلکیشەوه، با به هیمنی و نەرمی سهودایان له گەلدا بکات و به هیواشی به پێدا بروت و کەس هەستی پێ نه کات، که کێیهو له کوێوه هاتوه، چونکه ئە گەر خەلکی کافری ئەو شاره شوینه که تان پێ بزانه و بیدۆزنهوه، بهرد بارانتان ده که نه ده تانکوژن، یان ناچارتان ده که نه، که بتانگه پێننهوه بۆ نیو ئایینه ناشایسته که ی خۆیان، گەر واش بکهن، هەرگیز به سهرفرازی و په زامه ندیى خودا ناگهن."

ئەم ئاراسته و پێنموونی کردنه ش، که به هۆیه وه نێردراوه که ی خۆیان بۆ نیو شاره که نارد، چەندین واتا و سرووش و ئاماژه ی له خۆ گرتوه، لێره دا ئاماژه بۆ هەندیکیان ده که یین:-

یه کهم: شیایی راسپاردن:-

هەندیک له زانیان له وتهی هاوه لانی نیو ئەشکه و تهوه (فَاِتَّبِعُوا اٰحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) دا به لگه یه که له سه ر شیایی راسپاردن له ئیسلامدا وه رده گرن، پێسای

به‌لگه لیوه‌رگرتنه‌که‌شیان ئه‌وه‌یه‌ لاوه‌کان که‌سیک له‌خۆیان راسپارد بۆ کپینی ئاتاج و پێداویستی خۆیان له‌شاره‌که‌و، پاره‌و‌درای خۆیان پێ‌سپاردبوو بۆ ئه‌و کاره‌.

پێشه‌وا (شنقیطی) له‌ (اضواء البیان): دا "شیابوونی راسپاردن و راستی و دروستیه‌که‌ی دیاریکردوه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ گوتوویانه‌ (فَاَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) ده‌لاله‌ته‌ له‌سه‌ر راسپاردنی ئه‌و نێردراوه‌، یان به‌ کپینی خۆراک.

هندنێک زاناش گوتوویانه‌:- (ئهم ئایه‌ته به‌ په‌هایه‌ ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر شیاوو بوونی راسپاردن ناکات، به‌لکو به‌لگه‌ی سل‌کردن و ترساندن، چونکه‌ ئه‌گه‌ر هه‌موویان بۆ کپینی پێویستی یه‌که‌یان ده‌رچن ئه‌وا دوژمنانیان له‌گومانی خۆیاندا پێیان ده‌زانن و ئه‌وانیش پاسای خۆیان ده‌بێت، بۆیه‌ ئایه‌ته‌که‌ ده‌لاله‌ته‌ له‌سه‌ر راسپاردنی که‌سیک، که‌ پاسای هه‌یه‌ له‌جیاتیه‌ غه‌یری خۆی. ئیمام (ابو حنیفه‌)ش هه‌مان رای هه‌یه‌و، هه‌ر ئه‌مه‌ش وته‌ی (سحنون)ه‌، که‌ له‌ هاوه‌لانی (مالک)ه‌و، ده‌رباره‌ی راسپاردنی که‌سیک بۆ نیو ناکۆک و دژه‌کان په‌وا بکریت" (۱).

(شنقیطی) ئهم سه‌رنجیه‌ی له‌سه‌ر راسپاردن به‌شیاو داناهه‌ تاکو ده‌رباره‌ی راسپاردن و به‌شدارکردن و مه‌سه‌له‌و به‌لگه‌و لێکۆڵینه‌وه‌کانی ئه‌و وته‌یه‌ ده‌ربهرپێت و هه‌ربۆیه‌ش سی لاپه‌ره‌ی له‌ کتێبه‌که‌ی (اضواء البیان)دا بۆ ته‌رخان کردوه‌ (۲).

ئیمه‌ش وای بۆ ده‌چین، که‌ (به‌لگه‌ هێنانه‌وه‌ به‌و ئایه‌ته‌ له‌سه‌ر راستی راسپاردن) له‌ ئایینی خۆماندا جێی تێرپامان و تاوتویکردنه‌، چونکه‌ راست تر وایه‌ بڵێن ئه‌وه‌ شه‌رعێکی پێش ئیمه‌ بووه‌، نه‌ک شه‌رعێک بووبێت بۆ ئیمه‌. هه‌روه‌ها وایشی ده‌بینین، که‌ رای هه‌له‌ئێنجراوی (ئیمام شنقیطی) سه‌باره‌ت به‌ راسپاردن و به‌شدارکردن ده‌رچوونه‌ له‌مانه‌وه‌ سه‌ر ده‌قه‌که‌، ئه‌گه‌رچی ئاماژه‌کانی نیو ده‌قه‌که‌ له‌ ته‌فسیرکردندا واش بگه‌یه‌نن.

(۱) (اضواء البیان، ۴: ۴۵).

(۲) (اضواء البیان، ۳: ۴۵-۷۵)

دووهم: شیایویی بهشدارکردن:

(شنقیطی) بهلگههینانهوهی هندیك له زانیانی مهزههبی (ئیمام مالک)ی ده‌بارهی وتهی هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وته‌که (فَاَبْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) له‌سه‌ر راستی وشیایویی بهشدارکردن هیناوه‌ته‌وه، وه‌ك گوتویه‌تی: (هه‌ندیك له زانیانی سه‌ر به‌مه‌زهه‌بی ئیمام مالک له‌م ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌وه شیابوونی بهشداریکردنیان خستۆته‌پوو چونکه‌ ئەو لاوانه له‌پاره زیوه‌که‌دا بهشدارو هاوبه‌شبوون، که‌ ناردیان بۆ ئەوه‌ی خۆراکیان بۆ پێ بکریّت.

زانا (ابن‌العربي مالیکی) گوتویه‌تی: (له‌م ئایه‌ته‌دا هیچ به‌لگه‌یه‌ك له‌سه‌ر بهشدارکردن نیه‌ ئەویش له‌به‌ر ئەو ئەگه‌ری له‌وانه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ولاوانه به‌شی خۆی به‌ته‌نیا به‌نیراوه‌که‌یاندا ره‌وانه‌کردیّت تاخۆراکی خۆی به‌ته‌نیا بۆ بکریّت).

(شنقیطی)یش له‌ هه‌لسه‌نگاندنی ئەم وته‌یه‌دا گوتویه‌تی: (ئەوه‌ی که‌ ابن‌العربي- باسی کردووه به‌باری بینراو وپاڵه‌تی ماناکه‌بییدا ئاراسته‌کراوه^(۱) ئیهمه‌ش له‌ هه‌لسه‌نگاندنی ئەو جۆره به‌لگه‌هینانه‌وه‌و جیاوازیی بیروپایانه‌ش دا پامان وایه که‌ (هیچ هۆکارو پێویستییه‌ که‌مان پێی ناییت، چونکه‌ ئەوه شه‌رع و یاسایه‌کی پێش ئیهمه‌ بووه، ئەك شه‌رعێك بوویّت بۆ ئیهمه، چونکه‌ له‌ده‌قه‌کانی خۆماندا هینده به‌لگه‌مان له‌سه‌ر شیایویی بهشدارکردن و راسپاردن هه‌یه که‌، به‌سمانه‌.

سێیه‌م: گه‌ران به‌دوای خۆراکی هه‌لاڵو باشدا:

ئەوان نوێنه‌ره‌که‌ی خۆیان، که‌ ناردیان بۆ نیو شار، راسپارد به‌چاوگێژان و وردبینی، و هینانی خۆراک بۆیان، پاک و هه‌لاڵ بیّت (فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا

أَزْكَى طَعَامًا).. بـینگومان فرمان (فعلی) (فَلْيَنْظُرْ) به لنگیه لهسه پښتوستانو
وردبونه وه و چا وگيړان و پشکیني خوراکي باش و هـلـبـژاردنی به چاکي. ته مهش
زیاتر له کاتي زوړي هـرام و حوکمي نه فامي و، که مي له لالدا ده بیت. مروقي
موسلمانیش له م جوړه بارودوخه دا ته وهی لی خوازاوه، به وردی و وریاییه وه
به دواي خوراکي له لالدا بگريت و، هـرام هـلـنه بـژيـرت.

له پرسته که دا وشه ی (أَزْكَی طَعَامًا) یش ناوردانه وه یه کی جوانی قورنانه له خۆراکی پاک و خوښ و سه لال. له باره ی مانای (أَزْكَی طَعَامًا) وه چه ند و ته و بیرو پرایه که هیه، بۆ نمونه: (ابن عباس) گوتویه تی: (مانای- أَيْهَا أَزْكَی طَعَامًا) واته: (سه لاترین خۆراک). هه ندیک له زانایانی تریش گوتوویانه، واته: (خۆشترین خۆراک) هه ندیک تریشیان گوتوویانه، واته: (هه زانترین خۆراک) چه ند زانییه کی تریش گوتوویانه، واته: (زۆرترین خۆراک) به لام (ثیمام ابن کثیر) وته ی یه که می به راست و به پرای یه کلاکراوه داناوه گوتویه تی: (مانای راستی له وته ی یه که م دایه، چونکه مه به سستی لاوه کان له خۆراکیکی باش و سه لالدا بووه، سائیر که م بووبیست، یان زۆر بووبیست)^(۱).

چوارهم / قورئان و حەزى گشتى له خوړاكداء:

له وتمی لاوه کان (أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا) دا ناماږهيه کی دی هه یوه مه به ستیان له (أَزْكَى طَعَامًا) هه لالترین و چاکترین و خوشرترین خواردنه.. لیږدها وشه ی (أَزْكَی) مانا کانی پاک و گه یشتوویی و چاکی و به پیتی ده گه یه نیټ. قورئان شه وه مان لی ده خوازیت، هزو میزا هان له هه لېږاردنی جوړه کانی خوراک و پوښاکدا، به پیی رنماییه کانی نیسلام و رسا کانی هه لال و حرام بیت.

لە رېيازى نەفامىدا ئەم مەسەلەيە دەشيۆتيرىت، شويىنكەتووه نەفامەكانيش پيس و ناشيرىنى دەكەن، چونكە هەز و ميزاجەكانيشيان دەردەدارو شيۆتيراوو ساختەن.

بېگومان خۆراكى باش لاى ئەوان، كە بە (أَزْكَى طَعَامًا) ى دادەنن ئەويە بەپى تازەترين شيوازو مۆدىلى كولاندن و لينان و خواردن بىت، بى ئەو ى ھۆكارە ئايىنيەكەى تىدا رەچاوبكەن يان لەبازنەى ھەللاو ھەرامدا بيهيئلەو. ئەو ى زياتر جى داخە ئەويە، ئەم (بۆچوونە جاهيلىيە لەسەر پاكرتيرين و باشتيرين خۆراك) ھەندىك كەسى لە موسلمانانيش گرتۆتەو و ئامادەنن مەسەلەى ھەللاو ھەرام لە خۆراكدا رەچاوبكەن، بەلكو واى دادەنى، گوايە لەگەل ھەزى ساغ و ميزاجى راستدا ناكۆكەو پەيوەندى بە ھەلبژاردنى چاكرتير و رەوانتيرين خۆراكەو نە.

بېگومان پوختيرين خۆراك لەژياندا ئەويە خۆشتيرين و ھەللاوتيرينيان بىت پوخت ترين پۆشاكيش لەژياندا ئەويە كەوا لەگەل رېساو رېنمايەكانى ئىسلامدا گونجاو بىت ديارە خۆراكى ھەرامو، پۆشاكى ھەراميش ئەويە پيستيرين و خراپتيرينيان بن.

ھەزى موسلمانيش، كە قورئان بەرزو بەرپىزى كردووە، ميزاجيشى، كە ئىسلام رېنماكارو رىكخەريەتى، خۆراكى ھەرامو، پۆشاكى ھەرام پەسەند ناكات، چونكە لەبازنەى شتەپيس و خراپ و ناپەسەندەكاندا داياندەنىت.

ھەر خۆراكىكى ھەللايش، پاك و پوختە، ھەموو خۆراكىكى ھەراميش پيسە، ھەموو پۆشاكىكى ھەللايش پاك و پوختە، ھەموو پۆشاكىكى ھەراميش پيسە.

ئەم ئاماژە قورئانيەش ئەوەمان لى دەخوازىت ئاورو سەرنجى ورد لە رېنمايى و ئاراستەو پەندە جوانەكانى قورئان بەدەينەو و چەند بەلگەيەكى راستيان لى دەربىنين، قورئانيش چەندەھا ئاماژەى ھەمەرەنگ و چەندىن سەرنجى ھەمەگىرو ھەمەلايەنەى لەسەر ھەموو چەشنە بوارىكى ژيان تىدايە، گرنگيش ئەويە ئيمە بزاني چۆن ئاوريان لى بەدەينەو و ھەريان بگري و سەوداو مامەلەيان لەگەلدا بكەين.

پێنجهم / "ولیتلطف"

لاوه كان، نێردراوه كهی خۆیان بۆ نێو شار بهوه راسپارد، كه نهرمونیان بیّت، بهباشی و بهنهرمونیانی مامه له لهگه له خه لکی شاره كه دا بکات، کاتیك پێیان دهگات و، شتیان لی دهکریّت.

نهرمونیانییش لهگه لیاندا بهوه دهبیّت، كه لهخۆبوردوو، ساکارو، هیمنو، رۆح سووکو، ئاسانکار بیّت، ئهم راسپاردیهی ئهوان بۆ ئه و نێردراوه كه نهرمونیان بیّت ئاوردانه وهیه کی زیره كانه یان بووه له گرنگی نهرمونیانی و ساکاری و لهخۆبوردوویی لهژیانداو، له په یوهندی کردن به خه لکی و مامه له لهگه لدا کردنیان و، له کرین و فرۆشتندا.

ئهمهش ئاوړیکی پێویست و رێنماییه کی گرنگه بۆ ههر موسلمانیک و، ئه وه دووپاتده کاته وه، كهوا ژیان ته نها به نهرمونیانی رێکده بیّت و، بێگومان په یوه نديشی لهگه له كه سانیترا ته نها به نهرمونیانی دهبیّت، دیاره مامه له کردنیشی لهگه لیاندا له گشت بواره هه مه جۆره کانی کارو، له هه موو لایه نه کانی ژياندا ته نها به نهرمونیانی به دیدیت و سه رده كه ویت. به راستی جیاوازییه کی هێجگار زۆر له نێوان پیاویکی (نهرمونیان لهگه له خه لك) و پیاویکی تری (خراب و دلّره ق و قین له دلّ و تووره) دا هیه نهرمونیانی و هیمنی و چاوپۆشی و به سۆزی، په یوه ستن به ئاکاری جوان و نه فسی ره زامه ندو خو نه ریتی هیدی هه، ده شیّت ئهم ره وشته جوانانه به تاقیکردنه وه و کۆششکردن و کۆلنه دان و هه ولّی به رده وام ده سته بهر بکریّت. نارامی به نارام گرتن و، نهرمونیانییش به ره حم و سۆزه خشین ده بیّت.

قورئانی پیرۆزیش ئاماژه ی بۆ چاکیی نهرمونیانی و گرنگی چاوپۆشی و ئاسانکاری و نیعمه تی رۆح سووکی لهگه له خه لکیدا کردوه، ئهمهش له کاتی که دا خودا ئه و ئاکاره به رزه ی به پیغه مبه ره که ی ﷺ به خشیوه و پێی فره مووه:

د بهینو، په یوه نډیبه کانیښمان له گڼل کېدو له خوښۍ و نمر مونیانې و چا کیدو ده بیټ خوداش فرموو یه تی: ﴿... وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا...﴾ (البقرة ۸۳) واته .. "قسه ی جوانو به جی و ناسک له گڼل خه لکیدا بکه ن".

هروه ها فرموو یه تی: ﴿وَلَا تَسْتَوِی الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ (۳۴) وَمَا يُلْقِهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (۳۵) فصلت، واته: (چا که و خرابه وه که یه ک نین. نه وه ی و ته ی چا که و په سندی هیه. یه کسان نیه له گڼل نه و که سدی، که و ته ی خراب و ناپه سندی هیه. توش نه ی پیغه مېهر ﷺ به هیمنی و نمر مونیانې خوت هه لویستی باشر له ناستیاندا بنوینه ویدی نه و که سدی د ورژمنایه تی له گڼل تا هیه ده بیټه هاوړی یه کی نریکت، وه ک ناموزایه ک یان وه ک که سیکی نریکتی لی دیت. نه م ناکاری وه لا مدانه وه ی (خرابه) به چا که یه ش، ته نها نه و که سانه پیی به هره مه ندن که نارامیان له بهرامبهر که سانی خراب و به دکاردا گرتوه، هره که سیش نه م ناکاره جوانه ی نارامگر تنی هه بیټ زور به خته و هره به ختیکی زوری له پیښېر کېی به ده سته ی نانی خیر و هه لویستی چا که دا هیه.

شه شه م: شاردنه وه ی د هنگ و باسی خو یان له گڼل که یان:

هر له و راسپاردانه ی لا وه کان به نیردراوه که یان نه وه بوو، هه والو د هنگوباس و مه سه له که یان له گڼل که یان بشاریته وه: ﴿وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾ (۱۹) إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا (۲۰) الکف، واته: .. "با هیچ که سیکی هه سته تن پینه کات و به هه والو د هنگوباس تن نه زانیت، چونکه نه گهر به کاروبارتان بزنان به ردبارانتان ده که نه و

ده تانكوژن، ياخود ده تاخه نه سه ر دينی خويان و، به م رهنگهش هه رگيز سه ركه وتوو نابن."

ئه وان پيشتر داوايان له نيردراوه كه يان كرد، له گه ل خه لکی شاردا نه رمونيان بيت وهك ئه وهی له هه جوو ليدا وه گه يشته نيو شاره كه شدا، نه رمونيان بيت. هه روه ها له كرينی خورا كه وه، له هه لسه و كه وتی وه گه رانه وشدا هينده نه رمونيان بيت كه مه سه له كه ی خو بيان لى بشاري ته وه وه هيج گومان يكي لى نه كه ن وشك له مه سه له كه ی نه كه ن وه دوا ی نه كه ون شوين پي هه لنه گرن. ئه وان (واته لاوه كانی نيو ئه شكه وته كه) هوی ئه م نه ينگيريی وه نه رمونيانی وه مه سه له هه شاردا نه يان ئه وه بوه، كه وا بيگومان، نه گه ر گه له كه يان پييان بزانه وه په رده له سه ر مه سه له كه يان هه لده نه وه بگه نه ئه شكه وته كه يان و رازی مانه وه يان ده ربه نه، ئه وا به ردا رايان ده كه ن وه ديانكوژن، ياخود ده يانگي پنه وه بو سه ر ئه و ئاينه پووجه له و ري بازه ناراسته كه يان و، وایان لی ده كه ن با وه په خودا نه هين و، ها وه ل (شه ريك) ی بو دا بنين. به م رهنگهش هه رگيز سه ركه وتوو نابن، نه له دنیا و، نه له رۆژی دوايشدا. له مه وه تيده گه ين، كه بيگومان ها وه لانی نيو ئه شكه وته كه سووربوون له سه ر شارده وهی مه سه له كه يان و، كه نا بيت هيج كه سيك پييان بزاني ت. هه ربۆيهش ويستو ويا نه خويان له چا وانيان به شار نه وه.

ئه مهش ئاماژه يه كه بو شيا ويی وه رها يی شارده وهی ري كه خستن. كه بيگومان ده شي ت بانگه وازكاران شيوازی ري كه خستنيان له گه له كه يان به شار نه وه وه هه موو جمو جوو ليكيان به نه ينی بيت و كه س پييان نه زاني ت و خوشيان بويان ده رنه خه ن، كه سه ر به چ تا قمو لايه ني كن و په يوه نديان پيوه يان چۆنه وه چهنده !!

دياره ده شي ت (كاری ري كه خستنی ئيسلامی) يش به نه ينی وه په نهانی بيت، نه گه ر هۆ زه روور هت وابه خوازي ت. بيگومان دوژماني ئه م ئاينه ده يانه وي ت ده ستي به سه ردا بگرن و، دژايه تي پيا وان و سه ربازانی بكه ن و، هه موو رهنگ و شي وه يه کی كاری ئيسلامی بسړ نه وه. خو ئه گه ر بانگه وازكاران له و جوړه ژينگه يه ی وهك سه رده می ئه م لا وانه دا بوون و، له قوناغي کی لا وازی و بۆ ده سه لا تيدا بوون، ئه وا

بۆيان ده شىت كه رېځخستنه كهيان به نه پېنى بيت و كاروبارى خويان له ناحه زانايان
بشارنموه. به لام پېويسته له سهرريان كهوا كه سانى ترش بو شو رېبازهيان بانگ
بكه نو، ئيسلامبوونى خويان بو ناشكراكه نو، ناموژگارىي گه له كه شيان بكه نو له
هو لى سهرخستنى ثاينه كه ياندا بن نهك ههر لى دانيشن و بهو نه پيښگيرى و
مه سه له شاردنمويه وه سهرقال بن، واز له به جى هي ناني نهر كه كهيان به پيښ.

پيگومان رېځخستو و پي كه وه جو شدانى (بزاوت و رېځخستنى نه پيښى) و
(بانگوازو وړونكردنمويه ناشكرا) ئاتاجيان به هاوسه ننگى و زيره كى و دانايى هديه،
جگه له ئاتاجى زوريان به يارمه تى و ري نمايى خوداش.

قورنانى پر وزيش چه ندين نمونه و پهندي له سهر (نه پيښگيرى و په نهانى و
باسنه كړدى كارو چالاكى له لاي كه سانى تر) پيشان داوين، وهك به سهرهاتى
خوشكه كى (مووسا) كه به راسپارده ي دايكيى كه وته شو پ هوالى براكه ي و له
دووره و چاو دي رى ده كرد بى نمويه ناحه زانايان پى بزنان.

له ژيان نامه (سيره) ي پيغه مبه ريشدا ﷺ گه ليك نمونه ي له م چه شنه مان
له سهركارى په نهانى پيغه مبه رى خودا ﷺ هيه كه چو رېځخستنه
ئيسلاميه كى له يه كه مين قوناغى بانگه وازه وه له ههر دوو بارودوخى نيو
(مه كه كه) و (مه دينه) شدا تا دواقوناغ به پيوه بر دووه. ديارترين نمونه ش له م وړوه وه
شو به رسره هاتانه يه كه (ابو ذرى غفارى) - خودا لى رازى بيت - له سهر
موسلمان بوونى خوى گير او پي تيه وه كهوا باسى هه لويسى (فاطمه كچى الخطاب)
له به رامبه ر دايكى (ابوبكرى صديق) دا ده گير پته وه، كاتيك (فاطمه) هاتوه بولاى
شو ژنه و پرسيارى ده رباره ي پيغه مبه ر ﷺ لى كړدوه .. هه روه ها، كه
پيغه مبه ريش ﷺ مامى (واته - عباس - ي خودا لى رازى بيت) راسپاردوه
به وه له مه كه كه دا بم پي تيه وه، تاكو هه وال و دهنگ وباسى دانيشتوانه كى له وپوه به
موسلمانان بگه يه ني ت.

"حیکمهت له ناردنی نیردراوه که یان و، ناشکرا بوونی به سه رهاته که یان"

خودا فەرموویە: ﴿وَكَذَلِكَ أَعِزَّنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا ۖ﴾ (١١) الکەف ﴿﴾ "له چیرۆکی هاوہ لانی نیو ئەشکەوتە کەدا بۆشایی یەکی ھونەری ھەیە، بۆشایی یەکی لەنیوان ناردنی یەکیکیان بۆ بازاری نیو شارە کە، تاکو خۆراکیان بۆ پەیدا بکات و، لەنیوان گەرانی ھەوێ ئەو نیردراوہ شیاندا بۆ لایان لە ئەشکەوتە کە، لەم بۆشایی یە ھونەری ھەدا بەسەرھات و مەسەلە کە یان ناشکرا دەبێت بۆشایی ی پۆشتنی ئەم پیاوہ، تاگەیشتۆتە شارە کەو ئەو دیارە سەیر و سەمەرانی، کە چاوی پێیان کەوتوو ئەو ھەلسوکەوت و مامەلانی لەنیوان خۆی و دانیشتوانی شارە کەدا بوو، گەرانی ھەوێ بە سەرسامی و سەرسۆرمانەوہ بۆ لای هاوہلەکانی لە ئەشکەوتە کەدا بە راستی بۆشایی و پانتاییەکی ھونەریانیە، کە ھیچ شتێکی لە پیاوہتە راستەکان و لە ناراستەکانیشدا لەبارەو بەدی ناکەین.

قورئانی پەرۆزیش ھیچی لەبارەو نەخستۆتەرۆو، ئەمەش وەك ئەوہ وایە، خۆنەر بانگ کات بۆ ئەوہی بە بیروخەیاڵی خۆی، ھۆیک بۆ ئەو بۆشاییە دیاری بکات و، ھەر بە بیروبوونی خۆشی رووداو پێشھاتی کتێپی لەو بۆشاییەدا مەزەندە بکات. لێرەدا تەنھا ئەوہندە ھەیە کە (نیردراوہ کە یان بۆ نیو شار) کارە کە لێ ناشکرا بوو، (نازانین چۆن) بۆ لای هاوہلەکانی لە ئەشکەوتە کەدا گەرانی ھەوێ ئەو داخۆ چۆن خەلکی شارە کە دوا کەوتوو، کاتی کە گەیشتوونەتە بەر دەرگای ئەشکەوتە کە، ھەموو لاوہ ئیماندارەکانیان بەمردووی تێدا دیوہتەوہو، ئەم جارەیان بەراستی بە واقعی مردوون.

بیگومان خودا هاوه لانی ئەشکهوته که ی بۆ خەلکی ئاشکرا کردووه وای له خەلکی شارە که کردووه پێیان بزانن و هه لۆیسته له ئاست مه سه له و به سه رها ته که یاندا بکه ن، قورئان حیکمه تی ئە مه ی له وه دا ده رخستوه، به دوایدا هاتوه: ﴿وَكَذَلِكَ أَعِزَّنَا عَلَيْهِمْ لِیَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَیْبَ فِیْهَا﴾ واته: "به مپه نگه (به و جوړه ی که نی رد را وه که یان چۆ ته نیو شارو، خەلکی شاریش به نه یینه که یان زانیوه دوای که وتوون و، پاشان چاویان به هه مو لا وه کان که وتوو که وا تازو له کاتیکی که م دا به راستی گیانیان لی کیشرا وه، به مپه نگه کاروبارو به سه رها تیا نم ان بۆ خەلکی شارە که ده رخستوه تا کو بزانن که بیگومان به لێنی خودا و توانا و قودره تی خودا له سه ر زیندوو کردنه وه ی مردووان راسته و حقه و، ده با ئەوانه ی ئەم وته و به سه رها تانه به درۆ ده خه نه وه بزانن ئە مه یه وه عدی خودا و بزانن بیگومان روژی دوایی هه ر دێ ته پێ شه وه و ه یچ گو مانیکی تی دا نیه".

حال و مه سه له ئا و ابو وه تا کو خەلکی شارە که بزانن که به لێنی خودا راسته و قیامه ت شک و گو مانی تی دا نیه. به لێنی خودا بۆ بنده ئی ماندا ره کانیشی راسته و ه یچ لا رییه کی تی دا نیه، خودا له گه لیا ندا یه به هه موو شیوازیکی سه ره رشتی کردنیان و پاراستنیان و سه رخستنیان و را گیر کردنیان له سه ر پێ بازه که ی ده با هه ر که سیك، مه رجه خوا ز را وه کان جی به جی بکات، ته وا و د لیا بی ت له به دیها تنی به لێنی خودا.

ئه وه تا ها وه لانی نیو ئەشکهوته که په نایان بر دۆ ته به ر خودا و خودا ش له گه لیا ندا ابو وه و پاراستوونی و به رگری لی ک ردوون و، لاشه کانیانی به سا غی ه یشتۆ ته وه له کاتی کدا ئە وان بۆ ما وه ی سی س ده سال له خه و دا بوون.

پاشان خودا مه سه له که یانی ئاشکرا کردۆ ته وه تا کو خەلکی شارە که و (که سانی دوای خو یان ونه وه کانی دواتریان) بزانن، روژی دوایی (روژی زیندوو کردنه وه)

هەردیت و گومانی تێدانیه. شیوازو هۆکاری بەلگە هێنانەوه به چیرۆکی هاوه‌لانی نێو ئەشکەوتە که لەسەر زیندووکردنەوه لەرۆژی قیامەتدا ئەوهیه، ئەوان سی سەدو نۆسێ خەوتوون و، رۆحه‌کانیشیان لەو ماوه‌ درێژەدا لەلاشه‌کانیان جیا‌بووه‌تەوه‌و، پاشان خودا رۆحه‌کانیانى به‌به‌رلاشه‌کانیاندا کردۆته‌وه‌و، ئیدی له‌خه‌وه‌که‌یان هه‌ڵساندوون و بیداری کردوونه‌تەوه‌.

جا مادام خودا به‌توانایه‌ لەسەر ئەوه‌ی، که ئاویان به‌سەر بێنیت و له‌و خه‌وه‌ درێژه‌ش به‌خه‌به‌ریان بێنیت، ئەوا به‌تواناشه‌ لەسەر زیندووکردنەوه‌ی خه‌لکی له‌ رۆژی قیامەتدا و به‌توانایه‌ لەسەر ئەوه‌ش، جاریکی دی رۆحه‌کانیان به‌ به‌ر لاشه‌ رزیه‌وه‌کانیاندا بکاته‌وه‌.

به‌ راستی چیرۆکی هاوه‌لانی ئەشکەوتە که له‌به‌هێزترینی به‌لگه‌ کرده‌یی (عملي)یه‌کانی قورئانه‌ لەسەر زیندووکردنەوه‌ی خه‌لکی له‌ رۆژی قیامەتدا، ئەم به‌لگه‌ قورئانیه‌ش به‌رده‌وام ئاماژه‌ و ده‌لاله‌تی خۆی، تا رۆژی قیامەت ده‌گه‌یه‌نیت..

"گه له که یان له ناستیاندا بوون به دوو به شه وه"

گه له که یان له سهر مه سه له ی لاوه کان نا کوکیان تی که وتوو وه، واپی ده چیت داوی نهوسی سه ده یه گه له که یان باوه ردار به خودا بوون و یه کخوا به رستی (توحید) یان ره چاو کردو وه، وه خوداش له باره یانه وه فهرمو یه تی: ﴿إِذْ يَتَنَزَّلُ عَلَىٰ بَنِيهِمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ۖ﴾ (الكهف) .. که واته نهوان ده ربه ی لاوه کان بوون به دوو کو مه له وه:

کو مه لی یه که م/ نیمانداره راست و چاکه کان، که گوتوویانه (بینایه کیان له سهر درست بکه و خوداش خو ی له کاروباریاندا زانیه و چیان لی ده کات). بیگومان نهوان داوی دروست کردنی بینایه کیان له سهر یان کردو وه، ثم بینایه ش مزگه وت نیه، یاخود بو مه بهستی به پیرو زدانانی لاوه کان نیه، به لکو بو مه بهستی ری زلینانیان بو وه که لاشه کان یان دفن بکریت و، بنی ژرین و، لهو بینایه دا بپاری ژریت. وه زانراویشه، ری زان له مردو و نه وه یه بنی ژریت. ثم باوه ردارانه ش زور به مه سه له که دا رو نه چوون، چونکه ده یان زانی، که هیچ نامیرو نامرازیکیان بو پشکنین ولی کو لینه وه و دیراسه و شیه ته لکاری نیه و، مادام ثم جوړه نامرازانه شیان به ده سه ته وه نیه، نهوا ناییت په نا بهرنه بهر گرمان وگو تره کاری و نه فسانه کان، هه روه ها ناییت کات و هه ول و عه قل و فیکریشیان له شتیکدا، که بو یان یه کلا نا کری ته وه و، سوو دیکیان پی نادات به فیرو بدن. کهوا بوو ته نها نه وه یان له سهره، مه سه له که بخه نه پال زانستی خوداو، زانینی بنج و بناوانی به سه ره اته که ش هه ر بو خودای پاک و زاناو

شارهزا بگێڕنهوه، هه‌ربۆیه‌ش گوتووینا (رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ) بێگومان (ئیمانداریتی و باوه‌ڕه‌ینانیان به‌خودا) رێنمایی کردوون بۆ ئه‌و بیروپارێه‌و سرووشی ئه‌و وته‌یه‌ی (رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ) پێگه‌یان‌دوون ئێمه‌ش به‌هۆی ئه‌و باوه‌ڕه‌یه‌انه‌وه به‌باوه‌ڕدارمان داناون.

کۆمه‌ڵی دووهم/ ئه‌و حاکم و ده‌سه‌لاتداره‌ کار به‌ده‌ستانه‌یانن که قورئان به‌وه‌سفی (الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ) ناوی هێناون و، بیروپاریان وابوو، مزگه‌وتیک له‌سه‌ر هاوه‌لانی نێو ئه‌شکه‌وته‌که‌ بینات بنیّت: قَالَ الَّذِي غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا، واته‌: "ئه‌وه‌که‌سانه‌ش، ده‌سه‌لاتداربوون و ده‌سه‌لاتیان له‌کاروباری لاوه‌کان و ناوچه‌که‌دا بوو گوتیان: (ئێمه‌ بریار ده‌ده‌ین، مزگه‌وتیک له‌سه‌ریان دروست بکه‌ین". له‌م وته‌یه‌ی ده‌سه‌لاتداره‌کاندا هه‌ستیکی خۆ به‌زل زانی و خۆبه‌گه‌وره‌ دانان و خۆسه‌پاندن و دیکتاتۆریش به‌دی ده‌که‌ین، چونکه‌ ئه‌وان به‌سه‌رگه‌له‌که‌یاندا (ده‌رباره‌ی کاروباری لاوه‌کان) زāl بوون و رکیفیان له‌سه‌ر توندکردوون و، به‌ لووتبه‌رز و خۆبه‌زل دانانه‌وه‌ مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵدا کردوون و به‌زه‌بر و زه‌نگیکی وه‌هاشه‌وه‌ قسه‌یان له‌گه‌ڵدا کردوون، بواری هیچ گه‌فتوگۆ موناقه‌شه‌یه‌ک، یان پاشگه‌زبوونه‌وه‌ له‌ بیروپارێه‌یانی تێدا نه‌ماوه‌ته‌وه‌ به‌توندی گوتووینا: (لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا).

کاتیکی زانیانی ته‌فسیریش، له‌ نووسینی ته‌فسیره‌کانیادا گه‌یشتوونه‌ته‌ ئه‌م جێگه‌یه‌، ده‌رباره‌ی حوکمی (بنیاتنانی مزگه‌وت له‌سه‌ر گۆره‌کان) دوا و چه‌ندین فهرمووده‌ی پێغه‌مبه‌ریان ﷺ له‌باره‌یه‌وه‌ دیاری کردووه‌، که بنیاتنانی مزگه‌وتیان له‌سه‌ر گۆره‌کان تێدا قه‌ده‌غه‌کراوه‌، که نه‌فره‌تی خودای تێدا به‌هه‌ڵه‌که‌و دیانه‌کان به‌هۆی ئه‌وه‌ی، گۆری پێغه‌مبه‌ران و پیاوچاکیان کردۆته‌ په‌رستگا.

لهو فەرموودانهش:-

١- (مسلم) له (عائشة)وه - خودا لێی رازی بیّت - گێڤاویتییهوه: (أم حبيبة)و (ام سلمة) له (حەبەشە) کلێسەیهکیان بینیوه، کهوا چەن دین وێنهو نیگاری پیڤه مبه‌رانی خودای تیدا کیشراوه و ئەمەیان بو پیڤه مبه‌ری خودا ﷺ گێڤاوه‌ته‌وه و ئەویش فەرمویه‌تی: ((ان اولئك اذا كان فيهم الرجل الصالح فمات، بنوا على قبره مسجداً، وصوروا فيه تلك الصور، اولئك شرار المخلوق عند الله يوم القيامة))^(١). واتە: " ئەو جووله‌که‌و گاوارانه‌که‌ر پیاویکی باشیان تیدا بر دایه، په‌رستگایه‌کیان له‌سه‌ر گۆڤه‌که‌ی دروست ده‌کردو ئەوجۆره وێنهو نیگارانه‌شیان تیدا ده‌کیشا، به‌راستی ئەوانه له‌قیامه‌تدا له‌لای خودا خراپترین خه‌لکن".

٢- (مسلم) له (عائشة)وه - خودا لێی رازی بیّت - گێڤاویتییهوه، پیڤه مبه‌ری خودا ﷺ له نه‌خۆشییه‌که‌ی دوا جاریدا، که لێی هه‌ڵنه‌سایه‌وه فەرمووی: ((لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبورا أنبيائهم مساجد))^(٢). واتە " نه‌فره‌تی خودا له جووله‌که‌و گاواره‌کان بیّت که گۆڤه‌کانی پیڤه مبه‌رانیان کردۆته‌ چەند په‌رستگایه‌ک".

٣- (مسلم) له (جندب)وه (خودا لێی رازی بیّت) گێڤاویتییهوه، گوتویه‌تی: (گویم له پیڤه مبه‌ری خودا بوو ﷺ له‌پیش مردنیدا پینج ناوی هاوه‌ڵی ته‌نیای هیناو فەرمووی: ((اني أبرأ الى الله، ان يكون لي منكم خليل، فان الله تعالى قد اتخذني خليلاً، كما اتخذ إبراهيم خليلاً ولو كنت متخذاً من أمتي خليلاً لاتخذت ابا بكر خليلاً الا وان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبيائهم

(١) مسلم، کتاب (٥) المساجد ومواضع الصلاة، باب (٣) النهي عن بناء المساجد على القبور، حديث (٥٢٨).

(٢) مسلم، حديث (٥٢٩).

وصالحهیم مساجد. الا فلا تتخذوا القبور مساجد، اني انهاكم عن ذلك))^(١)...
 واته: " من پهنا دهگرم بهخودا لهوهی، تاکه هاوهلێکی ههلبژارده لهئێوه بۆخۆم
 دابنێم، چونکه خودا خۆی منی کردووه بهتاکه هاوهلێ ههلبژارده، وهك چۆن
 (ئیهراهم)ی کردۆته تاکه هاوهلێ ههلبژاردهی پاك و دڵسۆز. خۆ ئهگهر له
 نهتهوهكهم، تاکه یهك هاوهلێ پاك و ههلبژاردهم بۆ خۆم دابنایه، ئهوا
 (ئهبوبهكر)م بهو جۆره هاوهله دادهنا، بهلام كهسانی و گهلانی پیش ئێوه
 گۆڤهكانی پیغه مبهرائیان دهکردنه چهند پرستگایهك، جا ئێوهش ئهو جۆره
 گۆڤانه (واته گۆڤهكهی من و گۆڤی پیاوچاكانی نهتهوهكهم) مهكهنه چهند
 مزگهوتێك، چونكه من به تهواوی ئهوهم لێ قهدهغه کردوون."

لهم فهرمودانهوه ئهوه تێدهگهین، گهلانی پیش ئیسلام سهزهنشتكراون لهسهر
 بنیاتنانی پرستگا و مزگهوت لهسهر گۆڤی پیغه مبهرائیان و پیاوچاكانیان. تهنا ته
 لهسهر ئهم تاوانه نهفرهتیان لێكراوه. ئهمهش دهلالهته لهسهر ئهوهی كهئهوئانهی
 سووربوون لهسهر بنیاتنانی مزگهوت لهسهر گۆڤهكانی هاوهلانی نیو ئهشكهوتهكه،
 لهئیمانداره چاكهكان نهبوون، بیروپاشیان راست یان پهسهند نهبووه، ههروهها له
 جهختكردنهوهیان لهو پرستیهی (لَتَّخِذُوا عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا) دا واتێدهگهین،
 حاكم و دهسهلاتدارهكان ئهو رایهی خۆیان، كه لهسهری رژدبوون، بهجێ هێناوه
 مزگهوتیان لهسهر ئهو ئهشكهوته بنیات ناوه، بهلام قورئان هیچ شتیکی وای
 لهبارهی بنیاتنانی مزگهوتهكهوه باس نهكردوه، بهروونیش ئاماژهی بهوه نهداوه،
 ئاخۆ دروستكراوه و كارهكه تهواو كراوه یان نا..؟ ئهمهش لهبهر دوو هۆ:-

یهكهم / بێگومان قورئان له شیوازی گێڕانهوهی چیرۆكهكاندا ههمیشه بۆشاییهکی
 هونهری جیدیلێت، تاكو بوار بدات بهبیرو خهیاڵی خوێنهر، تا خوێنهر خۆی

ئەو بۆشاییە پڕبکاتەوه. ئیمەش وەك خۆنەر لێرەداو لەم چیرۆکەدا خەیاڵمان دەچیتە سەر ئەو گەلە، سەرگەرمی بنیاتنانی مزگەوتەکە بوون و لەخەیاڵی خۆنەریشدا وینە ی مزگەوتەکە دەکیشریت کەوا لەسەر ئەشکەوتەکە بنیاتنراوه. دووهم/ لەبەر بیزراوی (کراهیه)ی کاری بنیاتنانی مزگەوت لەسەرگۆڕەکانو لەبەر بیزراوی ئەوکارەش کەوا جیبەجێکارانی کردوویانەو، خوداش خۆی زاناو ناگادارە لییان.

"سێ وتە لەسەر ژمارە ی لاوه کان"

قورئانی پێرۆز ئاماژە ی بۆ جیاوازی وتەو بیروپای خەلکی لەسەر ژمارە ی هاوەلانی نیۆ ئەشکەوتەکە کردووهو، لەمبارەیهوه سێ وتە ی خەلکی هیناوهتەوه، وەك لە فەرماشتهکە ی خوادا هاتووه:

﴿ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ... ﴾ (٢٢) الكهف ﴿

وتە ی یەكەم دەلێن: "ژمارە ی لاوه کان سیان بوونو، چواره میان سهگه کەیان بووه".

وتە ی دووهم دەلێن: "پینج بوونو، شەشە میان سهگه کە بووه".

وتە ی سێیەم دەلێن: "هەوت بوون، هەشتە میان سهگه کەیان بووه".

لهو دهستهواژانهی پیشووهوه، ئهم چهند خاله تییینی کراوه یاخود گه‌ل‌له ده‌بن:-

۱- قورئان، وتهی یه‌که‌م دووهمی ره‌تکرده‌وهو پووجه‌لی کردوونه‌تهوه، چونکه به‌شیوه‌یه‌که وه‌سفی کردوون، هۆکاره بۆ ره‌تکرده‌وهو پشت‌گۆی خستنیان، بۆیه‌ش له‌باره‌یانوه‌وه فهرموویه: (رحما بالغیب)، واته (له‌خۆیانوه‌وه باسی نادیار ده‌که‌ن) وشه‌ی (رحما بالغیب) لهم ئایه‌ته‌دا، واته: (وته‌یه‌که به‌بی زانست و زانیاری) و (ئیددیعایه‌که به‌بی به‌لگه).

۲- قورئان هه‌ردوو وته پووجه‌له‌که به (رحما بالغیب) وه‌سف ده‌کات، له‌وه‌دا بانگه‌وازێکه بۆ ئیمه، که وته‌کانی ئیمه‌ش راست و سه‌لمینراوین و فیکرو بیروپا‌کانیشمان به‌راستی و د‌نیا‌یه‌وه بخه‌ینه‌پروو، ده‌ی‌ت ته‌نها به‌پی‌ی ئه‌و زانیارییه‌ی هه‌مانه بیروپا ده‌رپ‌ین و، هه‌یچ وته‌یه‌ک‌یش نه‌درک‌یین، نه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر راستی و دروستیه‌که‌ی نه‌ی‌ت. ده‌نا وته‌یه‌که به‌بی زانست و رایه‌که به‌بی به‌لگه‌یه‌که، له‌گه‌ڵ ئه‌و به‌رنامه‌پ‌ێژیه‌یه زانستیانه‌و باب‌ه‌تیانه‌دا (که قورئان خوازیاریه‌تی لی‌مان) نا‌گۆنج‌ی‌ت.

۳- بی‌ده‌نگ‌یی قورئان له‌سه‌ر وته‌ی سه‌ی‌یم ﴿وَيَقُولُ سَبْعَةٌ وَثَمَنُهم﴾ هه‌روه‌ها به‌خراپ دانه‌نانی ئهم وته‌یه له‌لایه‌ن قورئانه‌وه، دیاره ئه‌مه دانپ‌ێدانا‌نێکی قورئان و په‌سه‌ند کرد‌نێکی بی‌ت، به‌پی‌ی ئه‌وه‌ی، که چه‌ند زانیه‌کی که‌م له‌زانا لی‌کۆلیاره‌کان ئاوا لی‌ی تیگه‌یشتوون.. به‌پشتیوانی خوداش دوا‌ی نه‌ختی‌کی دی د‌یینه‌وه سه‌ر باسی ئهم مه‌سه‌له‌یه.

۴- ژماره‌ی هاوه‌له‌کانی نی‌و ئه‌شکه‌وت ژماره‌یه‌کی تا‌ک (فردی‌یه)، نه‌که جووت (زوجی) واته: ئه‌وان سه‌ی، یان پ‌ینج که‌س، یان راست‌ر وایه‌ جه‌وت که‌س بووبن، هه‌رس‌ی ژماره‌که‌ش تا‌کن.

٥- له هه‌موو وته‌کاندا سه‌گه‌شيان حسابکراوه، نه‌مه‌ش له‌گه‌ل نه‌وه‌دا، که هه‌ردوو وته‌ی یه‌که‌م و دووهم جیاوازییان له‌گه‌ل به ژماره‌دانانی سه‌گه‌که‌و لاوه‌کاندا نه‌کردووه، وه‌ک گوتووایانه: سێ که‌سن و چواره‌میان سه‌گه‌که‌یانه، پینج که‌سن و شه‌شه‌میان سه‌گه‌که‌یانه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ﴾ به‌لام له‌وته‌ی سێ‌یه‌مدا، که وته‌ی یه‌کلاکه‌روه‌یه جیاوازییه‌که‌ی نیوانیان به‌پیتی واو (و) دانراوه ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾.

وادیاریشه‌بای سه‌گه‌که‌یان له‌و ده‌سته‌واژانه‌دا، که له‌هه‌رسی وته‌که‌دا هاتوو‌ه بۆ‌نه‌وه‌یه، پاسه‌وانیی کردوون و بۆ‌نه‌وه‌ی له‌گه‌ل‌یشیاندا بیت، بۆ‌یه له‌خێرو به‌ره‌که‌تی نه‌وانیشی به‌رکه‌وتوو‌ه، نيعمه‌ته‌که‌یان نه‌ویشی گرتۆته‌وه، به‌جۆریک که کاتی‌ک باسی نه‌و لاوانه ده‌کریت باسی نه‌ویش ده‌کریت و هه‌والی نه‌ویشیان بۆ زیادکراوه، نه‌م زیادکردنه‌ش له‌رووی خاوه‌نداریتیا‌و تاییه‌تکاری و پێز لی‌گرتنه‌وه‌یه‌تی.

"پیتی (واوی هه‌شته‌مین): (واو الثمانیة).

نه‌م پیته (و) نه‌وه‌یه له‌فه‌رمایشته‌که‌ی خوادایه: ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾، نه‌م واوه‌ش نه‌وه‌یه، که دوا‌ی ژماره‌ی هه‌وتی پینج ژماره‌ی هه‌شته‌م هاتوو‌ه، هه‌ربۆیه‌ش به‌واوی هه‌شته‌مین (واو الثمانیة) ناوبراوه، مانا‌که‌ش کاتی‌ک دیاری ده‌کریت نه‌گه‌ر وشه‌ی په‌یوه‌ست (معطوف)ی دوا‌ی خۆ‌ی نه‌چوو‌یته‌ نی‌و رسته‌یه‌کی په‌یوه‌ستکرا‌وی پینج خۆ‌ی، چونکه ده‌لاله‌ت له‌گۆرانکاری مانای نی‌وان په‌یوه‌سته‌کرا‌و ده‌کات.

رازی دیاریکردنی لیڤهشدا ئه‌و ئاماژه‌یه‌مان پێ ده‌به‌خشیت، وته‌ی سی‌یه‌م له‌سه‌ر ژماره‌ی هاوه‌لانی نی‌و ئه‌شکه‌وته‌که‌ وه‌ک هه‌ردوو وته‌که‌ی پیش خۆی نی‌ه، به‌لکو گۆرانکاری هه‌ردووکیه‌تی، جائه‌گه‌ر ئه‌و دوو وته‌یه‌ ره‌تکراوه‌و نا په‌سه‌ندن، ئه‌وا واوی هه‌شتم ئاماژه‌ بۆ راستی و دروستی وته‌ی سی‌یه‌م ده‌کات و ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ش ده‌کات، قورئان پشتی پێ به‌ستوه‌.

(امامی سه‌یلی) له‌ کتیی (الروض الانف) دا ده‌رباره‌ی ئه‌م (واوه) وته‌یه‌کی نایابی هه‌یه‌و ئاماژه‌یه‌کی جوانیشی لی‌وه‌ ده‌ره‌یناوه‌و گوتویه‌تی: (ئه‌م- واوه- ده‌لاله‌ت له‌ بر‌وا پێ‌کردن و پشتگیریکردنی خاوه‌نانی وته‌کان ده‌کات، چون‌که‌ گه‌یه‌نهری وشه‌یه‌که‌ به‌وشه‌یه‌کی نادیار نی‌و رسته‌که‌، به‌مه‌زنه‌ده (وشه‌ی به‌ئێ- یه‌) بۆ: هه‌شتمه‌میان سه‌گه‌که‌یانه ﴿وَأَمْنَهُمْ كُلُّهُمْ﴾. بۆ نمونه‌ش گه‌ر که‌سێک بلیت (زه‌ید شاعیره‌) و تۆش سیفه‌تیکی تری بۆ زیاد که‌یت و بلیت: (هه‌روه‌ها زاناشه‌) ئه‌وا له‌و حاله‌ته‌دا، وه‌ک ئه‌وه‌یه‌ تۆ بلیت: (به‌ئێ وایه‌ ئه‌وشاعیره‌و، هه‌روه‌ها زاناشه‌) له‌ فهرمووده‌یه‌کیشدا ده‌رباره‌ی ئه‌م پیتی گه‌یه‌نهری (واوه‌که‌ بۆ به‌راستدانان و پشتگیریکردنی رسته‌یه‌کی پیش خۆیه‌تی، له‌ پێغه‌مبه‌ری خودا ﷺ پرسیارکرا: ((أَتَوَضُّأُ بِمَا أَفْضَلُ الْحَمْرُ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَيَمَا أَفْضَلُ السَّبَاعِ كُلِّهَا)) اخرجه‌ الدار القطنی^(١).. واته‌ (ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا ﷺ نایا ئی‌مه‌ ده‌توانین به‌ئاوی به‌رماوه‌ی ئاژه‌له‌ گياخۆرو مالییه‌کان ده‌ستنوێژ بگرین؟ ئه‌ویش له‌ وه‌لامدا فهرموی: به‌ئێ، هه‌روه‌ها له‌ به‌رماوه‌ی ئاوی ئاژه‌له‌ گوشت خۆرو در‌نده‌کانیش).

(١) ئه‌م فهرمووده‌یه‌ جگه‌ له‌وه‌ی (دار قطنی) - تخريج‌ی کردوه‌، (شافعی) و (بیهقی)یش له‌ معرفه‌ السنن والاثر- دا- تخريج‌- یان کردوه‌ هه‌روه‌ها (بیهقی) گوتویه‌تی: ئه‌م فهرمووده‌یه‌ چه‌ند (سند) یکی هه‌یه‌، نه‌گه‌ر هه‌ندی: (سه‌ند یان به‌ هه‌ندیکی تریان بگه‌یه‌نریت ئه‌وا به‌هێژ ده‌بیت بر‌وانه‌ کتیی (نیل الاوطار)ی- شوکانی- (١: ٤٥).

له قورئانی پیرۆزیشدا ئهم (واو)ی زیاد کردنه لهچهند شوێنێکدا ههیه، وهك لهم ئایه تهـدا ﴿... وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا...﴾ (البقرة ﴿۱۲۹﴾)، واته "نیبراهیم لهخودا پاراپیهوهو گووتی: (خودایه رزق و رۆزی له بهربوومه کانی دنیا بهوکهسانه، که دانیشتوانی ئهم ناوچهیهنو باوهریان بهخودا و رۆزی دواپی هیناوه، ببهخشه). خودا فهرمووی: (ههروهها یهکسانی بپاوهرو پێ نهزانیشت ده بهخشم)" لهم ئایه تهدا بهپیتی (واو)ی گهیه نهرو زیادکراوی راستیه کان، نهوه ده گهیه نیت، که خودای پهروهردگار لهوه لایمی نزاکه ی (نیبراهیم) دا بفهرمویت: "بهائی من نهك ههر رزقی ئیمانداره کان ددهم، بهلكو رزقی نهو کافران هه ددهم، که له ماوه یهکی کهمی ژیاپی دنیا دا بههره مهند ده بنو له دواپیشدا بهرو سزای دۆزه خیان ده بهم، که خراپترین چاره نو سه بۆیان). جا بۆیه سه بارهت به مه سه له ی لاوه کانیش ههر ئاویه و بهو رهنگیه، کاتیک خه لکی گوتوویانه (حهوت کهس بوون) خوداش فهرموویه تی: (هه شته میان - سه گه که یانه) به لام گهر بگوترا یه (سادسهم کلبهم - شه شه میان سه گه که یان) یان حه وته میان "وسابعهم کلبهم ئاوا و بهم رهنگه ی لی نه ده هات، چونکه له جیگه ی وه سفی پیش خۆی دایه" (۱).

ههروهها پیتی (واو) ههشت) له چهن دین جیگه ی تری قورئاندا هاتووه، وهك:-
 ۱- نهو فهرمایشته ی خودا ده رباره ی نهو ئیماندارانه ی به یعه تیاند او نه فس و مال و سامانی شیان به خودا فروشتبوو: ﴿التَّابُوتُ الْعَبْدُوتُ الْحَمْدُوتُ السَّخِیْحُوتُ الرَّکِیْعُوتُ السَّجْدُوتُ الْأَمْرُوتُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُوتُ عَنِ الْمُنْکَرِ وَالْحَفْظُوتُ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِیْنَ﴾ (التوبة ﴿۱۱۳﴾) لهم

(۱) الروض الاتق (۳: ۱۷۰).

ئایه ته دا (واو-ی ههشت) ئه وهیه که چووه ته سه ر (وَالنَّاهُوتَ عَنِ الْمُنْكَرِ) واته چووه ته سه ر سیفه تی هه شته م له سیفه ته کانی ئیمانداران. له مه شدا تاووتوئ و ئالوگۆرکارییه ک له نیوان (الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ) و (وَالنَّاهُوتَ عَنِ الْمُنْكَرِ) دا هه یه، واته له نیوان رسته ی پیش (واوی هه شته م سیفه ت) و له رسته ی دوایه وه.

۲- ههروه ها له ئایه تیکی تر دا خودا فه رموویه تی: ﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَقَنَّ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُؤْمِنَاتٍ فَاِنَّهُنَّ يَتَّبِعْنَّ عِدَّتِ سَيَحْتَرِ تَبَيَّنَ وَأَنْكَارًا﴾ التحريم ﴿﴾ له م ئایه ته دا (واوی ههشت) چۆته سه ر سیفه تی هه شته م له سیفه ته کانی ژنه ئیمانداره کان، ههروه ها سیفه تی دوا (واو) ه که ش پیچه وانه ی سیفه تی پیش واوه که یه و ناشیت هه ردوو سیفه ته که (تَبَيَّنَ وَأَنْكَارًا) له یه ک ئافره تدا پیکه وه هه بن چونکه مه حاله ئافره تیگ له یه ک کاتدا ژنیش و کچیش بیّت (ثیب و بکر) به لکو یان ژن ده بیّت، یان کچی شوونه کردوو.

"مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ"

تهنها چهند كه سیکی كه ژماره‌ی لاوه‌كان دهزانیته

كۆمه‌لیك له زانایانی تهفسیر وای بۆ ده‌چن كه‌وا مرۆڤ ده‌سته‌و سانه له زانینی ژماره‌ی لاوه‌كانی نیو ئه‌شكه‌وته‌كه، بۆته‌م بۆچوونه‌شیان پشتیان به‌و فهرمایشته‌ی خدا ﴿قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ﴾ به‌ستوه، كه‌ تیايدا خدا ئه‌م زانیارییه‌ی، ته‌نها بۆ خۆی گه‌راندۆته‌وه، ئیتمه‌ش ناییت ده‌مه‌قالتی و مشت و مری له‌سه‌ر بکه‌ین و، ناشیته‌ پرسیار له‌كه‌سان و گه‌لانی پیشین له‌باره‌یانوه بکه‌ین. به‌لام كۆمه‌لیکی دی له‌ زانایانی تهفسیر وای بۆچوون، كه‌وا ئیتمه‌ ده‌توانین ژماره‌ی لاوه‌كان بزانی، چونكه‌ قورئانی‌ش رێنمایی و ئاماژه‌ی به‌وه‌ داوه‌، ئایه‌ته‌کانی‌شی ئاتاجیان له‌لی‌وردبوونه‌وه‌ هه‌یه، به‌وردی له‌مانا‌کانیان بکۆڵینه‌وه‌و له‌ ئاماژه‌و رێنمایی یه‌کانیان تی بگه‌ین. له‌به‌ر ئه‌مه‌شه‌ گوتویانه (لاوه‌كان حه‌وت كه‌س بوون و، هه‌شته‌میان سه‌گه‌کیان بووه‌). ئه‌وبه‌لگانه‌ی له‌م ئایه‌ته‌وه‌ به‌دی ده‌کرین، ئه‌مانه‌ن:-

١- بێگومان خدا زانینی مرۆقی له‌سه‌ر ژماره‌ی لاوه‌كان، به‌شتیکی مه‌حالا‌ دانه‌ناوه‌، ئه‌و زانیارییه‌شی لی‌یان نه‌سپه‌وه‌ته‌وه‌، به‌لكو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ باسی مرۆڤ و توانای زانینی تیدا‌کردوه‌و، ده‌شیته‌ ئه‌وه‌ بزانی، وه‌ك فهرموویه‌تی: ﴿مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾، واته‌: (ته‌نها ژماره‌یه‌کی كه‌م، ته‌نها چهند كه‌سیکی كه‌م له‌خه‌لكی ژماره‌ی لاوه‌كان ده‌زانن). خۆ ئه‌گه‌ر خودا بیویسته‌یه‌ زانیاری مرۆڤ له‌وه‌دا نه‌ییت، ئه‌وا ده‌یفه‌رموو: (لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ)، واته‌ (جگه‌ له‌خودا كه‌س زانیاری له‌سه‌ریان نه‌یه‌). ئایا نایینیت له‌ سوره‌تی (ابراهیم) دا خودا باسی

دهستهوسانی مرووف دهکات له مهر زانیاری گهلانی دواي (سهمود)و، زانیارییهکانی تاییهت بهو گهلانی تهنها بهخویهوه بهندکردوه، وهك فهرموویهتی: ﴿الَّذِي أَنْبَأَ الْذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمَ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ...﴾ (١) إبراهيم، كهواته جیاوازی کردوه لهنیوان ﴿قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بَعْدَتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾.

٢- چوونی (واوی ههشت) بو سهر وتهی سییهم ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمَانٌ مِنْهُمْ كُلُّهُمْ﴾ ئەم (واوه) دهچیته سهر ئەو پرستهیهی كه له پیشیهوه هاتوهو پیچهوانه ی ماناكهیهتی، چونكه ئەگەر ههردوو وتهكه ی پیشتر (واته وتهی یهكهو دووهم) رهتكرابنهوه، ئەوا وتهی سییهم وته پرستهكهیهو، والله اعلم.

٣- قورئان لهكاتیکدا ههردوو وتهكه ی پیشووی رهتکردوتهوه بهوه وهسفی کردوون (رجا بالغیب) بوون لهكاتیکدا وتهی سییهمی رهتهکردوتهوه، بهلكو لیی بیدهنگ بووه، وهك لی بیدهنگ بوونیکی دانپیانان وپیار بۆدان.

٤- هاوهلانی پیغهمبهرو ﷺ زانیانی لیکۆل یاریش لهبوازی تهفسیری قورئاندا وا له نایهتهكه تیگهیشتون، دهشیته مرووف زانیاری لهسهر ژمارهی لاوهکانی نیو ئەشكهوتهكه ههییته. بۆیه رایان لهسهر راستی وتهی سییهموو قورئانیش دانی بهوهدا ناوه، پالنهریانه بو ئەو رایهو بو خستنهگهپی عهقل و فیکریان تییدا وهك (ابن کثیر) یش له (ابن عباس)هوه - خودا لیی رازی بیته- گپراویتیهوه، گوتویهتی: ((أنا من القليل الذين استثنى الله عزوجل كانوا سبعة)) .. واته "من لهوچهند كهسه كههم كهخودا جیای کردونهتهوهو زانیارییان لهسهر ژمارهی لاوهکانی ئەشكهوت ههیه، ئەو لاوانه ژمارهیان ههوت كهس بووه". ههروهها ناوبراو واته - (ابن عباس -) گوتویهتی: (أنا ممن استثنى الله كانوا

سبعة^(١)... واته (من یه کینکم له وانهی که خودا جیای کردوونه ته وه بۆ زانینی ژمارهی لاوه کان، که ههوت کهس بوون) ئیمهش له گهڵ (امام عباس) داین له تیروانینیدا بۆ ئایه ته کهو بۆ ههله ئینجان دنی ئه و راپیهی که پێی گهیشته وه، بۆیه ئیمهش دان به وه دا ده نیین، ژمارهی لاوه کان ههوت کهس بوون و ههشته میان سه گه که یان بووه و، خوداش هه رخۆی زانیه.

حیکمه تیکی دیکه ی (واو-ی هه شته م)

به تیروانینی ورد له رسته ی ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَذِبٌ﴾^١ ئاماژه یه کی دیکه وهرده گرین و به حیکمه تیکیدیکه ده گهین، ئه مهش به هۆی نه وه ی (واو-ی هه شت) ی چووه ته سه ر... ئه م (واو) هه ههوت هاوه له که ی، له سه گه که یان جیا کردۆته وه ئه م جیا کردنه وه یه ش زۆر پێویسته، چونکه ئه وان چه ند ئیمانداریکه پیاو چاک بوون و، سه گه که شیان ئاژه ئیکه پیس بووه، بۆیه ناشیت مه سه له ی سه گه که یان به وتن و ناو بردنیش له گهڵ ئه واندا به راورد بکریت.

کاتی که له هه ردو و ته که ی پێش ووش راده مین، ده بینین به راوردیکیان له نیتوان لاوه ئیمانداره کان و سه گه که یاندا نه کردووه: ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَذِبٌ﴾^٢ یان ﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَذِبٌ﴾^٣، دیاره ئه م به راوردنه کردنه ش هۆکاریکه تری به ره له ستی کردنی قورئانه بۆ ئه و دوو وته یه بۆ په تکردنه وه یان. دیاره جیا کردنه وه ی وته ی سه یه مێش به (واو) ی (هه شت) هۆکاریکه تری په سه ندردنی و پشت پێ به ستنی و دانپیانانیه تی، جا ئه وانه ی وته ی سه یه م ده لێن، تێبینی ئه م مانا ئه ده بییه ده کهن، چێژیکه نایابی تێدایه، چونکه ئه وان به راوردیان

(١) تفسیر ابن کثیر (٣: ٧٨)

لەنێوان مەرۆڤە ئیماندارەکان و ئاژەلێکی وەك ئەو سەگەدا کردوو، بەراوردیان
لەنێوان پیاوێ پاكەكان و، سەگە پيسەكەدا کردوو، وێرایی ئەوێ یاوهریشیان بوو،
بەلام بەو یاوهری كردنه تۆزقالێك لە پيسییهكەى نەگۆراوه، هەر بۆیەش قورئان
دوووری خستۆتەوه لییان و لەبەردەم دەرگای ئەشكەوتەكەدا دایناوه (بِالْوَصِيدِ)
خوداش هەرخۆی زانایه.

"وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا"

نزیكترین مانای ئەم دەستەواژەیە ئەوەیە، داوا له پیغەمبەری خودا — محمد ﷺ دەکات، پرسیار دەربارەى هاوێلانی نیۆ ئەشکەوتەکه له هیچ کەسێک نەکات، بەتایبەتیش له (ئەهلی کیتاب). واتە له جوولەکهو دیانەکان. هیچ پرسیارێکیان لێ نەکات و پرسواریان پێنەکات، چونکە ئەوان هیچ زانیارییەکیان لەوبارەیهوه نەبووه و خاوەنی زانستیکی راستەقینەو راست و دروست و برۆپایێکراوو جێی متمانهش نەبوون، بەلام خو ئەم دەستەواژەیە تەنها دەربارەى هاوێلانی ئەشکەوتەکه نیە، لەگەڵ ئەوەش، لەسەرئەوان هاتۆتەخواره — چونکە (پەندو وانه لێوەرگرتنیشی) گشتییەو هەموو مەسەلەیەك دەگرێتەوه، پرسیار لەوان لەسەریان نەکات، لەدوان واتە، ئەك تەنیا بەهۆیەوه، بەلكو بەگشتییەو پەلەدهاویت بۆ (سەرجهەم چیرۆکهکانی تری قورئان و بەسەر هاتەکانی پیشینان)، نابێت پیغەمبەر ﷺ پرسیاران لەبارەوه له جوولەکهو دیانەکان و خەڵکانی تر بکات.

هەروەها رێنمایی و داواکاری (پرسیار لەکەس نەکردنەکەش) تەنها ئاراستەى خودی پیغەمبەر خودا ﷺ نەکراوه تەنها بەهۆوه بەندنیە ئەگەرچی پروی گوتارەکه سەرەتا ئاراستەى ئەو کراوه، بەلام گوتاری ئاراستەکراو بۆ شەخصی پیغەمبەری خودا — محمد — ﷺ گوتاریێکە بۆ سەرجهەم نەتەوهکەشی تەنها چەند مەسەلەیەکی پەيوەست و تايبەت بەخۆیەوه نەبێت که بەلگەیهکی لەسەر هەبێت.

بێگومان داواکارییەکهی ئەم دەستەواژەیە که دەرمرۆیت پرس و پراو پرسیار له هیچ کەسێکیان مەکه ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ ئاراستەى گشت موسلمانێک کراوه تارۆژی دواى و، رێی لێ دەگریت، پرسیار له شوێنکهوتوانی

کتیبە ئاسمانیەکانی پێشوو (بەتایبەتیش لەجوولەکەو دیانەکان) نەکەن یان لە کەسانی غەیری ئەوانیش پرسیار نەکەن دەربارەی ھاوولانی نیۆ ئەشکەوتەکە، یان دەربارەی کەسانی تری نیۆ چیرۆک بەسەرھاتەکانی پێشینان لە قورئانی پیرۆزدا.

بێگومان ئەم دەستەواژەیە رێسایەکی پتەوی قورئانییمان لە مامەڵە لەگەڵ چیرۆکەکانی قورئاندا پێ دەگەیەنێت، لەلایەکەووە رێمان لێ دەگرێت لە پرسیارکردن لە شوێنکەوتوانی کتیبە ئاسمانیەکان (أهل الکتاب) و لەکەسانی تر دەربارەی ئەو چیرۆکانەو رێمان لێ دەگرێت، هیچ وتەیەک لەوانەووە وەرەگرین و بۆلایان نەگەڕێنەووە، وتەو ھەوال و بەسەرھات و گێڕانەووەکانیان نەھێنێنەووە نەگێڕێنەووە.

ھەروەھا ئەمە رێسایەکی زانستی و مەنھەجی و بابەتیانەشە.. ناییت پرسیار لە ئەھلی کیتاب بکەین و ھیچیان لێوەرەگرین، چونکە دەسکاری کتیبەکانی خودایان کردووەو شیواندوویمانەو (لەسەر مێژوو ھەوالی گەلان و راستییە مێژووییەکان) دەسپاک و جێی متمانە نین. ھەروەھا لەلایەکی دیکەشەو لەبەرئەوێش ناییت پرسیار لەوان بکەین، چونکە چیرۆکەکانی پێشینان و رووداوو شیکارو وردەکارییەکانیان لەجیھانی نادیارو غەیبی رابردوون. دیارەو بێگومان ئەو رووداوو وردەکاریانەو غەیبیش تەنھا خودا دەیانزانێت، بۆیە تەنھا لە خوداووە لە کتیبی راستی خودا (لە قورئانەووە) دەبێت وەرگیرێن بەپێی ئەو پادەیی ئاماژەیان بۆ کراوە تییدا.

ئێمەش بۆ مەسەلەی بەسەرھاتەکانی ھاوولانی نیۆ ئەشکەوتەکەو چیرۆکەکانی قورئان- تەنھا لەچار چێوەی ھەق و راستی و دروستیدا پابەندین و، راستی و یەقینیش تەنھا ئەوێە کە لە قورئانی خواداو لە فەرموودەکانی پیغمبەردا ﷺ ھاتووە. خودا لەو کەسانەش خۆشبیت، بەنەفامی پەنایان بردۆتە بەر ئەھلی کیتابو، وتەو رێوایەتیانی لەسەر چیرۆکەکانی پێشینان ھێناوەتەووە، بەو ھۆیەشەو سەرپێچیان لەو رێنمایی یە پیرۆزە خوداییە کردووە کە دەفەرموێت

﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾

(امام ابن کثیر) له تهفسیر کردنی ئهم دهسته واژه هیدا گوتویهتی: "سه بارهت بهم مانایه ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ ئهویه چونکه ئهوان هیچ زانیارییه کیان له سه ره لاوه کان نه بووه، تهنها ئهوه نه بیته، که له خویانه وهو (رحما بالغیب) ده یلین، واته به بی به لگه و پشت بهستن به وتهیه کی راست و دروست قسه یان له باره وه ده کهن، جا ئه ی (محمد) ﷺ توش له لایهن خوداوه حه ق و راستیت بۆ هاتووه، هیچ شک و گومانیککی نیه وه ره ئهم حه قهش زانیارییه کانت پیشکهش ده کات و حه کهم وه لسه نگینه ری ئه و ریوایه ته پیشکهشکراوانه ی نیو کتیه کانی ترو نیو قسه و باسه کانیانه" (۱).

"له بیر چوونه وه که ی پیغه مبه ر ﷺ"

خودا فه رمویه تی: ﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِسَائٍ عِائِي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا﴾ (۲۳) إِلَّا آَنَ يَشَاءَ اللَّهُ وَأَذْكُرَّ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ (۲۴) الکهف. .. له م ئایه ته دا فه رمانیک هیه له خوداوه بۆ پیغه مبه ره که ی ﷺ، ههروه ها بۆگشت موسلمانیککی له دوا ی خو ی، تایبه ته به و ی هه رکاریک له ئاینده دا ده کهن به خواستی خوداوه ییبه ستنه وه له کاتی باسی کاریکی داها تویدا بلیت: (به خواستی خودا (ان شاء الله) سبه ینی ئه و کاره ده کهم.. هه ره له م ئایه ته دا رینماییه کی خودا ی بۆ پیغه مبه ر ﷺ تیدا یه، له دوا ی له بیر چوونی گو تنی (به خواستی خودا) دووباره به یاد خو ی بینیته وه و ییلتیه وه: (وَأَذْكُرَّ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ).. ههروه ها ئهم ئایه ته ئامازه بۆ بۆنه (مناسبه ی) ها تنه خواره و ی ئایه ته کانی چیرۆکی ها وه لانی نیو ئه شکه وته که ده کات. (که له سه ره تای لید و اغان له م چیرۆکه وه) خستمانه پروو که وا پیغه مبه ری خودا ﷺ به یلینی

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۸).

به کافرانی قورپه‌یش دابوو بۆ رۆژی سبه‌ینێ وه‌لامی ئهو پرسیارانه‌ی ئاراسته‌یان کردبوو بداته‌وه. ئه‌وه‌بوو پێی فهرموون: (سبه‌ینێ وه‌لامتان ده‌ده‌مه‌وه) به‌لام له‌بیری چووبوو که به‌واژه‌ی (ان شاء الله) جیاکاری (استثناء)یه‌کی بۆ دابنیت، واته‌ له‌بیری چوو، به‌رسته‌ی (سبه‌ینێ) - به‌خواستی خودا "یان ئه‌گهر خوا بیستی" وه‌لامتان ده‌ده‌مه‌وه، به‌لێنیان پێدات.

ئه‌وه‌بوو به‌م هۆیه‌وه‌ (جبریل) پازده رۆژ لێی دواکه‌وت. ئه‌مه‌ش زۆر ناخۆش بوو بۆ پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ، چونکه ئیدی کافرانی ده‌ستیان کرد به‌ نوکته‌و گالته‌جاری و قاقای پێکه‌نین و ده‌یانگوت (به‌راستی هاوه‌له‌که‌ت خۆی لێ لادایت و نه‌هاته‌وه‌ بۆلات)، بێگومان ئهو دواکه‌وته‌ی سرووش و مه‌لائیکه‌ت له‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ نیازدار بووه‌و حیکمه‌ت و نیازێکی خودای تیدا هه‌بووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م وانه‌یه‌مان فێربکات و ئه‌ورێسا باوه‌رپارییه‌شمان بخته‌ به‌رچاو که نایه‌ته‌که‌ خستویه‌تییه‌روو.

"نایا پیغه‌مبه‌ر ﷺ شتی بیر ده‌چیته‌وه؟"

ئه‌م له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌ی پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ نابێته‌ هۆی لاری و که‌م و کوورپی له‌ پیغه‌مبه‌رایه‌تییه‌که‌یداو، له‌ عیصمه‌ت و پاکتیته‌شی که‌مناکاته‌وه.

راسته‌، خودا ئه‌وکاره‌ی بۆ له‌ئسته‌وناوه‌ که‌ شتی بیرنه‌چیته‌وه‌ ﴿سَنْقُرُكَ فَلَا تَسَى﴾ (٦) (الاعلی)، واته‌.. "ئیمه‌ له‌م قورئانه‌ هینده‌ت پێ ده‌خوینینه‌وه‌ که‌ هێزی له‌به‌رکردنیت هه‌بیته‌و بیرت ناچیته‌وه‌" به‌لام خۆ ئه‌م (نه‌فی کردنی له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌ش) هه‌رله‌چوار چێوه‌ی خواست و دانایی خودا دابوو، ده‌نا ئه‌گهر خواستی خودا له‌کاتیکی تایه‌تی و دیاری کراودا وابوو بێت که‌ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی شتیکی له‌بیربجیت، ئه‌وه‌ی بێگومان له‌بیری ده‌چیت. هه‌ربۆیه‌ش دوا ئه‌وه‌ی پێی

فهرمووه ﴿سَنُقَرِّكَ فَلَا تَلْسَى﴾ بهدوای ئهم فهرمایشتهدا یه کسهه پئی
 فهرمووه: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾ (٧) الاعلى، واته "ئیمه
 هیندهت قورئان پئی ده خوینن تا له بیرت نه چیت تهنها شتی: که خودا خواستی
 له بیرچوونه وهیتی له سه ریبت، چونکه هه رخوداش له ناشکراو نهینی ناگاداره."
 پاشان ئهو له بیرچوونه نه فیکراوه ئه وهیه، ده رباره ی له بهرکردن (حفظی)
 قورئانه، چونکه خوداش پاراستنی قورئانی بو دابینکردوووه ئه وهی بو
 پیغه مبه ره که ی ﷺ له ئه ستو گرتوووه، که قورئان له بهر ده کات و تاکه پیتیکیشی
 له بیرناچیته وه.

به لام بیرچوونی شتی تر له غهیری قورئان، مه سه له یه کی چاوه روانکراوه،
 ته نانهت شتی له بیرچووی نیو نویژیشی لی پرووداوه له کاتی نویژکردندا شتی
 له بیرچوته وه، پاشان کړنووشی هه له کردن (سجدة السهو) ی له پیش سه لامدانه وه دا
 بردوووه. له م پرووه وه (مسلم) له (صحیح) ه کهیدا له (عبدالله-ی کورپی- بحینه) وه
 — خودا لی رازی بیت- گیراویتیه وه، کهوا پیغه مبه ره ﷺ له هه ندیک نویژدا دوو
 رکاتی بو کردوین (واته پیشنویژی بو کردوین) پاشان هه ستاوه ته وه وه دانه نیشته وه
 بو (ته حیات خویندن) خه لکی نویژ خوینیش له دوایه وه هه ستاونه ته وه وه کاتی:
 نویژه که ی ته واو کردوووه چاوه ری سسه لامدانه وه ی بوین، ته کبیری کردوته وه (واته —
 واژه ی — الله اکبر- ی ده ربیره وه دوو سوژده ی بردوووه (پیش سه لامدانه وه
 به دانیشته وه) ئینجا سه لامی داوه ته وه) (١). کهواته پیغه مبه ره ﷺ له نویژه کهیدا
 (خویندنی ته حیاتی یه که م) دا سه هوی کردوووه، یه کسه ره چوته سه ره رکاتی سی یه م،
 به لام (کاتی ک پئی زانیوه بهیری هاتوته وه)، دوو سوژده ی سه هوی پیش سه لام
 دانه وه ی بردوووه.

(١) رواه مسلم. کتاب ٥ المساجد ومواضع الصلاة باب ١٩ السهو في الصلاة والسجود له، حدیث ٥٧٠.

ههروهها (مسلم) له (عبداللهی کوری مسعود) وه خودا لئی رازی بیست -
 گیراوتیهوه، پیغه مبهری خودا ﷺ نوژیکی کردوه و کاتی: سهلامی داوتهوه
 لئی پرسراوه: - (ئهی پیغه مبهری خودا ﷺ ئایا شتیك له نوژه کهدا رووی داوه؟
 نهویش فهرموویه: (چی بوو)؟ گوتویانه (نوژه کهت ئاوا ئاواکرد) ئینجا نهویش
 ههردوو پیسی ریکخستوتهوه و رووی له قیبله کردوه و دوو سوژدهی بردوهوه،
 سهلامی داوتهوه پاشان رووی تی کردین و فهرمووی: ((انه لوحدث في الصلاة شيء
 انباتکم به، ولكن انما انا بشر، انسی کما تنسون، فاذا نسيت فذكروني، واذا شك
 احدکم في صلاته فليتحر الصواب، فليتم عليه، ثم ليسجد سجدين))^(١). واته..
 "ئه گهر له نوژه کهدا شتیك - سههویهك - رووی دابیت ئهوا ئیهوی لی ئاگادار
 ده کهم، بهلام خو منیش مرؤقم و هك ئیهو شتم بیرده چیتهوه، جا ئه گهر شتیكم
 بیرجوو، به بیرم بجه نهوه، ههروهها ئه گهر ههركه سیك له ئیهوش گومانیکی له
 نوژه کهیدا هه بوو، با بهدوای راستیه کهیدا بگه پیت و نوژه کهی له سه رتهوا و کات و،
 پاشان دوو سوژدهی سههوا ببات" ههروهها (مسلم) له (ابو هریره وه) گیراوتیهوه
 گوتویه: (پیغه مبهری خودا ﷺ پیشنوژی نوژیکی کاتی رۆژی بۆ کردین (سائیر
 یان نوژی نیوه رۆ بووه، یاخود نوژی عهسر) لهدوای دوو رکات سهلامی دایهوه و
 پاشان هاته لای (په له دارخورمایه کی) قیبله ی مزگه وته کهوه به زویری بالی
 له سه ر دانا، له نیو خه لکه کهشدا (ابو یکرو عمر)ی لی بوون و، بهلام ترسان که
 لهوباره یهوه قسه ی له گه لدا بکه ن. خه لکیش چوونه دهره وه دهیانگوت، گوايه نوژ
 کورت کراوته وه. پیاویك که ناسرابو به (ذو الیدین) له پیغه مبهری ﷺ پرسى:
 (ئه ری ئه ی پیغه مبهری خودا ﷺ ئایا نوژه که کورترکراوته وه یاخود خو ت له بیرت
 چوو؟ پیغه مبه ریش ﷺ سهیریکی لای راست و چهپی کرد و فهرمووی: (ذو الیدین،

چی ده‌لیت؟ ئایا وایه، گوتیان: (به‌لێ راست ده‌کات تهنها دوو پرکاتت بۆ کردین) ئینجا پیغه‌مبهر ﷺ دوو پرکاتی تری له نوێژه‌که کرده‌وه، سه‌لامی دایه‌وه^(۱).

که‌واته، له‌نوێژه‌دا پیغه‌مبهری خودا ﷺ شتی له‌بیرچووه‌وه سه‌هویشی تیدا کردووه، له‌پرکاتی دووهمدا سه‌لامی داوه‌ته‌وه، به‌لام کاتی‌ک هاوه‌لان ئه‌وه‌یان به‌بیرهی‌ناوه‌ته‌وه، هه‌ردوو پرکاته‌که‌ی تریشی کردۆته‌وه، پاشان سوژده‌ی سه‌هووی بردووه‌وه سه‌لامی داوه‌ته‌وه. له‌فه‌رمووده‌که‌شیدا به‌پاشکاوی دانی به‌وه‌دا ناوه، که‌ یی‌گومان ئه‌ویش خۆی مرۆفیکه‌و، وه‌ک مرۆفکه‌کانی دی شتی له‌بیر ده‌چیته‌وه‌و، داوا‌یشی لێیان‌کردووه، هه‌رکاتیک شتیکی له‌بیرچوو، به‌یادی بێننه‌وه.

یی‌گومان هه‌ر ئه‌و له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌ی پیغه‌مبهریش ﷺ به‌لگه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر مرۆفبوونی پیغه‌مبهری خودا ﷺ، چونکه‌ مه‌سه‌له‌ی له‌بیرچوونه‌وه، خویه‌کی هه‌میشه‌یی مرۆفه‌و به‌لگه‌یه‌کیشه‌ له‌سه‌ر پیغه‌مبهری‌تییه‌که‌ی. چونکه‌ خودا خۆی به‌بیری هیناوه‌ته‌وه‌و، ئاگاداری کردۆته‌وه‌ له‌و شته‌ی که‌ له‌ بیری چووه‌.

له‌وانه‌شه‌ هه‌ندیک که‌س پرسیار بکه‌ن ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی: چۆن پیغه‌مبهری خودا ﷺ سه‌هووی له‌نوێژیدا کردووه؟! ئه‌ی داخۆ فیکروخه‌یالی له‌کۆی بوویت؟! بۆ لێ‌کدانه‌وه‌ی مانای ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ش شاعیری‌ک گوتویه‌تی:

ياسائلی عن رسول الله كيف سها

والسهو في كل قلب غافل لان

قد غاب عن كل شيء قلبه منها

عما سوى الله فسي التعظيم لله..

واته: (ئە ئه وه که سه ی پرسیارم لی ده کهیت، ئاخۆ چۆن ده بیست پیغه مبهری خودا ﷺ سه هووی کردیبت، له کاتی کهدا سه هوو له هه موو دایکی بی ناگاو ئالوده دایه .. به لام دلی پیغه مبهر ﷺ خه یالی له سه ر هه یج شتیکی دنیایی نه بووه. ته نها ئه وه نه بیست که دلی به خوداو به گه وره گرتنی خوداو سه رقال بووه).

"چه ند پیغه مبهریکی دیکه ش شتیان له بیر چۆته وه"

دیاره هه ر پیغه مبهری ئیمه ش ﷺ شتی له بیر نه چوه، به لکو چه ن دین پیغه مبهری تریش (سه لامی خودایان لی بیست) ئه وه حاله ته یان به سه ردا هاتوه، له مباره یه وه پیغه مبهری خودا ﷺ هه والی به سه رهاتیکی (سلیمان سه لامی خودای لی بیست) بۆ گێراوینه ته وه، که له بیر ی چوه بلیت: (ان شاء الله)، ئه مه ش له وه فهرمووده یهیدا هاتوه، که (بخاری) له (أبوهریره) وه —خودا لی رازی بیست- وه ئه ویش له پیغه مبهره وه ﷺ گێراویتییه وه، فهرمووییه تی: (قال سليمان بن داود — عليه السلام— : ((لاطوفن الليلة على مائة امرأة— او تسع وتسعين— کلهن يأتي بفارس يهاهد في سبيل الله. فقال له صاحبه: قل إن شاء الله. فلم يقل إن شاء الله. فلم تحمل منهن الا امرأة واحدة جاءت بشق رجل. والذي نفس محمد ﷺ بيده لو قال ان شاء الله. لجاهدوا في سبيل الله فرسانا اجمعون))^(١)..

واته (سلیمانی کوری داود- سلاوی خودایان لی بیست- جاریکیان گوتی (ئه مشه وه به سه ر سه د ئافره ت) (یان نه وه دونۆ ئافره تدا) ده گه پیم (واته له هاوسه ره کانی، چونکه نابراو خاوه نی ژماره یه کی هه یجگار زۆری هاوسه ران بووه) ده گه پیم هه ریبه که شیان شۆره سواریکی وام بۆ ده خاته وه، که له پیناوی خوادا بجه نگیت) هاوړییه کی له وه کاته دا پیتی گوت: (بلی: ان شاء الله)، به لام ئه وه نه یگوت (ان شاء الله)

(١) (البخاري) كتاب الجهاد، باب (٢٣) من طلب الولد للجهاد. حديث رقم (٢٨١٩).

له دوایدا تهنها ئافرهتییکیان سکی لێی ههبوو، ئه‌ویش کورپیکی شان خوارو کهم نه‌ندامی لێبوو.. ده‌سا به‌و خودایه‌ی که گیانی (محمد) ﷺ به‌ده‌سته ته‌گه‌ر (سوله‌یمان) بینگوتبایه "ان شاء الله" له هه‌ر هاوسه‌ریکیان شو‌ره‌سواریکم ده‌بی‌ت- نه‌وا له هه‌موویان نه‌و شو‌ره‌سوارانه‌ی ده‌بوو که له پیناوی خودادا جیهاد بکه‌ن).

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (که‌ف) هه‌و نه‌و شه‌مان زانیوه کاتی‌ک (مووسا) (سلاوی خوی لێ بی‌ت) به‌لێنی به‌ هاو‌رپکه‌ی داوه (که - خضر - بووه سلاوی لێ بی‌ت) ده‌رباره‌ی هیچ هه‌لسوکه‌وتییکی (خضر) پرسیا‌ری لێ نه‌کاتو، به‌ره‌ه‌لستی هیچ کاریکی نه‌کات، به‌لام کاتی‌ک دیتی پا‌پۆ‌رپکی کونکرد، به‌ره‌ه‌لستی کردو گوتی: ﴿أَخْرَقَهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ (که‌ف) ٧١، ئایا نه‌و پا‌پۆ‌ره‌ت بۆیه کون کرد، تا‌کو سه‌رنشینه‌کانی سه‌رنگوم بکه‌یت، به‌راستی کاریکی ناشایسته‌و غه‌ربیت کرد".

کاتی‌ک هاو‌رپکه‌شی به‌لێنه‌که‌ی بیرده‌خاته‌وه له‌سه‌رنه‌وه‌ی گله‌یی له‌هیچ کاریکی نه‌کات، خیرا (مووسا)ش دان به‌بیرچونه‌وه‌که‌ی ده‌نی‌ت و پی‌ی ده‌لێ‌ت: ﴿قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسْرًا﴾ (که‌ف) ٧٣، واته (سه‌رنه‌نشتم مه‌که له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که له‌بیرم چووه‌و بارگرا‌نی و‌کاری قورسم به‌سه‌ردامه‌ده به‌وه‌ی، که گوايه هه‌رنا‌بی‌ت شتم بیربجی‌ت).

هه‌روه‌ها قورئان نه‌و به‌سه‌ره‌اته‌شی له‌سه‌ر یه‌که‌م مرۆ‌ف، که باوکی مرۆ‌قه‌کانو یه‌که‌م پی‌غه‌مبه‌ریشه (واته ئاده‌م - سلاوی لێ بی‌ت) بۆ‌گێ‌راوینه‌ته‌وه، که شتی بیرچۆته‌وه له دره‌خته‌که‌ی خواردوووه، به‌وه‌ش فه‌رمانه‌که‌ی خودای بیرچۆته‌وه، نه‌مه‌ش به‌ ئانقه‌ست و به‌سه‌ره‌پچ‌ی و سووربوون له‌سه‌ر گونا‌هه‌که نه‌بووه، چونکه مرۆ‌فیک، که پی‌غه‌مبه‌ری خوداش بووه (واته ئاده‌م) به‌ئانقه‌ست سه‌ره‌پچ‌ی له فه‌رمان و په‌یمانی خودا نه‌کردوه.

"هه موو کارێک به خواستی خودایه"

﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا﴾ (٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ... ﴿٢٤﴾ الْكَهْف) ..
 ئهم ئایه ته (له پێی ئاگادار کردنه وهی پێغه مبه ره وه ﷺ هه موو موسلمانیکیش
 ئاگادار ده کاته وه له وهی، له داهاتوودا هه ر کارێک ده کات بیه ستیته وه به خواستی
 خودایی یه وه، هه ره ها ئاگاداری ده کاته وه له وهی به بی جیاکاری (استثناء) هه یچ
 به ئینیک نه دات (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا﴾ (٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ...)) ..
 له وانه شه مروڤ پرسیار بکات و بلیت (بوچی ئهم جیاکارییه هه بیته و بوچی
 سه به یینی و داهاتوو به خواستی خودا وه به سه ستریتته وه؟ ئه ی ئایا ئه وکه سه ی، که
 (کاره کانی داهاتوو به خواستی خودا وه ده به ستریتته وه) ده سه و سانه له وه کاره ی له
 داهاتوودا ده یکات؟ ئه ی بوچی ده سه و سانه لیتی؟

بێگومان داهاتوو شتیکی نادیاره له مروڤ، چونکه ئهم داهاتوو ته نها
 به ده ستی خودا خۆیه تی و، خوداش هه یچ ئامرازیکی وای به مروڤ نه دا وه تا به و
 هۆیه وه ئاگاداری هه بیته و بتوانیت ئه وه ی له داهاتوودا دیته پێی دیاری بکات،
 یان ئه و کاره ی له داهاتوودا ده یکات بیزانیت.

جا له به ره ئه وه ی داهاتووش نادیاره، ئه و هه ر خودا خۆی ده یزانیت، چونکه خودا
 خۆی کلێله کانی نادیاره یه یه: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ
 وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ (النمل) ٦٥ مروڤ نازانیت له داهاتوودا، چ پر و و داویکی
 تووش ده بیته و له سه به یینیشیدا چی ده کات، له م پر و وه شه وه خودا ده ره مرویت:
 ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ
 مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ...﴾ (لقمان) ٣٤ لقمان ﷺ. واته:

"يىگومان خودا زانستى رۆژى لېپرسىنەوھى لەلايەو جگە لەخودا ھىچ كەسئىك نازانئىت كاتى قىامەت كەى دئىت، ھەروەھا خودا ھەرخۆى باران دەبارئىتئىتو، ھەرخۆيشى دەزانئىت چى لە ڕەحمەكانى دايكان دايە، ھەر خوداش دەزانئىت سبەينئى چى ڕوودەداتو، ھىچ نەفسئىك ئاگادارى رووداوەكانى سبەينئى نيەو، ھىچ نەفسئىكيش نازانئىت لەچ خاكئىكدا دەمرئىت."

يىگومان سبەينئى (الغد) پڕە لە رووداوى كتوپرو ئەگەرەكان بۆ مرۆف ، بەپيى بىركردنەوھى مرۆفئىش لەوانەيە لە سبەينئىدا فلان كارو فلان شتو فلان مەسەلەى واى بۆ ڕووبدات، ھەرگىز حسابى بۆ نەكردوھ. ھەروەھا لەوانەيە مرۆف بەتەماى كارئىك بئىتو لە ئايندەدا تووشى ببئىت، لەوانەشە نەخشە بۆكارئىك بكئىشئىت، سبەينئى دەيكاتو ھەموو جۆرە ئامرازو كەرەسەيەكى پتويستئىشى بۆ دابىن بكاتو ھىچ سستىو درئىغى يەكئىشى تئىدا نەكاتو، كارەكەشى بەپيى حساباتو مەزەندە مرۆيئىيەكان لەسەداسەد بە مسۆگەركراروى دەرکەوتبئىت، كەچى دواتر شتئىكى كتوپرى بئىتە پئىشەوھو ھەموو مەسەلەكان ھەلگيئىرئىتەوھ، ھەموو نەخشەو بەرنامەيەكئىشى بۆ ھەلۆەشئىتئىتەوھ، ئەم شتە كتوپرئىيەش لە حسابو مەزەندەيدا نيەو تواناش لەسەر لابرئىنى نيە.

ئەمە سەبارەت بە تېروانىن و زانست و تواناى مرۆف.

بەلام سەبارەت بەخوداى پاك و مېھرەبان، ئەوھ ديارە توانايەكى بالا دەستئى رەھاو، خواستئىكى بەجئىگەيەنراوو ئىرادەيەكى بئىسنوورى ھەيە، بەپراستئى خودا بەخواستو ھەلئىبارئىنى خۆى دەتوانئىت ھەموو كارئىك بكات، ھەروەھا ھەر كارئىكئىش بىھوئىت دەيكاتو ھىچ رەتكەرەوھيەك بۆ كارو فەرمانئى نيە، ھەر خواستە ئىرادەو تواناى خوداشە، كە بپيار لەسەر ڕووداوەكانو ھەوالەكانو فەرمانو ھەلئىسوكەوتەكانئىش دەدات، ھىچ كەسئىكئىش و ھىچ فەرمانئىكئىش لەو خواستە ئىلاھيە دەرنانچن، تەنانەت گشت مەخلووقئىكئىش لەم گەردوونەدا، سائىتر

له مروّف یان -جن- یان -مه لائیکه بن- هه موویان ملکه چی ئیراده و خواستی خودان، دیاره هیچ که سیکیش له و مه خلوقانه ناتوان به رامبه ر خواستی خودا بووه ستن، یان نکوولی لی بکهن، یاخود پیچه وانه ی بوهستن، یان دژایه تی بکهن، یاخود پووچه لی بکه نه وه. چونکه نه وه فرمانی خودای خالق و به هیزو توانایه.

بۆیه ده بینین هه رشتیک له گه ردووندا روو ده دات، به خواستی خودایه و هیچ شتیکیش به بی و یست و ئیراده ی خودا ناییت. خواستی خه لکیش له ژیر خواستی خودایه، ئیدی هه رشتیک خواستی خودای له سه ربیت، ده بیت هه رشتیکیش خواستی خودای له گه لدا نه بیت، ناییت خه لکیش هه موویان هیچ خواستیکیان به جی ناگات، گه ر خواستی خودای له گه لدا نه بیت، وه که له مباره یه وه خودا فەرموویه:

﴿...فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۖ ﴿٣٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۖ ﴿٤٠﴾﴾ الإنسان ﴿٤١﴾

هه روه ها خودا فەرموویه تی: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۖ ﴿٣٩﴾﴾

التکویر ﴿﴾، جا به هۆی نه وه ی مروّف نازانیت له سه به نیتدا چیی بو ڕو و ده دات، به هۆی نه مه ش، که بی توانایه له سه ر به رگری له هه رشتیک، که خودا خواستی وایه تووشی ببیت و، بی تواناشه له سه ر په یدا کردنی نه وشته ی خودا خواستی وایه پیی نه گات، بۆیه ده بینین مروّف شکست و دهسته و سانه له زانین و پیشبینی کردنی نه وه ی (له خیر یان له شه ر) دیته ری، ته نانه ت له مسۆگه ر کردنی نه خشه و به رنامه کانی و، له دهسته به ر کردنی نه وه ش، که نه خشه و به رنامه ی بو داده نا.

له به رته مه ئایه ته که رێنمایی ده کات، بو هه لس و که وتی شیاو له و مه سه له یه داو، داواشی لی ده کات، که هه موو به لێن و نه خشه یه کی ئاینده ی به خواستی به جی گه یه نراوی خودا وه گری بدات، ئیدی مروّف ناکه ویته به ر گله بی خه لکی، له کاتی کدا دهسته و هسان بیت له به جی هیئانی نه وه ی به لێنی له سه رداوه ..

دياره ئەمە ماناي ئەو ناگەيەنيت، مەرۆقى موسلمان ھۆکارەکان نەگريته بەرو،
ھەموو نەخشەو بەرنامەو ھيواو ئاواتيکيشى ھەلۆەشيئەتەو، چونکە وەبەرنانى
ھۆکارەکان لە بنەماکانى باوەرو لەبوارەکانى بەندايەتى و عيادەتە. تەنھا ئەوئەندە
ھەيە، نابيت پەنای تەواو بۆھۆکارەکان ببات و ھەر چاوى لە نەخشەو بەرنامەکان
بیت، بەلکو دەبیت پيودانگى يەكەم بۆخواستى ئيلاھى دابنيت..

"وَأَذْكُرُّكَ إِذَا نَسِيتَ"

له بیرچونونهوی پیغه مبهرو ﷺ له وهدا بوو، کاتیک به لینی به موشریکانی مه ککه دا له سهر ئه وهی سبهینی وه لآمی پرسیاره کانیان ده داته وه، نه یفه رموو (ان شاء الله) نه مهش هویه کی گونجاوی قورئانه، پینماییه کی خودای تیدایه بو پیغه مبهرو ﷺ هه رموسلمانیک دواي خویشی، که ئه م بنه ما جوانه قورئانیه له م سهرزهویه پیاده بکات.

هه ر بویه ش خودا فره موویه تی: (وَأَذْكُرُّكَ إِذَا نَسِيتَ) کاتیک شتیکت بیر چوو، یادی خودا بکه ره وه.. ئه م وته نایابهش راستی یه کی بنچینه ییه له راستییه کانی ئیسلامو، چاره سه ریکی سوود به خشیشه بو لادان، یان بو که مته رخه می، یان بو بی ناگایی و له بیرچونونه وه.

بیگومان مرؤفی موسلمان له م ژیانده جهنگیکی حه قی و به سه ردا سه پینراو ده گیریت، جهنگیک له گه ل - شهیتان - و له گه ل شوینکه وتوانی، جهنگیک له گه ل ناهه ق (باطل) و شوینکه وتوانی...

بیگومان خوداش سه رکه وتنی له و جهنگه دا بو مسوگه رکردوه گه ر ئه و مرؤفه موسلمان په نا بباته به ر خودای په روه ردگاری و پشتی پی به ستیت. هه روه ها خودا ئه و مرؤفه ی له دوژمنه که ی (له شهیتان) ناگادار کردۆته وه بو شی روونکردۆته وه که و شهیتان ته نها ده سه لات و رکیف و کاریگه ری له سه رشوینکه وتوان و سه ربازانی خۆی هیه، له ده روازی (بی ناگایی و له بیرچونونه وه پشتگویی خستو و که مته رخه می شه وه) ده چیته نیو بیرو خه یالی مرؤفه وه.

هه‌ربۆیه‌ی خودا مروۆفی لهم ده‌روازانه‌ی (بئ‌ئاگایی و له‌بیرچوونه‌وه‌، که‌مه‌ترخه‌میی، پشتگۆی خست) وریاکردۆته‌وه‌، پیشی فهرمووه‌:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾﴾ الحشر

واته‌: " ئه‌ی ئیمانداران له‌خودا بترسن باه‌هر که‌سیک پ‌روانی‌ت بۆ ئه‌وه‌ی بزانی‌ت چی ی بۆسه‌بینی خۆی دابینکردوه‌، به‌مه‌ش له‌سزای خودا خۆتان بپاریزن، چونکه‌ شاره‌زاو ئاگاداری کرده‌وه‌کانتانه‌. هه‌روه‌ها ئیوه‌ ئه‌ی ئیمانداران وه‌ک ئه‌وه‌که‌سانه‌ی پیش خۆتان نه‌بن، که‌ خوداو پ‌ی‌بازی خودایان له‌بیرکردو، خوداش ئه‌وانی له‌بیری خۆیان برده‌وه‌و وایان لی‌ هات نه‌فسی خۆیان و ئه‌رکه‌کانی نه‌فسی خۆیان له‌بیر چووه‌وه‌، به‌م ره‌نگه‌ ئه‌وان به‌دکارو له‌ پ‌ی‌ لادهر ده‌رچوون."

جا ئه‌گه‌ر مروۆ بئ‌ ئاگابوو، یان شتیکی له‌بیرچوو (بئ‌گومان هه‌رتووشی حاله‌تی بئ‌ ئاگایی و له‌بیرچوونه‌وه‌ش ده‌بی‌ت) ئه‌وا له‌سه‌ری پ‌ی‌ویسته‌، به‌ بیری خۆی بئ‌نیته‌وه‌و وریاو ئاگادار بی‌ته‌وه‌، به‌م پ‌ی‌یه‌ش په‌نا به‌ری‌ته‌ به‌رخودای په‌روه‌ردگاری و داوای لی‌خۆشبوونی لی‌ بکات و داوای کۆمه‌ک و یارمه‌تیشی لی‌ بکات، خودا لهم باره‌یه‌شه‌وه‌ فهرموویه‌تی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿٢٢﴾﴾ الأعراف

واته‌ " ئه‌وه‌که‌سانه‌ی خۆپاریزو له‌خواترس بوون هه‌رکاتیک خورپه‌و خه‌یالیکی نابه‌جییان له‌شه‌یتانه‌وه‌ به‌رکه‌وی‌ت، خیرا یادی خودا ده‌که‌نه‌وه‌و به‌رچاویان پرونده‌بی‌ته‌وه‌و باری راستیی واقیعه‌که‌ ده‌بینن، به‌لام برایانی شه‌یتان که‌ (کافرو

موشریکه کانن) له لایهن شهیتانه کانه وه کۆمهك وهاریکاری ده کرین تاکو هه ر له گومراییدا بـمـنـه وه و پاشان له و کۆمهك وهاریکاریانه یاندا درێغی و که مته رخه می ناکهن).

ههروه ها فـهـرمـوـیه (وَادْکُرْ رَبَّکَ إِذَا نَسِیتَ) .. جابۆیه زیـکـرو یادی خودا باشتـرین چه که بۆ سهـرکهـوتن به سهـر شهـیتان و سهـربازانییدا، ههروه ها زیـکـرو ناوهـینانی خودا چارسهـریکی کارای قورئانه بۆ که مته رخه می و پشتگوێخستن و دهـربازبوون له حوکمه کان و گونا هکردن.

ههـمـدیـسان زیـکـرو یادی خودا ژیانیکه بۆ دڵ و، به ختیاریه بۆ گیان و، ههـوانه وهیه بۆ مرۆفی باوهـردارو، رۆشـناییه که بۆ ژیان و، رێگایه که بۆ خوشویستنی خودا و رهزامهـندی خودا و، هۆیه کیشه بۆ چـوـنه نیو به هه شته که ی و، پزگار بوون له سزای دۆزه خه که ی.

ههروه ها ئەم نایه ته رێنماییمان ده کات بۆ جێگه یه کی تر له باسی یادی خودا، که (له بیر چـوـنه وهیه) واته مرۆڤ بیرێ خودا بکاته وه له کاتی له بیر چـوـنه وه دا.

"وَادْکُرْ رَبَّکَ إِذَا نَسِیتَ" لێره دا له بیر چـوـنه وه سنووردارو دیاریکراو نیه، به لکو گشتی و ره هایه. قورئانیش له سهـرباره گشتیه که ی دایناوه تاکو ههـموو شیوه رهنگیکی ئەو (له بیر چـوـنه وه) یه بگرتیه وه، هیه چارسهـریکی نیه ته نها به یاد کردنه وه ی خودا نه بیـت.

باشتریش وایه دهـسته واژه که له سهـرباره گشتیه که ی خۆی به یلرته وه و، سنووردارو دیاریکراو نه کریت، چونکه ئەمه یه کێکه له کیله کانی مامه له له گهـل قورئان و رێسایه کیشه له رێسا کانی لی تێ گه یشتنی.

هه ندیک له و وینه و رهنـگ و حاـله تانه ی، که دهـسته واژه ی (له بیر چـوـنه وه که) ده یانگریته وه، ئەمانه :-

١- له بیرچوونهوهی خوا (نسیان الله)، خودا به یادت بێنهوه ئه گهر له بیرت چوو، چونکه بۆ هیچ موسلمانێک ناشی، بۆ ساتیکیش خودای له بیربجیت. له بیرچوونهوهی خوداش (واته ئه گهر موسلمانێک خودای له بیربجیت) ئه وه بینگومان گوناوه که مته رخه مییه که. بۆیه ههر دهییت یادی خودا بکاته وه داوای لیخوشبوونی لی بکات. ههروهها له بیرکردنی خودا هۆیه که بۆ کهوتنه نیو گوناها نه وه، چاره سه ری ئه مهش ته نها یادکردنه وهی خودایه.

٢- له بیرچوونهوهی (جیاکاری و دانانی ئه گهر) وه هه لپه ساردنی به لێن به خواستی ئیلاهی یه وه: - واته یادی خودا بکهره وه ئه گهر له بیرت چوو بلیت: (سه بهینی - ان شاء الله - ئه وه ده کهم) بۆیه له کاتی به بیرهاته نه وه دا ئه وه (جیاکاری و ئه گهر دانانه) ش دیاری بکه وه مه سه له که به خواستی خودا وه به سه ته ره وه. ئه م شیوازی به بیردا هاته نه وه یه زۆربه ی زانایانی ته فسیریش له شیکردنه وهی ئه م ئایه ته دا باسیان کردوه.

٣- له بیرچوونهوهی دوژمنایه تی دوژمنه گهره که (شه یتان و شوینکه وتوانی)، چونکه بیرچوونهوهی دژایه تی کردنیان هۆیه کی به ده مه وه چوونی وه سه وه کانیانه بۆیه یادی خودا خاوه نه یادکه ره که ی به که سیکی بینا و بهرچا و رۆشن و ئاگادار له و دوژمنانه ده هیلته وه.

٤- له بیرچوونهوهی ئه رکه کان: یادکردنه وهی خودا هۆیه که بۆ یادکردنه وهی ئه رکه کان و به جی گه یاندنیان، هه مدیسان هۆکارێکی راسته وخۆشه له مامه له کردنی باش له و ئه رکانه وه له تیروانین بژیا ندا.

٥- بیرچوونهوهی (مه به ست له ژیان) و فرمان تیایدا و نه خشه ی سه رکه وتوو بۆ به سه ر بردنی ژیان له سه ر بهرنامه ی خودا.

٦- له بیرچوونهوهی مردن و، ده رچوون له م دنیا یه وه نه مانه وهی به نه مری تییدا.

٧- له بیر چوونهوهی رۆژی دواپی و له بیر چوونهوهی دۆزهخ و سزاکانی و، له بیر چوونهوهی بهههشت و نيعمهت و خیر و خوشییهکانی.

بیگومان ئهم وینانه و ئهوانی تریش، ترسناکن و چهندین زیانی کاریگهریان له ژانی موسلماندا ههیه، هیچ چاره سهڕیکی نیه تهنها بهردهوامی له سهڕ زیکرو یادی خودا نهییت (وَأَذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ).

"کئ گوتوو یه تی (سئ سه د سال) له ئه شکه وته که یاندا ماونه ته وه؟"

له فهرمایشته که ی خوادا ﴿وَلِئَلَّوْا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تَسْعًا﴾ (٢٥) الکهف ﴿هه والیکه له سهڕ ئه و ماوه یه که لاوه کان له ئه شکه وته که دا ماونه ته وه، یان له سهڕ ئه و ماوه یه یی له ئه شکه وته که دا (به ده ر برینیکی وردتر) خه وتوون، ئه مه ش ئه و ماوه یه ی نیوان چوونه نیو ئه شکه وته که یانه تانه و کاته ی گه له که یان پێیان زانیون، پاشان هه والکه بریاری ئه وه ده دات، گوايه ئه و ماوه یه سئ سه دو نو سال بووه. به لام کئ ئهم هه واله ی گوتوو وه راگه یاندوو؟! ئایا ئه مه فهرمایشتی خودایه تابییته بریار له سهڕ ئه و ماوه یه؟! یان وته ی ئه وکه سه پیشینانه یه، که جیاوازیی وته و برورایان له نیواندا هه بووه له سهڕ به سه رهاتی لاوه کان؟ تا به م رهنگه قورئانیش له (باب) ی گێڕانه وه ی حیکایهت و داستانه کانه وه هینابییتی یان له (باب) ی دان پێنان و بریار دانه وه؟!

زانایان له مه دا برورای لیك جودایان هه یه، هه ندیکیان گوتوو یانه: (ئه مه فهرمایشتی خودایه له سهڕ ماوه ی لاوه کان له ئه شکه وته که دا) هه ندیک ی دیکه شیان گوتوو یانه: (ئه مه وته ی ئه وکه سه پیشینانه یه له سهڕ مه سه له ی به سه رهاتی لاوه کان ناکۆک بوون).

وتهی یه کهم/ وتهی ئەو پیشینانه بوو له مهسهلهی لاوه کاندای نا کۆک بوون و قورئانیش دانای پێدانه ناوه یان پشتی پێ نه بهستوو، به لێکو به رهه لهستی کردوو و ره تیکردۆتهوه.

پیتی (واو) لای ئەوان لهو وتهیه دا ﴿وَلِئِثْنًا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾
 - له مه دا- واوی په یوه ندییه، واته ئەم وتهیه به وته کهی تره وه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَأَيْتُمْ كَلْبَهُمْ﴾ په یوه ست کردوه. ماناکهش ئاوا لێ دیت (ده لێن: ئەوان سی که سن، چواره میان سه که که یانه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَأَيْتُمْ كَلْبَهُمْ﴾ ... (ههروه ها ده لێن: ئەوان سی سه د سال له ئەشکه وته که یاندا ماونه ته وه ﴿وَلِئِثْنًا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ قورئانیش ئەو وتهیه ی ئەوانی لهم وتهیه ی خۆیدا پووجه لکردۆته وه که خودا تیایدا فرمویه: ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ (٦٦) الکهف، واته: (بلی خودا هه رخۆی ده زانیت چنده ماونه ته وه، زانستی نادیا ره کانی ئاسمانه کان و زهوی له لای خۆیه تی) ... که واته بهم وتهیه قورئان ماوهی مانه وه یانی بۆ زانستی خودا حه واله کردوو. خو ئە گه ر وتهی ئەو که سه پیشینانه راست و جیتی باوه ر بوایه ئەوا مانایه کی نوێ بۆ وته کهی قورئان ده بوو، واته بۆ وتهی ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا﴾ خو ئە گه ر ئەم وتهیه له خودا وه بوایه ئەوا هیچ مانایه ک بۆ فرمایشتی ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا﴾ نه ده بوو..
 زانای ئیسلام (سیوطی) له (الدر المنثور) دا له (ابن عباس- وه- خودا لیبیان رازی بیت) وتهیه کی هینا وه، گو تویه تی: مرۆ کاتێک ته فسیری ئایه ته که ده کات، واده زانیت بهو ره نگه یه، که خۆی ده بینیت، بۆیه دوورتر له ماوهی نیوان ئاسمان و زهوی بۆی ده ورات.

پاشان (ابن عباس) رستهی (وَلِئِشْوَافٍ كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) ی خویندۆتهوهو ئینجا گوتویهتی (ئهو لاوانه چهنده ماونهتهوه)? گوتویانه (سی سهدو نۆسال) ئهویش گوتویهتی: (ئهگهر ئهوهنده ماونهتهوه، خودا نهیدهفهرموو: (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيَئِشْوَافٍ) بهلکو تهنها وتهی ئهو خهلهکی پیشینانی گیراوهتهوه، وهك چۆن له رستهی (سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ) دا وتهی ئهو خهلهکی گیراوهتهوهو ههوالی ئهوهشیداوه، ئهوان نازانن (ئینجا (ابن عباس) گوتویهتی: ئهوان دهلێن: سی سهد سال ماونهتهوهو، نۆ سالی تریشیان بۆ زیاد کردوه (وَلِئِشْوَافٍ فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ).

ههروهها (سیوطی) له (قتاده) وه - خودا لی رازیییت - گیراویتهوه: ئهمه خهلهکی گوتویهتی، ئایا نابینیتهوه گوتویهتی (وَلِئِشْوَافٍ كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) پاشان گوتویهتی: (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيَئِشْوَافٍ) له رپایهتیکی تردا، ههر له (قتاده) وهیه گوتویهتی: (ئهمه وتهی ئههلی کیتابه، خوداش به فرمایشتی (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيَئِشْوَافٍ) وهلامیداونهتهوه^(۱).

وتهی دووهم/ بێگومان هی خودایه، ههولدانیکه لهخوداوه دهبرارهی ماوهی مانهوهی لاوهکان لهئهشکهوتهکهدا، وهك (سیوطی) یش له (مجاهد) هوه وتهیهکی ئهوی دهبرارهی ئایهتهکه هیناوه، گوتویهتی (ئهو ژمارهی ئهو ماوهیهیانه، که لهنیو ئهشکهوتهکهدا ماونهتهوه^(۲).

پیشهوا (ابن کثیر) یش ئهم وتهیهی تهبهننی کردوهو پشتگیریشی لیکردوهو، وتهی یهکهمینى رهتکردۆتهوهو، پاشان گوتویهتی: "ئهمه ههوالیکه لهخوداوه بۆ

(۱) الدر المنثور للسيوطي (۵ : ۳۷۹).

(۲) ههمان سهراچه

پێغه مبه ره که ی خۆی ﷺ ده باره ی ژماره ی سالانی ئه و ماوه یه ی، که لاوه کان له رۆژی خه ولیکه و تنیا نه وه ژماره ی به خه به ره ها تنه وه یان و پێژانی نی خه لکی و ولاته که ش به کاروباریان" تێیدا ماونه ته وه ژماره ی ئه و سالانه ش سێ سه د سال بوه به لام به سالی مانگی (هیلالی) نۆ سالی تریشی دیته سه ر فه رمایسته که ی خوداش (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا)، واته: نه گه ر ده باره ی ماوه ی مانه وه یان پرسیارت لیکراو، بێگومان تۆش زانیاریه که ته له سه ری نیه و، نه مه ش له لای خودا بهنده ئه و له وه لامدا هیه چ شتیک مه خه ره پروو، به لکو له وه لامی ئه و جوړه پرسیارانهدا بلێ: (خودا خۆی ده زانی ت چهند ماونه ته وه، هه وایی نادیاره کانی ئاسمانه کان و زهوی هه ر له لای خودا خۆیه تی: ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ .. به مانای که س ئه وه نازانیت ته نها خودا نه بی ت، جا کێ هه یه له بهنده کانی خودا به توانیت ئه و زانیاریانه به خودا بدات؟

ئه مه ی ئیمه ش (واته: ابن کثیر) گوتو ومانه رای پتر له یه که سه ی زانیانی ته فسیری له سه ره، وه کو رای (مجاهد) و زانیانی پێشین و پاشین (السلف والخلف)، به لام وته که ی (قتاده) که گوتوویه گوایه (دیدو بو چوونیکی له سه ره)، ئه وه دیاره ئه وه یه (ئه هلی کیتاب) ده ریان بریوه، که و (سێ سه د سال لاوه کان له ئه شکه وته که دا ماونه ته وه، واته به بی حساب کردنی ئه و نۆ سالی له سالتنامه ی (مانگی) حسابی بو کراوه، به لام به پێی سالتنامه ی (هه تاوی/ شمسی) ته نها سێ سه د سال ده کات. خۆ نه گه ر خودا وته ی ئه وانی بگێڕایه ته وه ئه و نه یده فه رموو: (وازدادوا تسعا). وه که له ئایه ته که شه وه به دیی ده کری ت، ئه م ماوه یه هه واییکه له خودا خۆیه وه نه که گێڕانه وه ی بی ت له زاری ئه هلی کیتابه وه ئه مه رای هه لبرێر رای (ابن جریر) شیه ره همه تی خودای لێ بی ت" (۱). بو ئه وه ی ماوه ی جیاوازی نیوان سالانی (هه تاوی) و (مانگی) بزانی.

(۱) تفسیر ابن کثیر، (۳ ۷۹) ..

"ئایا نو سائەکه ئەو جیاوازییەى نێوان هەردوو ژمارە حسابکراوەکەیه؟"

چەندین زانای دێرین و هاوچەرخی (تەفسیر) وای بۆچوون، لاوانى نێو ئەشکەوتەکە بەپێى سائنامەى (هەتاوى (شمسى) سێ سەدسال له ئەشکەوتەکەیاندا ماونەتەو، ئەم ژمارەیهش (۳۰۰ سال) بەپێى سائنامەى (مانگى/ قمرى) دەکاتە (۳۰۹) سال. جا ئەو نو (۹) سائەى دوايش ئەو جیاوازییەى نێوان هەردوو ژمارە حسابکراوەکەى سائنامەى (هەتاوى) و (مانگى)یە.

ئەو زانایانە (ئەو نو سائەى قورئان باسى کردوو) دەکەنە بەلگەى ئەک لەسەر ئەو، تەنها قورئان تاکە سەرچاوەى چیرۆکەکەیه، دیارە قورئانیش فەرمايشتى خودایە، ئەک فەرمايشتى پیغەمبەرى خودا ﷺ.

(ئیمام ابن کثیر) دەرپارەى (بوونى ئەو نو سائە بە جیاوازیى نێوان هەردوو حسابەکە) گوتووێت: "بێگومان میقدارى سالانى مانەویان لە ئەشکەوتەکەدا سێ سەد سال بوو، بەلام بە سائى مانگى (نۆسائى تریشى بۆ زیاد دەبێت) ئیدى بەپێى سائنامەى (هەتاوى) سێ سەد سائە، چونکە جیاوازیى نێوان هەردوو سائنامەکە لە هەر سەد سال جارێکدا سێ سائە، بۆیهش خودا دواى ئەو سێ سەد سائە فەرموویەتى: (نۆ سائى تریشيان زیاد کردوو، (ازدادوا تسعا)"^(۱).

بەلام هەندێک لە زانایانى هاوچەرخی بەم رایە قایل نین، وای دادەنێن لەگەڵ حسابەکەدا ناگونجێت.. یەکیک لەوانەش (عبدالرحمن الوکیل-ى خودالیى خوش بێت) لە لیکدانەوێ (الروض الأنتق)یدا بۆ ئەم وتەیه، دەنێت، (ئەم لیکدانەوێیهى ژمارەى سائەکان، بۆ کتیبى خودا ناشایستەیه، هەروەها بۆ فەرمايشتى خوداش

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۹).

هر ناشايسته، ده‌بين رسته (وَلِشُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) له
فرمايشتي خودا خوى بيت نهك وتديهك بيت له خه لكانى ديكوه گيرايسته وه، له
نايه ته كه شدا به لگيه كى وانيه به رهايى (مطلق) ناماژه بو ئه م ليكدانه وه يه
كات" (۱).

پیش نهو هه وهی کۆمه‌لی زانایان ب سه لمینن که (ابن کشیر) له غومنه هه ره دياره کانیا نه، ده بیته له وه بکۆلینه وه، تاخۆ جیاوازی نیوان هه ردوو سالتامه که له سی سهد سالدا، نۆ ساله؟ بو وه لامدانه وهی ئهم پرسیاره ش، پرسیاریکی دیکه ده که یه، (تایا جیاوازی نیوان سالی هه تاوی و سالی مانگی چه ند ه؟!.. میژو ونوسی هاوچه رخی ئیسلا می (احمد عادل کمال) له کتیبه کهیدا (جداول التقویم المیلادی المقابل للتقویم الهجرى) دا ده لیت:

(یهك رۆژ له سالی -ههتاوی- به میقداری (سی) دهقیقهو- ۵۵ ر ۵۵ ی چرکه) له
 رۆژیکی سالی -مانگی- زیاتره له لای عهره به کانیشت "رۆژ له کاتی ئاوابوونی
 خۆرهوهیه تا ئاوابوونی جاریکی تری له رۆژی دواتردا) مانگی سالی (مانگی/
 قمری)یش (۲۹ ر ۵۳۰ ۵۸۸) رۆژه.

(سالی مانگی)یش: (۳۵۴) رۆژو (ههشت سهعات) و (۴۸ دهقیقه) و (۳۶) چرکه (ثانیة)یه. واته نزیکهی (۱۱) رۆژی له (سالی ههتاوی) کهمتره، چونکه سالی (ههتاوی)-۳۶۵- رۆژو- شەش سهعات-و- ۹ دهقیقهو- ۹ر۵- چرکه^(۲).

دواى ئەم ھەژمارکردنە وردە دەیینن جیاوازی نیوان ھەردوو حسابە ھەتاوی و مانگیە کہ تەنھا نو سالن ینە، بەلکو لەوە زیاترە (ئیمامی - ئالووسی) یش لەم مەسەلەیی کۆلیوە تەووە تییینی جیاوازی نیوان ھەردوو سالە کە ی کردووە،

(١) الروض الانق بتحقيق الوكيل (٣ : ١٧٣).

(۲) جداول التقویم المیلادی الهجری لاحمد عادل کمال (۳-۴).

گوتووويهتى: (جياوازىي نيوان هەردوو سالنامەكە لەيەك سالدا - دە رۆژو - بىست و يەك سەعات و - يەك دەقيقەيه .

جا ئەگەر ئەمە جياوازىي يەك ساليان بىت، ئەواجياوازىي سەد (١٠٠) ساليان (هەزارو هەشتاو حەوت رۆژو، سيازەدە سەعات و چوار دەقيقەيه، ئەمەش دەكاتە (سى سالى بىست و چوار رۆژو يازەدە سەعات و شازەدە دەقيقە)، بەم پييه جياوازىي سى سەد ساليشيان دەكاتە (نۆ سالى و حەفتاو سى رۆژو، (نۆ سەعات و، چلو هەشت دەقيقە)"^(١).

كەواتە جياوازىي نيوان هەردوو جۆرە سالنامەكە نۆ سالى بى كەم و زياد نيه وەك قورئان ديارى كردوو، بەلكو پتر له (٧٣) رۆژيشى زياتره .

جا له بەر ئەم ژمارە زياترهى كە لەسەر (نۆسالى زيادەكە)ش پەيدا بوو، چەند زانايەك گوتووينا: (ئەمە هەوالتيك نيه له خوداوو، برپاردانى خوداش نيه، بەلكو ديارىكردنى وتەى ئەو كەسە پيشينانەيه، له بەسەرھاتى ھاوئلانى ئەشكەوتەكەدا ناكۆك بوونو، بىروپراى جياوازيان دەرپرپوه لەسەريان. جا ئەم كەسانە وەك چۆن لەسەر ژمارەى لاوہ كانيش بىروپراى هەمە جۆريان هەبوو، لەسەر ماوہى مانوہى لاوہ كانيش لەئەشكەوتەكەدا هەربىروپراى ليكجوداو جياوازيان هەبوو، بۆ نمونەش كۆمەليكيان وايان راگەياندوو، ئەو لاوانە سى سەدو نۆسالى لە ئەشكەوتەكەياندا ماونەتەو، بەلام ئەم وتەيهشيان راست نيه. چونكە ئەگەر ئەمە فەرمايشتى خوداو (هەوالتيك بوايه له خوداو) ئەوا زۆر وردو تەواو دەبوو، قورئانيش هەموو هەوالو بەسەرھاتو وتەيهكىشى بەوردى و تەواوى هيناوو بەم شپۆزە رايهيناوين .

هەنديك له زانايانى ديكەى ئىسلام گوتووينا: ئەم جياوازييه كەمە (واتە ئەو زيادەيه له نۆ سالىكە)ش گرنگ نيهو دەشيت، چونكە لەچوار مانگ كەمترە،

نهریتی عمره به کانش همر و ابووه، هميشه پارچه وپاشماوه کان ده برنو نه گهر له نيوه که متر بوو يټ باسيان نه کردووه، همر بويه ش قورنان نه يفه رمووه (نو سالي زياترو چاره که ساليك، يان نو سالي زياترو هفتاو سي رږوژي زياتریش ماوه نه ته وه) .. له م پرووه وه (ثالووسی) ده لیت: " دانانی جياوازييه که همر به ته نيا بو نو سال، له سر بنچينه ی به نزيکی دانانه يه تی، چونکه ماوه زياده که نه گه يشتو ته نيوه ساليك و وه رزيك له وه رز کانشی ته واو نه کردووه، بويه بايه خيکی ئه وتوی پي نه دراوه ^(۱) .

"رای راستر نه وه يه : نه مه هه والدانیکه له خوداوه"

ليړه دا، دواي هه لويسته يه که له ناست به لگه کانی همر دوو لادا، هه ول دده دين پای راستر يه کلابکه ينه وه .. به لگه کانی کومه لي يه که می زانايان، که ده لين (ماوه ي مانه وه ي لاوه کان له نه شکه وته که دا به سي سه دو نو سال ديار ي بکريت)، نه وه وته ي نه و پيشينانه يه، که پای جياوازو ليک جودايان له سر ژماره ي لاوه کانی نيو نه شکه وته که دهر برپوه . قورناني پير و زيش نه م وته يه ي له (باب ي) گيرانه وه ي وته و باسي نه و پيشينانه وه) هينا وه ته وه، به لگه کانی نه م کومه له ش له پرووی ورد بينی و، ژمير يارييه وه به هيژن.

به لام کاتيک گومانی جياوازي ژمير يارييه که دهره وينينه وه به وه ي گوايه عمره ب خويان نه گهر که رته کان له چوار که متر بين دايده ش کينن، بويه له مه وه نه گهر نزيکه ي هه شتا (۸۰) رږوژيش له و نو ساله زياتر مابنه وه، نه وه قه يدي ناکات گهر حساب نه کريت، بويه ني مه له گه ل کومه لي (جمهوری) زانايان دايان به وه ي، نه م هه واله (وَلِئْتُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) هه والدانیکه له خودا خو يه وه

دهرباره‌ی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له ئەشکه‌وته‌که‌دا، نه‌ك گێڕانه‌وه‌ی وته‌یه‌ك له‌وته‌ی پیشینان بی‌ت.

ئهم فهرمایشته‌ش بایه‌خی هه‌ردوو سالتنامه (هه‌تاوی) و (مانگی) یه‌که‌شی پاراستوه، واته ئهمه به‌سالتنامه‌ی (هه‌تاوی) - رۆمی ی - زاین) که (ده‌وله‌تی رۆمانی) ئه‌وسا کاری پێ ده‌کردو ده‌وله‌ته‌هاوچه‌رخه‌کانی خۆرئاواش به‌که‌له‌پوور لی‌یان گرتونه‌ته‌وه، سێ سه‌د ساله، به‌لام به‌سالتنامه‌ی (مانگی) ی عه‌ره‌بی - که (عه‌ره‌ب) له‌سه‌رده‌می جاهیلیدا له‌سه‌ری بوونو، به‌سالتنامه‌ی کۆچی (هیجری) داده‌نریت و موسلمانانیش له‌دوایدا کاریان پێ‌کردوه، سێ سه‌دو نۆ ساله. ئیدی ئه‌و نۆ ساله‌و، ئه‌وه‌که‌رتنه‌که‌مه‌ی لی‌ی داشکی‌نراوه، جیاوازی نی‌وان هه‌ردوو سالتنامه‌که‌یه.

سوودی برگه‌ی " قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا "

له‌رێی به‌هێزترین به‌لگه‌ی ئه‌وانه‌ی گوتبوویان (دیاریکردنی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له ئەشکه‌وته‌که‌دا به‌پرای که‌سه‌پیشینه‌کانی شوینکه‌وتووی کتیبه‌کانی دیکه‌ی خودان، (واته به‌پرای ئه‌هلی کیتاب) ده‌بی‌ت، قورئانی پیرۆزیش له‌دوای هینانی وته‌که‌یانه‌وه، ده‌فه‌رمو‌یت (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) ئهمه وه‌ك ئه‌وه وایه قورئان ئه‌و وته‌یه‌ی ئه‌وان ره‌ته‌ده‌کاته‌وه‌و به‌تال و پووجه‌لی ده‌کاته‌وه‌و، وایشی له‌قه‌له‌مده‌دات، له‌سه‌ر بنچینه‌ی زانستیکی راست نی‌ه و رینماییشمان ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌که‌ بۆ زانستی خودا بگێڕینه‌وه.

(عبدالرحمن الوکیل) له (تحقیق الروض الانف) دا گوتویه‌تی : لی‌کدانه‌وه‌که‌ی (ابن هشام) بۆ فهرمایشته‌که‌ی خودا (ولبشوا في كهفهم) لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی نایابه

(بهیپی ئهوهی لهم فهرمایشتهدا وتی پیشینهکان هاتوه) ئهم وتهیهش به وتهی (ئههلی کیتاب) دادهنیت، بهم رهنکه تیگه یشتنیشمان له نایه ته که پیکو راست دهیتهوه، ههر ئهمهش له گهڵ پرستهی دواتریدا (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) دا پیک دهکهویت چونکه گهر دهستهواژهی (ولبثوا) له فهرمایشتی خودا خۆی بویه ئهوا فهرمایشته کهی خۆی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) هیچ مانایه کی نه ده بوو. (۱)

به لām کۆمهلی زانایان ئهم لیكدانهویه په سه ندناکه نو ئه و به ره له سستی یهش لاده بنو، وای داده نیتن که ههر دوو پرسته که له فهرمایشتی خودان، واته پرستهی (ولبثوا فی کهفهم...) و پرستهی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) ..

لیردها پوختهیه که به سوودی پرستهی پاشینهی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) دیتینه وه له گهڵ روون کردنه وهی هاو پیکبونی به رامبه به پرستهی پیش خۆی که (امامی الوسی) هیناویه تی یه وه .. (ولبثوا فی کهفهم) پرستهیه کی به رای و ده سپیکراوی روونکراویه، له فهرمایشتی خودا (فضرنا علی اذانهم فی الکهف سنین عدا) دا پوخت کراو ته وه. ههر له سه ر ئهم بنچینهیهش فهرمایشته کهی تری خودا (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) بریار ده دات له سه ر ئه وهی ماوهی مانه وه یان له و خه ولیخستنه دا ئه وه نده بووه، که ئاماژه مان بو کرد، وه که ئه وهی به فرمویت (بلی ههر خودا خۆی ئاگادارو زانایه له ماوهی مانه وه یانداو، ئه و زانیارییه شی به ئیمه ی داوه و، ئهم زانیاریهش ئه و حقه راست و دروستیه هیچ گومانیککی له سه ر نیه.

سوودی دواخستنی ئهم روونکردنه وهیهش ده رباره ی ماوهی مانه وه که یانه، بو ئه وهیه ئاگادارین، له سه ر ئه وهی کهسانی پیشینهکان له سه ر ماوهی مانه وه که یان ناکۆک بوون، وه که چۆن له سه ر ژماره ی لاوه کانیش ناکۆک بوون، بۆیه دوا به دوا ی

(۱) الروض الانف - بهرگی سی (۳) لاپه ره (۱۷۲-۱۷۳) په راوێژ.

ناکۆکیان و لیک جودایی بیروراکانیان له سهر ژماره‌ی لاوه‌کان ئهم روونکردنه‌وه‌یه‌ی هیناوه.

پاشگری رسته‌ی دوايش به فهرمانی (قُلْ / قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُوا) هیناویتی تاهه به پاشگری^(١). (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ) یش بیگيریتته‌وه، پاشان بۆ ئه‌وه‌شه به‌لگه بیته له سهر ئه‌وه‌ی ئهم چیرۆکه له نادیار (غیب) هوه به پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ گه‌یه‌نراوه تاكو بیته موعجیزه‌یه‌کی تر بۆی^(٢).

هه‌روه‌ها (ئالوسی هه‌لۆیسته‌یه‌کی نایابو زیره‌كانه‌ی له‌ئاست ئه‌و وته‌یه‌شدا کردووه، كه درابووه پال (ابن عباس) خودالییان رازی بیته - لیه‌وه گيرپرابووه‌وه كه‌وا گوتوویه‌تی: "وته‌ی كه‌سانی پیشین ده‌باره‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌كان له ئه‌شكه‌وته‌كه‌دا بۆ دیاریکردنی ماوه‌كه‌یان به‌راست داده‌نریت) قورئانیش ئه‌و وته‌یه‌ی به‌فهرمايشتی (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُوا) به‌تالکردوته‌وه. هه‌روه‌ها (ئالوسی) رای (ابن عباس) مان ده‌باره‌ی ژماره‌ی لاوه‌كانی نیو ئه‌شكه‌وته‌كه‌ بۆ به‌راست داده‌نیت وای بۆچووه ژماره‌یان هه‌وت كه‌س بووه‌و، هه‌شته‌میان سه‌گه‌كه‌یانه، سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ش خودا له‌دوای رسته‌كه‌یه‌وه فهرموویه‌تی: (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ) ئهم به‌دوا داچوونه‌ش مه‌سه‌له‌ی زانینی ژماره‌كه‌یان هه‌واله‌ی زانست و علم‌ی خودا ده‌كات، ئه‌و وته‌یه‌ به‌درۆ ناخانه‌وه كه (ژماره‌كه‌یان هه‌وت بووه‌و هه‌شته‌میان سه‌گه‌كه‌یان بووه، ئیدی بۆچی لی‌رده‌ا فهرمايشته‌كه‌ی دواتر كه به‌دواداچوون (تعقیب) ه له‌سهر ژماره‌كه (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُوا) رینگر بیته له پشت به‌ستن به‌و هه‌واله‌ی پیشتریه‌وه؟!

(١) نێمه وشه‌ی پاشگری (التذیل) بۆ شیوازی قورئان بریار ناده‌ین، به‌لكو باشتر وایه رسته‌ی (ختم الاية بكذا - نایه‌ته‌كه به‌وه كۆتایی پێ هیناوه) به‌كاریه‌نین. (نوسهر)

(٢) روح المعانی (١٥: ٢٥٢)

(ئالوسی) گوتویه: (وادیاره ئهمه له زانییه کی وهك (ابن عباس) وه- خودا لیبی رازی بیت - (واته: كه ده رباهای ماوهی مانه وهی لاوه كانه) به راست نه هاتوه، بیگومان وتهی پیشتری ده رباهای ژماره ی لاوه كانی نیو نه شكه وته كه به راست هاتوه، كه گوتویه تی (ژماره یان ههوت كهس بووه، هه شته میان سه گه كه یان بووه) له كاتیكدا خوداش له دوای باسكردنی ئهم ژماره یه وه فرمووشیه تی: (هه ر خودا ژماره كه یان ده زانیته "قُلْ رَبِّيَ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ" هیچ جیاوازی یه كیش له نیوان هه ردوو فرمایشته "قُلْ رَبِّيَ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ" و، "قُلْ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا" دا نیه ئهی بۆچی ئهمه یان ده لاله تی كردۆته سه ر ره تكدردنه وه به تال كردنه وهی وته كه و، ئه وی تریشیان ده لاله تی نه كردۆته سه ر ره تكدردنه وه كه" (۱).

"به لگه داریتی (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) له سه ره به چا و گبونی قورئان"

زانیانی ئیسلام هه لۆیسته یه کی هیواش و له سه رخۆیان له ئاست فرمایشته (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) دا کردوو وه هه وڵیاندا وه حیکمه تی دیاریکردنی ئهم فرمایشته بدۆزنه وه.

پوخته ی دیلو بۆ چونیشیان ئه وه یه: ئهم ڕسته یه (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) ده لاله تیکی ئاشکرا ده کاته سه ره به چا و گبونی قورئان، واته ئاماژه بۆ ئه وه ده کات، قورئان سه رچاوه ی چیرۆکه کیه وه له خودا وه نێردرا وه ته خواره وه، نهك کتیبیکی دانراوی پیغه مبه ر خۆی بیت ﷺ رووکاری ده لاله ت کردنه وه که شی ئه وه یه: - ئایه ته که بیگومان (دوو سالنامه ی (هه تاوی) و (مانگی) ی له مه ر ماوه ی مانه وه ی لاوه کان له نه شكه وته که دا) له خۆگرتوه: (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَأَزْدَادُوا

قَسْعًا).. ماوه کهش به حسابی سالی (ههتاوی) سی سهد سال بووهو، به حسابی سالی مانگیش نو سال و کهرتیکی بو زیاد ده کریت.

ئهمهش ههوالدانیکه له خوداوه به پیغه مبه ره کهی خوی ﷺ. خو نه گهر قورئان له دانانی پیغه مبه ر ﷺ بوايه، ئەوا چۆن دهیزانی ئەو ماوه یه سی سهدساله؟ له کاتی کدا. (ئه هلی کیتاب)یش له جووله کهو دیا نه کان نه یانده زانی، ههروهها پیغه مبه ر ﷺ (بینگومان که سیکی نه خوینده واریش بووه) نه شیده زانی، ئەوماوه یه به حسابی سالی مانگی: (سی سهدو نو سال)بووه.

وشه ی (وازدادوا)ش ئەم مانایه دهدات، ئەم (نو ساله) زیاد کردنی که بو ساله ههتاوییه که، چونکه جیاوازی نیوان ههردوو جۆره سالنامه که شه.

بینگومان جووله که کانیش گرانی ئەم پرسیاره یان ده زانی. هه ربۆیهش پرسیاره که یان ئاراسته ی پیغه مبه ر ﷺ کردۆته وه، ههروهها زانیو نیشیا نه ئەمه به لگه وه ده لاله ته له سه ر کاری پیغه مبه ریتیه که ی و ﷺ له سه ر په یامه که شی له حاله تی وه لامدان ه وه دا. وه لامه که ی خوداش بو بریاردان له سه ر ئەو حه قیقه ته هاتو وه، بو زیاد کردنی به لگه یه کی تری بنه بریش بو سه ر به لگه زۆره کانی له سه ر ئەوه ی بینگومان ئەم قورئانه فه رمایش تی خودای پاک و میهره بانه و، خودا به سرووش بو پیغه مبه ره که ی خوی ﷺ ناردو وه.

"چه ند به لگه یه کی دی له سه ر به چاو گبوونی قورئان"

ئهمه ی پیشو هه رتا که به لگه یه ک نیه له سه ر چاو گداریتی قورئان. به لکو هه موو چیرۆکه که بو ئەو ده لاله ته هاتو وه، هه ربۆیهش مو عجیزه یه ک بو وه له مو عجیزه کانی پیغه مبه ری خودا ﷺ.

ئهو به لگانه ی تریش لهم رو وه وه، ئەمانه ن:-

- ١- فرمایشته که ی خودا (إِنَّهُمْ فَتِيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ)، وێرایی دیاریکردنی حالهتی تهمه‌نیان که لاو بوون.
- ٢- فرمایشته که ی خودا (وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَاوُرٌ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ) نهم ئایه‌ته که پیشتر به‌دریژی مانا که یان لێکدا یه‌وه، وێنا کردنیکی وردی بزواتی خۆره.
- ٣- فرمایشته که ی خودا (وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ) : به‌م شیوه‌یه که (له گۆشه‌یه‌کی پانتایی ناوه‌راستی نه‌شکه‌وته که دا بوون) وێنه‌گرتنیکی وردی شیوه‌ی پالکه‌وتنیانه له‌نیۆ نه‌شکه‌وته که دا.
- ٤- ئه‌وه‌ی له وێنه‌گرتنی پیشووی جیگه‌ی نه‌شکه‌وته که یانه‌وه له پرووگه‌ی ده‌رگا که شیانه‌وه لێی ده‌فامریته‌وه.
- ٥- فرمایشتی خودا: (وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ) له‌گه‌ڵ ئاماژه‌ بو (کراوه‌یی چاویان) وێرایی ئه‌وه‌ش که نوستوون.
- ٦- فرمایشتی خودا (وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ) و وێنه‌گرتنی جموجوولی هه‌لگیرانه‌وه‌ی لاشه‌کانیان له‌نیۆ نه‌شکه‌وته که دا.
- ٧- فرمایشتی خودا (وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ) دیاریکردنی جیگه‌ی سه‌گه‌که‌و ئه‌وباره جه‌سته‌یه‌ی، که به‌سه‌ریدا خه‌وتبوو.
- ٨- فرمایشتی خودا (لَوْ أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلَمْتَ مِنْهُمْ رُعبًا) له‌گه‌ڵ ده‌لاله‌تی ئه‌و راستیه‌ی، که پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئاگاداری حاله‌ته‌که‌شیان نه‌بووه، چونکه له‌م ئایه‌ته‌دا ئامراز (لو) پیتی قه‌ده‌غه‌کردنه، بو قه‌ده‌غه‌کردنێک، چونکه پیغه‌مبه‌ر ﷺ خۆی لێیان هه‌له‌هاتووه له‌ترسان رای نه‌کردووه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئاگاداری و بینهری حاله‌ته‌که‌یان نه‌بووه، ئیدی

چۆن ئهو هه موو شیکارو باسه وردانهو، ئهو وینه گرتنه وردبینییانهشی زانیوه، که هیچ کهسیکی دیکه نه یزانیون؟!

۹- فرمایشتی خودا (قَالَ الَّذِيكَ عَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا) و ناماژه کردن بو بنیاتنانی مزگه وته کهش که بیرو پای ئه و که سه حاکم و کار به ده ستانه یان بوون، که پای خویان به سهر شیوازی مه سه له و کاروباری ناشتنی تهر مه که کانیاندا سه پاندوه.

۱۰- دیاریکردنی وته کان له باره ی ژماره ی لاوه کان له سی و ته دا، که چواره میان نیه.

۱۱- فرمایشتی خودا: (وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمَانِيَةٌ مِنْهُمْ كَلْبُهُمْ) که وته ی هه ره راسترو یه کلا که ره وه یه له سهر ژماره یان.

۱۲- فرمایشتی خودا (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ) و، ناماژه ی بو هوی هاتنه خواره وه ی نایه ته که و، له بیرچوونی پیغه مبه ره ﷺ که به لیئنی وه لامدانه وه که ی به خواستی خودا و گوئنی (ان شاء الله) وه په یوه ست بکات، جگه له دوا که وئنی (سرووش) له سهر وه لامه که ی به هوی ئهو له بیرچوونه وه یه وه.

۱۳- ئه وه ی له رپوا یه ته کاندایه ده رباره ی هوی هه یه کانی هاتنه خواره وه ی قورئان و ده رباره ی دوا که وئنی هاتنه خواره وه ی (جبریل) - سلوی لی بیئت - بو لای پیغه مبه ره ﷺ له گه ل ئه مه شدا زۆر پیویستی پی بووه، به تایبه تیش، که به لیئنی به موشریکان دابو له سهر وه لامدانه وه ی پرسیاره کانیان له روژی سبه ییندا و، هه ر جاری کیش، ده چوونه لای و ئه ویش پیی ده فه رمون: (هیشتا سرووشم بو نه هاتوه)، ئه مه ش وای لینه کردن گومان و پرو پا گهنده له دژی بلا و بکه نه وه، دیاره ئه مه ش نا ره هه تی و ئازاریکی زۆری به پیغه مبه ره خودا ﷺ گه یاندوه.

۱۴- فرمایشتی خودا (وَلِكُلُّوْا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ) و جهخت کردنه سهر دیاریکردنی ئه و ماوهیه وهك باسمان لیوه کرد..

۱۵- فرمایشتی خودا (وَأَزْدَادُوْا تَسْعًا) و دیاریکردنی ئه و سالانهش به بیژه (لفظی) ئه و زیاد کردنه ی که ئاماژه بو جیاوازی نیوان ههردوو جوړه سالنامه (ههتاوی و مانگی)یه که دهکات.

"حیکمهت له بهدواداچوونی قورئان بو چیرۆکهکانی"

وهك تیبینی دهکریت قورئانی پیرۆز بهچهند نایهتیک بهدواداچوون و لیکدانهوهی له سهر ئه و چیرۆکانه ههیه که هیناونهوه، له و بهدوا داچوونهشدا گرنگترینی ئه و مانایانهی چیرۆکه که و ئه و بهلگه و دهلالهت کردنانهشی دیاریکردوه، که لییه وه وهردهگیرین، له گهڵ دیاریکردنی ئاتاجی موسلمانان بهدهرس و عیبهتیهکانی ئه و چیرۆکانه. ئه م بهدواداچوونه قورئانهشی چهند مهسهلهیهکی وهك ئه مانه ی لای خواره وه مان بو نیشان ده دات:-

۱- بینگومان چیرۆکهکانی قورئان بو گیرانهوهی خودی بهسهرهات و رووداو نیه، بهلکو ئه مه ئامرازیککی سهرکه و تووانهیه بو گهیشتن بهچهند ئامانجیککی پاک و چهند نیازیککی بههادر.

۲- قورئان داوامان لیّ دهکات، که نیاز و مه بهست له چیرۆکه که دا بهدی بکهین و په ی به و زانسته ببهین و ههلوێستهشی له سهر بکهین و، لیّ وردبینه وه و مامهله ی چاکی له ته که دا بکهین.

۳- قورئان داوامان لیّ دهکات، خۆمان ماندووکهین له لیکدانهوهی ورده کارییهکانی چیرۆکه که دا، واته له و مهسهله وردو گرنگانهیدا که نه له قورئان و فرموده ی راست (صحیح)یشه وه تیشکیان نه خراوته سهر، بهلام

نابیت خۆمان به پرونکردنهوهی لایه نه شاراوو نه زانراوه کانی ئهو چیرۆکانهوه
خهریک بکهینو، کهسانو زهمه نو جیگه کانی دیاریبکهین، به لکو له جیاتى ئه وه
پێویسته ئاوړ له په ندو ئاموژگارى و نیازو مه به سه ته کانی بدهینه وه.

٤- قورئان داوامان لى ده کات، شوینکه وتووی ئهو بیروباوه رو ریبازه بین که له
چیرۆکه کانه وه ده یا نغه ی نه پوو، ئه مه ش به و جوړه ی مه به سه ت و ئاما بمان تیدا
هه بیته و له پرتی ئهو چیرۆکانه وه هه ولی به دی هینانیا ن بدهین.

"به دوا دا چوونی قورئان بو چیرۆکی هاوه لانی نیو نه شکه وته که"

به دوا دا چوون و لیکۆلینه وه ی قورئان بو چیرۆکی هاوه لانی نیو نه شکه وته که له م
نایه تانه ی خواره وه دایه، که خودای په روه ردگار تییاندا فه رموویه:

﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ
دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ (٢٧) وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا
قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ
يَسْتَعِيشُوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾
أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الثَّوَابِ
وَحَسَنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ (الكهف)

واته: "ئه‌ی پیغه‌مبەر بلیّ خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌ی چه‌نده‌ شه‌و لاوانه‌ له‌ نه‌شکه‌وته‌که‌یاندا ماونه‌ته‌وه‌، یان له‌ رۆژی به‌خه‌به‌ره‌یه‌نانه‌وه‌یان و پاشان مراندنیان تانه‌مپۆ خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌که‌ی چه‌نده‌، جاتۆش هه‌ر له‌و راستیه‌ به‌روانه‌ که‌ خودا چه‌نده‌ بیناو بیسه‌ره‌و هیچ شتیکی له‌به‌رچاو ون نابیت و، هیچ شتیکیشی لیّ تیک ناچیت، خه‌لکی ئاسمانه‌کان و زه‌ویش جگه‌ له‌ خودا هیچ سه‌ره‌رشته‌کارێکی دیکه‌یان نیه‌ سه‌ره‌رشتی کاروباریان بیت، هه‌روه‌ها هیچ که‌سیکیش به‌شداریی حوكم و دادوه‌ریی خودا نیه‌. جا ئه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ (له‌ویشه‌وه‌ بۆ هه‌ر موسلمانیک به‌رده‌وام) به‌ له‌سه‌ر خویندنه‌وه‌ی قورئان، که‌ به‌سه‌رووش ناردوومانه‌ بۆت، ته‌مه‌ کتیبی په‌روه‌ر دگارتو هیچ که‌سیک ناتوانیت له‌ وتاری خودا بگۆڕیت و جگه‌ له‌ خوداش هیچ په‌ناگه‌ و پشتیوانیک نیه‌. پاشان تۆ هه‌ر له‌ گه‌ڵ شه‌و هه‌ژارو که‌م ده‌ستانه‌دا (وه‌ک بیلال و ابو ذر و ابن مسعود و سه‌لمانی فارسی و سه‌هیب و شه‌وانی دیکه‌دا) دانیشه‌و ئارام بگره‌ له‌ دانیشتن له‌ گه‌ڵیاند، چونکه‌ هه‌ر شه‌وان، به‌یانیان و ئیواران له‌ خودا ده‌پاڕینه‌وه‌ و به‌ته‌مای ره‌زامه‌ندی خودان. ده‌تۆش شه‌م موسلمانه‌ هه‌ژاران به‌که‌م مه‌زانه‌و چاویان لیّ مه‌ترووکینه‌و مه‌روانه‌ بۆ ده‌وله‌مه‌ندان تا پاڕییان بکه‌یت، ئایا ده‌ته‌و یت کۆڕ و کۆمه‌لی ژیا‌نی دنیا‌ت به‌ دانیشتن له‌ گه‌ڵ ده‌وله‌مه‌ندان و ده‌سپۆیشه‌واندا پاڕاییه‌وه‌؟! له‌ گه‌ڵ شه‌وه‌دا، حا‌له‌تی ده‌وله‌مه‌ندیی دیار ده‌یه‌کی کاتی و له‌نیۆ چووه‌، بۆیه‌ نابیت گوێپا‌یه‌لی شه‌وه‌سانه‌ بیت، که‌ دڵ و ده‌روونیانمان (به‌هۆی کرده‌وه‌ خراپه‌کانیانه‌وه‌) له‌یادی خۆمان بی ناگاکردووه‌و، شه‌وانیش شوێنکه‌وتووی هه‌وا و ئاره‌زووی خۆیان بوون و له‌و کاره‌ ناله‌بارانه‌یاندا له‌سنوور تێپه‌ریوون.

هه‌روه‌ها ئه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ شه‌وانه‌ی دلیان له‌یادی ئیمه‌ بی‌ئاگایه‌، پێیان بلیّ: (هه‌ق شه‌ویه‌ خاوه‌نی مو‌لکه‌ که‌ دادوه‌ری تیدا ده‌کات، هه‌ق له‌ په‌روه‌ر دگارتانه‌ویه‌، جا هه‌ر که‌سیک به‌روای پیده‌کات باپی بکات و، هه‌ر که‌سیکیش نایه‌و یت بابی باوه‌ر

بیّت، هه‌رکەسە بەئارەزووی خۆیەتی و، ئەمە بەزۆرکاری نیە، بەلام دواایی ئیمە ناگری دۆزەخمان بۆ ئەو زالم و کافرانە ئامادە کردوو، هەموو شوورەو دیواره‌کانی ئەو دۆزەخە چوار دەوری تەنیوون، خۆ ئەگەر لەو دۆزەخدا لەبەر زۆری تینویتیان داوای ئاو بکەن، ئەوا ئاوێکی وەها گەرم و توندو تیژیان بۆ دینن کەوا وەك ئاسنی تاووە وایەو دەمو چاویان دەبرژنیّت، ئەمەش خراپترین خواردنەوێهە فریایان دەخەن، ئەو دۆزەخەش ژینگەیه‌کی زۆر خراپ و نالەبارە.

جا ئەوانەیی باوەریان بەخودا هێناوەو شوینکەوتووی پێبازەکەیی بوون و کارو کردووی چاکیان کردوو، ئیمە پاداشتی چاکەکاران، ون ناکەین، ئەوچاکە کارو ئیماندارانە دەخەینە نیۆ بەهەشت و باخاتیکیه‌وه، جۆبارو روبارەکانیان لەژێردا دەپواتو، تیایدا چەندین بازنەیی ئالتوون و پارچە پۆشاکیی سەوزو ئاوریشمین لەبەردەکەو بەرگی تەنک و ئەستووری تێدا یەو، لەسەر تەختی شانداران پاللی لێ دەدەنەو، ئەمەش باشترین پاداشتەو، شوینی بەهەشتەکەشیان باشترین شوینی لەبارو گونجاو بۆیان."

هەندیک ئاماژەو وتەیی نەستەقی نیۆ ئەم بەدواداچوونە:

١- فیرمان دەکات ئەدەبمان لەگەڵ خودا چۆن بیّتو، پاشان هەموو کاروبارو مەسەلەو زانیارییه‌کی تایبەت بەچیرۆک و پروداوێکان بۆ زانستی هەمە لایەنەیی خودا بگێڕینەو، وەك لەفەرمايشته‌کەشیدا هاتوو: (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا).

٢- فیری ستایشکردنی خوداو سوپاسگوزاریان دەکاتو، کە دەبیّت بەشیوێهەکی هیجگار زۆر ستایشی بکەین، وەك لەم فەرمايشته‌شیدا دیارە (ابصر به واسمع) ماناکەشی واتە: (خودا چەند بێنەر و چەند بیسەرە!!)، چونکە دیتنی خودا هەمەگیرەو هەموو شتێک لە وجوددا دەگرێتەو.

۳- خودا هه‌رخۆی سه‌ربه‌رشتیارو هه‌لسورپینه‌ری کاروباری خه‌لکی یه‌و، هه‌یج که‌سیکی دی جگه‌ له‌خۆی شایسته‌ی ئه‌و جو‌ره سه‌ربه‌رشتیاریتیه‌ نیه‌، هه‌رکۆمه‌له‌ خه‌لکیکیش که‌سیکی دی جگه‌ له‌خودا بکه‌ن به سه‌ربه‌رشتیارو کاروباری خۆیانی پێی بسپێرن، سوودیکیان پێی ناگه‌یه‌نیت. بۆیه هه‌یج سه‌ربه‌رشتکارێک له‌جیاتى خودا نیه (مَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ).

۴- بێگومان خودا پێویستی به‌هه‌یج هاوبه‌شیک نیه‌و بێ باکه له که‌سانی جیهان، هه‌ربۆیه‌ش که‌س له‌حوکمیدا به‌شدار نیه (وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا).

۵- بانگه‌وازیکه‌ بۆمان، که‌ داواى خۆیندنه‌وه‌ی قورئان و لیۆردبوونه‌وه‌ی و تێگه‌یشتنی ماناکانی و گۆزه‌ران پێی و بانگه‌واز بۆ لای قورئانمان لێ ده‌کات. ئه‌م جو‌ره خۆیندنه‌وه‌یه‌ی قورئان ژيانى دڵان و گیان و جه‌سته‌کانیشی تێدايه‌: (وَأَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ).

۶- قورئان هه‌والی ئه‌وه‌شمان پێی ده‌دات که‌، فه‌رمایشته‌کانی خودا هه‌یج گۆرانکاری و ئالوگۆریکیان به‌سه‌ردا نایه‌ت. وشه‌کانی ئه‌م فه‌رمایشته‌ن له‌مه‌گه‌ری خواست و نیازه‌کانیه‌تی، په‌ل ده‌هاون بۆ هه‌موو ئه‌و پێسا گشتییانه‌ی، که‌ ژيانى مڕۆڤه‌ راگیر ده‌که‌ن، بۆه‌موو ئه‌و به‌لگه‌و نیشانه‌و نایه‌ته‌ هه‌کیمانه‌یه‌ی قورئان که‌: (لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ).

۷- قورئان فه‌رمانی ئه‌وه‌شمان پێی ده‌کات، که‌ له‌گه‌ڵ پیاوچاكاندا بیه‌و، لییان بێ ئاگا نه‌بین وچاویان لێ نه‌نووقێن، له‌م پڕوه‌شه‌وه‌ ئارامی و خۆراگریه‌کی وه‌هاش بۆ ده‌رووغان مه‌یسه‌ر بکه‌ین، که‌ به‌توانین هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و پیاوچاكانه‌دا بژین: " (وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ. وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

۸- قورئان هه‌وایی ئه‌وه‌شمان پێ ده‌دات، که هه‌رکه‌سێک خۆی له پیاوچاکان دا‌بریت، ده‌ستبه‌رداریان بیت، وه‌ک ئه‌وه وایه ژیا‌نی دنیا و شته‌ جوانه‌کانی دنیا به‌ته‌نیا به‌وازیت: (وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

۹- (خه‌لکی) له دوو کۆمه‌ڵ پێکدێن، سێ هه‌میان نیه، یه‌که‌میان: کۆمه‌ڵی چاکان، ئه‌و باوه‌رداران‌ه‌ی شه‌وو روژ له‌خودا ده‌پارێنه‌وه‌و خوا‌زیاری رێبازی راست و په‌زامه‌ندیی خودان. دوه‌میشیان: کۆمه‌ڵی ئه‌و کافرو سته‌مکارانه‌ن، که دلیان له‌یادی خودا بێ نا‌گایه‌و دوا‌ی هه‌وا و ئاره‌زووه‌کانیان که‌وتوون و ژیا‌نی خۆیان شی‌واندوه‌و. هه‌رکه‌سێکیش واز له‌چاکان و مرو‌فه‌ ئیمانداره‌کان بێنیت، ئه‌وه بێ‌گومان هه‌ر له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵه‌ خراپه‌که‌ی دیکه‌دایه‌.

۱۰- هه‌روه‌ها قورئان ده‌لاله‌ت ده‌کاته سه‌ر ئه‌وراستییه‌ی، که باوه‌ره‌یتان به‌خودا ئه‌و سیسته‌مه‌ رێکوپێکه‌یه‌ ژیا‌نی مرو‌ف کۆ ده‌کاته‌وه‌و، ئه‌و رایه‌له‌ پته‌وه‌شه‌، که گه‌ردیله‌کانی ئه‌م ژیا‌نه پێکه‌وه‌ ده‌به‌ستیته‌وه‌و یه‌کیان ده‌خات. جا ئه‌گه‌ر ئه‌م سیسته‌مه‌ له‌نیۆ به‌جیت، ئه‌م رایه‌له‌ش بپ‌چریت، ئه‌وا گه‌ردیله‌کانی ژیا‌نیشی په‌رش و بلا‌و ده‌بنه‌وه‌و ون ده‌بن، ده‌بن به‌و سنووربه‌زاندنه‌ پشت گوێ خرا‌وو گوم بووه‌ی، که هیچ خێرو چاکه‌یه‌کی تیدا نیه: (وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا).

۱۱- ئیسه ئه‌وه‌مان لی‌ خوا‌زاروه (واته به‌شی‌وازیکی روونی بانگکردن و پاسپاردن و به‌ به‌ل‌گه‌و روونکردنه‌وه‌و پێناساندنه‌وه‌) لی‌مان خوا‌زاروه، هه‌ق به‌ رو‌شنی و به‌ناشکرا بۆ خه‌لکی روونبکه‌ینه‌وه‌و رێ نیشانده‌ریان بێن بۆ ئه‌و هه‌قه‌و، بانگیان بکه‌ین بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ هه‌قدا بن، به‌م په‌نگه‌ش ئه‌رکه‌که‌مان به‌جێ ده‌گه‌یه‌نریت: (وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ^ط).

١٢- خەڵکی سەر به ستن که چ ریگایه که ده گرنه بهرو، دواي چ کۆمهڵێک ده که ون، ئیمه له سه رخاڵی لیكجیابوونه و هی ریگاگان ده یانوه ستین و ریگاگانیا ن پئی ده ناسین، ئه وانی ش به خواستی خویان، یان ریگای باوهر، یان ریگای بی باوهریی، هه لده بژین، (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ).

١٣- بۆ ئه و هی یارمه تییا ن بده ی ن له سه ر هه لبژاردنی راست و، له سه ر دوور که و تنه وه له رپیی چه و ت، ئاکام و کۆتایی ریگاگانیا ن پیشان ده ده ی ن، بۆ نمو نه باسی چه ند دیمه نیکی به هه شت و نیعه مه ته گانیان بۆ ده که ی ن، ههروه ها باسی چه ند دیمه نیکی دۆزه خو و ئازار و ئه شکه نه جی کانی دۆزه خیا ن بۆ ده که ی ن.

١٤- دنیا خانه ی کار کردنه و، رۆژی دوا ییش خانه ی پادا شته، جا هه رکه سیك له دنیا دا رپیی چاک بگریت به رو، باوهر بی نی و کاری چاکه بکات، ئه و خودا پادا شتی ئه و که سانه ون ناکات که رای چاک ده گرنه به ر، (إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا).

١٥- سه ره رایی ئه و هی هه ردو و کۆمه لئێ ئیما نداران و کافرانی ش له ژیا نی نۆ دنیا دا هاو به شن، به لām له ئاکام و چاره نووسی رۆژی قیا مه تیان دا لیك جیا ن، به هه شته که ی باوهر داران با شترین پادا شت و، چاکترین شوینی هه وانه و هیا نه و، ناگری دۆزه خه که ی کافرانی ش خرا پترین خۆراک و خوار دنه وه و، خرا پترین شوینی ما نه وه شیانه .. ئای چه ند جیا وازو له یه که دوورن، ئای چه ند جودا و نا ته بان هه ریه که له (چاکه) و (خرا په)، (به هه شت) و (دۆزه خ)، (پادا شت) و (سزا) ..

"پوختهی گرنگترین وانهکانی ئەم چیرۆکه"

له کۆتایی لێدوانماندا دهربارهی چیرۆکی هاوههڵانی نیو ئهشکهوته که ههڵۆیستهیه که دهکهین، بۆ ئهوهی گرنگترین وانه و ئاماژه و پهندی لێ وهرگیرای لێ تۆمارکهین:-

۱- بێگومان کافران له نیو خۆیاندا هاوکاری یه کدی دهکهن و، ههڵۆیست و راویژیان یه که دهخه ن بۆ بهر بهر هه کانی ی بانگهوازی هه قو، به پروودا وهستانی، وهك چۆن قوربهشیهکان و جووله که کان هاوکاری یه کدیان کرد له ئاراسته کردنی راسپاردهکانیاندا بۆ پیغه مبهری خودا ﷺ.

۲- جووله که کان توندترین دوژمنایهتیان بۆ موسلمانان ههیه (وهك قورئانیش به راشکاوی ئەم راستیهی دهخستوه). ههروهها زۆرترین رقیان له موسلمانان ههیه، وهك لهو پرسیاره قورس و ئالۆزانه شدا ئەم رقه به دیار که وتوه، که ئاراسته ی پیغه مبهریان ﷺ کردوه.

۳- جووله که کان وهستای خراپه و شیواندن، بۆیه کهسانی خراپی هاوشیوهیان په نایان بۆ ده بن، تاكو له سهردهستی ئهوان فیڕی خراپه و شیواندن بن، وهك چۆن قوربهش له وانه وه فیڕبون.

۴- بۆ زانینی پرووداوهکان و ورده کارییهکانی ئه و چیرۆکانه، پێویسته تهنها پشت به قورئان ببهسترت و له سنووری قورئان تیپه پنه بیت بۆ وتهی ئیسرایلیات و ئهفسانهکانیان.

۵- دیارینه کردن و لهخۆ وه دهسنیشان نه کردنی لایه نه نه زانراوهکانی قورئان، سهبارهت به و کهسه نه زانراوه و کات و جیگه نه زانراوهکانی پرووداوهکانیش.

۶- چیرۆکی هاوههڵانی نیو ئهشکهوته که، له دیارترینی ئه و به لگانه ی قورئانه دهرباره ی ئه گهری بوونی پله ی (کرامات) بۆ بهنده چاکهکان و، پهیدا بوونی له

جیهانی واقیعدا، چونکه ئەم چیرۆکه ئاماژەی بۆ چەندین حالەتی (کرامات)ی ئەو لاوە باوەردارانە کردووە، کە بۆیان پەیدا بوو.

۷- ئەم چیرۆکەدا چەندین ئایەتیش دەربارەی وجودی خداو، ناسینی خدا هەیە و هەندێک سیفەت و کرداریشیمان بۆ دەخاتەرۆو.

۸- ئەم چیرۆکە روونترین بەلگەیە لەسەر پارێزگاریی خدا بۆ شوێنکەوتوانی، سەر خستنیان ئیدی ئەوانیش لەئارامی و ئاسوودەیییدا دەژین، بە لە سەرخۆیی و خۆراگرییەوه بەرەو ڕووی دۆژمنانیان دەوێست.

۹- ئەم چیرۆکە فێری ئەوەمان دەکات، دەبێت مەروڤی باوەردار پەنا بباتە بەر پەروردگاری و دەست بە ڕێبازەکییەوه بگرێت و پشستی پێ ببەستێت و داوی رەحمەت و لیخۆشبوونی لی بکات، ئەمەش بەهێزترین ئامرازێ ئارامگریی و خۆراگرتن و جیهادکردن و سەرکەوتنە.

۱۰- قورئان چیرۆکی هاوێڵانی ئەشکەوتی بە راستی و بەحەق بۆ گێڕاویەتەوه، ئەمەش مانای وایە هەر هەوێڵ بەسەرھاتی، لەقورئاندا ھاتیبت، راستن و ئەو راستییەشن، کە هیچ گومانێکیان تیادا نیە، ئیدی هەرچی لەگەڵ قورئاندا نەگونجێت راستی تێدا نیە.

۱۱- قورئان کاتیکی دەسفی هاوێڵانی نیو ئەشکەوتەکی بەچەند لاویک کردووە، ئەو دەسفیکی ستایشکردن و ڕیز لێنانە، ئەمەش ئاماژەیە کە بۆگرنگیی قۆناغی لاوی و گەنجی بەو پێودانگە قۆناغی بەخشش و چالاکی و بنیاتنان و خوێن گەرمییە.

۱۲- خدا توانای بەدەستھێنان و ھەلبژاردنی ڕێگای بەمەروڤیش داوە، مەروڤ گەر ڕێگای خۆی ھەلبژیرێت، ئەو لەو ھەلبژاردنەشدا ھەر بەپێ ئیرادەی خودایەو، سائیر ڕێی راستی ھەلبژارد بێت، یان ڕێی خراپ، خوداش بۆی زیاد دەکات، گەر ھەر ڕێگایەکیشیان بێت.

١٣- دلی هاوه له کانی نیو ئه شکه وته که پر ببوو له ئیمان و به سه قامگیری له سه ر ئه و باوه ره شه وه پروویان له خودا کردبوو، خوداش دلیانی پیوه په یوه سترکردبوو، بویه موسلمانیش پیویسته دلی خوی پرکات له باوه رو پاشان داوا له خودا بکات دلی پیوه ی په یوه سترکات، تاکو باوه ری تیا که نه بیته وه، یاخود تاکو شتی دیکه به باوه ره وه له دلیدا تیکه ل نه کات.

١٤- دوی برینی قوئاغی هه لباردنی رپی باوه رو پرکردنی دل به باوه رو پیوه په یوه سترکات، قوئاغیکی دیکه دیته ئاراهه، که هه ول و بانگه وازو هه لسوورانو، کارکردنه به جیددی و تیکۆشانیشه له پیناوی ئه و باوه ره دا که هه لی بژاردوه ..

١٥- بنه ماکانی عه قیده و کاروباری باوه ر له نیو دل و هه ستدا، ته نها به بزاوت و کارکردن و، بانگه واز بۆ ئاین و، هه لسووران به حقه وه و، به به رنه نگاربونه وه ی ناهه ق، ده چه سپیت.

١٦- هیج بیرۆکه و بانگه وازێک په سه ند نا کریت، ته نها دوی له ئارادابوونی به به لگه ی بنه پرو روشن نه بیته، دیاره چهنده ها بیروباوه رو بانگه وازی لابه لاش ئاتاجیان به م رپسا بنچینه ییه.

١٧- سه مکارترین که س ئه وه یه که درۆ به ده م خوداوه هه لده به ستیت، جا نه گه ر درۆ کردن له گه ل خه لکیدا تاوانێک بیت، ئه وه دیاره درۆ کردن له گه ل خوداشدا تاوانیکی گه وره تره و، به لگه یه کیشه له سه ر نه مانی چاکه و خیر له دل و ده روونی خاوه نه کهیدا (واته تاوانباره که دا).

١٨- بیگومان هاوه لانی ئه شکه وته که له به ره ئه وه خوینان له گه له که یان دابری، چونکه ته نها ئه و رپی خودا برانه یان له به رده مدابوو، خو ئیمه ش نابیت له وه دا لاسایان بکه ینه وه و خۆمان له گه له که مان دابرین، چونکه چه ندين جیاوازی له نیوان ئیمه و ئه وان و بارودۆخه کافاندا هه یه.

١٩- بێگومان تێکه‌لاوبوون له‌گه‌ڵ که‌سانی ترو په‌یوه‌ندیی پێوه‌کردنیان و ئامۆژگاری کردنیان و بانگکردنیان بۆ پرێبازی راست و به‌یاد هێنانه‌وه‌یان، ئه‌ركێکی مڕۆفی بانگه‌وازکاره‌و نابێت خۆی له‌ که‌سانی تر دابهریت، مه‌گه‌ر له‌کاتی‌که‌دا نه‌بێت که‌ ئه‌و ئامرازی تێکه‌لاو بوونانه‌یانی له‌به‌رده‌مدا نه‌مابێت.

٢٠- له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا مڕۆفی بانگه‌وازکار تێکه‌لی خه‌لکی ده‌بێت و په‌یوه‌ندییان پێوه‌ده‌کات، پێویسته‌ هه‌ر له‌رووی هه‌ست و نه‌سته‌وه‌ خۆیانی لی دابهریت و (ئه‌م جوړه‌ دابهرانه‌ی لی یان هه‌بیت) ئه‌مه‌ش به‌ومانایه‌ی له‌ریبازه‌ چه‌وته‌که‌ی ئه‌وان هه‌یج وه‌رنه‌گریت و، هه‌موو دڵ و ده‌روون و هه‌ست و قه‌واره‌ گیانی و جه‌سته‌یه‌که‌ی به‌خودای خۆیه‌وه‌ به‌یلتیه‌وه‌.

٢١- کاتی‌که‌ هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ چوونه‌ نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌یانه‌وه‌، خوداش ئه‌شکه‌وته‌که‌ی بۆ ئاسان و له‌بارکردن، ئه‌مه‌ش به‌هۆی ئه‌و ره‌حه‌مه‌ته‌وه‌ بوو که‌ په‌خشی کرد به‌سه‌ریاندا، جا چه‌ند خۆشه‌ ژیان به‌ره‌حه‌متی خوداوه‌و، چه‌ند تال و ناخۆشیشه‌ به‌بێ ره‌حه‌متی خدا.

٢٢- خودا له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا چه‌ندین سه‌رباز و هاوکاری بۆ لاوه‌کانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ فه‌راهه‌مکردبوو و، چه‌ندین ئامرازی ماددی بۆ پاراستنیشیان دابینکردبوو.

٢٣- یاوه‌ریکردنی پیاوچاکان خێرو به‌ره‌که‌ت به‌سه‌ر ئه‌ویاوه‌رانه‌یاندا ده‌رژنییت، ئه‌مه‌ش به‌هۆی هاوه‌لیتیکردنیانه‌وه‌، به‌لام یاوه‌ریکردنی پیاوخرایان به‌شین له‌ خراپه‌و زیان به‌سه‌ر یاوه‌ریاندا ده‌بارنییت.

٢٤- تێپه‌راندنی ئه‌و مه‌سه‌له‌ لاوه‌کی و به‌تالانه‌ی، که‌ هه‌یج سوود و خه‌یریکیان تێدا نیه‌و، به‌فیرۆ نه‌دانی کات تیایدا، وه‌ک چۆن هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ له‌وه‌دا وایان کردو مشت و مڕو ده‌مه‌قالیی بی‌سوودیان له‌گه‌ڵ گه‌له‌ بی‌باوه‌ره‌که‌یاندا نه‌کردو به‌ئه‌ندازه‌ی ئه‌و ماوه‌ی نووستنه‌یان له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا مانه‌وه‌.

٢٥- ئەم چیرۆکه بەلگەیه لەسەر ئەوەش کە نوێنەردانان و نێرراو بۆ کارێکی تایبەتی دەشی و رەوایه، ئەو بوو لاوەکان یەکیک لەخۆیان راسپاردو ناردیان بۆ نێو شارەکه تا خۆراکیان بۆ بکڕیت و پارەو پولیشیان بۆ ئەوکارە پێداوو.

٢٦- هەروەها ئەم چیرۆکه ئاماژە بۆ بێزان و نەویستراوی قەرز دەکات، ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات، باشتروایە کڕین بەپارە ی حازر بێت، وەک لە سرووشی وتە ی لاوەکان دایە کە خودا لەسەر زاریان فەرموویەتی: (فَاَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ).

٢٧- هاوێلانی نێو ئەشکەوتە کە فیزی ئارامگری و لیۆردبوونە وەمان لە کاتی کڕینی خۆراکدا دەکەن، دەبێت بەدوای خۆراکی حەلāl و باشدا بگەڕێن، واز لەخۆراکی حەرام و پیس بێن.

٢٨- وتە ی لاوەکان بۆ ئەو کەسەیان کە ناردیان بۆ شار (فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا) بریار لەسەر پێسایەکی بنچینهیی قورئان دەربارە ی خۆراک دەدات. پێساکەشی ئەو یە بێگومان خۆراکی پاک تەنها خۆراکی حەلāl، دەنا جگە لەخۆراکی حەلāl تەنها خۆراکی پیسو بێزان هەیه.

٢٩- ئەم رێسا قورئانیە دەلالەتە لەسەر بایەخدان ی قورئان بەحەزو میزاجی تایبەتی تاکە کەسی، بۆ نموونە ئەو لە موسلمان دەخوازیت، زەوق و میزاجی بەپێی شەرع بێت و داخو شەرع بریاری حەلālکردن یان حەرامکردن لەسەر چ خۆراکیک دەدات.

٣٠- وشە ی (ولیتلطف) (با نەرمو نیان بێت) روخساریکی جوان و دەرکەوتوو ی قورئانیە، رووناکییەکی پێ نیشان دەره دەربارە ی پێویستی ی نەرمونیانی و هێمنی لەژیاندا، دەربارە ی پەیوەندی و سەوداو مامەلە لەگەڵ کەسانی تردا.

۳۱- وته كهی تریشیان (وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا) سرووشی مهسه لهیه کی دی دهات، شیاوی و پهوایی خوشاردنه وهیه له کافران و دوژمنان و په نهانیی بانگه وازو ریکخستنه، ههروهها سووربوونیشه له سهه دهه نه خستنی نه و بانگه وازو ریکخستنه بو دوژمنان.

۳۲- سهه ره پای سووربوونی هاوه لانی نیو ئه شکه وته که له سهه خو حه شاردان، که چی خودا له کو تاییدا ئاشکریان ده کات بۆگه له کهیان و مهسه له کهیان بو درده خات، ئه مهش له بهر حیکمه تیك، که خودای دانا خوی خوازیاری کهشف کردنیان بووه تا کو بیکاته به لگه یه کی کرده یی (عملی) له سهه زیندوو کردنه وه، له سهه روژی دوا یی.

۳۳- به خه به ره یئانه وهی هاوه لانی نیو ئه شکه وته که له وهی که پتر له سی سه دهی خایاندووه، له به هیزترین به لگه عه مه لی و واقعییه کانه له سهه زیندوو کردنه وه و روژی دوا یی.

۳۴- له وه ته یه ی حاکم و کار به دهسته کانی ئه وشاره دا که کاری ناشت و شیوازی ری و ره سه کهیان به دهسته وه بووه و گوتبویان (مزگه وتیك له سهه گۆره کانیان دروست ده کهین "لَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا") نه غمه یه کی خو به زلدانان و ده سه لاتداریتی و بالا دهستی تیا به دیده کریت، ئه مهش نه ریتیکی هه می شه یی هه موو ئه و حاکم و دیکتاتۆرانه یه، که به مه نه ه جی خودا وه پابه ند نین.

۳۵- قورئانی پیرۆز هه ندیک وته ده خاته پروو ئاماره ش بو هوکاری ره تکر دنه وه و به ره له ستی کردن و به تالکردنه و هشیان ده کات، ئه مهش له ئیشارهت و هو یه کی ئاماره به خشی وادا درده که ویت، که زۆر کهس سه ره نجی لیئادات، به لام له و که سه زیره کانه په نهان نیه، که به وردی و تیپرامانه وه قورئان ده خوینن.

٣٦- سه‌ره‌پایی جیاوازی بیروپای خه‌لکه‌که له‌سه‌ر ژمارهی هاوه‌لانی نیو
ئه‌شکه‌وته‌که‌وه‌، سه‌ره‌پایی هینانه‌وه‌ی سێ وته له‌سه‌ر ژماره‌که‌یان، به‌لام قورئان
برپاری شیای و ئه‌گه‌ری زانیی مرۆفی له‌و ژماره‌یه‌دا داوه‌.

٣٧- وته‌ی راست ترویه‌ کلاکراوه‌ ئه‌وه‌یه‌، هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌، هه‌وت که‌س
بووبن و هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یان بوویت. ده‌شیت له‌خودی قورئانه‌وه‌ چوار
به‌لگه‌ له‌سه‌ر یه‌ کلاکردنه‌وه‌ی ئه‌م وته‌یه‌ ده‌رهاویژین.

٣٨- له‌م چیرۆکه‌دا پیتیکی (وا) هه‌یه‌، که‌ به‌ (وا-ی هه‌شته‌مین) داده‌نریت،
وه‌ك له‌ فهرمایشته‌که‌ دایه (وَأَمِنْهُمْ كَلْبُكُمْ) ئه‌م -واوه‌-ش چه‌ند
ئاماژه‌یه‌کی به‌خشیوه‌.

٣٩- فهرمایشتی خودا (وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا) پرسیایه‌کی قورئانیه‌
له‌سه‌ر چۆنیه‌تی مامه‌له‌ له‌گه‌ل چیرۆکه‌کانی پیشیناندا، ئه‌مه‌ش قه‌ده‌غه‌
کردنیکی تونده‌ له‌ خوداوه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، نابیت پرسیارو داوا‌ی روونکردنه‌وه‌ له‌
هیچ که‌سیک له‌پیشینه‌کان بکړیت، یان وته‌کانیان له‌وباره‌یه‌وه‌ وه‌رگیریت.

٤٠- له‌بیرچوونه‌وه‌ی وشه‌ی (ان شاءالله) له‌لایه‌ن پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ وه‌ینانه‌وه‌ی
نمونه‌ش له‌ قورئاندا له‌سه‌ر نه‌ریتی له‌بیرچوونه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌رانی تر،
به‌لگه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر مرۆقبوونی پیغه‌مبه‌ران و له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که‌وتونه‌به‌ر چه‌ندین
نه‌ریتی مرۆقاه‌یه‌تییه‌وه‌.

٤١- له‌ راستیه‌که‌کانی تری قورئان: ئه‌وه‌یه‌ هه‌رشتیك له‌ گه‌ردوون و ژیان و
هه‌لسوکه‌وتی مرۆفدا، به‌قه‌ده‌رو ئه‌ندازه‌ی خوداو، به‌پیتی خواست و ئیراده‌ی
خودایه‌و، هیچ شتیك به‌بی‌ئاگاداری و خواستی خودا روونادات.

٤٢- مرۆف له‌به‌رده‌م نادیاردا ده‌سته‌وسان و نه‌قامه‌، چونکه‌ هیچ که‌سیك له‌
غه‌یب و نادیار نازانیت، ته‌نها خودا نه‌بیت، هه‌رخودا خۆیشی چواره‌وری
نادیاری گرتوه‌و له‌ی ئاگاداره‌.

۴۳- له وانه يه مه زنده كاري و نه خشه و بهرنامه كاني مرؤف دوا بكه وي، له وانه شه دهسته و سان بيت له به دي هيتانيان چونكه خودا خواستی له سر به دي هاتنيان نه بووه، نه مهش ماناي نه و نه يه كه گرته بهري نه و هو يانه پيوست نيه و گوايه پيوستيه كيان لا بریت، به لكو دواي گرته بهري نه و هو يانه ده بيت پشت به خودا ببه سرتیت.

۴۴- قورئان فيري نه و هتمان ده كات، كه به لينه كانمان به خواستی ئيلاهييه وه به ستينه وه، له كاتي به ليندانيشدا نه گرو جيا كاريهك به وشى (نه گهر خودا كردنى / ان شاء الله) دابنين.

۴۵- له بير چوونه وه نه ريتيكي پيوه لكاي مرؤفه و، هيچ مرؤفيك نيه، كه شتى بير نه چيسته وه، هه نديك جاريش له بير چوونه وه ده بيت نه نيمه تيكي خودا، وهك له بير چوونه وه كار هساته كان، هه نديك جاريش له بير چوونه وه له نه ركه كاندا ده بيت، وهك له فه رزه كان و فرمانه كاندا، نه م جوړه بير چوونه وه يه ش له شه يتانه وه يه.

۴۶- قورئان رينماييمان ده كات، بو پيوستى ياد كړنه وهى خودا له كاتي له بير چوونه وه دا تاكو به سر وه سه وه خورپه كاني شه يتاندا زال بين و دل و قهواره ي جهسته و گيانيشمان له گهل خوادا بهيلىنه وه.

۴۷- قورئان داني به وه داناه كه خه وه كه ي هاوه لاني نيئه شكه و ته كه دريژه ي كي شاه وه ماوه يه كي زوري تا سى سه دو نو سال خاياندووه.

۴۸- نو ساله كه جياوازي نيوان هه ردو و سالنامه (هه تاوي) و (مانگي) يه كه يه، له ماوه ي مانه وه ياندا. نه مهش به لگه يه له سر به سر چاوه بووني قورئان و كه بيگومان له خوداي پاك و ميه ربانه وه يه.

- ٤٩- ئەم چیرۆکه پتر له پازده بهلگهی تێدایه له سههر ئهوهی قورئان له لایهین خوداوه نێژاوه و له دانان و ههلبهستنی پێغه مبهری خودا ﷺ نیه. دهنای ئهوه هه موو شیکار و ورده کارییهی فیژده کردو پی ده گه یاند، که هیچ مرۆفینک نه یزانیون.
- ٥٠- قورئان هه می شه بۆ هه موو چیرۆکه کانی، لیکدانه وه به دوا دا چرونی هه بو وه، ئه مه ش بۆ چاره سه ری ئه و مه سه له و کیشانه یه، له ژیان و واقعی موسلماناندا دروست ده بن، پاشان قورئان ئه و ده رس و په ندانه ی نێو چیرۆکه کانیشی دیاری کردو وه.

چیرۆکی دووهم

"چیرۆکی خاوهنی ههردوو باخهكه"

ئهم چیرۆكه له قورئان دا بهم شیوهیه هاتوه:-

خودا فەرموویهتی:

﴿وَأَضْرَبَ لَهُم مَّثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۝٣٢ كُنَّا الْجَنَّتَيْنِ ءَانَتْ أَكْلُهَا وَلَمْ تُظَلِّمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ۝٣٣ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ۝٣٤ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۝٣٥ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۝٣٦ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۝٣٧ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٣٨ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۝٣٩ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ۝٤٠ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۝٤١ وَأُحِيطَ بِشَمْرِهِ فَاصْبَحَ يَقْلُبُ كَفَيْهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٤٢ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِتْنَةٌ يَصْرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْصِرًّا ۝٤٣ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ

الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنْزِلَتْهُ مِنَ السَّمَاءِ فَأَخْلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْنَدِرًا ﴿٤٥﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَةُ الصَّالِحَةُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ الكهف ﴿٤٦﴾

مانای چهند ووشهیهکی گران له نایهتهکان دا^(١):

- ١- وَحَفَفْنَاهَا بِنَخْلٍ : واته (چواردهوری ههردوو روزه که یان به دارخورما گرتبوو).
- ٢- وَلَمْ تَطْلُم مِّنْهُ شَيْئًا : واته (ئهو دو روزه هیچ کهم وکوری یهک له بهروبوومیان دا نهبوو).
- ٣- وَأَعَزَّنَا فِئَافٍ : واته (بههیزترین پشتیوان و دهست و پیوهند).
- ٤- أَنْ تَبِيدَ : واته (پیم وانیه که ئه مه له ناو بچیت و نه مینیت).
- ٥- مُنْقَلَبًا : واته (پاشینهیهکی چاکتر).
- ٦- حُسْبَانًا : واته (سزایهکی وهک چه خماخه و ههوره بروسکه).
- ٧- فَتُصْبِحُ صَعِيدًا رَلَقًا : واته (وهک خاکیکی بیروونی رهق و بئ سه وزایی).
- ٨- غَوْرًا : واته (ئاوه که ی به ناخی زه ویدا بجیتته خواره وه و سوود به باخهکان نه گهیه نیت).

(١) هه رچهنده له ماوهی لیکدانه وهی نایهتهکانی نهم چیرۆکه و پرگهکانی باسه که شدا هه موو وشه و رستهکانی نهم نایه تانه م به کوردی لیکدا وه ته وه، به لام وهک سپاردهیهکی نووسه ری کتیه که، به پیویستم زانی ماناکانی نه و چهند وشه یهشی له هه مان ماناکانی خۆیه وه ته رجه مه بکه م. (وه رگێر)

- ۹- وَأَحِيطَ بِشَمْرَةٍ : واته (مال و سامانه که ی له نیو برا).
- ۱۰- وَخَيْرٌ عُمْبًا : واته (باشترین سه ره نجام بۆ خاوه نانی باوه ر).
- ۱۱- هَشِيمًا : واته (وردوخاش بوو وهك كايه كى وشكو وردكراوى لى هات).
- ۱۲- نَذَرُوهُ الرِّيحُ : واته (با ده یرد به حه واداو په رشو بلاوى ده كرده وه).

"كورتەى چیرۆكه كه له پێى گێڕانه وهى قورئانه وه"

ئهم چیرۆكه دوو تیروانینى لىك جودا بۆ ژيانمان و بۆ دیارده و مولك و سامانه كانى ژيانمان ده خاته بهرچاو: تیروانینى كابرایه كى ئيماندار، كه له پواله ته كانى دنیا، خاوه نى هیچ شتىك نیه، له گه ل ئه مه شدا كارى نه كردۆته سه ر چاویلكه ئیمانیه كه ی و ته رازوو ئیسلامى یانه كه ی. بۆیه ش به وردى بۆ كه ره سه و مولكى دنیاى په وانبووه، ئه وه شى به كیشىكى راست و دروسته وه كیشاوه، ههروه ها تیروانینى پیاویكى كافر كه خودا دوو په زى جوان و دوو بیستانى فراوانیشى پى به خشیوه. ههردوو باخه كه ش له ترئ بوون، ترئكانیش به چه ندین ریزى دارخورما چوارده وریان درابوون، تۆوى میوه كانیش له نیوان دره خته كاندا ده چیتران، خوداش فه رمانى به ههردوو باخه كه كردبوكه هه موو جوړه به روبوومىك بۆ خاوه نه بى ئیمانكه یان به ره هم بینن، ئه و دوو باخه ش فه رمانى خودایان به جى هیئاو به روبوومه كانى خزیان به ته واوه تى بۆ به ره هم هیئا.

كابرای بى باوه ریشى به و مولك و سامانه ی دنیا خرۆشاو له خۆبایى بوو و، واى داده نا، گوايه ئه مه هه موو شتىكه و، ئیدى خودا و پۆژى دواى بى پرچووه وه و، خۆى به سه ر هاوړى ئیمانداره كه یدا باده داو، فیزی به سه ردا ده كردو خۆى له لای خه لكى و

له لای خوداش لهو به باشت داده نا، له کاتی کدا قسه ی له گه ل دا ده کردو مونا قه شه و ده مه ته قی ی له گه ل دا ده کردو خۆی به سه ریا باده دا، پی ی ده گوت: (من مالو سامان و کەس و عەشیرە تەم لە تۆ زۆر زیاترە)، ئەمەش چونکە دیار دەکانی چاکی و خۆ به باشت دانانی له سه ر بنچینه ی مالو سامان و هۆیه کانی خۆشگوزهرانی بوو، بۆیه به پای خۆی وای ده بینى گوايه به مالو سامانه که یه وه له لای خه لکی لهو له پی شتره و، که سوکارو پالپشتی زۆرتری هه یه و، پله و پایه یه کی کۆمه لایه تی به رزیشی له لایان هه یه .

ئەم کابرا بێ باوه رە جاریکیان دە چێتە نیو باخه که یه وه و به نه ریتیکی (ستم له خۆکاری) یه وه و به دلێکی دا پۆشرا و به کفره وه خۆی پی داده کات، دیاره به گومانو بۆچوونه تایبه تییه کانیشی ئەمە هه می شه یییه و نه مره و هه موو شتی که بۆخۆ یه و، گوايه زیندوو بوونه وه و لی پرسینه وه و قیامه ت نیه، بۆیه ده لێت: (وا گومان نابەم که ئەمە هەرگیز لە نیو بچیت، واش گومان نابەم که قیامەت بێتە کایه وه) .. به لام بۆ به دوا داچوونی و ته کانی خۆی، دووباره ده لێت: "خۆ ئەگەر بۆ لای خودای په ره ر دگاری شم بگه رێنریمه وه ئەوا پیگه و پاشینه یه کی باشت له مه م ده ست ده که ویت، جا ئەگەر زیندوو کردنه وه و کۆ کردنه وه ی مرۆڤه کانی ش راست بێت و، بۆ لای خودا بگه رێنریمه وه ئەوا ئەو کاته ش له وه پهری ریزو حورمه تی لای خودادا ده بمو، خودا له م باخانه ی نیستام باشت پی دده ات، چونکه له دنیا دا ئاوا ریزو که ره می لی ناوم و ئەم باخه ی پی داوم، جا له بهر ئەوه ی من شایانی ئەم ریزلێنانو نیعمه تانه م، ئەوا خوداش له وێ - له قیامه ت - دا خیری زیاترم پی ده به خشی ت .. ئەمە ئەگەر بۆ لای خۆی بگه رێنریمه وه، (ئەگەر) ..".

به لام هاوړی ئیمانداره که ی به رده وام هه ر پابه ند بووه به ئیمان ه که یه وه هه ر به ته رازوو و چاویلکه ی ئیمان داریتی یه که ی، ئەو مه سه له یی هه لسه نگاندوو هه، به و دیارده ی مالو سامانه ش که پی اوه ده و له مه نده کافره که خاوه نی بووه فریوی

نه خواردوو، ههروهها له بهردهمی دا بۆ هیز نه بووه، بۆ دهنگو ترسنۆکیش نه بووه، به لکو به لۆژیکی دانایانهی که سیکی موسلمانان بڕوا به خۆ جیگیرو بینا دواندوو بهتی و، وهلامی داوه تهوهو، پێی گوتوه: (ئهڕی تۆ بۆ باوه ریت بهرام بهر نهو خودایهی که له خۆل دروستی کردوویت و پاشان له ئاویکی لینج و ئینجا گۆشت پارهو، پاشان کردویتی به پیاو؟ بهلام من نهو خودایه به پهره وردگاری خۆم ده زانم و هیچ شت و که سیکی بۆ ناکهم به هاوهل و به شدار). دواى ئهم وتهیه کابرای ئیماندار، هاوڕێ بۆ ئیمانه کهی پێنمایی کردوو بۆ زانیانی چاکه ی خوداو، بۆ فریونه خواردن به دیارده له نیوچوه کانی دنیاوه، پێی گوتوه: (ئهوه بۆچی کاتیک ده چیته نیو باخه کانتیهوه نالیت؟ ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ئای خودا چی ی بۆ کردووم و هیچ هیزیک نیه ته نهها له خوداوه نه بێت) ههروهها (له سه ره نجامی کفر و پینه زانی و بۆ باکی و ته فره خواردن به باخه کانی) ی وریا کردۆته وهو ته ی گه یان دووه که بیگومان خودا به توانایه له سه ره ئه وهی ههردوو باخه که ی بۆ و یران و خاپوور بکات و، له ئاکامی کفر و بۆ باکیشی دا سزای بدات، پاشان داوای لی ده کات که له ئه نجامی سه پله یی و بۆ باوه ریه کهیدا پیشینی چه خماخه یه کی له نیو بهر بکات که ههردوو باخه که ی و یران ده کات و، هه رچی تر و خورما و میوه چی تراوه کانیه تی نا هیلیت و هه ریه که یان وه ک خاکیکی ره ق و پرووت و بۆ سه وزایی لی ییت، هه مدیسان پیشینی به ناخی ئه رزا چوونی ئاوی ئه و رووباره ش بکات که به نیو ههردوو باخه که دا ده روات و به فه رمانی خودا بۆی نه مییت، جا ئایا له و حا له ته دا ده توانیت ئه م ئاوه بگیڕیته وه؟

له ئاکامدا خودا سزای کفر و به دکارییه که ی داو نیعه ته که ی نه هیشت و له نیوی بردن وه ک چۆن هاوڕێ ئیمانداره که ی پیشینی ده کرد.. کابرای کافر په شیمان بووه، بهلام له کاتیکدا که په شیمانی سوودی پێ نه ده گه یاندو، ههردوو چه پۆکی خۆی ده شکانده وهو، دلته نگیش بوو به له ده ستدانی ئه و پاره و خه رجیه ی که تیدا

سهرفی کردبوو، ئەمەش دواى ئەوەی ئەو هەموو ئەو مولکەى لە دەست چوو و
پێگە و پایهکانى ئەماو بەسەریە کدا هەپروون بوون.

ئینجا ئەو پیاو بە بى باوهره وای لى هات خۆزگەى بەو دەخواست کە باوهری
بەخودا بهینایەو باوهردارو سوپاسگوزارى خودا بوايه، وەك دەيشیگوت: "خۆزگە
هیچ کەسێکم نەکردایە بەهاوێلى خودا: ﴿يَلَيَنَّيْ لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّ أَحَدًا﴾

ئیدی چیرۆکی هەردوو پیاو کە: (باوهرداره بەرچاو پۆشنەکە) و (بى باوهره
بەدەرفتارەکە) بەشیوەیه کى دەرکەوتوو ماو تەووە بوو تە مەشخەلێکی
باوهرداریتى و ، پۆشناییه کى یادەوهرى و پەند لى وەرگرتن.

قورئانى پیرۆزیش له لیکدانەوێ ئاکامى چیرۆکە کدا ئەوەى راگەیاندووە کەوا
بێگومان کابرای بى باوهر خەسارەتەندو لەنیو چوو، ئەو سزاو فەرمانەى خوداش
کە بۆ خۆى و هەردوو باخەکەى دانراو هێچ هێزو دەستەو تاقم و سوپا و حیزبێک
بەهانایەو نەهاتوون، نەیانئوانیو بپاریژن و سزای خودای لەسەر راگرن، لەبەر
ئەو لەناوچوو و زەرەرمەند بوو، سەرکەوتوو نەبوو.

لەو پلەو جێگەیهشدا سەرکەوتن تەنها بۆ خودای حەق و مافپەرۆهره. مرۆڤى
سەرکەوتوو سەرفرازیش ئەو کەسەیه کە لەگەڵ خودا بیت و کە خوداش لەگەڵى
دایە و پێنماکارو پالپشت و پارێزەر و سەرخەریهت، هەر ئەم جۆره کەسەشە کە خودا
خۆشیی دەوێت تەنانەت گەر هێچ بەشیکی لە دنیاو خۆشای یە براوەکانى دنیاى پێ
نەدابێت، تەنها ئەوەندە بەسە کە خودا ئیمان و یەقین و متمانە و سەربەرزى و
بەختیارى و کامەرانی و خۆشای پێ بەخشیبێت، وەك ئەو پیاو ئیماندارەى کە
گفتوگۆ و مشت و مەرى لەگەڵ پیاو بەدکارو بى ئیمانە کدا کردووە. دنیاى هەمووى
دەپێتەو، هەرچى شت و مەك و مال و سامان و نەو و دیارده رازینراوەکانى
تریشیەتى، چەند رووکاریکی جوانن کە بەپەلە لەناو دەچن و لەناوچوونى هەردوو

باخهكهی پیاوه بێ باوه‌ره‌كه‌، دیاره‌ هه‌ر ئه‌و كرده‌ره‌ چاك و باشانه‌ش له‌لای خودا ده‌مینن كه‌ پیاوه‌ باوه‌رده‌ره‌ به‌رچاو رۆشنه‌كه‌ ئه‌نجامی داوێ. خه‌لكیش هه‌ر ئه‌وه‌یان له‌سه‌ره‌ كه‌ یه‌كێك له‌م دوو نمونه‌یه‌ هه‌لبژێرن: یان نمونه‌ی پیاوه‌ باوه‌رده‌ره‌ چاوكره‌وه‌كه‌، یان نمونه‌ی پیاوه‌ كافره‌ به‌دكاره‌ بێ‌باك و له‌خۆبایی یه‌كه‌. به‌لام ده‌بیته‌ ئه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌كه‌شیان له‌ئسته‌سۆ بگرن له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌نجامی ئیماندارتییان زانیوه‌، دوا‌ی ئه‌وه‌ش كه‌ سه‌ره‌نجامی كفرو سته‌م و له‌خۆبایی بوونی‌شیان بۆ ده‌ركه‌وتوه‌.

"ئه‌مه‌ چیرۆكی راسته‌قینه‌ بووه‌، نه‌ك نمایشكاری"

هه‌ندێك لێكۆڵیار گومانیان وایه‌ كه‌ "چیرۆکی خاوه‌نی هه‌ردوو باخه‌كه‌ چیرۆكێکی هێماكاری (په‌مزی)یه‌، نه‌ك واقعی، هه‌روه‌ها چیرۆكێکی نمایشكاری (تمثیلی)یه‌ نه‌ك راسته‌قینه‌".

(گوايه‌ قورئانی‌ش وه‌ك نمونه‌یه‌کی نواندن بۆ خێرو شه‌رو، ئیمان و كفرو، رووكردنه‌ دنیاو نه‌ویستنی دنیا، باسی لێوه‌ كردوه‌، چونكه‌ ئه‌م چه‌مك و واتایه‌ی له‌ دوو نمونه‌ی شوبه‌اندن و لێك نزیك خستو، له‌ دوو دیمه‌نی ته‌مسلییدا خستۆته‌رو). وته‌ی ئه‌م لێكۆڵیارانه‌ ساغ و په‌سه‌ندكراو نیه‌، چونكه‌ په‌سه‌ندكردنی ئه‌م وته‌یه‌ ده‌بیته‌ هۆی گومان كردن له‌ واقعی بوونی چیرۆكه‌ قورئانیه‌كانو، گومان بردن به‌وه‌ی گوايه‌ هێماكاری یه‌كی ته‌مسلیانه‌، واته‌ گوايه‌ ئه‌وه‌ راست نیه‌، به‌لكو له‌ ئه‌فسانه‌كانه‌، ئه‌مه‌ش وته‌ی ئه‌و كافرا‌نه‌یه‌ كه‌ قورئانیان به‌ (ئه‌فسانه‌كانی گه‌لانی زوو)ی داده‌نا.

به‌لام لێكۆڵیاره‌ ساغ كه‌ره‌وه‌و دادپه‌روه‌ره‌كان له‌ چینی زانایان رایان وایه‌ كه‌ چیرۆكه‌كانی قورئان واقعی نه‌ك په‌مزیو، راسته‌قینه‌ش بن نه‌ك ته‌مسیلکردن. به‌

مانای: ئەم چیرۆکانه لەزەمانیکی زوودا بەراستی و بەواقیعی ڕوویان داوه، کەسەکانی نیو چیرۆکەکش چەند مەژووکی زیندووی بەشداری نیو بەسەرھاتە کە بوون، ڕووداوەکانیش بەعەمەلی لەسەر ڕووی زەوی ھاتوونە ئاراوە. چیرۆکی کابرای خاوەن دوو باخەکش ئەم چوارچۆیە بەدەر نیە. چونکە بەسەرھاتی دوو پیاو لە واقیعدا دەخاتە ڕوو کە ئەو ڕووداوانە لە ئایەتەکانی تایبەت بەچیرۆکەدا ھاتوون دەگێژیتەو، دیارە چەند ڕووداویکی راست و واقیعی.

"ورده‌کاری یه‌کانی ئەم چیرۆکە نەزانراوە"

لەوانەشە ھەندێک کەس لە مەسەلەی واقیعی بوونی چیرۆکەو بەچەن سەر مەسەلەیەکی ترو، داوای شیکار و ورده‌کارییەکانی چیرۆکە کە بکەن، بڵێن: (دەوێ مادام ئەمە چیرۆکی راست و واقیعی، شیکار و درێژەی ناوەرۆکە کە یان پێ بڵێن)، ئێمەش دەڵێن: (لە ڕووی بەواقیعی بوونی ئەم چیرۆکەو مەرج نیە کە بەداوای ورده‌کارییەکانی ڕووداوەکاندا بگەرێن، چونکە دوو مەسەلەی لێک جودا و پێکەو نەبەستراون، واتە مەسەلەی بەواقیعی بوونی چیرۆکە کە شتیکی، گەرانی بەداوای درێژەی ناوەرۆکە کە دا شتیکی ترە.

بێگومان ڕووداوەکانی ئەم چیرۆکە لەزەمانیکی ھێندە زوودا بوو کە بەراستیش سەرزەوی ئەو ڕۆژگارەدا ئەو ڕووداوانە بەخۆوە دیو. بەلام ئەوێ لەئێمە خوازراوە ئەوێە درێژەو شیکاری چیرۆکە واقیعی و راستەقینەکانی پیشینان لەسەرچاوە راست و بێگرتو و گۆلۆ متمانە پێکراوەکانەو وەرگرین کە ئەو سەرچاوانەش بەپەلێ یە کەم لە قورئانی پێرۆزو فەرموودە راستەکانی پێغەمبەرەدا بەندن، تاکو لە غەیری ئەمەو و تەو بەسەرھاتی نایاست لەسەر پیشینەکان ھەلنەبەستین، ھیچ شتیکی زیادەش نەخەینە سەر ڕووداوەکان گەر و نەبن و لەراستیدا نەبووبن.

جا ئه گهر ڕوو بکهینه سه رچاوه راسته کان بۆ زانینی درێژهی چیرۆکی کابرای خاوهن دوو باخه که ئهوا ده بینین ته نها ئه وه ندهی له سه ر ههیه که له قورئانی پیرۆزدا هاتوو، هه یچ شتیکی بۆ زیاد کراویشی له فهرمووده راسته کانی پیغه مبه ر ﷺ له سه ر نیه. له بهر ئه وه بریار ده دهین له سه ر ئه وه ی که درێژه و شیکاری چیرۆکه که له و لایه نه نه زانرا وانه یه تی که بۆ ڕوون کردنه وه یان لیی ناکۆلینه وه.

هه ر له دوا ی ئه مه ش چه ند پرسیاریکی بۆ وه لām پهیدا ده بن، وهك (کین ئه و دوو پیاوه ی که وتووێژیان له گه ل یه کتردا کردوو؟ ناوه کانی هه ردووکیان چی بوون؟ له چ ولاتی کدا ده ژیان؟ ئه ی له چ سه رده می کدا هه بوون؟ پله ی نزیک ی و خزمایه تی یان چه ند بووه؟ چی به یه کی گه یاندوون؟ هه ردوو ژه که ی کابرا بۆ باوه ره که له کو ی بوون؟ باسی کشتوکال و دره خته کانیان به درێژی چۆنه؟ ئه ی که ی خودا سزای وه هه وه تریشقه ی له ئاسمانه وه بۆ ناردوون؟ ئه ی خۆیان دوا ی وێران کردنی هه ردوو باخه که چی یان به سه ر هاتوو؟

ئهم پرسیاران هه ش له مه سه له نه زانرا وه کانن، بۆیه هه یچ وه لām یکیان له سه رچاوه راسته کانه وه له سه ر نیه و، له بهر ئه مه ئی مه ش وزه ی که می سنو وردارمان له لیکۆلینه وه یاندا خه رج ناکه یین و، کاتی خۆمان و خه لکی تریشی تی دا به فیرو ناده یین، به لکو ئه وه ی قورئان باسی کردوو هه ر ئه وه نده به سه و له وه شدا په ندو وانه ی لی وه به دیی ده کریت.

وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

بۆچی قورئان ئەم دوو پیاوهی بۆکردووین به نموونه؟ ئەم بۆچی چیرۆکی ئەم دوو پیاوهی بۆباس کردووین؟ ئەم بۆچی خودا له قورئاندا فەرمان به پیغمەمبەرەکەیی ﷺ دەکات که به نموونه بۆ خەڵکیان بهیڤیتەوه؟ ئەم ئەو راستییانە چین که ئەم چیرۆکه بریاری له سەر داوون؟

چیرۆکی (پیاوی خاوەن دوو باخەکه) و (هاوه له ئیماندارەکەیی) له چوارچێوهی نیازە بنچینهییەکەیی نیو چیرۆکهکانی سوورەتی (کهف) دان که نامانجیان (راستکردنەوهی عەقیدە) و (راستکردنەوهی فیکرو تیروانین) و (راستکردنەوهی چەمک و بەهاکان به تەرازووی عەقیدە)یە..

بیگومان ئەم چیرۆکه عەقیدە راست دەکاتەوه، ئەمەش له کاتیکیدا پیاوه ئیماندارەکه داوای له هاوڕێکەیی کردووه که ئیمان به خودا بیڤیت و سوپاسی بکات و له سەرەنجامی کفرو ستمەکەشی ئاگادار کرۆدتهوه.

هەر وهها ئەم چیرۆکه چەمک و بەهاکان (قیم)یش به تەرازووی عەقیدە راست دەکاتەوه، ئەمەش له کاتیکیدا سەرەنجامی ئەو کەسه پوون دەکاتەوه کهوا به مولک و مائی دنیا تەفرەیی خواردووه و سەرگەرمی بووه و شانازیشی پیوه کردووه، به لای له بهرچاوی خۆی ئەو مولک و مالهیی وردوخاش و پەرش و بلاوبۆتەوه..

پاشان ئەم چیرۆکه چارەنووسی ئەو کەسه باوهردارەشمان بۆ پوون دەکاتەوه که شانازی به خودای پەروردگار ییوه کردووه و پەنای بۆ بردووه و هۆگری پاداشتی نهراوهی لای خودا بووه، ئیدی باشتین پاداشت و باشتین هیوای تیدا به دیی کردووه.

ئهم دوو پیاوهی که سوورهتی (کهف) بۆی کردووین به پهنديک، له دوو نمونهی مرۆیی (بشری) پینکھاتوونو، له ههر پارچه خاکیکی سهرزهوی داو له ههر سهردهمیکی میژووشدا نمونهکانیان ههیه، تهناوت هیچ سهردهمیکی نهبووه که بهدربیته لهم دوو نمونهیه. ههر بۆیهش قورنانی پیرۆز داوامان لی دهکات، تیپینی ئهم دوو حالته بکهین لهکاتی دیتنو سهرنج لیداناندا.

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ﴾، "ئهی پیغه مبهه تۆ به سهرهاتی دوو پیاو به نمونهیه که بۆ گه له کهت بگیڕه ڕهوه"، ههر چهنده ئهم فههمانه ئاراسته ی پیغه مبهه ری خودا ﷻ کراوه، به لām له ویشهوه هه موو لیکنۆلیارو پهیره و کاریکی قورنانش دهگریتهوه لهوانه ی که نه رک ی (بانگهواز بۆ لای خودا) و (نامۆزگاری و رینۆیتی کردنی کهسانی تر) له ئهستۆ دهگرن، بۆیه قورنانش داوا لهم که سانه دهکات که ئهم نمونانه به بیسه رانیان بگهیهنن تا کو ئهمه باشتین هۆی به دهده مهوه هاتنیان بیته، ههروهها داواشیان لی دهکات لهکاتی بانگهوازدا پهنا بهرنه بهر چېړۆکهکانو وهک ئامرازیک له ئامرازهکانی بانگهواز به کاریان بینن.

"خودا نیعمهتی دنیایی به سهر کافردا ده پیرۆیت"

له چېړۆکه کهدا ئهو هه موو نازو نیعمه ته ماددیه دنیایی یهش به دیی ده کهین که خودا به مرۆفی کافری به خشیوه به لیشاو به سهریدا رشتویتی... بۆ نمونه ئهم پیاوه کافره دوو رهزی گه وهی تری هیه و چواره وریان به ریزه دار خورماکان ته نراوه له نیوان هه ردوو رهزه که شدا کشتو کالیک ی تری هیه و روبرای کیش به نیواناندا دهروات، هه ردوو رهزه کهش بهری خویان به تهواوه تی گرتووه و، خاوه نه کهیان به هۆیه وه به روبروو میکی گه وهی دهست که وتووه و ههست به دهوله مهندی و مالو سامان و گه وهی و پله و پایه دهکات. کاتییک ده چیه نیو

باخه که شیوه ستم له خۆی دهکات، به هۆی ئهم و تهیه وهی که گوتویه تی: ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ هه رگیز پیم وانیه که ئهمهم له دهست ده رچیت .

هاوړی باوه رداره که شی هیچ شتیکی له مولک و مالی دنیا نه بوو، به لام ئهم پیاوه بی باوه ره خۆی به سهر ئه ودا به گه وه ده گریت و پی ده لیت: ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾ من مالو سامان و کهسو عه شیره تم له تو زیاترو به هیزترن، ئهم هاوړی باوه رداره شی وه لامی ده داته وهو پی ده لیت: ﴿إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ ﴿٣١﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ﴾، "نه گه رچی نیستا تو ده مبینی که من به مالو کهسوکار له تو که مترم، به لام نابیت ئه وه به دوور بگریته که خودای پهروه ردارم پی ده چیت لهو باخه ی تو با شترم پی بدات" .. جا ئه و په نده ی کهوا لهم ئایه تانه وه به دی ده کهین ئه وه یه: بیگومان ئهم جوړه به خشینه بو مروفی بی باوه رو ئه و جوړه به خشینه شو مروفی باوه ردار، تاقیکردنه وه ی خودان بو هه ردوو پیاوه که. کابرای بی باوه ر به و هه مو مالو نیعمه ته تاقیکراوه ته وهو، له تاقیکردنه وه که شدا که وتوه و ده رنه چوه و، ئیدی کفو بی باوه ر پیه که شی زور بوون، کابرای باوه رداریش به بی به شکردنی له و رواله ته ماددیانه تاقیکراوه ته وهو له تاقیکردنه وه که دا ده رچوه و سه رکه وتوو بووه و، ئیمان و باوه ریشی زیاتر بووه .

هه ره له وه شدا راستیی که حاشا هه لئه گری باوه رداریتی نیو قورئانمان دیته به رچاو، ئه وه یه: "بیگومان خۆشی و دارایی دنیا که شتیکی برا وه شه، دیارده یه کی ریزلینانی خودا له مروف نیه به هه مان شیوه، بیگومان بی به شو بوونیشی له و خۆشی و داراییانه ی دنیا یانی دیاریده ی به کهم دانانی ئه و مروقه نیه له لای خودا، چونکه ئهم دارایی یه ی دنیا زور سووکترو ساناتره له لای خودا که بیته بواریکی ریزلینان یان به کهم گرتنی به نده ی خودا، یان مایه ی خۆشه ویستی یاخود رقو کینه بگه یه نیت له خودا وه .. هه ره بۆیه شو خودا ئهم دارایی و که ره سه و که له وه له برا وانه ی

دنیا (که بیگومان ههر ده‌پێننه‌وه) به‌شیوه‌یه‌کی زۆر زیاتر به‌کافران ده‌دات وه‌ک له‌وه‌ی، که به‌موسڵمانانی بدات.

قورئانی پیرۆزیش سه‌ره‌زنشتی ئه‌و که‌سه‌ کورتبینانه‌ی کردوه، که ئه‌م جووره گومانه به‌خودا ده‌بنو، ئه‌گه‌ر خودا که‌ره‌سه‌و دارایی زۆری له‌دنیا به‌مرۆڤێک به‌خشیی، ئه‌وه‌ گوايه خودا خۆشی ده‌وێت و ڕیزی لێناوه، یان ئه‌گه‌ر ڕزق و ڕیزی لێ که‌م کرده‌وه‌و شتیکی ئه‌وتۆی له‌مالی دنیا پێ نه‌دا، ئیتر گوايه خودا به‌که‌می داناوه‌و ڕیزی لێ نه‌ناوه، نه‌خێر ئه‌مه‌ وانیه، ئه‌م دوو سێ دێره‌ی دوايیش واتای ئه‌م ئایه‌تانه‌ بوون، که ئاماژه‌ بو ئه‌م ڕاستیی ده‌که‌ن، که خودا تیاياندا له‌م باره‌یه‌وه‌

ده‌فه‌رموێت: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾

الفجر... که‌وابوو خودا له‌دنیا‌دا به‌شی زۆری ههر که‌سیک ده‌دات، سا ئیتر ئه‌و که‌سه‌ی خۆش بوێت یان خۆشی نه‌وێت، به‌لام دین و ئیمان ته‌نها به‌و که‌سانه‌ ده‌دات که‌ خۆشی ده‌وێن.

"گێڕانه‌وه‌ی فه‌رمانه‌کان بۆ لای خودا"

له‌ ئایه‌تی سه‌ره‌تای چیرۆکه‌دا تیبینیی ڕێسایه‌کی ڕوونی زمانه‌وانی ده‌که‌ین، که ده‌لاله‌تیکی باوه‌ردارێتی و عه‌قیده‌ییشی هه‌یه، ئه‌ویش له‌م ئایه‌ته‌دا ﴿جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾.. بیگومان له‌م ئایه‌ته‌دا سێ فه‌رمانی ڕابردوو (الافعال الماضية) بۆ لای خودا گێڕاوه‌ته‌وه‌:

١- جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ.

۲- وَحَفَفْنَاهُمْ بِخَلٍ .

۳- وَجَعَلْنَاهُمْ زُرْعًا وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم زُرْعًا .

ئهم ناماژه ڕوونه ڕیزمانیهش ده لاله تی ئه وه مان ده خاته بهرچاو که بێگومان خودا ههر خۆی بکهڕ (فاعل)ی ڕاسته قینه و دانهری ئه وه کشتوکال و دره ختو به ڕووبوومانه ی نێو ههردوو ڕهزو باخه که ی کابرای بێ باوه ڕه . بێگومان ئایه ته که ش خاوه نه بێ باوه ره که ی ئه وه دوو باخی له ههر کردو کۆششیک دابریوه سه ره ڕایی ئه وه ش که کابرا زهوی یه که ی کیتاوه و تۆوه کانی تیدا چاندووه و دره خته کانی ڕواندووه و ئاوی داو و پاراستوونی و هه میشه به سه ریانه وه گه راوه و چاودێری کردوون . ڕاسته کابرا ئهم ئه رکه ماددیانه ی به ئه نجام داوه ، به لām ئه وه خۆی ته نها هۆکاریکی ڕوا له تی و ماددی بووه له وه دا . دهنّا خۆ ئه گه ر خواست ئیراده ی خودای له سه ر نه بوایه ، هه ولۆ کۆششی ئه وه به ئه نجام نه ده گه یشت و ، ئیشه کانیشی به فیرو ده چوون و ، باخ و ڕهزو دره خته کانیشی نه ش و نغایان نه ده کردو بهریان نه ده گرت ، ئه مه هه مووی ئه گه ر ویست و نیازی خودای له سه ر نه بوایه ، خاوه نی ههردوو باخه که ته نها هۆیه ک بووه ، به لām خودا خۆی (هۆ خۆلقین / مسبب) بووه . کابرا ئه وه که سه (به هۆکار دانراوه ی خودا) بووه که زهویی کیتاوه و چاندووه ، خوداش به مه زنده و خواستی خۆی ڕیاری له سه ر به ئه نجام گه یشتنی کاره که ی بۆ داوه ، ئیدی هه رچی خواستی له سه ر بیت ، بووه ، هه رچیش خودا خواستی له سه ر نه بیت ، نابیت . هه ر بۆیه ش فه رمانه کان دراونه ته پال خوداو ، کابرای کافریش هه ر هه ولۆ کۆششیکی له دوو باخه که دا بوو بیت لی دا ما لراوه .. ئهم ڕاستیه له سووره تی (الواقعه) شدا جه ختی له سه ر کراوه ته وه ، وه ک خودا تیایدا ده فه رمویت :

﴿ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴾ (٦٣) ؕ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَتَنْهَوْنَ أَنْ تَزْرَعُوا ۚ لَوْ شَاءَ لَجَعَلْنَاهُ حُطًا مَّا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُعْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ تَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ (الواقعه) ..

واته: "ئه‌ری دیوتانه ئه‌و تۆوه‌ی ده‌یچینن؟ ئایا ئیوه به‌ره‌مه‌می دینن یان ئیمه بۆتان ده‌یچینن و به‌ره‌مه‌می دینن؟! خۆ نه‌گهر ئیمه بمانویستایه ده‌مانکرده پووش و په‌لاشی به‌ر (با) و ئه‌وسا ئیوه هه‌ر سه‌یرتان ده‌کردو هیچتان بۆ نه‌ده‌کرا، به‌لکو ده‌تانگوت: (ئیمه له‌ده‌ستمان چووو دۆراندمان، ته‌نانه‌ت ده‌تانگوت ئیمه بۆ به‌شو مه‌ه‌رووم بووین).

هه‌روه‌ها له‌ گه‌راندنه‌وه‌ی مافه‌کان بۆ ده‌سه‌لاتی خوادا، لایه‌نیکی تری لێ تیده‌گه‌ین، ئه‌ویش به‌ناشیرین دانانی ره‌فتارو کرده‌وه‌ی کابرای خاوه‌ن دوو باخه‌که‌یه، که له‌ بۆ‌باوه‌ری و لادان و لووتبه‌رزیدا ده‌ده‌که‌ویت، هه‌م‌دیسان روونکردنه‌وه‌ی ئه‌و راستیه‌شه، که ئه‌و خۆی هیچ مافیکی له‌و هه‌لسوکه‌وتانه‌یدا نیه، چونکه ئه‌و دوو باخه‌ی، که ئه‌و به‌هۆیانه‌وه‌ فریوی خواردوو و پێ‌یان سه‌رسامو دلخۆش بووه، هیچ ده‌ستیکی خۆی تیا‌یان دا نیه، به‌لکو خودا بۆی دانا‌ن، خودا چواره‌و‌ریانی به‌ دارخورما‌کان رازاندۆته‌وه‌. خودا له‌نیوانی هه‌ردوو ره‌زه‌که‌دا چه‌ندین کشتوکال و پروه‌ک و سه‌وزایی تری بۆ دانا‌وه‌.. خودا پروباریکی سازگاری به‌ نیوانی هه‌ردو باخه‌که‌یدا ته‌قاندۆته‌وه‌.. ئه‌م کابرایه‌ش له‌باتی ئه‌وه‌ی سوپاسی خودا له‌سه‌ر ئه‌و هه‌مو نيعمه‌تانه‌ بکات، که‌چی سه‌پله‌و بۆ‌باوه‌ر ده‌رچوو‌وه، له‌ لووتبه‌رز و خۆ به‌زل زانی‌دا ته‌فره‌ی خواردوو‌وه، ئاکارو نه‌ریتیشی تیکه‌چوو‌وه.

"هونه‌ریکی کشتوکالی له‌ ریکه‌ستنی هه‌ردوو باخه‌که‌دا"

دیسان پروانینیکی دی بۆ ئه‌و ئایه‌تانه‌ هه‌یه، که ئه‌و دوو باخه‌ ده‌خه‌نه به‌رچاوان، ئه‌وه‌ش پروانینیکی هونه‌ریانه‌ی ئه‌ندازیاری نێو‌کشتوکالیه بۆ ریکه‌ستنی باخه‌کان..

ئهم ئايه تانه وینهیه کی نمونه یی هونه یی له ریکخستن باخه کهو، ئەندازیاریی بیستانه کهو پرواندنی دره خته کان تییدا به شیوازیکی هونه ریانە ی جوان و سهرنج راکیش، جا به وردی سهرنج بده:-

- دوو رهزه جوانه که ی تری.

- خودا چوارده وری ههردوو رهزه که ی به چهند ریزیکی دارخورما گه مارۆ داوه.

- پاشان خودا کشتوکالیکی تری له نیوانیاندا داناوه.

- ههروه ها به نیوانیاندا (به نیوانی ههردوو باخه که دا) پرووباریکی ته قاندۆته وه.

له ئەنجامی ئەمانه دا ههردوو رهزه که به روبوومی خۆیان گرت و هیچ که م کوورپیه که لهو به روبوومه یاندا نه بوو. ئیمه واتیده گهین، که مه به ست له م شیکاری ئەندازیاریانه وه یه وه له بنیاتنانی ههردوو رهزه که (که به بی باری ئاسایی قورئان له تیپه پاندنی خیرا به سهر نمونه کانی ئەم مه سه له درێژه پی دراوه مامناوه ندیانه دا)، بانگکردنی بینهرانی قورئان و لیوردبووه وانیه تی بۆ به دییکردنی ئەم هونه ره ئەندازه ییه ریکخه ره.

جا کاتیک سهرنج له م ئاوپه هونه ریه ی قورئان ده دهین، چهند مه سه له یه کی دی به دیی دینین، وه که:

۱- زه وقی جوانکاری و هونه ریانە، له ئایه ته کانی قورئاندا له پرووی ئامازه کردنی وه، بۆ په هه ندی ئەندازیاریی کشتوکالی له ریکخستنی باخچه و بیستانه کاند.

۲- په یه وه کردنی ئەم رپسا قورئانی وه، ریکخستنی باخچه و بیستانه کان له سهر ئەم بنچینه یه.

۳- سوود وه رگرتن له قورئان له ریزه بندکردنی شته کاند، به م ریزه ندیه ئەندازه یی وه هونه ریه، سا ئیتر له جیهانی کشتوکال، یان له جیهانی ههر پیشه یه کی تردا

بیّت. چونکه هەر ته‌ن‌ها ئاماده‌کردنی شسته‌کان و به‌ئه‌نجام‌گه‌یان‌دنی کاره‌که‌ گ‌ر‌نگ نیه‌، به‌ل‌کو گ‌ر‌نگ ئه‌وه‌یه‌ ئه‌نجام‌دانی کاره‌که‌ به‌چاو‌یک‌ی ه‌ونه‌ری‌و، زه‌وت‌یک‌ی جوان‌کاری‌و، ده‌ست‌یک‌ی ر‌یز به‌ندو ر‌یک‌خه‌ره‌وه‌ بی‌ت.

جا پ‌روانه‌ چه‌ند جوانه‌ ر‌یک‌خستن‌و لایه‌نی ئه‌نداز‌یاری ه‌ردوو باخچه‌که‌.

- ئه‌و دارو دره‌ختانه‌ی که‌ می‌وی تر‌ئ‌کان‌یان پ‌یا هه‌ل‌واسراوه‌ که‌ پ‌ریان ب‌ۆ تر‌ئ‌که‌ کرد‌وه‌.

- ئه‌و می‌وانه‌ی که‌ به‌ب‌ئ‌ که‌ پر تر‌ئ‌یان گ‌رت‌وه‌.

- پ‌ۆله‌ دارخورماکان به‌ر‌یز چوارده‌وری ئه‌و باخچه‌یه‌یان داوه‌و ه‌ردوو ر‌ه‌زه‌که‌یان به‌که‌ پ‌ردارو ب‌ئ‌ که‌ پ‌ره‌کان‌یشه‌وه‌ گه‌مار‌ۆ داوه‌ وه‌ک ئه‌وه‌ی بووب‌نه‌ پ‌ه‌رژین‌یک ب‌ۆیان.. ئه‌و کشت‌وکال‌و ک‌یل‌گه‌و دانه‌وی‌له‌ چ‌ین‌راوانه‌ی که‌ له‌ته‌ن‌یشت ر‌ه‌زه‌کانه‌وه‌ نه‌شوم‌ایان کرد‌وه‌.

- ئه‌و ر‌ووباره‌ی که‌ به‌نیوانی ه‌ردوو ر‌ه‌زه‌که‌دا ده‌ر‌وات.

دیاره‌و ئه‌وه‌شمان له‌ب‌یر نه‌چ‌یت که‌ ئه‌م ر‌یک‌خستن‌و ر‌یزبه‌ندی یه‌ ئه‌ندازه‌یی‌و جوان‌کاری‌و ه‌ونه‌ریانه‌یه‌ ه‌ر ته‌ن‌یا تام‌و ب‌ۆی جوانی‌و قه‌شه‌نگی ناب‌ه‌خش‌یت، به‌ل‌کو له‌هه‌مان کات‌دا ده‌سکه‌وت‌یک‌ی کشت‌وکال‌ی‌و ئاب‌وور‌یشی ده‌سته‌به‌ر کرد‌وه‌، چونکه‌ ه‌ردوو ر‌ه‌زه‌که‌ به‌روبوومی خ‌ۆیان هه‌بووه‌و هی‌چی ل‌س‌ئ‌ که‌م نه‌ب‌ۆته‌وه‌. ب‌ی‌گومان ر‌یک‌خستن‌و ر‌یزکردن کار به‌ره‌و چاکی‌ی ئه‌نجام‌دانی ده‌بات‌و، وزه‌ی زه‌وی له‌ به‌خش‌ین‌دا ده‌ق‌ۆز‌یت‌ه‌وه‌و وزه‌ی دارو دره‌خته‌کان‌یش له‌به‌رگ‌رت‌ندا پ‌اشه‌که‌وت ده‌کات، زه‌ویش به‌ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ی پ‌ی‌ی ده‌ده‌یت، به‌ره‌مه‌ت پ‌ی‌ ده‌به‌خش‌یت، دره‌خت‌یش ئاتاجی به‌ بایه‌خدان‌و سه‌ره‌په‌شت‌یاری‌و هه‌ول‌و ته‌ن‌سیقی ت‌ۆیه‌ تاکو ئه‌وه‌ی له‌ به‌روبوومی هه‌یه‌تی پ‌ی‌ت ب‌ه‌خش‌یت.

مانای ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ و زولمی خاوهنی باخهکان چیه؟

له ئایهتهکانی ئهم چیرۆکهدا دووجار ئاماژه بۆ زولم و ستم کراوه که جاریکیان به (نهری) و جاریکیش به (نهری) هاتون، واته له جاری یه کهمدا زولم له نههریتی باخهکان دوور دهخاتهوه که بهبێ کهم و کورپی بهروبوومی خویان بۆ کابرا گرتووه و له مبارهیهوه زولمیان نه کردوه: ﴿كَلْنَا الْجَنَيْنَ ءَانَتْ أَكْلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ بێگومان ههردوو پهزه که ههرحییان بووه له بهروبووم و بهرهم بهبێ ئهوهی توو قالیکی لی کهم که نهوه دهسته بهریان کردوه، قورئان ئه مهی بهوه ناو بردوه که وا پهزهکان، باخه کهو کشتوکالهکانیان ستم میان له کاری خویاندا نه کردوه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾. له جاری دووه میشدا که وشهی (ظلم) یان تیدا هاتوو قورئان کاری ستم و زولم کردنی داو ته پال خاوهنی ئه و دوو پهزه: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾ واته: (کابرا زالم بووه کاتی که بهبێ پهروایی و لووتبه رزی یه وه خوی به نیو باخه کهدا کردوه) که وابوو ئه و خوی ستمکار و زالم بووه نه که باخهکان. دیاره ئه و که سهی بهوردی له مانا و رافهی قورئان سه رنج بدات له م دیمه نه سه رسام ده بیست: (باخیک پیکهاتوه له کیلگه پهزی تری و دارخورما.. باخیکی عادل و به ئه مه که هه یچ زولمیکی له خاوه نه کهی نه کردوه و هه یچ به شیکی بهروبوومه کهی لی نه شار دۆتوه).. دیمه نی که (پروه که و خۆل و شتی بێ گیان و بێ دهنگ بوون و قورئان زولمی لی و دوور خست و نه ته وه). (مرۆفیکیش پیکهاتوه له عه قل و گیان و، هه ست و سۆزو بیرو پری هه یه و، له گه ل ئه وه شدا له ژیا نیدا ستمه مکار بوه، ئه م مرۆقه ستمه مکاره کاتی که ده چی ته نیو ئه و باخه بێ ستمه یه وه که به دلقراوانی و به خشنده بی یه وه بهروبوومه کانی خوی پی ده به خشی ت، که چی ئه و به زولم و لووتبه رزی و خۆ به گه وه دانه وه وه ریان ده گری ت)، سهیره ئه م مه سه له یه: (کیلگه به خشنده و به رداره که

ستەم ناکات، لەگەڵ مەروڤیکی چاوەچنۆک و لەخۆبایی و ستەمکار) .. دەبیست
 لەبیرمان نەچیت کە قورنان ستەمی مەروڤە بێباوەرە کە بۆ سەر مەروڤە کە خۆی
 زیادکردووە، واتە ئەو مەروڤە ستەمی لەخۆی کردووە، ئەمەش بەوەی کەوا بەرامبەر
 بەخودا کافرو بێباوەر بوو، ئەم بێباوەرپەشی بەرەو پۆخەکانی تیاچوونی بردووە ..
 ھەمدیسان ئەو بۆیە ستەمکاری نەفسی خۆی بوو، چونکە مەلۆ سامانی
 ونکردووە، ھەروەھا بۆیەش ستەمکاری نەفسی خۆی بوو، چونکە ھەردوو باخە کە
 لە دەست کافرو بێباوەر بوون گۆرپووە، لە راستیشدا ھەر ستەمکاریک تەنھا ستەم
 لەخۆی دەکات ﴿وَلَا يَحِقُّ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا...﴾ (فاطر ﴿١٣﴾)، واتە: (فروڤیل و
 نەخشە و پلانی خراب لە ئاکام دا ھەر خاوەنە پیلانگیرە کە دەگریتەووە).

"تێروانییەکی لەخۆبایی یانە فەریوخواردوو"

قورنانی پێرۆز بەشیوەیەکی سەیر و سەرسۆرھێن و ینەیی ھەڵس و کەوتی کابرای
 خاوەن دوو باخە کە بۆ کێشاوینو، لە ڕەفتارە سەیرەکانی ئاگاداری کردوویو،
 وتەو ڕستەکانی خۆ بەزل زانی و خەیاڵ پلاویی بۆ تۆمارکردوویو، و پەردەیی لەسەر
 تێروانییە پوچ و دەردەدارە کەشی ھەڵداوەتەو.

جێی باسە ئەو ڕوویەندەیی، کە ھەموو ئەم ھەڵس و کەوت و ڕەفتار و گفتارەیی
 لەخۆگرتووە ئەو، کە لە مەروڤیکی لەخۆبایی و فەریوخواردوو دەرکەوتوون، کە
 مەلۆ سامان و ڕوایەتە ماددییەکان کوێری کردوون، ئەو دەوڵەتە مەندییە زۆرەیی
 خستوویتی یە نێو خۆ بەزل زانی و دەعیە و لۆتەرزییە، ئیدی ھەموو ئەم دەرد و
 پەتایانەش، پەردەیی کە ڕەشیان بەسەر ئاسۆی تێروانییە داھێناوە، نەیزانیوە چی
 بلیت و، چۆن ڕەفتارکات و، چۆن سەنگی خۆی بزانی و، بەھاوئەرخشی چۆن بزانی.

بێگومان قورنانی پێرۆز ئەم ڕەفتار و گفتارەیی بۆ تۆمارکردووە:-

۱- که چۆته نێو باخه که یه وه ستهمکاری نه فسی خۆی بووه ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾.

۲- گومانی وابوو هه باخه هه ده مینیت بۆی و، گوایه نیعمهت و به خششه کانی هه میشه یین هه بۆیه سه رگه رمی بووه و گوتویه تی ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾.

۳- به هۆی ملکه چبوونی بۆ باخه که و قایل بوونی به ته نیا بۆ نیعمه ته کانی و، له بیر چوونه وهی رۆژی دوا یی و، سه رکیشی کردنی له به دیه یینانی رۆژی لیپرسینه وه و گوتبووی ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾.

۴- جا نه گه ر (وهك گوتبووی) رۆژی لیپرسینه وه و قیامه تیش به وته ی باوه رداران هه بیته و، نه گه ر خودا نه م کابرا ده وه له مه نده ی له گۆره که یه وه زیندوو کرده وه و، بردی یه وه بۆ لای خۆی نه و (به رای خۆی) گوایه خودا نیعمه تی باشته له و به هه شته ی پی ده دات، جا له به ر نه وه ی خودا له دنیا دا نه و دوو باخه ی پی به خشیبوو، نه و له رۆژی دوا ییشدا له وه باشته ی پی ده دات (ئه مه نه گه ر به رای جه نابیان ئاخیره ت هه شبیته) هه ر بۆیه ش گوتبووی: ﴿وَلَيْنُزِدَّتْ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا﴾.

۵- هه ر ئه مه ش (واته هه موو نه م بیروبوچونه فریوخواردوانه ی) په لکیشیان کردبوو، بۆ نه وه ی خۆی به سه ر ها وه له باوه رداره که یدا به رز بگریته له کاتی ووت و ویت له گه ل کردنیدا، بۆیه ش پی گوتبوو: ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾.

ئهم پیاوه گومانی وابوو هه گوايه بهاری به چاکتر بوونی که سیکی دی به زۆری مالو سامانهو، ئیدی به هۆی زۆری مالو سامانهو له هاورپیکه ی باشته، ههروهها گومانی وابوو هه گوايه مهیدانی رێزو بهاری ئهم شتانه بیت ئهوا به (پێوهرو تهرازووی خۆی) له هاورپیکه ی خۆی سهنگینتره.

بێگومان له خۆبایی بوون خاوهنه که ی (واته مرۆفه له خۆبایی بووه که) له ناست راستی یه کان دا کوێر ده کات، رووکردنه سه ره که ره سه و باق و بریقی دنیای برارهش چاوه کانی خاوهنه که ی به پهرده یه که ی وا داده پۆشیت که ناھیلتیت رینگای راست و دروست بینیت.

"ژیریژی باوهردارانه له قسه کردنی پیاوه ئیمانداره که"

هه رچه نه ده ئاگاداریی لۆژیک (منطق) ی خۆ به زل زانی و له خۆبایی بوون و لووت به زری و سه پله یی کابرای بێ باوه ر بووین، به لام قورئان لۆژیکه یی تری پیشان داوین، ئه ویش لۆژیکه ی ژیریژی و نه رمونیانی و میهره بانیه خۆشویستراوه که یه تی، ئه مه ش ئه و ژیریژییه باوه ردارانه یه تی که به روونی له ئاخوتنی پیاوه ئیمانداره که بۆ پیاوه بێ ئیمانه که دا رهنگی داوه ته وه، ئهم پیاوه باوه رداره له هه موو رواله تیکی فریوده ری ماده ده په رستی و له هه موو که ره سه یه کی جوان و سه رنج راکیشی ساخته ی دنیای براره دوور بووه و، هه میشه دهستی گرتبوو به باوه رویه قین و دلسافی یه که یه وه. کاتیک هاورپێ بێ ئیمانه که شی دیوه که به هۆی مولک و مال ه وه له خۆبایی بووه و، که گوێی له وته کانی شی بووه وه که سیکی له خۆ رازی و به هه یبه ت خۆی پیشان داوه له سته م و زۆرداریدا رۆچوو، به م هه لۆیسته ی نه خه له تاوه و، به لکو پیاویکی داناو به رچاو رۆشن بووه، ههروهها ههستی به لاوازی و سه ره شوێری یان به تر سنۆکی نه کردوه له بهرده م هاورپێ به دکاره که ی داو، خۆیشی به هۆی ئه وه وه

هه‌ل‌ئه‌سه‌نگاندوووه، هیوای ئه‌وه‌شی نه‌خواستوووه که وه‌ك ئه‌و خاوه‌نی مو‌ل‌ك و سامان بی‌ت، هه‌زی له‌وه‌ش نه‌کردوووه که له‌مه‌یدانه‌که بکشیته‌وه یان له‌گۆشه‌یه‌که‌دا گۆشه‌گیربی‌ت و ته‌نها به‌سو‌پاس و زی‌کری خوداوه خه‌ریک بی‌ت. به‌ل‌کو به‌رام‌به‌ر هاو‌پ‌ی لوت‌به‌رزو له‌خۆبایی یه‌که‌می وه‌ستاوه ده‌مه‌ته‌قی و ووت وویژی له‌گه‌ل‌دا کردوووه، به‌جورئ‌ه‌ت و سه‌ربه‌رزو و با‌وه‌ری پته‌وو خۆ‌پ‌ا‌گری و سه‌رب‌ل‌ندی یه‌وه قسه‌ی له‌گه‌ل‌ دا کردوووه، وه‌ك ئامۆژگارو روون‌که‌ره‌وه و تی‌گه‌یه‌نه‌ری‌ك دوواندوویه‌تی و ر‌ی‌ی پاستیی پیشان داوه و ر‌ی‌نموونی کردوووه بۆ ر‌ی‌بازی چا‌ك و هه‌ره‌باش‌ترو، فی‌ریشی کردوووه چۆن بروانی‌ت بۆ ئه‌و مال‌و دارایی یه‌ی که خودا پ‌ی‌ی به‌خشیوه‌و، چۆن به‌کاریشی بی‌نی‌ت، هه‌روه‌ها دا‌وای ل‌ی کردوووه که له‌خۆ‌بو‌ردو و بی‌ت و به‌باشی هه‌ل‌سو‌که‌وت بکات‌و، به‌چاکی ئه‌و په‌روه‌رد‌گاره‌یشی بناسی‌ت که نی‌عه‌مه‌تی پ‌ی به‌خشیوه‌و پاراستوویه‌تی و ر‌زق و ر‌ۆژی پ‌ی‌داوه.. پاشان به‌ر له‌وه‌ی تووشی ئه‌و چاره‌نوسه‌ بی‌ت سه‌ره‌تا و ره‌گ و ر‌یشه‌ی کاروباره‌کانی پ‌ی ناسان دووه. وه‌ك خوداش فه‌رموویه‌تی: ﴿ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نَظْفٍ ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا ۖ ﴿٣٧﴾ لَدِكُنَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝ ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنِّيًا أَقَلَّ مِنْكَ مَا لَا وَوَلَدًا ۖ ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَنُصِيعَ صَعِيدًا زَلَقًا ۝ ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۝ ﴿٤١﴾ ۞

ئه‌وه‌ی له‌م پیاوه ئی‌مانداره‌وه سوودی ل‌ی وهرده‌گرین ژیری‌ژی و شی‌وازه نایابه‌که‌یه‌تی له‌ دواندن و ئاخاوتندا، چون‌که فی‌رمان ده‌کات چۆن که‌سانی تر بدوینین‌و، گو‌مانه‌کانیان پو‌وجه‌ل‌ بکه‌ینه‌وه‌و، په‌رده له‌سه‌ر چا‌وانیان لاب‌ده‌ین‌و، دیدو تی‌روانینه‌کانیان بۆ ر‌است بکه‌ینه‌وه‌و، ئیدی (ئه‌و پله‌و پایه‌و ده‌سه‌ل‌ات و نازو نی‌عه‌مه‌تانه‌شیان) نه‌ب‌نه ر‌ی‌گر له‌کاری دواندنیا‌ماندا. هه‌روه‌ها فی‌رمان ده‌کات خۆ‌مان

نه خه له تیئینو، خۆمان به وان هه لئه سه نگیئینو خۆزگه به حال و مالیان نه خوازین..
چونکه ئیمه له وان به هیژترو خۆراگرترو سه ربه رزترو باشترو دهوله مهندترو له خوا
نزیکتترین، مادام ئیمه خاوهنی باوهڕین به خودای پاك و بالادهست.

" مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ "

پیاوه باوه‌داره که له کاتی دواندنی هاوڕێ کافره‌که‌ی دا پێنموونی ی کرد بۆ هه‌لس و که‌وتییکی شیاوو راست به‌و په‌نگه‌ی سوپاسی خودای په‌روه‌دگاری تێدا بکات و هه‌ول بدات بۆ به‌رده‌وامیی نيعمه‌تی خودا له‌سه‌ری، داواشی لێکرد په‌نا به‌ریتته به‌ر خوداو، کاروباری به‌خواستی خوداوه هه‌له‌به‌سیریت و، به‌قوده‌تی خوداشه‌وه بیه‌ستیتته‌وه، هی‌زی خۆی له‌هی‌زو کۆمه‌کی خوداوه وه‌برگیریت. وه‌کو پێی گوت: ﴿ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾ .. له‌مه‌دا حیکمه‌تیکی گه‌وره هه‌یه که پیاوه ئیمانداره‌که به‌م ده‌سته‌واژه‌و پرسته باوه‌رداریتیان‌وه دواوه له‌کاتی‌کدا (نه‌ختیک له‌مال و سامان یان له‌که‌س و کارو عه‌شره‌ت) ی که‌سیکی دی سه‌رسامی کردییت. نه‌کرده‌.

بێگومان ئه‌و دانی به‌وه‌دا ناوه که ئه‌وه‌ی په‌یدای کردووه به‌خواست و ئیراده‌ی خودا بووه، نه‌ک (کابرابی بێ باوه‌ر) به‌هه‌ول و که‌سایه‌تی و کۆششی خۆی بێت، هه‌ر بۆیه‌ش پێی گوتووه: (ماشاء‌الله) پاشان باوه‌ری وابوو که هی‌ز په‌یدا نابێت ته‌نها له‌کاتی‌کدا نه‌بێت که له‌هی‌زی خوداوه کۆمه‌کی بکری‌ت، چونکه هه‌ر خودا خۆیه‌تی که به‌هی‌زه و به‌توانا و بالا‌ده‌سته، هه‌ر خۆشیه‌تی هی‌ز به‌خه‌لکی ده‌دات، خۆ ئه‌گه‌ر خودا هی‌ز له‌ مَرَوْفَتِک بستی‌یتته‌وه ئه‌وا هه‌موو هی‌زه‌کانی تری سه‌رزه‌وی سوودی پێ نابه‌خشن و هه‌ر ناشتوانن هی‌زی پێ بگه‌یه‌نن، له‌به‌ر ئه‌مه‌شه به‌گوته‌ی زمان پێی وتوووه ﴿ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾. بێگومان ئه‌م ده‌سته‌واژه‌ قورئانیه ئیماندارانه‌یه به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر هی‌زی ئیمانداریتی خاوه‌نه‌که‌ی و له‌سه‌ر په‌نا بۆ خودا بردنی و، هه‌ستکردنی به‌پێویستی و ئاتاجی زۆری به‌خوداو به‌لا‌وازی خۆی له‌به‌رده‌م خوادا ..

ههروهها ئهم دهستهواژیه خاوه نه که ی راده سپهریت به له خۆبوردن و میانرێوی و، پاشان نه ریته کانی به خۆنازین و لووتبه رزی و خۆبه زل دانان و فیزو ههوا له ناو ده بات. ههروهها داوای لی ده کات که ئهو نیعمه ته ی خودا پێی داوه له سوود و به رژه و نه ندیی بهنده کانی خودا و له پێی له خوا نزیک بوونه و هیدا به کاری بینیت و، به و شیوازهش به کاری بینیت که رایده گریت له سه ر زیکرو سوپاسی خودا و له سه ر به چاکی په رستنی خودا.

بهنده چاکه کانی ئهم پرسته ئیماندارانه یه هۆشیار بوونه ته وه، که چ واتاو سوودیک ده به خشیت، هه ر بۆیه ش هه موو جم و جۆل و کاروباریکیان ژیریاری ئه وه کردووه و به وه وه پابه ند بوون، ههروهها ئهم پرسته یه یان به زمان گوتو ته وه، کاتی که به سه رسامیه وه مالو سامانی ده وله مه ندانیان بینیه، یان کو رو نه وه یان، یان خانوو زه وی و زاریان بینیه.

له (عه رهی کو پی زیر) وه —خودا لێی رازی بیت- ئه وه ی گێرا وه ته وه، که هه رکاتی که شتیکی له مال و مۆل که که ی بدیایه وه، پێی سه رسام و دلگیر ببویه، یان دیواری که له دیواره کانی مال که که ی بدیایه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ئه و به م نه ریته ی خۆی ئهم فه رمایشته ی خودای لیکده دایه وه، که فه رمویه ته ی: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾.

له (ابن شهابی زه ری) یشه وه گێرا وه ته وه، که خۆی هه ر کاتی که به نیو مۆل و سامانیدا بگه رایه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾. له (امام مالک) یشه وه گێرا وه ته وه، که ئه گه ر بچوایه ته نیو مال که که یه وه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾. .. قوتابییه کی خۆی، که ناوی (مُطَرِّف) بوو لێی پرسی (مامۆستا بو و ده لیت؟) ئه ویش پێی گوت: (ئه ری نه تبیستوه خودا ده فه رمویت: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾).

(میسره)ش گوتویهتی: " له سهه دهه رگای (وهبی کورپی منبه) دیتم ئەم
 پرستهیه نووسرابوو (ماشاءالله)، ئەمەش به پێی فرمایشتی خودا: ﴿ وَلَوْلَا إِذْ
 دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾^(۱).

پێویسته ئێمهش ئەم دهسته واژه باوه پدارانهیه بکهینه دروشمێکی هه میسهیی بۆ
 خۆمان که دله کانمان لێی هۆشیار بێتهوه و زمانه کانیشمان بیلێنهوه، له جهسته و
 واقع و ژیا نیشماندا له گه لیا بژیین تا کو نیعمهتی خودا مان له سهه بهردهوام بێت و،
 ههتا سوپاسی خوداشی له سهه بکهین.

(۱) (الدر المنثور، للسيوطي ۵: ۳۹۱).

"وَأَحِيطَ بِشَمْرِهِ"

پياوه باوه پداره که هاوړې بې باوه ره که ی له (نه مانی نيعمه تي خودا له سهری به هوۍ کفرو له خږيايي بوونه که يه وه) ناگادار کرده وه. نهو باخه ی که پيوه ی دهنایت بېگومان خوی گه وره ده توانیت له ناوی بیات، بویه پی گوت: (دوور نیه خودا لهو باخه ی تو باشترم پی بدات و له ئاسمانه وه سزایه کی وه که هه وره تریشقه ی بو بنیریت و وه که بهر دیکي ره قی بی سه وزایی لی بکات، یاخود ناوه که ی به قوولایی زه ویدا بیاته خواره وه و باخه که ی پی ئاو نه دات و، توش هیچ ده سه لاتیکت نه بیت)، وه که خوداش له سهر زاری نهو فهرمو یه تی: ﴿فَعَسَىٰ رَبِّیْٓ أَن یُّؤْتِنِی خَیْرًا مِّنْ جَنَّتِکَ وَیُرْسِلَ عَلَیْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَنُصِیْحٌ صَعِیْدًا زَلْفًا ۝۱۰ أَوْ یُصِیْحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِیْعَ لَهٗ طَلَبًا﴾ (۱۰) الکھف ... که چی هاوړیکه ی وازی نه هیئاو په شیمان و وریا نه بووه، به لکو هر له سهر کفرو خو به زل زانی و لووت به رزی و به دره فتاری یه که ی مایه وه. له دوا ییشدا خودا به پی ی نهو سزایه ی که شایسته ی بووه مامه لای له گه لدا کردووه، له سهر کاره کانی گرتو یه تی و، نازاری توندی له سهره نجامی به دکاری و بی په روایی و بی باوه پی داوه، هه ردو و باخه که ی بو ویران کردووه، هه رچی ترئو دار خورماو کیلگه ی هه بووه نه هیئاوه ته وه، هه موو بهرو بوومه که شی بو په رش و بلاو کردو ته وه و نهو ناوه ی پېشیان داده روی به ناخی زه ویدا بردویتی یه خواره وه، قورئان هه موو نه م رووداوانه ی به رسته ی ﴿وَأَحِيطَ بِشَمْرِهِ﴾ درکاندووه، لیړه شدا، نه م رسته یه که مانای (له ناوچوونی هه موو مالو سامانه که ی ده گه یه نیت) و که فهرمانی

(واحیط)ش له (الاحاطة) وه هاتوو، واتاكانی (لهناوبردنو، وئیرانکردنو، نهمان) دهگهیهنیت.

ئیدی ههموو ئه مالو سامان و نیعمهتانهی که کابرای بئی باوه تهمهنیك و زهمهنیك و ههول و کۆششی تیدا بهسهر بردبوو و، که پارهو پوولیکی زۆرو ماندووبوونیکی تهواویشی له سه رهپهرشتی و په رهپیدانیدا تیدا خه رج کردبوو، ههمووی رۆیشت، ههموو ئه مانه له ساته وهختیکی کهم دا، له چاوترووکانیک دا رۆشتن و نه مانو، بوونه شوینه واریك و، به سه رهاتیك.

ته نانه ت فهرمانه کهش (واحیط) به فهرمانی نادیار (مبنی للمجهول) هاتوو، بکه ر (فاعل) ه کهشی لابراره (حذف) ﴿وَأَحِيطَ بِشَرِّهِ﴾.

له نادیاریهی فهرمانه که دا هه ندیک حکمه ت هیه، وه ک :

۱- بئگومان خاوه نی هه ردوو باخه که، بکه ر (فاعل) ه کهی نه ناسیوه، واته هوی نه مانی هه ردوو باخه کهی نه زانیوه، گومانه کانیش به ره و ههموو جو ره بیروپایه کی له زانینی بکه ره که دا بر دوون.

۲- جیاوازی بیروپا کانی چاودێران و ئاگیان و لیکۆلیاران له دیاری کردنی بکه ردا، چونکه هه ندیکیان بیروپایان وایه گوایه هۆکاره کانی کهش وهه و بوونه ته هوی له ناوچوونی باخه کانی، هه ندیکی تریشیان هۆکاره کشت وکالی یه کان بۆ نه مانی باخه کان داده نین، هه ندیکی تریشیان بۆ مه سه له ی چۆنیه تی مالو په ره پیدانی خه رج کردنی ده گیر نه وه، هه ندیکی تریشیان ده بیه نه وه بۆ هوی که مه تر خه می و در یغی کردنی خاوه نه که یان.. جگه له چه ن دین هوی تر که لیکۆلیاران و چاودێرانی رووداوه کان دا یه نه نین. به لام کهم که سیان هیه که زیره کانه بیخه نه پال هوی باوه دار یتی و هۆکاری خودایی، که ئه مهش له بی باوه ری و له را لادان و یاخی بوون و کابرای خاوه نی باخه کاند ده ر ده که ویت، هه ر بۆیهش به خراپی کارو کرده وه کانیه وه تووشی زه ره رو سزا که بووه.

۳- قورئانی پیرۆز کاری نیعمهت به خشینه کهی خستۆته پالّ خوداو فهرمانه کانی نیو رسته کانیشی هه ر بۆ خودا گه راندۆته وه: ﴿جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَخَفَقْتُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾ (الكهف ۳۲). جی ی باسه پیشتەر ئاماژه ده لاله تی ئهم، خسته پالّو بۆ گه راندنه وهی نیعمهت و فهرمانه کانمان، پروون کرده وه، ئهمهش بۆ ئه وهی فهزڵو چاکه ی خودا له سه ر مرۆف ده رکه ویت، که خودا چ فهزڵو ریتزلینان و نیعمهت و به خشیکی به مرۆف به خشیوه، تا مرۆفیش سوپاسی خوداو گوێرایه لێی خودا له سه ر ئه و نیعمه تانه بکات.

لیژه شدا - واته له م جوژه حاله ته شدا کاریکی گونجاو نیه که نه هیشتنه وهی نیعمه ته که و نه هیلان له لای خاوه نه که ی بگریته پالّ خودا، له کاتی کدا بیگومان خودا خۆی داناو دادگه ره له کاری نه هیشتنه وه که دا.. خوداش خۆی زانییه له م پرووه وه (والله اعلم)..

"په شیمانی و زیانه ندییی"

کابرای بی باوه، کت و پڕ به له ناوچونی مالّو سامانه که ی و، به هه ده رچوونی کاره کانی، که له ماوه ی چرکه ساتی کدا له ناوچوون، شله ژاو، ههستی به زه ره مه ندیی و گومرا بوونی و فهوتانی پاشه پوژو چاره نووسی ده کرد، بۆیه په شیمان بووه وه و زۆریش په شیمان ببووه وه، وه ک قورئان له فه رمایشته که ی خوا دا گوزارشتی لێ کردوه: ﴿وَاحِطَ بِشْمِرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفِّهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ (الكهف ۴۲)، واته (له ناکامدا به پی ی بۆچوونی باوه ردارانه ی هاو پڕ ئیمانداره که ی، مالّو سامان و به رو بوومه کانی له ناو براو، ئه ویش به ده م ناله و ناخ و داخه وه دهسته کانی به یه کدا ده کیشاو

ئهفسوس و پهڕیشانیی لهسهر ئهو ههموو مهسرهف و خهرجیهی تێیدا کەردبوو، ده‌رده‌بهری، ئه‌مه‌ش له‌کاتی‌که‌دا باخه‌که‌ خاپوور کرابوو به‌ته‌واوی وێران و په‌رش و بلاو ببوو، هه‌روه‌ها ده‌یگوت: بریا من هیچ جۆره‌ هه‌لوو شه‌ریکی‌کم بۆ خودای په‌روه‌ردگارم (دانه‌نایه). له‌م ئایه‌ته‌دا ڕسته‌ی ﴿فَاصْبِرْ يَقْلَبْ كَفَّيْهِ﴾ مانای ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێت که‌ کابرا له‌ هه‌سره‌ت و په‌شیمانی و شه‌ژاندا هه‌ردوو ده‌ستی به‌یه‌که‌تردا کێشاوه‌ و په‌شیمان بووه‌ له‌و ههموو مه‌سره‌فه‌ی که‌ له‌باخه‌که‌دا کەردویه‌تی و که‌ به‌سهر یه‌که‌تر داته‌پیه‌وه‌ و خاپوور بووه‌.. واته‌ به‌حسابات و خه‌رجیه‌کانیدا چۆته‌وه‌و، بۆ ده‌ستمایه‌ی خۆی ڕوانیه‌وه‌، خه‌رجیه‌کانی کۆکەردۆته‌وه‌ که‌ له‌و باخه‌دا تی‌ی چوون. وشه‌ی (مَا أَتَقَّ فِيهَا) وشه‌یه‌کی گشتگیر و هه‌مه‌لایه‌نه‌و هه‌مه‌ جۆرو شیوازیکی خه‌رج کەردنی ماددی و مه‌عنه‌ویش ده‌گرێته‌وه‌. بێگومان پاره‌پوولنیکی زۆری له‌و باخه‌ی دا خه‌رج کەردبوو، که‌چی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، باخه‌که‌ی له‌ده‌ست ده‌رجووه‌ و په‌رش و بلاو بووه‌.. هه‌روه‌ها کات و ڕۆژگارێکی زۆریشی تێدا و له‌پێناو‌دا خه‌رج کەردوه‌و، که‌چی ئه‌و ههموو و هه‌ختانه‌ی به‌فیروو به‌زیان لی ڕۆشتوون.

هه‌مدیسان گه‌ڕوتوانایه‌کی زۆری جه‌سته‌ییشی له‌هات و چۆ و پێداگه‌ران و به‌سه‌رکەردنه‌وه‌و کارتی کەردن بۆ خه‌رج کەردوه‌و، که‌چی ئه‌وا له‌به‌رده‌میا ههموو هه‌ول‌ه‌کانی به‌ (وێرانی و ته‌فروتوونا‌بوون و نه‌مان) ده‌بینێته‌وه‌. پاشان خه‌ون و خه‌یاڵ و هیوا و ناواتی‌کی زۆریشی تێدا خه‌رج کەردوه‌و له‌پێناویاندا ژیاوه‌ و پشتی پێ‌یان به‌ستوه‌، که‌چی ئه‌وا ههموو هیوا و خه‌ونه‌کانی له‌ژێر به‌رداشی ڕاستیه‌کی تال و واقییدا پووجه‌ڵ ده‌بنه‌وه‌. دیسان ههموو ئه‌و ژیا‌نه‌ی خۆی که‌ له‌پێناوی‌دا به‌سه‌ری بردوه‌و ههموو ئه‌و ته‌مه‌نه‌ییشی که‌ تێیدا بۆی ژیا‌بوو و ئه‌و مو‌ل‌ک و ماله‌ش که‌ بۆی کەردبووه‌ ده‌ستمایه‌ و سه‌رمایه‌و تێیدا خه‌رجی کەردبون، که‌چی ئه‌وا ههموو ئه‌وه‌ی له‌پێناوی‌دا خه‌رجی کەردوون و مامه‌له‌ی پێوه‌ کەردوون بوونه‌ته‌ زه‌ره‌رو وێرانه‌و کاول بوون..

له بهر هه موو نه وانه له و په پری په شیمانی دا په شیمان بۆته وهو، دهسته کانی به توندی بهیه کدا کیشاوه، چاوی به هه موو نه و خه رجی و مه سه رفه هه مه جۆرانهیدا گێپراوته وهو، نه و هه موو زه ره رو زیانانه شی هیناوه ته به رچاوی خۆی و سه رغی لی داو. ئیدی زمانیشی هاتۆته گۆو نه م رسته یه ی پی درکاندوهوه ﴿يَلْيَنِي لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّيَ أَحَدًا﴾ خۆزگه هه رگیز هه یچ که سیکم نه کردایه به هاوه ل بۆ خودا " ئای چه ند په شیمانی یه کی گه وهو به ربلاوه .. ئای چ زیانیکی سه خت و کاریگه ره .. ئای چ ژیانیکی به ده ختی و نه گبه تییه .. ئای چ ته مه نیکی به فیرو دراوه .. ئای چ مرۆفیکی گو مپراو سه رلیشاوه! نه و مرۆفه ی، که به که شخه یی و به خۆنازین و به بی په روایی و لووتبه رزییه وه خۆی ده نواند .. نه و مرۆفه ی، که به هۆی مالو باخه کانییه وه شانازی به سه ر هاوپی ئیمانداره کهیدا ده کردو پی ده گوت ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾ .. نه و مرۆفه ی کاتی که بۆ باخه کی ده روانی، له باره یه وه رای وابوو، که ده یگوت: ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ .. نه م مرۆفه ئیستا ده بینیت باخه کی به سه ریه کدا ته پیوه و خاپوورو ویران بووه، بۆیه به کرده وه (عه مه لی) په شیمان بووه ته وهو، په شیمانیه که شی له ده ست بهیه کدا کیشانه کی دا په نگی داوه ته وه، هه روها به وته درکاندن زمانیش په شیمان بۆته وهو له وه دا په نگی داوه ته وه، که گو تویه تی: ﴿يَلْيَنِي لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّيَ أَحَدًا﴾.

" هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ "

قورئانی پیرۆز له به دوا داچوونی دا بۆ ئهو زیانه سهختهی کابرای کافرو له ناوچوونی ههردوو ڕهزه کهی، بهم شیوهیه دۆخه کهی ههڵسهنگاندوو: ﴿هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾ (٤٤) الکهف .. واته: (لهو جوړه بارودۆخانه دا یارمهتی و کۆمهک تهنها له خودای حق و حاکی ههقههروه وهیهو، خودای حاکم ههر خۆشی باشتین پاداشتی بۆ چاکه کاران له لایه، چاکترین چاره نووس و سه ره نجامیشی بۆ به خته وه ران داناوه). .. ئهم به دوا داچوونه ش حه قیقه تیکی راستگۆیانه ی قورئان و بنه مایه کی هه میشه یی ی باوه رداریتیشمان ده خاته به رچاو له سه ره ئه وه ی بیگومان خودا ههر خۆی یارمه تی ده رو پشتیوانه، ئهم سیفه ته ش ته نها له خوا دایه، ههر که سیك خودا پشتیوان و یارمه تیده ری بیّت سه رکه وتوو، ههر که سیكیش خوا وازی لی بینیت و پشتیوانی نه بیّت ئه ما زه ره ره مه ندو سه رشوړه .. سه ره نجامی پشتیوانی تی ی خوداش بۆ ههر که سیك سه رفرازی و سه رکه وتن و خیر و خوشیی ئه و که سه یه و، له رۆژی دوا ییشدا له لایه ن خودا وه پاداشتیکی فره ی چنگ ده که ویت. ئهم مه سه له یه ش زیاتر له به سه ره هاتی ئه و دوو پیاوه دا ده رکه وتوو، پیاویکیان باوه ری به خودا هیناوه، پیاوه که ی هاو پێشی بی باوه ر بووه ئیمانی به خودا نه هیناوه، شانازی به هه ردوو ڕه زو باخه که یه وه کردوو، پیاوه باوه رداره که خودای به یارمه تیده رو پشتیوان داناوه، خوازیاری پاداشتی لای خودا بووه، خۆی له سه روو مالو دارایی و که ره سه دل ڤینه کانی دنیا وه داناوه پێیان نه خه له تاوه، له کاتی گفتوگۆشی له گه ل هاو پێ دنیا په رسته کهیدا پێی گوته وه: ﴿لَکِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ (٢٨) وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا

بِاللَّهِ إِن تَرِنَا أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ ... ﴿٤٠﴾ الكهف ﴿٤٠﴾، واته (بهلام من ههردهلیم ئەو خودایه پهروهردگارمهو هیچ کهسیک ناکه مه هاوهل بۆی، تۆش کاتیک دهچیته نیو باخه کهت بۆچی نالییت: (ماشالله)، ئەمه به خواستی خوا داده بینیت، که به مالو مندال لهتۆ که مترم، ئەوا به دووری مهزانه که پهروهردگارم لهو باخه ی تۆ باشترم بۆ دابین بکات). ئەوه بوو سه ره نجامی باش و پاداشتی فره نه پراوهش بۆ ئەو پیاوه باوهرداره بوو، دیتی هه ره خدا ﴿خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾.. به راستی باوه پیککی ته وای به خدا هینابوو، داوای یارمه تیی هه ره له خدا ده کردو، له بهرته مهش رزگار کار خودایه، توانا وهیژو کۆمه کیش هه ره له خودا وهیه، جائه گهر منیش سه ره که وتوو بووم، ئەمهش ته نها به وه ده بیئت، که یارمه تی و کۆمه کی راسته قینه به مافی خودای حه ق و پشتیوان بزانیئت. به لام کابرای بی باوه ر غه ییری خودای به یاری ده ده رو پشتیوان داده ناو، په نای بۆ غه ییری خودا بر دبوو و شانازی شی به غه ییری خودا وه ده کردو، به شتومه کی لای غه ییری خودا وه سه رسام بوو و، ته نها سه ری کرد بوو سه ره هه ردو و ره زه که ی و گۆشه گیریان ببوو و به نیعمه ته کانیا ن خرۆش ابوو، خرۆشی به که سوکاری زۆرو سه روه ت و سامانی وه با ده دا.. ئەی داخۆ چیی لیوه یان ده سه که وتبیئت؟ بیگومان هه موو ئەو شتانه ی سه رقالی ببوو و پشتی پی به ستبوون و پیا نه وه ده نازی و گۆشه گیریان ببوو، له چه ند چر که ساتیکدا نه مان، ئیدی ئەم پیاوه بوو که سیکی لاواز و بی ده سه لات و خه م بارو سه رشۆرو په شی مان و سه ره ته کیش و، زه ره مه ندو گو مپا، هیچ که سیکی ش له جیاتی خودا نه ی توانی سه ره خه رو یارمه تیه ری بیئت ﴿...فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ﴾ ﴿٨١﴾ القصص ﴿٨١﴾.

بیگومان میژووش گه لیک له م نمونانه ی له خو گرتووه، که ئەم حه قیقه ته قورئانیه و، ئەو بنه ما باوه رداریتییه شیان تیدا ره نگ ده داته وه، چونکه (میژوو)

"مَثَلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا"

له کاتیڤدا دَلّ ودهروونه کانی خه لکیبی ئاگادار لهم جوّره به سه رهاتانه، سه رنجی شیوازی گیرانه وه که ی قورئان دده نه و، چوونه ته نَبَو قوولایی ئه و سه ره نجامه ی که کابرای بی باوه ری خاوه نی دوو رهزه که ی تی که وتوه و، دوا ی ئه وه ش (ئهم دَلّ و دهروانه ی خه لکی) ئه و راستیه بنچینه یه ی ژیا نی مرؤفایه تیا نی بۆ ده رده که ویت که (بینگومان مافی پشتیوانی تی حه ق و راسته قینه هه ر بۆ خودایه)، لهم جوّره کاتانه و له سایه ی ئهم راستیا نه دا خودا له قورئاندا نمونه یه که له ژیا نی دنیا مان به ئاو یك بۆ دینیته وه که له ئاسمانه وه باراندوویه تی، وه که ده فرمویت: ﴿وَأَضْرَبَ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقَدِّرًا ۝٤٥﴾ الکهف ... واته (ئهی پیغه مبه ر نمونه یه کیا ن له ژیا نی دنیا بۆ به ی نه ره وه وه که ئاو یك وایه که له ئاسمانه وه باراندو ومانه ته خواره وه هه موو جوّره رو وه که دانه و یله یه کی له زه ویدا چینه راوی لی به ره هم هاتوه وه له دوا ییشدا هه مووی بو وه ته پووش و په لاشی کی بی نرخی وه ها که (با) په رش و بلاوی کردۆته وه، به م ره نگه خودا به سه ره هه موو شتیڤدا به توانا و ده سه لاته). خودا ئهم نمونه یه ی له قورئاندا له و جیگه یه دا هی نا وه ته وه که له دوا ی به سه رهاتی پیاوی خاوه ن دوو رهزه که وه خستوی تی یه به رچا ومان، وه که به دوا د اچوونیك بۆ چیرۆکی کابرا که هه ردو و ره زو باخه که ی له چه ند چر که ساتیڤدا بۆ ویران کردو وه و، لا په ری وجودیا نی پیچا وه ته وه له کاتیڤدا خاوه نه کیا ن به ته مای به رده وام بوونیا ن ومانه وه یا ن و، له نا و نه چوونیا ن بو وه، جا هه موو ژیا نی دنیا ش لهم نمونه یه دا "به کورت و خیرا و پرا وه" ده رکه وتوه، ئه مه ش ئاو ی که و له ئاسمانه وه خودا

له ماوهی چهند چركه ساتيكدا باران دوويه تی یه سه رزهوی ورووهك و سه وزاییه كانی زه وییشی له چهند چركه ساتيكدا تیکه ل بووهو، پاشان هه ر ئه م ورووهك و سه وزاییانه له چهند چركه ساتيكدا بوونه ته پووش و په لاشیك كه به هۆی باوه په رش و بلا و بوونه وه.

بینگومان ئه م نموونه بهرچاو خراوهی، ژیا نی دنیا له شریتیکی سینه مایی ی کورت و خه یالی دا، كه به خیرایی و له چهند ئه لقه یه کی كه م دا پیشان ده دریت، باس ده كات، ئه مه ش نموونه یه كه بۆ چهند دیمه نیکی کورت و خیرا له قورئاندا.

ئوه تا ئاوه كه له ئاسمانه وه دیته خواره وهو، ورووهك و كشتوكاله كانی ش تیکه لی بوون، (نهك ئاوه كه خۆی تیکه لیان بوویت).. ئه مه ش له پیناوی خیرایی پیشاندانی نموونه كه دا، ئینجا دوباره ورووه كه كان وشك بوونه وهو، ده بنه پووش و په لاشیکی وشکی دووراوه ی هارراو، كه له تۆیه له یه کی بچووكدا خۆی ده نوینیت و، كت و پر بایهك دیت و په رش و بلاوی ده كاته وهو له گه ل خۆیدا بۆ جینگه یه کی دووریان ده بات.

له و نایه ته دا "پیتی -ف- (فاختلط به..)- و- (فأصبح هشیماً).. " پیتی (فاء) له مانه دا بۆ ریكخستنی وروداوه كان و، به دوا داچوونی كت و پرپی یه له خیرا پیشاندانی دیمه نه كان و ریزبه ندی و ئه لقه كاندا. جا بۆ ئه وه ی به سه رنج دانی قوولتروه بۆ خیرایی پیشاندان و کورت کردنه وه ی دیمه نه پیشاندراوه كه ی ژیا نی دنیا بروانین، نموونه یه کی تری قورئانمان به یاد دیته وه، كه هه ر ده رباره ی ژیا نی دنیا هیئاویتی یه وه، به لام دیمه نیکی درێژكراوه یه وه، به پیشاندانیکی خاوی (دژی خیرا) و به چهند قوناغیکی هیواشه وه یه، ئه مه ش له و فه رمایشته ی خودا دا ها توه، كه فه رموویه تی:

﴿الَّذِينَ تَرَأَوْا اللَّهَ يُنْزِلُ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدَّكَ يَخْرُجُ مِنْ

خِلَالِهِ وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ

مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَاقِرُهَا يَذْهَبُ إِلَّا ابْصَرَ ﴿٤٣﴾ النور﴾. واته: "ئایا نابینیت خودا

به ئارامى يهوه هه وره كان به ئاسمان دا ده بات و، پاشان به يه كيانه وه ده به ستيته وه و، ئينجا له سهر يه ك كوڤان ده كاته وه و، به م رهنگه ده بينيت له وه هه ورانه وه (كه وه ك چياكان ده ركه وتوون وه هه روه ك چياكانيش دۆل و شيو له نيوانيان دا هه يه) باران و ته رزه ده باريني و له سوودي نه و بارانه خودا به خواستي خوڤ به شي خه لكى ده دات و، به شي خه لكانيكي تريش (هه ر به خواستي هه كيما نه ي خوڤ) نادات و لييان دوور ده خاته وه، هه وره تريشه كانيش هي نه ده به هي زو برووسكه دارن، كه خه ريكه برووسكه كانيان بينايي چاواني ته ماشاكاراني نه هيليت).

بيگومان ديمه نه كه ي نيو سوورته ي (كهف)، كه ده رباره ي ژيانى دنيا يه به خي راي و به كورتي پيشان دراوه له گه ل كesh و دۆخى ديمه نه كه دا ريك كه وتوه و، هه روه ها له گه ل نه و شوينه و شيوازه ي، كه تييدا پشتى پي به ستبون، كه له چه ند چركه ساتي كدا نه مان و، كه به شيك بوون له ژيانى دنيا.

جا وه ك چۆن نه و دوو باخه له چه ند چركه ساتي كدا نه مان و ويران كران، به هه مان شيوه ژيانى دنيا ش له چه ند چركه ساتي كدا ناميني ت، خاوه ني هه ردوو باخه كesh چۆن هه موو شتيكي له نيوانياندا به ده سته وه نه ما، به هه مان شيوه هه ر كه سيكي تريش خوڤ ته نها سه رقالي دنيا بكات و خوداي په روه ردگاري له بير بجي ته وه، نه و هه موو شتيكي تي دا له ده ست ده دات، چونكه په نا ده باته به ر سي به ريكي بپراوه و، مالو سامانيكي روښتوو و، خه وو خه ياليكي ته فره ده ر.

جا ئايا نه م نمايشه ي، كه ژيانى دنيا ي به خي راي و به كورتي تي دا پيشان ده دريت، خه يالييه، يان واقعييه؟ راسته قينه يه، يان مه جازي و پيوانه كاري؟

بيگومان واقعي و راسته قينه يه و، له ژياندا راستگويي و بووني هه يه، ئيدي دنيا به هه موو شيوه جوړه كانيه وه، به به راورد له گه ل ژيانى روژي دواييدا له چ ئاستي كدايه؟ نه ي داخو ته مه ني مروژ چه ند بيت، كه تييدا ده ژي؟ نه ي داخو نه و ته مه نه له ئاست دنيا شدا به چ به راورد يك هه لسه نگي نري ت؟ نه ي داخو به به راورد

له گهڵ ژيانى نىو قىيامهت و رۆژى دوايدا چۆن به راورد بكرىت؟ به پراستى هينده جى به راوردو شايانى باس نيه، چونكه كورت و كورته. خيراو خيراىه.. به پراستى ژيانىكى كورت و بى بهاىه.. ههه لهه روهوه خودا فرمويهتى: ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِقَوْلِ اللَّهِ وَكَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ (٤٥) يونس. واته: (خودا نهوان له رۆژىكدا كۆ ده كاتهوه كهوا ههست ده كهمن گوايه تهنها يهك سهعاتى رۆژىكيان له ژياندا به سههه بر دوهوه، له نىو خۆشياندا خرم و ناشانيان يه كتر ده ناسنهوه. بىگومان زيانبارن نهو كه سانهى، كه بر وايان به ديدارى خودا نه بووه و شاره زاي رىگهش نه بوون.

ههروهها خودا فرمويهتى: ﴿قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ﴾ (١١٣) قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِينَ (١١٣) قُلْ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَن تَكْمُلْتُمْ تَعْلَمُونَ (١١٤) المؤمنون. واته: "خوداى گهوره له قىيامهتدا له كافران ده پرسىت: ئه رى ئىوه چهند سال له سههه زهوى مانهوه؟ ئهوانىش له وه لا مدا ده لىن: رۆژىك، يان ماوهى هه ندىك له رۆژىك له ژيانى سههه زهويدا ماينهوه (به ماناى ژيانى دنيا هينده كه مه، له قىيامهتدا وادهزانن) دهى پرسىار لهو كه سانه بكهمن، كه زانيارىيان له سههه حسابى كات و رۆژگار ههيه، ئىنجا خواى گهوره پىيان ده فرموىت: "به پراستى مانهوهى ئىوه له دنياى ماوهيه كى هيجگار كهمن بووه، ئه گهه به چاكى بتانزانيايه."

ههروهها خودا فرمويهتى:

﴿الْهَنُكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ (١) حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (٢) التكاثر. واته (ئهى خه لكينه زۆر كردنى مال و سامان و دارايى و بيناسازىستان، ئىوهى له زىكرى خودا و به ندياى تهى سههه قال كردوه، بى ناگاي كردوون، تا ئهوكاتهى دهمرن و دهبرينه نىو گوڤه كاتنان).

"زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا"

دواى ئەوھى قورئانى پىرۆز كورتىي ژيانى دنياو خىرايىسى بەسەر بردنى و بەسەرچوونىي پروون كىردۆتەوھ، ئەوھشى بۆ پروون كىردووينەوھ كە ئەوھى (لە مالۆ سامان و كوپر و ئەوھ كەرەسەى ھەمەرەنگ) تىيىدايە خۆشيشە كى كەم و پراوھىيە، وەك خۇدا فەرموويەتى: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ﴾. ئەمەش ھەمدىسان راستى يە كى بەلگەنەويستى قورئانە كەوا مالۆ كوپر و ئەوھ، يان باشتەر بلين (مالۆ مندال) ھەموو ژيانى دنيا نين، ھەروھە گرنگترين شتى نيۆ ژيانى دنياش نين، بەلكو جوانى و ئارايشتى ژيانى دنيان، ئەمەش واتاى ئەوھ دەگەيەنيىت كە بەم چاويلكەيە بۆى پروانين و لەسەر ئەم بنچينەيەش مامەلەى لەگەلدا بكەين. وشەى (زينە) لەو ئايەتەدا ئەم واتايە دەگەيەنيىت و ئەو سىبەرەش دەنيشينيىت، چونكە ماناى (زينە) پرووكارى دەرەكى ي شت دەگەيەنيىت كە بۆ جوانى و رازاندەوھ و چيژى ھونەريى جوانكارى يە، بەلام بەشيك نىە لەراستى يەكانى مەسەلەكەو لەبنچينەكانى.

(ئىمام راغىيى ئەسفەھانى) لەكتىبى (مفردات) ەكەيدا دەربارەى وشەى (زىنە) گوتوويه تى: "زىنەت و جوانكارىي راستەقىنە ئەويه مەرؤ لە هيچ شت يى بارودوخ و حالەتەكانى، نە لە دنيا و نە لە پوژى دواييدا ناشيرين نەكات، بەلام ئەوہى لە جوړە حالەت يى تايبەتيدا زىنەت يى پى بدات و لە حالەت يى تردا پى نادات، ئەوہ لەبۆتەى ناشيريندايە. ەروەها بەپوختى و بەكورتى (زىنەت و جوانكارى) لە سە ياردايە:-

- ۱- جوانکاریه کی دهر وونی: وهك زانست و بیرو باوهره جوانه کان.
 ۲- جوانکاریه کی جهستهیی: وهك هیئو دریژی و بالآ و بهژن ریگی.

٣- جوانکاری یه کی ده ره کی: وهك مالو پلهو پایه" (١).

به لām خو دانانی (مالو مندال) به جوانکاری ژییانی دنیا، مانای پشتگویی خستیان و واز لیهینانیان ناگهیه نیت بهو بیانوهی گوايه تهنها بۆ جوانی و زینه تی ژیان، به لām له وانه یه بینه هو ی باوه رنه هینان به خوداو، خاوه نه که یان له پروو کردنه خودا دوور خه نه وه.

دیاره مروؤفی موسلمان ئه وه ی لی خوازاوه که مامه لاهو هه لاس و کهوت به جوانکاری مالو مناله وه بکاتو، به لām تیروانیی بۆیان به گویره ی فره مانه کانی قورئان و حه قیقه ته کانی بیت. مامه لاهو ره فتاری بهم دوو دیارده یه وه له سه ره ئه و بنچینه یه بیت که تهنها جوانی و زینه تیکی دنیان، جوانکاری یه کن بۆ رازاندنه وه ی ژیان و باش کردنی و سوود لی دیتنیان به خوشی، دهنه خۆنابیت له م بارستایی یه گه وه ره تری پێ بدات و رۆلێکی له مه گه وه ره تریشیان بۆ دانه نیت. واته بۆی ناشیت که مالو مندال (المال والبنین) به هه موو شتیک دابنیت له ژیاندا، یان له خودای دوور بجه نه وه، یاخود له جیاتی خودا پشتی پێیان به سه ستیت.

ئهم دوانه (مالو مندال) زینه تن، وهك زینه تیش مامه لاهیان پێوه بکاتو، وهك زینه تیش بۆیان پروانیتو، هه لاسو که وتیشیان وهك زینه ت پێوه بکات.. خوداش له مباره یه وه فره موویه تی:

﴿ زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثُ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَتَابِ ١٤ آل عمران ﴾

واته: (خۆشویستنی ئاره زووه کان له ئافره ت و بوونی کوڕو نه وه، له هه بوونی زیرو زیوی زۆرو له سه ریهك دانراوو، له ئه سه پی ره سه نو چاك و له مه رو مالآت و له

زهوی وزاری کشتوکالی، بۆ خه‌لکی جوان و پازیتراونه‌ته‌وه، نه‌مانه‌ش هه‌موویان که‌ره‌سه‌ی خوشی و نازو نیعمه‌تی ژیا‌نی دیا‌ن، خوداش با‌ش‌ترین شوینی گه‌را‌نه‌وه‌ی بۆ عه‌به‌د‌ه‌کانی سازو ئاماده‌کردوه).

وه‌سف کردنی مالۆ مندال به (جوانی و زینه‌تی ژیا‌ن) سی‌به‌ریکی گونجای تر بۆ ئه‌م دۆ‌خ‌ه‌و بۆ ئه‌و شوینه‌ی، که ئایه‌ته‌که‌ی تیدا له‌بار‌ه‌وه‌هاتۆ‌ته‌خواره‌وه، ده‌خولقی‌نی‌ت، ئه‌و‌یش مه‌سه‌له‌ی له‌ناو‌چوونی هه‌ردوو په‌زه‌که‌و وێ‌را‌نبو‌نی‌انه، که‌واته (زینه‌ت) مانای نه‌مانی شته‌که‌و له‌ناو‌چوونی ده‌گه‌یه‌نی‌ت، نه‌ک مانه‌وه‌ی و جی‌گیر بوونی و به‌رده‌وامی، هه‌روه‌ها قورئان له‌جی‌یه‌کی‌تردا مالۆ مندالی به (گولی ژیا‌نی دیا) وه‌سف کردوون، وه‌ک خودا فرمویه‌تی: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ﴾ (طه)، واته: (ئه‌ی مرۆ‌فی خاوه‌ن با‌وه‌ر چا‌وه‌کانت مه‌به‌ره‌ له‌و نازو نیعمه‌ته‌ی، که به‌هه‌ندی‌ک خه‌ل‌کمان دا‌ون و که زینه‌ت و جوانی ژیا‌نی دیا‌و: که "گولی ژیا‌نی دیا‌ن" تا‌کو به‌وه‌ تاقی‌یا‌ن بکه‌ینه‌وه).

که‌وابو و گولیش ته‌مه‌نی کورته‌و به‌خیرایی ده‌ژاکیت و سیس هه‌ل‌ده‌گه‌ری‌ت و ده‌مریت، زینه‌ت و جوان‌کاری‌ش، ما‌وه‌که‌ی که‌مه‌و به‌خیرایی نامی‌نی‌ت و له‌نا‌وده‌چی‌ت، به‌م په‌نگه‌ش مالۆ سامان سی‌به‌ریکی به‌را‌وه‌ن و، منال و نه‌وه‌ش به‌خششی‌کی پیدرا‌و و سه‌را‌وه‌ن. جا ئاخۆ ئه‌و که‌سان‌ی په‌نا ده‌به‌نه‌به‌ر ئه‌م سی‌به‌ره‌ دوا‌پرا‌و و به‌سه‌ر‌چو‌وی، که (په‌یا‌ن درا‌وه‌و لی‌یا‌ن سه‌را‌وه‌ته‌وه) چه‌نده‌ خه‌سا‌ره‌قه‌ند و په‌نجه‌پۆ‌ن.

"وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ"

جا نه گهر مالو منداڵ جوانیی دنیا بن، شهوا قورئانی پیروژ پینمونییمان ده کات بۆ شتیکی جیگیر له دنیا دا که شایانی نهوهیه هه موو گرنگی و بایه ختیکی پی بدریتو، ته مهنی تیداو له پیناودا به سه ر بهریتو، کات و رۆژگاریشی بۆ ته رخا ن بکریت، وهك خوداش فهرموویه تی: ﴿وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾. لیره دا شهوه ی به مبه ست گیاروه (الباقیات الصالحات) ه له دوا ی دیاریکردنی زینه تی ژیا نی براوه ی دنیاو، له به دوا دا چوونی به سه رهاتی هه ردوو رهزه ویرانکراوه کهو، زیانغه ندیی خاوه نه که یاندا.. جا نه گهر مالو منداڵ جوانیه کی براوه بن، شه ی چی هیه که مابیته وه؟

ده ی باشه شهوا هه ردوو باخه که ی سه ر زهوی نه مان و له ناو بران، شه ی چی ماوه ته وه؟ وه لام (الباقیات الصالحات) شه و نه ته چاکانه و شه و کرده وه باشانه که ده میننه وه که له لای خودا پا دا شتی ته وایان هه یه و، که خاوه نه که یان باشترین پا دا شت و زۆرترین و جوانترین پا دا شتی ده دریته وه.. شه مه ش باشترین هیوا یه (خیر املاً) واته باشترین شتی که که خاوه نه که ی هیوا ی بۆ ده خوازیته و نه گهر هیوا ی له سه ر هه لچنی شهوا شه و هیوا یه ون نا کات، هه مدیسان شه گهر به ته مای شتی که بوو، شهوا بی ئومیدو هیوا براو نابیته.

ناخو (الباقیات الصالحات) له م ئایه ته دا چی بن؟! زانا پیشینه کانی نیسلام له م باره یه وه چه ند وته یه کی لیک نزی که و هاوشیوه ی یه کدییا ن ده ربیره و، بۆ نمونه (ابن عباس) و (ابن جیر) و پتر له زانایه کی پیشین ده رباره ی (الباقیات الصالحات): (چاکه ماوه کان) گوته ویا نه: " (شه و کاره چاکانه ی که ده میننه وه و ون نابن/

الباقیات الصالحات) پینج نویژه فهرزه کهن". هەر له (ابن عباس)یشهوه
 گێڕاوه تهوه، گوتویهتی: (ئهه کاره چاکانه گوتنی زیکره کانی: (سبحان الله و،
 الحمد لله و، لا اله الا الله و، الله اکبر)ن.

له (عثمانی کوری عفان)یشهوه ﷺ گێڕاوه تهوه که گوتویهتی: (ئهوه گوتنی
 زیکره کانی سبحان الله و، الحمد لله و، لا اله الا الله و، الله اکبر و، لاحول ولا قوه
 الا بالله العلي العظيم)ن.. ههروهها له (ابن عباس)هوه وتهیهکی تریشی گێڕاوه تهوه
 که گوتویهتی: (ئهوه وته جوان و چاکه کانی). له (عبدالرحمنی کوری زیدی کوری
 —اسلم)یشهوه گێڕاوه تهوه که گوتویهتی: (الباقیات الصالحات) تیکرا هه موو
 کردهوه چاکه کان ده گرێتهوه^(۱).

جا ئه گهر به وردی سه رنج لهم وتانهی پیشوو بدهین، ده بینین هه موویان لیک
 نزیکن و هاوواتای یه کدین، نه ک پیچه وانهی یه کدی، ههروهک ده شیته که پینکیانهوه
 بلکینین بهو پێودانگهی هه موویان باسی کاره چاکه بهردهوامه کان ده کهن که
 له دوا پیدا ده میننهوه. چونکه هه ره یه کیکه لهو زانیانه ئاماژه یان بو نمونه یه کیان
 کردوه، دیاره هه موو نمونه کانیان و به چه ن دین نمونهی هاو شیوهی تریان هه تیکرا
 به کو ی هه موویان (الباقیات الصالحات) پیک ده هینن. (الباقیات الصالحات) یش
 کردهوه باشه کانی، به گشتی هه موو ئیسلامن به رپۆ ره سمه عیبادیه کان و به یاساو
 شه ریعت و ره فتار و مامه له کانهوه. قورئانیش ئه مانه ی به کاره چاکه ماوه کان
 (باقیات) داناوه، چونکه له راستیدا ماون و له لای خودا دیارن.. ههروهها له
 شوینه واری ژیا نی خاوه نه که یاندا ده مینن. ههروهک که له قوول بوونه وهی میزاج و
 تیروانی و قه واره ی گیان و که سی تییه که شیدا ده مینن، پاشان له نیو کو مه لگه و داب و
 نه ریته کانیاندا ده مینن.. ههروهها له ته رازووی رۆژی یارمه تیشی دا بو خاوه نه که ی
 ده مینن، پاشان له کاتی که دا —به یارمه تی خودا— ئه و که سه شایسته ی چوونه

(۱) (ابن کثیر / ۳: ۸۵-۸۷) به کورتی.

بهههشت دهكهن، دهمیئن كه بیگومان لهنازو نیعمهتی هه‌میشه‌یدا ده‌بیئتو، له نه‌مریی هه‌میشه‌یی نیو باخه‌كانی به‌هه‌شتیشدا ده‌بیئت.. ئهم كاره چاكه ماوو به‌رده‌وامانه‌ش پیویسته گشت موسلمانێك بایه‌خی پی بدات و پرووی تی بكه‌نو به‌شیوه‌و برێکی زۆر زۆر ئه‌نجامیان بدن.

پوخته‌ی گرنه‌ترین وانه‌و ئاماره‌كانی ئهم چیرۆكه

١- چیرۆکی کابرای خاوه‌نی دوو باخه‌که چیرۆکیکی راسته‌قینه‌یه‌و له‌ زه‌مه‌نیکی رابردوودا پرووی داوه‌و، به‌سه‌ره‌اتیکی ده‌سه‌له‌ستی خه‌یالی نیه‌.

٢- شیکارو درێژه‌ی چیرۆکه‌که نه‌زانراوه‌و له‌و نه‌زانراوانه‌شه‌ که ناشیت هه‌ولێ پروون کردنه‌وه‌یان بده‌ین، هیچ زانیاری یه‌کیش لهم باره‌یه‌وه‌ په‌سه‌ند ناکه‌ین ته‌نها ئه‌وه نه‌بیئت که له‌ قورئانه‌وه‌ ده‌رباره‌ی هاتوه‌، چونکه له‌ پیغه‌مبه‌ری خوداشه‌وه ﷺ هیچ شتیکی وای له‌سه‌ر نه‌گیراوه‌ته‌وه‌.

٣- هینانه‌وه‌ی نمونه‌کان له‌ قورئاندا واتا تیۆری (نظری)یه‌کان له‌ ده‌روونی به‌شه‌ری نزیک ده‌کاته‌وه‌و ئه‌و مانایانه‌ش که نمونه‌یان له‌سه‌ر هینراوه‌ته‌وه‌ پته‌وو به‌تین ده‌کات.

٤- هه‌ردوو پیاوه‌که له‌م چیرۆکه‌دا (ئیماندار) و (بێ‌ئیمان)ه‌که‌، دوو نمونه‌ی مرۆیی دووباره‌ بووه‌وه‌ن که له‌ هه‌موو کات و شوێنێکدا وجودیان هه‌یه‌.

٥- پیویسته‌ بانگه‌وازکاران سوود له‌ شیوازی بانگه‌وازو پروونکردنه‌وه‌ی قورئان وهرگرن، ئه‌مه‌ش به‌و رهنگه‌ی که چیرۆک و به‌سه‌ره‌ات بێننه‌وه‌و نمونه‌کان بجنه‌نه‌ پروو.

٦- خودا مۆلّت به کافر دهدات و نيعمه تىكى زۆرىشى پى دهدات، ئەمەش بۆ
هەلسەنگاندن و تاقىکردنە وهىەت، ئەك بەلگە يەكى خۆشويستنى خودا و لى
رازى بوونى بىت.

۷- بېنگومان خودا مروځي ئيمانداريش به وه تاقي ده كاته وه كه رزقو رږزي لى كه مو گران ده كاتو، مالو سامانى براوه دنيای لى ده شاريته وه، نه مهش مانای رږ هه ستانى خوداو تووړه بوونى لهو كه سه نيه، چونكه دارايى دنيا له لاي خودا ساناتره له وهى بېته بواريك بو ريزلینان، يان بو سووكايه تى پي كړدن، خوداش به خواستى خو دى دنيا به كه سانيك ددهات، سا ئتر نهو كه سانه دى خوش بويتيش يان نا، به لام ئاين ته نها به كه سانيك ددها، كه خوشيانى بوئ.

۸- خودا ھەر خۆى پزقو پۆزى و نىعمەت دەبە خشىت، دەنا ھەولۇ كۆشش و تىفكرين و پرۆژە و مالۇ سامانە كانى مړوڤ تەنھا چەند ھۆكارىكى ماددىي و روالە تىين.

۹- له قورئاندا سه رنجيكي هونه ريپيانه ي كشت وكالتي هه يه، ده رباره ي شيوازي ريپيخستني ره زو باخو باخچه كان و بيستانه كان.. ئه وهش له و گيپانه وه يه ي چيرۆكه كه دا به ديار ده كه ويته، كه باسي ريپيخستني كيئلگه و به روبرومي نيو هه ردو و باخه كه ده كات.

۱۰- بایه‌خداڼ به‌زه‌وی وړیک‌خستنی چاڼدنی وړیک دانانی کیلگه و دارو درخه‌کانی، چیریک‌کی هونه‌ریی ده‌به‌خشیتو، ده‌بیته هوی زیادبوونی به‌ره‌م و به‌روبووم تپیدا.

۱۱- زهوی ستهم له باخوان ناکات و بهروبوومی لیّ قه دهغه ناکات، بهلگو به بیّ جیاوازی و جیاکردنه و هی ئه و ئه و، بهرهمی خویان پیّ ده دات، که چی وپړای ئه وهش خه لکانیکی کافرو بی باوه، ستهم ده که و کافرو سپله درده چن بهرام بهر به خوداو، بهرهمه کانیش له کهسانی تر قه دهغه ده که و. جا ئایا ناتوان لهو به خشینده لاسای زهوی بکه نه وه و بیکه نه به بی شهنگ بو خویان؟

۱۲- خاوەنە كافەرەكەى هەردوو باخەكە بەهۆى خۆ بەزل زانى و لەخۆبایى بوونەوه چاوەكانى لەئاست دیتنى راستى يەكاندا كۆيژ ببوون، بۆیە بەرپەفتاریكى خەلەفاوى و تەفرە خواردووانەوه دەجوولایەوه.. هەر كەسیكیش بەهۆى دیاردەكانى دەولەمەندى و مالۆ سامانى براوى دنیایی یەوه لەخۆى باى بێت وەك ئەو وایەو هەمان نەرىت و پەفتارى هەیه.

۱۳- يەكێك لەو دیدو بۆچوونە گومرایى یانەى لەخۆبایى بووان ئەوهیە و گومان دەبەن گوايه خودا لەرۆژى قیامەتیشدا بەمالۆ سامانیان پێزیان لى دەنیت، چونكە گوايه لەدنیاى دا پێزى لى ناو، گومانیشیان وایە گوايه خودا لەقیامەت دا پێز لەباوەرداران نایت و پاداشتی نەبراویان ناداتەوه، چونكە لەدنیا دا مالۆ سامان و دیاردە جوانەكانى دەسڕۆشتوویى دنیای لى قەدەغەكردوون.

۱۴- (باوەرداریتتى) زمانەى دنیایی (صمام الامان)ە بۆ خاوەنەكەى، چونكە بەئیمانەكەیهوه سەر بەرزەو، بەپەرەردگاریشیەوه شانازی دەكات، ئیدی لاوازو سەرشۆرنايیت و لەبەردەم خاوەن مالۆ سامانەكانیشدا ترسنۆك ناییت، تەنانەت هیواى ئەوەش ناخوازیت كە وەك ئەوانى لى بێت.

۱۵- پێویست بوونى ئامۆژگارى کردنى ئەو كەسانەى لەخۆبایى بوون و بەنازو نیعمەت هەلخەلەتاون، هەروەها پێویستى ئاگادارکردنەوهشیان لەسەرەنجامى ئەو پەفتارو نەرىتانەى كە هەیاننو، داواشیان لى بكريت كە سوپاسى فەزل و چاكەكانى بكەن و كەدەبیّت نیعمەت و بەخششەكانى خودا لەگوێرایەلى ی فەرمانەكانى خودادا بەكاربەنن.

۱۶- پێسایەك لە پێساكانى تێپوانینی ئیسلامى ئەوهیە، كە هیچ شتێك بەبێ ویست و ئێرادەى خودا نایەتە كایەوه، هەرچى خوداش بیهویّت دەبیّت و، هەرچیەكیش خودا خواستى لەسەر نەبیّت ناییت، هیچ هیژیکیش نیە تەنها

له خوداوه نهییت، ههركه سیكیش خودا هیژو توانای پێ نه دات، ئەوا هیچ هیژو توانایه کی نه.

۱۷- وشه کانی (ماشاء الله) و (لا قوة إلا بالله) برگهیه کی باوهرداریتیانیهی قورئانن که مرۆفی باوهردار له کاتی کدا (به دیتنی که سوکاریکی یان کورپیکی یان مالو سامانیکی) سه رسامو دلشاد بییت، دهیانلێتهوه. بهم پهنگهش سوپاسی خودا دهکاتو، ههول بۆ بهردهوامیی نيعمه ته کانی ده داتو، له کاری جی پزاهمه ندیی خوادا به کاریان دینیت.

۱۸- سزای خودا هه ر تووشی له خۆبایی یه کان ده بییتو، بهو سزایهش هه ر مالو نازو نيعمه تیکیان هه بییت له ناو ده چیت، ئەوهش سزای کردوه نابه جیکانیانه.

۱۹- له وانهیه بۆچوونو لیکداندهوه مه زنده کارییه کانی خه لکی (ده باره ی ئەو کاره ساتو مهینه تیانه ی به سه ر کافره له خۆباییه کانداییت) لیک جوداو جیاوازن، به لām ده بییت له وه دا یه ک دهنگ هاوړی بن، که ئەو کاره ساتانه به فەرمانی خودا وه ک سزایه ک بۆ دوژمنانی خودا نازل ده بن له به رامبه ر کردهوه خراپه کانیاندا.

۲۰- کاتیک نيعمه ت نامینیتو پزقو پززی له نیو ده بریت، مرۆفی کافرو له خۆبایی تووشی سه سه رتو په شیمانی ده بییت، به لām له وه ختیکدایه که په شیمانی سوودی نابیت.

۲۱- مرۆفی له خۆبایی له کاتی سزاو مهینه تییه کانی دا راستیی ئەو سه ره نجامه ی بۆ ده رده که ویت که پیشتر له لایه ن پیاوچاکانو رینماکارانه وه لییان وریا کرابووه، بۆیه له و کاته دا خۆزگه ده خوازیت که بروای پێ بکردنایه، به لām ئەم خۆزگه یه ی قت به دی نایهت.

۲۲- پشتیوانیتی راست ته نها بۆ خودایه و، هه ر که سیك شانازی به خوداوه بکات ئەوه ی ده یه ویت له لای خودا دهستی ده که ویت، هه ر که سیكیش شانازی

بەغەيرى خوداوە بکات، سەر شۆرۆ زیاغەند دەبیّت. ھەموو لایەنگرو شۆینکەوتوانى خوداش خۆیان بەتەنیا توانای بەدەستھێنانى سەرکەوتن و سوود وەرگرتنیان نیه، ھەموو ھێز و دیاردەو ھۆکارو شتەکانى تر لەئاست تواناو ئێرادەو سەربازانى خودادا دەستەوسانن.

۲۳- بېگومان ھەر کەسێک لەگەڵ خوادا بیّت، ھېچ شتێک لە حەقیقەت نادۆرپنیت، تەنانت گەر ھەموو دنیاو نېعمەتەکانیشى لەدەست بدات، خۆ ئەگەر ھەر کەسێک لەگەڵ خوادا نەبیّت، ئەوا ھېچ شتێكى دەست نەکەوتوو، تەنانت گەر خواوەنى ھەموو شتەکانى نۆو دنیاش بیّت.

۲۴- ژيانى دنیا خیراو کورت و بپراوێه، ئای چەند خەسارەقەندە ئەو کەسەى سەرقالێ دنیا دەبیّت و پشتمى پى دەبەستیت، ئەمەش راستى یەکی رەگ داکوتاو.. جا داخۆ چەندى لەسەر بژی و چەندى لى کۆیکاتەو، دواى ئەوێش چى پروودەدات؟!

۲۵- ھەموو مالو سامان و نېعمەتى دنیاو ئەوێ لەدنیاوایە زینەت و ئارایشتیکن بۆ دنیا، پێویستیش بۆ ژیان و جوانکردنى ژیان، ھەروەھا بۆ ئیمەش پێویستن، تا لەژیان دا بژین.. بەلام شیاو نیه، کە بیکەینە گەورەترین خەمانو، فراوانترین ئەلقەى پێزانیمانو، بەھەموو شتێكى خۆمانى دابنێن.

۲۶- دانانى ھەرچى لەدنیاوایە (بەجوانى و بەگول) دەلالەت لە کورتى و نەمانى دەکات، وەك (جوانیە کە لەنەمانى دا) و (گولەکەش لە کورتى تەمەنیدا) دەى ئاخۆ چەند زەرەرمەندن ئەو کەسانەى، کە دنیا بە ھەموو شتێک دادەنێن.

۲۷- پێویستە مەرۆفى موسلمانى عاقل، بایەخ بە مەسەلە بنچینەیی یەکان بداتو، ئەوێ ماو (باقى) یە بیخاتە پێش نەماوێکە (زائل)و، ھەروەھا ئەوێ جیگیر، بیخاتە پێش رۆیشتووێکەو، دواى بختە پێش ھەوێلێنە تیژ تیپەرێکەو، ئیدی بەزۆرى ئەو کردووە چاکانە ئەنجام بدات، کە لەئایندەى ژیانیدا سوودی پى دەگەيەنن، لەکاتى ئاتاج پى یاندا ئەنجامیان دەچینیتەو.

٢٨- خواپهرستی و گوێرایه‌ڵی فهرمانه‌کانی خوداو کرده‌وه‌ی باش له چاکه‌
 ماوه‌کانن (الباقیات الصالحات)، ئهمه‌ش له‌پرووی پاداشتی لای خوداوه به‌خێرو
 به‌ره‌که‌تن، له‌پرووی هیواو ئاواته‌کانی خاوه‌نه‌که‌شیانه‌وه هه‌ر به‌خێرو به‌ره‌که‌تن،
 بۆیه‌ش به‌خێرو به‌ره‌که‌تن، چونکه‌ خاوه‌نه‌که‌ی له‌به‌رده‌می خۆی له‌ ئاینده‌دا
 ده‌یانبینیته‌وه‌و، ئاواته‌کانیشی به‌ وه‌دی هینراوی ده‌بینیته‌وه‌و، پاداشتی فره‌و
 زۆرو جوانیشیان له‌سه‌ر ده‌بینیته‌وه‌.

چیرۆکی سۆیه

چیرۆکی (موسا) ^(١) له گهل (خدر) دا - سلاوی خودایان لی بیت -

نهم چیرۆکه له قورئاندا بهم جوړه گیراوه تهوه، که خودا فەرموویهتی:

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ۖ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۖ ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنَّا غَدَاءُ نَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۖ ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ۖ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ۖ ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ ۖ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ۖ ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا ءَاتِيَهُ رَحْمَةً مِنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ۖ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عَلِمْتَ رُشْدًا ۖ ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۖ ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِط بِهِ خُبْرًا ۖ ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ۖ ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۖ ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا

(١) شیکارو لیکدانەوهی نایەتەکان له یەکهەبەیه که ی برهه کانی نهم چیرۆکه دا بهدریژی دیاری کرارون بۆیه له سهراوه ته رهجه مهیه کی کورتی نایه ته کاغان به پۆیست نه زانی .. (وه رهگیر).

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧٦﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٨﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتُمْ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٩﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٨٠﴾ قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٨١﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَنْبَاءُ أَهْلِ قَرْيَةٍ اسْتَطَعُوا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوا هُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٨٢﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٣﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٨٤﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٥﴾ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِمَّا كَانَتْ لَهُمَا ذِكْرُهُمَا وَأَقْرَبَ رَحْمًا ﴿٨٦﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٧﴾ الكهف ﴿٨٧﴾

چیرۆکه که له فهرموودهی پیغه مبهردا ﷺ

ئیمه له باسی ئهم چیرۆکه دا ئهو شتوازی بهرنامه پڕژییه زانستییه ده گرینه بهر که زانایان بریاریان له سهرداوه که داویان له لیکۆلیارانێ چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئانیش کردووه که پێوهی پابه ندبن و ره چاوی بکهن، ئهمهش پێویستی پهنا بردنه بهر فهرموودهی راست (صحیح)ی پیغه مبهردا ﷺ، ههروهها پێویستی تینه په پاندنی ئهم سنووره بو ئه فسانه ووته دروستکراوه کانی جووله که وه دهقه کانی (نیسرائیلیات) و چیرۆکه نه سهلمیئراوه کان، ده رده خات. له چیرۆکی (موسا) له گه ل (خدر) دا - سلاویان لی بیت - پیغه مبهردی خودا ﷺ چهند لایه نیکی لی پروون کردو ته وه و چهند زانیاریه کی تری خستو ته پال گیرانه وه که ی قورئان. زۆربه ی زانیانی فهرموودهش له کتیبه کانیاندا، چهندین فهرمووده یان لهم پرووه دیاری کردووه. فهرمووده کانی تایبته بهم چیرۆکه، له کتیبه کانی (بخاری) و (مسلم) و (ابو داود) و (ترمذی) و (نسائی) و (ابن ماجه) و (احمد) و (الحاکم) و نهوانی تر دا هاتوون.

ههروهها چهند زانیاریه کی تری ئهم چیرۆکه له کتیبه کانی میژوو شدا هاتوون، وهک کتیبی (تاریخ الطبری) و (ابن کثیر) و (ابن اثیر) و نهوانی تر.. زانیانی تهفسیریش له کاتی باسکردنی ئایه ته کانی ئهم چیرۆکه دا ئاماژه یان بو زانیاریه کان کردووه. لیژه شدا ئه وهی له لای ئیمه گرنگ بیت ئهو فهرمووده راست و (صحیح) انه یه که لهم پرووه هاتوون، ته نها بهو فهرموودانه شه وه پابه ند ده بین، که ههردوو زانی گهوره (الشیخان)، (بخاری) و (مسلم) له سهراستی و (صحه) یان کوکن.

ئیمامی (بخاری) له چهندین جیگه ی (صحیح) ه کهیدا، که به کتیبی (صحیح البخاری) ناسراوه، ئهم چیرۆکه ی له روانگه ی فهرمووده کانه وه هینا وه، چهندین بهش و (باب) ی له (کتاب العلم) و (فی الاجازة) و (فی الشروط) و (بدء الخلق) و (فی الانبیاء) و (فی التفسیر) و (فی الایمان والنذور) و (فی التوحید) بو ته رخا ن کردووه.

ئیمامی (مسلم) یش له (کتاب الفضائل)، (باب فضائل الخضر) (علیه السلام) دا فهرمووده کانی تایبەت بهم چیرۆکە (تەخریج) کردوو ئیمەش پوختە فەرمووده گێڕاوه کانی نیو هەردوو کتیبە کە (بخاری) و (مسلم) کە به (الصحيحين) ناسراون، دێنینهوه.

(بخاري) و (مسلم) له (عبيداللهی کورپی عبداللهی کورپی عتبهی کورپی مسعودی کورپی عبداللهی کورپی عباسه وه - خوا لییان رازی بیّت - گێراویتیانه وه کە (ابن عباس) خۆی و (حری کوری قیسی کورپی حصنی فزاری) له سەر هاوهله کە (مووسا) - سلاوی لی بیّت - هاوڕێ نه بوون و هەریه کەیان کە سیکی دیاریکراوی بۆ داناوه، به لām (ابن عباس) گوتویهتی: (ئەو هاوهله خدره) له وکاته دا (ابی کورپی کعبی انصاری - خودا لی رازی بیّت - به لایان دا تیپه پریوه (ابن عباس) یش بانگی کردوو و پیتی گوتوووه ئەی (أبناء الطفيل) وەرە بۆلامان، وا من و ئەم هاوڕێیم مشت و مێمانه له سەر هاوهله کە (مووسا) کە مووسا داوای چۆنیهتی ناسین و پێگه یشتنی کردبوو، جا ئایا تۆ هیچت له پیغه مبهری خوداوه ﷺ نه بیستوووه کە دەربارە ئه وپیاوه باسی فەرموویت؟

له وه لامیدا (أبي) ده لیت: (به لی له پیغه مبهر خودام ﷺ بیستوووه، فەرموویهتی:

" له کاتی کدا (مووسا) له نیو کۆمه له کە سیکی گه له کە خۆی (بنو اسرائيل) دا ده بیّت، پیاویک دیته لای ولی ده پرسیت: (ئەری تۆ ده زانیت کە سیکی تر له تۆ زانتر هەبیّت؟

ئەویش ده لیت: (نه خیر)، واته کە سی دی له من زانتر نه.. خوداش له وکاته دا سرووشی بۆ (مووسا) ناردو پیتی فەرمووه: به لی کە سیکی دی له تۆ زانتر هەیه، کە به نده مان (خدره)، مووساش داوای هۆی چۆنیهتی پێگه یشتن و ناسینی کرد. خوداش ماسیه کی بۆ کرده نیشانه، ئەوه بوو به مووسا گوترا: (هەر کاتی ک له هەر

شوینێك دا ئەو ماسیەت ون كرد ئەوا بۆ ئەو شوینە بگەرێرەوهو، لەوێ دا خدر دەبینیت ئیدی مووساش بە پێی خواستی خودا ماویەك ڕۆیشت و کورپێکی نەوجەوانی خزمەتکاری لەگەڵ داو. دواي ئەو ماویە داوای لە خزمەت کارەکی کرد که پشویەك بدەن و قاوەلتی یەك بکەن، خواردنی قاوەلتییەکەشیان ماسییەکی برژاو بوو، ئەو بوو بە خزمەتکارەکی گوت: (خۆراکەمان بۆ بێنە). ئەویش لەوە لاییدا پێی گوت: (نەری لە بیرتە کاتیك چوینە سەر بەردە گەورەکی کەنار دەریاکە بۆ حەوانەوه، بیرم چوو پێت بلێم، که ماسییەکە بەراستی زیندوو بوووه بەشیویەکی سەرسۆرھێنەر خۆی کردووه بەناو دەریاکەدا.. ئەم بەسەرھاتەش، تەنھا شەیتان لەبیری بردمەوه).. (مووسا)ش پێی دەلێت: (دەي مەبەستی ئێمەش ئەمەبوو)، واتە (لەکوێ ئەو ماسییە زیندوو بوووه خۆی کردووه بەناو دەریادا، لەوشوینەدا بەخدر - دەگەم).

ئەنجا بەناچاری گەڕانەوه بۆ ئەو شوینەي، که بەجێیان هیشتبوو، لەویدا (خدر)یان بینیو، لەوێوه ئەو بەسەرھاتانەیان لێ ڕووداوه، که قورئان دەربارەیان گێڕاوتییەوه^(١).

ئەم فەرموودەيەش بە کورتەيەکی چیرۆکەکە دادەنرێت.. لێرەدا فەرموودەيەکی درێژو تێرۆتەسەلیش دەربارەي ئەم چیرۆکە دیاری دەکەین، که هەر (بخاری)و (مسلم) گێڕاویانەتەوه:-

له (سعیدی کورپی جیری)وه - خودا لێی ڕازی بێت - گێڕاوتەوه، گوتویەتی: (ئێمە جارێکیان لەلای (ابن عباس) بووین لەمالی خۆیداو، پێی گوتین (پرسیارم لێ بکەن) منیش گوتم: (ئەي ابا عباس خودا بمکات بەفیدای تۆ، لە شاری (کووفە) پیاویکی چیرۆکزان هەيە، که ناوی (نوف البکالی)یەو گومانی وایە، که

(١) البخاري (٦٠) كتاب الانبياء (٢٧) باب الخضر مع موسى عليها السلام، حديث رقم (٣٤٠٠) ومسلم (٤٣) كتاب الفضائل (٤٦) باب فضائل الخضر - عليه السلام - حديث رقم (٢٣٨٠).

(مووسا) - سلاوی لی بیّت - پیغه مبهری بهنوئیسرائیل نهو موسایه نیه که هاوه لئ (خدر) بووه - سلاوی لی بیّت - (ابن عباس) ش گوتی: (ئهوه دوژمنی خودایه و درۆ ده کات: چونکه له (ابی ی کوری کعب) هوه گویم لی بووه که ئه ویش له پیغه مبهری ﷺ بیستوه، فهرموویه تی: له کاتی کدا (مووسا) له نیو گه له که ی دا وتاریکی ده داو پۆژانی خوداو پۆژگاری نازونیمهت و به لام کاره ساتی به بیرده خستنه وه، له و کاته دا پرسیاریکی لی کرا له سهر ئه وه ی (ناخۆ زانترین که س کئی بیّت) ئه ویش له وه لامدا گوتبووی (من زانترین که سم) خوداش له سهر ئه وه گله یی لی ده کات، چونکه هینده ی زانست پی نه دا بو که زانترین که سی سهرزه مین بیّت. ههر بۆیه ش خودا سرووشی ئه وه ی پی گه یاند که وا (بهنده یه که له بهنده کانم که له ناوچه ی به یه که گه یشتنی ههر دوو ده ریادایه، له تو زاناره).

موساش گوتی: (ئه ی خودای پهروه ردگارم، چۆن پیی بگه م؟ رینووماییم بکه بو لای)، ئینجا پیی ده گوتی: (ماسیه کی سوور کراوه له زه مبیله یه کدا هه لگه وه بیه که تویشووی سه فهرو برۆ، ههر برۆ تا ده گه یته ئه وشوینه ی که ماسیه که ت تیا لی ون ده بیّت، ئیدی له ویدا بهو پیاوه زانیه ده گه یته).

(مووسا) ش خۆی و کورپیکی میرد مندالی خزمهتکاری به پڕی ده که ون که ناوی (یوشعی کوری نون) بوو. موساش ماسیه که ی له زه مبیله یه کدا هه لگرت و له گه ل خزمهتکاره کهیدا ده پۆیشتن تا کو گه یشتنه لای بهرده گه وره که له ویدا موسا و خزمهتکاره که ی راکشان و خه وتن له کاتی خه وندیاندا ماسیه که له نیو زه مبیله که دا ده ست به جم و جوول ده کات تا کو لیی ده رده چیّت و ده که ویتته نیو ده ریاکه وه، خوداش رپچکه ی ئاوه که ی لی ده گریتته وه و ناهیلایت ئاوه که بروات تا وای لی دیت که له که ده بیّت وه که تاقیتی به رزو ماسیه که ش رپی خۆی ده دۆزیتته وه و رپی ده ریا ده گریتته بهر. پاشان موسا و کوپه میرد منداله که پاشاوه ی ئه و پۆژه یان و شه وه که شی به پۆشتن ده ست پی ده که نه وه، کوپه که ش بیری ده چیّت که (مووسا) له نه مانی ماسیه که یان ئاگادار کاته وه. له کاتی به یانیدا موسا به یاوه ره که ی ده لایت:

(ئادهی خۆراکه که مان بۆ بینه، بهراستی لهم سهفه ره ماندا تووشی ماندویتی و هیلایه کی زۆر بوون). بێگومان موساش، تا ئه و کاتهی له شوینی دیاریکراو، واته له (بهرده زله کهی ناوچهی بهیه کگه یشتنی ههردوو دهریاکه) تێپه رنه بووون، ماندوونه بوو، بۆیه له ویدا کۆره یاوه ره خزمه تگوزاره کهشی روودای ده رچوونی ماسیه کهی به بیردا هاته وه گوئی: "گه ر له یادت بێت ئه و وه ختهی چوینه پال بهرده گه وه که بۆ پشوودان، من بیرم چو مه سه له ی ماسیه کهت بۆ باسکه م، که رۆشتو، ئه مه ش ته نه ها شه ی تان له بیر ی برده مه وه، تا بۆت بگێر مه وه، ئیدی ماسیه کهش به شیوه کی سه رسو ر هێن رپی خو ی له ده ریاکه دا گرته به ر.

ئینجا (موسا) به کۆره که ده لێت: (ئه مه بوو مه به ستی ئیمه) ئیدی به خیرایی گه رانه وه بۆ ئه و ناوچه یه ی که لێی تێپه ر ببوون و به دوا ی ئاسه واره که یدا ده گه ران تا گه یشتنه لای بهرده گه وه که، که له ویدا ماسیه که ده ستی به ده رچوون کرد بۆ وه (موسا) گوئی: (ئاهه شوینهم بۆ وه سف کراوه). بۆیه ده ست ده کات به گه ران له و شوینه دا، تا کو سو راخ ی (خدر) بکات، ئینجا به دیداری ده گات و ده بینیت، که وا کالایه کی له خو ی ئالاندو وه ده موچاوی پێ داپۆشی وه له سه ر پشت لێی را کشا وه. (موسا) سه لامی لی ده کات، خدریش کالاکه له سه ر ده موچاوی لاده بات و وه لامی سه لامه که ی ده داته وه ده لێت: (سه لام له تۆش.. به لام سه لام و ئاشتی له کو یی زهویه که ی تۆ دایه؟! ئینجا ئاخاوتنیکی لهم جو ره له نیوانیاندا دروست ده بێت:

(موسا) گوئی: (من موسام).

(خدر): تۆ (موسای) به نو ئیسرایلیت.

(موسا): به لێ.

(خدر) تۆ زانیاریه کهت له زانستی خودا وه هیه، که خودا فی ر ی کردو ویتو، من نایزانم و لێی ئاگادار نیم.. منیش خودا زانیاریه کی وه های له زانستی خو ی فی ر کردووم، که تۆ نایزانی. (موسا): ئایا ده توانم به دووت بکه وم، تamenish له و زانیاریه ی، که فی ر ی کرا ویت فی رم بکه یت.

(خدر): ئاخر تۆ ناتوانیت له پڕیگه دا به رامبه به من خۆراگرییت، کاتیك کارێك ده کهم، که به پواڵت جیی په زامه ندی تۆ نه بیئت (واته من کاری سه یرو سه مه ره ده کهم و تۆش پییان پانه ها توویت) ئیدی چۆن خۆت راده گریت له ناست کارێکدا که هیچ هه والۆ زانیاریه کت له سه ری نه؟ من بیگومان فه رمانم به شتیك پی کراوه ئه گه ر تۆ بیبینیت ئارامی له سه ر ناگریت.

(موسا): ان شاء الله ده مبینیت به ئارام و خۆراگرم و سه ری چیی هیچ فه رمانیکت لی ناکه م.

(خدر): ده ی که وابوو ئه گه ر به دووم ده که ویت پرسیارم له سه ر هیچ شتیك لی مه که، تا کو ئه و کاته ی خۆم له مه به سه ته که ی ت ئاگادار ده که مه وه .
(موسا): - به لئ باشه .

(ئینجا - موسا و خدر- به سه ر که ناری ده ریا که دا پۆشتن و پاپۆریکیان پی نه بوو، له و کاته دا پاپۆریك به لایان داها ت، ئه وانیش دا وایان لی کردن له گه ل خۆیاندا هه لیان گرن، سه رنشینانی پاپۆره که له به ر ئه وه ی (خدر)یان ده ناسی، به بی کرئ هه لیان گرتن. چۆله که یه ک ها ت و له سه ر لی واریکی پاپۆره که نیشته وه و ده نووکیك یان دوانی دا به ده ریا که دا.

(خدر) به (موسا) ی گو ت: ئه ی (موسا)، که میی زانیاری من و تۆ له زانستی خودا وه، وه ک ده نوو کیشانی ئه م چۆله که یه یه به ده ریا که دا.. له و کاته دا (خدر) به ده سه تی ئانقه سه ت پارچه ته خته یه کی له بن پاپۆره که کرده وه هه لی کیشا.

(موسا) خیرا پی گو ت: (ئه م کۆمه له که سه ی سه رپاپۆره که به خۆرای و به بی کرئ ئیمه یان له گه ل خۆیاندا سواری پاپۆره که کردوو، که چی تۆش به ئانقه سه ت کو نیکت کرده به که ی، تا کو سه رنشینه کانی له ده ریادا بخنکی نییت، به راس تی کارێکی نا هه مواری دیارت کرد.

(خدر) یش پێی گوت: (ئه‌ڕی من پێم نه‌گوتیت تۆ ناتوانیت هه‌رگیز له‌گه‌ڵ مندا به‌رامبه‌ر کاره‌کانم خۆراگر بیت.

(مووسا) ش گوتی: (ده‌ی له‌سه‌ر ئهم له‌بیرچوونه‌م سه‌رزه‌نشتم مه‌که‌).

پاشان له‌دوای ئه‌وه‌ی له‌ که‌شتیه‌که‌ دابه‌زیوون، دووباره‌ به‌سه‌ر قه‌راغێکی تری ده‌ریاکه‌دا رۆشتن، له‌وێ دا کورپێکی نه‌وجه‌وانیان بینی، له‌گه‌ڵ منداڵانی تردا یاریی ده‌کرد.

که‌چی (خدر) ئه‌و منداڵه‌ی گرت و سه‌ری هه‌لکه‌ند و به‌ده‌ستی خۆی کوشتی. مووساش زۆر به‌توندی ترسا و گوتی: (ئه‌ڕی چۆن که‌سیکی بێ گوناخت کوشت که‌ هه‌یچ تاوانێکی نیه‌، به‌راستی کارێکی نا‌ره‌وا و دزیوت ئه‌نجامدا)؟!

(خدر) یش پێی گوت (ئه‌ڕی پێم نه‌گوتیت تۆ ئارام له‌سه‌ر کاره‌کانم بگریت)? دیاره‌ ئهم جاره‌یان به‌توندتر لێی پرسیه‌ بیری هه‌یناوه‌ته‌وه‌ که‌ به‌ ئارام بیت..

په‌غه‌مبه‌ری خودا محمد ﷺ فه‌رمویه‌تی: (په‌حه‌متی خوا له‌ ئیمه‌ و له‌ (مووسا) ش بیت، گه‌ر (مووسا) هه‌ینده‌ په‌له‌ی نه‌کر دایه‌ و خه‌یرا له‌ هه‌موو شتێکدا پرسایاری لێ نه‌کر دایه‌، ئه‌وا شتی زۆر سه‌رسوهره‌یت تری ده‌بینی، به‌لام به‌هۆی گله‌به‌ی و گازانده‌وه‌ له‌ هاوڕێکه‌ی دا‌پراوه‌.

(مووسا) گوتی: (ئه‌گه‌ر له‌مه‌ولا له‌سه‌ر شتێکی دی پرسیارم لێ کردیت ئه‌وا هاوڕێیه‌تیم مه‌که‌ به‌راستی هه‌یج بیانوو و پاساوێکم له‌لای تۆ نه‌ماوه‌).

ئینجا ده‌ستیان به‌رۆشتن کرده‌وه‌ تاگه‌یه‌شتنه‌ گوندێک که‌ خه‌لکیکی نه‌فام و سه‌له‌ی تیدا ده‌ژیان ئه‌وانیش هه‌ردووکیان به‌نیو کۆمه‌ڵانی خه‌لکی ئه‌و گونده‌دا سوورانه‌وه‌ و داوای میوانداری و خۆراکیان لێ ده‌کردن، خه‌لکه‌که‌ش قایل نه‌بوون که‌ میواندارییان بکه‌ن، که‌چی وێرای ئه‌وه‌ش خدر (دیواریکی درز تێبووی ماله‌ی که‌ خه‌ریک بوو ده‌رووخوا) چاک کرده‌وه‌ و نه‌یه‌یشت به‌رووخیت.

له و کاته دا (موسا) جاریکی تر ڕه خنه ی له (خدر) گرتوه و پێی گوت: (ئیمه هاتینه ناو ئهم خه لکه و، میوانداریشیان نه کردین و، خۆراکیان پێ نه داین، تۆش گهر بتویستایه کرێیه کت له سه ر ئه و دیواره وه رده گرت).

(خدر) له وه لامدا پێی گوت: (ئیتیر به سه ئیستا هۆو مه به سه ته کانی ئه و کارانه مت پێ ده ئیم که له توانادا نه بوو ئارامیان له سه ر بگریته و قسه یان له سه ر نه که یته. سه باره ت به پاپۆره که: ئه و پاپۆره مو لکی چه ند هه ژاریک بوو که له ده ریادا کاریان پێ ده کرد، من بۆیه ویستم کونی بکه م و عه بیباری بکه م، چونکه له سه ره وه پادشایه کی زۆردار هه بوو ده یویست هه موو پاپۆریکی چاک به زو لّم و ستم داگیر بکات، جا ئه و پاپۆره ی که به ره و لای ده چوو که ئه و ده یوست قو رخی بکات بۆ خۆی، دیتی کون کراوه به که لکی نایه ت، بۆیه چاوی لێنو و قاندو، دواتر خاوه نه هه ژاره کانی که شتییه که ش به ته خته یه ک چاکیان کرده وه سه باره ت به کو په می ردمندا له که ش: له و ڕۆژه وه ی له دایک بووه به نه ریتیکی کافرا نه ده ژیاو، باوک و دایکی شی نازو سو زیکی زۆریان پێ دا بوو، خۆ ئه گه ر گه وه ببوایه و له لایان بوایه ئه و به کو فرو زۆردارییه کی زۆره وه ته نگ ی پێ هه لده چینی، ئیمه ش ویستمان خودای په ره ر دگاریان کو ریکی با شتریان پێ به خشیته که پاکترو به ره حمه ر بیت بۆیان.

دیواره که ش ه ی دوو کو ری می ردمندا لێ هه تیوو بوو له ناو چه که دا و له ژێر دیواره که یاندا گه نجینه یه کی هه شار درا و هه بوو دایک و باوکی شیان دوو که سی چاک و بۆ خوا سو لّحا و بوون، خودای په ره ر دگار له مه دا خواستی و ابوو که ئه و دوو کو ره تا گه وه ره ده بن و با لّغ ده بن ئه و گه نجینه یه یان بۆ بمینیته و ده ری بیسن و سوودی لێ ببینن^(۱).

(۱) پروانه ئهم فهرمووده یه له چه ند ڕێگه و ڕیوایه تیکی هه مه جۆره وه له (مسلم و بخاری) یه وه گێژراوه ته وه. پروانه (صحیح مسلم) - ۴۳- کتاب الفضائل (۴۶) باب من فضائل الخضر، حیث: ۲۳۸۰. پروانه (صحیح بخاری) - ۳- کتاب العلم (۱۹) باب الخرج فی طلب العلم، حدیث رقم

"هەندىك مەبەستو واتاى فەرموودەكان"

لېرەدا گرنگترین ئەو ئاماژەو واتاينە وەرەدەگرين كه لە فەرموودەكانى تايبەت بەم چېرۆكەو دەرهێنراون "ئىمامى (نووي) لە (شرح صحيح مسلم) داو (ئىمام ابن حجر) یش لە كتيبی (فتح الباري) دا ئەم واتاينەيان دیارى کردووہ".

۱- خۆشويستنى سەفەر بۆ وەرگرتنى زانست، تەنانەت گەر ماوہكەش دووربێت.

۲- خۆشويستنى وەرگرتنى زانستى زۆر، چونكە مەژۆن هەرچەندىك زانستى دەستكەوێت لە زۆربەى مەسەلە زانستىيەكانى تر بىئاگايە.

۳- خۆشويستى فيربوونى زانايەك لە زانايەكى لەخۆى زيرەكتەرەو، پۆشتنى بۆلاى.

۴- فەزەل و چاكىي خواستنى زانست.

۵- شياو بوونى هەلگرتنى ئامرازەكانى توپشووو جۆرەكانى خۆراك لە سەفەردا.

۶- نواندى ئەدەبى جوان لەگەڵ زاناداو پێزگرتن لە پيرانو، وازەينان لە بەرھەلستى کردنيان.

۷- لێكدانەو و پاساو هينانەو بۆ ئەو وتەو کردارو کردەوانەى كه بەرواڵت ليين تىئاگەين.

۸- پابەندى بە پەيمان و بەلئينەكانەو داواکردنى لیبوردن لەكاتى شكاندنى پەيماندا.

۹- شياو بوونى بەكرى گرتنى پاپۆر.

---

(۷۸) و كتاب العلم (۴۴) باب ما يستحب للعالم، حديث رقم (۱۲۲) و (۶۰) كتاب احاديث الانبياء (۲۷) باب حديث الخضر مع موسى حديث (۳۴۰۰) و (۳۴۰۱) و (۶۵) كتاب التفسير (۲) باب (واذ قال موسى لفته، حديث (۴۷۲۵) ورقم (۴۷۲۶) و (۴۷۲۵).

- ۱۰- شياو بوونى سواربوونى پاپۆر ھۆيەكانى تىرى گەيانىدنو، دانىشتنى نىو خانوبەرەو لەبەرکردنى جل و بەرگ بەبى كرى وبەرەزامەندىي خاوەنەكەى.
- ۱۱- ھوكم كردن بەرپالەت تاكو پېچەوانەى پړوالەتەكە (ناوەرۆك) پروون دەبېستەوہ.
- ۱۲- خۆشويستنى دووعاكردى مرؤف، يەكەم جار بۆ خۆىو، پاشان بۆ كەسانى تر لە كاروبارى پۆزى دوايى دا، بەلام بۆكاروبارى دنياو دەسكەوتەكانى دنيا باشتروايە مرؤفى ئيماندار يەكەجار ئەوانەى بۆ كەسانى تر بويتو، خەلكى تر بخاتە پېش خۆى.
- ۱۳- شياو بوونى خزمەتكردى مرؤفى زاناو پياوچاكو، دابىن كردنى پىويستى يەكانى بەبى بەرامبەر.
- ۱۴- ھاندان لەسەر لەخۆبردوويى لەزانست و كارى تردا.
- ۱۵- پىنمايىكردى كەسى زانا لەكاتىكدا ئەگەر پرسىارى ئەوہى لى كرا كە ئايا كى زاناترين كەسە، با لەوہلام دابليت (خودا دەزانيت كىيە).
- ۱۶- پىويست بوونى خۆ تەسليم كردن بە ھەر ياسايەك ھىناوېتى، تەنانەت گەر ھەندىك ھۆ ھىكمەتېشى بۆ عەقلى خەلكى دەرەكەوتېت^(۱).
- ۱۷- شياو بوونى مشتومر لەسەر زانست ئەگەر بەبى نكوولى و سەر كېشى يىت.
- ۱۸- پىويستبوونى گەرپانەوہ بۆ لاى زانستمەندان لەكاتى ناكۆكى دا.
- ۱۹- كار كردن بەيەك ھەوالو بەسەرھاتى راستەقىنە^(۲).
- ۲۰- پاي راستو يەكلاكراوہ دەربارەى (خدر) ئەوہيە، كە پىغەمبەرىك بوويىت، ئەمەش بەگويرەى چەندىن بەلگە كە (ان شاء الله) لەدوايىدا باسيان دەكەين.

(۱) بۆ ئەم بەلگانە پروانە: (شرح النووى على مسلم، ۱۳۷/۱۵) و (۱۴۶/۱۵-۱۴۷).

(۲) بۆ ئەم بەلگانەش پروانە: (فتح البارى ۱: ۱۶۹).

٢١- بێگومان خودا به خواستی خۆی هه‌ڵس و کهوت له مولکی گه‌ردووندا ده‌کات و هه‌ر به خواستی خۆشی حوکم له‌نیۆ مه‌خلووقاتي دا ده‌کات.

٢٢- رای یه‌ کلاکراو له‌سه‌ر ژيانی (خدر) نه‌وه‌یه، که پیش ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌رمان محمد ﷺ مردوو، (ان اشاء الله) له‌دوايیدا دینه‌ سه‌ر ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ش.

٢٣- شیاو بوونی گوته‌ی زانا به‌ خه‌لکی (لیم به‌رسن)، ئه‌گه‌ر دووربوو له‌ نه‌ریتی به‌خۆه‌ نازین، یان ئه‌گه‌ر پێداویستی پۆژگار وای ده‌خواست، که وه‌ک زانا خۆی به‌ خه‌لک پیشان دات و داوایان لێبکات، که پرسیا‌ری لێ بکه‌ن.

٢٤- ماسیه‌ که ماسیه‌کی مردووی سوێکراو بوو، خوداش زیندووی کرده‌وه‌و، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌ که له‌سه‌ر زیندووکرده‌وه‌.

٢٥- بێگومان کوپه‌ می‌ردمندا له‌که‌ی یاوه‌ری مووسا، که له‌ هۆزه‌که‌یدا جێنشینشی بووه‌، ناوی (یوشعی کوپی نون) بووه‌ - خوا لێی رازی بیت -.

٢٦- شیاو بوونی ناو‌بردنی شوێنکه‌وتووی که‌سیک به‌ (فتی) وه‌ک ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ﴾^(١).

٢٧- شیاو بوونی کارپێکردنی مرو‌فی ئازاد (حر) له‌ کارێک له‌ کاره‌کاندا.

٢٨- پێویست بوونی گوێرایه‌لێ کردنی خزمه‌تکار بۆ گه‌وره‌و خزمه‌تکراوی.

٢٩- ره‌وایی پاساوی که‌سیک که‌شتی له‌بیرچۆته‌وه‌، چونکه‌ هیچ چاره‌یه‌ک بۆ له‌بیرچوونه‌وه‌ که‌ی نیه‌.

(١) له‌زمانی عه‌ره‌بیدا وشه‌ی (فتی) جگه‌ له‌ که‌سیکی نه‌وجه‌وان و تازه‌ پێگه‌شستوو، چه‌ندین مانای تری وه‌ک (خادم) خزمه‌تکارو، (سخی/ به‌خشنده‌) و (ذوالنجده‌/ فریاد ره‌س) و چه‌ند مانایه‌کی تریش ده‌گه‌یه‌نیت. مێ یینه‌ (مؤنث) یشی (فتاة) ه‌ (وه‌رگێڕ)

۳۰- وه رگرتنی دیاری له کهسیکی ناموسلمانیش.

۳۱- مروفی موسلمان بۆ شیاوه کهئهگهر ماندویتی یهك، یان نهخۆشی یهك، یان ههزارییهکی تووش بوو، کهسانی تر لهو حالهتهی خۆی ئاگادار بکاتهوه.

۳۲- ئهوهکهسهی له سهفهردا ڕوو له خودایه و خودای لهبیره، خوداش لهو سهفهردا کۆمهکی دهکاتو، ئیدی بهزوویی تووشی ماندوویتی و برسییتی نابیت، ئهمهش بهپێچهوانهی کهسیکهوه که لهجیاتی ڕوکردنه خودا بهتهمای کهسانی دییه.

۳۳- شیاو بوونی داواکردنی میوانداریتی و، داواکردنی خۆراك و خواردنه مهنی.

۳۴- خستنه ڕووی پاساو له جاری یه کهم داو، خستنه ڕووی بهلگهش له جاری دووهم دا.

۳۵- ئهدهبی جوان له گهڵ خواداو، هیچ وهسف و بیژیهکی ناشیرین نهخریته پال خودا^(۱).

"مانای چهند وشهیهکی گرانی نیو ئایهتهکان"

۱- مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ : (شوینی پێك گهیشتنی ههردوو دهریاکه).

۲- أَوْ أَمْضَى حُقْبًا : (چهندن سالی درێژ دهرۆم)

۳- سَرَبًا : (رینگهیهکی کراوه و جێ پیا تپه پهبون).

۴- نَصَبًا : (زهحمهت و ماندویتی).

۵- فَأَرْتَدَّ عَلَىٰ أَثَارِهِمَا قَصَصًا : (له رینگه دا گهڕانهوه بۆ سهه ئاسهواری یه کهم (شوین پی) یان لهو جینگهیهوهی که پشویان لی دابوو).

(۱) بۆ نهم بهلگانه بروانه: "فتح الباری (۸ : ۴۰۹-۴۲۲)"

- ٦- خُبْرًا: (زانست و زانیارییهك).
- ٧- وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا: (بارگرانی و نارههتی مهخهه ئهستۆم).
- ٨- شَيْنًا نُكْرًا: (شتیكی نابهجی)
- ٩- وَرَأَى هُمْ مَلِكًا: (له پادشا یهك بهدواوهیانه).
- ١٠- يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ: (خهريك بوو دهرووخا)
- ١١- يُرْهِقُهُمَا طُعَيْنًا: (له ئاكامدا بهستهم و زۆرداریی تهنگی پی ههڵدهچنین).
- ١٢- زَكْوَةً: (پاكیی ئایین و چاكیی دهروون).
- ١٣- وَأَقْرَبَ رُحْمًا: (رهحمیان پی بکات و چاك و بهئهمهك بیته بۆیان).
- ١٤- يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا: (گهورهبن و بگههه کاتی ژیری و عاقل بوون).

"خزمهتکارهکهی مووسا (یوشع) ی کوری (نون) ه"

خودا فەرموویهتی: (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ). لێرهدا (فتی) بهو لاوه دهوتریت، که له ههرهتی پیگههشتن دایه و له سههرهتای تهمهنی لاوی دایه.. ههرهها وشه (فتی) بهکهسیکی (بهنده) و بهکهسیکی (شوینکهوتوو یاوهری کهسیکی تر) یش دهگوتریت. ئهم لاوهی (مووسا)ش (یوشعی کوری نون) بووه - خوا لیبی رازی بیته - ئهمهش لهخۆمانهوه نایلیین، بهئکو له دیاریکردنی ئهم ناوهدا پشتمان به فەرموودهیکی پیغهمبهر ﷺ بهستوو، چونکه گهر فەرموودهکه ئهو ناوهی دیاری نهکردایه، ئیمهش دیاریمان نهدهکردو، بهئکو ههر له چوارچیوهی لایهه نادیارهکانی ئهم چیرۆکهدا دهمانهیهشتهوه.

وهك له برگهیهکی پیشوودا ئهو فهرموودهیه مان هینایه وه که (بخاری ومسلم) له (ابن عباس) هوه - خوا لێی رازی بێت- و ئه ویش له پیغه مبه ره وه ﷺ گێراویتییه وه که له دهقی فهرمووده که دا هاتبوو: ((فانطلق، وانطلق معه فتاه يوشع بن نون، فحمل موسى عليه السلام حوتا في مکتل، وانطلق هو فتاه يمشيان))^(١). واته (مووسا دهستی کرد به پڕۆشتن و کوره میردمنداله که ی یاوه ریشی له گه لێدا دهستی کرد به پڕۆشتن، که (یوشعی کوری نون) بووه، مووساش ماسیییه کی له زه مبیله یه کدا هه لگرت و هه ردووکیان (خۆی و کوره که) به رینگاوه هه نگاویان ده نا).

(یوشعی کوری نون) که نه و جه وانێکی خزمه تکارو یاوه ری (مووسا) بووه - سلاوی خودای لێ بێت - به رای هه ندیک که س له زانیانی ته فسیر، پله یه کی نزیکتری له ناشنایه تی (مووسا) دا هه یه، به لām زانا کان له م پله یه دا و ته و بیرو پرای لیک جودا و جیاوازیان هه یه، که وته کانیان زۆر له یه کتر جیاوازن. هه ندیک زانی تری ته فسیریش رایان وایه، که ئه م لاوه ته نها خزمه تکارێکی مووسا و به نده یه کی، یان نیمچه کۆیله یه کی بووه، له م رایه یانه دا پشتیان به شیوه ده رپرنه که ی قورئان (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ) به ستووه، به و پێودانگه ی، که وشه ی (فتی) بو خزمه تکارێکی به نده ده گو تریت. به لām وادیاره مه سه له که له مه سانا تره و، ئایه ته که ش ده لاله ت ناکاته سه ر ئه و مانایانه ی ئه وان،.. ئه ی کێ گو توویه تی، که گوایه وشه ی (فتی)، ته نها بو خزمه تکارێکی به نده به کار دیت؟! له م پروه وه (ئیمام راغبی اصفهانی) له کتیبی (مفردات) هه کهیدا له باره ی ئه م وشه یه وه گو توویه تی:

(١) من پیشتر له سه ره تای ئه م چیرۆکه وه ده قه عه ره بییه که ی فهرمووده که م نه نووسیوه ته وه، چونکه زۆر درێژه و لاپه ره یه کی گه لێ: زیاتر داگیر ده کات به لکو ته نها ته رجه مه کور دییه که یم دیاری کردووه، جێی باشیشه له نوسخه عه ره بییه که ی ئه م کتیبه دا (دهقی فهرمووده که) هه یه و، له (صحیح) یشدا هه یه.

"(الفتی) واته ئهو گه نجهی تازه پی ده گات و هیشتا نهرمو رۆح سووک و تازه بالغ بووه .. می بینهی وشه کهش (فتاة)ه، چاوگ (مصدر)ه کهشی (فتاء)ه، به لام له کینایه تدا بۆ بهندهش - پیاوییت یان ئافرهت - به کار دیت" (۱).

پیشهی به کارهینانی (فتی) بۆ ئه و گه نجه ناسک و تازه پیگه یشتوو هیه، که له سه ره تای ته مهن دایه، به لام به کارهینانیشی بۆ بهنده کو یله کان له پرووی خوازاویی ناوو کینایهت و مه جازه وهیه.

قورئانی پیروژ له شوینی کدا وشه (فتی) واته (وشهی لاوی تازه پیگه یشتووی) بۆ (ئبراهیمی خلیل) - سلاوی خودای لی بیّت - داناوه وه که له فهرمایشته کهی خوادا هاتوو، که له سه ر زاری کافرائی گه له کهی خودا فهرموویه تی: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًی يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ﴾ (الانبیاء) واته (گویمان له گه نجیکی تازه پیگه یشتوو بوو، که ناوی (ئبراهیم) بوو و هی رشی قسه ی ده کرده سه ر بته کاغان). (یوشعی کوپی نون) یش له هه ره تی لاویدا بووه، کاتی که له وه سه ره ده دا یاوه ریه تی (مووسا) ی کردوو، وه که له ئایه ته که شه وه ده رکه وتوو، که لاوی که بووه.

ههروه ها سه رنجیکی تر له به کارهینانی وشهی (فتی) دا بۆ (یوشعی کوپی نون) هیه، ئه وهش ئاماژه دانی که به گو یڕایه لی (یوشع) بۆ پیغه مبه ری خودا (مووسا) - سلاوی خودای لی بیّت و - ههروه ها بۆ شوینکه وتنی و په یڕه ویی کردنی، دیاره ئه مهش هاوشی وه ی گو یڕایه لی بهنده (عه بد) که بۆ ئاگاهیه ی و شوینکه وتنی، پاشان زیاد کردنی وشهی (فتی) بۆ مووسا، که فهرموویه تی: (فتاه) زیاد کردنی کی ری زلیان و قه درگرتنی (یوشع) یشه، ئیدی هیچ وه سفیک له وه باشتر نه بووه، که (نهوجه وان و شوینکه وتوو و یاوه ری پیغه مبه ریکی به ری زه) و، که له پیغه مبه رانی خاوه ن عه زم و کۆششی قورسن ..

نایا (یوشعی کوری نون) پیغه مبهه ربووه ؟

هه نديك له زانايانی تهفسير وای بۆ دهچن، كهوا (يوشع) يه كيك بيت له پیغه مبهه ران، له وانه يه ئهم بۆ چوونه شيان لهو جووله كانه ی (بنو اسرائيل) هوه وهرگرتييت، كه گوويانه (ئهو پیغه مبهه ربووه، گوتووشيانه (يوشعی کوری نون) دواي کۆچی دوايي (موسا) - سلاوی خودای لی بيت - سه رکرايه تی گه لی (بنو اسرائیلی کردووه و گه یاندونیه نیو فله ستینه وهو، بیت المقدس) ی پی ئازاد (فتح) کردوون له مه شدا هیچ به لگه يه ك له سه ر پیغه مه ريتيه كه ی نیه . چه ند زانایه کی تریش به لگه يان بۆ پیغه مبهه ريتی (يوشعی کوری نون) ئهو فهرمووده يه ی پیغه مبهه ری خودایه ﷺ، كه (ئیمامی مسلم) له صحیحه كه یدا هیناویه تی، كه له (ابو هریر) هوه ﷺ و ئه ویش له پیغه مبهه ری خوداوه ﷺ گیراویتیه وه، كه فهرموویه تی: ((غزا نبی من الانبياء فقال لقومه: لا يتبعني رجل قد ملك بضع امرأة بضع امرأة وهو يريد أن يبني بها، لماين، ولا آخر قد بنى بنياناً وهو يريد غنماً أو خلفات ولما يرفع سقفها، ولا آخر قد اشترى غنماً أو خلفات وهو منظر ولادها فغزا فادنى للقرية حين صلاة العصر، أو قريبا من ذلك فقال للشمس: ان مأموره وانا مأمور. اللهم احبسها علي شيئا. فحبست عليه، حتى فتح الله عليه))^(١). ئهم فهرمووده يه باسی پیغه مبهه ريك له پیغه مبهه ران دهکات، كه ناوی نه بردووه و داوای له گه له كه ی کردووه بۆ جیهاد دواي كهون، مه گه ر پیاویك خانویه کی تازه ی دروست کردووه و هیشتا سه ربانی بۆ نه کردووه، یان كه سیك، كه مه رو مالا تیکي کپیه، یاخود ئاژه لی شیرده رو گوانداری کپیه و چاوه ری زاووزی کردنیان دهکات...

(١) مسلم (٣٢) کتاب الجهاد والسير (١١) باب تحلیل الغنائم هذه الامه، حدیث (١٧٤٧).

ئینجا جیهادهکەى به‌ئەنجام داوه‌و له‌ شارەکه‌ نزیک بۆتەوه‌ له‌ کاتی نوێژى عەسرا یان له‌ کاتیکی نزیک له‌ نوێژى عەسردا، به‌ (خۆره‌کەشى) گوتوو: "تۆ فەرمان پیکراویکت، وه‌ک چۆن منیش فەرمان پیکراویکم، خودایه‌ ماوه‌یه‌ک ئەم خۆرەم بۆ بووه‌ستینه‌) ئینجا خۆره‌کەى بۆ وه‌ستینراوه‌ هه‌تا ئەوکاتەى به‌یارمه‌تى خودا فەتخى شارەکەى کردوو".

لەم فەرمووده‌یه‌دا ناوی ئەو پیغه‌مبەرە نه‌هاتوو که‌ خودا خۆره‌کەى بۆ وه‌ستاندوو، بۆیه‌ ئیمەش ناتوانین ناویکی بۆ دیاری بکه‌ین.. سه‌باره‌ت به‌ پیغه‌مبەریتی (یوشع)یش وای ده‌بینین که‌ باشترو راستر وایه‌ له‌وه‌دا بوه‌ستین، نه‌ دان به‌ناوه‌که‌دا بنیین و نه‌ ره‌تیشی بکه‌ینه‌وه‌، چونکه‌ ئەگەر دان به‌ پیغه‌مبەریتییه‌که‌ى دابنن، ئەوا له‌وانه‌یه‌ پیغه‌مبەر نه‌بوویت و ئیمەش وامان لى‌ دیت بیخه‌ینه‌ ڕیزی پیغه‌مبەرانه‌وه‌ له‌وانیش نه‌و، ئەمه‌ش کاریکی نه‌شیاوه‌ خو‌ ئەگەر له‌خۆمانه‌وه‌ (به‌بى‌ به‌لگه‌یه‌ک) پیغه‌مبەریتی لى‌ بکه‌ینه‌وه‌و دانى‌ پى‌ دانه‌نن، ئەوا له‌وانه‌یه‌ ئەگەر پیغه‌مبەرێک بوویت وامان لى‌ دیت یه‌کیک له‌ پیغه‌مبهران له‌و بازنه‌یه‌دا لابه‌رین، ئەمه‌ش دووباره‌ کاریکی نه‌شیاوه‌..

بۆیه‌ وای ده‌بینین که‌ (راسترو گونجاوتر له‌گه‌ڵ بارى‌ زانستى‌ و مه‌نه‌ه‌جیدا) ئەوه‌یه‌ له‌ئاست ئەمه‌دا هه‌لۆیسته‌ بکه‌ین و هیچ رایه‌ک له‌سه‌ر ئەوه‌ى که‌ (یوشع)ى کورى‌ (نون) پیغه‌مبەر بووه‌، یان نا، ده‌رنه‌برین.

روئی (یوشع) له کۆمه‌نگای (بنو اسرائیل) ۱۰

هه‌موو ئهو وتانه‌ی ده‌رباره‌ی (یوشعی کوری نون) گوتراون، ئه‌وه‌یه (ناوبراو ئه‌وکه‌سه‌یه، که دوا‌ی مووسا جله‌وی سه‌رکرده‌یه‌تی (بنو اسرائیل)ی گرتۆته ده‌ستو، پیاویکی چاک و ئیماندارو خواپه‌رست بووه‌و، په‌په‌وه‌یی حوکم و شه‌ریعه‌تی خودای له جیهاد و کوشتاردا کردووه‌.

هه‌روه‌ها له‌لای (بنو اسرائیل) له‌وپه‌ به‌رزهدابووه، که (ابوبکری صدیق) رضی الله عنه له‌لای موسلمانان هه‌یبووه‌.

به‌لام له سه‌رچاوه‌کانی به‌سه‌رهاتی (بنو اسرائیل)دا، چه‌ندین داستانی ئه‌فسانه‌ی دروستکراو له‌سه‌ر (یوشعی کوری نون) گێڕاوه‌ته‌وه، به‌تاییه‌تیش ده‌رباره‌ی جه‌نگ و کوشتاریی له‌گه‌ڵ دوژمنانداو، چۆنیه‌تی فه‌تح کردنی شاره‌کانی فه‌له‌ستین، وه‌ک (ئه‌ریحا) و (بیت المقدس). دیاره ئه‌وادستانه ئه‌فسانه‌یی یانه، هه‌موویان چه‌ندین درۆو ده‌له‌سه‌و شتی پووچه‌ڵ و دروستکراونو، چه‌ند که‌سی‌کیش له‌ عه‌ره‌به‌کان بره‌وان به‌و درۆو ده‌له‌سه‌و ئه‌فسانه ئیسرائیلیانه کردووه‌و، (یوشع)یان به‌ زو‌لم و زه‌بر و زه‌نگ و وێرانکاری و توندوتیژی و تۆقاندن و شیواندن، خه‌تابار کردووه، هه‌روه‌ها رقیان لێی بۆته‌وه‌و سه‌رزه‌نشتیان کردووه‌. وه‌ک ده‌شبینین و زانیومانه، (یوشع) له هه‌موو ئهو وتانه به‌ری و بێ‌تاوانه‌و، له هه‌موو ئهو پره‌پاگانده‌و قسه هه‌لبه‌ستراوانه‌ش پاک و ته‌میزه‌و، به‌نده‌یه‌کی چاکی خوداو، موجاهیدیکی دادپه‌روه‌رو بانگه‌وازکاریکی رێبازی خودا بووه‌.

"هه ئۆیسته یه ك له گه ل" (نوف البكالی) دا"

پێشتر له بر گه یه کی سه ره تای ئهم با سه دا وته یه کی (ابن عباس) مان له (سعیدی کوری جبر) له باره ی (نوف البکالی) یه وه هینایه وه که (سعید) به (ابن عباس) ی گوتبوو: "خودا بمکات به فیدای تۆ، له (کووفه) پیاویکی چیرۆکران هه یه ناوی (نوف البکالی) یه وای راده گه یه نیت گوايه (مووسا) - سلاوی لی بیّت - که پیغه مبه ری (بنو اسرائیل) ه، ئه و (مووسا) یه تی یه که له گه ل (خدر) دا ئه و سه فه ری کردوه. (ابن عباس) یش گوتبووی: - (ئه وه دژمنی خودایه و درۆ ده کات) پاشان فره مووده که ی پیغه مبه ری له (ابی ی کوری کعب) وه هینابوو وه.

وادیاره ئه وه ی پالی به (نوف البکالی) یه وه ناو بۆ ئهم وته یه، دووهۆن، یه که م: گوايه مه حاله و به هیچ شیوه یه ك نه شیاه، که (مووسا) ی پیغه مبه ری خودا - سلاوی خودای له سه ر بیّت - زانست له (خدر) وه فی ربیّت. ئه مه ش له راده و پله ی به رزی (مووسا) دا نیه، سائیر (خدر) به پیغه مبه ری دابنیین، یان به پیاوچاکێك. به یارمه تی خودا له داویدا وه لامی ئهم گومانه ش ده ده ی نه وه.

دووه م: ناو برا و ئهم وته یه له ده قه ئیسرائیلیه کانه وه وه رگرتووه، هه ر به و ده قانه ش فره مایشته که ی خودای ته فسیر کردوه.

بیگومان (نوف) خۆشی په یوه ندیه کی به هیزی به (کعب الاخبار) ی زانای جووله که کانه وه هه بووه، چونکه ئه و (نوف) ی کوری (فضاله ی بکالی) بووه و سه ر به بنه ماله ی (بنی بکال) له هۆزی (حیمه ر) ی یه مه نه وه بووه. هه روه ها کوری ژنه که ی (کعبی احبار) بووه^(۱)، واته: (کعب) (زرباب) ی بووه. نابیّت ئه و راستیه شمان

(۱) بروانه (فتح الباری، ۸: ۴۱۳).

له بیرجیت که (کعبی احبار) جووله که یه که بووه له جووله که کانی (یه مهن)، پاشان له سهرده می خه لافه تی (عومهری کوری خطاب) دا ﷺ موسلمان بووه.

زانایانی ئیسلام قسه وباسیکی فرهیان له سه ر (کعبی الاحبار) و له سه ر راده ی زانست و به سه ر هات و هه واله کانی هه یه و که له دهقه کانی (ئیسراییلیات) هوه ی وهرگرتوون و فرمایشتی خودای پی تهفسیر کردوون.. له وانه شه (نوف البکالی) ئه م بیروپایانه ی له میژده که ی دایکییه وه واته (کعب الاحبار) هوه وهرگرتیت، بۆیه نکۆولی کردووه له (گه یشتنی (موسا) ی پیغه مبه ری خودا به (خدر) سلاوی لی بیت) و، له جیاتی ئه وه که سیکی تر له هۆزی (بنواسرائیل) که گوايه ئه ویش ناوی (موسا) بووه و به یاهوه ری (خدر) داناوه.

بیگومان ئه م هه لویسته ی (نوف البکالی) له وه وه سه رچاوه ی گرتووه که به چه ند بریاریکی نامۆی پیشتره وه ته ماشای قورئانی کردووه و به و بریارانه و به چیرۆک و به سه ر هاتی پیشینه کانی نیو دهقه ئیسراییلیه کانه وه فرمایشتی خودای له قورئاندا پی تهفسیر کردووه.. ئه مه ش هه لیه کی نیو مه نه هجه که یه تی و، له نه جمایشدا هه ر بۆ هه له و که م و کووری په لی هاویشته وه، به هه له ش تهفسیری کردووه. به لām بیگومان هاوه لāن (صحابه) ی پیغه مبه ری خودا —خوا لییان رازی بی— سووربوون له سه ر پابه ندیی به مه نه هجه ی زانستی پته وه وه له تیگه یشتنی قورئان و تهفسیر کردنی و، ده ره یئانی په ندو ئا مازه کانی و، گه یاندنیان به م جوژه به قوتابه کانیان، هه روه ها هاوه لāنی به توندی دژی هه رکه سیك بوون له وانه ی که سه ر پیچیان له م مه نه هجه ده کرد. ئه م رژدییه شیان له سه ر مه نه هجه که له و وته یه ی (ابن عباس) رهنگی داوه ته وه که ده رباره ی (نون البکالی) گوته بووی: (ئه وه دوژمنی خودایه و درۆ ده کات).

(ابن حجر) له لیکنانه وه ی وته که ی (ابن عباس) دا گوته ویه تی: "وته ی (ابن عباس) که له باره ی (نوف البکالی) یه وه گوته بووی (درۆ ده کات) و، (دوژمنی

خودایه) ئهم دوو برگهیه لهوپه پری سه رزه نشتو به درۆ خستنه وهی وته که ی کابرا دان که هیچ جی ی پروا پیکردن نیه" (۱).

خۆ (نوف) له راستیدا درۆزن نه بووه دوژمنیکی خوداش نه بووه، چونکه موسلمانێکی راستگۆو به ته قواش بووه، به لām وته که ی خۆی ده رباره ی (موسا)، که گوايه (موسا پیغه مبه ر نه بووه له گه ل (خدر) دا) ته نها ئهم وته یه ی بووه، که هه له یه کی له (مه نه جی مامه له ی له گه ل قورئاندا) ده رختووه، هه ر بۆیه ش (ابن عباس) به توندی سه رزه نشتی کردووه وای وه سف کردووه، که درۆزن و دوژمنی خودایه: (کذب عدو الله)..

"هاورپکه ی (موسا) ش (خدر) بووه"

ئهو بهنده چاکه (العبد الصالح) هی خوداش، که له گه ل (موسا) دا به رپیدا رۆشتوه (خدر) بووه. ئهم ناوه ش له قورئاندا نه هاتووه، هه رچهنده له ناو مه سه له نادیا ره کانی قورئانی شه، به لām له فهرمووده ی راست (صحیح) دا پروونکراوه ته وه، پیغه مبه ری خودا ﷺ ئهم ناوه ی ده سنی شان کردووه.. وه ک له و فهرموودانه یدا، که (بخاری و مسلم) و ئه وانی دی گیراویانه ته وه.

خۆ ئه گه ر له فهرمووده دا ناوی نه هاتبا یه، ئه وای ئیمه ش له خۆ مانه وه هه ولێ دیاری کردنی مان نه ده دا، به لکو هه ر له ریزی نادیا ره کانی قورئاندا ده مانه یشته وه.

به لām له فهرمووده یه کدا هۆی ناوانی به (خدر) ده ستنی شان کراوه، فهرمووده که ش (بخاری) له (ابو هری ره) وه - خودا لێی رازی بی ت - و ئه ویش له پیغه مبه ره وه ﷺ گیراوی تی وه، که فهرموویه تی: ((انما سمي الخضر، لانه جلس

(۱) پروانه فتح الباری، ۸: ۴۱۳.

على فروة بيضاء فإذا تهتز من تحتها خضراء^(۱)، واته: "بزيه به (خدر)، يان به (خضر) ناوبراوه چونکه له سهر خوريه کی سپی دانېشتووه له ژیر خویشیه وه وهك سهواييهك له ريوه ته وه). له م فهرمووده ده دا وشه ی خوری سپی (الفروة البيضاء) وهك عبدالرزاق له (مصنف) هكه یدا دهر باره ی گوتوويه تی: (قامیشی سپیه). به لام (ابراهيم الحری) له باره ی وه گوتوويه تی: (قامیشی کی وشکه). (ابن الاعرابی) یش له باره ی وه گوتوويه تی: (زهویه کی سپی یه که هیچ پرووه کیکی تیدا نیه)^(۲).

ئوه ی له م فهرمووده ی وه به دیار ده که ویت ئوه یه، ئه م دیارده یه، که له (خدر) وه بینراوه به هو یه وه ئه ناوه ی لیئراوه، (موعجیزه که) له م موعجیزانه ی خو ی، که (به پیی و ته ی یه کلاکراوه ش ده لاله ته له سهر پیغه مبه ری تییه که ی). هه روه ها ئه وه شی لی به دیارده که ویت، که له سهر پارچه زهویه کی وشك دانېشتووه قامیش و گزوگیای وشکی له ژیر دابووه کاتیک له سهر یان دانېشتووه، ژیانیان تی که ووتو ته وه سوز بونه ته وه له ژیر خویدا له ریونه ته وه، واته گزوگیای سوز له سهر ئه پارچه زهویه پرواوه، بزیه ش به (خدر) ناوبراوه، که به زمانی عه ره بی (خضر) ه، ئه مه ش له (خضرة) و (اخضرار) وه دهرهاو یژراوه، که مانا کانی (سه و زایی) و (سه و زبون) ده گیه نن. چه ند شیکارو لی کدانه وه یه کی تریش له سهر هو ی ناوبردنی به (خضر) هیه، که ئیمه ناوریان لی نادهینه وه، چونکه له ریی فهرمووده یه کی راست (صحیح) وه جیگیرو سه لیئراو نیه، بزیه تنه ها ده ست به و فهرمووده یه ی پیشو وه ده گرین، له فهرمووده ی (صحیح) یشدا ئه م سه لانه نیه، که له (ضعیف) و (موضوع) هکاندا هن.

(۱) البخاري (۶۰) کتاب الانبياء و باب (۲۷) حديث الخضر مع موسى عليهما السلام، حديث رقم (۳۴۰۲).

(۲) بروانه (فتح الباري، ۶: ۴۳۳).

چه‌ند لایه‌نیکی نه‌زانراو له ژيانی (خدر) دا.

ئە (خدر) کێیه؟ ئیمه هه‌چی له‌باره‌وه نالین.. بێگومان قورئانی پیرۆزیش ته‌نها له‌بۆته‌ی ئەو گه‌شته‌ی له‌گه‌ڵ (مووسا) دا بۆی باس کردوین، که له‌ سووره‌تی (کهف) دایه. فەرمووده‌ی راست (صحیح) ی پێغه‌مبه‌ریش ﷺ ته‌نها بڕیکی که‌می خستۆته‌ سه‌ر ئەو باسه‌ی قورئان، که له‌و گه‌شته‌ی له‌گه‌ڵ (مووسادا) هه‌یناویه‌تی. ده‌نا هه‌رباس و شیکاریکی دی له‌مه‌ر ژيانی و، په‌چه‌له‌کی و، کاروباری ئەو گه‌شته‌و دوا‌ی گه‌شته‌که‌ش، هه‌چی وایان له‌ سه‌رچاوه‌ راسته‌کانه‌وه له‌باره‌وه نه‌هاتوه. ئیمه‌ش هه‌یج شتێک له‌باره‌ی په‌گه‌زو په‌چه‌له‌کیه‌وه نازانین، هه‌روه‌ها هه‌یج شتێکی‌ش ده‌ربه‌ره‌ی سه‌ره‌تای ژيانی و منداڵی و لاویتی نازانین. هه‌روه‌ک هه‌یج زانیاری یه‌کیشمان ده‌ربه‌ره‌ی ئەو گه‌له‌شه‌وه نیه، که له‌گه‌ڵیاندا ژیاوه، پاشان ناشانین، که ئاخۆ له‌ هۆزی (بنو اسرائیل) بووه، یان له‌ هۆزیکی دی. دیاره‌ ناوی ئەو شوین و ولاته‌ش نازانین، که تێیدا نیشته‌جێ بووه. ئە‌ی ئاخۆ دوا‌ی ئەو گه‌شته‌ی له‌گه‌ڵ مووسادا چیه‌ به‌سه‌ره‌تاتوه؟ هه‌یج شتێک له‌مباریه‌شه‌وه نازانین..

خوداش هه‌ر خۆی ده‌زانیت، که دوا‌ی ئەوه‌ی له‌ (مووسا) جیا‌بۆته‌وه بۆ کۆی رۆشتوووه، له‌ کۆیدا نیشته‌جێ بووه‌و، دوا‌ی ئەوه‌ش چه‌ندساڵ ژیاوه‌و، له‌کۆی مردوووه‌و، چۆن مردوووه‌و، له‌ کۆیش نیژراوه‌؟! هه‌موو ئەم په‌رسیاران‌ه‌ش هه‌یج وه‌لامیکیان له‌لای ئیمه‌ نیه، چونکه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ راست و جێ متمانه‌کاندا دیاری نه‌کراون. راسته‌ که هه‌وا‌ل‌زان و چیرۆک‌ ناسان، ده‌ربه‌ره‌ی ئەم مه‌سه‌لانه‌ دوا‌ون و هه‌ولێ پوون کردنه‌وه‌یان داوه‌و، بیروپرای جیا‌واز و لێکنه‌چووشیان له‌سه‌ر وه‌لامه‌کانیان هه‌یه. به‌لام له‌ئاست هه‌موو وته‌و بیروپرا‌کیاندا هه‌لو‌یسته‌ ده‌که‌ین و گومانیشیان لێ ده‌که‌ین و، وته‌کانیان نالین‌ه‌وه، چونکه‌ وته‌و بیروپرا‌کیان له‌و سه‌رچاوه‌ ناراستانه‌وه

وەرگرتووه، بەتایبەتیش لە دەقە ئیسرائیلییەکان و ھەوال و بەسەرھاتە
ئەفسانەییەکانی (بنو اسرائیل) ھو.

بۆیە لێردا ئەوەندەى که ھاوێلان (صحابە) لەم بارەى ھو پێی قایل بوون ئیمەش
ھەر بەوئەندە قایل دەبین و ئەو ھێندە زانیاریانەى که لە قورئان و سوننەت ھو
دەربارەى ھاتوون بەسمانەو، ھەولێ روون کردنەوێ ئەو لایەنە نەزانراوانەى
بەسەرھاتى (خدر) نادەین.

"وتەى راستترین، ئەو ھى (خدر) پێغەمبەرە"

زانایان ھاوړا نین لەسەر حەقیقەتى بەسەرھاتى (خدر)، که ئاخۆ ئەو
پێغەمبەرىكى خودا، یان پیاو چاکىكى خودا بوو؟!

ھەندىك زانا لەو برۆایەدان، که پیاوچاکىک و دەسەلاتدارىک بوو، بێئەوێ
پێغەمبەر بووێت. ھەندىك کەس لە سۆفییەکانیش گوتوویانە گوايە ناوبراو پیاو
چاکىكى خواناس بوو، بە پرۆپاگاندى خۆشیان گوايە خواناس لە پێغەمبەر
باشترە، وەك یەكێک لەو سۆفیانەش لەمبارەى ھو گوتوویەتى:-

مقام النبوة في برزخ فوق الرسول و دون الولي

لەم دێرە شعرەدا لای ئەوان پیاوچاک و خواناس (ولێ) لە بەرزترین پلە دایەو
پاشان نێرراوى ھەوالبەرى خودا (نّبى)، که پەيامى بۆ نەھاتوو و تەنھا
پەيامەکانى پێش خۆى بەخەلکى گەیاندوو، لە پلەى ھەى خوارتر دایەو، ئینجا ھەر
بەراى سۆفیهکان خۆیان، پێغەمبەر (رسول) یش لە نزمترین پلەى لای خوادایە..
بەراستى خوداش زۆر زۆر بەرزو بالاترە لەوێ، که ئەوان باسى دەکەن.. ﴿سُبْحٰنَهُ

وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ الإسراء ﴿٤٣﴾، بەلام کۆمەلێ زانایان تێکرا لە

زانایانی تهفسیرو زانایانی (اصول) و (فهرمووده) و میژوونوسانیش وتهو رایان لهسهر ئهوهیه، که (خدر) پیغه مبه ربیه بووه، ده لَین "هیچ فهرموودهیه کی راست (صحیح) نیه لهسهر ئهوهی، که به پاشکاوی بریاری لهسهر پیغه مبه ربیتی دابیت" به لام فهزای چیرۆکه کی له گهـل (مووسا) له قورئاندا، سرووش و ناماژی پیغه مبه ربیتییه کی ده گهیه نیت.

چه ند به لگهیه که لهسهر پیغه مبه ربیتییه کی

ئهو به لگانهی که له ئایه تهکانی ئهم چیرۆکه وه لهسهر پیغه مبه ربیتییه کی (خدر) وهرده گیرین ئهمانه ن :-

۱- ئایه تسی ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَاٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا...﴾ (٦٥)

الکھف ﴿ئهو په همه تهی لهم فهرمایشتهی خوادا باسکراوه، په همه تی پیغه مبه رایه تییه، خودا به وی به خشیوه.. (خدر) خۆشی جه ختی لهسهر ئهو په همه تی پیغه مبه ربیتییه کردووه، که پیی به خشراوه، ئه وه بوو له مه سه له ی لیکنانه وی کاره کاندای به موسای گوتووه: (که ئهو کارانه ی ئهو له په همه تیکی خودای په روه ردگارتووه بووه) ﴿رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ﴾ به مانای هه رسی کاره کی خۆم به په همه تی خودای په روه ردگارتووه کردووه، واته هه رسی کاری: (عه یبدارکردنی که شتییه که) و (کوشتنی مندا له نه وجه وانه که) و (راستکردنه وی دیواره که).

۲- فهرمایشتهی خودا ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ ئه وه ده گهیه نیت، که خودا زانیاری لهسهر چه ند مه سه لهیه کی گرنگ پیگه یاندووه، هه والی لهسهر چه ند شتیکی نه زانراویش پیداووه. زانیاری لای خوداش، واته (العلم اللدنی) ی نیو ئهم

ئایه تهش ئاماژه به بۆ پیغه مبه رایه تییه که ی.. به لام به پیتی تیگه یشتنی هه ندیک توند ره وی سو فی گوايه نه وه زانستی ناوه کییه له رای ئیلهام وه رگرتنه وه.. نه مهش راست نیه وانیه.

۳- وتهی موساش که به خدری گوتبووی (ئایا پریم ده دهیت له گه لئا برۆم بۆ نه وهی چهند زانیارییه که له وانهی دهیزانیت فیریانم کهیت ﴿هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ جا نه گهر (خدر) پیغه مبه ره نه بوایه نه وه موسا داوای فیروونی زانستی لی نه ده کردو، بهم شیوازه پرشکوو ریزه وه له گه لئا نه ده داو، نه وتکه یه شی لی نه ده کردو، بهم رهنگهش خو ی ته سلیم نه ده کرد، نه وه بوو نه م ئاخوته نی نیوانیان هاته کایه وه که خودا له قورئاندا باسی کردو، ﴿... هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ ٦٦ ﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ ٦٧ ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ ٦٨ ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ ٦٩ ﴿قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُخْبِرَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ٧٠ ﴿فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْنَاهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ ٧١ (الكهف).

۴- نه گهر (خدر) پیغه مبه ره نه بوایه نه وه پاریزراو (معصوم) نه ده بوو.. نه مهش مانای وایه له وانه یه هه له له هه ندیک ره فتاریدا بوایه، ئیدی چۆن پیغه مبه ریکی پاریزراو شوینی ده که وتو زانیاری لی وه فیرو ده بوو، خو نه گهر له کرداریکیش به هه له دا چو وایه، نه وه چۆن پیغه مبه ره پاریزراوه، که واته - موسا - ده یکرده پیشه نگ و ماموستا بوخو ی؟ چونکه کاتی که (موسا) شوینی که وتوو زانیاری لی وه رگرتوو وه گو یزایه لی کردوه، نه وه به لگه بووه له سه ره عیصمه ته و پاریزراوی (خدر) له کرداره کانیدا، ته نها پیغه مبه رانیس نه م خه سه له تی پاریزراوی و عیصمه ته یان هه بووه.

۵- بویریی (خدر) له کوشتنی کورپه نهوجهوانه کهدا بهلگهیه که لهسهه پیغه مبه ریتهیه کهی، چونکه کوشتنی کهسیک تهنها بهحق شیاهه، خو ئه گهر پیغه مبه ریک نه بوایه ئهوا به کوفرو بی باوه پیری کورپه کهی نه ده زانی، به تایبه تیش که (مووسا) ی پیغه مبه ری له گه لدایهه و مووساش تا ئه و کاته به بی باوه پیری کورپه کهی نه زانیوو، پاشن (خدر) پاساوی کوشتنی کورپه کهی بهوه بو (مووسا) لیکداوه تهوه که له بهر حاله تی کافر بو نه کهی کوشتوو به تی، ئهم پاساوهش ده لالهت و بهلگهیه کی تره له سه ره وهی که خدا هه والی کافر بوونی ئه و کورپه و فهرمانی کوشتنیشی پی داوه.

۶- وتهی (خدر) به مووسا (سلاویان لی بیّت) دوا ی تهفسیر کردنی کارهکانی: ﴿وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی﴾ به مانای (ئهم کاره سهختانه م له خۆمهوه نه کردوووه، به فهرمانی شهخصی و تایبه تی خۆم نه بووه، به لکو خودای پاک و بی خهوش فهرمانی پیکردوون، دیاره ئهم فهرمانه خوداییهش له پیتی سرووش (وحی) یهوه بووه.

۷- خودا گلهیی له مووسا کردوووه له سه ره ئه وهی گوتبووی (من زاناترین کهسم) بۆیهش خودا پیی فهرمووه (عه بدیکی خۆم که له ناوچه ی پیک گهیشتنی ههردوو ده ریا که دایه لهتۆ زاناتره). کهواته (خدر) لهو مهسه لانه دا له (مووسا) زاناتره و ناشیت که ئه و تهنها خواناسیک بوو بیت و دیاره هه رگیز خواناسان له پیغه مبه ران زاناتر نین.

۸- وتهی (خدر) به (مووسا) که پیی گوتوووه: (من زانستم له خوداوه پی دراوه ئه وهی که خودا فییری کردووم، تۆ نایزانی، دیاره تۆش زانست له خوداوه پی دراوه، ئه وهی که خودا فییری کردوویت من نایزام)^(۱) ئه مهش هه ر بهلگهیه که له سه ره پیغه مبه ریتهی (خدر).

(۱) بۆ ئهم بهلگانه بڕوانه کتییی (البداية والنهاية) ی (ابن کثیر)، ۱: ص ۲۸.

"ئەو کەسەى نكوولئى له پيغه مبهريتيى (خدر) بكات، كافرنه"

كاتيک ته ماشاي به لگه کانی زانايان له سهر پيغه مبهريتيى (خدر) ده کهين، ده بينين چهند به لگه يه کى کوششکاريى (اجتهادى)ن، نه که له ده که شه رعييه کهى قورئانه وه، واته قورئانى پيرۆز به روونى ئامارهى بو پيغه مبهريتيى (خدر) نه کردوه وه به راشکاو يى ده قتيكى له سهر نه هيناوه، ئه مهش ماناي ئه وه نييه، که به لگه کانی پيشوو ناپاستن، به لکو قورئان ته نها ئامارهى پي ده کات و سرووشى له سهر ده دات. به لام له بهر ئه وهى ئه وه لگانهى، که ده ربارهى پيغه مبهريتييه کهين چهند به لگه يه کى کوششکاريى و بو چوونکاريين، هه ربويهش راي تيکرايى زانايانى له سه رنيه و، هه موو زانايان يه کده نگ و ته با نيين له سه رى، به لکو ئه وه جى کى کوششکاريين، جاهه تا جياوازيى بيروپاش له م مه سه له يه دا هه بيئت (که مه سه له يه کى بو چوونکاريى کوششکارييه، له بهر ئه وه هه رکه سيک نكوولئى له پيغه مبهريتيى (خدر) بکات، به کافرو بى باوه ر دانانريت، به لکو ته نها پيچه وانهى کۆمه ل و جمهورى زانايان ده بيئت، له وان ه شه وته ي ئه و راست بيئت:-

ئه مهش پيچه وانهى ئه وکه سه يه، که نكوولئى له پيغه مبهرايه تى پيغه مبهريکى خودا ده کات له وانهى، که به ده قى قورئان، يان فه رموده پيغه مبهرايه تيه کهى سه لمينراوه و، که بيگومان ئه وکه سه ي نكوولئى له پيغه مبهريتييه کهى بکات، کافر ده بيئت، وه که ئه و که سه ي، که نكوولئى له پيغه مبهريتيى (ئيلياس)، يان (يونس)، يان (سليمان) بکات سلاوى خودايان لئى بيئت.

"مشت ومیری نهوانه ی گوتوو یانه گوایه (خدر) تانه مرۆ له ژیان دایه"

هه ندیک کهس له موسلمانان رایان وایه، که گوایه (خدر) زیندوووه لهو (کانیی ژیان) (عين الحياة) ه ئاوی خواردۆتهوه، که هه رکه سیك لیی بخواتهوه نامریت، ته نها له کاتی نزیک بوونهوه ی (قیامهت) دانه بیئت، ههروه ها رایان وایه گوایه (خدر) به پیغه مبهری ئیسلام محمد ﷺ گه یشتوووه، تا ئه مرۆش هه ر زیندوووه تا کاتی هاتنی قیامهت به زیندوویتی ده مینیته وه. بۆ سه لماندنی ئه م رایه شیان، چه نده ها ریوایهت و به سه رهات و قسه و قسه لۆک و ئه فسانه وشتی پووچه لیان داتاشیوه، وای له قه له م ده دن گوایه، به پیغه مبهری خودا محمد ﷺ گه یشتوووه دیداری کردوووه، ههروه ها به شداری (ابوبکر) و (عمر) و (علی) و (عمری کوری عبدالعزیز) یش گه یشتوووه، چاوی که وتوووه به زۆر که سی تریش له زاهیدان و عابیدان و سۆفیه یه کان، پاشان گوایه به هه موو ساراو چۆله وانی و جیگه یه کی چۆلکراو ده گه ریت و، خۆی پیشانی چه ند که سیکی خواناس ده دات و زانیاریان پێ ده گه یه نیت و خۆراکیان پێ ده دات و قسه شیان له گه ل ده کات.. له نیو خه لکیدا زیاتر سۆفیه کان ئه م قسه و قسه لۆک و ئه فسانه و به سه رهاته ناراستانه ده رباره ی (له ژیان دابوونی خدر) ده گیرنه وه. له و زانیه ش، که گوتبوویان گوایه (خدر) له دوا ی پیغه مبهری خوداوه ﷺ هه ر له ژیان دابوو " ئیمامی (نوو) و ئیمام (ابن الصلاح) و (سیهیلی) و چه ند که سیکی تریان بوون".

ئیمامی (نوو) له م باره یه وه گوتوو یه تی : (زۆربه ی زانیان گوتوو یانه : (خدر) له نیو مان داده ژێ، ئه مه ش به رای سۆفیه کان، که هه موویان ته با و یه کړان له سه ر ئه م وته یه. ههروه ها به رای چاکه خوازان و زانیاران، به سه رهاته کانی ئه وان، که ده رباره ی دیتنی (خدر) و له گه لیان دانیشتن و هه رگرتنی زانیاریی لیوه ی و، په سیار لیکردنی و

وه لآمدانه وهی، بوون و وجودیی له شوینه پیروژه کان و جیگه کانی چاکه کردندا، زۆرتن له وهی بژمیردرین، به ناو بانگرتن له وهی باس بکرین) هه ره له م بارهیه وه (شیخ ابو عمرو بن الصلاح) له فه توکانیدا گو تویه تی: (خدر له لای کۆمه لئ زانایان و پیاو چاکان و وه لکی عه وامیان زیندووه، به لآم هه ندیک له زانایانی فه رمووده نکوولئ له م حاله ته ده که ن))^(١).

به لآم هه یچ دانه یه کیان به راست (صحیح) یه کلانه بۆته وه، چونکه هه موو ئه و گیرانه وه و ریوایه تانه له نیتوان لاوازو دانراو (ضعیف و موضوع) دان و هه یچ یه کیکیشیان نه که شتۆته پله ی راست (صحیح).

هه ربۆیه ش (ابن حجر) له (ابو الخطابی کوری دحیه) وه، وه لآمیکی ناوبراو واته (ابو الخطابی) له دژ (سهیلی) هه ناوه که پئی له سه ر ژیا نی (خدر) ه له دوا ی ناردنی دوا یین پیغه مبه ره ی شه وه که (ابو الخطاب) له به رامبه ر وته که ی (سهیلی) دا گو تویه تی.. (ئه و ریگایانه ی (سهیلی) ئاماژه ی بۆ کردوون، هه یچیان راست نیین و دیداری (خدر) له گه ل هه یچ پیغه مبه ریکی تر دا نه سه لمی تراوه، ته نها له گه ل (موسا) دا نه بی ت که خودا به سه ره اته که یانی له قورئان دا گیرا وه ته وه.

هه روه ها هه موو ئه و وته و بیروپایانه ی له سه ر له ژیا ن دا بوونی (خدر) گیراونه ته وه به تیکرای بریاری زانایانی (نه قل) راست و دروست نیین، چونکه هه رکه سین که هه واییکی له و بارهیه وه گیرایی ته وه هۆیه که ی دیاریی نه کردووه، سائیتر له به ر ئه وه ی نه یزانیوه، یا ن له به ر ئه وه ی لای زانایانی فه رمووده پۆشن بووه ئه و ریوا یات و به سه ره اته نه ش که له لایه ن شیخه کانه وه ها تووون له ده رووی پی سه رسام بوونه وه یه، ده نا چۆن که سیکی ژیر و عاقل بۆ ده شیت که سیکی نه ناسراو بیینی ت وپی بلی ت (من فلان که سم) و ئیدی خه را بروای پی بکات)^(٢).

(١) تهذيب الاسماء والغات ١: ١٧٦-١٧٧

(٢) الزهر النضر في نبأ الخضر للامام ابن حجر العسقلاني، ضمن مجموعة الرسائل المنيرية: (٢: ٣٠٢).

ئیمام (ابن کثیر)یش له کتییی میژوووه کهیدا، دواى ئهوى چهند ریوایهت و قسهو قسهلوکیکی له سه ر ئیانی (خدر) هیئاوه تهوه، گوتوویه تی: (هه موو ئه و ریوایات و ته و به سه رهاتانه له و که سانه وه هاتوون، که کردوو یانه ته پالپشت بۆ ته و را کانیان له مه ر له ژیاندا بوونی (خدر)، هه مووشیان له فه رمووده کانی پله ی (موضوع)ن، که زۆر لاوازن و هه یچ به لگه و پاساویکیان له دیندا بۆ هه یچ مه سه له یه ک لی ده رناها و یژریت. زۆریه ی هه یکه یه ت و به سه رهاته کانیش له (اسناد)یکی لاوازه ون، به لام ده شیته به پوختی به و جۆره (صحیح)ه ش دابنرین، که له که سانی متمانه پێ نه دراویشه وه گێرپرانیه وه، سائیتر ئه و که سانه له هاوه لآن بن، یان له دواى هاوه لآن و که سانی دی، ئه مه ش ئه گه ری هه له ی تێدایه).

پاشان (ابن کثیر) گوتوویه تی: "شیخ (ابو الفرج بن الجوزی) - خوا لیى خو شبیته - له کتییبه کهیدا (عجالة المنتظر في شرح حالات الخضر) به رپه رچی ئه و جۆره فه رموودانه ی داوه ته وه، که له پله ی (موضوع) دان و وا ی پوون کردوونه وه، که له ده سه له بیه سه ته کان (موضوعات) بن، هه روه ها له ئاسه واری هاوه لآن و شوینکه وتوان (تابعین)ی دواى ئه وانی داناون، بۆیه ش لاوازیی پالپشته کان (ضعف اسانید)یانی به ده سنیه شان کردنی حالته و نه زانینی خاوه نه کانیشیانه وه پوون کردۆته وه. له مه شدا کاریکی جوان و به پیژی ئه نجام داوه و په خنه ی چاکیشی لییان گرتووه" (۱).

(۱) (تهذيب الاسماء واللغات (۱۷۶-۱۷۷).

رای راستتر: مردنی خدره پێش هاتنی پیغمبهر ﷺ

زانایانی لیکۆلیار رایان وایه، که (خدر) ماوهی تهمهنی خۆی له ژيان دابهسه ر بردووه، پێش رهوانه کردنی پیغمبهری خوا محمد ﷺ کۆچی دوایی کردووه.. لهو برهوهش دان، که ماوهی ژيانی کهس نازانیت چهنده، تهنها خدا خۆی دهزانیت.. هههه تهنها خوداش وهختی مردنی و چۆنیهتی مردنه کهی و شویننه کهی دهزانیت.. بۆیهش هههه کهسیک ئهم زانیاری یانهی لانیه، چونکه هههه فهرمووده یکی راست (صحیح) لهو بارهیهوه نیه. ههروهها زانایانی لیکۆلیار وتهکانی ئهوهکه سانهیان رته کردۆتهوه که بهبێ لیکۆلینهوه و ساغ کردنهوه دهبارهی (زۆری و درێژخایهنی ژيانی خدر) و (بهردهوامی لهژياندا تا هاتنی قیامهت)، دواون، چونکه هههه بهلگهیهکی راست و پهسهندکراویان لهو بارهیهوه نیه.

ئهو زانایانهش که وتهو برهوپایان لهسهه ئهوهیه، کهوا (خدر) پێش رهوانه کردنی پیغمبهر ﷺ مردوه، وهک (بخاری) و (ابراهیم الحری) و (ابن الجوزی) و (ابن کثیر). ههروهها (ابن حجرى عسقلانى) یش له کتیبه کهیدا (الزهر النضر في نبأ الخضر) دا مهیلی بهلای ئهم رایهدا ههیه. ههههه ئهم زانایانه چهند بهلگهیهکیان لهسهه ئههه رایهیان ههناوتهوه. بۆ نمونه (امام ابن کثیر) له (البدایة والنهاية) دا پوختهی بهلگهکانی دیاری کردووه، لهو بهلگانهش، که دهبارهی مردنی (خدر) - لهپێش هاتنی پیغمبهردا - ﷺ :-

١- فهرمایشتی خودا: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ﴾ (الانبیاء ٢١) .. واته: " ئێمه ژيانى نه مرییمان پێش تو بهههه کهسیک نه داوه، ئایا نهگهر تو بمريت ئهوان بهنه مریی ده میننهوه (لهکاتی کهدا

چاوه‌پروانی مردنی تۆن" ، واته کافران هه‌میشه به‌ته‌مای نه‌مانی پیغه‌مبه‌ری خودا بوون و وایان ده‌زانی خۆیان نامرن. که‌وابوو ئه‌م ئایه‌ته‌ بریاری خودایه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌هیچ که‌سیک له‌سه‌ر زه‌وی به‌ نه‌مریی نامی‌نیه‌وه (خدر)یش له‌و کۆمه‌له‌ مرۆفانه‌یه که‌ هه‌رده‌یه‌ت بمرن. بۆیه ئه‌ویش له‌چوار چی‌وه‌ی واتاو چه‌مکی ئایه‌ته‌که‌دایه‌و، هیچ فەرمووده‌یه‌کی راست (صحیح)یش له‌ئارادانیه که (خدر)ی به‌تایبه‌تی له‌ مردن جیا کردیه‌ته‌وه‌و بریاری له‌سه‌ر نه‌مر بوونی له‌دنیا دا‌یه‌ت.

۲- فەرما‌یشتی خودا: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنْصُرُنَّهُۥ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِيۚ قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا۠ مَعَكُمْ مِّنْ

الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ آل عمران ... واته: "ئه‌وه به‌یاد بیننه‌وه کاتیک خودا په‌یانی له پیغه‌مبه‌ران وه‌رگرت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ زانست و کتیبی خوداو هیکه‌تمان پێگه‌یاندن و، له‌دوا‌یدا که‌ پیغه‌مبه‌ریکی پروا‌پیکارو به‌راست دانه‌ری زانست و کتیبه‌کانتان هات، ده‌یه‌ت باوه‌ری پێ‌بینن و یاریده‌ده‌رو سه‌رخه‌ری بن، ئینجا پێیانی فەرموو: (ئایا برواتان به‌وه هه‌یه‌و بریار‌تان له‌سه‌ر جیبه‌جێ‌کردنی ئه‌وپه‌یمان و پروا پێ‌هێنراوه‌تان داوه، ئه‌وانیش گو‌تیان: به‌ئێ‌ بر‌واو بریار‌مان له‌سه‌ری داوه، ئیدی خوداش پێ‌ی فەرموون: ده‌ی ئیتر ئی‌وه له‌سه‌ر ئه‌م بریارو په‌یمانە شاهی‌دبن و منیش له‌گه‌ڵ ئی‌وه‌دا ئاگادارو شاهی‌دی ئه‌م حاله‌ته‌م).

(ابن عباس) له‌باره‌ی مانای ئه‌م ئایه‌ته‌وه‌ گو‌تویه‌تی: (خودا هه‌ر پیغه‌مبه‌ریکی ناردیه‌ت، په‌یانیشی لێ‌ وه‌رگرتوه‌و له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌کاتیکدا ئه‌گه‌ر (محمد)ی به‌ پیغه‌مبه‌ر ناردو ئه‌ویش له‌ژیان دا‌بوو ئه‌وا ده‌یه‌ت باوه‌ری پێ‌ بینیت و یارمه‌تی بدات و سه‌رخه‌ری بیتو، پاشان ئه‌و په‌یمانە له‌نه‌ته‌وه‌که‌شی

وه ربگرت كهوا له ماوهی ژيانى ئەواندا خوا محمد ﷺ به پێغه مبهري بنيريت بو لايان، دهبيت باوهري پي بيننو ياريدهدرو سه رهخهري بن.

جا خدریش (سائير نه گهر پێغه مبهريک يان پياوچاکيکی خوداش بوويت) له ههري دوو حاله ته کهدا نه وهی لی خوازاوه باوهري به پێغه مبهري خوا محمد ﷺ بهينريت و جا ئايا نه مه له واقيعدا پرووی داوه که کاتيک خودا (محمدی به پێغه مبهري بو لای خه لکی ناردوو، (خدر) له ژيان دابوو بيت و موسلمان بوويت له سهري دهستی پێغه مبهري به يعه تی پي داييت و په يره ويی په يامه که ی کرديت؟!

۳- جامادام ري راستر ههري نه وه بيت كهوا (خدر) پێغه مبهري بووه، ئەوا نه گهر له سهردهمی پێغه مبهري خوا محمد ﷺ له ژياندا بوايه جوانترين ئاكارى نه وه ده بوو که بهاتايه بو لای پێغه مبهري ﷺ وله گه لی دابوايه، به لام وای نه کردوو چونکه لهو سهردهمهدا (خدر) مردوويه کی ژير خاك بووه.

۴- به تاکه فهرموده يه کی (صحيح) يش گه يشتنی (خدر) به پێغه مبهري خوا ﷺ باسه کراوه، ههروه ها نه نويز کردنی له دوايه وه نه جيهاد له گه لیدا له جهنگه کاند، خو نه گهر (خدر) زيندووبوايه هه موو نهو کارانه ی له گه لدا نه نجام ده دا.

۵- بينگومان پێغه مبهري ﷺ له سه ره تاي جهنگی (به در) دا له خودا پارايه وه داوای لي کرد که موسلمانان سه ربخات، نه وه بوو پرووی کرده خودا و فهرمووی: (خودايه نه گهر نه م کۆمه له موسلمانان له جهنگه له نيو بهريت، ئەوا له سهري زهوی ناپه رستريت) له گه ل ئەو کۆمه له موسلمانان ه دا که سانی وهک (ابوبکر) و (عمر) و باشتري نی هاوه لان هه موو، ههروه ها فريشته ی خودا (جبريل) و باشتري نی فريشته کانی تري خودايان له گه ل دابوو، جائه گهر (خدر) يش زيندووبوايه ئەوا له گه ل ئەو کۆمه له که سه دا ده بوو به رزترين پله و پایه ی له نيويان دا ده بوو.

۶- له وانه يه هه نديک کهس پرويا گانده ی نه وه بکات گوايه " (خدر) لهو جيگايانه دا له گه ل پێغه مبهري خوادا بووه ﷺ، به لام هيج که سيک له خه لکی نه ديدوه ..

بیگومان نهم پرپاگاندهیهش پووچه له ناپهسهنده، چونکه لهبۆتهی ئەندیشه و خهیاڵکاری و ئیدیدیاکردنهوهیه، سهلماندنیشی ئاتاجی به بهلگهی راست و دروست ههیه.

۷- حیکمهت لهخۆ ههشاردانی (خدر) و پوشتنی بۆ چیاکان و بۆ نیو ئەشکهوت و پهناگه و دهشتهکان چیه؟ ئەو بۆچی لهگهڵ خهڵکیدا ناژی، بۆچی نوێژهکانی به جماعت لهگهڵیاندا ناکات؟ ئایا نهم جوړه رهفتارانه له پیغه مبهریکی بهرێز دهوه شیتهوه؟.

۸- گهر (خدر) زیندوو بویه داوای ئهوهی لێدهکرا که زانست بلاوکاتهوه و خهڵکی فیرکات و، فهرموودهکانی پیغه مبهری خودایان ﷺ پێ بگهیهنیت و راست (صحیح) ههکانی له لاواز (ضعیف) ههکانی و چاکهکانی له خراپه ههلبهستراوهکانی جیا بکردایه تهوه... ههروهها ئهوهشی لێ دهخوازرا که فرمان به چاکه و پرێگیری له خراپه بکات. ئهمهش ئه نجام نه دراوه (چونکه له ژیان دا نیه).

۹- (مسلم) له (عبدالله)ی کورپی (عمر) هوه (خوایان لێ رازی بێت) ئهوهیان گیراوه تهوه که شهوێکیان نوێژی (عیشا)یان له داوای پیغه مبهری خوداوه ﷺ کردوه و (ئهوهش له کوتابی یهکانی ژێانی پیغه مبهر دابووه) جا کاتی که پیغه مبهر ﷺ نوێژه کهی تهواو کردوه و سهلامی داوه تهوه، فهرموویهتی: ((أرايتكم ليلتكم هذه فان على راس كل مائة سنة منها لا يبقى من هو على ظهر الارض احد)). .. واته: "ئهڕێ ئێوه دیتان نهم شهوهتان چۆن به سهردا راده بوو ریت. بیگومان ههر له داوای سهردی سهرد سالتیک نهم خهڵکهی ئیستا له ژیان دایه که سیان له سهرد پرووی زهوی نامینن" .. (ابن عمر) واته کوره کهی عومه (عبدالله) یهوه، فهرمووده کهی لێ بیستراوه، گوتهویهتی: (خهڵکی له ترسان به ههله لهم فهرموودهیهی پیغه مبهر تیگه یشتن، ئهوه بوو وهها له بارهیهوه دهوان که گوايه داوای سهرد سالت هیچ که سیک له سهرد زهوی نامینت،

بهلام له راستیدا پیغمبهر ﷺ مه بهستی له وه بوو که دواى سهه سال، یان دواى ههر سهه سالیک که ههر که سیك له وژیاندها بیئت و بیربکاتهوه، دواى سهه سال له وکاتی بیر کردنه وهیهى خوێ هیچ که سیك به خۆیشیه وه دواى (سهه سال) به لایهنى زۆرییه وه لهو کۆمه لگهیه دا له ژیاندا نامینن و خه لکی ترو نه وه کانی تر له دواى نه وان له ژیان دا ده بن، ههر بزیهش پیغمبهر ﷺ له فهرموده که دا که فهرمو بووی (هیچ که سیك له وانیه ئه مرۆ له ژیان دان دواى سهه سال که سیان له ژیاندا نامینن) ^(۱). مه بهستی نه وهیه که ده بیئت نه وه سهه ساله به سهه به چیت و خه لکی تر بینه دنیاوه.

ههروهها (مسلم) یش له (جابرى کورپی عبدالله وه) — خویان لی پازی بیئت — گیراوتیه وه که (جابر) گوتویه تی: (گویم له پیغمبهرى خوا بوو ﷺ که مانگیک پیش کۆچی دواى ده یفه موو: ((تسألوني عن الساعة؟ وانما علمها عندالله، واقسم بالله ما على الأرض من نفس منقوسة تأتي عليها مائة سنة)) ^(۲) .. واته: "ئه رى ئیوه ده باره ی قیامهت پرسیارم لی ده کهن، له کاتی که دا زانیاری وه لامه که ی ههر له لای خودایه، سویند بیئت به خودا دواى تیپه ربوونی سهه سال هیچ که سیکی له دا ی کبوی نیو ئه م ژیانیه ئه مرۆمان له م دنیا یه دا نامینیت" واته خه لکانی تر له دایک ده بن.

جا ئه گهر ده باره ی (خدر) یش وابلیین گوایه تاکاتی په وانه کردنی پیغمبهرى خودا ﷺ ژیا بیئت و (که ئه م وته یهش راستی نیه) نه وا ههر ده بوو دواى سهه سالیک له میژووی درکاندنیه ئه م فهرموده یه بمر دایه ..

ئیدی له دواى هه موو ئه م به لگانه دان به وه دا ده نین که (خدر) ئیستا له ژیاندا نیهو، به لکو زه مه نیك پیش په وانه کردنی پیغمبهر ﷺ که خودا خوێ ده زانیت

(۱) مسلم (۴۴) کتاب فضائل الصحابة (۵۳ باب قوله (۳) حدیث رقم (۲۵۳۷).

(۲) مسلم — نفسی الکتاب والباب — حدیث رقم (۲۵۳۸)

کهی بووه، مردوووه. هه‌ربۆیه‌ش له‌پرای ئهم به‌لگانه‌وه داواکارین هه‌موو ئهو قسه‌و باسو به‌سه‌رهات و وتهو بیروپایانه‌ی ده‌رباره‌ی (نه‌مریی خدر) گێراونه‌ته‌وه‌و که چه‌ندین ئه‌فسانه‌و وته‌ی پووجه‌لو ناهه‌ق ده‌ده‌نه پال(خدر) و هیچ باریکی راسته‌قینه‌شیان نیه، هه‌موو به‌لاوه‌نرێن و پشتیان پێ نه‌به‌ستری‌ت.

"مه‌سه‌له‌ی زانسته‌ خودایی یه‌که (العلم اللدنی)"

قورئانی پیرۆز له مه‌سه‌له‌ی زانسته‌کانی (خدر)دا ئاماژه‌ی بۆ ئهو لایه‌نه کردووه که‌وا له خوداوه‌یه‌و، خودا له‌لایه‌ن خۆیه‌وه ئهو زانیارییه‌ی پێداوه، وه‌ک فرمویه‌تی: ﴿ءَاٰیٰتُنْهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عَلَمًا﴾، واته‌: (خدر به‌نده‌یه‌کمان بوو که له په‌جمه‌تی تایبه‌تی خۆمان پێ به‌خشیبوو و زانسته‌و زانیاری تایبه‌تیشمان له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه به‌ئیلهام پێ به‌خشیبوو).

دیاره ئهم زانسته‌ش که‌خودا به‌(خدر)ی دا‌بوو، (مووسا) - سلّو‌ی لی بی‌ت - نه‌یده‌زانی، هه‌ر بۆیه‌ش هاتبوو بۆ‌لای تا‌کو ئهو زانیاریانه‌ی لی‌وه فی‌ر بی‌ت که‌خۆی نه‌یده‌زانیین که‌چی هه‌ندی‌ک زانای موس‌لمان له‌به‌رده‌م رسته‌ی ﴿وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عَلَمًا﴾دا هه‌ل‌وێسته‌یه‌کیان کردوووه مه‌سه‌له‌ی زانسته‌ی خودایی (العلم اللدنی)یان لی‌وه ده‌ره‌یناوه‌و کردوویانه‌ته به‌لگه‌ بۆ چه‌ند شتی‌کی سه‌یرو سه‌مه‌ره‌و، کردووشیانه‌ته ناویشانی‌ک بۆ‌چهند وته‌یه‌کی پووجه‌لو ناراست له‌م پروه‌وه زیاتر سوفیه‌کان ئهم رسته‌یه‌ی نی‌و ئایه‌ته‌که‌یان کردۆ‌ته به‌لگه‌یه‌ک بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی (زانسته‌ی شه‌رعی) له‌زانسته‌ی خودایی و جیا‌کردنه‌وه‌ی پروا‌له‌ت (ظاهر) له‌ ناوا‌خن (باطن) و جیا‌کردنه‌وه‌ی (شه‌ریعه‌تیش له‌ (حه‌قیقه‌ت): ئیمامی (ئال‌ووسی) گوتویه‌تی: (له‌لای ئه‌وان واته‌ لای -سوفیه‌کان- رپ‌سایه‌کی بنه‌رته‌ی بۆ سه‌لماندن

زانستی خودایی ههیهو، به لām بهم هۆیهوه ناوی (زانستی حهقیقهت) و (زانستی ناواخن) ی له سه ر بلاو بۆتهوه^(۱) که له عه ره بیدا به (علم الحقیقه) و (العلم الباطن) ناوبراون.

تهفسیرکارانی سۆفی وتهی سهیرو سه مه رهیان ده ربارهی زانستی خودایی (العلم اللدنی) گوتوهو حهقیقه تیان له شه ریعهت و رواله تیان له ناواخن جیا کردۆتهوهو، له تهفسیرکردنی ئهم ئایه تانهو هاوشیوه کانی تریاندا چه ن دین شتی هه لوه دژ بهیه کیان تیکه ل و پیکه ل کردوه.

"برگه یهك له تهفسیری (مهایی)"

(علی کوری ابراهیمی المهایی) خاوه نی تهفسیری (تبصیر الرحمن و تیسیر المنان) یه کیکه لهو تهفسیرکاره سۆفیانهی، که ئهم ئایه تهو ئایه ته هاوشیوه کانی تری به پپی ریبازه سۆفییه گه رییه کهی خۆیان لیک داوه تهوه، لیره دا برگه یهك لهو تهفسیره ی ده خهینه روو، که له م باریه وه گوتویه تی:

"فوجدا عبدا: مووسا و یاوه ره کهی بهنده یه کیان بینی، که هه رگیز حهقیقه تی ئه وه پری که مال و تهواویتی نازانرین، چونکه (من عبادنا) لهو بهندانیه ی ئیمیه، که دیارده کانی گه وه رییمان (گه وه یی خودا) ی تیدا یه و، ئه وه بوو ﴿ءَاٰتٰتُهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ که له لایه ن خۆمانه وه ره حمهت و سۆزو میهره بانیمان بۆ نارد، ئه مهش (به پای مهایی) رۆشن بوونه وه یه کی شایه تی دانیتیه بۆ له ناوچوونی و، بۆیهش (لذلك علمناه) به بی میانگیری مرۆڤیک و فریشته یهك له لایه ن خۆمانه وه ﴿مِّنْ

لَدُنَّا ﴿ زانستیکی به نرخ و به هادارمان (علما) فێرکردوو و زۆر کەس له پیغه مبه رانیش زانستی ئاویان پێ نه دراوه . (مووسا) ش که (یوشع) و هه موو پیغه مبه رانی تری (بنو اسرائیل) شوینکه وتوی بون، له (خدری پرسویه (ئایا شوینت که وم؟ ﴿ هَلْ أَتَيْعَكَ ﴾ به مانای ئایا له پرووی زانسته کانتیه وه شوینت که وم واز له زانسته کانی خۆم بێنم به ومه رجهی ﴿ عَلَيَّ أَنْ تُعَلِّمَنِي ﴾ فێرم بکهیت سه ره رایی ئه وهی من له مرۆفیکیشه وه زانست وهر ناگرم به لکو له خوا، یان له فریشته کانیه وه فێرم بکهیت له وزانستهی ﴿ مِمَّا عَلَّمْتَ ﴾ له وهی که له خودای پهروه ردگار ته وه ﴿ رُشْدًا ﴾ و له سه روو پێنمایی خه لکی پو له تبینه وه فێرت کراوه و ده یزانیت وه ک زانییه کانی (حق) له هه ندیک له و کردارانه دا، که به پو له ت به ناشیرین ده رده که ون) .. (قال) (خدر) یش پێی گو توه: (بێگومان ئه م زانسته له و زانستانه نیه، که لایه نه باشه که ی به وردترین دیت و تیروانین ده رکه ویت، به لکو زانستی وایان تێدایه، که به کرده وه له دیمه نیکی ناشیریندا ده رده که ویت، به م هۆیه وه شه وه خیرا خه لکی پو له تبین نا په زایی له سه ر ده رده برن، له کاتی که دا قه ده غه یه، که لایه نه باش و له باره کانی له وه ختی روودانی کرداره که دا پێیان بگو تریت، هه ر بۆیه ش نا په زایی ده رنه برین له سه ری، ئاتاجی به هیمنی و ئارام گرتنیکی زۆر هیه . قال ﴿ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ ﴾ تۆ هه رگیز ناتوانیت، که نه گه رچی له گه لێشم دابیت (معی) و، نه گه رچی سه رسامیش بیت به من (به لام ئارامیك ناگريت ﴿ صَبْرًا ﴾ که واته مانای ﴿ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾ به رای (مهاییمی) ئه وه یه، که (تۆ ئه ی مووسا نه گه رچی له گه ل من دا برویت و به زانست و زانیاریم سه رسام بیت، به لام به هیچ شیوه یه ک ئارام ناگريت له سه ر ئه و کرده وانه م، که به پێی زانسته کانی خۆم ئه نجامیان ده ده م، که له بهر چاوی تۆ به پو له ت ناشیرین بن. ئیدی چۆن ئارام ده گريت ﴿ وَكَيْفَ

تَصْبِرُ عَلَیْهَا ﴿١﴾ له سهر ئه وه کرده وهیه، که رواله ته ناشیرینه که ی هاتۆته بهرچاو، له گه له
 ئه وه شدا تو هه والۆ زانیاریه که له سهری نیه ﴿لَمْ يَحْطُ بِهِ خُبْرًا﴾ هه والۆ زانیاری
 یه ت نیه، که لایه نه چاکه شاراهه که یه بو دهرده خاتو، لایه نه ناشیرینه که یه بو پی
 ده شارپته وه؟! مووساش (قال) گوتی "من هه رچه نه ده له خه لکی رواله تبینم
 (له وانه ی که هیچ ئارامی یه کیان له سهر زانیانی ناواخنی کاره کان نیهو، که ههر
 ته نها رواله تی دهره وه ی کاره کان ده بینن) هه رچه نه ده له وه جوړه خه لکه ش بم، به لام
 ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا﴾: به پشستیوانی خودا ده مبینیت ئارام ده گرم
 به هۆی خو زال کردن به سهر ئه وه نه ریتهم دا، کاتیک جلّه وی خوّم ده ده مه ده ست توو
 شوینت ده که ومو سه رسام ده بم پیّت)، ئیدی چۆن نه فسم له تو یاخی ده بیّت (و)
 کاتیک دوات که وتم ﴿وَلَا اَعْصِي لَكَ اَمْرًا﴾ هیچ فه رمانیکت ناشکیتنم سه رپی لی
 ناکه م ته نانه ت، گهر به رواله ت واش بیّت گوایه له راستیدا سه رپیچی یه له خودا
 ئه گهر (گویرایه لی خودای تیدا ببینم، چونکه لی رادیتنی ناهه مواری له که سیکا
 که خوا ده روونی پاکژ کردۆته وه ناره زایی یه له فه رمانی خوداو (په نا به خوا له مه)
 جا کاتیک ئهم وته یه ش وه که وه لامدانه وه بیّت له سهر وته ی (خدر)، که پیی گوتبوو
 (تو ئارامیک له سهر کاره کانی من ناگریت ﴿اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ که چی
 له راستیشدا ئه و ئارامیه ی لی نه بینن، ئه گهر چی چاوپۆشیی حاله تی نااسایی لی
 کرد بیّت. (خدر) پیی گوتووه ﴿قَالَ فَاِنْ اَتَّبَعْتَنِي﴾ ئه گهر له پرووی زانستو
 زانیاریه کانه وه دوام ده که ویت) ئه و ﴿اَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ﴾ دهرباره ی
 هیچ کارو مه سه له یه که پرسیارم لی نه که یه ت، ئه مه جگه له نکوولی لی کردنیش،
 چونکه ئهم جوړه زانسته ی (خدر) له پیی پرسیارو وه لامه وه نیه، به لکو له پیی
 به خشینن به لی شاوی خودا وه یه به سهر ئه و که سه دا، بۆیه ده بیّت ئه و که سه ش

چاوه‌روانی لى بکات، ده‌بیّت ئارامیشی له‌سه‌ر بگریت.. ﴿حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ﴾ تاكو له‌نیۆ دلت داو ته‌نانه‌ت، گهر له‌پێی ئه‌و گه‌یاندنه‌ راسته‌وخۆیه‌ی خوداشه‌وه، یان گهر له‌پێی زمان وته‌نه‌وه‌ش بیّت ﴿مِنْهُ ذِكْرًا﴾، هه‌وائی کاره‌ نااساییه‌ که‌و مه‌به‌سته‌ شاراه‌وه‌ که‌یت پێی بگه‌یه‌نم﴾^(۱).

ئه‌مه‌ پوخته‌ی وته‌ی (مه‌هایم) بوو، که‌ خستمانه‌ روو به‌و پێودانگه‌ی گوزارشت له‌ قوتابخانه‌ی ته‌فسیری سۆفیگه‌ریانه‌ی قورئان ده‌کاتو، یه‌کیکیشه‌ له‌وانه‌ی باوه‌ریان به‌ مه‌سه‌له‌ی زانستی خودایی هه‌یه‌ (که‌خودا به‌لێشاو خستبێتیه‌ دلی هه‌ر که‌سیکه‌وه‌ به‌خواستی خوێ) و، پاشان یه‌کیکه‌ له‌وانه‌ی جیاوازیان له‌نیوان (پرواڵته‌و ناواخن) و (شه‌ریعه‌ت و حه‌قیقه‌ت) دا کردووه‌. کاتیك به‌وردیش سه‌رنج له‌م وته‌یه‌ی پێشووێ ناوبراو بده‌ین، ده‌بینین چۆن مانا قورئانیه‌که‌ی دوور خستۆته‌وه‌و، ته‌نانه‌ت چۆن به‌شیوه‌یه‌کی دیار ده‌سکاریی مانا قورئانیه‌که‌ی کردووه‌و شیواندووێته‌ی و، رسته‌ قورئانیه‌کانیشی کردوونه‌ شاهید بۆ تیگه‌یشتنه‌ سۆفیگه‌ریی یه‌ شارراو (باطنی)یه‌که‌ی، که‌ ده‌رباره‌ی زانستی خودایی (العلم الدلنی) و سرووشی به‌ لێشاو به‌ سه‌ردا به‌خشاو (الفیض الاله‌امی)یش ده‌ری برپوه‌.

برگه‌یه‌ك له‌ ته‌فسیره‌که‌ی (اسماعیل حقی)

دوا‌ی وته‌ی (مه‌هایم) دێینه‌ سه‌ر وته‌ی ڕاڤه‌کار (مفسر)یکی تر له‌ پێشه‌وايانی رێبازی سۆفیگه‌ری، ئه‌ویش (اسماعیل حقی البروشوی)یه‌، که‌ کتیبیکی ته‌فسیری به‌ ناوی (روح البیان)ه‌وه‌ داناوه‌.

(۱) تبصیر الرحمن وتیسیر المنان للمهایمی (۱: ۴۵۱-۴۵۲).

جا کاتیك ئایه ته کانی تایبته به چیرۆکی (موسا و خدر) ی تهفسیر کردووه، گه یشتۆته ئایه تی ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ ده باره ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) دواوه، لهم پرووه گوتویه تی (خودا بۆیه فهرموویه تی ﴿مِنْ لَدُنَّا﴾ له لایهن خۆمانه وه زانستمان به خدر دابوو) ههر چهنده هه موو زانسته کانی تیریش ههر له لایهن خوداوهن به لام هه ندیکیان به هۆی فیژکردنی خه لکی تره وهیه که یه کتر فیژ ده کهن، بۆیه به زانستی خودایی (لدنی) ناو نابریت.

به لکو زانستی خودایی ئه وهیه که خودا راسته وخۆ به بی میانگیری که سیکی دی ده یخاته دلّی ئه وه که سه وه پێ ی ده به خشیت، ههروه ها هیچ هۆیه کی ناسراوی ده ره کیش نیه) پاشان گوتویه تی: (بزانه ههر زانستیک که خودا فیژری بهنده کانی بکاتو، بهنده کانیش بتوانن ئه وزانسته له غهیری خودا (واته له کهسانی تره وه) فیژ بن، ئه وه له کۆمه له ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) نیه، چونکه ده شیت له لایهن (لدن) کهسانی تره وه وه رگیری، نه که ههر له لایهن (لدن) ی خوداوه) (۱).

ههروه ها گوتویه تی: (مانای ﴿مِنْ لَدُنَّا﴾ ئه وهیه واته (له پله ی یه کی تی ی — ذات- ی ئیمه و پایه به رزی یه که یه وه).. هه ربۆیه ش پێشه وایانی سۆفیگه ریی له زاراوه کانی خۆیاندا بیژه (لفظی) (العلم اللدنی) (زانستیک له لایهن خوداوه) یان به تایبته تی بۆ ئه وزانسته شارراوه (باطنی) یه داناوه که ته نها خودا له لایهن خۆیه وه به بی میانگیری که سیك ده یادت به بهنده ی خۆی و، ئیدی به م په نگه ده سگیر ده بیّت..

ههر بۆیه ش هه ندیکیان ئه م شیعره ی شاعیریکی خۆیان ده ئینه وه:

تعلمناه بلا حرف و صوت   قرأناه بلا سهو وفوت

(۱) تفسیر روح البیان لإسماعیل حقی (۵: ۲۷۰).

واتای ئەم شیعەریان ئەوەیە گوايه به‌ڕێگای به‌خشینی خودایی و سرووشی په‌روه‌ردگار ئەو زانسته‌یان پێ گه‌شتوووه نەك به‌ڕێگای فیڕکردنی بیژه‌وانی و وانه و تنه‌وه‌ی كه‌سیكی دی. له‌بەر ئەوه‌ی (به‌وته‌ی اسماعیل حقی) پله‌ی زانستی پڕۆلەتینی (ظاهری) له‌ناست پله‌ی زانستی شاراوو ناوه‌کی (باطنی) دا وه‌ك پله‌ی نێوان دیارو نادیار وایه‌و، چونكه (هەر به‌پای ناوبراو) (زانستی پڕۆلەتینی) په‌یوه‌سته به‌ لایه‌نه‌دیاره‌کانی شه‌ریعه‌ت و شیوه‌و جوۆره‌کانیه‌وه، به‌لام زانستی شاراروه (باطنی) له‌پله‌ی ده‌رگای ماڵ دایه^(١).

په‌وچه‌ی کردنه‌وه‌ی وته‌ی سۆفیه‌کان

له‌باره‌ی زانستی خودایی یه‌وه

زانای ئیسلام (قرطبی) له‌وه‌لامی وته‌و پڕوپاگانده‌ی سۆفیه‌کاندا له‌سه‌ر زانستی خودایی، گوتویه‌تی: "زانای گه‌وره‌مان، ئیمام (ابو العباس) گوتویه‌تی: (هه‌ندێك كه‌س له‌ بێ باوه‌ره‌کانی سه‌ر ڕێبازی (باطنی) بیروپایان له‌سه‌ر گرته‌به‌ری ڕێگه‌یه‌كه‌ كه‌ئه‌و حوكمه‌ شه‌رعی یانه‌ی لی دادپه‌یشت، گوتووشیانه: (ئەم حوكمه‌ شه‌رعییه‌ گشتییانه‌ ته‌نها كه‌سانی گه‌مژه‌و خه‌لكی عه‌وام کاریان پێ ده‌كه‌ن، ده‌نا پیاوچاكان و (ئه‌ولیا) و كه‌سانی تایبه‌تمه‌ند (اهل‌الخصوص) ناتاچیان به‌و ده‌قه‌ شه‌رعییه‌یه‌، به‌لكو ئەوه‌ی لییان خوازاوه‌ ئەوانسته‌یه‌ كه‌ ده‌كه‌ویته‌ نێو دایانه‌وه‌ ئەو حوكمه‌ش كه‌ به‌سه‌ریاندا ده‌دریشت ئەوه‌یه‌ كه‌ له‌ خه‌یال‌ات و ئەندیشه‌كانیانه‌وه‌ ده‌رده‌چیت) پاشان گوتویانه: (ئەمەش به‌هۆی سافی و بێگه‌ردی دله‌كانیانه‌ له‌هه‌ر گه‌ردو ژه‌نگ و ژاریك و جگه‌ له‌خوداش غه‌یری تری تێدانیه‌، بۆیه‌ زانسته‌ خوداییه‌كان و حه‌قیقه‌ته‌كانی په‌روه‌ردگاریتیان تێدا ڕه‌نگ ده‌داته‌وه‌و،

(١) روح البیان-ی- اسماعیل حقی (٥: ٢٧٢).

ئاگاداری نهێنیهکانی بوننهوهر دهبنو، حوکمی وردهکاریهکان دهزانو، ئیدی ئاتاجیان به حوکمی شهریعهو فرمانه گشتیهکان نامینیت، وهك چۆن ئهم حالهته بۆ (خدر) پهخساوه، ئهوهبوو نوابراو (بهپای سۆفیهکان) ئاتاجی بهو زانسته دیار دهرخراوانهی دنیانهبوو که لهلای (مووسا)ش ههبوون. ههروهها لهو وتانهی، که (سۆفیهکان) دهیگێژنهوهو کردوویانهته بیرباوهپی خۆیان ئهوهیه، فهتوا له دلی خۆتهوه وهرگیراوه، تهنانهت گهر فهتوا وهرگریکیش فهتوای پێگهیانیدی.. بۆیهش زانامان (قرطبی) گوتویهتی: (ئهم وتهیه کفر و بیاباوهپیهکی تهواوهو، خاوهنو دهپرپی وتهکesh بێ ئهوهی داوای تۆبهو پهشیمانی لێ بکریت دهکوژریت، چونکه نکوولی کردنه له زانستی شهرع.. خوداش بیگومان پێساو سوننهتی خۆی پیادهکردوهو حکمهتی خۆی خستۆتهکارو بریاری خوداییشی وابوه، که حوکم و فرمانهکانی، تهنها لهپێی ئهو پیغهمبهرانهیهوه بهخهڵکی دهگهن، که چهند سهفیرو بانیوزیکی نیوان خوداو بهندهکانی بوون. بۆیه بهپوختی (بهپای ههموو زانیانی) لهگشت حالهتیکدا زانستی بنهبر (قطعی)و، راستی رههای پێویستو، رای زانیانی پیشین و دواين لهسهه ئهوهیه، که تهنها لهپێی پیغهمبهرانی خوداوه زانست و حوکمهکانی خودا دهزانرین. جا ههر کهسیك بلیت: (گوايه پێگهیهکی دی ههیه، که فرمانی خوداو شته قهدهغهکراوهکانی بهبێ پێگهی پیغهمبهرانی دهزانریت و، پێویستی یهك بهپیغهمبهران نابیت، ئهوا دهکوژریت و داوای تۆبهشی لێ ناکریتو، پێویست بههیچ پرسیارو وهلامیکیش لهگهڵیدا ناکریت، پاشان ئهوه وتهی جیگیرو سهلمیئراوی چهندین پیغهمبهری تری خوداشه (سلاویان لێ بیت) جگه، له پیغهمبهری ئیسلام ﷺ.. شیکاری ئهمش ئهوهیه ههرکهسیك بلیت زانست و حوکم له دلیهوه وهردهگریتو، ههرچی بکهویتته دلیهوه، ئهوه حوکمی خودایه و بهپێی ئهوه کاردهکاتو، گوايه لهگهڵ ئهوهدا پێویستی بهقورئانو بهسوننهت نیه، ئهوه بیگومان تایبهتمندیی پیغهمبهریتی بهخۆ داوه، وهکو ئهوه و ههسفهی پیغهمبهریش ﷺ که دهربارهی تایبهتمندیی پیغهمبهریتی خۆی

فهرموویهتی: ((ان روح القدس نفث في روعي))^(١)، واته (بێگومان له گیانی پاک و پیرۆز کراوه به جهسته دا).

ههروهها "ئیمامی (شنقیطی)ش له تهفسیره کهیدا (اضواء البیان) تهو جوړه وتهو ئیدیدیا نابه جی یانه یانی (که ده باره ی زانستی خودایی و گوايه به لیشاوو به سروش ده یخاته دله کانیانه وه" پووجه ل کردوته وه، گوتهو یه تی:

"بێگومان تهو ره حهت و زانسته ی، که خوا له لایه ن خۆیه وه به (خدری به خشیبوون: پیغه مبه ریته ی و سروش (وحی) بوون، چونکه خدر به (مووسا) ی گوتهو: (وما فعلته عن أمري) = (من له خۆمه وه سه ره ستانه ئه م کارانه م نه کردوه).. فهرمانی خوادش ته نها له پری سروش (وحی) یه وه ده زانریته. هیچ ریگه یه کیش نه ته نها به سروش نه بیته. خوادش ئه مه ی له سروشدا به ند کردوه، وه ك فهرموویه تی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا

مَا يَنْذَرُونَ﴾^(٤٥) الانبیاء، ههروهها (شنقیطی) گوتهو یه تی: "تهو له زانستی (اصول) داهاتوه، تهو یه ئیلهام له تهو لیاو پیاو چا کانه وه بۆ به لگه هیانه وه له سه ر هیچ شتیك ناشیت، چونکه هیچ (پاریزراوی و عیصمهت) یکی پیغه مبه ریته یان تیدانیه.. جا تهو ئیدیدیا یانه ی، که هه ندیک که سی ده باره ی شیواو بوونی کارکردن به ئیلهام بلاوی ده که نه وه، که گوايه له مافی که سی ئیلهام پیدراوه کاربه وه ی نیو دلی بکات به بی دهقی شه ری تر، شتیکی پووجه له و هیچ پشته ی پی نابه ستریت، چونکه به به لگه یه ک به هیژنه کراوه. خه لکی نه پاریزراو (غیر معصوم) یش، هیچ متمانه یه ک به خه یالی و نه ندیشه کانی نا کریت، چونکه له پیلانی شه یتان نه پاریزراوه، ریتموونی و هیادیه تیش له شوینکه وتنی یاسا شه ریعیه کاندای مسوگر کراوه، نه ک له شوینکه وتنی خه یالات و ئیلهامه کاندای^(٢).

(١) تفسیر القرطبی (١١: ٤٠-٤١) باختصار.

(٢) اضواء البیان (٤: ١٥٩) باختصار.

پاشان (شنقیطي) گوتوویه تی: (بهم رهنګهش ده زانیت ئەو ئیددیعیانە ی زۆربە ی ئەو کەسە نە فامانە ی کە خۆیان به شوینکە وتووی (تصوف / سۆفیگه یی) ناو بردووه کە خۆیان و شیخه کانیشیان پێبازیکی شاراوہ ی وایان گرتۆتە بەر، گوايه له لای خودا هاوتای حق و راستییه (تەنانەت گەر پێچەوانە ی ږووکاری دەرەوہ ی شەرعی ش بیټ، وهك ئەو پێچەوانه بوونە ی کردارە کە ی (خدر) له گەل ږواله تی زانستی (موسا) دا، بێگومان ئەم ئیددیعیانە ی ئەوان کفریکی گه وره یه، بیانویه کیشه بۆ لیک دابرا نی ته واه له نایینی ئیسلام، به و ږوپاگه نده یه ی گوايه حق له چه ند کاریکی شاراوهدا، پێچەوانه ی چه ند مه سه له یه کی دیارو دەرخواه^(۱).

ههروه ها (آلوسی) یش له ته فسیره کهیداو له و جیگه یه دا، که وه لامی ئیددیعیای زانستی خودایی ده داته وه و بانگه شه کانی (سه رپێچی و پێچەوانه بوونی شەرعیعت له گەل حەقیقه تدا) ږووجه ل ده کاته وه . بۆ ئەم مه به سه ته چه ند وته یه کی هه ندیک له زانا چاک و راستگۆکان هینا وه ته وه، واته له و زانایانە ی، که سۆفییه کان به شیخ و مه شایه خ و زانایانی خۆیانی داده نی... بۆ نمونه (ثالووسی) وته ی (عبدالقادری گه یلانی) ی هینا وه ته وه، که گوتوویه تی: (گشت ئەولیا و پیاوچاکان ته نها له فەرمايشتی خودا و فەرمووده ی پێغه مبه ره که یه وه ﷺ زانست وه رده گرن، ته نها به پێی لایه نه دیاره کانی ئەو فەرمايشت و فەرمودانه ش کار ده کهن) واته نهك به لایه نی (شاراووه باطنیی خولقیئراوه). له (جنید) یشه وه، که به (سید الطائفة) ناسراوه، ئەو وته یه ی هینا وه که گوتوویه تی: (هه موو ږینگاکان له خه لکی به ستراون ته نها له وکە سانه نه بیټ که شوین پێی پێغه مبه ریان ﷺ هه لگرتوه). ههروه ها وته یه کی تری (جنید) ی هینا وه، که هه ر له مباره یه وه گوتوویه تی: (هه رکه سیك قورئان له بهر نه کات و فەرمووده نه نووسیته وه، ئەوا له م عیلم و زانسته دا په ږه یی نا کریت، چونکه زانستی ئیمه به قورئان و سوننه ته وه به ستراوه).

(۱) اضواء البيان (۴: ۱۶).

(شنقیطی)یش گوتوو یه تی: (هه رکه سیڤ ڤوه شاراوه که (باطن)ی زانستیڤ بگریته بهر، که ڤوه دیاره که (ظاهر)ی حوکمیڤ ڤووجه لئ ده کاته وه، ئەوا هه له ی کردوه).

(أبو الحسيني نوري)یش گوتوو یه تی: (ئه گهر دیت که سیڤ ئیدیعیای حاله تیڤ ده کات، گوايه له خواوه بۆ هاتوو وه، ئەم حاله تهش له سنووری زانستی شه رعی ده ریڤات، ئەوا لئ نزیڤ مه به ره وه .. هه رکه سیڤ کیشته بینئ ئیدیعیای حاله تیڤی وا ده کات، که زانستیڤی دیارو ده رکه وتوو پشتگیری ناکات، ئەوا له سه ر ئاینه که ی تاوانباری بکه).

(ابو سعيد الخزار)یش گوتوو یه تی: هه ر زانستیڤی شاراوه گوايه راسته وخۆ له ناخی مرۆفدا دانراییت و، پێچه وانهی زانستی دیارو ناسراوییت ئەوه ڤووجه له). (ابو العباسی دینوری)یش گوتوو یه تی: (ڤه وانپێژی ڤووکاری ده ره وه حوکمی ناواخن ناشاریته وه).

(ابو حامدی غزالی)یش گوتوو یه تی: (هه رکه سیڤ بلّیت: ناواخن پێچه وانهی ڤواله ته، ئەوا له کفر و بېباوه ڤی یه وه نزیڤ تهر وه که له ئیمان و باوه)^(۱).

هه موو ئەو وتانه ی پێشو و ته ی ئەو زانا به ڤیزانه بوون، که سۆفیه کان به شیخ و مهشایه خی خۆشیشان داناون .. جادوای هه موو ئەم وتانه ی هه ندیک له زانایانمان، ئەهجامیڤی یه کلاکه ره وه به ده ست دینین، ئەوه یه (ئەو زانسته خودایی یه " العلم اللدنی "یه، که ئایه ته که ئاماژه ی بۆ کردوو، که خودا له لایه ن خۆیه وه به (خدر)ی گه یاندوو - سلّو ی لئ بیّت - زانستی پێغه مه بریّت و سروشه .. به لّام ئیدیعیای بانگه شه کانی سۆفیه کان ده رباره ی زانستی خودایی (به و بۆچوونه ی خۆیان) ئەوه چه ند ئیدیعیایه کی ڤووجه لّو بئ نیه ڤۆڤ و گومراکارییه و، پێچه وانهی شه ریعه تی ئیسلام و ڤببازی قورئان.

(۱) روح المعاني - لالوسي ، ۱۶ : ۱۹.

ئەي ئايا بۆ لای گەلەكەي خۆی گەراوەتەوه؟ یان ئایا لەناوچەي پێكگەیشتنی
نیوان هەردوو دەریاکەدا چاوەڕوانیی کردوون.

۱۴- (خدر) لەکویدا لە (موسا) جیابۆتەوه؟ ئەي دواي ئەوه (خدر) بۆ کۆی چوو؟

۱۵- چۆنیهتی گەراوەهەي (موسا) بۆ لای گەلەكەي؟!

هەموو ئەم پرسیارانە لەلایەنەشاراوه و نەزانراوهکانی نیو ئەم چیرۆکەن، ئێمەش
خۆمان بەلێکۆلینەوه و پوونکردنەوهیانەوه ماندووناکەین، چونکە هیچ وتەو قسەو
باسێک دەربارەي پوونکردنەوهیان، نازانستی و نامەنەجی و ناپێکن و لەهەلەوه
نزیکترن زیاتر لەوهی لەپراستییهوه نزیکن، بەلکو تەنانەت زۆریەیان هەلەو ناراست
دەردەچن، ئەک پراست و جێگیرین، دیارە مەحاله هەلەش لەپراستی نزیك بێت، چونکە
هەر وتەیهك بۆ پوونکردنەوهی ئەو نەزانراوانە، گریمان و ئەگەری هەلە بەریژەیهکی
هیجگار زۆرتر لە گریمانی پراستی هەلەدەگرێت. بۆیه ئێمە داواکاری هیشتنەوهی ئەم
لایەنە شاراوانە. بن، کە وەك خۆیان بەشاراوهی بـمـیـنـنـەـوهـو، هەر وتەو قسەو
باسێکیش گەر دەربارەي زانییان و پوونکردنەوهیان هەبوون، تەنانەت گەر لە
کتێبەکانی تەفسیر و چیرۆک و میژوووشدا هاتبن، هەلەو شێنرێنەوه و پشتیان پـیـ
نەبەستریت.

"چەند رووداویکی کتوپری لە بەسەرھاتی موسا و خدر"

لە بەسەرھاتی موسا و خدردا چەندین تەمومژ هەیە، کە پووبەرپووی (موسا)
بوونەتەوه، هەر وەها چەند رووداویکی کتوپری و لە ناکاویش هەیە کە تووشی
موسا بوون و سەرسامی کردون، لە چیرۆکەدا باسکراون، هەر لە چیرۆکەدا
هەندیک لەو تەمومژانەش ڕەوینراونەتەوه، بەلام هەندیکێ تریشیان هەر بەشتی
سەیر و لەناکاوو، بەتەمومژیش ماونەتەوه... لەو رووداوه لە ناکاوانەش:-

١- دەرچوونی ماسی یه برژینراوه که (بهزیندوویی له زه مبیله که یانه وه بۆ نێو ده ریا که)، ئه وه بوو پیشتر خودا فه رمانی به موسا کردبوو که له گه ل خۆیدا ماسیه کی گه وری برژاوی سویرکراو له زه مبیله یه کدا هه لگریت و ببات، جا له هه ر جێ یه کدا ئه و ماسیه ی لی ون بیت ئه وه بیگومان (خدر) له و ئدا ده بینیت (موسا) ش خۆی و کۆره یاوه ره که له و جێیه دا خه و تن، ماسیه که شیان له زه مبیله که دا بوو که سوورکراوه و خۆی کراو برژاو (واته مردوو بوو). که چی دلۆبه ئاوێکی له کانیای ژیا نه وه بۆ دیت و ژیا نی به به ردا دیته وه و، خودا گیانی بۆ ده گه رپنیته وه و، له زه مبیله که ده رده چیت و ده چیته نێو ده ریا که وه به لام چۆن ئه مه رووی داوه؟ ماسیه کی خۆی کراو برژینراو (بێ گیان و مردوو) سه ر له نوێ بۆ ژیا ن بگه رپنیته وه .. به سه رهاتی ئه مه روودا ویکی کت و پری و سه رنج پاکیش بووه بۆ موسا و کۆره یاوه ره که شی، هه روه ها روودا ویکی کت و پری و سه رنج پاکیشه بۆ هه ر خۆینه ریکی ئه م نایه تانه ی چیرۆکه که.

ئه م موعجیزه یه ی خودای په ره رده گاریش به هیزترین به لگه یه له سه ر توانای بێ سنووری خودا، چونکه خودا له سه ر هه موو شتێک به توانایه و، هه ر کاریکی بویت ده یكات و، هه ر خۆشی مه خلوقات ی ده ژیه نی و ده یا غرینیت. پاشان ئه م موعجیزه یه به لگه یه کی له سه ر زیندوو کردنه وه ده خاته روو، جا ئه و خودایه ی که ماسیه برژینراوه سویرکراوه که ی زیندوو کردۆته وه، ده توانیت له رۆژی قیامه تیشدا هه موو به نده کانی خۆی زیندوو بکاته وه.

٢- کاتێک ژیا ن که و ته وه نێو لاشه ی ماسیه که و به ده ریا دا رۆشته وه ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ ماسیه که هه لبه زیبووه و رپی نێو ده ریا ی گرت به ر (مانای ئه م نایه ته ئه ویه خودا رۆشتنی ئاوه که ی بۆ ماسیه که راگرتوه تا وه ک (سَرب) ی لیه اتوه و، واته رینگا (طریق) به مانای ئه م رینگایه به رنراوه ی ماسیه که را په ویکی رۆشن بووه که تیایدا ئا و له دوا ی ماسیه که وه

نەرۆشتوووه، به شیوهیه کیش بووه که ههر که سیك بهو پاروهه پۆشنه و بهو ریگا دیاره دا پۆشتبیت ئەوا گه یشتۆته جیگای ماسییه که، مووساش ئەم کرداره یان له گه ل کۆره یاوه ره کهیدا گرتۆته بهر بۆ گه یشت به شوینی ماسییه که و بهم پیهیه ش بۆ دیتنی (خدر).

۳- کاتیك مووسا و یاوه ره که ی گه پانه ته وه بۆ جیگای یه که میان که ماسییه کیان تیادا لی ون بوو، تووشی رووداویکی له ناکاو ببوون، ئەویش دیتنی (خدر) ه که له ویدا بووه له سه ر پشت پاکشاه و کراسه که ی له خۆیه وه ئالاندوووه. جا که (مووسا) سلاوی لی کردوو، (خدر) یش کراسه که ی له سه ر ده م و چاوی خۆی لابردوو وه لای می سلاوه که ی داوه ته وه .. بیگومان (خدر) له جیگه یه کی نادیارو نه زانراوه وه ده رکه وتوووه، مووساش خۆی و کۆره نه وجه وانه یاوه ره که شی و (ته نانه ت ئیمه ش که سه رقالی چیرۆکه که ی ن) نازانین (خدر) له کۆیه هاتوووه، پیشت له کۆیدا ده ژیا. هه موو ئەو زانیارییه ی لمانه، ئەوه یه ئیمه ش وه ک مووسا کت و پر بهو جیگه یه ئاشنا بووین که (خدر) ی لی بووه.

۴- (خدر) به وته یه کی گرنگ (مووسا) ی خستۆته نیو رووداویکی کت و پر ی یه وه، کاتیك (مووسا) داوی لی کردوو ه هاوپی یه تی ریگه ی بکات تاکو زانستی لیوه فی ربیت، به لام (خدر) بهو وته له ناکاوه وه لای می داوه ته وه که: بیگومان تو ناتوانیت ئارام له سه ر هاوپی یه تی و کاره کام بگریت: ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾. ئەمه ش له چیرۆکه که دا به دی هاتوو، چونکه (مووسا) نه ی توانی ئارام له سه ر کاره کانی (خدر) بگریت له ماوه ی هاوپی یه تی ریگه که یاندا.

۵- رووداویکی تری له ناکاو کاتیك مووسا له گه ل خدر دا به خۆپایی و به بی کری سوازی که شتییه که ده بنو، که چی (خدر) به دهستی ئانقه ست پارچه یه که ته خته ی که شتییه که له بنه وه لی ده کاته وه و کونیکی تیده کات ئەمه ش و له مووسا ده کات که به ره ه لستی و نکوولی له و کاره ی بکات.

٦- کاریکی تری له ناکاوی خدر له بهر چاوی موسادا (سلاویان لی بیئت) ئه وه بوو کاتیك مندالیکیان له نیو مندالان دادی که یاریان ده کرد، (خدر) دهی کوژیئت به بی ئه وهی منداله که له و کاته دا تاوانیکی وای کردیئت که شایانی ئه و کوشتنه بیئت، موساش دووباره ناره زایی له سه ر ئه م کاره ی ده رده بریئت.

٧- دیمه نیکی کت و پیری و جی سهر سوپرمانی تریش ئه وه یه، که بو (موسا) و (بو ئیمه ش) ده رکه وتوو، خه لکی گونده که زور پیسکه و چا و چنۆک بوون له ناست موسا و (خدر) داو میواندارییان نه کردوون، سه ره پایی ئه وه ی، که ئه وان داوای خوراکیشیان لی کردبوون.

٨- هه لۆیستیکی کت و پیریانه ی دیکه ی (خدر) له ناست (موسا) دا - سلاویان لی بیئت - ئه وه بوو، کاتیك دیتیان له و (گونده دا) دیواریك خه ریکه ده رووخیئت، که چی (خدر) راستی ده کاته وه و بنیاتی ده نیته وه، ئه مه ش و له موسا ده کات که به ره له ستیی بکات و داوایشی لی ده کات، که به لایه نی که مه وه داوای کرئیه که له خه لکی گونده که بکات له سه ر ئه و کاره ی، چونکه (به رای موسا) دانیشتوانه چا و چنۆک و پیسکه کانی ئه و گونده، شایسته ی ئه و چاکه یه ی خدر نه بوون.

٩- ئه و روودا وه کت و پیره زور سه یرو سه مه ره یه ش، که موسای سه رسام کردو وه (ته نانه ت ئیمه ی سه رغجده ری قوناغه کانی چیرۆکه که ش) ی سه رسام کردو وه، ئه وه بوو له دوا ییدا (خدر) په رده ی له سه ر لایه نه نه زانرا وه کانی هه رسی کرداره که ی هه لدا وه ته وه و ته مومژی له سه ر نه هیشتوون و، ده یانکاته پاساوێک بو یان و، به وه یه شه وه ئه وه روون ده کاته وه، که هه رچییه کی کردو وه: هه ق و چاکه و راستین، به لām رو نکر د نه وه شی و کرد نه وه په رده له سه ر لادانیشیان هه ر به شتیکی سه یرو له ناکا و داده نریئت.

۱۰- کاریکی سه رنج پاكیسی كت و پریانە ی تریسی، ئەو هیە هەوایی داو ه لسه ر ئەو پادشا سته مكارو زه وتكاره ی، كه چاو ه پئی هه ژاره كانی ده كرد، تاكو پا پۆره كه یان لیّ سه نیّت ئە گهر (خدر) كه له به ریکی تیّ نه كرده و خه وشباری (واته - عه بیداری) نه كرده یه.

۱۱- کاریکی جیّی سه رنجی تری ئەو هیە، له ناكاو هەوایی داها تووی ئەو كوپره منداله ده دات كه كوشتوویه تی به وە ی، كه ئە گهر له ژیان دا بایه و گه و ره ببایه، ئەوا كافر ده رده چوو، خوداش ویستوویه تی كوپریکی باشتریان پیّ بدات، كه دیندارو چاكه خوازو به ر ه حمو میهره بان بیّت بژیان.

۱۲- هه والّدانی كت و پیری له سه ر وجودی گه نجینه یه كه له ژیر دیواره كه ی ئەو گونده دا، كه دوو مندالی هه تیوو خاوه نی بوون، بۆیه ش (خدر) دیواره كه ی له سه ر بنیات نایه وه، تا ئەوكاته ی منداله كان گه و ره ده بنو گه نجینه كه ده ردینن.

۱۳- شتیکی تری سه رنج پاكیسی و كت و پیری، ئەو هیە خدر له دوایی دابۆ شوینیك ده روات، كه نازانین بۆ كوئ چووه،.. له وانیه (مووسا) ش - سلای خودای لیّ بیّت - ئەو هی نه زانی بیّت.. به راستی (خدر) (له ژیر کاریگه ری به هه شتو شتی له ناكاوو جیّی سه رسورمان دا (مووسا) ی به جیّ هیشتوو، ئەویش كاتیك باری راسته قینه ی هه رسی كرده كه ی بۆ ده ر خستوو، پاشان پوو ه شوینیکی نادیار به جیّی هیشتوو و رۆشتوو..

بیگومان (خدر) له م چیرۆكه شدا، هه ر له شوینیکی نادیاره وه ها تووه و دوای چیرۆكه كه ش، هه ر به ره و شوینیکی نادیار رۆشتوو.. ئیمه ش نازانین له كوئ وه ها تووه، بۆ كوئ رۆشتوو.. هیچ وته یه كیش له مباره یه وه نه له قورئان و نه له فهرمووده كانی پیغه مبه ریشدا ﷺ نه ها تووه، ده رباره ی (خدر) خویشی هه ر ئەوه نده ها تووه، كه دیاریمان كرده وه، كه له قورئان و فهرمووده كان دایه.

بێگومان به سه رهاتای (خدر) له گهڵ (مووسا) دا به سه رهاتییکی نادیارو چیرۆکی ته ماوییهو، داستانێکی پر له روودای سه یرو له ناکاوو، حیکایه تیکی جێی سه رنجو سه رسورمانیشه.

ئیمهش هه رکاتیک ئهم چیرۆکه ده خوینینهوه، تووشی ده هه شهتو سه رسورمان ده بینو، ئهو رووداو له ناکاوانه شی کارمان تێده کهن سه ره پای ئه وهش، که پێشتر چهند جاریکی تریش له حه قیقه تی رووداوه کانو رازو نه یینی کرداره سه یرو کت و پرپیه کانیشیمان زانیییت.

"سه فهر بۆ به ده ست هی نانی زانست"

(مووسا) چیی گوت به کوربه نه و جه وانه که یی او هه ربی (یوشعی کورپی نوون)؟
 پیی گوت: ﴿... لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا﴾
 (٦٠) الکھف ﴿واته: (من به بی وهستان و کۆلدان هه ر ده رۆم، تا کو ده گمه ناوچه ی پێکگه یشتنی نیوان هه ردوو ده ریا که، یان هه ر ده بیّت بگه مه ئه نجام، یا خود ماو هیه کی زۆر ده گه رپیمو له سه فه ردا ده بم). ناوچه ی پێکگه یشتنی دوو ده ریا که ش ئهو جیگه یه بووه، که خوا هه وائی به مووسا داوه له سه ر ئه وه ی له وێ (خدر) ده بینیت.

خۆ ئه گه ر نه گاته ناوچه ی پێکگه یشتنه وه ی هه ردوو ده ریا که، ئه وه دیاره له رۆشتندا به رده وام ده بیّت، ته نانه ت گه ر ئهم سه فه ره ی چه ندان سائی درێژو ماو هیه کی زۆریش بجا یه نیت، هه ر به رپێگا وه ده بیّت. له و وته یه ی (مووسا) دا - سلاوی لی بیّت - ئهم مه به ستانه وه رده گرین:-

- سه فه ر بۆ به ده ست هی نانی زانست.

- سوور بوون لەسەر وەرگرتنى زانست.

- پێداگرتن لەسەر تێپەراندنى هەموو ئەو کۆسپانەى کە دێنە سەر راي ئەو نيازە.

زانایانى ئىسلامىش چەندەها نمونەى بەرزو قەشەنگیان دەربارەى سەفەر بۆ بەدەستەپێنانى زانست پێداکردووە، لەووبارەدا بەرگەى گەلیک ناپەرەتەى و کوێرەوهریيان گرتووە، ئارامیشیان لەسەر ئەوکۆسپو بەربەستە دژوارو سەختانە گرتووە کە پرووبەروویان بوونەتەو.

لەمبارەیهو ئىمام (خطیبى بغدادى) لە سەدەى پینجەمى کۆچیدا کتیبىکى داناووە تیایدا ناوى بەناوبانگترینى ئەو زانایانانەى تۆمار کردووە، کە پروویان کردۆتە ولاتانى تری دنیا بۆ بەدەستەپێنانى تاکە یەك فەرموودە لە فەرموودەکانى پیغەمبەرى خودا ﷺ (ئىمامى بغدادى) ئەم کتیبەى ناناووە (الرحلة في طلب العلم) واتە (سەفەر بۆ بەدەستەپێنانى زانست) لەم دوايیهشدا دکتۆر (نورالدين عنتر) بە ساغ کردنەووە لیکۆلینەووە چاپى کردەو.

لەسەر دەمى خوشاندا (شیخ عبدالفتاح ابو غده) لە کتیبىکى نایابى خۆیدا چەند نمونەیهکى کۆکردۆتەو دەربارەى سەفەرى زانایانى موسلمان و ئارام گرتنیان لەسەر هەر ناپەرەتیهک لەو پیناوەدا، کتیبەکەشى ناو ناو (صفحات من صبر العلماء على شوائب العلم والتحصيل) واتە: (چەند لاپەرەیهک لەسەر ئارام گرتنى زانایان لەسەر بارە سەختەکانى زانست و بەدەست هێنان).

(موساساش بە کورپەکەى یاوهرى گوتبوو (کۆل نادەم تا دەگەمە ناوچەى پێگەشتنى هەردوو دەريا کە، یان بۆ ماوێهەکى زۆرو زەمەنیکی درێژ لە سەفەردا دەم): ﴿لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا﴾. لەم ئایەتەدا وشەى (حقباً/ چەند زەمەنیکی) کۆ (جمع) ی (حقبه) یە. زانایانیش راي هەمەجۆرو

جیاوازیان له سههر مانای (حقبه) ههیه که ده لَین له نیوان (شهست سال) و (ههشتا سال) و (سه د سال) دایه... به لام رای راستر له سههر مانای (حقبه) نهوهیه که (راغبی اصفهانی) له فهرهنگی (مفردات) هکهیدا دیاری کردوو و گوتویهتی: (له راستیدا (حقبه) ماوهیه کی نه زانراوه له زه مان) ^(۱). ئهم مانایه له وته که ی موساش داهاتوو که به کوره یا وهره که ی گوتوو ﴿أَوْ أَمْضَى حَقْبًا﴾ که واته (موسا) به ماوهیه کی تاییه تی و نه زانراو، وه سفی کردوو و که هر گه شتیارو ریبوار ده بیست، تاو به (خدر) ده گات.. ئهم مانایه له وشهیه کی هاوشیوه شیدا (احقاب) دا هاتوو، که مانای کاتیکی نادیارو نه ژمیراو ده گه یه نیت و، خودا تییدا (له باره ی کافران وه له دۆزه خدا) فهرموویه ﴿لَبِثَ لَیْسَ فِیْهَا أَحْقَابًا﴾ ﴿٢٣﴾ النبأ ﴿ثُمَّ مَشَ مَا وَهَیْهِ کِی نَادِیَارُو بَیْ کَوْتَا یَهِ کَهِ تِیَا دَاو بَهِ نَهِ مَرِیْیَ لَهِ دَوْزَ خُدا دَهِ مِیْنَنَهِ وَهَ، پَهِ نَابَهِ خُدا ..

"فَسِيَا حُوتَهُمَا"

قورئانی پیرۆز کرداری بیرچوونهوه (نسیان)ی خستۆته پال هەردووکیان (واته/ پال موسا و کورە یاوه‌ره‌که‌ی) له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که له‌راستیدا هه‌رته‌نیا کورەکه (یوشعی کورپ نون) له‌بیری چوو بۆوه. له‌به‌رئه‌وه‌ی (موسا) داوا‌ی له‌کورەکه‌ی کردبوو که ماسییه‌که له‌ زه‌مبيله‌که‌یدا هه‌ل‌گریت و پيشی گوتبوو (هه‌ر کاتێک ماسییه‌که‌ت لی‌ و ن بوو خیرا ئاگادارم بکه، ئیدی کاتێک پیکه‌وه ده‌رۆن و ده‌گه‌نه‌ لای به‌رده‌ زله‌که‌و زه‌مبيله‌که‌ش به‌ ماسییه‌که‌وه له‌ نزیک ئاوه‌که‌وه داده‌نێن، و خه‌ویان لی‌ ده‌که‌ویت چه‌ند دڵۆپه‌ ئاوێک ده‌گه‌نه‌ لای ماسییه‌که‌و ژیا‌نی به‌به‌ردا دیته‌وه‌، له‌ زه‌مبيله‌که‌ ده‌رده‌چیت و رینگه‌یه‌کی نیو ده‌ریا بۆ خۆی ده‌گریته‌به‌ر ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾.

له‌کاتێکیشدا (موسا و کورە یاوه‌ره‌که‌ی) بێ‌دار ده‌بنه‌وه‌و له‌خه‌و هه‌ل‌ده‌ستن رینگه‌ی سه‌فه‌ریان گرتۆته‌وه‌ به‌رو، هه‌ر که‌هه‌ست به‌ماندویتی و برسی‌تی ده‌که‌ن، (موسا) داوا له‌ کورەکه‌ ده‌کات که‌خۆراکی بۆ بێ‌نیت، ئه‌ویش خیرا ماسی یه‌که‌ی به‌بیردا دیته‌وه‌.

که‌وابوو ئه‌وه‌که‌سه‌ی له‌بیری چوو، کورەکه‌یه، نه‌ک موسا.. ئه‌ی بۆچی قورئان ئه‌م کرداری له‌بیر چوونه‌ی خستۆته‌ پال هەردووکیان؟!.

وادیاره‌ له‌مه‌دا دوو حیکمه‌ت هه‌یه

یه که میان: ئەمە له دەرووی (تغلیب)^(۱) ھەبە، وەك ئەوێ بلێن: (الأبوان)، که بۆ (ابو ام/ باوک و دایک) یش بە کاردیت، یان (ال عمران) که بۆ (أبویکر) و (عمر) یش بە کاردیت. جامادام ئەم دوو کەسەش (موسا) و (کۆرە یاوەرە کە) ی دوو ھاوڕێی یە کترین له سەفەرە کەدا، ئەوا ھاوبەشی یە کترین له رینگەداو له ھەر کردار و پروو داویکدا، که تووشیان دیت، لەو کردارانەش، که ھاوبەشن تیایدا (لەبیر چوونەو) یە.

دوو ھەمیان: بێگومان ئاکامی بیر چوونەو کەو سەرەنجامە کەشی، بەسەر ھەردووکیاندا دیت، نەك تەنیا بەسەر کۆرە نەوجەوانە کە ی یاوەری (موسا) دا.. ئەو ھەبوو بەھۆی بیر چوونەو کەو، ھەردووکیان رینگای رۆشتنیان درێژتر بوو، پروو داوی زیاتری ناخۆش و ماندوویتی و برسیتییان بەسەرداھات.

(۱) (تغلیب) لەزمانی عەرەبیدا لەنێو دوو بیژە (لفظ) دا بە کاردیت، که یەکیکیان جێی ھەردووکیانی پێ دەگیرێتەو نەگەر ھۆبەکی پەیوەستکردن یان تێکەڵکردن لەنێوانیان داھەبێت. یان لەنێوان واتاو مەدلولیاندا وەك وشە (ابوین) بۆ دایک و باوک (الام و الاب) یان (مشرقی) بۆ مشرق و (مغرب) یان (الاخوان) و... ھتە (وەرگیر).

"ءَاٰنَاْ غَدَاَآءَنَا"

كاتِيك (مووسا) و (كوڤه ياوهه كهى) بهرپوه رۆشتن و ناوچهى نىوان دوو دهرياكهيان بهجى هيشت، ههستييان به نارههتتى و ماندوويتى كرد، ئهوهبوو (مووسا) بهياوهه كهى گوت: (خۆراكه كه مان بۆ بيينه، چونكه بهراستى له م سهفه ره ماندا زۆر شه كهت و ماندوو بووين): ﴿ءَاٰنَاْ غَدَاَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا﴾ كاتِيك بهوردى سه رنج له م ئايه ته ده دهين، ئه م خالانهى لى ده ردئين:-

۱- شياو بوونى، ته نانهت پىويستبوونى هه لگرتنى تويشووو خۆراك بۆ گهشت و سه فهر، ئه مهش پيچه وانهى (پشت به خوا بهستن) نيه، به لكو هه ره له ده روازهى پشت به خوا به ستنه كه دايه، چونكه گرته بهرى ئه و هۆكارانه يه كه خوا فه رمانى له سهريان پيمان ده كات.. سه ير له وه دايه كۆمه له كه سيك له گه مژه و فريودراوان هه ن و، تويشوو هه لئاگرن، به بيانوى ئه وهى گوايه پيچه وانهى پشت به خوا به ستنه، خويشيان ته مبه ل و ته وزه ل و په كخه رى ئه و هۆكارانه ن كه خودا فه رمانى پىويست بوونى وه به رنان و پابه ندبوون پيويه يانى داوه.

۲- شياو بوونى خستنه كارى كه سانى دى و داوا كردنى هيئنانى خۆراك لىيان. ئه وه بوو (مووسا) داواى له كوڤه ياوهه كهى كرد، كه خۆراكى بۆ بيئيت ﴿اٰتِنَاْ غَدَاَآءَنَا﴾ ئه مه له گه ل ئه وهش دا باشتروايه، كه مرۆڤى موسلمان هيج شتيك له كهس داوا نه كات (سه ره راى شياو بوونى داوا كردنه كهش).

۳- شياو بوونى ئه وهى، كه مرۆڤ هه والى حاله تى خۆى (چ برسيى يان نارههتتى و ماندوويتى يه ك بيت) به كه سانى دى بگه يه نيئت، ئه مهش پيچه وانهى (باوهردارى

به خوداو ته سلیم بوون به فهرمانی و، پشت پێ بهستنی) نیه، چونکه ئهوه تا (موسا) به کۆره یاوه ره خزمهتکاره که ی گوتوو (به راستی ئیمه لهم سه فهره دا زۆر شه کهت و ماندوو بووین).

٤- بێگومان (موسا) ههستی به برسیتی نه کردوو و ماندویتییشی نه دیوه ته نها دوا ی ئه و کاته نه بیّت که له ناوچه ی پێکه یشتنی هه ردوو ده ریا که تیپه ریون و، که ئه م شوینه ش ناوچه ی بریار له سه ردراو بوو، وه که له فهرمووده که ی پیغه مبه ریشدا ﷺ هاتبوو که فهرموویه تی: ((ولم یجد موسیٰ مسا من النصب، حتی جاوز المكان الذي امر به)) ئه مه ش وه که ئه وه وایه که نا ره حه تی و ماندویتییه که نیمچه سزایه کی نه ریتی له بیر چوونه وه که بوویّت.

"وَمَا أَنْسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ"

کاتیك (مووسا) - سلاوی لی بیّت - داوای خۆراکی له کورپه یاوه ره که ی کرد، کورپه کهش ماسییه برژیتراوه سورکراوه که ی بیر که وته وه که به زیندوویی به نیو ده ریا که دا پۆشتبوو، ئه وه بوو (مووسا) پیشت داوای لی کردبوو که هه ر کاتیك ماسییه که ی لی وون ده بیّت، ده سه به جی هه والی پی بدات. جا کاتیك له خه وه هه ستان و کورپه کهش ماسییه که ی نه بینیی وه وه زانی که وا لیان وون بووه، به لام له بیر ی چوو که ئه وه هه وال به (مووسا) بگه یه نیّت، هه ربۆیه ش هه ردووکیان له سه ر پۆشتن به رده وام بوون و ماوه یه کی هیند درژیشیان بر ی که هه ستیان به ماندویتی ده کرد. جا کاتیك مووسا پی گوت: (خۆرا که که مان - که ماسییه برژاوه که یه - بۆ بیته، به راستی له م سه ف هه رده ماندا تووشی نا ره هه تی و بر سیّتی و بار گرانیه ک بووین ﴿عَلَّمْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾ کاتیك (مووسا) ئه مه ی پی گوت، کورپه یاوه ره کهش (یوشع) له وه لامدا پی گوت: (له بیر ته کاتیك له لای گاشه به رده که وه هه واینه وه، من ماسییه که م له یاد بوو، ته نها شه یتانی ش له بیر ی بر دمه وه وای لی کردم به یادم نه یه ته وه ﴿... أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنْسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ ﴿٦٣﴾... که واته ئه وه ی خستۆته پروو که بگه رپنه وه بۆلای ئه وه گاشه به رده ی که له پالیا خه وتبوون و ماسییه که شیان له لا وون کردبوو که له بیر ی چوو بوو مووسای له سه ر به بیر بینیتته وه .. دانی به وه ش دانابوو که ماسییه که ی له وئ دا له بیر چووه و، له بیر چوونه که شی خسته پال شه یتان، وه ک

﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ ﴿١﴾ لهه پرستهیه دا له وشه ی (انسانیه) دا پیتی (هه) هیما ی (ضمه) ی له سه ره (انسانیه) / شهیتان له بیر ی بردمه وه (جا داخۆ حیکمه ت له بوونی (ضمه) له سه ر پیتی (هه) چی بی ت؟! (ابن زنجله) له کتییی (حه القراء ات) دا گو تویه تی: (حفصی کو ری عاصم) پرسته ی (وما انسانیه) به بو ر (ضمه ی) ی سه ر (هائه که) له سه ر بنچینه ی وشه که خویندۆته وه، پریشه که شی (ضمه ی) یه، (حفص) بو یه له هیما ی (ژیره) واته: (کسه ی) ژیره هایه که وه بو (ضمه) هه مو ار (تعديل) ی کردو وه، چونکه دیویه تی که (کسه ره) کانی ژیر (انسانیه) که (پریشه ی هایه که ش (ضمه) یه و اباشتره بی کات (به ضمه) تا کو ئاسان و هیوا ش تر بی ت له سه ر زمان وه که له وه ی له ژیره کان (کسرات) دا به رده و ام بی ت. ئه وه که سه ش که (هایه که ی — به که سه ر دانابی ت) له به ر هاوسی یه تی پیتی (ی) یه له پیشیه وه، وه ک چۆن بلایت (فیه) و (علیه) ((١) ..

وه ک تیبینی ده که ی (یوشعی کو ری نون) کرداری (بیرچوونه وه که) ی یه که م جاری دا وه ته پال خۆی، وه ک گو تویه تی: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ ﴿٢﴾ پاشان هۆی له بیر برده وه که شی خۆستۆته پال شهیتان وه ک گو تویه تی: ﴿وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ ﴿٣﴾ لهه دوو جار خسته پال شهیدا هیچ جیاوازی و لیک نه چوونیک نه.

دیاره (یوشع) خۆی له کرداری (له بیرچوون) دانه برپوهو خۆشی لێ به ری نه کردو وه، به لکو دانی پێ دانا وه خستۆتییه پال خۆی: ﴿إِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ ﴿٤﴾ لیره دا (تاء) که ی فه رمانی (نسیت) له عه ره بی دا به (تاء) ی فاعل (بکه ر) دا ده نریت و بو (یوشع) ده گه رپته وه، به مانای (انا الذي قمت بفعل النسيان، انا الذي نسيت) (من بووم کرداری بیرچوونه وه که م لێ وه شایه وه، من بووم له بیرم چوو)

جا دواى ئه وهى دانى به له بیرچوونه وه که دا ناوه خستویتییه پالّ خوئى، دیاریشى کردووه که کئى وای لئى کردووه له بیرى بجیت و ئه ی کئیش کردارى له بیربردنه که ی به سهردا ئه نجام داوه، دیاره ئه وه ههر شهیتان بووه، بویه گوتوویه تی: ﴿وَمَا أَنفُسِنَاهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ ..

بیگومان شهیتان لیردا بکهر (فاعل) ه که یه، (یوشع) یش کارلیکراو (مفعول به) یه که یه، پیتی (هایه که ش) بووه به (مفعول به) و بؤ (یوشع) ده گهریتیه وه. له مه دا تیپینی ده که ین، که ئه وه دوو فرمان (فعل)ن، نه ک یه ک فرمان.. یه که میان: وشه سئ پیتییه که ی فرمانی (نسی)، که (یوشع) خستویتییه پالّ خوئى.

دووه میان: وشه چوار پیتییه که ی فرمانی (انسی)، که خستویتییه پالّ (شهیتان) (انسی) ش ده خریتیه پالّ ئه وکه سه ی، که کارى بیربردنه وه به سهر که سانی تر دا دینیت، واته وایان لئى ده کات له بیریان بجیتیه وه.

ئهمه ش حقیقه تی که وه، شهیتان بیگومان ئه وه یه، که مرؤف ده خاته نیو دؤخى له بیرچوونه وهى چند شتی که وه وه، ههر ئه ویشه مرؤف بؤ بیرچوونه وه هه لده نیّت و وای لئى ده کات شتى له بیر بجیتیه وه. وای لئى ده کات خودای په روه ردگارى بیر بجیتیه وه وه، ئاینه که ی بیر بجیتیه وه، ئه رکه کانی بیر بجیتیه وه، تابهم ره نگه ش به ئاسانى به سه ریا زال بیت و، دلئى داگیربکات.. بیگومان شهیتان ته نها له کاتیکدا زه فهر به مرؤف ده بات، که وه ختى بیرچوونه وه یه تی، به لام موسلمانى بیدارو چاوساغ و به رچا وروون ئه و که سه یه، که شهیتان له هیچ رایه که وه ناتوانیت زه فهرى پئى ببات.. خودا له مباره یه وه فه رموویه تی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ﴾ (٢٠١) وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ (٢٠٢) الاعراف

واته: (بێگومان ئه‌و ئیماندارانه‌ی له‌خواترس و به‌ته‌قوا بوون، هه‌رکاتێک له‌لایه‌ن شه‌یتانه‌وه‌ خورپه‌و خه‌یالێک به‌دلێان دا‌بێت، ده‌سه‌به‌جێ خ‌وایان به‌ بیردێته‌وه‌و بێدارو به‌رچا‌وروون ده‌بن، برا شه‌یتانه‌کانی ئه‌م شه‌یتانه‌ش کۆمه‌کیان ده‌که‌ن له‌ گومرا‌کردنیان، به‌هۆی رازاندنه‌وه‌ی گونا‌هه‌کان له‌به‌رچا‌وانیان.. پاشان کۆل ناده‌ن و درێغی نا‌که‌ن له‌گومرایێ کردنیاندا).

بێگومان شه‌یتان له‌پشت هه‌موو له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌که‌وه‌یه‌و هه‌ر ئه‌ویشه‌ و له‌ خه‌لکی ده‌کات شتیان له‌بیر به‌جێته‌وه‌، تۆ کاتێک شتت له‌بیر ده‌چیت ئه‌وه‌ هه‌ر شه‌یتانه‌ که‌شتی له‌بیر بردو‌ویتته‌وه‌، منیش هه‌رشتی‌کم له‌بیر به‌جیت، ئه‌وه‌ شه‌یتانه‌ له‌بیری بردو‌ومه‌ته‌وه‌ ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنَسِيَهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾.

"سَرَبَا، و عَجَبَا"

قورئانی پیرۆز به دوو ده‌برین (تعبیر) گوزارشتی له رۆشتنی ماسییە که به نیو دەریاکەدا کردووه. له یه‌که‌میاندا: ﴿نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ له‌دوای ئەمەش: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ لی‌رده‌دا مانای (سربا) ئەوه‌یه کاتی‌ک ماسییە که به‌دەریاکەدا رۆشتوو، خودا رپی له یه‌که‌گرتنی ئاوه‌که‌گرتوو و لی‌کی دابری‌وو و نه‌یه‌شتوو به‌دوای ماسییە که‌دا ب‌روات، ئیدی له‌دوای ماسییە که‌وه رپ‌ره‌وی‌کی به‌تال له‌سه‌ر پرووی ئاوه‌که‌هه‌بووه، که ئاویشی تیدانه‌بووه، ئەمەش وه‌ک تاقیک بووه، وه‌ک پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رموویه‌تی: ((وامسك الله عنه جرية الماء، حتى كان مثل الطاق)) واته: (خودا رۆشتنی ئاوه‌که‌ی لی‌گرتوه‌ه تاوه‌ک تاقیکی لی‌هات).

مانای (عجبا) یش ئەوه‌یه، یی‌گومان ژیان به‌به‌ردا‌کردنه‌وه‌ی ماسییە که (که ماسییە‌کی برژین‌راوی سوور‌کراوی دان‌راوی نیو زه‌مبیلە‌یه‌ک بووه) و ده‌رچوونیشی له‌م زه‌مبیلە‌یه‌و رۆشتنی به‌نیو دەریاکە‌دا و وه‌ستاندن‌ی ئاویش له‌دوایه‌وه، هه‌موو ئەم مو‌ع‌ج‌یزانه سه‌رس‌وپ‌مان (عجبا) و سه‌رسام‌بوونی مرۆ‌قی ده‌خ‌وا‌زن، هه‌ر‌بو‌یه‌ش مو‌سا و کو‌ره یاوه‌ره‌که‌ی له‌وه سه‌رسام بوون.

لی‌رده‌دا ماوه‌ته‌وه ئەوه‌ی حیکمه‌ت له‌ جیا‌وازی گوزارشت (نعبیر) ه‌کان له‌هه‌مان رووداو روون بکه‌ینه‌وه، واته‌ بۆ‌چی جاری‌کیان فه‌رمویه‌تی (سربا) و، جاری‌کی تریش فه‌رمویه‌تی (عجبا). وه‌لا‌مه‌که‌ش له‌ فه‌رمووده‌یه‌کی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ به‌دی ده‌کریت، که فه‌رمویه‌تی: ((فكان للحوت سربا والموسی وفتاه عجبا)) واته:

پرووداوه بۆ ماسییەکی که (سرباً) بووه، بۆ موساوا یاوه‌ره‌کەشی (محجیباً) بووه رازو نه‌ئینی جیاوازی گوزارشته‌کەش له هەردوو وشە‌کەدا ئەو لایەنەیه که ته‌عبیره قورئانیه‌که سه‌رنجی لی داوه‌و، ئەو گو‌شه‌یه‌شه که له‌نیویه‌وه بۆ چیرۆکه‌کی روانیوه، چونکه له جاری یه‌که‌مدا له‌گو‌شه‌ی ماسییە‌که‌وه بۆ پرووداوه‌کی روانیوه سه‌رنجی له جم‌وجوولی ماسییە‌که له ده‌ریاکه‌دا داوه‌و فەرموویه‌تی: ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾، به‌لام له‌جاری دووه‌مدا له‌گو‌شه‌ی موساوا کو‌ره یاوه‌ره‌که‌یه‌وه بۆ پرووداوه‌کی روانیوه شو‌ئینه‌واری جم‌وجوولی ماسییە‌کی له‌سه‌ر ده‌روون و هه‌ستی موساوا کو‌ره یاوه‌ره‌کی به‌دی کردووه، ینگومان ئەوانیش هەردووکیان سه‌ریان له جم‌وجوولی ماسییە‌که سو‌رماوه، هه‌ربۆیه‌ش فەرموویه‌تی: ﴿وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾.

لێ‌هه‌دا ئاماژه ده‌که‌ین بۆ ئەو کاره سه‌رسو‌ر‌هێنه‌ی که جم‌وجوولی ماسییە‌که‌و گیان به به‌ردا‌کر‌دنه‌وه‌ی به‌رای کردووه، سه‌رچاوه‌ی ئەمه‌ش نکوولی کردن و سه‌یر لی‌هاتن‌ان نه‌بووه، چونکه موساوا کو‌ره یاوه‌ره‌کەش باوه‌ریان به‌توانای خودا له‌سه‌ر زیندوو‌کر‌دنه‌وه به‌دی هێنای موع‌جی‌زه‌کان هه‌بووه، به‌لام سه‌رچاوه‌ی ئەمه، هێزی سه‌رسو‌ر‌هێنان‌دی پرووداوه کتو‌پ‌پیه‌که‌و، پێوه ئالوده بوون و کارلیک بوونیه‌تی به‌و پرووداوه.

"ناشتی له‌ کو‌یی ئەم زه‌وییه‌ی تۆ‌دایه"

کاتیک (یوشع) ی یاوه‌ری (موسا) هه‌والی له‌بیر‌چوونه‌وه‌ی ماسییە‌کی به (موسا) را‌گه‌یان‌دو، دا‌وای گه‌رانه‌وه‌یانی بۆ لای به‌رده‌ زله‌که لی‌کرد، (موسا)ش پێی گو‌ت: (ئا ئەوه بوو مه‌به‌ستی ئیمه / ذلك ما‌کنا نبغی). ئیدی به‌رپی خو‌یان‌دا رۆشتنه‌وه‌و، ئاسه‌واری رۆشتنی پێشوویان له‌ گه‌رانه‌وه‌دا گرته‌به‌رو، به‌سه‌ر شو‌ئین

پێیهکانی خۆیاندا دهچوونهوه، ئهمهش مانای ئهم راستیهیه، که خوا فەرموویهتی:

﴿فَارْتَدَّ عَلَیْہِمْ اَآثَرُہِمَا﴾. دەشیئت لہمەوہ ناماژہیەك بۆ گرنگیی گێرپانەوہی چیرۆك و بۆ چۆنیەتی گێرپانەوہ و شیابوونیشی بکەین.

جا کاتیك گەیشتنە ناوچەي پێکگەیشتنی نیوان دوو دەریاکەو لایان دایە پال بەردە زلەکە، بەندەیهك لہ بەندەکانمان ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ یان بینی، وەك پێغەمبەری خوداش ﷺ فەرموویهتی: (دیتیان ئەوہ خدرەو پۆشاکەکەي لہخۆي ئالاندووہو لەسەر پشت کەوتووہ) (مووسا) سلاوی لیکردو، (خدر)یش کراسەکەي لەسەر روخساری خۆي لاداو گوتی: (وعليک السلام).. ھەرۆھە (خدر) سەری سوپما لہ پیاویک، کە لەو ولاتەدا سەلامی لی دەکات ((چونکە سەلامو سلاوکردنی ئیماندارانە کە لہ بنەرەت و ریشەي ناشتی و براپەتیپەوہیە) لہنیو خەلکی ئەو ولاتەدا نەمابوو، ھەر بۆیەش دواي وەلامی سەلامەکەي بە (مووسا)ی گوت: (ناشتی لہکوپی ئەم زەویپەت دایە)؟

ئەم پرسیارەي (خدر) ئاتاجی بە ھەلۆیستەیهك ھەییە، چونکە وەلامەکەي وەك ئەوہ وایە، کە (خدر) سەرسام بیئت کاتیك لہ کەسێك سەلام دەبیسیئت. ئەمەش لەوانەییە ھۆیەکەي لەبەر نەبوونی ئیمانداران بوویئت لہو جیگەپەدا.. ئیدی ناگاداری ئەوہش نەبووہ کەوا (مووسا) بەتایبەتی بۆ لای ئەم ھاتیئت.

بەلام ئیخە لەم پرسیارەي خدردا مەسەلەپەکی دوورترو بەرفراوانترو قوولتری لی تێدەگەین، ئەمەش وەك ئەوہ وایە مەبەستی ھەموو سەرزەمیني ئەو پۆژگارە بوویئت، بەلکو ھەر دەبیئت ناکۆکی و ململانی و بەربەرەکانی و بەرەنگاریی لەسەر پرووی زەوی لہنیوان خەلکیدا مینییئت، میژووش بۆی گێراوینەتەوہ، کە ھیچ ماوہیەك لہ ماوہەکانی میژوو لہ جەنگ و ناشووب بەدەرەنبووہ، کە لیترەو لہوئ لەسەر زەوی روویداوہ. ئەم جەنگانە لەم سەردەمە تازەپەي ئیستاشماندا رووہو زیادبوون و توندترو بەرفراوانترە.. گشت خۆپنەرێکی پۆژنامەو گوڤارەکانیش،

هه‌میشه چاوی ده‌که‌وێت به‌هه‌واله‌کانی ناکۆکی و کوشتار، که له‌هه‌موو ژماره‌یه‌کی تازه‌ی ئه‌و بلا‌و‌کرا‌وانه‌دا هه‌یه، هه‌ر گوێگریکی هۆیه‌کانی تری ڕا‌گه‌یان‌د‌ن‌یش، چ له‌که‌نا‌له‌کانی بیست‌یان بین‌را‌وه‌وه به‌رده‌وام گوێی له‌هه‌والی کوشتارو جه‌نگه‌ خوێنا‌وییه‌کانه، هه‌ر ئه‌مه‌شه‌ س‌رو‌شی ئاماژه‌ بۆ‌کرا‌وی خودا، که له‌باره‌یه‌وه‌ ف‌ه‌رم‌و‌یه‌تی:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ﴾ (١١٨) إِلَّا مَنْ
رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ... (١١٩) هُوَ ﴿﴾، واته: نه گهر خودای پهروه دگارت
خواستی له سهر بوايه هم موو خه لکی سهرزه ویی ده کرد به یه که نه ته وه و کو مه ل،
به لام به رده وام (خه لکی) دژ به یه که و لی که جیا وازن، مه گهر نه وانه ی، که به هو ی
په حم و به زه یی پهروه دگارت وه ناسو وده و سهر به رزن، خوداش هر بو ته و مه به سستی
به یه ره کانیه ی نیوان هه ق و ناهه ق خو لقاندوونی).

ہم روہا خودای پەرہ ردگار فہرموویہ تی: ﴿... وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾... ﴿البقرة ۲۵۱﴾. واتہ: (خو ئہ گہر خودا ہہندیکی کہسی لہ خہ لکی بہ ہہندیکی تریان لہ ناوہ بات و جہنگ و نا کوکی لہ نیوانیان دانہ بیٹ، ئەوا زہوی بہ ہوی ئەو کو مہ لہ ستہ مکارانہ وہ دہشیواو پردہ بوو لہ خراپہ و تاوان و زور داری). ئەم واتیانہ ش سروش پرسیار کردنہ کہی (خدری گیاندوہ، کہ بہ زمانی عہرہ بی وە لہ فہرموودہ کہی پیغہ مہری خوادا ﷺ ہاتوہ ((وَأَنِّي بِأَرْضِكَ السَّلام)) ناشتی و سہ لام لہ کوئی ئەم زہویبہی تودایہ؟ لہ زمانی عہرہ بیشدا وشہی (أَنِّي) بو بہ دوور گرتنہ (للاستبعاد) بہ مانای بہدیی ہاتنی ناشتی لہ سہر رووی ئەم زہوی یہ بہ دوور دہ گیریت).

"عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا"

قورئانی پیرۆز وهسفی (خدری به ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ بهندهیهك له بهندهكانمان) کردووه که له فهرمایشتهکهی خوادا هاتووہ.. دانانی وهسفی بهندایهتی له لایهن خوداوہ، مانای (لای دابرینی پیغه مبه ریتی له (خدر)) ناگهیه نیت، هیچ لیک نه چوونیکیش له نیوان ههردوو وهسفی (بهندهی خوا) و (پیغه مبه ری خوا) دانیه. جی ی باسه پیشتریش ئه وه مان یه کلا کرده وه که (خدر) پیغه مبه ریک بووه.

بیگومان بهندایهتی (عبودیه) بو خوا دیارترین پوالت و ئاکاری پیغه مبه ریتییه. پیغه مبه ران زۆرتین کاری بهندایهتی و خواپه رستییان له نیو خه لکیدا هه بووه، چونکه ئه وان زانترینی خه لکی بوون له ناسینی پله و پایه ی خوا و ئه رکی پیویست به رامبه ر خوا، له نیو خه لکیشدا له هه موویان زیاتر سوپاسگوزار و شواکر نه بژی ری خوا بوون له سه ر نیعمه ته کانی خوا. خواش چه ندین پیغه مبه ری به ریزی خۆی به ئاکاری بهندایهتی (عبودیه) وه سف کردووه بو نمونه له باره ی (نوح) وه - سلاوی لی بیّت - فه رموویه تی: ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ (٣) الإسراء. واته: (جگه له (بنو اسرائیل) که نه وه ی (نیسرائیلن) نه وه ی ئه و که سانه شن که له که شتییه که دا له گه ل (نوح) دا هه لمان گرتن و رزگارمان کردن، تا کو سوپاسگوزاری خودابن، چونکه به راستی (نوح) بهندهیه کی سوپاسگوزاری خوا بووه).

له وهسفی بهندایهتی پیغه مبه ریشدا ﷺ فه رموویه تی: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَيْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ

مَنْ آيَنَّا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾ (الإسراء)، واته: (پاکی و بیگهردی و بێ کهم و کوپی بۆ ئه و خوایهی که شهوهرهویی له بهشینکی کهمدا به (بهنده) ی خۆی کرد). ههروهها قورئانی پێرۆز له زۆر جێگه دا وشه ی (عُباد/بهنده کان) بۆ ئه و کهسه ئیماندارانه به کار دێنیت، که باوهریان به خودا هیناوه، وشه ی (عبید/ کۆیله کان)یش بۆ ئه و کهسه کافران به کار دێنیت، که باوهریان به خودا نه هیناوه.

"له نیاوان رهحمهت و عیلم دا"

قورئان ئه وهی پوون کردۆته وه که خودا رهحمهت و عیلمی له لایه ن خۆیه وه به (خدر) به خشیوه: ﴿ءَايَنَّا رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَهُ مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ له ئاماژه جوانه کانی ئهم راستیه دا ئه وهیه، که بێگومان سۆزو بهزهیی (رهحمهت) له خودا وه ده دریت به بهنده، ئهمهش چونکه له و بهخشینهیه، که راسته وخۆ له خودا وهیه و به سه ره ئه و که سه دا ده رژیت و وای لی ده کات له خۆشی و به خته وه ریدا بژی.

به لام زانست (عیلم) به شیوازی فێربوون له خودا وه ده ست بهنده ده که ویت، واته چونکه ئاتاجی به هه ولدان و خۆفێر کردن و به ده سه تھینان و تیکۆشان هیه، جا ئه گه ر مروؤ له گه ل زانستدا کار لیک نه کات و کاری له سه ر نه کات و هه ولی به ده ست هینانی نه دات، ئه و هیهی لیوه ده سگیر نابیت. ههروهها له ئاماژه و پهنده شیرینه کانی ئهم پرستهیه دا ئه وهش هیه، که بێگومان رهحمهت و بهزهیی که له خودا وهیه ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ به لام زانسته، که (العلم) له لای خودایه ﴿وَعَلَّمْنَهُ مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ له پرسته که دا جیاوازی نیاوان (عِنْدِنَا) و (مِن لَّدُنَّا) کراوه..

له مبارهیهوه، ئیمام (راغبی اصفهانی) گوتویهتی: ((لَدُنَّ) له (عندِ) تاییهتیه، چونکه مانای دهست پێکردنی کاریکه که کۆتاییهکی ههیه، وهك ئهوهی بلیت: (أَقَمْتُ عِنْدَهُ مِنْ لَدُنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ إِلَى غُرُوبِهَا) من له سه‌ره‌تای هه‌هاتنی خۆره‌ه تائاوا بوونی له‌لای ئه‌و كه‌سه‌بووم) لێره‌شدا وشه‌ی (لَدُنْ) له‌ جێگه‌ی کۆتاییه‌ فه‌رمانه‌كه‌وه‌ داده‌نریت. هه‌روه‌ها (لَدُنْ) له‌کاتی گێڕانه‌وه‌ی هه‌واڵێکدا له‌ جێگه‌ی (عند)دا داده‌نریت، وهك ئه‌وه‌ی بلیت: (اصْصَبْتُ عِنْدَهُ مَالًا، وَلَدَنَهُ مَالًا) هه‌ندێك له‌ زانایان گوتویه‌انه: ئامرازی (لَدُنْ) فراوانترو تاییه‌تیه‌ له‌ (عند) ^(١).

به‌پێی وته‌ی (راغبی اصفهانی)، ئامرازی (لَدُنْ) له‌ (عند) تاییه‌تیه‌ترو په‌وان تر. ئه‌ی بۆچی خودا به‌ (لَدُنْ) گوزارشتی له‌ زانست کردووه‌؟ له‌په‌وه‌ی به‌راوردیه‌وه‌، ئه‌گه‌ر په‌روانین بۆ (په‌حه‌مه‌ت)و (عیلم) ده‌بینین په‌حه‌مه‌ت له‌ عیلم گشتگیرتیه‌، بۆ ئه‌وه‌ (په‌حه‌مه‌ت) له‌خوداوه‌ بۆ سه‌رجه‌م دروستکراوانیتی.. هه‌یج ژيانیکیش به‌بێ په‌حه‌مه‌تی خودا بۆ مه‌خلووقێك نیه‌، هه‌روه‌ها په‌حه‌مه‌تی بۆ سه‌رجه‌م گرۆی ئاده‌مییه‌ هه‌یه‌ به‌ موسلمان و کافره‌وه‌، ده‌ناگه‌ر په‌حه‌مه‌تی خودا نه‌بوايه‌ نه‌ده‌ژيان.. به‌لام زانست و عیلم و هودا نایه‌خشیت له‌ هه‌موو مه‌خلووقێك. هه‌روه‌ها به‌ هه‌موو مرؤقیکیشی نه‌به‌خشیوه‌، به‌تاییه‌تیش گه‌ر زانسته‌که‌ زانستیکی تاییه‌تی خودایی بیت، وه‌ك ئه‌و زانسته‌ی، که‌ خودا فی‌ری (خدر)ی کردووه‌. هه‌ر بۆیه‌ش به‌هۆی گشتگیری و شه‌وولییه‌تی (په‌حه‌مه‌تی)یه‌وه‌ خودا به‌ ئامرازی گشتیی (عند) گوزارشتی لی کردووه‌. به‌لام به‌هۆی تاییه‌تیاری (زانست)ه‌وه‌، خودا به‌ ئامرازی تاییه‌ت (لَدُنْ) گوزارشتی لی کردووه‌. (خوداش هه‌رخۆی زانایه‌ له‌م په‌وه‌وه‌) له‌ وه‌سفکردنی زانسته‌که‌ی (خدر)دا به‌وه‌ی، که‌ له‌ خوداوه‌یه‌، ئاماژه‌یه‌کی سه‌رووش به‌خش بۆ (موسا) به‌دی ده‌که‌ین له‌مه‌ر ئه‌وه‌ی، که‌ بێگومان کرداره‌کانی (خدر) راست و دروست و راستپێک بوون، چونکه‌ ده‌ره‌نجامی ئه‌و زانسته‌ تاییه‌تییه‌ بوون، که‌ له‌لای خوداوه‌ پێی دراوه‌.

به لّام حەزده كەين هەلۆيستیەك بكەين له ئاست حیکمەتی پېشخستنی
 (په حەمت) و دانانی له پېش (عیلم) دا: ﴿ءَاٰیٰتُهُ رَحْمَةٌ مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَمُنَاۤءُ مِّنْ لَّدُنَّا
 عَلَمًا﴾ ئەي داخۆ په یوه نډی نیوان (په حەمت) و (عیلم) چی بێت و بۆچی په حەمت
 خراوته پېش؟ بێگومان په حەمت ئەو بنچینه یهیه، که پېش ده که ویت و، ئەو کهش و
 ژینگه شیاهه شه بۆ سوودمه نډبوونی زانست و خێرو به ره که ته که ی.. جا ئە گەر
 په حەمت له زانست دامال پێت و نه که ویت پېش زانسته وه، نه بێته هیچ ده ستپیک و
 بناغیه که بۆی، ئەوا زانست ده بێته شهرو وێران و کاول بوون. له بهر ئەم واتایه
 په حەمت خراوته پېش زانست. زانسته که ی (خدر) یش ئاویتە ی (په حەمت) بوو.
 په حەمت کهش زه مینه یه کی گونجاو بوو بۆی و په نگدانه وه ی له گه لدا هه بوو، له ویت و
 گه شه ی کرد، بۆیه ش زانسته که ی به سوود و چاک و پیرۆزو به پیس بوو.. هه به و
 زانسته شی پا پۆره که ی له زه و تکردن پاراست و بۆ هه ژاره کانی هیشته وه.. هه به و
 زانسته بوو که دایک و باو که که ی له کوره کافره کیهان رزگار کرد به و ئومید ده ی خودا
 به کورپکی ئیماندار بۆیان قه ره بوو بکاته وه.. پاشان هه به و زانسته شی بوو
 دیواری هه ردوو کوره هه تیوه که ی بنیات نایه وه به مه ش گه نجینه که ی بۆ پاراستن.
 (خدر) له کاتی که ئەم کارانه ی ئەنجام ده دا، که به زانسته که یه وه په حەمتی پێ درابوو،
 زانسته که شی به و په حەمت وه لیکن رابوو.. ئەو که سانه ی، که (خدر و موساش) له و
 سه فه ریه اندا دیوویانن هه به هه مه نډی ئەو په حەمتی نیو زانسته که ی (خدر)
 بوون. نمونه ی ئەم په حەمت له زانسته کانی موسلمانانیشدا هه بووه، ئەو هه بوو هه موو
 جوړه زانستیکیان ئاویتە ی په حەمت بوو و کارلێک و کاردانه وه ی تیدا هه بوو.. بۆیه
 سوودی به موسلمانان گه یاند و سوودی به گه لانی تریش گه یاند.

به لّام خو ئە گەر په حەمت له (عیلم) دامال پێت و، په حەمتی نه خریته پېش و
 کارلێک و ئاویتە ی نه بێت، ئەوا زانستیکی زیانه خش وه شه ر خواز و خراپ و
 وێران کار و مالک و لکار و پیس ده بێت.. به راستی ئەم وه سفه به سه ر زانسته
 هاوچه ر خه کانی خوړئاواییه کاند ده چه سپیت.

راسته ئەوان زانستیان ههیهو، پیشکەوتنی زانستیان ههیهو، گەشتونهته چەند ئاستیکی وهها، که لهوهوپیشت بهخهیاڵی گهلانی پیش خویاندا نهدههات.. راسته ئەوان چەندان لقو پۆیان له زانستهکانیان بۆ تهوهو، ههمهپرەنگی و ههمه چەشنهییشتی تیکهوتوهو هیچ بوارێک لهبوارهکانی ژیاڤیان نههیشتوتوه، که پهلی بۆ نههاون.. بهلام ئەو ههموو زانست و داهینراو و پیشهسازی و دۆزینهوانهیان بوونهته بهلا لهسەر خاوهنهکانیان و لهسەر کهسانی تریشت، چونکه لهبوارهکانی ویرانکردن و کاولکاری و ستهمکاری و شیواندن و دهریژیدا بهکاریان دینن.. مروڤایهتیش بههۆی ئەو زانستانهوه تووشی بهدبهختی و مهینهتی و گرفتێ ئالۆزو نهخۆشی و زیانیکی زۆر بوون. هههرکهسیکیش گومانی لهم وتهیهمان ههیه، باپیمان بلیت، که ئایا چهکی تهۆمی و ناوکی و ئهلیکترونی بۆ سوودی جیهان، یان بۆ زیان گهیاندن به جیهان بهرههم هینراون؟!

ئایا بۆمه تهۆمییهکان ههردوو شاری (هیرۆشیم) و (ناکازاکی)یان پزگارکرد، یان ویران کرد؟! ئەو ئایا چهکه پیشکەوتوهو میکروبییهکان لهجەنگی جیهانیدا چییان کرد؟

ئەو داخۆ بۆمهکانی (ناپال) و بۆمه هیشتوویییهکان و فسفۆرییهکانیش چی له قوربانییهکان دهکهن؟ ئەو چهکه کیمیاییهکان چ کارهساتێک له جەنگهکاندا بهرپا دهکهن؟!

ئەو داخۆ چەند کۆگای نهینی لهلای دهولهته تاوانبارهکان ههیه، وهک کۆگا (مخزن)ی چهکه کوشندهکانی (خۆرهیی) و (میکروبی) و (دهردهکوشندهکانی وهک شیرپهههه و کۆلیرا)و، لهدواپیش دا ئەو دهردی ئایدزهی، که له کۆمپانیاکاندا سازو ئامادهیان کردوه تاکو بهسەر نهیارانیاندا بلایانکهنهوه، لهکاتێکدا جەنگ و کوشتاریان لهدژ دهگیرن. بێگومان چهکه نوێیه کیمیایی و خۆرهیی (جرثومی)یهکان پیسترین و چهپهلهترین و بێنرخترینی ئەو نمونانهن، که زانستی

مالکاولکاری مروّفایه‌تی پێی گه‌یشتوووه، له ئاکامی ئەو زیره‌کییه شه‌یتانیه ره‌ش و کینه به‌رانه‌یه‌وه پێی گه‌یشتوووه که دژی ره‌وتی ژیا‌نی مروّفایه‌تین. له‌به‌ر ره‌وشنایی ئەم ره‌وونکردنه‌وه‌یه‌دا په‌ی به‌ لایه‌کی حیکمه‌تی دانانی (ره‌حه‌مه‌ت) له‌پیش (عیلم) دا ده‌به‌ین که له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی خوا‌دا هاتبوو: ﴿أَلَيْسَ لَهُ رَحْمَةٌ مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾.

هه‌رله‌به‌ر ره‌وشنایی ئەم ره‌وونشکردنه‌وه‌یه‌شدا ده‌رك به‌گرنگی تی‌که‌ل‌کردنی زانست به‌ره‌حه‌مه‌ت و (زیاد‌کردنی ره‌گه‌زی ره‌ووشتمه‌ندیی بو‌ سه‌ری)‌یشی ده‌که‌ین، تا‌کو ببیته‌ زانستی‌کی به‌سو‌ود و په‌رو‌زو غه‌رقی ره‌حه‌مه‌ت.

"ره‌هتاری جوان له‌ خواستنی زانست دا"

کاتیک (مووسا) - سلّوی لیّ بیّت - به‌دیداری (خدر) گه‌یشت، خدر (سلّوی لیّ بیّت) پێی گووت: (تۆ زانستی‌کی وه‌هات له‌ زانستی خودا له‌ لایه‌ که‌خودا خۆی فی‌ری کردوویت و که‌ من نایزانم، منیش زانستی‌کی وه‌هام له‌ زانستی خودا له‌ لایه‌ که‌ خودا خۆی فی‌ری کردووم و که‌ تۆ نایزانی. (مووسا) پێی گووت: (ئایا ده‌هیلێت دوات که‌وم تا‌کو له‌و زانسته‌ی که‌ فی‌ری کراویت منیش فی‌رکه‌یت؟ ﴿هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾).

سه‌ره‌تا له‌و وته‌یه‌ی (خدر) دا که‌ به‌ (مووسا) ی گو‌تووه ئەوه‌مان بو‌ ده‌رده‌که‌وێت که‌هیچ که‌سی‌ک هه‌موو زانستی‌کی له‌ لانی‌ه و تایی‌ه‌ندی هه‌موو بواری‌کی نیه‌. چون‌که ئەوه‌تا (مووسا) ی پی‌غه‌مبه‌ری به‌رپ‌رسی خودا (سلّوی خودای لیّ بیّت) هه‌ندی‌ک مه‌سه‌له‌ نازانی‌ت. هه‌روه‌ها (خدر) یش که‌ پی‌غه‌مبه‌ری‌کی به‌رپ‌رسی خودایه‌ - سلّوی خودای لیّ بیّت - هه‌ندی‌ک مه‌سه‌له‌ی دی نازانی‌ت. هه‌ریه‌ که‌ له‌م دوانه‌ش زانستی‌کی له‌ لایه‌ که‌ خودا فی‌ری کردووه‌و، به‌لام هه‌مان زانستی فی‌ری ئەوی تر نه‌کردووه‌

(خدر) یش ویستوویه تی ئەم راستی یه، به (مووسا) بگهیه نیّت.. بۆیه کاتیك سواری پاپۆره که ده بن، چۆله که یه که هاتوووه که وتۆته سهر لیواری دیواری پاپۆره که، ئینجا به ده نووکی خۆی جاریکیا، یان دوو جار داویتی له ئاوی ده ریا که، (خدر) یش ئەمهی کردۆته نمونه یه که به (مووسا) ی گوتوووه: (ئهی مووسا راده ی که میی زانستی من و زانستی تۆ له ئاست زانستی خوادا هینده ی جی ده نووکی ئەو چۆله که یه یه له ئاست پرووبه ری ده ریا که دا).

که وابوو هه موو زانسته مرویییه کان به بهروارد له گه ل زانستی خوادا هه ر زۆر که من بۆیه ش خودا فه رموو یه تی: ﴿... وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (٨٥) الإسرائ، واته: (ئیه ئهی گرو ی ئاده میی هیچ شتیکی ئەوتۆتان له زانست پی نه دراوه ته نها شتیکی که نه ییّت).
شاعیریکیش گوتوو یه تی:

فقل لمن يدعي في العلم معرفة   حفظت شيئا وغابت عنك اشياء

واته: (بهو که سه بلێ که (ئیدیدیعی زانیارییه که له نیۆ زانستدا ده کات): تۆ شتیکت زانیوه له کاتی که دا چه نده ها شتی تری لی بزربووه).

به لām له وته که ی مووسا شدا ﴿... هَلْ أَتَبَعَكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا﴾ (٦٦) الکهف دوو مه سه له وه رده گرین:-

مه سه له ی یه که م:

ئه ده بو ره فتاری جوان له خواستنی زانست و، ئاکاری بهرز له ده برپین و دواندنێ که سیکی زانادا، ئەوه بوو (مووسا) به شیوازی پرسیار به (خدر) ی گوتبوو، "ئایا ده هیلیت دوات که م/ اهل اتبعك؟ واته به م شیوازه ناسکه و بهو ئەده بی

پرسیارکردنو داوای سۆزو بهزهیییه جوانه.. کهوابوو که دهلیت (من دوات دهکهوم) بهمانای (من شوینکهوتووی تۆم، نهک هاوشانی تۆو نهک خۆم بهزانا بزائم لهناست تودا.. کاتیك دواشت دهکهوم بۆ ئامانجیکه. ههروهها سهفهرم بۆ لای تۆو سهفهرم لهگهڵ تۆشدا ههر بۆ ئامانجیکه.. ئهوهیه لیتهوه فیڕم.. زانست لی وهربگرم:-

﴿عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَن مِّمَّا عَلَّمْتَ﴾ بۆ ئهوهی فیڕمکهیت لهو زاستهی که فیڕی کراویت) کاتیك زانست لهگهڵ ئهدهبدا داوا دهکریت ئهوا باشو بهسوود دهییت، بهلام کاتیك زانست بهبیئهدهب داوا دهکریت ئهوا زهرهرمهند دهییت، چ بۆ خاوهنه داواکارهکهی و چ بۆ کهسانی تریش ههنديك له خویندکارانی زانست ئهدهبی فیڕخوازی لهدهست دهدهن، بۆ ئهونه گهر کهسیکیان بابهتیک یان دوو بابهتی خویند، یان فرمودهیهک، یان دوو فرمودهی لهبهرکرد، ئیدی خۆی به زانییهکی کۆششکار (مجتهد) دادهنیت، که پێویسته به پهنجه ئاماژهی بۆ بکهن، ئینجا خۆی به زانییهک له سهروی زانیانهوه دادهنیت و لهسهر حسابی ئهوان دهردهکهویتو، کار بۆ بهکهم دانایان و سهرزهنشکردنیان دهکات.

ههرکهسییکیش ئهدهبی خواستو داواکاریی زانست قهدهغه بکات، ئهوه دیاره زانست قهدهغه دهکاتو، بهم پێیه ههموو خێرو چاکهیهکیش قهدهغه دهکات. باشرین کتیبیش دهبارهی رهفتاری جوان له خواستنی زانستدا کتیبی (تذکره السامع والمتکلم فی آداب العالم والمتعلم) ی (ابن جماعه)یه..

مهسهلهی دووهم:

مهبهست له خواستنی زانست و فیڕخوازی یه، بهدهست هیئانی ژیری و تیگهیهشتنه ﴿عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَن مِّمَّا عَلَّمْتَ﴾ له پرستهکهدا (اعراب) ی (رشداً) به رێزمانی عهرهبی (تمییز)ه، (تمییز)یش ئهوهیه، که شتهکان لهیهک جیا دهکاتهوه.

پیوستیشه پێزمان (نحو) بجهینه گهڕ بۆ شیکردنهوهی مه‌به‌سته‌که‌و وه‌ک ئامرازو که‌ره‌سه‌یه‌ک بۆ ده‌ره‌یانی هه‌ندی‌ک واتاو ده‌لاله‌ت و سه‌ره‌نجی جوان له پیکهاته‌ی روانبیزی قورئانه‌وه. بێگومان (مووسا) - سلاوی لی بیته - به‌ وشه‌ی (رشدا) مه‌به‌ست و ئامانجی خۆی له‌ خواستی زانسته‌که‌دا ده‌رده‌خات.. واته‌ ئه‌و ده‌یه‌وێت فی‌ری ژیری بیته. ده‌یه‌وێت فی‌ری‌ت تا‌کو بیته‌ که‌سی‌کی ژیرو پی‌گه‌یشته‌وو ئه‌و زانسته‌ به‌سوود و راسته‌ش فی‌ری‌ت که‌ ژیری و عه‌قل و تی‌گه‌یشته‌نی لی‌وه‌ به‌دی ده‌کات، وای لی ده‌کات که‌ به‌ عه‌قل و ژیری یه‌وه‌ مامه‌له‌ له‌ گه‌ڵ خه‌ل‌کی دابکات و هه‌ر واش له‌ نیویان دا بژی.

هه‌ندی‌ک له‌ خوێندکارانی زانست ته‌نها فی‌ری‌وون ده‌که‌نه‌ نیازو هی‌ویه‌ک، ده‌یانه‌وێت فی‌ری زانست بن تا‌بن به‌زاناو خوێنده‌وارو، ئیدی دروشمی (فی‌ری‌وون هه‌ربۆ فی‌ری‌وون و زانست هه‌ربۆ زانست) به‌رزکه‌نه‌وه.. به‌لام به‌سه‌ره‌اته‌که‌ی (مووسا) فی‌ری ئه‌وه‌یان ده‌کات که‌ خواستی زانست و کاری فی‌ری‌وونی زانست بکه‌نه‌ ئامرازێک بۆ گه‌یشته‌ن و به‌نیازی پاک، ئه‌ویش په‌یدا کردنی ژیری و تی‌ شگه‌یشته‌ن و به‌دی‌هێنانی.

پاشان ئێمه‌ ده‌بینین هه‌ندی‌ک له‌ خوازیارانی زانست ئه‌و زانسته‌ فی‌ری‌ ده‌بن که‌ ئاکامی خراپه‌و زه‌ره‌مه‌ندی‌ی یان هه‌یه‌، یاخود بۆ‌مرۆ‌ ئاکاره‌ ناشیرینه‌کان و سیفه‌ته‌ دزی‌وه‌کان هه‌ڵ‌ده‌نیته‌، یان هه‌ندی‌ک له‌و فی‌ری‌خوازانه‌ فی‌ری زانسته‌ بێ‌‌نرخ و که‌م بایه‌خ و بێ‌‌به‌هاکان ده‌بن و بری‌کی زۆر له‌ مال‌و کات و به‌هه‌ره‌ و زه‌و توانا‌کانیان تیا به‌‌فی‌ری ده‌ده‌ن. ده‌نا تو‌خودا به‌‌راستی پی‌م بل‌ی چ ژیری و عه‌قلێک له‌ فی‌ری‌وونی مۆسیقا و گۆرانی‌دا هه‌یه‌ (واته‌ گۆرانیه‌ سه‌یرو سه‌مه‌ره‌کانی ئه‌م‌رۆ)؟ ئه‌ی چ ژیری و عه‌قلێک له‌ فی‌ری‌وونی سه‌ما و نی‌گار کێش‌ان و په‌یکه‌رتاشی و نواند‌نا هه‌یه‌؟ زانستی به‌‌سوود ئه‌وه‌یه‌ که‌ ژیری و بی‌رو‌رای جوان ب‌خاته‌وه‌و ئه‌وساش ده‌بیته‌ ئه‌و دره‌خته‌ خۆش و پی‌رۆزه‌ی که‌ به‌‌روبوومی خۆش و به‌‌سوود ده‌گریته‌، بۆ‌ کاری باش و هه‌لس‌وکه‌وتی جوان مل ده‌نیته‌.

"لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا"

(خدر) لهوه لایمی (مووسا) دا - سلاویان لی بیئت - که داوای هاوړی یه تی سه فهره که ی لیکرد، پیی گوت: (ئه ی مووسا تۆ له سه ر کرداره کانی من له کاتی سه فهردا ناتوانیت ئارام بگریت) ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ بیگومان (خدر) هه والی ئه وه ی به (مووسا) داوه که ئه و ناتوانیت ئارام له سه ر یاوه ریکردنی و له گه لدا پۆیشتنی بگریت.. ئه مه شی به (نه توانین) بۆ ده رپریوه .. بیگومان جیاوازی هیه له نیوان ئه وه ی گه ر بیگوتبایه (انک لن تصبر معی) و له نیوان ئه وه ی، که پیی گوتوه: ﴿لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ دیاره له وته ی یه که مدا، واته گه ر بیگوتبایه: (انک لن تصبر معی) ئه م وته یه ته نها نکوولی کردنه له ئارامگرتن، که به هه یچ شیوه یه ک توانای تیدانیه .

له وته ی دووه مدا، که گوتویه تی ﴿لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾. ئه وه ی بۆ پروونکردۆته وه، که وا (مووسا) هه ولی زۆریش ده دات بۆ ئارامگرتن له سه ر کرده وه کانی و خۆیشی له سه ر ئارامگرتن پاده هیئت، که چی ویرای ئه مه ش ناتوانیت دان به خۆی دابگریت و له سه ر کرده وه کانی نه یه ته ده نگ.. بیگومان (خدر) ئه م مه سه له یه ی چه ند جارێک به چه ند دووپات کردنه وه یه ک بۆ (مووسا) پروون کردۆته وه .. با یه که یه که وشه کانی رسته ی (انک لن تصبر معی) شی بکه یه وه :-

- له (إِنَّكَ) دا (ان): پیتی دووپات کردنه وه حرف (توکید) و (نصب) یشه .

- (لَنْ): پیتی نکوولی کردنی ره هاو جه خت له سه ر کراوی هه میشه ییه، که هه رگیز وا نابیت.

- سَتَطِيعَ: تواناداری (استطاعة) کهش هەر نکووئی لیکراوه، نهک خودی ئارامگرتنه که.

- به مانای بیگومان موسا، ههولده دات و خویشی ماندوو ده کات و هه چی له ههول و تهقه لایدایه، دوی نارامگرتندا ده خاته گه پ.. که چی له گه له وهشدا ناتوانیت (هه رگیز ناتوانیت).

- (مَعِي) ديارىکردنى ئەم وشەيەش سرووشتى ئەو ئاماژەيە دەبەخشىت كە (مووسا) دەستەوسان دەبىت لە ئارام گرتن لەگەڵدا (لەگەڵ خدردا).. لەمەشدا (ويپراي ئەوەي بەرھەلستی تىدايە) متمانەدان و دلنیاکردنەويەكی بۆ (مووسا) تىدايە، كە ديارە (خدر) نايەويت وزەو تواناي (مووسا) لەسەر ئارام گرتن و دان بەخۆدا گران بەكەم بگريت. بىگومان (مووسا) لەگەڵ كەسانى ترى (غەيرى خدردا) ئارام دەگريت. بەلام شكستى و دەستەوساون بوونى لە مەسەلەي ئارامگرتندا، ئەو تەنھا لەگەڵ (خدر) دا وادەبىت كە ناتوانيت ئارام لەسەر كارەكانى بگريت.

" وَكَيْفَ تَصْبِرُ " وَلَيْكِدَانَهُوَي دەر ووناسی

وادیاره موسا- سلاوی لى بیټ - تووشی سه رسورمان و واق ورمانیك بووه، چونكه ئاخر چۆن (خدر) به سووربوونه وه به رهه لستیی دهكات له سهه ئارام نه گرتنه كهی، بهو شته دووپاتكراوانهش جهختی له سهه بۆ دهكات هوه؟! ئه ی چۆن زانیویهتی و كى هه والی پیداه له سهه ئه وهی، گوايه (موسا) ئه وه پری هه ول و كۆشی خۆی بۆ ئارامگرتن ده خاته گهړو، كه چی شكستیش دینی٢ ..

پاساویكى خدر له م پوه وه بۆ موسا ئه وه بوو، كه پى گوتبوو: ﴿ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴾ ئاخر تۆ چۆن ئارام له سهه كرداریك ده گری٢، كه پى شتر هیه هه وال و زانیاری و عیلمیكت له سهه ری نه بووه؟! له فه رموده كانی پیغه مبه ریشدا ﷺ واهاتوه، كه (خدر) پى گوتوه: (ئاخر تۆ چۆن ئارام له سهه كرداریك ده گری٢، كه هه والیكت له سهه ری پى رانه گیه نراوه، من فه رمانم به ئیشیك پىكراوه، كه ئه نجامی بدهم، گه ر تۆش بیبینیت ئارامی له سهه ناگری٢ (كه بیدهنگ بیت و پرسىاری له سهه نه كه یت).

دیاره موسا هه رگیز ئارام ناگری٢، چونكه چه ند كردار و ره فتاریكى وه ها له (خدر) ده بینیت كه به روالهت نامۆن وئهو له بنج و بناوان و حه قیقه ته كانیان نازانیت، هه ربۆیه ش نكوولئ له و كارانه ی دهكات و ئارام له سهه له گه لدا رویشتنیشی ناگری٢.

وته كه ی خدر ﴿ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴾ ئاماژه بۆ سیفه یك له سیفه ته مړۆیییه كانی دەر وون دهكات. هه ربۆیه پىویسته ئیحه ش له بهر رۆشنایی

زانستی (دهروونناسی)ی شیتهلکاریی راستیپیکدا لێی وردبینهوه، تاكو هه‌ندێك له په‌هه‌نده‌كانی له ده‌رووی لێكدانه‌وه‌ی ده‌روونناسیانه‌ی ئه‌و ئایه‌تانه‌وه لێك بده‌ینه‌وه، كه چه‌ند مه‌ودایه‌کی ده‌روونیان هه‌یه..

بینگومان خوداش ده‌روونی مرۆفایه‌تی له‌سه‌ر چه‌زکردن له زانین و به‌ده‌سته‌یه‌نانی زانیاریه‌كان خه‌لق کردوه، چونكه مرۆف چه‌ز ده‌كات بزانی‌ت چی له ده‌وروبه‌ریدا هه‌یه‌و، چه‌ز ده‌كات هه‌موو ئه‌وه‌ی ده‌بیینی‌ت و ده‌بییسی‌ت، بیانزانی‌ت. هه‌ر بۆیه‌ش برپێکی زۆر له پرسیارو داواکاری زانین ده‌رده‌برێت، تاكو چه‌ندین زانست و زانیاری نوێ ده‌سته‌به‌ر بکات. جا ئه‌گه‌ر چه‌ند شتیك بیینی‌ت و لێیان تی‌نه‌گات ئه‌وا به‌په‌له‌ نکوولێکردن و به‌رهه‌لستی پیشان ده‌دات، یان به‌لانی كه‌مه‌وه داوای پونکردنه‌وه‌ی و به‌دیارخستن ده‌كات. به‌راستی سرووشتی مرۆف ئاوا ناروات، كه هۆش و بیرى خۆی هه‌له‌وه‌شینی‌ته‌وه، بۆیه ئارام ناگریت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه لێی تی‌ناگات و بی‌ده‌نگیش نابیت له‌وه‌ی، كه توانای هه‌لگرتن و چه‌وسه‌له‌ له‌سه‌رگرتنی نیه.

(خدر) ئا ئه‌مه‌ی له سرووشتی ده‌روونی مرۆفایه‌تی زانیبوو، له‌به‌رئه‌مه به‌ مووسای گوتوه: (من فه‌رمانم به ئیشیك پێكراوه‌و، گه‌رتۆش بینه‌ری ئیشه‌كه‌م بیت ئارامی له‌سه‌ر ناگریت.. ئارامی بۆیه له‌سه‌ر ناگریت، چونكه ئاگاداری حه‌قیقه‌ت و باره‌ی راسته‌قینه‌كه‌ی نه‌بویت.. عه‌قلیشت توانای به‌ئه‌ندیشه‌ گرتنی نیه، چونكه تۆ هه‌یچ هه‌وال زانیاریه‌كت له‌سه‌ری پی نه‌دراوه، ئیدی گومانی مه‌سه‌له‌یه‌کی وای له‌سه‌رده‌به‌یت، كه نکوولی کردن و نا‌په‌زایی له‌سه‌ر ده‌ربڕین، بخوازی‌ت.

له ره‌فتاره جوانه‌کانی یاوه‌ریی کردن و سه‌فهرکردن

(موسا) - سلاوی لی بیّت - په یانیدا به (خدر) له سره شه وی که له گه لیا به نارام ده بیّت و خوی له کرداره کانی هه لنا قورتینیت: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ (٦٩) الکھف ﴿ثینجا﴾ (خدر) یش داوای لی کرد په پره ویی هو کاریک بو به دیی هینانی ثم په یانه بکات، وه کی پیی گوت: (گهر دواوی من بکهویت له م سه فهره دا، نهوا پرسیارم له سره هیچ کارو کرده ویه کی خوّم لی مه که هه تا له دوا پیدا خوّم هو یه کانت بو روون ده که مه وهو باری راستیه کیت تیده گه یه ثم ﴿قَالَ فَإِنْ أَتَبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ (٧٠) الکھف ﴿به مانای داوای لی کرد وه که له سره هیچ شتیک پرساری لی نه کات و به ره لستیی هیچ کرداری کی نه کات به لکو چاوه ری شه وه بیّت که له دوا پیدا هه والو روونکرده وه شیکاری کرداره کانی له (خدر) خو یه وه پی راده گه یه نریّت.

بەمەش وادیارە پێگە بۆ گەشتێک خۆش دەکات و ئاماژەی ئەوەش بە (مووسا) دەدات کە بێگومان چەند ڕووداویکی لەناکاوو سەירו سەمەرەو چەند پێشەتییکی ئاساسییش دەبینیت، لەوانەیە (مووسا) ئەمانە بەناھەق و بێزارو (لە ڕوایەت) دابینیت، بەلام بەرھەڵستی (خدر) بکات، بەلکو چاوەڕوانیی ڕوونکردنەوە لە (خدر) بکات و بێئەوێ پرسیاریان لەبارەو بکات، بانارام بگرییت و هیچ نەلیت تا ئەو کاتەی کە (خدر) خۆی ھۆیەکانی پێدەلیت: جا لە کاتی شکیشدا سەرئەو ڕووداوەکانی نێوان ئەو دوو پێغەمبەر بەرپێژە (خدر و مووسا) دەدەین، ئەوا دەبینین چەندین ڕەفتاری جوانی یاوەریکردنی نێو سەفەری تێداوە، ئەو پێگە ڕاستە سەفەر و گەشتیاریش پێشان دەدات کە ھاوکاری و پێکەوێ گونجان مسۆگەر دەکات، و ناکۆکی و ناتەبایی نێوان گەشتیارەکانیش دوور دەخاتەوێ.

چونکه (موسا) - سلاوی لی بیّت - په یان ده دات له سهر ئارامگرتن و بو به دی هیئانی ئەمەش پشت به خودا ده به ستیت: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا﴾.. ئارام گرتنیش په یوه ندییه کی به تینی به گهشت و سه فهرکردنه وه هیه، چونکه ههرده بیّت له سه فهردا ئارام و ئوقره گرتن هه بیّت. دنا سه فهریک به بی ئارامگرتن هه ناکۆکی و ناتهبایی و به ده ختی تیدا رووده دات، ههروه ها سه فهرکردن به شی که له سزاو ناره حه تی و، مروقی (سه فهرکار) یش نا ئارام و ماندوو شه که ته وه، می شک و ده ماره خانه ی ماندوو وه، زوو هه لده چیّت و تووړه ده بیّت.. هه ر بو یه ش سه فهرکاری باش په نا به و ئارامگیریه ده گریت، که بۆی ده لویّت.

موسا گوئی: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا﴾. په فتاریکی جوانی دیکه ی یاوه ریی کردن له سه فهردا گو یزایه لی کردنه بو ئەمیری سه فهره که: ﴿وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ له سه فهریشدا پیویسته ئەمیریکی فه رمانه وا هه بیّت، تا کو گو یزایه لی فه رمانی بکریّت، ههروه ها پیویسته کاره کانی سه فهر ریک و پیک بخریّت و، رۆل و کارو ئه رکه کانیش دابه ش بکریّت.. ههروه ک پیویسته فه رمانه کان جیه جی بکریّن و پیداو یستی یه کان په یدا بکریّن.. یه کیکی دی له ره فتارو ئادابی سه فهر ئەوه یه، که برا گه شتیاره کان به ره ه لستی و نکۆلی نه که ن و گرفت دروست نه که ن: ﴿قَالَ فَإِنْ اتَّبَعْنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾..

"خدر" و کهشتیه که

(مووسا) له گهڵ (خدر) دا- سلاویان لی بیّت - ریکهوتن له سهر ئه وهی که هاوڕێیهتی بکات لهو سه فهردهدا تاكو زانیاری لیوه فیڕیّت، بهو مهرجهی پرسیری له سهر هیچ شتێك لی نه کات و دان به خۆی دابگریّت تائه و کاتهی که (خدر) خۆی هه والۆ پروونکردنه وهی پیّ راده گهیه نیّت.. ئیدی دهستیان کرد به رۆشتن و ههنگاوان (فانطلقا) ئهوان به رینگای سهر که نار ده ریا که دا ده رۆشتن و یستیان سواری کهشتی یه ک بن، کهشتی یه کیش به لایان داها ت و، ئهوانیش رایان گرت و سواری بوون، خه لکه سه رنشینه کانی کهشتی یه کesh (خدر) یان ده ناسی و به م هۆیه وه به بی کرئ سواریان کردن، وه ک له فهرمووده که شدا هاتبوو... ﴿ئهو خه لکه ی که له پاپۆره که دا بوون (خدر) یان ده ناسی﴾ ئه مه به لگه یه له سهر ناسراوی (خدر) له لای خه لکی ناوچه که و، چهند په یوه ندیه کی کۆمه لایه تیشی له گه لیاندا هه بووه کهسانی تریشی ناسیوه، به م پییه ش ئهو لییان دانه پراوه، له ئه شکهوت و چیاکان داگۆشه گیر نه بووه، له و هخته شدا که (خدر و مووسا) له کهشتیه که دا بوون، چۆله که یه ک دیت و دلوپێک له ئاوی ده ریا که به ده نووکی ده خواته وه.. (خدر) یش ویستویه تی ئه مه بکاته مه سه له یه کی زانستی بوّ موسا و بابه ته کهش له رپی لۆژیکی به لگه داریی (المنطق البرهانی) یه وه به به کاره ینانی هۆیه کانی پروون کردنه وه بوّ شی بکاته وه. له م پرووه (خدر) به مووسای گوتوه:

(ئه رئ ده زانیت ئه و چۆله که یه بری چه ندیکی له ئاوی ده ریا که خوارده وه)؟

مووساش له وه لامدا گوتی: (جا چه ندیکی لیّ خوارده وه ته نها یه ک دلوپه ئاوی لیّ هه لگرتوه). (خدر) یش پیّ دلێت: (زانستی من و زانستی تۆش به به راورد له گه لّ زانستی خوادا ته نها وه ک ئه و دلوپه ئاوی نیو ده نووکی چۆله که یه که له ئاوی ده ریا که وه هه لی گرت)..

کاتیك هەردوو کیشیان له پاپۆره کهدا به‌پۆه‌بوون (خدر) به‌ئانقه‌ست ته‌خته‌یه‌ك له ته‌خته‌کانی پاپۆره‌که‌ لای ده‌کاته‌وه‌و ده‌ری دینی‌ت .. (مووسا)ش سه‌ری له‌م کاره ده‌سو‌رمی‌ت و پرسیار له‌ناخیدا سه‌ر هه‌لده‌دات له‌سه‌ر ئه‌م کاره‌و هه‌ر له‌ده‌رونی خۆشیدا کاره‌که‌ هه‌لده‌سه‌نگینی‌ت و به‌و نه‌نجامه‌ ده‌گات که ئه‌م کاره (ده‌ره‌ینانی پارچه‌ ته‌خته‌یه‌ك له‌خواره‌ی پاپۆره‌که‌) هیچ مانایه‌کی نیه‌، چونکه‌ ئه‌مه‌ له‌وانه‌یه‌ بی‌تته‌ هۆی سه‌رنگووم بوونی که‌شتییه‌که‌و، سه‌رنشینه‌کانیشی هه‌روه‌ها عه‌بیدارکردنی که‌شتییه‌که‌یه‌و کون تی‌کردنیه‌تی .. دیاره‌ ئه‌م کرداره‌ش شایسته‌ی که‌سانی تر نیه‌، ئیدی چۆن ده‌بی‌ت ئه‌م خراپه‌یه‌ ده‌ره‌ق که‌سانی‌ك بکری‌ت که‌ خاوه‌نانی که‌شتییه‌که‌نو که‌ رێزبان له‌ هه‌ردووکیان (له‌ مووسا و خدر) ناوه‌و به‌خۆرابی سواربان کردوون؟؟!

ئایا به‌مه‌ پاداشتی رێزلبان و چاکه‌کردیان ده‌دری‌ته‌وه‌. له‌به‌ر ئه‌مه‌ش (موسا) ئه‌و په‌یمان‌ه‌ی خۆی که‌ به‌ (خدر)ی دابوو که‌وا پرسیار له‌سه‌ر کاره‌کانی نه‌کات له‌بیرده‌چیتته‌وه‌و، به‌ره‌هه‌ستی ده‌کات له‌سه‌ر ئه‌وه‌و پیتی ده‌لی‌ت: (ئه‌ری تۆ بۆیه‌ ئه‌م که‌شتییه‌ت کون کرد تا‌کو خاوه‌نه‌کانی سه‌رنگووم که‌یت، به‌راستی کارێکی نا‌هه‌مواری نه‌شی‌اوت ئه‌نجامدا) خدریش ئه‌وه‌ی به‌بیر دینی‌ته‌وه‌ که‌ ئایا من پیم نه‌گوتیت تۆ ئارام له‌گه‌ڵ مندا نا‌گری‌ت ﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾ (٧٢) الکهف .. (مووسا) ش داوای لی‌بو‌ردن له‌سه‌ر به‌ره‌هه‌ستی‌کردنه‌که‌ی ده‌کات و دان به‌و له‌بیرچونه‌وه‌یه‌ی داده‌نی‌ت: ﴿ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسْرًا ﴾ (٧٣) الکهف ﴿ کاتیك له‌م حا‌له‌ته‌ش ورد ده‌بینه‌وه‌ چهند په‌ندی‌کی جوانی لای وه‌ده‌رده‌هی‌تری‌ن: وه‌ك:-

١- بی‌گومان پی‌غه‌مبه‌رانیش شتیان له‌بیرچوو‌ه‌و، له‌بیرچونه‌وه‌که‌شیان پی‌چه‌وانه‌ی ئه‌و عیصمه‌ت و پارێزراوییه‌یان نیه‌، که‌ خودا بۆی په‌خساندوون له‌م باره‌یه‌وه‌

چه ندان به لگه له قورئاندا له سهر حاله تی له بیر چوونه وهی پیغه مبه ران ههیه، وه که ئه وهی که خودا به دواوین پیغه مبه ری خو ی (محمدی ﷺ) فرمووه: ﴿...وَأَذْكُرُ رَبَّكَ إِذَا ذُكِّرْتَ...﴾ (٢٤) الکهف، واته: (هه رکاتیک تووشی حاله تی بیر چوونه وه بوویت، خودای پهروه ردگارت به یادییته وه). ههروه ها خودا ده رباره ی یه که م پیغه مبه ریشی (ئاده م) فرموویه تی: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسَىٰ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ (١١٥) طه ﴿(به راستی ئیمه پیشتیش په یامان له ئاده م وه رگرت له سهر ئه وهی توخنی دره خته که نه که ویت، به لام ئه وه په یانه ی له بیر چووه وه و حاله تی له بیر چوونه وه که شی وه هابوو، که پیشت به ته مای ئه وه سه ری پیجیه نه بووه تابگاته راده ی ئه وهی تاوانباری که ین).

حالا ٲتي بيرچونوه له لاي پيغه مبه رانيش چهند ئاكار يكي مروي يه، چونكه ئه وانيش مرو ٲو بوونو، نه ريتي له بيرچوونيش، نه ريتيكي پيوه لكاي ئاده ميزاده كانه .. ئه م له بيرچونوه ويهش له شه يتانه وه نيه، چونكه شه يتان هيچ ده سه لا تيكي له سه ر پيغه مبه ران نيه .

گەر سەرنەج بەدەیت لە وتەکانی (یوشعی کورپی نون) و (مووسا) دەبینیشت
جیاوازییەکی گەورە ھەیە لە نیتوانیاندا. (یوشع) لەسەر بیرچوونەوەکەی خۆی
گوتبووی: (کە شەیتان ھەوالتی پۆشتنی ماسییەکی بیربردۆتەوہ: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ
الْحَوْتَ وَمَا أُنْسِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾، مووسااش دەربارەی
لەبیرچوونەوەی خۆی، داوا لە (خدر) دەکات، کە لێی نەگرێت و لەسەر
لەبیرچوونی پەیمانەکە لێی نەپرسیتەوہ: ﴿لَا تُوَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ﴾.. لەولاوہ
(یوشع) ھۆی بیرچوونەوەی خۆی داوہتە پال شەیتان، لەم لاشەوہ (مووسا)
لەبیرچوونەوەکەی خۆی خستۆتە پال نەفسی خۆی.

۲- نكوليكردنى مروقى موسلمان لهو كارهى كه به سهريچيكردن له شهري دادهنيتو، بيدنگ نهبون لييشى، وهك چون (موسا) نكولى له كارهكهى (خدر) كردوه لهسهر دهرهينانى پارچه تهختهيهك له كهشتيهكه وعهبيداركردنى.

۳- ديتنى كاريك كه به روالهته دهركهوتوهكهيدا لهكاريكى دزيو دهچيت، نهو پهيمانهى لهبيرموسا بردهوه، كه لهسهرخوى فهرزى كردبوو، نهمش له هستهوهريى (هساسيهتى) خوياهوه بهرامبهر كارهكهو له رتهكردنهوهى دهروونىي بويهوه بووه.

۴- كونكردنى كهشتيهكesh به ليكردنهوهى پارچه تهختهكانيهتى.. زانايانش جياوازيان لهنيوان كونكردن و دروستكردن (خرق و خلق) دا كردوه، چونكه دروستكردن (خلق) هينانه ئاراي شتيكه لهسهر ئاقارى چاكسازى و ريكردنهوه، وهك چون خدا بهوشيوه چاكسازى و ريكوپيكييهوه ناسمانهكان و زهوى و مروقى دروست كردوه. خوداى داناو كاربهجي لهيهك ثايهتدا كه ثايهتى ژماره (۱۰۰)ى سوورهتى (الانعام) باسى هردوو كردارى (خلق) و (خرق)ى پيكهوه كردوه، وهكو فهمويهتى: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ...﴾ (الانعام) واته (جاهيلهكان جنوكهيان كردوته هاوهل و هاوبهشى خدا لهكاتيكد، كه ههر خدا خوى جنوكهى دروست كردوه، ههروهها بهناهق كوروكچ دهدهنه پال خودا بيئهوهى هيچ زانياريهكيشيان لهو بارانهوه ههبيت)..

پيتهكانى هردوو وشهكهى (خلق) و (خرق) لهم ثايهتهداو هاتنيان پيكهوه لهيهك بابهتدا ناماژهيهكهو، بو وجودى سيبهري نايابى ههريهكهيان، بو نمونهش وشهى (خلق هم) كه (خلق) له سى پيت پيكهاتوهو پيتى ناوهراستيان (لام)ه، كاتييك سهرنج له ئهركى (لام)ى نيو وشهكه دهدهين دهبينين روللى چاكسازىي بينيوه، چونكه هويهكى گهياندنى نيوان هردوو پيتى (خاء) و (قاف)هكهيه.

بهلام وشه‌ی (خرق) که ناوه‌راسته‌که‌ی (راء)ه‌و ئه‌م را (راء)ه‌ش ئاماژه بو مانای (خرق) ده‌کات که شیواندن و لیکداپړین و که‌له‌به‌ر تێکردنه، چونکه هه‌ردوو پیتی (خاء) و (قاف) که‌ی لیکداپړیوه.

۵- لِنُغْرِقَ: ئه‌م لام-ه‌ی سه‌ره‌تای وشه‌که به (لام العاقبة/ لامی ئاکامدار) ناو ده‌بریت، نه‌ک (لامی پاساو هێن/ لام التعلیل)، چونکه ئاکام (عاقبة) و ئه‌نجامی که‌له‌به‌ر تێکردنی که‌شتی یه‌که سه‌رنگووم بوونی خاوه‌نان و سه‌رنشینانیه‌تی.

له‌ فه‌رمایشی (لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا) ش‌دا ئاماژه‌یه‌ک بو پێژلێنانی مرۆڤو له‌پێشتر دا به‌تایبه‌تی له‌ ئاست مادده‌و ئامێردا.. چونکه مرۆڤ به‌پێژترو شکۆدارتره‌ لییان، ئه‌مه‌ش وه‌لامیکه‌ بو ئه‌و پێبازی کۆمۆنیستی (شیوعی)یه‌ی، که‌ مادده‌ له‌ مرۆڤ به‌چاکترو به‌پێژتر داده‌نیت. هه‌روه‌ها له‌و فه‌رمایشته‌ی خوادا له‌سه‌ر زاری مووسا (لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا) ئیشاره‌تێک بو مه‌ترسیی گه‌وره‌ی کاره‌که‌ هه‌یه، چونکه مل ده‌نیت بو سه‌رنگووم بوونی خه‌لکی سه‌ر که‌شتیه‌که، هه‌ربۆیه‌ش به‌رهه‌لستی له‌سه‌ر ده‌برپویه. به‌لام خۆ له‌ دوايشدا (خدر) هه‌موو کرداره‌ نااسایی یه‌کانی بو (مووسا) لیکداوه‌ته‌وه‌و ئه‌ویش به‌وه‌ دلخۆش بووه. بو نمونه‌ کاتێک رازو نه‌هینی کونکردنی که‌شتیه‌که‌ی بو ده‌رخستوه‌و، (مووسا) دلشاد بوو، له‌م باره‌یه‌وه‌ خودا له‌سه‌ر زاری (خدر) فه‌رمویه‌تی: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ واته‌که‌ی به‌کورتی: (ئه‌و که‌شتیه‌ی که‌ عه‌بیدارم کرد موڵکی چه‌ند هه‌ژاریک بوو که‌ له‌ده‌ریادا کاری بژێویی ژیا‌نیان پێده‌کرد، منیش بۆیه‌ ویستم ئاوا عه‌بیداری بکه‌م چونکه‌ له‌و ناوچه‌یه‌داو له‌پیشیانوه‌، پادشایه‌کی سته‌مکار هه‌بوو، که‌ گشت که‌شتیه‌کی چاک و بی‌عه‌یبی به‌زۆر داگیر ده‌کرد)..

له پاساوه‌که‌ی خدردا ئهم چەند راستییە دەردێنێن:-

- ١- دیاره هه‌ژاره‌کان خاوه‌نی پاپۆریك بوون، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که هه‌ژار (مسه‌کین) خاوه‌نی هه‌ندیك موڵک و ماڵ ده‌بێت، به‌لام به‌شی پرکردنه‌وه‌ی پێویستییه‌کانی ناکات. نه‌دار (فقیر)یش ئه‌وه‌یه‌ که خاوه‌نی هیچ نه‌یه‌.
- ٢- وشه‌ی (وراءهم) مانای (له‌پیشیانوه‌) ده‌گه‌یه‌نێت، هه‌ر چهنده‌ به‌رواڵه‌ت له‌زمان دا مانای (له‌دوایانه‌وه‌) بگه‌یه‌نێت به‌مانای له‌ پیشیانوه‌، که خاڵی گه‌یشتنه‌، پادشایه‌کی سته‌مکار هه‌بووه‌، هه‌ر پاپۆریکی چاک و بێ خه‌وشی به‌لادا تێپه‌ری بێت به‌زۆرو سته‌م داگیرکردوه‌و لی سهندوونو، ده‌ستی به‌سه‌رداگرتوه‌و .. (مووسا) و که‌سانی تری نیو پاپۆره‌که‌ش زانیارییان له‌و باره‌یه‌وه‌ نه‌بووه‌، به‌لام خودا ئهم زانیاری یه‌ی به‌ (خدر) گه‌یانده‌وه‌و سرووشی ئه‌وه‌شی پێ داوه‌، که که‌شتییه‌که‌ عه‌بیدار کات، تاکو به‌و عه‌بیداربوونه‌ بۆ خاوه‌نه‌کانی بمێنێته‌وه‌و پارێزراوبێت.
- ٣- له‌م هه‌لسه‌و که‌وته‌ی خدردا وا تێده‌گه‌ین، که که‌برای پادشا، ته‌نها پاپۆری چاکی داگیرکردوه‌و.
- ٤- ئهم کرداره‌ ناله‌باره‌ی پادشاکه‌ش ده‌لاله‌ت له‌ سه‌رکارێکی سه‌یرو نااسایی ده‌کات، چونکه‌ بنچینه‌ی ئه‌رکی ئه‌و پادشایه‌ پاراستنی گه‌له‌که‌یه‌تی به‌هه‌موو که‌سه‌کان و شت و مه‌ک و ماڵو سامانیانه‌وه‌، که ده‌بوايه‌ پارێزه‌ری ئه‌وان بوايه‌و نه‌یه‌شتایه‌، هیچ که‌سیکی تریش ده‌سدیژییان بکاته‌ سه‌ر .. به‌لام ئه‌گه‌ر ئهم پادشایه‌ خۆی بووبێته‌ دزو رێگرو پله‌و پایه‌و سوپاکه‌یو، پیاوانیشتی بۆ ئهم کاره‌ ناله‌باره‌ قۆرخ و پاوان کردبێت، ئه‌وه‌ بێگومان کاره‌ساتیکی گه‌وره‌و نه‌هامه‌تیه‌کی دژوار بووه‌.

۵- له کاتی خراپه وتاوانکاری حاکماندا تهنها بانگهوازکاران و چاکه خوازان خهڵکی رزگاردەکهن، چونکه ئەوان جێ ئومێدی خهڵکی و فریادپرسن و بهرووی ستهم و شیوان و زۆرداری دا دهوستان وهك چۆن خدر ئاوا رەفتاری کردوه.

۶- ئاورو سه‌رنجیکی جوانی دیکه له مه‌دا ئەوهیه: (خدر) (له پای عه‌یبدارکردنی کهشتیه‌کهوه ئەو کهشتیه‌ی پاراستوه.. کهواته هه‌ندیک جار بۆ چاکسازییه‌کی هه‌مه‌لایه‌نه پێویسته بریکی کهم له تێکدان و عه‌یبدارکردن هه‌بێت.. له‌وانه‌شه چاکسازی تێکه‌لی هه‌ندیک خراپکاری بێت، جا ئەگەر مه‌سه‌له‌که ئاوابێت، ئەوا بێگومان مڕۆ هه‌ندیک جار خۆی به‌ناچار له‌وه‌دا ده‌بینێته‌وه، که ده‌بێت هه‌ندیک شتی به‌چووک تێک بدرێت.

بێگومان ئایینی ئیسلام، به‌جێهێنانی سزای بۆ پاراستنی (نه‌ته‌وه‌و ئایین و ره‌وشت) پێویست کردوه، بۆ غه‌وه‌ش کوشتنی بکوژ (قاتل)و، به‌ردبارانکردنی مڕۆقی زیناکاری خاوه‌ن هاوسه‌رو، برینی ده‌ستی دز، هه‌موویان به‌رواڵه‌ت، کاری ترسناک و خوێنریژین، به‌لام زۆر پێویست و زه‌رووریشتن بۆ به‌دییه‌نانی چاکسازی و رێک کردنی کۆمه‌لگه‌.

"خدر" و کوشتنی کوره نه‌وجه‌وانه‌که

(مووسا) داواي لێبوردنی له (خدر) کرد له‌سه‌ر له‌بیرچوونی به‌ئینه‌که‌ی.. دوباره ده‌ستیان کرد به‌ رۆیشتن (فانطلقا) له کهشتیه‌که ده‌رچوو بوون و به‌سه‌ر که‌ناری ده‌ریاکه‌دا رۆشتن، کۆمه‌لێک منداڵ و می‌رد منداڵیان دی، که پێکه‌وه یارییان ده‌کرد.. خدر سه‌یری نه‌وجه‌وانێکیانی کرد، که (تازه پیده‌گه‌یشت) رووی تی‌کردو سه‌ری هه‌لکه‌ندو کوشتی.. ئیدی منداڵه‌که له‌به‌رده‌ستی مرد. (مووسا)ش زۆر تێکه‌چوو و سه‌ری سو‌رما له‌وه‌ی دیتی، که ئاخ‌ر چۆن خدری پیغه‌مبه‌ری خودا

پرووده کاته نه جه وانه وانیکێ بچووک که هیچ هه له یه که و هیچ تاوانیکێ نه کردوووه، دهیکوژیت. له بهر ئه مه به بیزاری و نکوولی لی کردنه وه له کاره که ی، پرووی پرسیاری تیده کات و پیتی ده لیت: ﴿أَقَلَّتْ نَفْسًا زَكِيَّةً بَغِيرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾، واته: (به راستی سهیره ئه وه تو بۆچی که سیکی بیتاوانت کوشت بیته وه ی تاوانیکێ وه های شایسته ی کوشتنه وه بیت، کردبیت؟ بیگومان کاریکی ناره واو ناهه موارت کرد)؟! ئینجا (خدر) یش دووباره ئه وه به یادی (مووسا) دینیته وه که ئایا پیشتر پیتی نه گوتبوو (تو ئارام له گه ل من ناگریت): ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ به وه ش وای بۆ ده رده خات که ههر زووتر پیشبینیی به ره هلستی و مشت و مپی لیده کرد، چونکه (مووسا) چهند شتیکی وا له (خدر) ده بینیت که به روا له ت جی په سه ند کردن نیین، به تاییه تیش گهر له پرووکاره ده ره کییه کانه وه بۆیان بروانریت.

(مووسا) ش ههستی به خو ی کرد، که له نکوولی لی کردندا په له ی کردوووه و خو ی له سه ر په یانه که رانه گرتوه و، شه رمه زاریش بوو له زوړیی په له کردنی له وه به ره هلستیانه، که بوونه هو ی گله یی و گازانده ی (خدر) له سه ری بۆیه پیتی گوت: (ئه گهر له مه ولا پرسیارم له سه ر هیچ شتیکی تر لی کردیت، ئه وا یا وه ری کردم په سه ند مه که، به راستی له لای من تو پاساو یکی زوړت له سه ر لی بردن بۆ دروست بووه)، ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا﴾.

کاتی که (خدر) یش له دوای هه موو کاره کانی، بنج و بناوانی مه سه له کانی بۆشی کردۆته وه و، له باسی هو ی کوشتنی منداله که شدا به (مووسا) ی گوتوه: ﴿وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ (٨٠) فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا (٨١) الکهف، واته: (ئه و کوړه می برد منداله ش (که ئاوا کوشتم) دایک و باوکیکی با وه پرداری هه بوو، خویشی زوړ به

کافرو بی‌باوهریکی خه‌ته‌رناک دهرده‌چوو، بۆیه ترساین له‌وه‌ی نه‌بادا به‌وکوفرو سته‌مکارییه باوک و دایکی ته‌واو وهرسو و بیزار بکات، به‌وکاره‌شمان ویستمان که خودای په‌روه‌ردگاریان له‌جیاتیی ئه‌وه کوهریکی پاکترو به‌ره‌م‌ترو سوژیان پی به‌خستته‌وه.

با هه‌لۆیستهیه‌ك بکه‌ین وچه‌ند راستیه‌ك لهم ئایه‌تانه‌وه ده‌ریڤن: -

۱- راسته که کوشتنی مندالّه که له لایمن (خدر) هوه بهروالته وه کاریکی بهرچاو دهیته هۆی بیژاری دهرپینی، هه ربۆیهش (مووسا) بیژاری لی دهرپیهو، ئهم ههلوێستهش بانگهوازیکه بۆ ئیمه دهربارهی بیژاری دهرپین له کاری ناههوارو، که ئهو بیژارسهش به ئاشکرا بێت.

۲- و تهی (مووسا) به (خدر) ﴿قَالَ أَقْلَتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ ئاماژه‌ی‌ه‌ی‌ک‌ی‌ تیدایه له‌سه‌ر بوونی کوشتنی ره‌وا به‌پی‌ی‌ شهرع که ده‌بی‌ت نه‌فسی‌ک له‌سه‌ر نه‌فسی‌کی دی بکوژریت‌ه‌وه، هه‌ربۆیه‌ش (موسا) ناره‌زایی له‌سه‌ر کوشتنی منداڵه‌ که ده‌ربریه‌وه، چونکه به‌رای خۆی له‌به‌ر نه‌وه‌ی (ئه‌م منداڵه‌ که‌سی‌کی نه‌کوشتووه) شایسته‌ی نه‌وه نیه بکوژریت. ئاشکراشه‌ که له‌ قورئان و سوننه‌تدا چه‌ندان ده‌قی رۆشن له‌سه‌ر تۆڵه‌ بو‌سه‌ندنه‌وه (قصاص) و کوشتنه‌وه‌ی نه‌فسی‌ک له‌سه‌ر نه‌فسی‌ک هه‌یه. دیاره‌ زانیاریی (موسا)ش له‌وباره‌یه‌وه به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ حوکمی خودا له‌ (ته‌ورات)دا له‌سه‌ر (کوشتن) تۆڵه‌ بو‌کردنه‌وه (قصاص)ه به‌هه‌مان کردار که‌ کوشتنه‌وه‌یه‌تی.. قورئانیش به‌پراشکاوی ئاماژه‌ی بو‌ ئه‌م حوکمه‌ کردوه، وه‌ک له‌ فهرمایشته‌که‌ی خوادایه‌ که‌ فهرموویه‌تی: ﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالْإِنْفِ وَالْإِنْفِ بِالْأَنْفِ وَالْأَذُنَ بِالْأَذُنِ وَاللسَّنَ بِاللسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ...﴾ المائدة ﴿٥٥﴾، واته: (ئیمه له‌سه‌ر (بنو اسرائیل)

له (تهورات) دا ئهوه مان له سهريان فهرزکردوو هه که بهراستی هه که سێک که سێک بکوژیت، پێویسته بکوژیت هه وه، هه که سێکیش چاوی که سێکی تر کویر بکات، ده بێت چاوی کویر بکوژیت هه وه، بهم رهنه که لووتیش له بهرامبهر لووتداو گوێ له بهرامبهر گوێ داو، ددان له بهرامبهر داندان ده شکنیخته وه وه، زامو برینه کانیشت وه که خویان بهو ئه ندازه یه تۆ له یان بو ده سینریتته وه (له م ئایه ته دا رسته ی) (وَكُنْتُمْ عَلَیْهِمْ) فهرزمان کرد له سهریان، نووسیمان له سهریان / مه بهستی (بنو سرائیل) ه له دوا ی ئه م رسته یه ش ئامرازی (فیها / له ناویدا) واته له تهوراتدا له سهریان نووسراوه .. ئه ی داخو چییان له سهر نووسرابیت، تۆ له بو سه ندنه وه (قِصَاصُ) نووسراوه .. نه فسێک به نه فسێک، چاویک به چاویک، لووتیک به لووتیک .. هتد. له مه شدا به لگه یه که هه یه له سهر رێکه وتنی کتیبه ئاسمانیه کان له سهر زۆریه ی حوکم و یاسا شه رعیه یه کان.

۳- (مووسا) له به ره له ستی کردندا له سهر کرداره کانی (خدر) جیاوازی له وه سفه کانداندا داناه، بو که شتییه که پێی گوت ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا﴾ و بو کوشتنی مندا له که ش پێی گوت: ﴿نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكَرًا﴾ (امرا) (کاریکی دزیوی زه قو دیار) .. (نکرا) یش واته: (کاریکی ناپه سه ندو نابه جی)، که هوی بیزاری له سهر ده برپینه (نکرا) له بیزاری ده برپندا له (امرا) کاریگه رته وه که قوناغیکی دووه می ناره زایی لیکردن وایه وه، له قوناغیکی یه که میش توندتره. ئه مه ش بو هه ردوو کرداره ئه نجام درا وه که یه، جا ئایا به روا له ت کامیان له وه دوو کرداره له وی تر دزیوو زه قتره؟! عه ببدار کردنی که شتییه که، یان کوشتنی نه وه جه وانه که، بێگومان کوشتنی نه وه جه وانه که، کرداریکی زه قو دزیوتره، بۆیه ش (به وشه یه کی کاریگه رتری بیزاری و ناره زایی) ده ربه رپویه.

٤- وشه‌ی (نکرا) مانای ئەوه ده‌گه‌یه‌نیت که کرداره‌که ده‌بیته‌ هۆی ناره‌زایی خه‌لکی، چونکه به‌رووه دیارو پ‌واله‌تیه‌که‌یه‌وه کاریکی هه‌له‌و ناهه‌قه. به‌لام نایا کوشتنی منداڵه‌که له‌راستیدا هه‌له‌ بووه؟ نه‌خیر به‌لکو راست و دروست بووه، به‌تاییه‌تیش د‌وای ئەوه‌ی (خدر) رازو نه‌پێنی ئەو کاره نادیاره‌ی بۆمان پروو کردۆته‌وه، که خودا خۆی هه‌واله‌که‌ی پێداوه، که‌وا بی‌گومان ئەگه‌ر ئەم منداڵه‌ گه‌وره بیت کافرێکی به‌زه‌بروزه‌نگ ده‌رده‌چیت. جیاوازی نیوان (نکر) و (مُنکر)یش له‌گوزارشته قورئانیه‌که‌دا ئەوه‌یه، که: (النکر) ئەو کرداره‌یه‌که خه‌لکی به‌ کرداریکی پ‌و‌و‌چ‌ه‌ل و ناهه‌قی وای ده‌بینن، که شایانی نکوولی لی‌کردنه.. که‌چی له‌ ته‌رازووی خ‌و‌ا‌دا‌و به‌پێوه‌ری ح‌و‌ک‌م‌ی خودا هه‌ق و راست دروسته.

به‌لام (منکر) ئەو کرداره بی‌زاروه‌یه، که له‌ ته‌رازووی خودا پ‌و‌و‌چ‌ه‌ل و هه‌له‌یه ئەگه‌رچی لای هه‌ندیک که‌س له‌ خه‌لکی باش و جێی په‌سه‌ندکردن بیت. بنچینه‌ی دانانی کرداریش به‌چاک، یان به‌خراب ئەوه‌یه، که ئیسلام برپاری له‌سه‌ر ده‌دات، که له‌ قورئان، یان سوننه‌ت دا پروو کراوه‌ته‌وه، نه‌ک به‌ پێی رازی بوونی خه‌لکی، یان رازی نه‌بونیان بیت^(١).

٥- (خدر) به (مووسا)ی گوت: (ئه‌رئ پیم نه‌گوتیت تۆ ئارام له‌گه‌ل من داناگريت) ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ به‌لام له‌سه‌ر به‌رهه‌لستی (مووسا) له‌مه‌ر عه‌بیدارکردنی که‌شتیه‌که پێی گوتوه (ئه‌رئ نه‌مگوت تۆ له‌گه‌ل من دا ئارام ناگريت) ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ له‌م دوو ووته‌یه‌دا یه‌ک جیاوازی به‌چووک هه‌یه، ئەوه‌یه خدر له‌ جاری دووه‌مدا (لك) (به‌تۆ)ی به‌کارنه‌هێناوه، واته نه‌یگوتوه (ئه‌رئ پیم نه‌گوتیت، یان ئه‌رئ به‌تۆم نه‌گوت).. ئەمه‌ش زیاتر بۆ

(١) ب‌روانه کتیبی (لطائف قرآنية)، که به‌ پێنوسی نووسه‌ری ئەم کتیبه‌یه.

جهخت له سهركردنهوهیه. ئهوهبوو كاتێك بهیهك گهیشتن، بۆی دوپات كردوه كهوا ئارام ناگریت، چونكه (مووسا) بۆ دووهم جار نكوولێ كردوهو وهك ئهوهیه (خدر) پێی بلیت: (ئهڕێ بهتۆم نهگوت..)، ئهڕێ وانهبوو، من دهزام كه تۆ ئارامم لهگهڵدا ناگریت، بهلكو بهرهلستیییم دهكهیت، ئێ خۆ پیشتر پێم گویت).

٦- ههستكردنی (مووسا) به شهرمهزاریی لهناست (خدر) دا بههۆی بهربهركانی كردنیهوه، ههربۆیهش پێی گوتوه (گهر لهمهولا پرسیارم لهسههر ههر كردوهیهكی تر لێ كردیت، ئهوا هاوڕێیهتیم مهكه ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي﴾.. لهمهشدا (مووسا) - سلاوی لێ بیّت - پهلهی كردوهو ئهوه سزایه لهئهستۆ ناوه، لهمباریهوه پێغهمبهری خوا محمد ﷺ فهرموویهتی: ((رحمة الله علينا وعلى موسى، لولا انه عجل لرئيسي العجب، ولكن اخذته من صاحب ذمامة)) واته: (پهجمهتی خودا لهسههر ئێمهو لهسههر مووساش بیّت، ئهگهر پهلهی نهكردايهو بهپهله بهرهلستێ بهرامبهركارهكانی (خدر) دهرنهبرایه ئهوا شتی زۆر گرنگو سهرسورهیانی تری دهبینی.. بهلام لهناست هاوڕێكهیدا كه (خدر) ه شهرم گرتویهتی و لهناست بهرهلستیهكانیدا زۆر شهرمهزار بووه..).

لهم فهرموودهیهدا بهروونی ئهوه باس كراوه كه بێنگومان ئهگهر (مووسا) لهو سهفهريدا خۆی لهگهڵ خدردا بهردهوام بوایه و بهرهلستیی پیشان نهدايهو هیئنده بهپهلهو دهم بهپرسیار نهبوایه، ئهوه دیاره شتی گرنگو سهرسورهیانهری تری پیشان ئێمهش دهداو زیاتر چیژو سوودمان لێ دهبینی، بهلام دیاره بههۆی بهربهركانی كردنیهوه شهرمهزار بووهو شهرم گرتویتی و خۆیشی چی دی نهیتوانیوه هاوڕێیهتی بكات.

٧- (خدر) پروونی كردۆتهوه كه ئهوه هۆیهی پالنههری بووه بۆ كوشتنی كۆره منداڵهكه، باوهرو ئیماننه پتهوهكهی باوك و دایك كۆرهكه بووه، ههروهها بیباوههری و كفری كۆرهكەش بووه، كه ئهگهر له ژياندا بمایه تا گهوره دهبوو،

له کاتی کدا خۆی کافرێکی سه‌رسه‌خت بووه‌و، باوک و دایکیشی دوو ئیماندار بوون و سه‌ره‌پایی ئەمه‌ش ئەم کۆره‌ بێباوه‌ریان هه‌یه‌، ئەوا بێگومان به‌ کفرو شیرک هه‌راسان و وه‌رسی ده‌کردن.. ئەمه‌ش ده‌لاله‌ت له‌وه‌ ده‌کات، که‌ له‌وانه‌یه‌ پیاوچاک مندالی خراپی هه‌بی‌ت و له‌وانه‌یه‌ منداله‌کانی کافرو بێ ئیمانی‌ش ده‌رچن، هه‌روه‌ها ئەمه‌ ئەومانایه‌ ناگه‌یه‌نی‌ت، گوايه‌ باوکێکی پیاو چاک درێغیی له‌ په‌روه‌رده‌و ئامۆژگاری کردنی منداله‌کاندا کردی‌ت، بێگومان په‌روه‌رده‌و پێنمایی کردنی مندالان، ئه‌ریکی پێویسته‌و ده‌بی‌ت به‌جێ بگه‌یه‌نی‌ت و، گه‌ر باوکێک ئەم ئه‌رکه‌ به‌جێ نه‌گه‌یه‌نی‌ت، یان سستی و درێغیی تی‌دا بکات؛ ئەوه‌ گونا‌ه‌باره‌، به‌لام گه‌ر منداله‌کانیشی به‌خێو بکات و په‌روه‌رده‌و ئاراسته‌ی باشیان بکات و، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا هه‌ندی‌کیان خراپ و بێ‌ئیمان ده‌رچن و، پێگه‌ی راستی باوکیان نه‌گه‌رنه‌به‌رو کافرو یاخی بن و، هه‌ر کورێک ئاوا ده‌رچێ و باوکی نه‌توانی‌ت یان ده‌سته‌وسان بی‌ت له‌ پاشگه‌زکردنه‌وه‌ی، ئەوا گونا‌ه‌بار نابێ‌ت و هه‌یچ گازانده‌یه‌کی له‌سه‌رنیه‌، بێگومان راسته‌، که‌ باوک داوای لی‌کراوه‌ کۆره‌که‌ی بانگ کات بۆ سه‌ر پێیازی راست و ئامۆژگاریی بکات، به‌لام ئەوه‌ی لی‌ داوانه‌کراوه‌، که‌ بتوانی‌ت ئیمان بخاته‌ دلێه‌وه‌و تی‌یدا جێگیر کات، چونکه‌ توانای ئەمه‌ی نیه‌، به‌لکو ئەوه‌ ته‌نها به‌ده‌ستی خودا خۆیه‌تی.

۸- بێگومان باوکی خواناس و پیاوچاک رازی و قایل نیه‌ به‌وه‌ی، که‌ یه‌کێک له‌ کۆره‌کانی خۆی کافر، یان به‌دکار، یان یاخی بی‌ت، به‌لکو به‌وه‌ په‌ست و دلته‌نگ و ئازاردراو ده‌بی‌ت، هه‌ر ئەمه‌ش له‌ فه‌رمایشتی خودادا ئاماژه‌ی بۆکراوه‌، که‌ خودا له‌سه‌ر زاری (خدر) فه‌رمویه‌تی: ﴿فَخَشِيْنَا اَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ واته‌: (ترساین و نیگه‌ران بووین له‌وه‌ی که‌ ئەم کۆره‌ کافره‌، سه‌به‌ینی باوک و دایکی به‌ سته‌م و کوفره‌که‌ی هه‌راسان بکات). به‌مانای به‌ سته‌می له‌را‌ده‌به‌ده‌ری، که‌ به‌ (طغیان) ناو ده‌برێ‌ت، هه‌روه‌ها به‌و کفرو بێ ئیمانی‌یه‌ی خۆی په‌ست و ماندوو و بێ‌ئارام و دلته‌نگیان بکات.

ئای چهنده ئهو باوكه پهست و دل بریندارو نیگه‌ران ده‌بی‌ت کاتی‌ك كوپه‌كه‌ی له‌پێ‌ی راست لاده‌دات، بانگه‌وازی چاكه ره‌تده‌كاته‌وه، له‌وكاته‌دا باوكه هی‌وای ئه‌وه ده‌خوازیت كه هه‌رگیز ئه‌و كوپه‌ی نه‌خستایه‌ته‌وه، به‌لام ئه‌ی چی بكات؟

ئهو خدا به‌وه تاقیی كردۆ‌ته‌وه‌و گه‌ربۆ‌ی شی‌او بوایه ده‌يكوش‌ت. بی‌گومان باوكی خواناس و پیاوچاك هه‌ز ده‌كات كوپه‌كه‌ی له‌خۆ‌ی چاكتر بی‌ت، له‌خۆ‌ی زی‌اتر چاكه‌و به‌ندایه‌تی‌ی هه‌بی‌ت، هه‌ولیش بۆ ئه‌وه ده‌دات، به‌رده‌وام كوپه‌كه‌ی بۆ ئه‌و ئاواته ئاراسته ده‌كات، كه له‌خۆ‌ی چاك‌تر و خواپه‌رست‌تر بی‌ت. چهنده به‌رچا‌وروون و دل‌كرا‌وه‌ش ده‌بی‌ت، كاتی‌ك ئه‌و ده‌بینی‌ت له به‌رامبه‌ردا چهنده هه‌ست به‌زیان و ره‌نج‌ه‌رۆ‌یی و ئازار چه‌شتن ده‌كات، چهنده هه‌ست به شه‌كه‌تی و ماندویتی به‌رده‌وامیش ده‌كات، كاتی‌ك كوپه‌كه‌ی ئه‌و خواسته ره‌ت ده‌كاته‌وه!!

۹- هه‌ندی‌ك جار مردنی كوپ‌ی‌كی گومرا، ده‌بی‌ته هۆ‌ی ئارامی و رزگاری یه‌ك بۆ باوك و دایكه‌كه‌ی، وه‌ك چۆ‌ن (خدر) گو‌تی: ﴿فَارْزَنًا أَنْ يَبْدُلَهُمَا رَهْمًا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا﴾ (الكهف ۸۱)، واته: (به‌كوش‌تنی ئه‌و منداله‌ و بی‌ستمان خودای په‌روه‌ردگار ئه‌و باوك و دایكه مندالی‌كی پاكت‌تر و چاك و به‌ره‌م‌تریان له‌جیات‌ی ئه‌م منداله‌ پێ‌ی ببه‌خشیت، كه به‌هۆ‌ی ره‌حم و سۆ‌زو به‌زه‌یی‌ه‌وه كاتی‌ك گه‌وره ده‌بی‌ت سه‌رفراز و ئاسووده‌یان كات) جا ئه‌گه‌ر ئه‌و كوپه گومرایه بم‌ریت، ئه‌وه بی‌گومان دایك و باوكه‌كه‌ی دا‌وای قه‌ره‌بوو‌كردنه‌و‌ی به‌كوپ‌ی‌كی تر ده‌كه‌ن و ده‌پاری‌نه‌وه، كه خودا مندالی‌كی باشت‌رو پاكت‌رو می‌هه‌ربانه‌تریان پێ‌ی ببه‌خشیت.

په‌ندو عیبه‌ره‌تیش له ژماره‌ی منداله‌كاندا نیه، به‌لكو له پله‌و پاده‌ی ئه‌وه‌دایه، كه داخۆ منداله‌كان چهنده گو‌ی‌رایه‌ل و خواپه‌رست و باش ره‌فتار و به ئه‌ده‌ب و ره‌وشتمه‌ندن، چهنده به چاكی له‌گه‌ڵ باوك و دایكی‌اندا هه‌لس‌وكه‌وت ده‌كه‌ن. جا ئیدی یه‌ك مندال یا دوان هه‌بن و ئه‌م ره‌وشته به‌رزانه‌یان تی‌داییت، باشت‌رن له‌و‌ی شه‌ش مندال، یان ده منال هه‌بن، به‌لام ئه‌م ره‌وش‌ت و ئاكارانه‌یان تی‌دا نه‌بی‌ت.

١٠- ئهوهی لێردها بهوردی ئاماژهی بۆ دهکهین، ئهوهیه هیچ کهسیک له ئێمه بۆی شیاو نیه که لهم کرداره دا (واته له کوشتنی منداڵیکی لاسارو گومرادا) شوین پێی (خدر) هه لگرت. هیچ کهسیک بۆی نیه له خۆیهوه کورپیکی نهوجهوان و میرد منداڵ بکوژیت به بیانوی ئهوهی گوايه ئه گهر گهوره بوو کافر یکی سه ر سه خت ده ر ده چیت، چونکه خودا خۆی ئهم هه والهی به (خدر) دابوو و ئاینده ی ئهو کورپه میرد مندا له ی بۆ (خدر) ده ر خستبوو، ئاینده که شی ههر له غه یب و نادیار دابوو هه یچ که سیکی ش نادیار نازانی ت، ته نها خودا نه ییت، خوداش به خواستی دانایانه ی خۆی هه ندیک له و غه یب و نادیارانه ی بۆ هه ندیک له پیغه مبه رانی ده ر خستوه .

به لام که سانی دیکه له غه یری پیغه مبه ران هه یچ شتی که (له غه یب نازانن .. ئیدی کێ هه بووه ئهو زانیاریه به و که سه به (خدر) بگه یه نیت ده رباره ی ئهو مندا له ، که واکافره باوک و دایکی هه راسان ده کات؟ هه یچ سه رروش (وحی) یکیش له دوا ی پیغه مبه ری خودا وه ﷺ لهم باره یه وه نه ها توه .

(خدر) و (دیواره که) و (گه نجینه که)

(خدر) داوا ی لیبوردنه که ی (مووسا) ی په سه ند کردو، ئهم جاره ش چاوپۆشی لیکرد، ئینجا ده ستیان به رۆیشتن کرده وه ، (فانطلقا) (مووسا) یه ک جاری تری، واته: یه ک ده رفه تی تری بۆ ها وه لیتی یی (خدر) له به ر ده مدا مابوو، که ئه گهر ئه مجاره به ره له ستی له سه ر ههر کرداریکی تری (خدر) بکات، ئه و ده ییت لێی جیا ییت ه وه هه یچ رینگه یه کی تری لیبوردنی له به ر ده م داناییت. ئه ی مه گهر پێی نه گو توه (گهر ئیدی له باره ی هه رشتی که وه په رسیارم لیکردیت، ئه و هه رگیز ها ورپی یه تیم مه که ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْهُ﴾ هه رواش بوو. ئه وه بوو به لای گوندیکی

وهه هادا تیپه پرین که دانیشتوانه که ی پيسکه و چاوچنۆک بوون و میواندارییان نه کردن و خۆراکیان پێ نه دان خدرو مووساش دیتیان لهو گوندهدا دیواری خانویهك خهريکه دهرووخیتو، خدریش خیرا کاری تیا کردو بنیانی نایهوه تا نه پرووخیت ﴿أَسْتَطَعَمَّا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ﴾. (مووسا) سه ری سورما لهو کاره ی خدر سورما وای لهقه لهم دابوو که خه لکی ئەم گونده شایسته ی ئەو کاره چاک و جوانه ی (خدر) نین که ئەو دیواره ی بۆ راست کردوونه ته وه بۆیه، ئەم جاره ش به ره له لستی پیشان دایه وه و پێی گوت: بۆچی به خۆرایی ئەم کاره ت بۆکردن، بۆچی کرێ یه کت لییان وهر نه گرت؟ ﴿لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾؟.. ئیدی (خدر) یش به ئاشکرا پێی راگه یاند که والیی جیا ده بیته وه و چی دی هاوڕێ یه تی ناکات: ﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾..

کاتێک حیکمه تی بنیاتنانه وه ی دیواره که شی بۆ پروون ده که اته وه، پێی ده لیت: ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ، كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ...﴾ (الكهف ٨٢) واته: (ئهو دیواره ش که راستم کرده وه، مولکی دوو مندالی هه تیوی نیو گونده که بوو که له ژیریدا گه نجینه یه کی (زیرو زیوو) ی تیدا هه شاردرا بوو، (باوکیان بۆی هه لگرتبوون) ئەگەر گویمان بهو دیواره نه دایه باران و لافاو ده ری ده خست و ئەو خه لکه چاوچنۆکه ش که میوانداریی ئیمه یان نه کرد ده ستیان ده که وت باوکی ئەو دوو منداله ش پیاویکی چاک بووه، خودای پهروه ردگاریشت خواستی وابوو تا ئەو کاته ی منداله هه تیوه کان گه وره ده بن، بۆیان بمینیت و ئەوسا ده ری بێتن، ئەم خواسته ش په همه تیک بووه به تاییه تی له لایه ن پهروه ردگاره ته وه بۆیان).

لەم ئايەتەشدا ئەم چەند سەرنجە بەدىي دەكەين:

۱- خەلکی گوندەكە پەزىل و چاۋچنۆك بوون و لەم ڕووە زۆر تێپەربیسوون، ئەو بوو دووپای نامۆی وەك (خدر و موسا) دەچنە لایان و هیچ خۆراکیکیان پێ نیه، نەرتی ڕەسەنیش ئەو یە خەلکی گوندەكە بە پېشكەشکردنی خۆراك بۆیان ڕێزبان لێبگرن بێئەوێ پېشتر ئەمان داوی خۆراك بکەن کەچی ئەو نەرتە نانۆین و خۆراکیان پێ نادەن بۆیە بەناچارى خۆیان واتە (خدر و موسا) داوی خۆراکیان لێ دەکەن و باسی برسێتی خۆیان دەکەن کەچی بەهۆی زۆری چاۋچنۆکی و پېسکەیی یانەو ئەو داوایەیان ڕەت دەکەنەو و میوانداریتیشیان ناکەن.

۲- هەردووکیان (موسا و خدر) دیوارێکیان دیو کە خەریکە دەرۆخیت، واتە درزی گەورە تێبوو و لەئان ساتی دارمان دابوو. ئەو گوزارشتە نوازەیهش کە لە دەستەواژە قورئانیە کە دایە، ئەو یە خواست (ئیرادە)ی داوێتە پال دیوارە کە. هەندێک لە زانایانیش گوتویانە: (ئەم مەسەلەیه لەرۆی مەجازیه و یە لە قورئاندا، دەر دیوارە کە (کەبێ گیانیکى بکەرە) هیچ خواست و ئیرادەیه کی نیە، چونکە ئیرادە لە سېفەتەکانی زیندووانە. و تەى راستریش ئەو یە کە نەك لە دەرۆی مەجازە وەنیە بەلکۆ لە دەرۆی حەقیقەتیشەو یە، چونکە گشت مەخلوقێک ئیرادەى هەیه تەنانت گەر ڕووەکێک یان بېگیانیکیش بێت. بەلام بېگومان ئەم ئیرادەیهش هەرگیز وەك ئیرادەى مەرۆڤ یان وەك ئیرادەى زیندەوهرانى تر نیە.

پاشان کێ گوتویەتی: (ئەم دیوارە مردووە)؟ بېگومان ژيانیکى شایستە بەخۆی تێدایە کە لە پلەو ئاستی خۆی دایە. بەلام هەرگیز وەك ژيانى زیندووەکان نیە. ژيانیکى وای تێدایە کە وەك ژيانى زیندووان نیە، پاشان

ئیرادهیه کی ههیه، که وهك ئیرادهی زیندووان نیه.. دیاره لهو دهستهواژهیهی قورئاندا ﴿حَدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ﴾، واته (دیوارێك دهیویست برپووخت) ئهم ویست و ئیرادهیهی دیواره که له پرووخان، که لهم دهستهواژه قورئانیهدا وهسف کراوه ویناندنیکى جوانی هونهربییانهیهو، دهسنیشان کردن و به شهخصانى کردن (تشخیص)ی دیواره کهیه، که سیفهتێك له سیفهتهکانی زیندووان (که ئیراده)یه بۆی دانراوه. کاتێک ئیمهش سهرنج لهم وینهیه دهدهین، وای دهیینین، که خهریکه دیواره که دهپرووختو، وهخته بکهویت، ئهگهر (خدر) چاکى نهکردبایهوه.

۳- (خدر) کاتێک بهبێ ئهوهی کهس رای بسپیریت، دیواره کهی راست کردۆتهوه، یان بهبێ ئهوهی لهگهڵ کهسیکدا بهکرێ پێکهوتبیت، که بۆی چاک بکاتهوه، ئهمه بهلگهیه که لهسهر ئهوهی، که مروۆفی موسلمان ههزی لهکاری خێرو چاکهیهو، سووره لهسهر چاکه کردن لهگهڵ کهسانی دیدا تهناوته، گهر راشیان سپاردبیت، بێگومان مروۆفی موسلمان خێرهومهندو چاکه کارو بهخشندهو چالاکیکی بواری کۆمه لایهتییه. ههروهها بهلگهیه لهسهر ئهوهی، که کاری خیر ئاتاجی بهمولهت وهرگرتن نیه، جا مادام لهبهردهم موسلماندا دهرفتهتیک بۆ خێرو یارمهتیدان ههیبیت، با بیقۆزیتهوهو بهجێی بگهیهنیت.

ههمدیسان (ئهم کاره ی خدر) بهلگهیه که لهسهر کاری خیری خۆبهخشانه بهبێ پێکهوتنیک و بهبێ کرێ یهك، یان بهبێ چاوهوانکردنی پاداشتیک له خهڵکی، ههرویهش پێویسته مروۆفی موسلمان خۆی لهسهر ئهمه رابهینیتو، لهگهڵ کهسانی تردا بهئهمهك و چاکه کار بیتو، بهسوودیش بیت بۆیان.

۴- (خدر) له کاری چاک کردنهوهی دیواره کهو بنیاتنانهوهیدا لهسهر ههق بووه، چونکه خودا ئاگاداری کردۆتهوه لهسهر بوونی گهغینه لهژێر دیواره کهدا، خۆ ئهگهر دیواره که برپووخوایهو خهڵکی گونده کهش، که (چاوچنۆک و پیسکه بوون) ئهو گهغینهیه یان بدیبایه، ئهوا دهستیان بهسهردا دهگرت.

۵- گه نغینه که مولکی دوو میردمندالێ هه تیوی ئهو شارۆچکهیه بووه، ئه مانیش دوو کهسی بچووک بوون، خۆ ئه گهر گه نغینه که پی بزانرایه، ئهوا نه یانده توانی خۆیان هه لێگرن، یا خود له خه لکی ئاوه دانیه که ی بسیننه وه، هه ربۆیه ش (خدر) دیواره که ی بۆنیات ناونه وه، هه تا گه وره ده بن و خۆیان ئه وکاته به فهرمانی خودا ده ریده هیئن و له دنیا دا سوودی لێ ده بینن.

۶- فهرماشته که ی خودا له سه رزاری (خدر)، که گو تویه تی: ﴿وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ (باوکی ئهو دوو منداله هه تیوه ش پیاویکی خواناس و چاک بووه) ئه م وته یه به لگه یه له سه رئه وه ی: پێگومان چاکیی باوکان کارایی له سه ر پاراستن و چاکبوونی منداله کانیا ن هه یه .. بۆیه به هۆی چاکبوونی باوکه که وه، خوا (خدر) به یده ست (تسخیر) کردووه بۆ ئه وه ی دیواره که که بۆ هه ردوو منداله که بنیات بنیته وه.

قورئانیش سه رووشی ئه م به لگه یه ی له سووره تیکی تردا به خشیوه، وه که له ئایه تی (۹) ی سووره تی (نساء) دا خوا فهرموویه تی: ﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضَعِيفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ واته: (ده با ئهو که سانه ی له پاش خۆیان مندالانی ساوا و بی ده سه ته لات به جێ دێلن، با له وه سیه ت کرن دێندا، ترسی خویان له دلدا بی و شتیکی وا له پاشه خۆیان راسپێرن، هه یچ ناهه قی تیدا نه بی).

۷- ئهو پیاوه خواناسه ش (واته باوکی منداله کان)، که له وه و پێش مال و سامانه که ی له ژێر دیواره که دا هه شاردا بوو، ده لاله ته له سه ر شیا و بوونی هه لگرتنی مال و سامان و پاشه که و تکردنی و هی شتته وه ی بۆکاتی پێویستی، ته نانه ت با شتروایه مرۆقی موسلمان هه ندیک له مال و سامانی بۆکاتی رووداویکی کت و پرپی له نا کاو هه لگرت، ئه مه ش پێچه وانیه ی (پشت به خودا به ستن) نیه.

"رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ"

دوای ئەوێ (خدر) رازونھێنی ھەرسێ کردارەکە ی بۆ (مووسا) دەرخستوو و ھەقیقەتیانیشی بۆ روون کردۆتەو، ئەوسا (مووسا) بۆی دەرکەوتوو، کە خدر لە کردارەکانیدا لەسەر ھەق بوو، ھەروەھا بە تەواوەتی دڵنیاش بوو لەوێ، کە (بەرژوونیدی) لەو کارانەدا بوو، کە ئەنجامی داو. ھەمدیسان (خدر) ئەوێشی پێراگەیان دوو، کە بێگومان ئەم سێ کردارە لەراستیدا لەخۆیەو بەخواستی خۆی نەبوو، بەلکو بە فەرمانی خوا بوون پاشان (خدر) ئەم کردارانە ی واوەسف کردون، کە ھەمەتێک بوون لە خوداو، ھەر بۆیەش بە (مووسا) ی گوتوو: ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾.

باسکردنی (پەھمەتی پەرورەدگار) یش لێردا ئاماژە و واتای خۆی ھەیە، وە ک چون بە سەرھتای چیرۆکە کەشەو پەییوەستە لەکاتی کدا، کە خدا خۆی باسی پەھمەتی لەبارە ی (خدر) وە کردوو و فەرموویەتی: ﴿أَلَيْسَ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾. ھەرسێ کردارەکە ی (خدر) یش ھەر بەپیشینە ی پەھمەتیکی خوداو پەییوەستە ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ تا لەدوایدا بەپەھمەتە پەبانیە کەوہ ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾ وە کۆتایی پێ ھێنراو.

ئەمەش مانای وایە، کە بێگومان ئەمە دیاردە یە کە لە دیاردەکانی پەھمەتی خدا. بۆ نمونە (عەبیدارکردنی کەشتیە کە) پەھمەتیکی خودا بوو بەوھەژارانە ی کەشتییە کە، تا کو (بەو کونتی کردن و خەوشبار کردنە ی کەشتییە کە یان) لەدەستی

پادشا سته مکاره که بهاریزیت و دهستی به سهردا نه گریت، بۆیه گهر کون نه کرابایه، دهستی به سهردا ده گیرا.

- (کوشتنی منداله کهش) ههر رهحه تیگ بوو له خوداوه به باوک و دایک منداله که که دواهی کورپکی باشتریان پیده دات و گهر خدر ئهم منداله ی بۆنه کوشتنایه ئهوا له کاتی گه وره بوونیدا به کوفرو ستهم و زۆرداری تهنگی پێ هه لده چنن.

- (بنیاتناوه ی دیواره کهش) ههر به رهحه تهی خودا بووه، چونکه بهو رهحه ته گه نجینه ی ههردوو منداله ههتیوه که لهو شارۆچکه یه داپاریزراوه، جا ئه گهر دیواره که ی راست نه کردبایه وه ئهوا گه نجینه کهش دهرده کهوت و مڕۆشه چاوچنۆک و رهزیه کانی ئهو گونده دهستیان به سهردا ده گرت.

گرنگ ئهوه یه ئهم رهحه ته خودایی یه له ههر سی رهفتاره که ی (خدر) دا له لای کهسانی چاودیری رووداوه کان دیارنن، واته ئهو چاودیرو بینهرانه ی که له پروکاری دهر وه بۆ کرداره کان دهر وان.. تهنا ته ئه وه هه لئس و کهوتانه ی که به ئه نجامی گه یاندوون له یه کهمین ساتی سه رنج لی دانانیانه وه جی ناره زاین وه چۆن (موسا) ناره زایی له سهر هه لئس و کهوته کانی (خدر) دهر بریبوو.

ئه مهش مانای وایه که ئهم رهحه ته له دیمه نی بهرچای خه لکیدا وینه یه کی پیچه وانه ی وینه بینراوه که یان و پیچه وانه ی پیشبینی بۆ چوونیان پیشان بدات.

ههر بهم بۆنه یه شه وه دان به وه دانین که ههرچی خودا به مڕۆشی پرواداری ده کات و به سهریدا دینیت ههر رهحه تیگن له خودا خۆیه وه.. بیگومان خودا کاتیگ نیعمه ت به مڕۆشی ئیماندار ده دات ئه وه رهحه ی پیکردووه، کاتیگ به ناخۆشی و نارهحه تیش تا قی ده کاته وه، ئه وه رهحه تیگه له خوداوه که واته مڕۆشی باوه ردار له ههر دوو کاتی خۆشی و ناخۆشیدا ههر له بهر رهحه تهی خوادایه.. له ههر کاره ساتیکدا که تووشی ده بیت و له ههر قه ده ریکدا که خودا به سه ریا ده هیئت

هەر لەبەر پەحمەتى خوادايە بەو مەرجەى ئەم راسىتىيە بزائىت و (پەحمەتى خوادايى)ى نىۆ هەر پرووداويكى خۆى تىدا بەدى بکات.

لە بەسەرھاتى (خدر)يش دا- سلاوى خوداى لى بىت - پەحمەتى يەكەم ئەوہبوو
 كە خودا فەرمووى ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ ئەمەش لەدەرۋوى پېناسە كردنيەوہ..
 لەكاتىكدا پەحمەتى دووہم ﴿رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ﴾ لەدەرۋوى لىكدانەوہى ھۆكارەكانى
 ئەو كردارانەى (خدر)ەوہ يەن بلىين: (پەحمەتى دووہم لىكدانەوہىەكى كردهيىو،
 پەپرەو كردنيكى واقيعيانەو، پرووكاريكى دەرەكىى پەحمەتى يەكەمە).

"وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی"

(خدر) لای (مووسا) دانى بهو حهقیقه ته دانا كه ئەو سى كرده وهیهى له بهرچاوى (مووسا) ئەنجامى دان، له خۆوه به خواست و ئیجتیهادی خۆى نه بووه، به لكو به فرمانى خودا بوون ﴿وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی﴾ .. لهم دهسته واژهیدا به لگو ده لاله تیک له سهر پیغه مبه ریتیى (خدر) - سلاوى لى بیت - ده ردینین، چونكه ئەو كرده وانه به خواست و ههولئى كۆششكارى (اجتهاد)ى خۆى نه بوون، به لكو به فرمانى خودا و سرووشى خودا بۆ (خدر) خۆى بوون. ده شیت به راوردیکیش بکهین له نىوان کاره کهى (خدر) و ئەو فرمانیشتەى خودا ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ چونكه ههر سى كرده كه رواله تیکى ده ره کى زانسته خوداییه کهنى بوون، كه خودا فیرى (خدر)ى كرده بوو، له دیمه نه کانی زانستى خوداش، كه به (خدر)ى گه یاندبوو، ئەوهیه حهقیقه تی پرووداوه بینراوه کانی به رده مى پى ناساندبوو، ئەم حهقیقه ته ش پیچه وانه ی دیمه نه بینراوه ده ره کیه کهى بووه .. له مه شدا به رژه وهندییه كه خۆى هه شار داوه، ئەمه ش وهك ئەوه وایه، كه (خدر) داوامان لى بکات پروانیمان بۆ (ئەو رواله ت و دیمه نانه ی له به رده مماندا ده یان بینین) و (ئەو پرووداوه هه لئس و که وتانه ی له به رچاوامان) ئەنجام ده دریت، ریک و راست کهینه وه، چونكه هه ندیک کهس له ئیمه پروانینیکی کهم و کورت بینانه یان هیهو، ته نها ئەو پرووداوه دیارو ده رکه وتوانه ی به رچاویان ده بینن و، وای داده نین، كه ئیدی هه موو شتیک له وانه دایه .

بهلام ئیهمه ئهوهمان لی خوازراوه که پروانینمان بو ئهو پرووداوانه قوولترو راسترو وردتر بیئتو، تنها وینه روالهتییه دیاره که فریومان نه دات و نه هیلئت و ههولئ گهیشتن به کرۆکی شته کان و حهقیقه تیان بدهین.

بهراستی دیارده فریوده ره کان زۆرنو، زۆرجاریش به پرووپۆشی ساخته کاری و نهخش و نیگارو چه واشه کاری داپۆشراون، زۆر که سیش پییان ده خه له تین. بهلام مرۆقی ئیماندار سه رنجی قوولئ ههیهو، به راستگۆیان له کیان ده داته وهو به راستیش هه لیان ده سه نگی نیت.

"لێکدانه وه له چیرۆکه که دا"

لێره دا هه لۆیسته یه که له بهردهم شیوازی لێکدانه وهی نیو چیرۆکی (مووسا و خدر) دا ده کهین.. ئه وه بوو کاتی که (خدر) جیا بو نه وهی خۆی بو (مووسا) راگه یاند، پئی گوته: ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ (من تاویکی تر ئهو کارانهی خۆمت بو لێکده ده مه وه که نه تتوانی ئارام له سه ریان بگریته و قسه ی تیا نه که یته). به مانای (هه والئ باری راستی و حهقیقه تی ئهو هه لئس و کهوت و کردارانه مت پئی ده گه یه نم که دیوه رواله تییه کانیانت بینئ).. کاتی که ئهو هه ولانه شی پئی ده گه یه نیت و په رده له سه ر حهقیقه تیان لاده بات، پئی ده لیته: ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾.. ئه مه ش هاغان ده دات بو زانینی مانای (تاویل / لێکدانه وه) له زاراوه قورئانییه که دا.. له م پرووه وه ئیمام (راغبی اصفهانی) گوته ویه تی: (وشه ی (تاویل) له (أول) وه یه، واته گه رانه وه بو په گو ریشه که ی.. وه که ئه وهی که (موئل) به مانای ئهو جیگه یه (موضع) ه ی که ده گه رینه وه بو لای.. ئه وه ش

گه‌راندنه‌وه‌ی شته‌که‌یه‌ بۆ ئهو مه‌به‌سته‌ خوازاوه‌ی که به‌زانست (علم)، یان به‌ کرده‌وه (فعل) خوازاوه^(١).

وشه‌ی (لێکدانه‌وه‌ش) له‌ هه‌موو به‌کاره‌ینراویکی نیۆده‌سته‌واژه‌ قورئانیه‌کاندا له‌م مانایه‌ تێناپه‌رێت که له‌ حه‌قده‌ شوینی قورئاندا هاتوه‌وه‌ هه‌شت جاریان له‌ سووره‌تی (یوسف) دا هاتوه‌.. حیکمه‌ت له‌ هاتنی نیۆ سووره‌تی یوسفیشدا به‌م هه‌شت جاره‌ ئه‌وه‌یه‌ که پرهره‌ی سووره‌ته‌که‌و تاکه‌ بابه‌تیشی ده‌رباره‌ی لێکدانه‌وه‌ (تأویل) ه‌. بۆ نمونه‌ش هه‌ر سه‌ره‌ته‌ی سووره‌ته‌که‌ به‌ باسکردنی خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) - سلاوی لی بیّت - له‌کاتی منداڵیدا ده‌ست پێ ده‌کات.. (یه‌عقوب) ی باوکیشی - سلاوی لی بیّت - ئه‌وه‌ی پێ راده‌گه‌یه‌نیّت که خودا خۆی فیّری لێکدانه‌وه‌ی خه‌ونه‌کانی ده‌کات: ﴿وَكَذٰلِكَ يَجْنِبُكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاٰحَادِیْثِ...﴾ (٦) یوسف، واته‌: (خودای په‌روه‌ردگار به‌م ره‌نگه‌ تۆ هه‌لده‌بژیرێت و ده‌پاڵیوت بۆ کاری (پێغه‌مه‌ریتی) و فیّری لێکدانه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌خه‌ونه‌کانت ده‌کات). جا دوايش له‌کاتییدا که خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) به‌راستی به‌دی هاتوه‌وه‌ به‌واقیعیش لێکدراوه‌ته‌وه‌و باوک و دایک و براکانی چوونه‌ته‌وه‌ بۆ لای (یوسف) به‌باوکی گوتوه‌: ﴿...هٰذَا تَاْوِيْلُ رُءُیِّنَا مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رُبِّيْ حَقًّا...﴾ (١٠) یوسف، واته‌: (بابه‌ ئه‌مه‌ لێکدانه‌وه‌ی خه‌ونه‌که‌ی ئه‌و کاته‌ی سه‌رده‌می منداڵییه‌ که بێگومان خودای په‌روه‌ردگارم به‌راستی و به‌هه‌ق به‌دی هێنا). لێکدانه‌وه‌ (تأویل): پرونکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌و حه‌قیقه‌تی شته‌کانه‌و، به‌عه‌مه‌لیکردنی هه‌وال بۆ واقیع و تیۆر (نظریه‌) بۆ جێبه‌جێکردن، وینه‌ بۆ شتیکی ماددی، بۆیه‌ خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) هه‌رچه‌نده‌ خه‌ونیکی کاتی نووستن بوو،

(١) المفردات في غريب القرآن: ص (٣١).

بهلام له جیهانی واقعییدا بووه به لیکدانهوهیهك، لیکدانهوهكەشی (واته: بهدی هاتنو و پرودانهكەیی) بوو، بهههمان شیوهش ئهوهی له چیرۆکی (مووسا) و (خدر)دا بهدی دهكەین، لیکدانهوهیهكه.. (خدر) به (مووسا) ی گوت: ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾.. واته (لیكدانهوهی حهقیقهتی ئه و پروداوانهت دهخهمه بهرچاو، كه بینیتن.. حهقیقهتی ئه و کردارانهمت پێ دهئیم، كه نكوولیت لهسهریان دهکرد، تاكو بزانیته كه ههق و راستی لهوه دایه كردم).. کاتێك شتهکانیشی بو تهفسیر کردو، ئهوهی دیبووی بۆ لیکدایهوه و ئه و حهقیقهتهی لێی پنهان بوو، بۆ پرون کردهوه، پێی گوت: ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ بهمانای ئا ئهوه حهقیقهتی ئه و پروداوانهیه كه بینیتن.. كهوابوو لیکدانهوه (تأویل) پرون کردنهوهی حهقیقهت و چاوگو چاره نووس و کۆتاییه.. یان با بلیین: (پرودانای ئه و کارو مهسهلهیهیه، كه ههوالی لهسهر دراوه و، پروکاره پروالهتی و دههکی یه کردهیهیه که ی دههکوتوووه، خه بهرو ههواله که بووه به واقعو، بیرۆکه و تیۆره کهش چۆته خانه ی جیبه جیکردنهوه.

"تَسْطَع" و "تَسْطَع"

له برگه جوان و دانسقه کانی نیۆ ئەم چیرۆکه دا، جیگیرکردنی پیتی (تا)یه، یه کهم جار له وشه ی (تستطع) داو، پاشان لابرندی له هه مان وشه دا بۆ جاری دووهم (تسطع). ئەوه بوو (خدر) به (مووسا) ی گوت: ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْطَعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ ئەمه ش پێش ئەوه ی ئەو پروداوانه ی که (مووسا) بینیبوونی، بۆی لیکداوه ته وه. کاتیک بۆشی لیک دایه وه هه وائی باری راسته قینه ی پروداوه کانی پێ دا، ئەم پیتی (تا)یه ی له وشه که دا نه هیشت، بۆیه پێی گوت: ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطَعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾. داخۆ بۆچی ئەو (تاء)ه ی له وشه ی دووهم دا لابر دووه؟:

ده شی تەم (تاء)ه لابر وه له عه ره بیدا به (تاء الحقة) - تای سووککراو -، ناو بنیین و سه رنج له حیکمه تی لابر دیشی له ده رووی ته فسیری سایکۆلۆژیانه ی ئایه ته کانه وه یه، یاخود ته فسیر کردنیان به گوێره ی راستی یه کانی زانستی شیکاری ده روونی (علم النفس التحلیلی).

جیگیرکردنی پیتی (تاء) له یه کهم جاردا له گه ل ئەو حاله ته ده روونیه ی مووسادا گونجاوه، که تیایدا ده ژیا، چونکه هه ر سێ کرده وه ی (خدر) له ده روونی ئەمدا به قورس داده رنان و حیکمه ته که یانی نه ده زانی.. هه ر بۆیه ش (تاء)ه که لابر وه، تاکو وشه که قورستر بێت و هاو کیشی قورساییه که ی نیۆ ده روونی (مووسا) بێت. کاتیک حه قیقه تی پروداوه کانی شی زانیوه، ئەو قورساییه ده روونیه ی له سه ر نه ماوه و باره ده روونیه که شی سووک بۆته وه، ئیدی پیتی (تاء)ش وه ک سووککاری یه ک لابر وه، بۆ ئەوه ی سووککردنی وشه که ش له گه ل ئەو سووک بوون و خامۆش بوونه ده روونیه ی مووساشدا بگونیخت، که دوا ی لیکدا نه وه ی کرده وه کان تیایدا ژیاوه.. خوداش خۆی زانیایه له م پروده وه.

"اردت.. اردنا.. اراد ربك"

لهو دهستهواژه ناسكو دانسقانهی قورئان كه لهسهـر ئهم چیرۆكه هاتوو، وتهـكانی (خدر)ن لهـكاتی شیکردنهـوی ئهو کردارانهـیدا كه ئهـنجامی دان، ئهـوهـبوو لهـم پرووه له سێ حالهـتدا گوزارشتی له ویست (اراده) کردوو.

۱- دهـبارهـی ویستی خوێ له کونکردنی كهـشتیهـكهـدا گوـتی: (ویستم عهـبیداری بکهـم/ فآردت أن أعیبهـا).

۲- دهـبارهـی کوشتنی کوره مندالهـكهـو ههـزکردنی لهـهاتنی کورپکی چاك له جیـگهـیدا، ویستیکی بهـکوـمهـلی دهـرپرپوهـو گوـتووـیهـتی: ﴿فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا حَيْرًا مِّنْهُ زَكْوَةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا﴾ واته (ئیمه به کوشتنی ئهم منداله ویستمان خودای پهـروهـردگاری باوک و دایکی کورپکی چاکتر و دیندار و بهـرهـحم و میهرهـبانیان لهـجیاتی ئهم منداله لاساره پێ بهـخشیت).

۳- دهـبارهـی بنیات نانهـوی دیوارهـكهـش بو پاراستنی گهـنجینهـكهـ تا ئهو کاتهـی ههـردوو منداله ههـتیوهـكه پیدهـگهـن و گهـورهـ دهـبن، گوـتی: ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾، واته: (خودای پهـروهـرگاریشت ویستی (ئیرادهـی) وابوو تا ئهم دوو کوره پیدهـگهـن و گهـورهـ دهـبن و، ئهـوسا گهـنجینهـكهـیان دهـریـنن و سوودی لی بینن).

كهـواته ویست (اراده) لهـم سێ دیهـنهـدا هاتوو: (اردت، اردنا، اراد ربك).. (ویستم.. ویستمان.. پهـروهـردگارت ویستی..)، لهـم سێ حالهـتهـشدا، یهـكهـم جار فهـرمانی رابردوو (الفعل الماضي) دراوهـته پال (خدر) - (اردت).. ههـمان فهـرمان له

جاری دووهمدا دراوه ته پالّ خوداو پالّ خدریش (فاردنا).. له جاری سییه میشدا ههمان فرمانی رابردوو تهنها دراوه ته پالّ خودا خۆی (فاراد ربك)..

ئه گهر ههولیش بدهین که حیکمهتی بهدییکراو له مه دا ده ریئین، ئهوا ده لئین:

۱- له ههر سیّ جاره که دا پله به ندیی (تدرج) هیه، چونکه له ههر جار یکه دا دیمه نه که بۆ یه کیکی دی بالتر ده بیّت، بۆ نمونه له دیمه نی یه که مه دا ویست و ئیراده کی خستۆته پالّ خۆی (فاردت).. پاشان له دیمه نی دووهم دا داویتییه پالّ خۆی و پالّ خودا (فأردنا)، له دوا میشدا تهنها داویتییه پالّ خودا (فاراد ربك).

۲- لیک نه چوون له خستنه پالّه کاندای به پیی ئه و حال ته یه که ده رباره ی دواوه و، له گه ل نواندنێ ریزو ئه ده بیش به رام به ر خوادا گونجاوه و، ههروه ها له گه ل ئاماژه و بریاره کانی ئیمانداریتیشدا گونجاوه.

له یه که م جاردا بۆیه ئیراده که ی داوه ته پالّ خۆی، چونکه کونکردنی که شتییه که به کاریکی ناپه سه ند بینراوه و (به پیی بۆچوونی رواله تیانه) ئه وه کاریکی تیکده رانه یه، له وانه یه له بهر ئه م واتایه پیی وابوو که کاریکی شایسته نیه گهر ئه م ئیراده یه بخته پالّ خودا. هه مدیسان سه رنج بده ئه وه ی که کاره ویستراوه که چییه؟ (اردت ان اعیبه ا/ ویستم عه یبداری بکه م)، لیّره دا ویست و ئیراده که عه یبدارکردنی که شتییه که یه.. عه یبدارکردنه که شی به هۆی تیکدانیه تی به وه ی کونی تی بکات و پارچه ته خته یه کی لیّ هه لکی شیت. ههر بۆیه ش شایسته ی ئه وه نییه ئه م ئیراده یه بدریته پالّ خوداو، نه شیواوه که بیگوتبایه (اراد ربك ان یعیبه ا/ خودای پهروه ردگارت ویستی که شتییه که عه یبدار بکات).

هاوشیوه یه کی ئه م ریزو ئه ده به به رام به ر به خودا له به سه رهاتی (ئیبراهیم) دا به دیی ده که یین که ئه ده بی له باسکردنی خوادا نواندوو، کاتی که وه سفی کاره کانی خودای کردوه که خوداش له سه ر زاری ئه و فه رموویه تی: ﴿الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ﴾

﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي

يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ الشعراء ﴿٨١﴾. واتە: (ئەوێ دروستی کردووم هەر ئەو
پێنمایێ کردووم، هەر خۆیشی خۆراک و خواردنەوهم پێ دەدات، ئەگەر نەخۆشیش
کەوتم هەر ئەو چارەسەر و شیفام بۆ دەرەخسێنێت، هەر وەها ئەویش دەمرێنێت و
پاشان لەڕۆژی قیامەتدا زیندووم دەکاتەو). .. لەم وتانەدا (ئێبراهیم) هەموو
کارەکانی داوێتە پالێ خۆدا، تەنھا نەخۆشکەوتنە کە نەبێت کە داوێتی یە پالێ خۆی و
بۆ خۆی گەرانداوێتەو.

له بەسەرھاتی (خدر و موسا) شدا لەجاری دووهمدا ئەوێ کە گونجاوترین
پێودانگ بێت ئەوێ کە ئێرادی کە خراوەتە پالێ خۆدا و پالێ خدریش. کە دراوەتە پالێ
خدر بەو پێودانگێ کە خدر خۆی ھۆکار و ئامرازی کوشتنی کۆرە منداڵە کە یەو
ئەو کەسە شە کە ئەرکی کوشتنی منداڵە کە یە لەئەستۆ ناو، ئەو بۆچی
کوشتوویەتی؟ چونکە ویستوویەتی کە خۆدا بە کۆرپێکی لەو چاکتر قەرەبوویان بۆ
بکاتەو. .. کەواتە (خدر) یش لەمەدا ئێرادی کە یە لەو قەرەبوو کردنەو یەدا ھە یە ..
بەلام ئایا (خدر) خۆی توانای بەدی ھێنانی ئەم ئێرادی کە یە ھە یە؟

وہلام: نەخێر، چونکە بەدی ھێنانه کە بە دەستی خۆدا یە تاک و تەنھایە.

تەنانت باوک و دایکی شێ کە ئێرادی منداڵبوون و خستنەوێ منداڵیان ھە یە،
توانای بەدی ھێنانی ئەو ئێرادی کە یە لە جیھانی واقع دا نیە .. بۆیە تەنھا ئەو یە
لەسەر کە دەست بە ھۆکارە کەنەو بەگرن و یە کبگرن و پێکەو بەژین، دەنا توانای
بەدی ھێنانی منداڵو ژیا نی منداڵە کە ش تەنھا بە دەستی خۆدا خۆیەتی.

بەپێی ئەم مانایە ش ئێرادی کە لێرەداو لە ڕەھەندی دووھمیدا خراوەتە پالێ خۆدا
بەو پێودانگێ کە بێگومان خۆدا ھەر خۆی بە توانایە لە بەدی ھێنانی ئەو یەداو لە
ھێنانه ئارایی منداڵی (بەو لەد بوو) بۆ جیھانی بوونو، ژیا دا، لە ھەمان کات دا

(که جاری دووهمه) و که ئیراده که دراوته پالّ خدریش ههر بهو پێودانگهیه که خراوته پالّ خوداش.. بهلام له جاری سێهه مدا که ئیراده که بهتهنها دراوته پالّ خودا خۆی، لهبۆته (سیاق)هکهیدا ئهوهی دیاری کردووه که تهنها دهدریته پالّ خودا، چونکه هیچ کهسیک توانای بهدیھێنانی ئیرادهی نێو مهسهلهکهی نیه تهنها خودای تاكو تهنیا خۆی نهبیّت.. راسته ئهو دوو منالّه دوو مندالّی بچووکی ههتیو بوون، بهلام کێ ئهوهیان بۆ مسۆگهر دهکات که بژین تاكو گهوره دهبن و پێدهگهن تاكو گهنجینه کهیان دهربینن؟ بێگومان هیچ کهسیک توانای ئهوهی نیهو بۆشی مسۆگهر ناکریت.. چونکه داهاتوو تهنها بهدهستی خودایه، تههنیش ههر بهدهستی خودایه، ههر بۆیهش (خدر) گوتویهتی: (پهروهردگارت ویستی و ئیرادهی وابوو که تا ئهو دوو منالّه پێدهگهن و لهدواایدا ئهو گهنجینه کهیان دهربینن ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾ جا مادام خودا ئهم ئیرادهیهی ههیهو دهخاویّت، ئهوا بێگومان ههر دهبیّت، چونکه ههر شتیک خوا بیهویّت ههر دهبیّت بیّت.. واللّٰه اعلم.

چیرۆکی چوارهم

چیرۆکی ((ذو القرنین))

ئهم چیرۆکه له دهقی پیشاندرای قورئاندا لهم نایه تانه دا هاتوه، که خودای پهروهردگار تیاياندا فهرموویهتی:

﴿وَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۚ إِنَّا مَكِّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَهَاءَ آيَاتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبِّأَ ۝۸۴ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ۝۸۵ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝۸۶ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ۝۸۷ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحَسَنَىٰ وَسَنُقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۝۸۸ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ۝۸۹ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سَبِيلًا ۝۹۰ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۝۹۱ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ۝۹۲ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۝۹۳ قَالُوا يَذَا الْقَرْنَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۝۹۴ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۝۹۵ ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغَ

عَلَيْهِ قَطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ الكهف .

واتای نایه ته کان به کورتی:

(ئهی پیغه مبهه! پرسیارته ده باره ی (ذو القرنین) لێ ده کهمن.. بلی هه ندیک له سه ربورده ی ئه وتان بۆ باس ده کهمن.. ئیمه ده سه لاتمان له سه ره زویدا بۆ ره خساندو هه موو هۆکارێکی پێویستی ئه وه زه مانه شان بۆ دا بین کرد. ئه ویش دوا ی هۆکاره کان کهوت و سوودی لیان بینی.. خزی و سوپاکه ی کهوتنه ری، هه تا که یشتنه شوینی خۆر ئاوابوون له ناوچه یه کداو، وا ده ها ته به رچاو، که گۆمیکێ قوڕو لی تاوی بیته، له ویدا رۆژ ئاوا ده بیته و ریشان ده که ویتته گه لیکی بیباوه ر.. له و شوینه دا ئیمه ش پیمان گوت: (ئهی ذو القرنین یان به سزا له ناویان به ره (گه ره به ده م بانگه وازه وه نه یه ن) یان چاکه یان له گه لدا بکه، (نه گه ره به ده م بانگه وازی باوه رو خواناسیه وه ها تن). (ذو القرنین) یش گوتی: (بێگومان ئه وه ی سته مکار بیته، سزای ده ده ی ن و، دوا ییش کاتی که بۆ لای خودای په ره وردگاری ده گه رپێتریتسه وه، خودا سزایه کی سه خته و گه وه ی ده دات. هه ره که سیکی ش له وان به ده م بانگه وازی باوه ره وه بیته و ئیمان به ی نیت و کاری چاک بکات، ئه وا پا دا شتی چاکی هه یه و ئیمه ش له مه ولا به وته ی خۆش و ئه رکێ سووکی ئا را سته ده که ی ن. دوا ی ئه وه (ذو القرنین) گه شتی دوو هه می به ره و خۆر هه لات ده ست پێ کرد و به شوین هۆکاردا رۆشته وه، هه تا کو گه یشته ناوچه ی رۆژهه لات ی دوو رو، له ویش هه وه هه ره سه رقالی گرته به ری هۆکاره کان بوو و به دوا یاندا ده گه را..

تا کو له کاتی که دا گه یشته نیوان هه ردوو به ره به سته که، که دوو چیا ی به رز بوو و که له نیوانیاندا گه لیکی نا حا لی و دوا که وتوو ده ژیان، که هه یچ تیگه یشتن و په ی بر دنیکیان نه بوو (مه گه ره به که می و به ده گمه ن).. جا که ئه وان توانای (ذو

القرنین) یان زانی، داواکاریه کیان لی هه‌بوو، که پێیان گوت: (ئه‌ی - ذو القرنین - دوو هۆزی درنده‌ی وه‌ک (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) به‌دکارو تی‌کده‌رن له‌سه‌ر زه‌وی و (بۆ ئیمه‌ش ترسناکن) بۆیه داوات لی ده‌که‌ین به‌ربه‌ستیکی پته‌و له‌نیوان ئیمه‌و نه‌واندا دروستکه‌یت، که ئیمه‌ش پاداشتیکی داراییت له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و کاره‌تدا پی‌ده‌ین).. (ذو القرنین) یش له وه‌لامی‌اندا گوتی: (ئه‌و توانا و زانسته‌ی، که خودای په‌روه‌ردگارم بۆی په‌خساندووم زۆر له‌و (سامانه) چاکتره، که به‌ پاداشت ده‌یدهن به‌من، به‌لام من داواکه‌تان بۆ به‌جی دینم، بۆ ئه‌م کاره‌ش ئیوه به‌ هی‌زو بازووه‌کانی خۆتان یارمه‌تیده‌رو هاوکارم بن، تا‌کو به‌ربه‌ستیکی تۆکه‌مه‌و پته‌وتان له‌ نیوان ئیوه‌و ئه‌و دوو هۆزه ترسناکه‌دا بۆ دروست بکه‌م.. بۆ ئه‌م کاره‌ش پارچه ئاسنی گه‌وره‌م بۆ به‌ی‌نن و له‌سه‌ر یه‌ک داینین، تا‌کو ئه‌مه‌سه‌رو ئه‌و سه‌ری کی‌وه‌که‌ دابگریت و هه‌ردوو لوتکه‌که‌شیان داپۆشی‌ت). ئینجا فه‌رمانی پێدان به‌ (موشه‌ده‌مه) فو بکه‌ن له‌و ئاگره‌ی، که له‌ژێر ئاسنه‌که‌دا هه‌لی گیرساند بوو، تا راده‌یه‌کی وا، که هه‌مووی کرده ناگر، پاشان (ذو القرنین) پی‌ی گوتن: (مسی تواوه‌م بۆ به‌ی‌نن، تا بیکه‌م به‌سه‌ر پارچه ئاسنه‌کان دا و (ئیدی گه‌ر مس و ئاسنیش تی‌که‌ل بکری‌ن ئاوی‌ته‌یه‌کی پته‌وی لی دروست ده‌بی‌ت).. ئینجا هه‌ردوو هۆزه‌که‌ی (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) یش، نه‌یانتوانی سه‌رکه‌ون به‌سه‌ر به‌ربه‌سته‌کاندا و نه‌یانتوانی لی ببه‌رن و که‌له‌به‌رو کونی تی‌بخه‌ن، دوا‌ی ئه‌مه‌ش (ذو القرنین) گوتی: (به‌راستی بنیات نانی ئه‌م به‌ربه‌سته په‌حه‌تی‌که‌ له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارمه‌وه بۆ ئیوه، که به‌ فه‌رمانی خۆی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ی لی شاردنه‌وه، خۆ هه‌ر کاتی‌ک خواستی خودا وای‌ت که ئه‌م به‌ربه‌سته تی‌ک بدات، ئه‌وا که‌له‌به‌ری گه‌وره‌ی تی‌ده‌خات و دی‌رووخی‌تی‌ت و وردوخاشی ده‌کات و له‌گه‌ل زه‌وی ته‌ختی ده‌کاته‌وه.. بی‌گومان به‌لینی په‌روه‌ردگاریشم راست و حه‌قه).

(تهفسیری چهند وشهیه کی نیو ئایه ته کان)

﴿سَأْتَلُوا عَلَيْكُمْ مِّنْهُ ذِكْرًا﴾: - ده باره ی ئه وه به چهند ئایه تیکی قورئان هه والتان پێده ده م.

﴿مَكَّنَّا لَهُ﴾: - ده سه لاتیکی گه وه مان پێ دا بوو.

﴿وَأَنبِئْتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾: - چهند هۆکارو ئامرازێکی هوکمرانی و فه تحکردمان بو سانا و به یده ست کردبوو.

﴿فَأَنبَغَ سَبَبًا﴾: - سوودی لهو هۆکارانه وه رگرت و رینگه یه کی وای گرت به ر، که به رهو خوړئاوای ده برد.

﴿تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾: - وهك چۆن بینهرێك له دووره وه بو ناوچه که بروانیته به (عَيْنٍ حَمِئَةٍ / واته به کانیه کی لیلی تیکه له به قورپی ره شی) ده هاته به رچاو..

﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ﴾: - گوتمان (ئهی ذو القرنین) ئه مه یان به سرووش و ئیلهامیک له خودا وه بووه، یان له ربی پیغه مبه ری که وه بووه، که له سوپاکه شیدا له گه لیا بووه.. رای یه که م (که به سرووشیک خودا پیتی فهرمووه) راستره..

﴿مَنْ ظَلَمَ﴾: - که (مانای هه ر که س سته م بکات).. سته م (ظلم) لی ره دا واتای کوفرو بیباوه ری ده گه یه نیته.

﴿عَذَابًا نُّكَرًا﴾: - سزایه کی سه خت و دژواری وا که له به رچاوی خه لکی دیاره.

﴿ثُمَّ أَنبَغَ سَبَبًا﴾: - گه شتی دووه می به رهو رۆژه لات ده ست پێ کرد.

﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾: -هیچ بهر بهستیکی وهك گردیك، یان چیا یهك، یان شتیکی ترمان بۆ دانه نابون كه بیانپاریزیت.

﴿أَحْطَنَّا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾: -له زانست و زانیاریه کمان ئاگادار کردبوو.

﴿ثُمَّ أُنْبِغَ سَبًّا﴾: -پاشان گهشتی سییه می بهره و لای باکوور ئه نجام دا.

﴿بَيْنَ السَّدَيْنِ﴾: -له نیوان ههردوو چیا بهرزه که دا.

﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾: -له بهر دواکه و توویان تیگه یشتن و تیگه یاندنیان کاریکی قورس بوو.

﴿يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ﴾: -دوو ناوی - دوو هۆزن، که له ناوچه کانی ناوه راستی ئاسیادا نیشته جی بوون.

﴿نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا﴾: -پاره و مالیکی دیاریکراوت پی بدهین.

﴿بَيْنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾: -بهر بهستیکی پته و له نیوان ئیمه و ئه وان تاكو نه گه نه سه رمان.

﴿فَاعْمِنُونِي بِقَوْلِهِ﴾: -به دهسته کانی خۆتان و به هیزی بازووه کانتان یارمه تیم بدهن.

﴿بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم رَدْمًا﴾: -بهر بهستیکی، یان دیواریکی توکمه و دارپژراوی پته و.

﴿أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ﴾: -پارچه ئاسنی گه وره بۆ بیئن.

﴿سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾: -به ئاسن هه تا لووتکه ی ههردوو چیا که ی پر کرده و هه تهختی کرد.

﴿قَالَ أَنْفِخُوا﴾: -ئاگر له ژیر ئاسنه که دا بکه نه و هه فووی پیدا که ن.

﴿أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا﴾: - مسی تواوه به سه ر ئاسنه سوور کراوه که دا ده که م تا کو تی که لی بی ت و هه ردوو کانزاکه یه کگرن.

﴿فَمَا اسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾: - نه یان توانی به سه ر پرووی به ره به سه ته که دا سه ر که ون.

﴿وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ، نَقْبًا﴾: - ده سه ته و سان بوون له برین و کون و که له بهر تی کردنی.

﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي﴾: - خودا به ره همه تی خوی و به فه رمانی خوی ئه م دوو هۆزه تان لی به ند ده کات.

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾: - هه ر کاتی که خواستی خودا هاته سه ر ویران کردنی به ره به سه ته که، ئه وا:

﴿جَعَلَهُ، دَكَّاءَ﴾: - تی کی ده دات و وردو خاشی ده کات و له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات.

چەند تەگەرەيەك لە چېرۆكى (ذو القرنين) دا

چەند تەگەرەو ئاستەنگيەك لەسەر بەسەرھاتەكەى (ذو القرنين) و سەفەرەكانى و، ئەو بەرەستەى بنياتى ناوہو، ((يەئجوج و مەئجوج)) لە ئارادان و دەوروژيەنن.

ئەم تەگەرەنش لە بۆتەى شيكارو ليەكدانەوہى رووداوہەكانى چېرۆكەكە دايەو، لە لايەنە ناديارو شاراوہەكانيشى دەكۆليەتەوہ، وەك:-

١- ((ذو القرنين)) كىيەو، كەسيەتيەكى چۆنى ھەبووہو، ماھيەتى ژيانى چى بووہ؟

٢- ئەو زەمەنەى تىيدا ژياوہو، ئەو دەولەتەى حوكرمانى كردوہو، ئەو جەنگانەى بەرپۆھى بردون و، ئەو ولاتانەى فەتھى كردوون.

٣- گەشتى يەكەمى بەرەو خۆرئاوا و دەستنيشانكردنى ئەو ناوچەيەى پىي گەيشتوہو، ديارىكردنى جيەگەى ئەو كانىەى كە بە (عين حمە / كانىەكى ليلى تىكەل بە قورپى رەش) ھاتۆتە بەرچاو و چۆن خۆريشى ديوہ تيايدا ئاوا دەبيت.

٤- سەفەرى دووہمى بەرەو خۆرھەلات و ئەو ولاتانەى پياياندا گوزەرى كردوہو، ئەو شوينەى كە پىي گەيشتوہو، چۆن ديويىتى رۆژ لييان ھەلدیت و ھيچ بەرەستىكى پاريزگارى وەك گردىك يان قەلایەكيشيان بۆ دانەنرابو.

٥- ئەو ناوچەيەى كە لە گەشتى سيەميدا بەرەو باكوور پىي گەيشتوہو، دەستنيشانكردنى (ناوچەى نيوان دوو بەرەستەكە) بە وردى و، ديارىكردنى رەگەزى خەلكە دواكەوتوہەكەى.

٦- رەچەلەكى ((يەئجوج و مەئجوج)) و ميژوويان و ناوچەكانى دانىشتن و ژيان و نيشتەجى بوونيان بە وردى و بە تەواوہتى.

۷- شیکارو ورده کاریی چۆنیه تی بنیاتنانی بهر به سته کهو، پاشان دریشی و پانی و بهرزیه که ی چهند یوو!!

۸- ٿاڻا بھربھستھ کھ وڙان ڪراوھو، يھئجوجو مھئجوج لڏي دھڇون، ڀان ھيٽا ماوھو، ھھرگيز درزو کھلھبري تي ٺاڪريٽو، ھھتا ماوھيھ کي کھمي پيٽ ھاتني قيامت لڏھوھ دھرناڇن..؟!

۹- مانای وته که ی ذو القرنین ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعَدَ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾ هه رکاتی که خواستی خودا هاته سه ر ئه وه ی که به ربه سته که ویران بکات ئه وای تیکی ده دات و ورد و خاشی ده کات و له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات) ئاخو واتای واقعی ئه م وته به جو ن بیت؟!

۱۰- ئايا پەيدا بوونى ((جەنگىزخان)) و ((ھۆلاكو)) ئەلچىيە كە لە ئەلچە كانى دەرچوونى ((يەنجووجو مەنجووج))؟

جگہ لہ چہندین پرسیارو لایہنی تری شاراوی نیو چیرۆکہ، کہ ئەم تەگەرەو ئاستەنگانە دەیانرورۆژنن.

شیکارو ورده کاری یه کانی چیرۆکی ((ذو القرنین)) مه ته ئیکی ئالۆزه

میژوونووسانو ٲاڤه کاران هه موویان هه لویستیان له بهردهم چیرۆکی (دو
القرین)دا کردووه و زۆر که سیشیان هه لوی ٲوونکردنه وهی ٲرووه نادیاره کانیان داوه و
ویستوویانه چهند وورده کاری یه کی میژوویی و واقعی لی ده ربینن.. له م باریه وه
گه لیک ووته و بیروپایان هیناوه که زۆربه شیان له دهقه ئیسراییلیه کان و
به سه رهاته کانی (ئه هلی کیتاب/ واته له شوینکه وتوانی کتیبه کانی وه که ته و ٲات و
ئینجیله وه) وه رگیارون و چه ن دین شتی نا هه موارو ٲووچه ل و ئه فسانه و قسه و
قسه لۆکی بی نیه رۆکیان له خو گرتوه.

له ئاسهوارو دهره نجامی ئەمەش لق و پۆ هاویشتنی لیکۆلینهوهکان بۆ درێژهو شیکاری چیرۆکهکهو، جیاوازی و ناتەبایی توند له نێوان میژوونووسان و ڕاڤه کاران (مفسرین) له سه‌ر ئەم مه‌سه‌له‌یه‌و، ده‌مه‌ ته‌قی و مشت و مپی زۆریان له‌بار هیه‌وه.

هه‌ندیک له‌ نووسه‌رانیش چهند کتیبکی سه‌ربه‌خۆیان داناوه، به‌تایبه‌تیش بۆ لیکدانه‌وه‌ی شیکاری چیرۆکه‌که‌و، ده‌سنی‌شان کردنی شوین و کات و ڕووداو و پال‌ه‌وانه‌کان و داستانه‌کانیان. هه‌ندیک له‌ کتیبه‌کانیان ئەمانه‌ن:-

١- (ذو القرنين و سد الصين) - ذو القرنين- و به‌ربه‌ستی چين-ی ((محمد راغب الطباغ)) مامۆستای (میژوو) و (فه‌رموده) له‌ کۆلیژی شه‌ری (حه‌له‌ب) که‌ سالی (١٩٤٩. ز) چاپ کراوه.

٢- کتیبی (يسألونك عن ذي القرنين) ی (ابو الکلام ازاد. که‌یه‌ که‌م وه‌زیری (مه‌عاریف)ی هیندستان بووه‌ دوای وه‌رگرتنی سه‌ربه‌خۆیی. (شیخ احمد حسن الباقوری) پێشه‌کیه‌کی دوورو درێژی وشک و وه‌رسکه‌ری بۆ ئەم کتیبه‌ نووسیه‌، کتیبه‌ که‌ش له‌ ده‌زگای (دارالشعب) له‌ -قا‌هیره‌- سالی (١٩٧٢. ز) ده‌رچووه.

٣- کتیبی (مفاهيم جغرافية في القصص القرآني: قصة ذي القرنين) - (چهند چه‌مکینکی جوگرافییای له‌ چیرۆکه‌ قورنانه‌کاندا: چیرۆکی (ذو القرنين)- نووسینی دکتۆر (عبدالعليم عبدالرحمن خضر) چاپی ده‌زگای (دار الشروق) سالی (١٩٨١. ز).

٤- (ذو القرنين: القائد الفاتح والحاكم الصالح) / (ذو القرنين) سه‌رکرده‌ی فه‌تحر کردنی و لا‌تانو، فه‌رمانه‌وای چاک) نووسینی (محمد خير رمضان) چاپی ده‌زگای (دار القلم) سالی (١٤٠٦هـ / ١٩٨٦. ز) ئەم کتیبه‌ش تازه‌ترینی ئەو کتیبانه‌یه‌ و له‌ هه‌موویان زیاتر سه‌رچاوه‌ و زانیاری تیا‌دا کۆکراوه‌ته‌وه‌ و له‌ هه‌مووشیان زیاتر ساغ کراوه‌ته‌وه‌. له‌ کاتی خویندنه‌وه‌ی ئەم کتیبه‌ی (محمد خير يوسف) دا زیاتر دلنیا ده‌بین له‌وه‌ی که‌ به‌راستی چیرۆکی (ذو القرنين) مه‌ته‌لینکی ئالۆزه‌.

له پێشهکی ئەم کتێبه دا نووسەر باسی ئەوهی کردووه، کهوا کاتیك بیری له لیکدانەوهی چیرۆکی (ذو القرنین) کردۆتەوه، پرس و رای به زانایهکی زیرهک و جیی پروا و متمانه کردووه و لێی پرسیهوه: ((مامۆستا رات چیه لهوهی که من لیکۆلینهوهیه که له سەر (ذو القرنین) بنووسم؟ ئەویش پێی گوتوو (کاری وا مه که)، نووسه ریش سه ری سوورماوه و لێی پرسیهوه: (بۆچی)؟ زانا کهش وه لآمی داوه ته وه و پێی گوتوو:-- (چونکه تۆ به ئەنجامێک ناگهیت)^(۱).

به لآم نووسەر له سەر لیکۆلینهوه که ی بهردهوام بووه، سه رچاوه و زانیاریی بۆ کۆکردۆته وه و شیکار و مونا قه شاتی خۆی تیدا نووسیه وه، کتیبیکی گه وه ری لێ پیکه یناوه.. به لآم نه یه توانیه که سی تی (شخصیه ی) (ذو القرنین) ده ستنیشان کات که ئەمه ناواخن و کرۆکی لیکۆلینهوه که یه، ئیدی پێ ده چیت، که به ئەنجامیکی په سندی وه ها نه گه یشتبیت که به توائیت وه ک لیکۆلینهوه یه کی زانستی و مه نه جی و بابه تیانه بیگو نجینیت..

به راستی و بیگومان چیرۆکی (ذو القرنین) مه ته له.

(ذو القرنین) له فهرمووده راسته کاند...

جا له به ره ئه وهی چیرۆکه که ی -ذو القرنین- وه ک مه ته لێکی ئالۆزو سه رسامکه ر وایه، بۆیه پتو یسته له سه رمان له سه رچاوه راست و متمانه پیکرا وه کانه وه لێی بکۆلینه وه، که ه یچ گومان و ده سکارییه کیان تیدا به دی نا کریت، ئەوهی جیی پروا و متمانه پیکردن بیت، ته نها هه ردوو سه رچاوه بنچینه ییه که ی ئیسلامن، که قورئان و سوننه تن.. سه باره ت به قورئانی پیرۆزیش، ته نها سوورپه تی (کهف) و له م چه ند ئایه ته ی سوورپه ته که دا باسیکی لیکرا وه، که ئیمه ش ده باره یان ده دو یین، که

(۱) کتیبی -ذو القرنین- ی ((محمد خیر یوسف))، لاپه ره (۹).

شیکارو ورده کارییه کیان له سهر نیهو، وه لāmه کانی ئهم پرسیارانهشی تیدا نیه، که ده باره ی چهند لایه نیکی تری چیرۆکه کن.. له سه رچاوه ی دووه میس (واته له سونهت) دا چهند فهرمووده یه کی پیغه مبه ر ﷺ نه گیراونه ته وه، که ده باره ی چیرۆکی (ذو القرنین) بن، یان ده باره ی هه رسێ سه فهره که ی، یان ده باره ی دیاریکردنی ناوه که ی، یاخود دیاریکردنی سه رده مه که ی..

جا له به ر ئه وه ی ئهم دوو سه رچاوه بنه رته ییه به درێژی ده باره ی چیرۆکه که نه داوان، ئیدی چۆن ئیمه شیکارو درێژه ی ژیا نه که ی ده زانی.. داخۆ کێ بیّت ئه وه که سه ی له خۆیه وه بتوانیّت شتی که له سه ر ڤوودا وه کانی ڤا بر دوو له سه ر که سانی پیشین بلێت که بوونه ته به شیک له غه یبو نادیا ری ڤا بر دوو و، که قسه کردنیش له باره یانه وه له ده رووی قسه کردن له سه ر غه ییدا داده نریت؟ کێ هه یه بتوانیّت ده باره ی ئه وه نادیا رانه بدو یّت که قورئانی ڤیرو زو فهرمووده ڤاسته کان و، ها وه له به رێزه کانیش لێ بی ده نگ بوون؟! له به ر ئه وه ئیمه له ڤوانگه ی خۆمانه وه ئه وه مان لێ خوا زرا وه، که ته نها له گه ل سروه و و ئاماژه کانی ئه وه ئایه تانه ی قورئاندا بمینینه وه وه، له ئاست ده لاله ت و واتای فهرمووده ڤاسته کانی پیغه مبه ردا ﷺ بووه ستین و بی ده نگ بین له وه مه سه لانه ی، که لیان بی ده نگ بوون.. هه رچه نده ده لێین، فهرمووده ڤاسته کان هه یچیان ده باره ی ئهم چیرۆکه تیدانیه، به لām (ئیمامی بوخاری) ئاماژه ی بۆ ئه وه ئایه تانه کردووه، که له به ندی (کتاب الانبیاء) دا و پیش لیدوانی له چیرۆکی (ئیراهیم) دا - سلاوی خوی لێ بیّت - باسی لێ وه کردوون. به نده (صحیح) ه که شی، واته به ندی (احادیث الانبیاء) ی له (جامع الصحیح) ه که ییدا به م شیوه یه ی لای خوا ره وه ڤیک خستوو وه، ڤیزکردوو وه:-

- ۱- به ندی (وه دیه یئانی - ئاده م- و کور ڤو نه وه کانی) (باب خلق آدم و ذریته).
- ۲- به ندی (گیانه کان چهند سه ربازیکی ته رخا ن کراون) (باب الأرواح جنود مجنده).
- ۳- به ندی فهرمایشته که ی خودا ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾.

- ٤- بهندی ﴿وَلِإِنِّ إِلَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾.
  - ٥- بهندی باسی (ئیدریس) سلاوی لی بیّت.
  - ٦- بهندی فهرمایشته که ی خودا ﴿وَلِإِلَی عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾.
  - ٧- بهندی چیرۆکی (یهئجوج و مهئجوج).
  - ٨- بهندی فهرمایشته که ی خودا ﴿وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾^(١).
- ههتا کۆتایی دواين بهندی کتیبه که.

(ابن حجر) و لیکدان هوی شیوه ریزکردنه که ی ((بخاری))

ئیمام (ئینو چهجر) لهو شیوه ریزکردنه ی (بوخاری) دا وا تیگه یشتوو که (بخاری) پای وایه (ذو القرنین) له پیش (ئبراهیم) دا بووه یاخود هاوزه مانی بسووه.. له م پروهوه (ابن حجر) له کتیبی (فتح الباری) دا گوتوو یه تی: - (پۆلینکار (مصنف) واته (بخاری) که چیرۆک و کهسهکانی ریزکردوو و باسی (ذو القرنین) ی خستۆته پیش (ئبراهیم) وه، بهمه وتهی ئه و کهسانه ی به کهم و بی بایه خ داناوه، که گوتوو یانه گوايه ئه مه (ئهسهکهندهری یۆنانه)، چونکه ئهسهکهندهر له سهرده میکی نزیک سهرده می (عیسا) دا- سلاوی لی بیّت - ژیاوه.. دیاره ماوهی نیوان سهرده مهکانی (ئبراهیم) و (عیسا) ش پتر له دوو ههزار ساله^(٢).

(١) پروانه کتیبی (صحیح البخاری) طبعة محمد علي صبيح، بهرگی (٢) لاپهه (١٥٩-١٦٩).

(٢) فتح الباری/٦: ص ٨٢

راسته که (ئهسکهندهر) ئهم پیاوه (ذو القرنین) نییه، به لām به لگهیه کی راستیش له ئارادانییه له سه ره ئه وهی که (ذو القرنین) له پی ش (ئیراهیم) دا بووه، یان هاوچه رخی بووه.

شیوه ریزکردنه که ی (بخاری) یش و دانانی (ذو القرنین) له لیستی پی ش ئیراهیمدا ریکخستنیک ی براوه و هه ره راست نیه، به لکو کاریکی کۆششکاری (اجتهادی) ی خۆیه تی و، به پیی بیرو پای ته قه للا بۆ دراوی خۆیه تی، نه ک به و ره نگه بی ت، که فه رمووده یه کی راست (صحیح) ی له سه ر هات بی ت.. هه ر بۆیه ش ئیمه ناچارین، که پشتی پی نه به ستین و نه یلین نه وه، چونکه له ده ره وه ی وت نه وه ی مه سه له نادیارو غه یبه کانی رابردووه، که ه یچ به لگه یه کی له سه ر نیه، له به ره ئه وه ئیجتهاده که ی (بوخاری) له و شیوه ریزکردنه یدا ره ت ده که ی نه وه، له گه ل ئه وه دا که ریزو حورمه تیک ی زۆرمان بۆی هه یه و، دان به فه زل و چاکه و زانسته نایابه که شیدا ده نیین - خودا لیی رازی بی ت -.

(ئیمام ئیبنو حه جه ر) یش دوا ی ئهم ئیجتهاده ی (بخاری) که وتووه و بیرو پای وایه، گوایه (ذو القرنین) له گه ل (ئیراهیم) دا بووه، وه ک ده لی ت: (له راستیدا ئه و که سه ی، که خودا له قورئاندا به سه ر هاته که ی گیراوه ته وه، ئه و له پی ش ئه و سه رده مه دا ژیاوه).. پاشان بۆ به راسته ر دانان و یه کلا کردنه وه ی ئهم بیرو پایه ش وته ی چه ند که سیکی کردۆته به لگه، وه ک ئهم وتانه:-

- وته ی (عبیدی کوری عمیری تابعی) که گوتوویه تی: ((ذو القرنین) به پیاده هه جی کردووه و، ئیراهیمیش هه والی بیستوووه و پیی گه یشتوووه).

- وته ی (ابن عباس) که گوتوویه تی ((ذو القرنین) چووه ته (مسجد الحرام) وه ئیراهیمیش سلأوی لی کردووه و ته وقه شی له گه لدا کردووه).

- وته ی (عثمانی کوری ساج) که گوتوویه تی: ((ذو القرنین) داوا ی له (ئیراهیم) کردووه که نزا ی بۆ بکات، (ئیراهیم) یش پیی گوتوووه:- (چۆن نزا ت بۆ بکه م

له کاتیڤدا ئیوه بیره کهمتان تیڤ داوه؟ (ذو القرنین) یش له وهلامدا پیی گوتووه: (ئوه به فهرمانی خۆم نهبووه).

- وتهی (ابن هشام) که گوتوویهتی: - ((ئیراهیم) له مهسه لهیه کدا (ذو القرنین) ی کردووه به دادوهر، ئهویش حوکمی دادوه رانهی خۆی بۆ داوه^(۱).

جا کاتیڤ سهرنج له بهلگه کانی ئیمام (ابن حجر) دهدهین وا نایه نه بهرچاومان که یه کیکیان پابهندی سوود لی وه رگرتیمان بکات، بهلکو ئیمه ناچارین که هه موویان رهتکهینه وه و دانیان پێدا نه ئین، چونکه هیچ یه کیکیان نه براوه ته وه بۆ فهرمووده یه کی پیغه مبهری خودا ﷺ، ئیمه ش له چیرۆکی پیشینه کاندای ته نها پشت به فهرمووده ی راستو (صحیح) که براوه ته وه پال خودی پیغه مبهر ﷺ ده بهستین.

((به ره بهسته که ی (ذو القرنین) له فهرمووده راسته کان دا))

(ذو القرنین) له کاتی فهتھی ولاتانیدا به ره بهستیکی له ناوچه ی باکوور بنیات ناوه، وهك نایه ته کانش بهروونی ئاماژه یان بۆ کردووه، به ره بهسته که ش به ناوی (به ره بهستی (ذو القرنین)) وه ناسینراوه، چونکه ئه و خۆی بنیاتی ناوه، ههروه ها به به ره بهستی (یه ئجوج و مه ئجوج) یش ناو براوه، چونکه رینگری شالاوه کانیان بووه بۆ سه ر دانیش توانی ئه و ناوچه یه، ههروه ها به دیواره پته وه که ی (یه ئجوج و مه ئجوج) یش ناو براوه.

هه ر سه باره ت به به ره بهسته که ی (ذو القرنین) چه ندین به سه رهاتی له سه ر هاتووه که زۆربه یان له ده قه ئیسرا ئیلیه کان و ئه فسانه کانه وه وه رگیراون.

(۱) (فتح الباری/ ۶: ۳۸۲).

لێره شدا چهند فهرموده یه کی راست دهرباره ی ئه و بهر بهسته دێنینهوه..

۱- له گرنگترینی ئه و فهرمودانه و بهناوبانگترینیشیان ئه وهیه که له پله ی (متفق علیه) دایه (واته: بخاری و مسلم) له (زهری)یه وه و ئه ویش له (عروه ی کوری زبیر) و ئه ویش (له زهینه بی کچی جحش) وه (خودا لیبی رازی بیّت) گیراویانه ته وه که وا پیغه مبه ر ﷺ به روخساریکی ترسا وه وه چۆته لای (زهینه ب) ی هاوسه ری و، فهرموویه تی: - ((لا اله الا الله ويل للعرب من شرّ قد اقترب، فتح اليوم من ردم يأجوج و مأجوج مثل هذه، و حلق بأصبعة الابهام و التي تليها، فقالت زينب بنت جحش: يا رسول الله انهلك و فينا الصالحون؟ قال: نعم، إذا كثر الخبث))^(۱).. واته: - (پیغه مبه ر) رۆژیکیان له خه مباره یه کی زۆردا فهرمووی ((لا اله الا الله) وهیل و تیاچوون بۆ عه ره ب له ده ست شه رو خراپه یه که نزیك بۆته وه .. ئه مرۆ به قه د ئه مه نده (له و کاته دا ئاماژه ی بۆ په نجه گه وره و په نجی ته نیشتی (دۆشاومژه) کرد که (پیکه وه وه که وه انه یه که پیشانی دانو) فهرمووی هینده ی ئه مه له دیواره پته وه که ی (یه ئجوج و مه ئجوج) کرا وه ته وه) (زهینه بی کچی جه حش) یش لیبی پرسی: (ئهی پیغه مبه ری خوا ئایا ئیمه ی موسلمانان له و رۆژه دا هه موومان تیکرا له نیوده چین هه ر چهنده پیاوچا کانیسمان تیدا بیّت؟) فهرمووی: (به ئی هه موان تیا ده چن کاتیك خراپه و پیسی و چه په ئی له کرداره کاندای زۆر بوو بیّت).

۲- هه ر له مباره یه وه (بخاری و مسلم) له (ابو هریره) وه - خودای لیبی رازی بیّت - و ئه ویش له پیغه مبه ری خودا وه ﷺ گیراویتییه وه که فهرموویه تی: -

(۱) (بخاری - ۶۰ - کتاب الانبیاء (۷) باب يأجوج و مأجوج - حدیث رقم (۳۳۴۶)، ههروه ها بڕوانه (مسلم (۵۲) کتاب الفت و أشراط الساعة (۱۹) باب الفت و فتح ردم يأجوج و مأجوج - حدیث رقم (۲۸۸۰). ۴.

((فتح اليوم من ردم يأجوج ومأجوج مثل هذه، وعقد بيده تسعين))^(١)،
واته:- (ئەمڕۆ هێندەى ئەمە لە دیواری (یەئجوج و مەئجوج) کراوەتەووە
ئینجا پیغەمبەر ﷺ لەوکاتەدا ژماره (٩٠) یان (نۆ)ی بە دەستی گریدا که
به هێندەى ئەو هیمایه له دیواره که کون بووه.

٣- هەروەها (بخاري) له پیشه‌کی به‌ندی (چیرۆکی یەئجوج و مەئجوج) له به‌شى
(كتاب الانبياء) دا به پله‌ی راگیراو (تعلیق) فهرمووده‌یه‌کی هیناوه‌که‌وا
پیایۆیک به پیغەمبەری ﷺ گوتوو (رأيت السد مثل البرد المحر/من
به‌ربه‌سته‌که‌م له خه‌وفا وه‌ که‌وايه‌کی خه‌ت خه‌ت بینيوه (واته به‌درو
که‌له‌به‌روه‌ه بینيومه) پیغەمبەریش ﷺ پێی فهرمووه ((قد رأيتہ)^(٢)، واته
هەروایه و به‌راست بینيوته)..

((له واتا و نامازەکانی ئەم فهرموودانه))

١- له فهرمووده‌ی یه‌که‌مدا که (زهینه‌بی کچی جه‌ش) گیراوی‌تی‌ه‌وه ده‌لاله‌تی‌کی
جوان و نایابی له ده‌لاله‌ت و واتا و به‌لگه‌کانی پشت پێ‌به‌ستن (اسناد) تێدا‌یه‌،
وه‌ك زانا (نووی) له لی‌كدانه‌وه (شرح)یدا له‌سه‌ر فهرمووده‌کانی لای (مسلم)دا
گوتوو‌یه‌تی:- (له‌م پله‌ی (اسناد)ه‌ی فهرمووده‌که‌دا چوار ئافره‌تی هاوه‌ل (ارب‌ع
صحابیات) به‌شدارن، دوانیان له هاوسه‌رانی پیغەمبەرن و دوانیشیان له دوو
هاوسه‌ری (واته زړ‌کچی بوون و هه‌ندی‌کی له نه‌وه‌ی یه‌کت‌ریش بوون، ه‌یچ
فهرمووده‌یه‌کی ت‌ریش ئاوا نه‌زانراوه که چوار ئافره‌تی هاوه‌ل و له نه‌وه‌ی یه‌کت‌ر
بن و پێ‌که‌وه له گیرانه‌وه‌یدا کۆب‌ه‌نه‌وه و به‌شدار بن)^(٣)..

(١) البخاري، حديث (٣٣٤٧) ومسلم حديث (٢٨٨١).

(٢) البخاري، مقدمة باب (٧) قصة يأجوج ومأجوج.

(٣) مسلم بشرح النووي (١٧:٢).

هەردوو هاوسەرەکە ی پێغه مبه‌ری خوداش ﷺ: (زینی کچی جحش) و (أم حبیبە ی کچی ابوسفیان) بوون، هەردوو زړ کچه‌کەشی (واته‌ کچانی هەردوو هاوسەرەکەش) (حبیبە ی کچی أم حبیبە) و (زینی کچی أم سلمة) بوون. دوو کەشیش له شوینکە وتوان (تابعین) گیراویانه‌ ته‌وه‌ کە (عروە ی کوری زبیر) و (محمدی کوری شهاب الزه‌ری) بوون.

٢- ترسی پێغه‌ مبه‌ری خودا ﷺ له‌ (شه‌ړو خراپه‌ هاتووه‌کە)، کە به‌ روخساریکی ترساوه‌وه‌ چۆته‌ لای (زه‌ینه‌ب)، له‌ ریوایه‌ته‌کە ی (بخاری) و (مسلم) دا واهاتووه‌ کە پێغه‌ مبه‌ر ﷺ له‌ کاتی له‌خه‌و هه‌ستاندا به‌ترسه‌وه‌ بێدار بۆته‌وه‌. له‌ ریوایه‌تیکی سێ هه‌میشدا کە هه‌ر (بخاری و مسلم) گیراویانه‌ ته‌وه‌ واهاتووه‌، کە پێغه‌ مبه‌ر ﷺ رۆژیکیان به‌ترسه‌وه‌ له‌ مائی ده‌رچوووه‌ و روخساریشی سوور هه‌لگه‌راوه‌.

ده‌شیت له‌ کۆی هه‌ر سێ گیرانه‌وه‌ (ریوایه‌ته‌کان) بگه‌ینه‌ نه‌و ده‌ره‌نجامه‌ی که‌وا: -

١- بێگومان پێغه‌ مبه‌ری خودا ﷺ له‌ لای هاوسەرەکە ی خۆی (زه‌ینه‌بی کچی جەحش) - خودا لێی رازی بێت - نووستوووه‌ و له‌ کاتی نووستنه‌کە دا خه‌ونیکی بینیوه‌ کە ترساندووێه‌تی (دیاره‌ خه‌ونی پێغه‌ مبه‌رانیشت راست و واقعییه‌) بۆیه‌ به‌ترسه‌وه‌ له‌ خه‌ونه‌کە ی بێدار بۆته‌وه‌ و له‌ ژووره‌ی تییدا نووستوووه‌، چۆته‌ ده‌ره‌وه‌ و ده‌م و چاویشی سوور هه‌لگه‌راوه‌ و چۆته‌ لای (زه‌ینه‌بی) خێزانی و ئاسه‌واری ترس و بیم به‌ روخساریه‌وه‌ دیاربوووه‌، نه‌و قسه‌ و باسه‌ ی پێگه‌یانندوووه‌ کە له‌ فه‌رموووه‌کە دا هاتبوو.

٢- هۆکاری ترسانه‌کەشی نه‌وه‌یه‌ کە له‌ خه‌ونه‌کە یدا دیویه‌تی (یان خودا له‌ خه‌ونه‌کە دا پیشانی داوه‌) کە به‌ربه‌سته‌کە ی به‌رده‌م (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) کە له‌ به‌ریکی تی‌که‌وتوووه‌، دیتنی نه‌م به‌ربه‌سته‌ش له‌ خه‌ونی نووستندا بووه‌ نه‌ک له‌ دیتنی کاتی بێداریدا.

۳- خه‌ونه‌که‌ی پیغه‌مبەر ﷺ که دیوێه‌تی که له‌بهر کراوه‌ته به‌ربه‌سته‌که، به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ده‌ستیان به‌ رووخاندنی به‌ربه‌سته‌که کردووه و له‌ سه‌ره‌تاوه‌ش کاره‌که‌یان سه‌ری گرتووه، ئه‌مه‌ش سه‌رووشی ئه‌و واتایه ده‌گه‌یه‌نی‌ت که رووخاندن و کردنه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که و پیایدا تیپه‌رپوونی، له‌ پیش هاتنی قیامه‌تا ده‌بی‌ت، ئیدی مه‌رج نییه به‌ربه‌سته‌که به‌ریکی وه‌ک خۆی تا کاتی ده‌رچوونی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) له‌ پیش هاتنی قیامه‌تا، بمی‌نی‌ت.

۴- له‌ فه‌رمووده‌کاندا مانای دیار و ده‌رکه‌وتوو له‌ (کرانه‌وه‌ی دیواره‌ پته‌وه‌که‌ی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) کرانه‌وه‌ی ئه‌و به‌ربه‌سته‌یه که له‌ویدا دروست کراوه، مه‌به‌ست له‌و شه‌رو خراپه‌یه‌ی که نزیکیش بۆته‌وه، ده‌رچوونی هۆزی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ه‌ که له‌وێه ده‌رده‌چن و شالۆ دینه‌ن سه‌ر ولاتی موسلمانان.

هه‌ندی‌ک له‌ زانایان وای بۆ ده‌چن گوايه مه‌به‌ست له‌م فه‌رمووده‌یه روودانی فیتنه‌ و ئاژاوه‌یه‌و، کرانه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که‌ش له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا گوزارشتی‌که له‌ کرانه‌وه‌ی ده‌رگای فیتنه‌ و پشیوی له‌سه‌ر موسلمانان.. بۆ نمونه (ابن حجر) له‌م باره‌یه‌وه گوتوویه‌تی:- (پیغه‌مبەر بۆیه (عه‌ره‌ب)ی به‌تایبه‌تی وریا کردۆته‌وه، چونکه له‌و سه‌رده‌مه‌دا گه‌لی عه‌ره‌ب زۆربه‌یان موسلمان ببن، مه‌به‌ست له‌ شه‌رو خراپه‌که‌ش ئه‌و ئاژاوه‌یه بوو، که له‌دوای خۆی به‌هۆی کوژرانی (عثمان)ه‌وه روویداو تا له‌ ئاکام عه‌ره‌ب له‌ نیو نه‌ته‌وه‌کاندا وه‌ک ته‌شتی‌کی گه‌ره‌و پر له‌ خۆراکی به‌رده‌می بخۆانی لی‌هات) (۱).

۵- مانایه‌کی ئاماژه‌ بۆکراوی تری فه‌رمووده‌که ئه‌وه‌یه که سزای خودا له‌ دنیا‌دا سزایه‌کی گشتیه‌وه هه‌موو کۆمه‌ڵ ده‌گریته‌وه، سوننه‌ت و رێبازی خوداش وایه

که له کاتی بلاو بونهوهی بهدکاری و سه‌رپێچی و خراپه‌دا هه‌موو نه‌ته‌وه‌ی پێ له‌ناوبه‌ریت ته‌نانه‌ت گهر که‌سانی چاک و خواپه‌رستیشیان تێدا مابیت: (انهلك و فينا الصالحون)، واته وهك (زهینه‌ب) له پێغه‌مبه‌ری پرسویه: (ئایا ئێمه به‌سزای خودا له‌ناو ده‌چین ته‌نانه‌ت گهر پیاوچا‌کانیشمان تێدا مابیت)؟
له وه‌لامدا فه‌رموویه‌تی: (به‌لێ ئه‌گهر گه‌نده‌لێ و به‌دره‌فتاری زۆر بێت/ نعم اذا كثر الخبث).

(هه‌وائی ده‌رچوونی (یه‌نجوو) و (مه‌نجوو))

له‌ فه‌رمووده‌ راسته‌کان دا

فه‌رمووده‌ راسته‌کان به‌ هیچ زانیاریه‌کی ئه‌وتۆ ئاماژه‌یان بۆ په‌چه‌له‌ک و بنج و بناوانی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) و میژوویان و جیگه‌ و ولات و په‌نگ و روخساریان و تایبه‌تمه‌ندی و ورده‌کاریه‌کانی تری ژینیان، نه‌کردوه‌ هه‌روه‌ها دانی به‌ ده‌رچوونیان (له‌پێش ده‌رچوونی دوا‌یی) دانه‌ناوه‌ و نکو‌لێشی لێ نه‌کردون، به‌لکو له‌ ئاست هه‌موو ئه‌مانه‌دا بۆ ده‌نگن. به‌لام ئه‌م فه‌رمووده‌ راستانه (الاحادیث الصحیحة) ئاماژه‌ بۆ دوا‌یین ده‌رچوونیان له‌ ماوه‌یه‌کی که‌می پیشهاتنی قیامه‌تدا ده‌که‌ن..

ئه‌م ده‌رچوونه‌ش به‌ یه‌کیك له‌ نیشانه‌ گه‌وره‌کانی هاتنی قیامه‌ت داده‌نێن.
ده‌رچوونه‌که‌شیان له‌ دوا‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی (عیسا)یه - سلاوی خوا‌ی لێ بیت - که له‌ ئاسمان دێته‌ خواره‌وه‌ و کابرای جادووگهر له‌ مه‌وقیعی (باب الله)دا ده‌کوژیت. لێره‌شدا ئه‌و فه‌رمووده‌ جوان و نایاب و درێژه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ دینینه‌وه‌ که ده‌رباره‌ی جادووگه‌ره‌که‌ (الذجال) و ده‌رباره‌ی (عیسای کو‌ری مه‌ریه‌م) و، ده‌رباره‌ی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) ده‌دوێت.. (مسلم) له (صحیح)ه‌که‌یدا له (نواسی کو‌ری سمان)ه‌وه - خودا لێی رازی بیت - گێڕاویه‌تییه‌وه، که گوتویه‌تی:-

ذکر رسول الله ﷺ الدجال ذات غداة فخفض فيه ورفع حتى ظنناه في طائفة النخل، فلما رحنا اليه عرف ذلك فينا فقال: ما شأنكم؟ قلنا يا رسول الله ذكرت الدجال ذات غداة.

واته: - پیغه مبهری خوا ﷺ رۆژنکیان له کاتی چیشته نگاودا باسی کابرای جادووگهره که ی بۆ کردین، که له ئاخر زه ماندا پهیدا ده بیئت، به شیوه کیش باسی ده کرد، که دهنگی تیدا نزم بهرز ده کرده وه و چرپه چریشی تی ده خست، بۆیه وا گومانمان برد، که له نیوان ریزی دارخورماکاندا خۆی هه شار دابیئت، جا کاتیك بهم شیوهیه گویمان لێ گرتبوو و چوینه قوولایی فهرمووده کانیه وه، ههستی پی کردین، که هیئنده ئالووده ی باسه که ی بووین.. بۆیه لیمانی پرسى:

(ئوه چیتانه؟) گوتمان (ئهی پیغه مبهری خوا له کاتی چیشته نگاودا باسی جادووگهرمان به شیوهیه ک بۆ ده کهیت و دهنگی خۆتی تیدا بهرز و نزم ده کهیته وه، تا وای لێ هات و امان ده زانی، که هه ر ئیستا کابرای جادووگهر پهیدا بووه و، له نیو دار خورماکان دایه).. ئینجا پیغه مبهر ﷺ فهرمووی: - (من له غهیری جادووگهره که مهترسی تر له سه ر ئیوه شک ده بهم. خۆ ئه گهر کابرای جادووگهر له سه ر ده میکدا پهیدا بیئت، که من له نیوتاندا مابم ئه و من به بی ئیوه ش به رهنگاری ده به وه و دوژمنایه تی ده که م. خۆ ئه گهر له سه ر ده میکدا پهیدا بییئت و من له ناوتاندا نه مابم، ئه و هه ر که سه و به توانا و بهرگری خۆی به رهنگاری ده بییته وه، خوداش جینشینی پشت پی به ستراوی منه له هه ر حاله تی کدا بۆ ئیوه، که پاریزگاریتان لێ ده کات، ئه گهر ئیوه له سه ر باوه و عه قیده که تان مابنه وه.

کابرای جادووگهره که ش له هه ر ته تی لاویتی و گه نجی دایه و، چاوی به قوولدا چووه و له بهر چاوی من له (عبدالعزی ی کوری رقطن) ده چیئت، (واته له و پیاوه ی که هه موو هاوه لآن ده یانناسین)، جا هه ر که سیك له ئیوه له و زه مانه دا پیی گه یشت، با سه ر هه تاکانی سووره تی (کهف) ی له بهرامبهردا بخوینیئت. ههروه ها ئه م

پیاوه جادووگهره له کومه له هاورپییه کی جیابوتهوه که له ناوچهی شام و عیراقدا دهژیان، ئیدی به راست و چهپدا خراپه و تاوان و فسادى بلاوده کاتهوه.. دهه ی بندهکانى خودا ئیوهش لهو رۆژدها جیگیر و دامه زراو بن له سهر ئیمان و باوه رده که تان).. ئیمهش گوتمان (ئه ی پیغه مبهرى خودا ئایا جادووگهره که چهنده له سهر زهوى ده مینیتتهوه)؟ فهرمووى (چل رۆژ ده مینیتتهوه، به لām رۆژیک لهو چل رۆژه له ماوه ی سالیك دایه و، رۆژیکى تریشیان له ماوه ی مانگیك دایه و، رۆژیکى سى همیش له ماوه ی ههفتهیه ک دایه و، ئیدی پاشماوه ی رۆژهکانى تری که (۳۷) رۆژه وه ک ماوه ی رۆژهکانى ئیوه وایه، واته (ههر چل رۆژه که ی جادووگهره که له ماوه ی سالیك و مانگیك و ههفتهیه ک و سى و ههوت رۆژى ئیوه دا وایه).. ئیمهش گوتمان (ئه ی پیغه مبهرى خوا ﷺ ئایا ئه و رۆژه ی که له ماوه ی سالیکی ئیمه دایه به قه د ماوه ی رۆژیکى خومان نویژى تیدا بکه ی ن؟) فهرمووى (نه خیر، به لکو به قه د ماوه که ی ئه و زه مانه هه قى خۆ ی پى بدنه و نویژه کان له کاته راسته قینه کانى خویان دا بکه ن).. پاشان گوتمان (ئه ی پیغه مبهرى خودا خیرایى رۆیشتن و گهرانى جادووگهره که به نیو خه لکیدا چۆنه؟) له وه لāmدا فهرمووى: (خیراییکه ی رۆشتنى وه ک ئه و بارانه یه که (با) ی به دوا دادیت و به باوه ده باریت.. ئینجا به ناو خه لکه که دا ده گهریت و بانگه وازیان بۆ رپی خۆ ی ده کات.. خه لکه که ش باوه رپى پى دین و به دهم بانگه وازه که یه وه ده چن، ههروه ها کابرایى جادووگهر فرمان به ئاسمان ده کات و ئاسمانیش (پینگومان به خواستى خودا) باران ده بارینیت و، ئیدی ئاژه له کانیان هینده تیراو و تیر له وه ر ده خۆن که شیریکى هیجگار زۆریان ده بیست و، گوانه کانیشیان پرپر ده بیست و ته نیشت و ئه ملاولاکانى جه ستیه یان قه له و ده بیست.. پاشان کابرایى جادووگهر دیته لای کومه لیکى تر که ئیماندارن و به رپه رچى و ته کانى ده ده نه وه.. ئه ویش لییان زویر ده بیست و وه ک کومه له که ی تر له پیناویاندا فرمان به ئاسمان ناکات که بارانیان بۆ بهارینیت و به و شیوه یه ش مه رو مالاتیان تیراو قه له و و شیر ده ربین.. بۆیه ئه مه کومه له هه ژارو نه دار ده بن و هیچ شتیکی

وایان له مالۆ سامان به دهستهوه نامینیت.. پاشان کابرای جادووگهر به لای کهلاویه کدا تیپهر دهبیّت و پیی دهلیّت:-

گهغینه ههشاردراوه کانتهم بۆ دهکره.. گهغینه کانیش هینده زۆرن که وهک شانه کانی ههنگ دینه دهروهه. له دوایدا کابرای جادووگهر پیایۆکی گهغی ریک و پیک دینیت و شمشیریکی لی ده دات و دهیکات به دوو کهرتیهوه، وهک ئهوه وایه که نیشانیکی بهوردی پی کابیت.. پاشان بانگی دهکات و زیندوو دهبیتهوه و پرووی تی دهکات و به پرووی گهشی و شادییهوه پرووی تی دهکات و پی دهکەنیت.. جا کاتیك جادووگهره که ئاواو لهه حالته دایه، خودای مهزن (عیسای کورپی مهريهم) ده نیریتته خوارهوه، (عیسا)ش له خۆره لاتی شاری (دیمهشق) له لای مناره سپییه که (المنارة البيضاء) وهوه له نیوان ههردوو ساختمان ههوه داده بهزیتته خوارهوه و ههردوو قۆلشی خستۆته سهه باله کانی دوو مه لایکهت و کاتیك سههه ده له قینیت ئاوی لی دهکیت (که دیاره ده سنووی گرتوه) کاتیك سههه بهر زده کاتهوه وهک بهرده دره وشاوه مروارییه کان وایه ئیدی له و کاته دا بۆ ههچ کافرێک رهوانیه که هه ناسه ی تیامابیت و نه مریت، به لکو دهبیّت بهمرن و چاو لیکنین..

ئنجا (عیسا) به دوا ی جادووگهره که دا ده گهریت و له لای مهوقیعی (باب الله) ده بیینیت و دهیکوژیت، پاشان (عیسا) ی کورپی (مهريهم) ده گاته لای کۆمه لیک که ئیماندارن و خودا له جادووگهره که ی پاراستون و، دهست به دهم و چاویان دادینیت و هه والی پله و پایه کانی نیو به ههشتیان پی راده گهیه نیت.

جا کاتیك لهو حالته دان خودا سرووشی دهنگ و باسیکی تر به (عیسا) ده گهیه نیت کهوا:

(ئه ی عیسا) وا من چهند بهندهیه کی سهه که شم هیناوته ئاراوه و ههچ که سیك توانای جهنگ و کوشتاریانی نیه، جا تۆش بهنده برواداره کانم بۆ کیوی (طور) بهه و

له دهست ئهو بهنده درندانه پرزگاریان بکه). .. ئیدی خودا (یهئجوج و مهئجوج) دهئیریت و ئهوانیش له ههموو گۆشه و کهناریکهوه دێن و ریزه سههرهتایی یهکانیان بهسهر دهرياجهی (طبریه) دا دهوژن و ههرچی ئاوی دهرياجه کهیه ههمووی دهخۆنهوه و چۆر بری دهکهن، پاشان ریزهکانی تریان پایدا تێدهپهڕن و دهلێن: (له مهوپیش لیڕه دا ئاو ههبووه)، ئینجا (عیسا) و هاوهله ئیماندارهکانی له تهنگانهیه کدا دهبن که هیچ خۆراک و کههرسهیهکی ژیانیان پێ نیه، بۆیه تهنها سههرهگایهك بۆ کهسیکیان له سهدهزار دیناری ئهمپوژی کهسیکی ئیوه باشتره له لایان.. لهوکاته دا پیغه مبهری خودا (عیسا) و هاوهلهکانیشی له خودا دهپارینهوه که دهروویهکی رهحمهتیان لێ بکاتهوه و بهسهر ئهو دوژمنه زۆرو درندانه دا سهریان خات. نزاکهیان گیرادهکات و چهندهها تیر دهگهیهنیتته سههرکیش و درندانه (واته یهئجوج و مهئجوج) تاوایان لێ دیت ههموویان دهمرن و بهیهك جار وهك مردنیهك تاکه کهس دهمرن.

پاشان پیغه مبهری خودا واته: (عیسا) و هاوهلهکانی له چپای (طور) دادهبهزنه خوارهوه و دینهوه سههره زوی جاران. بهلام دهبینن ئهوا سههره زویش یهکپارچه پهر بووه له لاشهی ئهوان و له ههر تاکه بستیکی سههره زوویه کهشهوه بۆ گهن و بۆنی جهسته مردارهوه بووهکانیان دیت و ئهو ههموو بۆگهنه بلاوبۆتهوه، بۆیه پیغه مبهری خودا (عیسا) و هاوهلهکانی داوا له خودا دهکهن و لێی دهپارینهوه که ئهو حالته نا سازهیان بۆ بگۆریت.. خوداش داواکهیان پهسند دهکات و بۆ ئهم مهبهسته جوژه بالندهیهکی درێژ دهئیریت که له (ملی پیشهوهی کهشتی دهچن) و ئهم بالندانه یه که یهکه ههموو لاشه مردارهبووهکانی (یهئجوج و مهئجوج) ههلهگرن و له شوینی کدا بهخواستی خودا فریایان دهدهن که چیدی خهڵکی وهپس نهکات.

پاشان دواى ئەمە خوداى پەرورەدگار بارانىكى وههايان بۆ دەبارىنیت، كه هەموو شارو گوندو خىوۀەگايەك دەگریتەوهو زهوى دەشواتهوهو پاك و تەمیزو نزیكى دەكاتەوه.

ئىنجا فەرمان به زهوى دەكریت، كه: (بەروربومت دەرکهو خىرو بەرەكەتەكانت بگەرپنەرەوه) تاواى لى دیت بەروربومو بەرەكەتەكانى هیندە دەبیت، كه كۆمەلە كەسك هەموویان لەیەك هەنار دەخۆن و ئەو تاكه هەنارە بەشیان دەكات، هەرەها له ژیر سیبەرى هەنارەكاندا دەحەسینەوه.. پاشان خىرو بەرەكەت دەكەویتەوه نیو باو بارانەوهو واى لى دیت، كه تەنها بەچكه حوشتريك بەهوى باو بارانو ئاوو هەواوه بەشى چەند تیرەیهك له خەلكى بكاتو، گویرهكەى مانگایەكیش بەشى تیرەیهك له خەلكى و، بەرخى مەریكیش بەشى هۆزیک له خەلكى بكات.

جا له كاتیکدا ئەو ئیماندارانە لەو بارودۆخە خوښەدان، خودا بایەكى خوښ دەنیریت و ژیر بالی هەموویان دەگریتەوهو گیانى گشت باوهردارو موسلمانیک دەكیشیت. ئیدی تەنها خەلكى خراپ و بەدكار لەسەر زهوى دەمپننەوه كه سەرگەرمى هەراوهوریاو بەزم و رەزمى نیو خویان دەبنو، لەم حالەتەشدا قیامەت بەدى دیت^(۱).

هەرەها (مسلم) له شیوه گێرانهوهیهكى تردا، پرگهیهكى تری بۆ ئەم فەرموودهیه بەم جوړه لای خوارهوه، زیاد کردووه:-

((ثم يسيرون (يعني يأجوج ومأجوج) حتى ينتهوا الى جبل (الخمير) وهو جبل بيت المقدس، فيقولون لقد قتلنا من في الأرض، هلم فلنقتل من في السماء، فيرمون بنشابهم الى السماء، فيرد الله عليهم نشابهم مخضوبة دما)).. واتە:-

(۱) (مسلم) ئەم فەرموودهیه له ژماره (۵۲)ى بهشى (كتاب الفتن و اشراط الساعة) (۲۰) (باب ذكر الدجال) — حديث — ۲۱۳۷-، گێژاوهتهوه.

(پاشان ئەوان واتە (یەنجووچ و مەنجووچ) هەر دەرۆن تا دەگەنە چیاى (خەمور) له (بیت المقدس) و دەلێن: (ئەوا هەموو خەڵکی سەر زەویمان کوشت، دەبا بچین ئەوانە بکوژین که له ئاسمان دان.. بۆیە تیرەکانیان دەگرە ئاسمان، و ئەو کاتە خوداش تیرەکانیان بۆ خویناوی دەکات و بۆیان هەڵدەداتەوه تاکو دلێان بهوه خوێش بیت گوايه خەڵکی ئاسمانیشیان کوشتوه)..

بێگومان گەلی (یەنجووچ و مەنجووچ) زۆرترین ژمارەى نەتەوهکانى تر پێك دەهێنن، هەر ئەوانیش زۆرترین کافرانی دۆزەخن و بهو ژمارە هەرە زۆرهى خوێیان ژمارەى کافرانی نێو دۆزەخ له قیامەتدا زۆر دەکەن. لەم بارهیهوه (بخاری) له (ابو سعیدی خدرییهوه - خودای لێی رازی بیت - و ئەویش له پیغه مبهروهوه ﷺ گێڕاوتیهوه که فەرموویهتى:-

((يقول الله تعالى: يا آدم، فيقول: لبيك و سعديك و الخير في يدك، فيقول: أخرج بعث النار، قال وما بعث النار؟ قال: من كل الف، تسعمائة وتسعة وتسعون، فعندئذ يшиб الصغیر، وتضع كل ذات حمل حملها، وترى الناس سكارى وما هم بسكارى، ولكن عذاب الله شديد، قالوا يارسوا الله وأینا ذلك الواحد. قال: أبشروا فإن منكم رجلاً، ومن یأجوج ومأجوج ألف. ثم قال، والذي نفسي بيده إني أرجوا أن تكونوا ربع أهل الجنة. فكبرنا. فقال: أرجوا أن تكونوا ثلث أهل الجنة. فكبرنا. فقال: أرجوا أن تكونوا نصف أهل الجنة. فكبرنا. فقال: ما أنتم في الناس إلا كالشعرة السوداء في جلد ثور أبيض أو كشعرة بيضاء في جلد ثور أسود))^(١)...

واتە:- (خودا به ئادەم دەفەرمویت (ئەى ئادەم) ئەویش دەلێت: (بەلێ خودایە گوێرايەل و ئامادەى هەموو فەرمانیکتەم هەموو خێرو چاکەیهک هەر لەدەست خۆت دایە).. خودا پێی دەفەرمویت:-

(١) البخاري (٦٠) كتاب الانبياء (٧) باب (يأجوج و مأجوج)، حديث رقم (٣٣٤٨).

(ئەى ئادەم كەسانى ئەهلى دۆزەخ بىنە دەرەو) ئادەم دەلىت: (ئەهلى دۆزەخ كىن؟)

خودا له وهلامدا دەرەمویت: (له هەر هەزار كەس، نۆ سەدو نەوهدو نۆ كەس له دۆزەخ دان).. ئىدى لەو پۆژەدا منداڵ پیر دەبیّت و هەموو كەسیك و گیانەوهریكى دوو گیانیشت ئەوێ له سکی دایە دەنیّت.. هەر وەها دەبینیّت خەلكى هەموویان سەر خۆشن، له كاتیكدا سەر خۆشى راستە قینەى مەى و شەراپیش نین، بەلام بێگومان سزای خودا زۆر توندوتیژە). گوتیان: (ئەى پیغەمبەرى خودا ئەو تەنیا كەسەى، كه له هەر هەزار كەسیك دەمینیّتەو و له دۆزەخدا نیه كامانەو له چ نەتەوێه كە؟) پیغەمبەر ﷺ له وهلامدا فەرمووی: -

(مژدەتان لى بیّت تەنها كەسیك له ئیو و هەزار كەس له (یەنجووج و مەنجووج) له دۆزەخ دان. (پاشان پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: (دەسا بەو خودایەى، كه گیانی منى بە دەستە من تەكاكەرم، كه ئیو و موسلمان چارەكێكى خەلكى بەهەشت بن). ئیمەش تەكبیر (الله اكبر) مان ووت و خودامان بە گەورە گرت. پاشان پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: (هیوادارم ئیو سىیه كى خەلكى نیو بەهەشت پێكبینن). ئیمەش بەدوایدا (الله اكبر) مان ووتەو و، خودامان بە گەورە گرت.. له دوایدا پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: -

(ئیو ژمارەتان له دۆزەخدا هیندە كەمە، كه له نیو خەلكى دۆزەخییەكاندا، وەك تالە موویە كى رەشى نیو پیستی گایە كى سپین، یاخود وەك تالە موویە كى سپی نیو پیستی گایە كى رەشن).

(ذوالقرنین) کۆیه؟

زانایانی تهفسیر و میژوونوسان به درێژی له کهسیتی (شخصیه) (ذوالقرنین) یان کۆلیوه تهوه و ههولیان داوه دهسێشانی بکهو و ئهو کات و شوێنهش دیاری بکهو که تییدا ژیاوه، ئهو کارانهشی پوونکه نهوه که به ئه نجامی داوون... زانایان لهم پروهوه ناتهبایی یهکی زۆرو دیاریان له بیروپادا له نیوان دا ههیهو، وته و بیروپاکانیان لیک جوداو دژ بهیهک بوون و، بهلگه کانیشیان پێچهوانه ی یه کدیه.. لهو کارهشیاندا زۆرجار پشتیان به دهقه ئیسرائیلییه کان و درۆ و ده له سه و ئه فسانه کانیان و ریوایه ته برپا پێ نه کراوه کان و به سه رهاته نه سه لمینراوه کان، به ستوه. خاوه نانی به سه رهات و ئه فسانه چیه کان جله ویان بۆ خه یالیان به ره لا کردوه که له فهزای خه و خه یالدا بگه ییت و وینه یه کی ئه فسانه یی خه یالیی سه یرو سه مه ره یان بۆ (ذوالقرنین) کیشاوه، چه نده ها کاروبار و جهنگ و فه تهی ولاتان و داستانی تریان به خه یال بۆ داناهه.

نایا که سییتییه که ی به وردی دیاری ده کریت؟

گهر ئهم پرسیاره بجهینه پروو که: نایا ده شیته به وردی که سییتی (ذوالقرنین) دیاری بکریت؟ ئه وای بنگومان وه لامه کهشی به (نه خیر) ده بیته.. چونکه بۆ که سییک که رێز له زانسته و بیروپایی خۆی بگریت، ناشیته که وای که سییتی (شخصیه) (ذوالقرنین) دیاری بکات، یان ئهو سی گه شته ی که له قورئاندا ناماژدیان بۆ کراوه ی، دیاری بکات، یاخود شوینی ئهو به ره به سته ی که له زه وای بنیاتی ناوه.. بۆیه ئه مه ش ناشیته، چونکه سه رچاوه هه ره راست و دروسته متمانه پیکراوه کان (واته قورئان و سوننه ت) لهم ورده کاریبانه بی دهنگ بوون و به درێژی باسی ئهم لایه نانه یان نه کردوه. جا له بهر ئه وای لیبی بی دهنگ بوون، ئه وای هیه بکه یه کی هه ره راست و متمانه پیکراویشیان له سه ر نه.

له بهرئهوه وتهی زانیان لهم ڕووهوه، تهنها له دهرووی بۆچوون دایه، نهك له دهرووی وردیینی و لی دلتیا بوونهوه.. بۆ نمونه زانیهك هاتوهوه ههندیك زانیاری لهوه پیشی لهسه (ذوالقرنین) خویندۆتهوهوه سهرنجی لهو بهلگانه داوه، كه خاوهنهکانیان بهپای خۆی خستوونیه ڕوو، ئینجا چاوی پێداخشانوون و لیی کۆلیونهتهوه، پاشان لهگهڵ ئهو بهلگانهی كهسانی تردا بهراوردی کردوون و، ئیدی لهوانهیه لهمهوه ئهجمیکی دههیناییت و، لهو ئهجمههه و تهیهك له وتهکانی زانیانی تری بهراستتر داناییت و، چهند بهلگهیهکیشی لهنیۆ بهلگهکاندا پهسند کردییت..

بهلام بۆچوون و بهراستتر دانانی بهلگه و تهکانی زانیانی، تهنها له دهوری گومان بردن و ئهگهر دانان و یهكلاکارییهوهیه، نهك له دهوری وردکردنهوه و جهخت لهسهکردن و لی دلتیابوون و متمانه پێ کردنهوه ییت..

-رای (سید قطب) لهم بارهیهوه-

کاملترین و باشتترین بیروپا بۆ دهستنیشانکردنی کهسیتی (ذوالقرنین) و کارهکانی بیروپایی پیشهوا (سید قطب) ه - رهحهتی خودای لی ییت - لهم بارهیهوه گوتویهتی:- (دهق (نص)ی قورئان هیچ شتیکی لهسه کهسیتی (ذوالقرنین) دیاری نهکردوه، ئهمهش شیوازیکی ڕیک خراوی قورئانه له چیرۆکهکاندا، چونکه تۆماری میژوویی بهمه بهست نهگیراوه، بهلکو ئهوهی جیی مه بهسته، پهندی سوود لی بینراوه له چیرۆکهکهدا)، دیاره پهندو عیبرهتیش بهی پێویست بوون به دهسنيشان کردنی کات و شوین، له زۆرجاردا بهدی دههینریت. میژووی تۆمارکراویش پادشایهکی ناساندوه که ناوی (ئهسکهندهری-ذوالقرنین-) بووه، بهلام به بهلگه سەلمیئراوهوه ئه (ذوالقرنین) ه نیه، که له قورئاندا ناوی هاتوه، چونکه (ئهسکهندهری ئهگریکی) بتههرست بووهوه، ئهم پیاوهرش که خودا له قورئاندا ناوی هیناوه باوهپی

به خدا هه‌بووه، لهم باره‌یه‌وه (ابو الريحان البيروني المنجم) له کتییی (الاثار الباقية عن القرون الخالية) دا گوتویه‌تی:-

(ئهو (ذوالقرنین)‌ه‌ی که له قورئاندا ناوبراوه له هۆزی (حیمیه‌ر) بووه، ئه‌مه‌ش به‌به‌لگه‌ی پسته‌کانی ناوه‌که‌ی، چونکه له‌پیش ناوه‌کانی (حیمیه‌ر‌که‌نه‌وه) نازناوی (ذو) هه‌بووه یان (ذی) وه‌ک (ذی نواس) و (ذی یزن)، ناویشی (ابوبکری کوری ئه‌فه‌ریقش) بووه و به‌سو‌پا و له‌شکه‌ر‌که‌نیه‌وه به‌ره‌و که‌ناری (ده‌ریای سپی ی ناوه‌راست) رۆشتوووه و به‌ولاتانی (تونس) و (مه‌راکش) و ولاتانی تردا تیپه‌ریوه و شاریکی به‌ناوی (ئه‌فریقیه) دروست کردوووه، ئیدی هه‌موو کیشوهر (قاره‌ی ئه‌فریقا به‌م ناوه‌وه ناو‌نراوه، خۆیشی بۆیه به (ذوالقرنین) ناو براوه، چونکه به‌هه‌ردوو مه‌وقیعی رۆژ (واته به‌رۆژه‌لآت و رۆژئاوا)‌ی زه‌وی گه‌یشتوووه). له‌وانه‌یه ئه‌م وته‌یه‌ی (ابوالريحان البيروني) راست بێت، به‌لام ئیمه هۆ و ئامرازه‌کانی ساغکردنه‌وه و سه‌لماندنی ئه‌م وته‌یه‌مان نیه، چونکه ناتوانین له‌و هینده میژوووه تۆمارکراوه‌ی ده‌رباره‌ی (ذوالقرنین) ه‌وه که له قورئاندا به‌شیکی که‌م له ژياننامه‌که‌ی گیراوه‌ته‌وه، بۆ ئه‌و ئامرازانه بگه‌ڕێن، ئه‌مه‌ش وه‌ک چه‌ندین چیرۆکی تری نیو قورئان که به‌شیکی که‌م و سنو‌ردار له باره‌ی ژیان و به‌سه‌ره‌اتیان گیراوه‌ته‌وه، وه‌ک چیرۆکه‌کانی گه‌لانی (نوح و هود و صالح) و ئه‌وانی تر. میژووش تازه هاتۆته ئاراوه و به‌به‌راورد له‌گه‌ڵ ته‌مه‌نی مرۆفایه‌تی‌دا دیارده‌یه‌کی نو‌ییه.. بێگومان پیش ئه‌م میژوووه نووسراو و تۆمارکراوه‌ش چه‌نده‌ها رووداوی تر هه‌بوون و هه‌یچ شتیکیان له‌باره‌وه نه‌زانراوه، ئیدی میژوو ئه‌وه‌نیه که پرسیار و داوی هه‌موو زانیاری یه‌کی لی‌ بکری‌ت. خۆ ئه‌گه‌ر کتیییکی ئاسمانی وه‌ک (ته‌ورات) له (شیواندن و ده‌سکاری و بۆ‌یادکردن) بپاری‌زرایه، ئه‌وا ده‌بووه سه‌رچاوه‌یه‌کی وا که له هه‌ندیک له‌و رووداوانه پشتی پێ به‌سه‌ترایه.. به‌لام (ته‌ورات) پرکرا له‌و چیرۆکه ئه‌فسانه‌ییانه‌ی که هه‌یچ گومانیک له (ئه‌فسانه‌یی بوونیان) نا‌کری‌ت، هه‌روه‌ها پرکرا له‌و رپویه‌تانه‌ی که

هیچ گومانێکیان له سهر نیه له وهدا که زیادهن و زیاد کراون بۆ سهر دهقه بنهڕهتیه به سرووش نێردراوه که ی خودا، بۆیه (تهورات) وهك سهرچاوهیهکی راست و متمانه پێ کراو نه مایه وه به هۆی ئهو چیرۆکه میژوو یانیهی که به نارهواو به شیوهیهکی ناپاست و ئهفسانه کاری تێی خزان.

که وابوو هیچ کتییکی راست نه مایه وه تهنها (قورئان) نه ییت که بێگومان خودا له هه موو دهسکاری کردن و ئال و گوڕتیدا کردنیکی به شهربی پاراستویتی و، که تاکه سهرچاوهیه بۆ ئهو چیرۆکه میژوو یانیهی تێیدا هاتوون.. شتیکی حاشا هه لئه گرو به لگه نه ویستیشه که ناشیت حوکی قورئانی پیروژ به میژوو بدهین، ئه مهش له بهر دوو هۆی رۆشن:-

یه کهم: بێگومان میژوو دیاردهیهکی تازهیه و چه ندين پروودای له کیس چوه که له میژووی مروڤایه تیدا زۆرو بئ شومارن و هیچ شتیکی له باره وه نه زانیوه، قورئانیش هه ندیک له و پرووداوانه ی گیراوه ته وه که میژوو هیچ زانیارییهکی له باره یانیه وه نیه.

دووه م: جا میژوو، ته نانهت گهر ئاگاداری هه ندیک له و پرووداوانه ش بیّت، به لام کاریکه له کاره پر که م و کووپییه کانی مروڤو وهك هه رکاریکی تری (مرویی) هه لئه و که م ته ر خه می و دهسکاری تێده که ویت.

ئیمهش له م سه رده مه مان که (هۆیه کانی په یوه ندی و ئامرازه کانی پشکنین مه یسه ر بوون) ده بینین که هه وائیک یان پرووداویك به چه ند پرویه کدا لیک ده دریته وه و ده بینریت و، له چه ندين گۆشه نیگای هه مه جوړیشه وه بۆ ده پروانریت و به چه ند شیوهیه کی لیک جودا و دژبه یه که ته فسیر ده کریت.. ئیدی له م هه موو پروودا و بیرو را و لیکدانه وه که له که بوانه ش میژوو دروست ده کریت و، وێرایی ئه وهش که دوایدا هه روته یه که بۆ ساغکردنه وه و وردکردنه وه گو ترا بیت. بۆیه گهر ته نها به وتهش پرسیا رو داوای پروون کردنه وه له میژوو بکریت ده رباره ی ئه وه ی که قورئان

له چیرۆكه كاندا هیناوتیتی، ئەوه بیگومان پێچهوانەی بنهما زانستی و بریار
لهسەرداروو دان پێ دانراوه کانی مڕۆفایه تیشه پێش ئەوهی ئەو بیروباوه پهبیت، که
قورئانی به (وتهی پرپاردەرو جیاکەرەوه داناوه) واتە بەتاکه سەرچاوهی
یه کلاکەرەوه و جیگیرى مەسەله کان داناوه.. جا بۆیه هەر وتهیهك بۆ (پرسیار له
میژوو و پشت بهستن به میژوو) له کهسیکه وه نادرکیتریت که باوهری به قورئان
هەبیت، تەنانەت له کهسیکیشه وه نیه، که باوهری به ئامرازه کانی توێژینه وه
هەبیت، بەلکو ئەوه ورینه کردن و لههۆش خۆ چوونه^(۱).

ناسراوترين و ته دهر باره‌ی ده‌نیشان‌کردنی که سیتی (ذوالقرنین)

له‌نیۆ وته‌ی زانایاندا ناسراوترینی هه‌موویان ده‌رباره‌ی ده‌سێشانکردنی که‌سی‌تی (شخصیه‌)ی (ذوالقرنین) چوار ووته‌ هه‌یه‌، که‌ گوتراوه (گوایه‌ هاوچه‌رخ‌ی ئیبراهیم) بووه‌، یان (گوایه‌ ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی بووه‌)، یان (گوایه‌ له‌ هۆزی حیمیه‌ر بووه‌) یاخود به‌پایی راست‌ترینیان (کۆرشی فارس) بووه‌، که‌ ئه‌مه‌ وته‌ی (مولانا ابوالکلام ازاد)ه‌..

۱- و تهی یه کم (گوايه هاوچه رخی ئیبراهیم) بووه - سلاوی خودای لئی بیت - :-

له وتەى يەكەمدا ناوى ديارى نەكراوە، بەلام ئەو سەردەمە ديارى كراوە كە
تيايدا ژياوە كە گوايە هاوچەرخى (ئىبراھىم) بووە گوايە لە (فەلەستين) پيى
گەيشتووە، ھەر ھەلەمالى خوداش (بيت الله الحرام) لە - مەككە - دا بەديدارى
گەيشتووە، لەو زانايانەى كە ئەم وتەيە بەراستتر دەزانن، ماموستا (محمد خير
رمضان يوسف) ھ كە لە كتيبەكەى خۆى: (ذوالقرنين القائد الفاتح والحاكم الصالح) دا
ئاماژەى بە داو، ھەر بۆيەش لەو كتيبەدا گوتوويەتى:-

(١) (في ظلال القرآن، ٤/ : ٢٢٨٩-٢٢٩٠).

(ئەمە پیاویکی تره و له سهردهمه کانی رابردوو دا و له پێش (توبه ع) و (ئەسکه ندره) و (کۆرش) یشدا پیاوه، بێگومان ئەو له سهردهمی پێغه مبهری خودا (ئێبراهیم خلیل) دا - سلاوی خوی لێی بێت - بووه، وهك میژوونوسه دهسپاک و متمانه پێکراوه کانیش دیارییان کردوو وه به راستیان داناوه^(۱).

جا ئەگەر ئێمهش ئەم به راستر داناوهی وته که ی (محمد خیر یوسف) لێکدهینه وه ئەوا فەرموودهیه کی راست (صحیح) به دی ناکهین که وای دیاریی بکات گوايه له سهردهمی (ئێبراهیم) دا بووه. سهبارهت به (میژوونوسه متمانه پێکراوه کان) ییش، که ناوبراو پشتی به بیروپرایان به ستووه گوايه ئەوان ئەم بۆ چوونه به راست داده نین که وای له سهردهمی (ئێبراهیم) دا ژیا بێت، ئەوا ئێمه له راستیدا بهو میژوونوسه متمانه پێکراوانه یان دانانیین ته نانهت گهر به پێوهری (محمد خیر یوسف) خۆیشی وابیت، چونکه ئەو میژوو نووسانه به لگهیه کی راست و دروستی وه هیان نه خستۆته روو، که له فەرموودهیه کی راست (صحیح) وه له سه ر وته و بۆچوونیان سه رچاوه ی گرتبیت. ئەو میژوونوسه متمانه پێکراوانهش، که پشتی به وته کانیان به ستووه:

(ابو حیان مفسر) خاوهنی کتیبی (البحر المحیط) و (قرطبی مفسر) خاوهنی کتیبی (الجامع لأحكام القرآن) و، (شیخی ایجی) ی خاوهنی تهفسیری (جامع البیان) و (زه مه خشه ری) ی خاوهنی تهفسیری (الکشاف) و (نفسی) ی خاوهنی تهفسیری (مدارک التنزیل) و (سلیمان الجمل) و (احمد الصاوی)، که په راویزه کانیان له تهفسیری (جلالین) دا نووسیوه، (ئالووسی) ی خاوهنی (روح المعانی).. وهك زانراویشه هه موو ئەمانه زانای بواری تهفسیرن نهك میژوونوس، بۆیه ووته ی ئەمان له سه ر میژوو و به سه رهاته میژوویی یه کان ئاتاجی به ساغکردنه وه و سه لماندن و یه کلاکردنه وه و راستپێکانه.

ئەو میژوونوسه متمانه پێکراوانه تریش، که پشتی پێ به ستوون و، که له راستیدا به میژوونوس ناسراون (ازرقی) و (ابن ایاس) ی خاوهنی میژووی (بدائع

(۱) (ذوالقرنین القائد الفاتح و الحاكم الصالح) ص (۲۴۸).

الزهور في وقائع الدهور) و (على دوك)ى خاوهنى (محاضرة الاوائل)ن، بهلام ئايا ئەم سى كەسەش له مێژوونووسه متمانه پێکراوه کان؟! چەندە هیواداریش بووم، کە خۆزگە مامۆستا (محمد خير رمضان يوسف) چەند بەلگەیهکی زانستیانهی راست و دروستی لەسەر بیروپراکەى بهینایەتەوه، ئەم بەلگەیهش تەنها لە قورئانی پیرۆزو فرمودە راستەکانەوه دەردهیئێرێن، بەلام پشت بەستنی بەوتەى چەند مێژوونووس و تەفسیر نووسیك هیچ بەلگەیهکی لە سەرچاوه برۆپێکراوه کانەوه لەسەر نییه، ئەمەش لە توێژینهوهی زانستیانه و مەنەهه جیانهی راست و دروستدا پەسند ناکرێت.

لەبەرئەوه ئێمە ناچارین دان بهو وتەیهی (محمد خير يوسف)دا نهێنێن، کە ئەو رایەى لەسەر (ژیانی (ذو القرنين) له سەردهمی (ئێبراهیم)دا - سلاوی خواى لى بیت) بەراستەر داناوه هەروەك ناچاریشین هەموو ئەو وتانەى نێو کتێبه ناوبراوه کانی مێژوو و تەفسیره کانیش پشتگۆی خەین، کە گوتوویانە گوايه (ذوالقرنین) له (فەلهستین) یان له (حیجاز) به (ئێبراهیم) گەیشتووه، لەبەر ئەوهی لهیهك فرمودەى راست (صحیح)دا باسی لى نهکراوه تاكو مەژۆف پشتی پى ببهستیت و لى دلتیابیت... - خوداش هەر خۆی زانیه - (والله اعلم)..

٢- گوايه (ئەسکەندەرى مەكدۆنى) بووه:-

ووتەى دووهم لەمەر ئەوهی، کە گوايه (ذوالقرنین)، (ئەسکەندەرى مەكدۆنى) بووهو ئەو کابرایه، کە له (مەكدۆنیا) سالى (٥٦٦ پيش زاین) لهدايك بوویست و باوکیشی (فیلیپ)ی پادشای مەكدۆنیا بووهو، گوايه (ئەسکەندەر)ی کورێ، لەلای فەیلەسووفی ناودارى یۆنانی (ئەرەستۆ) ئیمانی هیئاوهو، (ئەرەستۆ)ش لەسەر لۆژیک (منطق)ی فەلسەفەى یۆنانی پەرۆردەى کردووه، ئینجا باوکى مردوووهو ئەویش لهوکاتەدا له تەمەنى بیست سالییدا بووهو، لەدوای باوکى پادشایهتیی له سالى (٣٣٦ پ.ز)دا گرتۆته دەست و دواى دوو سال بهره و جهنگى فارسەکان کهوتۆته رى و لهو جهنگەدا سەرکهوتوووهو بهسەر پادشای فارس (دارا)دا له سالى

(٣٣٣. پ. ز) دا زالّ بووه، ئینجا فهتقی ولّاتی (شام) و (عیراق) ی تهواو کردووه، پاشان بهره و فهتقی ولّاتی هیندستانیش رۆشتووه. ئیدی له نزیکه‌ی ده‌سالّ دا زۆربه‌ی ولّاته ناسراوه‌کانی ئهو سهرده‌مه‌ی فهتخ کردووه، دواتر گه‌راوه‌ته‌وه بۆ (یۆنان) و له‌رێگادا به‌شاری (بابل) ی (عیراق) دا تیپه‌ریوه تاكو نه‌ختیک بجه‌ویته‌وه، به‌لام له‌ویدا تووشی نه‌خۆشیه‌کی توندو کاریگهر بووه و بۆ ماوه‌ی یازده رۆژ له‌رزوتای قورسی گرتووه، ههر له‌وی له‌ سالی (٣٢٣. ز) دا مردووه، ته‌مه‌نیشی که‌متر له‌ سی و سیّ سالّ بووه^(١).

بۆیه‌ش نازناوی (ذوالقرنین) ی پیدراوه چونکه ده‌وله‌تی فارسه‌کانی فهتخ کردووه، وه‌ك ئهو و ابووه که هه‌ردوو کیشه‌ری ئهو زه‌مانه‌ی (یۆنانی) و (فارسی) ی پیکه‌وه به‌ستبیته‌وه که بیگومان دوو ده‌وله‌تی گه‌وره‌ی ئهو سهرده‌مه‌ بوون.

جا ئه‌وانه‌ی که رایان وایه گوايه ئهو (ذوالقرنین) ه‌ی له قورئاندا ناوی هاتووه (ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی) یه، چهند که‌سیك له‌ جه‌هورو کۆمه‌لّی زانیانی ته‌فسیرو میثوونووسه‌کانن، وه‌ك: (مسعودی) و (مقریزی) و (ثعلبی) و (إدریسی) و (رازی) و (أبوحيان) و (نسفی) و (ابو مسعود) و (ألوسی) و (قاسمی) و (محمد فرید وجدی)^(٢) .. ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رایی شکۆمه‌ندی و زانستی خاوه‌نانی، (بیروپایه‌کی ناراسته)، چونکه وه‌ك زانیانی فه‌رمووده له‌سه‌ری کۆك و هاوپان (ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی) کابرایه‌کی بێ‌ئیمان و کافر بووه و شه‌ریکی بۆ خودا داناوه و له‌و بته‌پرستانه‌ بووه، که خواوه‌نده‌کانی یۆنانیان په‌رستووه، هه‌روه‌ها له‌ گونا‌هه گه‌وره‌کانی وه‌ك به‌د‌ر‌ه‌فتاری و ئاره‌زووپه‌رستی و مه‌ی خواردنه‌وه‌ی ئه‌نجام داوه و زیاده‌ر‌ه‌ویشی تیدا کردون، ته‌نانه‌ت دوا‌ی شه‌ویك مردووه، که به (مه‌ی خواردنه‌وه‌و سه‌رخۆشی و به‌ ئازاردانی سه‌رخۆشانه‌ی که‌سانی تهره‌وه) به‌سه‌ر بردووه .. به‌لام بیگومان (ذوالقرنین) وه‌ك

(١) کتیبی (ذوالقرنین.. ی (محمد خیر)، ص (٩١-٩٥) (به‌کورتی) ..

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه، ل- (٨٤-٩٠).

قورئانیش پیتی ناساندووين، پیاویکی (ئیماندارو دادپهروهرو چاکه خواز بووه)^(١).

٣ - گوايه له هۆزی (حیمیه) بووه:-

وتهی سئیه م ئهوهیه گوايه (ذوالقرنین) پادشایه کی عه ره ب بووه له پادشاکانی (حیمیه) و ناوه قورسه کهشی (ذي مرثد بن الحارث بن الرایش) بووه، گوتراویشه ئه و پادشای حیمیه (ابوبکر یاخود ابوبکری عمیر بن افریقش الحمیری) بووه و ماوهی پادشایه تی یه کهی له نیوان سالانی (٣٠٠-٣٢٠) ی زایینی دابووه، له وانهی ئه م وتهیه یان ده برپوه: (وهبی کورپی منبه) له (تابعین) و (کعب الاحبار) وه، ههروه ها له زانا هاوچه ر خه کانیش (محمد راغب الطباخ) ه که له م باره یه وه کتییی کی داناوه^(٢). ئه م وتهیه ش هیچ به لگه یه کی له سه ر نیه و ته نها له بو ته ی عاطیفه و هاوسۆزی و ده مارگیریی بو عه ره به وهیه ..

٤ - رای راستترین ئه وهیه، که (کۆرشى فارس) بوو بیّت:-

وتهی چواره م: ئه وهیه گوايه (ذوالقرنین) پادشای فارس (کۆرش) بیّت، که هه ردوو مه مله که تی (لیدی) و (میدی) ی یه که خستوو وه کردوونی به یه ک، هه ر بۆیه ش نازناوی (ذوالقرنین) ی بو دانراوه، (٣٠) سی سالی ش حوکمی تیدا کردوو له ماوه ی نیوان سالانی (٥٥٩-٥٢٩ / پ. ز).

له وانه ی ئه م رایه یان هیه مامۆستا (ابوالکلام ازاد) ه، که له کتییی (و یسألونک عن ذي القرنين) دا ئاماژه ی بو کردوو ه. ههروه ها دکتۆر (عبدالعلیم عبدالرحمن خضر) یشه که له کتییی (قصة ذي القرنين) دا ئاماژه ی بو کردوو ه، ئه م دوو زانایه ش به لگه ی زۆریان له و باره یه وه خستۆته ڕوو، که یه کلای ده که نه وه که وا (کۆرشى فارس) ئه م (ذوالقرنین) هیه ..

(١) هه مان سه رچاوه، ل- (١٤٨-١٦٢).

(٢) هه مان سه رچاوه، ل- (١٦٥-٢٠٧).

به‌نگه‌کانی (ابوالکلام ازاد) له‌سه‌رنه‌وه‌ی، که (کۆرشى فارس) بووه

(مولانا—ابوالکلام ازاد) له زانا پێشه‌واو دیاره‌کانی موسلمانانی نیمچه دورگه‌ی هینده‌و، له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌می زاینیدا موسلمانانی هیندستانی هانده‌دا بۆ شوێن له‌ دژی (به‌ریتانیا)ی داگیرکهر و تارى پر جۆش و خرۆشى بۆ ده‌دان.

به‌ریتانیاش له‌ سالی (١٩٢٢) دا ئهم پیاوه‌ی له‌سه‌ر شوێن‌گه‌یه‌ری و بانگه‌واز بۆ به‌ره‌نگاری و مانگرتنی مه‌ده‌نیانه‌ دادگایی کرد، کاتی‌ک باریه‌ به‌رده‌م دادگاش وتاریکی هینده‌ به‌جۆشى له‌به‌رده‌م ناماده‌بوان و پارێزه‌ران و شاهیدان و داده‌ران خۆینه‌وه‌ له‌ لوتکه‌ی ره‌وانبێژی و دانایی و ژیری‌یی (منطق) دا بوو^(١).

کاتی‌ک له‌ هندستانیشدا ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خۆ دامه‌زرێنا، ناوبراو وه‌زیری (مه‌عاریف) بوو تییدا، سالی (١٩٥٥ . ز)یش کۆچی دوا‌یی کردووه‌.

(ابوالکلام ازاد) بیریارێکی ئیسلامی و ته‌فسیر نووسیکی قورئان و له‌ پێشه‌نگانی نووسه‌ره ئیسلامیه‌کانی هیندستان بووه‌، وه‌ک توێژه‌ره‌وه‌یه‌ کیش له‌ ژيانى (ذوالقرنین)ی کۆلیوه‌ته‌وه‌و، بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ چووه‌ بۆ ئێران و ناوچه‌ی به‌ربه‌سته‌که‌ی (یه‌نجووج و مه‌نجووج)ی بینیه‌و، پاشان پوخته‌ی گه‌شته‌که‌ی و توێژینه‌وه‌که‌شى له‌ گۆڤاری (ترجمان القرآن) دا نووسیوه‌، که (ابو اعلاى مودودی) له‌ هیندستان ده‌ری ده‌کردو دواتریش له‌ پاکستان. سالی (١٣٩٢. ک/١٩٧٢. ز)یش شیخ (احمد حسن الباقوری) ئه‌و توێژینه‌وه‌یه‌ی مامۆستا (ازاد)ی له‌و گۆڤاره‌وه‌ هیناوه‌ و پێشه‌کییه‌کی درێژی بۆ نووسیوه‌، که به‌شیکی زۆری ته‌رخان کردووه‌ بۆ لێدوان ده‌رباره‌ی خودی (مامۆستا ئازاد) و په‌یوه‌ندی به‌ (جمال عبدالناصر)ه‌وه‌و، سه‌ردانی پاکستان و هیندو

(١) پروانه‌ چهند پرگه‌یه‌کی ئه‌و وتاره‌ له‌ پێشه‌کی کتیبه‌که‌ی (باقوری) دا، لاپه‌ره‌ (٣٦-٦٨)، واته‌ کتیبه‌ی (ویسألونک عن ذي القرنين).

ئەندونىسيا و چىنى كوردووه. كتيّبه كەشى لە دەزگای (دارالشعب) لە (میسر) بەناونیشانی (ويسألونك عن ذي القرنين) دەرچووه.

بەراستی ووتەو بیروپایی مامۆستا (ابو آزاد) لەو كتيّبه دا زۆر بەپێزو چاك و بەنرخە لایەنە باشەكەى ئەو وتانەى ئەوهیە، كە چەندین بەلگەى لەسەر بیروپایی خوێ هیناوەتەووە بەلگە هەمەجۆرو لیك جوداكانیشی پێكەوه بەستوونەتەووە چەندین زانیاری بەلگەكاری لە میژووو جوگرافیاو ئاسەوارە دەرخواوەكانەووە خستۆتە روو. لیڤهشدا پوختهی بەلگەكان لەو كتيّبه بەهادارو بەپێزەووە دیاری دەكەین:

كورتكرندنەووەى وتەكانى ئەو ساتەى، كە دەربارەى دیاریكردنى كەسیّتى (ذوالقرنین) دركاندوێهەتى (ابو لكلام آزاد) سەرەتا، كە بەو سیفەتانه (ذوالقرنین) دەستى پێكردووە، كە لە قورئان دیاری كراون، كە هەشت سیفەتن، پاشان هەندىك وتەى نوسەرانی تەفسیری لەسەر دەستنیشانكردنى كەسیّتى (ذوالقرنین) هیناوەو بەم جۆرە:

هەندىك گوتوویانە: (وشەى (قرن) بەمەبەستى شتیكى دیارینە، بەلكو گوزارشت لە زەمانو، بۆیهش بە (ذوالقرنین) ناوبراوە، چونكە لە حوكمەكەى داودو سەردەمى گەورەى خایاندووە).

هەندىكى تریشیان گوتوویانە: (ئەو هاوچەرخى ئیبراھیم بوو) — سلاوى لى بیّت - هەرەها هەندىك لە نوسەرانی ترى تەفسیر گوتوویانە: ئەو پادشایەك بوو لە پادشاكانى حیمیر).

هەندىكى تریشیان گوتوویانە : ئەو (ئەسكەندەرى مەكدۆنى) بوو.

پاشان هەموو ئەو ووتانەى رەتكردنەووە بە پوچەلێشى داناون، ئەمەش بەپێوەرى ئەوێ كە ئەو سیفەتانەى لە قورئاندا لەسەرى هاتوونو ئەو كارانەشى باسى لى كراون، لەگەڵ هیچ وتەیهكى ئەو كەسانەدا ناگوئیّت.

(ذوالقرنین) هه‌ر ئه‌و (کۆرشی فارس)یه

(ابو الکلام ی زاد) رایی وایه که (ذوالقرنین) هه‌ر ئه‌و (کۆرشی فارس)یه که باسی لیوه‌ده‌کات، ناوبراو له‌مباریه‌وه‌ گوتویه‌تی: ئه‌م پیاوه‌ فارسه‌کان به‌ (کۆرش) ناویان بردوه‌، جوله‌که‌کانیش به‌ (خورش) ناویان بردوه‌.. عه‌ربه‌کانیش به‌ (قورش) یان (که‌یخوسره‌و) ناویان بردوه‌.. هه‌روه‌ها یۆنانیه‌کانیش ناوی (سائیرس)یان لی‌ ناوه‌.

(کۆرش) له‌ یه‌که‌مین ده‌ورانی میژووی ئێرانی و فارسدا، حوکمی (ولاتی فارس)ی کردوه‌، ئه‌مه‌ش له‌و ده‌ورانه‌ی پیش سه‌رده‌می هه‌ی‌شی ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی بۆ سه‌ر ولاتی فارسدا بووه‌، که‌ (دارا)ی پادشایانی کوشتوه‌.

ئێرانیش له‌ پیش حوکمی (کۆرش)دا، بۆ دوو مه‌مله‌که‌ت دابه‌ش کرا بوو، یه‌کیکیان (مه‌مله‌که‌تی فارس)و، دووه‌میان (مه‌مله‌که‌تی میدیا) له‌ باکور.

له‌ سالی (٥٥٩)دا (کۆرش) حوکمی ئێرانی گرتۆته‌ ده‌ست و هه‌ردوو مه‌مله‌که‌تی (فارس و میدیا)ی له‌یه‌ک ده‌وله‌تدا یه‌کخستوه‌و، هه‌موو میرو کاربه‌ده‌سته‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌، له‌ حوکمه‌که‌ی رازی بوون و گه‌لیش په‌ی‌ره‌وی و گوێرایه‌لیی کردوه‌.

(کۆرش) سوپایه‌کی له‌ فارسه‌کان پێک هێناوه‌و، جه‌نگ و کوشتاری مه‌مله‌که‌ت و ده‌وله‌تانی تری پێ کردوه‌و، فه‌ق‌ی کردوون و خستوویه‌ ژێر حوکمی خۆیه‌وه‌.

مه‌به‌ستی فه‌ق‌ی ئه‌و ولاتانه‌ش بۆ چه‌سپاندنی دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی و یارمه‌تیدانی سته‌م لی‌ کراوان بووه‌، سێ جه‌نگی به‌ناوبانگیشی هه‌بووه‌، که‌ له‌نیۆ هه‌موو جه‌نگه‌کانی تریدا دیار بوون..

جهنگی یه کهمی (کۆرش) له گه‌ل رۆمه‌کان دا

(یۆنان) مه‌مله که تیکی هه‌بوو که هاوسی ی مه‌مله که تی فارسه‌کان بوو، ناوی مه‌مله که تی (لیدیا) بوو ده که وێته به‌شی سه‌رووی ئاسیای بچو که وه، واته به‌رزایی یه‌کانی (ئه‌نادۆل) هه‌تا ده‌گاته (ده‌ریای ره‌ش) و (ده‌ریای ئیجه).

جه‌نگه‌کانیش له‌ نیوان مه‌مله که تی (لیدیای یۆنانی) و (میدیای فارس) دا به‌رده‌وام هه‌بوو، له‌ زه‌مانی (کۆرش) دا پادشایه‌کی (یۆنانی) حوکی (لیدیای) ده‌کرد که ناوی (کرۆسیس) بوو. جا کاتی که (کۆرش) حوکی گرت ده‌ست، (کرۆسیس) جه‌نگی که له‌ دژ راگه‌یانده‌ هه‌ر خۆشی ده‌ستی به‌ هێرش و دوژمنکاری کرد، دیاره (کۆرش) یه‌ش هه‌چ رێگه‌یه‌کی له‌ به‌رده‌مدا نه‌بوو ته‌نها به‌ به‌ره‌ره‌کانی کردنی نه‌بیته‌، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش سه‌رکرده‌یه‌تی سوپایه‌کی فارسه‌کانی کرد و به‌ره‌و (لیدیای) له‌ خۆرئاوا دا رۆیشت و رۆی کرده‌ پایته‌ختی (لیدیای) و دوو جه‌نگی دژواری کت و پڕپی له‌ نیوان هه‌ردوو لا دا روویدا، که به‌ جه‌نگه‌کانی (بتریا) و (ساردیز) ناسراون، ئیدی حوکی (کرۆسیس) ی روو خاند و (ساردیز) ی پایته‌ختی مه‌مله که ته‌که‌یانی داگیر کردو، (کرۆسیس) یه‌ش به‌ دیلی گرت و به‌ره‌و وڵاتی (فارس) ی بردو، ده‌وله‌تی (لیدیای) ش که وته ژێر پکێفیه‌وه.

(کۆرش) به‌هه‌وێری دادپه‌روه‌ری و سۆزو وێژدانه‌وه مامه‌له‌ی له‌ گه‌ل یۆنانیه به‌زیوه‌کاندا ده‌کرد، ته‌نانه‌ت له‌وه‌دا زیاده‌ پۆییشی کردووه، بۆ نمونه‌ پادشا دیله‌ که (کرۆسیس) ی هه‌تاوه‌ داوای کردووه، که پڕ باوه‌شی که گه‌وره‌ له‌ ته‌خته‌ی بۆ بێنن و ئه‌و پادشا دیله‌ی له‌ سه‌ر دابنیشی بنن، ئینجا ئاگر به‌ دارو ته‌خته‌ که ی ژێریه‌وه بنین. ئه‌وانیش ئه‌و فه‌رمانه‌یان جێبه‌جێ کردووه، که چی (کۆرش) ئه‌و پادشا دیله‌ (واته کرۆسیس) و ده‌یبنیته‌، که نه‌ده‌ترسیته‌ و نه‌ده‌شله‌ ژیت، بۆیه‌ خه‌یرا فه‌رمانه‌ که ی هه‌له‌وه‌ شاند و ته‌وه‌ و لێی خۆش بووه‌و، ئیدی ته‌واوی رۆژو سالانی تری به‌ سه‌ر به‌رزای و

رېژ لیگیریی یهوه له لای (کۆرش) به سهر بردووه، ئه مهش ئهو گهشتهی یه که مه، که قورئان ئاماژهی بۆ کردووه، که ئه وهیه (کۆرش) رۆیشتوو تا گه یشتۆته بهشی خۆرئاوای زهوی و له کاتی کدا بووه، که پایتهختی (لیدیای) فهتخ کردووه، که شاری (ساردیز) بووه و کهوتۆته سهر دهريای (ئيجه) له نزیک مهو قيعی ئیستای شاری (ئیزمیر)ی تورکیا.

ئهم ناوچهیهش که بهشی که له دهريای (ئيجه) گرژو و نا ئارامی زۆر تیدا بووه. دکتۆر (عبدالعلیم خضر) یش سروشتی خاکه که و جوگرافیای ئهم ناوچهیهی له کتیبه کهیدا پوون کردۆتهوه، واته له کتیبی (مفاهیم جغرافیه فی القصص القرآنیة: قصة ذي القرنين) ههروه ها پوونیشی کردۆتهوه که چۆن خۆر له وێه ده رکه وتوووه و هه کو ئه وه بووه، که له کانی و یکی تیکه له قوړی په شدا ئاوا بووبیت، له مباره یه وه گو تویه تی:-

(کاتیک کۆرش له سهر که ناره کانی دهريای (ئيجه) راوه ستاوه (که بهشی که له سنووری دهريایی تورکیا له سهر دهريای ناوه راست) که ناره کانی و هها بینیه، که رێچکه ی ئاوی زۆر تیدا یه، واته به زۆری تووله رێ یه کانی دهريا تیکه لی و شکانی ده بن، یه کیک له نمونه کانی ئهم تووله رێ یه دهريایی یانهش که نداوی (هرمس) و (مندریسی گه و ره) و (مندریسی بچوک) ه..

که نداوی (ئیزمیر) یش به قوولایی سه دو بیست (۱۲۰) کیلۆمه تر چۆته نیو ده ریا که وه و ئهم چیا یانهش له خۆرئاوا و خۆر هه لات ه وه ده وره یان لی داوه، پووباری (غدیس) یش ده رژیته ناوی که ئاوی کی لیل و تیکه له قوړی گرکان و خۆلی سووری هه یه و له سهر به رزایی ئه نادۆ له وه ده رژیته نیو ئهم ده ریا یه وه، به رزایه که شی لیژاییه کی درێژو هیواشی به ره و خۆرئاوا هه یه پێش ئه وه ی بگاته بهشی خۆرئاوا.. هه ر بۆیهش خیرایی پویشتنی ئاوی پووباری (غدیس) به رپه ره وی ده شته پچر پچه که ی که ناردا به شی وه ی چه ن دین جو ره له رزین و پیا و پیا چی دابه زیو و کاتی

تاریکیشدا له زیادبوون دایه تا دهگاته ئاستی بنکهی دهريای (ئيجه) و لهویشهوه دهپرژیتسه کهنداوی (ئیزمیر) هوه ئهم کهنداوهش له نیوانی لوتکهی چیاکانی چوارهووریدا نغزو بووه، که بهرزایی لوتکهکانیشی له نیوان (۱۰۰۰-۲۰۰۰) مهتر دایه.

جا کاتیک کورش (واته ذوالقرنین) لهبهردهم چهقی قوولایی (ساردیز) له نزیک (ئیزمیر) دا وهستاوه سهرنجی له گۆی بازنهیی خۆر داوه که لهکاتی خۆرئاواووندا دهکهوێته نیو ئهم کهنداوهوه که بهتهواوتهی له چاو دهچیت و سووکاری تارمایی یه سووره کهش تیکهلی ئهو قورپه رهشه بووه که پروباری (غدیس) ههلی دهاته نیو چهقی (چاو)ی کهنداوی ئیزمیرهوه، ههه بۆیهش به پیتی راوچوونی راست و دههواوێژراو پێ دهچیت ئهم دیاردهیهی (العین الحمئة/ کانیای تیکه) لهو قورپه رهشه) بیت که قورئانیش باسی لێ کردوه^(۱).

کاری سهربازی (کورش) له بهشی خۆرههلات دا

له خۆرههلاتی ولاتی (فارس) دا چهند تیرهیهکی نهفام و بێ سهروبههزی کۆچهری نیو بیابان دهژیان و جاروبار ههلیان دهکوتایه سهه سنووری ولاتی فارس و فهساد و پشیویان تیدا دهنایهوه.. جا دواي ئهوهی (کورش) لهبهشی خۆرئاوای زهویدا بهسهه یۆنانیهکاندا سههکهوت، پرووی کرده بهشی خۆرههلات تا ئهو تیره درپدانهش تهمی بکات، ئیدی بهنیو ولاتهکانی خۆرههلات دارویشتهو ولات به ولات فهتھی دهکردن تا گهیشته پروباری (سند) و ههريمهکانی (اصفهان) و (جوزجان) و (خوراسان)ی بری و به ههموو پروبارهکانی (زینده) و (گورگان) و (قاروون) و (کووخه) و (قوم) دا

(۱) (ذوالقرنین)ی (محمد خیر یوسف) ص (۲۱۸-۲۱۹) که له کتێبهکی دکتۆر (عبدالعظیم خضر) هوه هینراوه.

تېپه پری و له ناوچه کانی فتوحاتیدا گه یشته (به لڅ) و ناوچه ی (موکران) و (بلوچستان) دیاره هم هژو تیرانه ش کوچه ری بوون و نیشته چی نیو مال و ته نانه ت نیو شاره کانیش بوون، هر بویه ش مالیک، یان خانویه کی وایان نه بوو، که له تیشکی خور بیانپاریزیت له کاتیکدا هه تاویان ده چیته سر یان له کاتی تاوسه ندنی گه رمادا^(۱).

کاری سه ربازی (کورش) له به شی باکووردا و، بنیاتنانی به به سته که ی به رده م (یه نجووج و مه نجووج)

دوای نه وه ی (کورش) هر یه که له به ری پوژئاوا، به ری پوژه لاتو، به ری باشووری شی هیمنو نارام کرده وهو، له کاتیکشدا مهمله که تی (بابل) ی فه تح کرد، پوی کرده به ری باکوور تا کو نه ویش له مهمله که ته که یدا هیمنو نارام بکاته وه و خراپکارانی تیدا نه هیلیت. ناوچه باووری یه کانی نه و مهمله که ته ی شی له (نازه ربایجان) و (گورجستان) و (نهمه نستان) پیک هاتبوون که ده که ونه باشووری چیاکانی (قه ققاز) وه. سنووری به ری باکووریش به به به سستیکی سرووشتی و ئاسایی له به رده م نه و هژو شه رانگیزه و درندانده دا، دهنریت که له و دیو به به سته که وه ده ژیان، هه روه ها هم به به سته سرووشتی به له ده ریای (قه زوین) وه یان له ده ریای (خزر) وه له پوژه لاتدا ده ست پی ده کات و شاری (ده به ند) ی ده که ویته سه رو پاشان تا چیا ی (قه ققاز) له ناوه راستداو، ئینجا ده ریای ره ش له پوژه لاتدا که شاری (سوخوم) ی ده که ویته سه ر.

له م به به سته سرووشتی به شدا که به به سستیکی (ده ریایی و شاخاویشه) پاره ویک (ممر) یک له باکوور وه تا باشوور به دی ناکریت ته نها نه و راره وه تنگه به ره نه بیت

(۱) (ویسألونک عن ذي القرنين): ص(۱۳۱-۱۳۲) و، (ذوالقرنین) ی سیوسف/ ص(۲۲۰).

که له ناوه‌راستی چیاکانی (قه‌ف‌قاز) هه‌یه‌و به‌ته‌نگه‌به‌ری (داریاڵ) ناوبراوه، له باشووری چیاکانی قه‌ف‌قازیشه‌وه هۆزه‌کانی (کوشیا) نیشته‌جی بوون، له باکووری چیاکانیشه‌وه چه‌ند هۆزیکی شه‌رانیگیزی (مه‌غولی) هه‌بوون که به‌هۆزه‌کانی (ماساجیت) ناوبراون، یان وه‌ک له قورئاندا باسکراون به هۆزه‌کانی (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) ناوبراون و ئه‌مانه‌ش به‌ته‌نگه‌به‌ری (داریاڵ) و به‌نیوه‌راستی چیاکانی قه‌ف‌قازدا ده‌په‌رینه‌وه تاکو خراپه‌و شیوان و فه‌سادێ له‌سه‌ر زه‌وی ب‌لاوکه‌نه‌وه.

جا کاتی‌ک (کۆرش) گه‌یشتۆته‌ لای هۆزه‌کانی (کوشیا) و که‌ ئه‌و گه‌له‌ بوون له قورئاندا و ناوبراون که‌وا به‌هۆی دواکه‌وته‌یی و نه‌فامییانه‌وه هیچ ژیری و تیگه‌یشتنیکیان نه‌بووه (لا یکادون یفقهون قولا) ئیتر هه‌ر ئه‌مان سکاڵای مه‌ینه‌تی و گرفتاریی خۆیان له‌ده‌ست هێ‌رشه‌کانی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) له‌لای (کۆرش) کردووه، (کۆرش) یش خوازیاری ئه‌وه‌بووه نه‌هیلت (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) بگه‌نه‌ ئه‌و ناوچانه، بۆیه‌ نۆسال له‌و هه‌رمه‌دا ماوه‌ته‌وه و ته‌نگه‌ (مضیق)ی (داریاڵ)ی داخستوه که (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) به‌کاریان ده‌هێ‌ناو، هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌م ته‌نگه‌یه‌ش ئه‌و به‌ربه‌سته‌ی که قورئان ئاماژه‌ی بۆ کردووه، بنیات ناوه^(١).

(١) (و يسألونك عن ذي القرنين): (ص ١٣٢-١٣٤) و، (ذوالقرنین)ی (محمد خیر) ص (٢٢٢-٢٢٣).

هه‌ر به‌به‌سته‌که‌ی (ذوالقرنین) ه که له سه‌ر ته‌نگه‌ی (داريال) بنيات نراوه

ئه‌و به‌به‌سته‌ی که (ذوالقرنین) واته (کۆرش) بنياتی ناوه هه‌ر ئه‌وه‌یه که له سه‌ر ته‌نگه‌ی (داريال) له ناوه‌پراستی چیاکانی (قه‌ق‌قاز) دا دروست کراوه و پ‌اگیراوه .
(قاسمی) له ته‌فسیره‌که‌یدا ده‌باره‌ی ئه‌و به‌به‌سته، گوتوو‌یه‌تی:

(پ‌ای پ‌است ئه‌وه‌یه ئه‌م به‌به‌سته له هه‌ریمی (داغستان) ی سه‌ر به ولاتی پرووسیاو، له نیوان هه‌ردوو شاری (ده‌به‌ند) و (خوزار) دا بی‌ت، چونکه له دیر زه‌مانه‌وه ته‌نگه‌یه‌کی به‌ناوبانگ له نیوانیاندا هه‌بووه، له‌لای زۆربه‌ی نه‌ته‌وه دیرین و تازه‌کانیش به (به‌به‌ست) ناوبراوه، جیگه‌یه‌کی به‌ناوی (ده‌رگای ناسن) هه‌ تیا‌دا‌یه‌و، ئه‌مه‌ش شوینه‌واری به‌به‌ستێکی کۆنی نیوان دوو چیا له چیاکانی (قه‌ق‌قاز) ه، که له‌لای عه‌ره‌به‌کان به (کیتوی قاف) ناسراوه و ئه‌مانیش وه‌ک گه‌لانی تر گوتوو‌یا‌نه به‌به‌ستێکی تیا‌دا‌یه‌و، له‌و پ‌روا‌یه‌شدا بوون، که له کۆتایی سه‌ره‌زه‌ویه‌یه ئه‌مه‌ش به‌پیتی ئه‌و زانیارییه‌ی، که پ‌ی‌یان گه‌شتوووه، که له‌پشت ئه‌و ناوچه‌یه‌وه هه‌ردوو هۆزی (یه‌نجووج و مه‌نجووج) هه‌یه) ^(۱).

هه‌روه‌ها دکتۆر (عبدالعلیم خضر) سرووشتی چیاکانی (قه‌ق‌قاز) ی بۆ پروون کردوو‌ینه‌ته‌وه، که به‌به‌سته‌که‌ی له سه‌ر بنيات نراوه، له‌م پ‌روه‌وه گوتوو‌یه‌تی:

(چیاکانی قه‌ق‌قاز چهند زنجیره شاخێکی درێژبو‌وه‌ی گه‌وره‌ن و، زۆر به‌رز و، به سه‌ختی -مرۆف- پ‌ی‌ایان دا ده‌روات- و هه‌یج پ‌اره‌وێکیان نییه، ته‌نها یه‌ک پ‌اره‌و نه‌بی‌ت، که ئه‌ویش (ته‌نگه‌ی داريال) ه، له ناوه‌پراستدا و هه‌ر به‌و پ‌اره‌وه‌شدا لقێک له

(۱) (ذوالقرنین) ی (محمد خیر یوسف) ص- (۳۳)، که ئه‌ویش له ته‌فسیری (القاسمی) له به‌رگی (۱۱) لاپه‌ره (۴۱۱-۴۱۴) هه‌ هه‌یناوتی‌تی.

لقه کانی پروباره بهرزه کهی (ترك) دهروات، شاخه کانیش هینده دريژ دهبنه وه، تا دهگه نه نه وهی خهريکه بهر شه پوله کانی دهريای (قهزوين) له رۆژه لاتدا بکه ونو، له خورئاو اشدا بهر ئاوی (دهريای رهش) که وتوون، ماوهی دريژبوونه وه که شيان دهگاته (۱۲۰۰) کم. ههريويهش به بهررتيني هه موو چياکانی نه وروپا له کهرتی خوره لاتوه داده نرين، به هيچ شيويه که تيپه ربوونيش پياياندا مسوگر نيه، تنهها له راره وهی (داريال) وه نه بيت^(۱).

هه بوونی کانزا لهو ناوچه يه دا

قورئان ئاماژهی بو ئه و ماده يهش کردوه، که بهر بهسته کهی لی دروست کراوه، کهوا (ذوالقرنين) بينگومان ئه م بهر بهستهی له چهند پارچه يه کی ئاسنی تواوه بنيات ناوه، له هه مان کاتدا مسی تواوهشی به سهردا کردوه، ئیدی ئاسنو مسه که هینده بهر زبوونه ته وه تا گه يشتوونه ته ئاستی بهر زایی نیوان ههردوو لوتکهی چياکان..

داخو - (ذوالقرنين) / کورش) ئه م پر هه ره زۆرو گه وره يه ی له ئاسنو له مس له کو ی بوو بیت؟ (دکتۆر/عبدالعلیم خضر) له باره ی ئه و ناوچه يه وه گووتویه تی:-

(که ره سه ی خاوی ئاسن له و ناوچه يه دا هه يه و، زه وی و زاری (نازه ربایمان) يش بریکی هه یجگار زۆرو گه وره ی له ئاسنو کانزا ئاسنیه کانی تی دایه. به لگه ی نه وهش پهیدا بوونی پیشه سازی ئاسنو پۆلایه له مرۆدا له شاری (باکو) ی پایته ختی کو ماری (نازه ربایمان)، جا نه گه ر ئه مرۆ ئه م هه ری مه به ئاسن ده وله مه ند بیت، نه وه بی هه یچ گومانیک له رابردودا ده وله مه ند تر بووه.

(۱) - ذوالقرنين-ی (محمد خير يوسف)- ص(۳۳۴)، که له لاپه ره (۲۹۶) ی کتیبی (مفاهيم جغرافيه) ی - عبدالعلیم خضر- وه هیناوتی.

(ئەرمەنستان)یش بە کانزاکانیەوه دەوڵەمەندەو، بەتایبەتی و بەپرێکی زۆر کەرەسەیی خاوی ئاسن و مس و پەساس و زەرنیخو بەردی (زاخ) و گوگرد و ئالتونی تێدایە. لەم بارەییەوه میژوونوسی ئەرمەنی (لیۆنتیۆس) ئەوەی بەدیارخستوووە کەوا چەند نیشانە و هێمایەکی خاکەکیان بەلگە دەدەن لەسەر ئەوەی چەندین ناوچەیی هەلکەندراو لە چیاکاندا هەبوون، ئاماژە بۆ ئەو حالەتەیی دانیشتوانە کۆنەکان دەکەن کە لەبەر ئەوەی برێکی زۆریان لە ئاسن و کانزاکانی دەشتەکان بەبێ ماندوو بوونیکی زۆر دەرھێناوە و هێچیان تێدا نەهێشتوو، ئینجا پەنایان بردۆتە بەر قەدپالێ چیاکان و دۆزینەوهی کانزاکان تیایدا و چالێ گەورە گەورەیان لێ هەلکەندوون، پێکھاتە جیۆلۆجی (زەمین ناسی)یەکانیش ئاماژە بۆ ناوچەکانی (بابرت ئەرغەنی) دەکەن کە بەکەرەسەیی خاوی ئاسن دەوڵەمەندەو برێکی زۆریشی تێدایە، هەرودە (گورجستان)یش برێکی فرە لە ئاسن هەیە، تورکیاش لە سنووری ناوچەییەکی ھاوسێی ئەرمەنستانەوه هەرمیێکی بەناوبانگی ئاسنی هەیە کە بری یەدە (احتیاطی)کەشی بە نزیکەی بیست و پێنج ملیۆن تەن مەزەندە دەکرێت. سەبارەت بەبوونی ئەو خەلۆزوو تەختەیش کە بۆ تواندەوهی ئاسن پیویست ناوچەیی (کلاکیت)ی ئەرمەنستان برێکی یەدەکی گەورەیی تێدایە، لە کەنارەکانی (دەریای پەش)یشدا کەنەکانی (زۆنەلداک) بە ناوچەییەکی زۆر دەوڵەمەندی کەرەسەیی خاوی خەلۆز دادەنرێت.

سەبارەت بە تەختەش (ابن حوقل) لەمبارەییەوه باسی ئەوەی کردووە کەوا هەرمی (ئەردەبیل) باخو بیستان و پووبارو ئاوێکی زۆرو داروتەخت و میوەییەکی هێجگار زۆرو فرەیی هەیە. لەرووی زانستی و میژووییەوه سەلمێنراوە کەوا کەرەسە خواوەکانی (مس) لەو هەرمەدا زۆرە، لەم بارەییەوه توێژینەوه زەمینناسییە نوێیەکان سەلماندوویانە کە (مس) بەشیوەییەکی زۆرو فرە لە پێکھاتە خاکی یەکانی (زنجان) و (ئاناراک) و (باکووری ئەسفەهان)دا هەیە و لە (باشووری ئازەربایجان)دا بەپرێکی هێجگار زۆر هەیە..

له (نهرمه‌نستان)یشدا هەر له‌دیږ زه‌مانه‌وه‌كانه گه‌وره‌كانی مس زانراونو بوو‌ته به‌لگه‌و شاهید له‌سەر ئه‌وه‌ی كه‌وا دانیش‌توانه كۆنه‌كانیشی ده‌ریان هی‌ناوه، له‌ ږووی بوونی ژماره‌ی پې‌ویست له‌ ئاژه‌لانی جووت و باره‌ه‌لگروه، ئه‌وه‌ دیاره كه‌ هه‌ریمه‌كه‌ ده‌وله‌مه‌نده به‌ سامانی له‌وه‌ږگا و ئاژه‌ل، چونكه‌ ئه‌م هه‌ریمه‌ له‌ نیوان هه‌ریمی ده‌ریای ناوه‌راست له‌ ږۆژئاواوه‌و، هه‌ریمی چین له‌ ږۆژه‌ل‌اته‌وه، به‌نده.

هه‌روه‌ها حوشت‌ریش له‌وێ هه‌بووه‌و له‌جۆری دوو (سه‌نام/ لووتكه‌)ی لێ بووه‌و ئاژه‌لی (ئیلیاك)یشی هه‌یه كه‌ دانیش‌توان له‌ گواستنه‌وه‌دا به‌كاریان هی‌ناوه‌و، به‌ته‌واوه‌تی وه‌ك گوید‌ریژ (كه‌ر) بووه‌و، به‌لام جیاوازیی له‌گه‌ل كه‌ردا له‌وه‌دایه‌ كه‌ چهند نینۆكێك له‌ هه‌ردوو پێی هه‌یه‌و ئه‌مه‌ش یارمه‌تیده‌ریه‌تی بۆ سه‌ركه‌وتن به‌سه‌ر به‌رزاییه‌كاندا و بۆهات و چۆ به‌باره‌كانی سه‌رېشتیه‌وه‌ تیاياندا.. هه‌روه‌ها له‌دیږ زه‌مانه‌وه‌ ده‌یان هه‌زار ئه‌سپی (سیسی)ی تێدا بووه‌ كه‌ ناسراون به‌وه‌ی توانایه‌کی زۆریان له‌ هه‌لگرتنی قورسایي و له‌ ڤاكی‌شانی عه‌ره‌بانه‌دا هه‌یه.

له‌ ږووی هه‌بوونی ئازووخه‌ش بۆ خزمه‌ت و به‌كاربردنی كرێكاران و ئه‌ندازیاران چهندان جۆر خۆراك و خواردنی شله‌مه‌نی یان هه‌بووه‌، چونكه‌ ئه‌م هه‌ریمه‌ له‌ ده‌یان هه‌زار سال له‌وه‌ به‌ره‌وه‌ هه‌موو جۆره‌ دانه‌ویله‌یه‌کی هه‌بووه‌و ناسیوه‌ وه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌ی جوگرافیای می‌ژوو‌دا هاتوه‌و له‌نیو ئاسه‌واره كۆنه‌كاندا دۆزراونه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها چهندین ده‌فری شووشه‌یی ی ڤ له‌دانه‌ویله‌و كه‌ره‌سه‌ی تر دۆزراونه‌ته‌وه.. پاشان (نهرمه‌نستان) به‌ (به‌پیتترین مولكی خه‌لافه‌تی عه‌بباسی) داده‌نرا.. باسی ئه‌وه‌ش كراوه كه‌ ناوبانگی ئه‌م هه‌ریمه‌ به‌ ماسییه‌وه‌ (وه‌ك داها‌تێکی خۆراکی) بۆ دانیش‌توانه‌كه‌ی و بۆ هه‌ناردنه‌كردنیشی (تصدیر) بۆ وینه‌ بووه‌.

دۆله‌كانی ئه‌م هه‌ریمه‌ گه‌وره‌یه‌ش به‌ دارستانی دره‌خته‌ به‌رداره‌كانی، قه‌ره‌بالغ بووه‌. (داغستان)یش به‌پله‌ی یه‌كه‌م له‌ چاخه‌ كۆنه‌كانه‌وه‌ تا ئه‌م‌ږۆ و لا‌تێکی كشت و

کالی بووه.. ئاووههواى (گورجستان)یش له ههزاران سال له مهوبه رهوه بو چاندنى دانه و پله گونجاو بووه^(١).

به پرهنگه بۆمان ده ده كه ویت، كه ناوچهی بهربهسته كه بو بنیات نانی ئهو بهربهسته له سه ری شیاو و گونجاو بووه، توانا ویشه، كه هه ر له ناوچهیه دا هه موو جوړه پیداو یسی یه کی خۆراك و خواردنه وه و هۆیه كانی گواستنه وه، كه ره سه ی خاوی پیویست له ته خته و خه لوزو مسرو ئاسنو كانزاكانی تر بو ئهو كه سانه داين بكریت، كه بهربهسته كه یان دروست كردووه. ههروه ها بۆمان ده ده كه ویت، كه تهنگه ی (داريال)یش شوینێكی گونجاو بووه بو بنیاتنانی بهربهسته كه له سه ری، ئه مه ش له بهر تهنگیه كه ی و به ندبوونی له نیوان دوو چیا داو به رزایی هه ردوو چیاكانیش له سه ر هه ردوو لایه كه ی. هه ر بۆیه ش زۆربه ی زانا پیشیننه كان رای یه كلاكراو هه ره راستیان ئه وه یه، كه (ذوالقرنین) بهربهسته كه ی له سه ر تهنگه ی (داريال) له چیاكانی (قه فقا ز) دا بنیات ناوه.

ئاسه واری په یكه ریگی (كۆرش)

(مولانا- ابوالكلام ازاد) و له گه لیشیدا، دكتور (عبدالعليم عبدالرحمن خضر) رای یه كلاكراوه یان له سه ر ئه وه یه، كه وا (كۆرشى فارس) ئهو (ذوالقرنین) ه نیوبراوه ی قورئانه، ئهو بهربهسته ش، كه له سه ر تهنگه ی (داريال) بنیاتی ناوه، هه ر ئهو بهربهسته باسكراوه ی نیو قورئانه. هه ر ئه م دوو زانا لیكۆله روساگه ره وه یه ش له و برپا یه دان، كه سیفه ته كانی (كۆرش) وه كه ئهو سیفه تانه یه، كه قورئان ده رباره ی (ذوالقرنین) هینا ویتى، ته نانه ت له و برپا یه دان، كه هه ر ئهو وه سفه ی قورئان بو (ذوالقرنین) له خودی (كۆرش) دا به دی ها توه.

(١) كتیبی (ذوالقرنین) ی - محمد خیر یوسف - ص (٣٣٦-٣٣٨)، كه له كتیبی (مفاهیم جغرافیة) ی (عبدالعليم خضر) وه هینا وه ..

(ابوالکلام ازاد) بهلگهی خۆی لهسهر ئهم بۆچوونه ئهوهیه: که (کۆرش) به نازناوی (ذوالقرنین) ناو براوه، چونکه ههر دوو مهمله کهتی (میدیا) و (فارس) ی لهیهک ولات دا کردوو بهیهک و ههریه کهشیان به ولاتیکی شوبهینراون، جا کاتیکی ههر دوو مهمله کهتی یه کهخستوو، نازناوی (ذوالقرنین) ی بۆ دانراوه، بهمانای (خاوهنی دوو ولات)، گرنگترین بهلگهی (ابوالکلام) لهم بارهیهوه ئهو پهیکهریه، که زانایانی ئاسهوار دۆزیویانه تهوه به پهیکهریک بۆ (کۆرش - فارس) ی لهقه لهم دهدهن، لهم پرووهوه (ابوالکلام ازاد) گوتویهتی: (ئهم کههرسه دۆزراوه گرنگهی ئاسهوار، پهیکهریک بهردینی خودی (غۆرش) هه له شوینیکدا دۆزیویانه تهوه، که نزیکهی پهنجای میل له پایتهختی کۆنی ئێران (نیسته خهر) هه دووره و لهسهر پۆخی پروباری (میرغاب) دانراوه، پێشتر (جیمس مۆری) دۆزی یهوه و ههوالی وجودی ئهو پهیکهرهی بهخه لکی گهیاندو، چهند سالیکی له دوا ی ئه ویش (سیر رابرت کهیر پۆرت) هات و شوینه که ی پیاو بهوردی پشکنی و، وینهیه کی پهیکهره که ی به قه له می (رهساس) کیشا، ئه مهش له بۆته ی کتیبی گه شتنامه کهیدا بۆ ئێران و جۆرجیا، پاشان (قه شه / فۆرسته ر) له سالی (۱۸۵۱) دا دهرباره ی ئهو پهیکهره و ته ی خۆی دهربرپوه و کردوویه تی به بهلگه لهسهر دهقه کانی ته ورات، ههروه ها وینهیه کی پهیکهره که شی که (له وینه ی یه کهم جار) پرونتر بووه، بلاو کردۆته وه، ههرچه نده تا ئهو کاتهش به ته واهه تی په رده لهسهر هیللی بزما ری لانه برابوو، که چی بریار لهسهر ئه وه درا گوايه ئه وه پهیکهری (سائیرس) ه. واته هی (غورش) ه، نهک یه کیکی دی، توژینه وه نو ی یه کانی ئهم دوا یی یهش به جۆریک پشتگیری ئهم بریاره یان کردوو، که هیچ بواریکی بۆ گومان لی کردن تیدا نه ماوه ته وه.

پاشان کاتیکی نووسه ری به ناوبانگی فهره نسا (دی لافوای) کتیبه که ی خۆی دهرباره ی ئاسه واره کۆنه کانی ئێران نووسی و بلاو کرده وه، وینهیه کی فۆتوگرافی ی ئهو پهیکهره شی تیا دانا بوو، ئیتر خه لکیش به ته واهه تی ئهو وینه یان ناسی یه وه، که پێشتر به ده ست کیشرا بوو. ههروه ها (ابو الکلام ازاد) وه سفیکی بۆ پهیکهره که

تۆمار کردوووه، گوتووویهتی: (ئهو پهیکهریکه لهسەر شیوهی جهستهی مرۆڤ و، تیایدا -غورش- دهکرهوتوووه، لهسەر ههردوو لای جهستهشی دووبال وه ههردوو بالی ههڵۆ ههیهو لهسەر سه‌ریشی دوو شاخی وه ههردوو شاخی به‌ران ههیهو، دهستی راستیشی درێژکراوتهوه و ئاماژهی بۆ پێشهوه پێ کردوووه، به‌رگو پۆشاکیشی هه‌مان ئه‌و به‌رگه زانراویه که له‌وینهی پادشاکانی (بابل) و (ئێران) دا دیومانن. ئهم په‌یکهره‌ش بێگومان ئه‌وه ده‌سه‌لمێنیت که‌وا ویناندنی (ذوالقرنین) له‌سەر (غورش) یش دروست بووه، هه‌ر بۆیه‌ش پادشاکه له‌و په‌یکهره‌دا به‌ دوو شاخی سه‌ره‌هه‌ردوو لای سه‌رتاییه‌وه ده‌رخاوه.

که‌ی په‌یکهره‌که دروست کراوه؟ ئه‌ی کێ دروستی کردوووه؟- له‌م ڕووه‌وه (ئازاد) ده‌لێت: (به‌لام ئاخۆ که‌ی په‌یکهره‌که دروست کرابێت؟ ئه‌وه هه‌ر به‌فه‌رمانی (غورش) له‌ژانی‌دا یان به‌فه‌رمانی جینشینیک له‌ جینشینه‌کانی دوا‌ی خۆی، که به‌ئاسانی ڕوون ناکرێته‌وه، دروست کراوه.. پایته‌ختی (عیلامیه‌کان) و (فارسه‌کان) یش شاری (سوسان) بووه که ئه‌م‌ڕۆ به‌ (ئه‌هواز) ناوده‌بریتو، ئه‌م شاره‌ش که‌وتۆته‌ باشووری ولاتی ئێرانه‌وه. پایته‌ختی (مادا) واته‌ (میدی) شاری (هیغ متانا) بووه، که‌ عه‌ره‌به‌کان ده‌سکاری ئه‌م ناوه‌یان کردوووه به‌ (همدان)-یان (هه‌مه‌دان).

هه‌روه‌ها ده‌لێت: (وا ده‌رده‌که‌وێت، که‌ په‌یکهره‌که‌ی (غورش) له‌ سه‌رده‌می (شا ئه‌رده‌شیر) دا دانرابێت، چونکه‌ سه‌کۆیه‌کی به‌ردین ماوه‌ته‌وه‌و په‌یکهره‌که‌یان له‌سەر ڤاگیر کردوووه)^(١).

(١) کتێبه‌که‌ی (ابوالکلام آزاد) به‌ناوی (وېسألونک عن ذي القرنين)، ل(١٠١-١٠٣)، هه‌روه‌ها ڤروانه ویننه‌ی په‌یکهره‌که له‌ لاپه‌ره (١٠٤) ی ئه‌و کتێبه‌دا.

کۆتایی ژيانی (کۆرش) و ئیمپراتۆریتییه کهی

(کۆرش) له سالی (٥٥٩ پ.ز) دا حوکمی گرتۆته دهست و له ههر سی بههری ((خۆرئاوا و خۆرههلات و باکوورهه)) فتوحات و رزگارکردنی ولاتانی بهئهنجام گهیاندووه. ههروهها حوکمی ولاتهکانی (فارس و شام و میسرو عێراق و ئاسیای بچوک و خۆرههلاتی فارسی) له ماوهی سی سالدا کردووه، حوکمی پادشایی ی خۆشی له پادهیهک دا بووه که هیچ حاکمێکی تری وهک خۆی هێنده لهو زهمانه دا حاکم نهبووه، ئهو ولاتانهش که بهپیتی (پۆلینکاری هاوچهرخ) حوکمی تیدا کردوون " (فهلهستین و ئهردنه و لوبنان و سوریای تورکیا و ئێران و ئهرمهستان و تورکستان بووه.. وادیاره ههر له بهر ئهمهش به (ذوالقرنین) ناوبراوه. پاشان (کۆرش) له سالی (٥٢٩ پ.ز) کۆچی دوا یی کردووه.

له دوا ی کۆچی دوا ییشی، کۆره کهی خۆی به ناوی (که مېوشیا) یان (قه مبیز) - به زمانی عه ره به کان- جلهوی حوکمی گرتۆته دهست و پووی کردۆته (میسرو)، له سالی (٥٢٥ پ.ز) و دا فهتھی کردووه. به لām شۆرشیک له دژی بهرپا بووه و دانیشتوانی مهمله کهتی (میدیای)ش به سه رکردایه تی (غوماتا) لینی هه لگه پاونته وه. بۆیه (قه مبیز) له (میسرو) هه گهرا وه ته وه بۆ ئهو ی تاکو ئهو شۆرشه ی تیدا سه رکوت کات، به لām له کاتی وجودیدا له (شام) کۆچی دوا یی کردووه. جا له بهر ئه وهش کهوا (کۆرش) کۆری تری جگه له مه نه بووه، خه لکی ولاتی (فارس) ئامۆزا کهی ئهو (واته/ دارایۆس)، یان (داریوس)، یان کردۆته پادشای خۆیان. دوا ی مردنی (داریوس) ییش، (ئهرده شیر) جلهوی حوکمی گرتۆته دهست، ئه میش واته: (ئهرده شیر) ئهو پادشایه یه که (ئه سه کهنده ری مه کدۆنی) هیرشی کردۆته سه ری و کوشتوویه تی، ئیدی دهستی به سه ر ئهو ئیمپراتۆریتییه دا گرتووه که (کۆرش) دایمه زانده بوو^(١).

(١) (و یسألونک عن ذی القرنین) ص (١٢١-١٢٤).

په‌وشته‌کانی (کۆرش) و په‌وشته‌کانی (ذوالقرنین)

قورئان ئاماژەی بۆ په‌وشته‌کانی (ذوالقرنین) کردووه، (ابوالکلام ازاد)یش پووینی کردۆته‌وه که‌وا ئهم وه‌سفانه له (کۆرش) و حوکمه‌که‌یدا هه‌بوون، وه‌ك ده‌لێت:

((ذوالقرنین) پیاویکی دادپه‌روه‌ر بووه له‌نیوان خه‌لکی‌دا، هه‌ر بۆیه‌ش خودا کردوویه‌تی به‌ دادوهر (حه‌که‌م) له‌ نیوانیاندا که به‌خواستی خۆی هه‌رچی به‌کیان لێ ده‌کات، بیکات: (اما ان تعذبهم، واما ان تتخذ فيهم حسنا).. بێگومان، (کۆرش) پێگه‌یه‌کی پر له‌داد و عه‌داله‌ت و چاکه‌ و په‌حه‌متی له‌مامه‌له‌دا له‌گه‌ڵ وڵاته‌ فه‌تح کراوه‌کاندا گرتبووه‌به‌ر، وه‌ك له‌ فه‌تح و ئازادکردنی مه‌مله‌که‌تی (لیدیا-ی یۆنان) و، مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ پادشاکه‌ یان (کروسیس) دا که عه‌فویشی کردو به‌په‌رحم و چاوپۆشی یه‌وه هه‌لس‌وکه‌وتی له‌گه‌ڵ دا کرد.

میژوونووسه‌کانیش، چ ئه‌وانه‌ی که دۆستی (کۆرش) بوون یان دۆژمنی بوون، ستایشی دادگه‌ری و له‌خۆبوردوویی ئهم پادشایه‌یان کردووه که چۆن مامه‌له‌ی جوانی له‌گه‌ڵ دۆژمنه‌ یۆنانیه‌کانیدا کردووه.. بۆ نمونه‌ میژوونووسی یۆنانی (هیرۆدوتیس) گوتویه‌تی: - ((غورث) پیاویکی به‌خشنده‌ و چاکه‌ خواز بووه‌ و زۆر لێبوردووش بووه، وه‌ك پادشایانی تر خوازیاری کۆکردنه‌وی ماڵ و سامان نه‌بووه، به‌لکو زیاتر له‌سه‌ر به‌خشنده‌یی و پێژلێنان سوور بووه‌، داد و عه‌داله‌تی بۆ مه‌زلوومان دا‌بین کردووه‌ و هه‌رچی خێرو چاکه‌یه‌ بۆ مرۆقی خواستووه‌). هه‌ر له‌م پوه‌وه‌ میژوونووسی‌کی تری یۆنانی که (زینۆف) ه‌ گوتویه‌تی: (ئه‌و، پادشایه‌کی ژێرو میه‌ره‌بان بووه‌ و وێرای ئه‌وه‌ی په‌وشته‌ جوانه‌کانی پادشایانی تێدا بووه، سیفه‌ته‌ به‌رزه‌کانی دانایانیشی تێدا کۆبۆته‌وه، وه‌ك ئه‌وه‌ی که له‌ و ره‌و هیمه‌تیدا گه‌وره‌یی زیاتری ده‌رکه‌وتووه‌، له‌ چاکه‌ و پیاوه‌تیدا به‌سه‌ر شکۆی پادشایه‌تی دڵ زāl بووه‌، خزمه‌تی مرۆقاه‌یتیش بووه‌ته‌ درووشی‌کی و، به‌کارهێنانی دادگه‌ری و

عه داله تیش بۆ ستهم لیڅراوان نه ریتی دیاری بووه، ئیدی ئهو له خوږوردوویی و چاوپوښی یه شی، جیتی خو به گه وره دانان و به خو نازینی بۆ گرتوته وه^(۱).

به راستی دادپه روه ری و لیڅورده یی (کوړش) هه ردوو میژوونووسه دوژمن و ناحه زه یونانییه که (هیږدو تیس) و (زینوفن) یشی هیناوته قسه و، شاهیدی ئهو نه ریته به رزانه یان بۆ داوون. هه ر پویه ش شاعیره که راستی پیکاهه که گوتویه تی:-

وملیحه شهدت بها ضراتها   والفضل ما شهدت به الاعداء

(کوړش) ئیمانی به خودا هه بووه

قورئانی پېرۆز به پاشکاوی و به پروونی ئهو راستیییه به دیار خستوه که وای بیگومان (ذوالقرنین) ئیمانی به خودا هه بووه، دهم به زیکرو یادی خودا بووه، سوپاسگوزاری نیعمه ته کانی بووه، دانی به فزل و چاکه ی خواداناوه. (ابوالکلام ازاد) یش هه لویسته ی له ئاست بیروباوه ری (کوړش) دا کردوو و پروونیشی کردوته وه که ئهو خواناس و خوا به یه که گر بووه، په رستیارو عابیدیکی ته وای خودا و، دلسوزیکی دیاری ئاینه که ی بووه، (کوړش) له سه ر ئایینی (زه رده شت) بووه، زه رده شتیش له سه ر دینی خوا به یه که دانان و (ته وحید) بووه، هه روه ها (کوړش) پېشته ر ئاینه کونه که ی مه مله که تی (میدیا) ی پشتگوی خستوه، چونکه ئایینی ئاگر په رستی (مجوسی) بووه. کاتیک (کوړش) کوچی دواپیشی کردوو، ئاگر په رسته کان شوړشیکیان له دژی دینه که ی (زه رده شت) به رپا کردوو و، به لام (داریوش) شوړشه که یانی له ناو بردوو و، (زه رده شتی یه کان) له سه رده می ژیان و هوکمرانی (کوړش) دا ئیمانیان به خودا هیناوه و خواناس و خوا به یه که گربوون. به لام دوا ی ئهو سه رده مه بریکی زۆر له دینی ئاگر په رستی تی که وتوو و دزه یان بۆ نیو

(۱) (و يسألونك عن ذي القرنين) ص(۱۳۹).

دینه په سه نه که یان کردووه، ریبازی خوا بهیهك دانانه که (توحید) یان تیکه لی شیرک و کوفر (هاوهل بۆ خوا دانان و بی باوه پری) کردووه.

ئیدی به ناوی (مجوس) واته ئاگر په رسته کان) وه ناسراون و، موسلمانانیش بنچینه راست و دروسته که ی ئهم ئایینه ئاسمانی و په یامه زه رده شتییه که شیان (یان ئاگر په رسته تازه کانیان) بیر نه چۆته وه و زانیاریان هه بووه و به لام دواتر شیواندوو یانه، وهك پیغه مبهری خوداش ﷺ لهم باره یه وه فرموویه تی: ((سنوا بهم سنة اهل الكتاب)). واته مه ماله تان له گه ل زه رده شتی یه کانیش دا وهك مامه له تان له گه ل ئه هلی کیتاب (جووله که و دیانه کان) دا بیست.. ههر بۆیه ش موسلمانان سه رانه (جزیه) یان لییان وهرده گرت، وهك چۆن له ئه هلی کیتاب (واته جووله که و دیانه کانیان) وهرده گرت.

ئه مه ش مانای وایه ئیسلام دان ده نیست به وه دا که ئایینی (زه رده شتی) یش ریشه یه کی ئاسمانی ی هه یه، وهك ئایینی جووله که و مه سیحی، به لام ئیسلام دان به په یڕه و کردنیان دانانیست، چونکه ده سکاری و ساخته کاری یه کی زۆریان به سه ردا هینراوه و، کفر و شیرک و هاوهل بۆ خوا دانانیان تی که وتوه.

بیگومان (ابوالکلام ازاد) له و بر وایه دایه که و (زه رده شت) پیغه مبه ریکه له پیغه مبه رانی فارسه کان و، (کۆرش) یش له سه ر دینه که ی (زه رده شت) بووه به ر له وه ی ئه و دینه بکه ویتته به ر ده سکاری و شیواندنی فارسه کان له داواییدا^(۱).

(۱) -ابوالکلام ازاد - (ويسألونك عن ذي القرنين). ص (۱۴۲-۱۶۱).

یه ئهجووج و مهئجووج

دوای ئهوهی رای راسترو یه کلاکه ره وه مان هینا له سه ره ئه وه ی، کهوا (ذوالقرنین) ئه و (کۆرش ی فارسه) بووه و، کهوا به ره به ستی (یه ئهجووج و مهئجووج) یش، که له قورئاندا باسکراوه، ئه وه یه کهوا (کۆرش) له سه ره ته نگه ی (داریال) له چیاکانی (قه فقا ز) دا و له نیوان ده ریای (قه زوین) و (ده ریای ره ش) دا بنیاتی ناوه، جا دوای ئه و باسه دیننه سه ره باسی (یه ئهجووج و مهئجووج) و شوینه که یان و، ده ره چوونیان و ئه و گۆرانکارییه ش، که به سه ره به ره به سته که دا (له دوای ئه وه ی (کۆرش) له به رده میاندا دروستی کردبوو) هاتوه ..

((یه ئهجووج و مهئجووج)) له قورئان دا ..

(یه ئهجووج و مهئجووج) دوجار له قورئاندا و (له دوو شوینی قورئاندا) ناوبراون. یه که میان: له سوورده تی (کهف) دا و له و ئایه تانه دا که ئیمه له م باسه دا سه رقائی شیکار و ته فسیر کردنیانین: ﴿قَالُوا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنْ يٰاجُوجَ وَمَاجُوجَ مُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰۤی اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۝۱۶﴾ الکهف.

دووه می ش: له سوورده تی (الانبیاء) دا و له م فه رمایشته ی خوا دا: ﴿حَقَّ اِذَا فُتِحَتْ يٰاجُوجَ وَمَاجُوجَ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُوْنَ ۝۱۷﴾ و اقترَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَخِصَةٌ اَبْصُرَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا يَنْوَلُّنَا قَدْ كُنَّا فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظٰلِمِیْنَ ۝۱۷﴾ الانبیاء.

واته :- (هه تا ئه و کاته ی، که به ره به سته که ی (ذوالقرنین) له به رده م (یه ئهجووج و مهئجووج) دا ده کریته وه و (که ئه مه ش نیشانه یه که له نیشانه کانی هاتنی پۆژی

دوایی) و ئهوانیش واته: (یهئجوج و مهئجوج) له هه‌موو کون و که‌له‌به‌ریکه‌وه به‌شیوه‌یه‌کی زۆرو بئ‌شومار په‌یدا ده‌بن و دینه‌ ده‌روه، ئیدی به‌ئیننی راست و هه‌قی خوداش نزیک ده‌بیته‌وه و سزاو لیپرسینه‌وه‌ی خودا ده‌ست پێ‌ده‌کات). ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (که‌هف) یش که‌ له‌م پرگانه‌ی پیش‌شودا دیاری کراون، ده‌باره‌ی -یهئجوج و مهئجوج- هاتوون و هه‌والی خراپه‌ و شیواندنیان له‌ زه‌ویدا به‌ ئیمه‌ ده‌گه‌یه‌نن و، باسی دروستکردنی به‌ربه‌سته‌ که‌ له‌به‌رده‌میاندا له‌لایه‌ن (ذوالقرنین) هه‌ ده‌که‌ن که‌ له‌ سه‌رده‌می ئه‌ودا و چه‌ند سه‌رده‌میکی دوا‌ی ئه‌ویشدا نه‌یان‌توانیوه‌ له‌ به‌ربه‌سته‌که‌وه بی‌نه‌ ده‌روه‌ یان کونی تی‌ بکه‌ن. به‌لام ئه‌م ئایه‌تانه‌ی سووره‌تی (انبیاء): ﴿حَقَّ

إِذَا فُجِّعَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ...﴾ ده‌باره‌ی به‌سه‌رهاتی (یهئجوج و مهئجوج) ن له‌ ئاینده‌دا که‌ پیش هاتنی قیامه‌ت به‌شیوه‌یه‌کی زۆرو به‌ کۆمه‌لێکی گه‌وره‌ ده‌رده‌چن، هه‌والی نیو ئه‌و ئایه‌تانه‌ش به‌ وشه‌ی (اذا)یه‌ که‌ ئاوه‌لناوی له‌مه‌ودوا‌ی زه‌مانه‌ و (وه‌ک مامۆستایانی رێزما‌ن و ره‌ه‌وانبێژی) یش گووتوویانه‌ (شرطیکی هیواشکراوی به‌ جوا‌ییکی (فه‌تحه‌ له‌سه‌ر دانراو) تێدا‌یه‌. هه‌روه‌ها ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (انبیاء) هه‌والی کردنه‌وه‌ی رینگه‌ بۆ (یهئجوج و مهئجوج)، ده‌گه‌یه‌نیت، هه‌ندیک له‌ زانایانی‌ش ئه‌و کرانه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که‌و کردنه‌وه‌ی رینگه‌ که‌ به‌شیوازیکی ماددی و واقیعیانه‌ی هه‌ست پێکراو داده‌نین که‌ گوا‌یه‌ ئه‌وان (واته‌ یه‌ئجوج و مهئجوج) به‌ربه‌سته‌که‌ی (ذوالقرنین) ده‌به‌زینن و لیوه‌ی ده‌رده‌چن، ئه‌و زانایانه‌ دان به‌وه‌ داده‌نین که‌ ئه‌مه‌ ته‌نها له‌ کاتی پیش هاتنی قیامه‌تدا ده‌بی‌ت و، به‌ربه‌سته‌که‌ش تا ئه‌م‌رۆ هه‌یه‌و له‌ئارا‌دا‌یه‌، به‌لام ئیمه‌ لی‌رده‌ا راما‌ن وایه‌ که‌ ئه‌م رینگا کرانه‌وه‌یه‌ بۆ (یهئجوج و مهئجوج) کرانه‌وه‌یه‌کی مه‌وعنه‌ویییه‌، نه‌ک ماددی و به‌رچاو که‌وا به‌ربه‌سته‌که‌ به‌فیعلی به‌به‌زینریت و کونی تی‌ بکری‌ت.. واته‌ کاتیک خودا رێی ده‌رچوونیان له‌ شوینی خۆیا‌نه‌وه‌ پێ‌ ده‌دات و، که‌ ئه‌وانیش دین و هه‌موو سه‌ر زه‌وی و ولا‌ته‌کان داگیر ده‌که‌ن، ئه‌وه‌ به‌ده‌رچوونه‌ دیار و گه‌وره‌که‌یان له‌ پیش

هاتنی قیامه‌تدا داده‌نین. (خوداش هەر خۆی زاناو ناگاداره). هەر ئەو ئایەتەش
 ئاماژەى بۆ هێزى دەرچوونيانو زهه‌ییزى و زه‌به‌للایى سوپاو زۆرىى ژماره‌یانو
 شالای توندوتیژیان کردووه: ﴿وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾.. وشەى
 (حَدَب) به‌هەر به‌رزایى یه‌ك ده‌وتریت كه له‌سه‌ر پووى زه‌وى یه‌وه وه‌ك گ‌ردو
 گ‌ردۆلكه‌و چیا به‌رزو ب‌ل‌ند بوویته‌وه..

وشه‌ی (ینسلون) یش واته: له پ‌ویشن دا زور خیراو به‌په‌له در‌وون به‌دوای یه‌کتردا دین و نزیك ده‌بنه‌وه و ژماره‌شیان هی‌نده زوره، که هه‌موو پرووی تهو خاکه‌ی داگیر ده‌کهن، داده‌پ‌وشن. فهرمووده راسته‌کان (صحیح) یش ئاماژه‌یان ب‌و زوری تهو گه‌لهو توندو تیژی و هی‌زی داگیرکاری و ترسو بیمی ده‌رچونیان کردووه، تهو‌ه‌بوو له سه‌ره‌تای ته‌م باسه‌دا ته‌و فهرموودانه‌مان ده‌رباره‌ی ته‌م به‌سه‌ره‌اته دیاری کردو، ئیدی هی‌چ ئاتاجیک به‌دووباره‌کردنه‌وه‌یان لی‌ردها نیه... هه‌روه‌ها ته‌و نایه‌تانه‌ی سووره‌تی (الانبیاء) ئاماژه ب‌و ته‌و هه‌واله‌ش ده‌کات، که‌وا بی‌گومان ته‌و ده‌رچونه گه‌وره‌و توندوتیژو مالک‌اولکه‌ره‌ی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) دوا‌یین ده‌رچوون و شال‌آویانه‌و له‌پیش هاتنی ر‌وژی قیامه‌ت دایه، وه‌کو خوداش هه‌ر دوا‌ی ته‌مه له‌نایه‌ته‌که‌دا هه‌واله‌که‌ی گه‌یان‌دووه‌و فهرموویه‌تی: ﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ ته‌م وه‌عدو به‌ئینه هه‌قه‌ش هاتنی قیامه‌ته، واته قیامه‌ت به‌ده‌رچوونی ته‌مان نزیك ب‌وته‌وه‌و ماوه‌یه‌کی که‌م دوا‌ی ده‌رچونیان قیامه‌ت دیت (وه‌ک له‌ فهرمووده راسته‌کانیش دا هه‌والی له‌سه‌ر دراوه).

پهگ و ریشهی ههردوو وشه‌ی (یه‌نجوج) و (مه‌نجوج)

زانایانی زمان بیروپایی لیک جوداو هه‌مه‌ جوړیان ده‌باره‌ی وشه‌کانی (یه‌نجوج) و (مه‌نجوج) هه‌یه‌ که‌ ئایا ده‌رهاوێژراوی وشه‌و چاوگیکن، یان دوو ناوی بیانین (واته‌ غه‌یری عه‌ره‌بین)؟! کۆمه‌لیک له‌ زاناکان رایان وایه‌ که‌ ده‌رهاوێژراون، وه‌ک (ابن منظور) یش له‌ (لسان العرب) دا پا‌کانیانی هێناوه‌، گووتویه‌تی: (وشه‌ی یه‌نجوج، وه‌ک وشه‌ عه‌ره‌بی یه‌کانی تر له‌ زمانی عه‌ره‌بدا ده‌رهاوێژراوه‌و له‌ (اجت النار) و (الماء الاجاج) هوه‌ واته‌ (په‌ره‌سه‌ندنی ئاگره‌که‌) و (ناویکی سوێره‌وه‌) وه‌رگه‌راوه‌ که‌ سوێری ئاوه‌که‌ له‌پاده‌یه‌کی وه‌ها توندا بی‌ت که‌ خه‌ریکه‌ شت بسووتینی‌ت، وشه‌ی (یه‌نجوج) یش له‌سه‌ر کیشی (وزن) ی (یفعل) هوه‌، وشه‌ی (مه‌نجوج) یش: (مفعول) هوه‌ وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌تین سه‌ندنی کلپه‌ی ئاگره‌وه‌ بی‌ت، ده‌شی‌ت که‌ وشه‌ی (یه‌نجوج) بکه‌ر (فاعل) بی‌ت هه‌روه‌ها ده‌شی‌ت (مه‌نجوج) یش هه‌ر وابی‌ت.. ئه‌مه‌ ئه‌گه‌ر هه‌ردوو ناوه‌که‌ (عه‌ره‌بی) بن ئه‌وا ده‌رهاویشتن و وردکردنه‌ویان ئاوا ده‌بی‌ت، ده‌نا گه‌ر ناوی بیانیی غه‌یره‌ عه‌ره‌بی بن، ئه‌وا له‌ زمانی عه‌ره‌بی ده‌رناهاوێژرین و په‌گ و ریشه‌ی زمانه‌وانییان بۆ دانانری‌ت^(١).

(راغبی اصفهانی) یش ده‌باره‌ی وشه‌ی (أج) گووتویه‌تی: (بۆ نمونه‌ ((ملح اجاج)) واته‌ خوی یه‌ک که‌ زۆر سوێرو گه‌رم بی‌ت، ئه‌مه‌ش وه‌ک له‌ وته‌ی عه‌ره‌بدا هاتوه‌: (اجیج النار، واجتھا، وقد اجت، وائج النار) که‌ هه‌موویان مانای په‌ره‌سه‌ندن و تین و گوپی ئاگرو گه‌رما ده‌گه‌یه‌نن، وشه‌ی (یأجوج و مأجوج) یش له‌و مانایانه‌وه‌ که‌ به‌ (ئاگری هه‌لگه‌رساو و په‌ره‌سه‌ندوو) و (ئاوی شه‌پۆلی توند) شوبه‌یتراون، ئه‌وه‌ش به‌هۆی زۆریی جم و جوول و لاساریانه‌وه‌^(٢).

(١) (لسان العرب) ی (ابن منظور) به‌رگی (٢)، ل (٢٠٧) ..

(٢) (المفردات) ی (راغب) ص ١٠٠ - .

کۆمه‌لیکی تر له‌زانیان رایان وایه که ئەم دوو وشه‌یه: (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) دهرهاوێژاوی چاوگی عه‌ره‌بی نین، به‌لکو دوو وشه‌ی بیانیو له پێژمانی عه‌ره‌بیدا (ممنوع من الصرف)ن، چونکه له ناوی عه‌له‌م و وشته بیانیه‌کان دان، هه‌ر ئەمه‌ش پای راسترو په‌سند تره، چونکه ئەو دوو هۆزه‌ی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) له پێش گه‌لی عه‌ره‌به‌وه هه‌بوون، له پێش دانانی پێژمانی عه‌ره‌بی و (مفردات و تصریفات و اشتقاقات)ی زمانی عه‌ره‌بیشه‌وه له‌ئارادابوون، ئیدی (هه‌وا و ئاره‌زووی زمانه‌وانی) له زانا عه‌ره‌به‌کان ناوه‌شیتته‌وه، که بێن و ناوه‌ دێینه‌کانی پێش زمانی عه‌ره‌بی بۆ په‌گ و پیشه‌ی ئەو وشه‌ عه‌ره‌بیانه‌ بپیننه‌وه، که له‌پێش خودی زمانی عه‌ره‌بیدا هه‌بوون، بۆ نمونه‌ش ناوه‌کانی (ئیبلیس) و (ئاده‌م) و (هه‌وا) و (مووسا) و (هارون) و (ته‌ورات) و (ئینجیل) و له‌ نیو هه‌مووشیاندا ناوه‌کانی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ناشی‌ت بۆ زمانی عه‌ره‌بی به‌رنه‌وه. (خوداش خۆی زاناتره).

مامۆستا (ابوالکلام ازاد)یش ئاماژه‌ی بۆ ئەو رایه‌ کردووه، که‌وا بێگومان ئەو دوو وشه‌یه‌ بیانی، نه‌ک عه‌ره‌بی.. له‌م پوه‌وه‌ گووتویه‌تی: (هه‌ردوو وشه‌ی (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) وا ده‌رده‌که‌ون، که (عیبری)بن، به‌لام له‌ په‌گ و پیشه‌یانه‌وه (عیبری) نین، به‌لکو دوو وشه‌ی بیانی (اعجمی)ین و شیوه‌ و فۆرمی زمانی عیبری‌ان پێوه‌ دیاره، چونکه له‌و شیوازه‌وه‌ نزیکن.. به‌لام به‌یۆنانی به‌دوو وشه‌ی (غاغ-یان ((گاگ-GAG)) و (ماغاغ-یان (ماگاگ: Magag)) ده‌رده‌برێن.. له‌ ته‌رجه‌مه‌ی هه‌فتا هه‌مینێ ته‌وراتیشدا به‌م فۆرمه‌ ده‌براون، ئیدی به‌ سه‌رجه‌م زمانه‌ ئه‌وروپاییه‌کانیشه‌وه به‌هه‌مان فۆرم و شیوه‌ ده‌براون^(۱).

(۱) ابو الکلام ازاد، (ویسألونک عن ذي القرنين)، ص(۱۶۳) ..

مه نځولیا - نیشتمانی (یه نځووج) و (مه نځووج) ه

زانایان رای لیک جوداو هه مه جوړیان له سهر شوینی نیشته جیی بنه پرتیی (یه نځووج) و (مه نځووج) و نهو هه ریځمهی، که یه کهم نیشتگه یان بووه، هه یه. زانا لیکو لیاړو ساغکه ره وه کانیش رای یه کلاکه ره وهی خویان هاتوته سهر نه وهی، که شوینی نیشته جی بوونیان نهو به شهی باکووری خوره لاتتی زه وی (مه نځولیا) یه و هوزوتیره و کوچه ریبه کانیشی (مه نځول) بوون. له سهر چاوه چینیه کانیشدا و اباسکراوه، که ریشهی وشه ی (مه نځول - مه غول) مه نکوکه، واته پیتی (کاف) ی فارسی له دوا ی (نون) ه که وه، یان به (جیم) ی فارسی (مه نځوکه) له هه ردوو حالته که شدا وشه که له دهر برینی عیبری (ماکوک) به هه ردوو پیتی (کاف) ی فارسی یه وه نزیکه و له دهر برینی (یونانی) یش (میکاک) به و دوو (کاف) ه فارسی یه وه نزیکه.

میژووی (چین) یش هه والی وجودی تیره یه کی ترمان لهو هه ریځمه دا پی دده دات، که به ناوی (یواشی) هه بوون و، نهو هی دیار و پروونه له م باره یه وه نهو هیه که نه م وشه یه (یواشی) به رده وام پشت له دوا ی پشتی نه ته وه کان ده سکاری و گوزرانکاری تیډا کراوه، تا کو بووه به (یه نځووج) له زمانی (عیبری) ^(۱) دا. که و ابو وه یه کلابوته وه، ولاتتی (مه نځولیا)، یان (مه نځولیا) نیشتمانی ((یه نځووج و مه نځووج)) ه، ته نانه ت ناوی (مه نځولیا) و (مه نځول) به وشه ی (یه نځووج) ه وه په یوه ستن و، په یوه ندیبه کی راسته و خوشیان پیوه ی هه یه، هه روه ها هه ندیک جار (یه نځووج و مه نځووج) به ناوی (مه غوله کان) ناسراون و، هه ندیک جاری تریش به ناوی (ته تار) ناسراون.

(۱) (و یسألونک عن ذي القرنين)، ص (۱۶۴-۱۶۵).

حهوت سووره که ی دەرچوونی (یه ئجوج و مه ئجوج)

ئهو ده مان بۆ یه کلا و پروو نبوو ده کهوا (یه ئجوج و مه ئجوج) له ناوچه ی (مەنگولیا) و (تورکستان) ی سەر به چین و پروو سیاشدا نیشتەجێ ببوون، به لām ئایا پیشتر دەرچوون؟ یان ههتا کاتی هاتنی قیامهت هه ر دەرناچن؟! کۆمه لێک له زانایان رایان وایه که ئهوان ته نهها یه ک جار دەر ده چن، ئه وهش له پیش هاتنی قیامهتدا، به لām زانا لێکۆلێار و توێژه ره وه کان رای راسترو یه کلا کراوه یان له سه ر ئه وه یه، کهوا ئهوان واته: (یه ئجوج و مه ئجوج) چه ن دین جار دەر ده چن، دوا یین جار یش ئه و دەرچوونه گه وه ره مائکاولکه ریان له پیش هاتنی قیامهتدا وه ک له فه رموو ده راسته کاندا دیاری کراوه، هه ر ئه م زانا لێکۆلێاران ه ش ئاماژه یان بۆ ههوت سووړی دەرچوونی له مه وه ریان (به درێژایی میژوو) کردووه، که (ابو الکلام ازاد) له کتێبه کهیدا (ويسألونک عن ذي القرنين) هیناویه تی و، به م جوړه بووه:-

سووړی یه که م: پیش چاخه میژووی یه که بووه، واته نزیکه ی پینج هه زار سال له مه وه بهر، که شالاویان ده برده سه ر ده شته کانی چین و هه ره شه یان له شارس تانی تییه دیرینه که ی ده کرد به وه ی، کهوا له بیابانی (جوبی) یه وه هیرشیان ده کردنه سه ر.

سووړی دووهم: له به ره به یانی میژوودا، واته ماوه ی نیوان سالانی (۱۰۰۰- ۱۵۰۰) ی پیش زاییندا، که له و ماوه یه دا شه پۆلی هیرشه کانی مه غۆلییه کان له باکووړی خۆر هه لات ه وه به خهستی دهستی پێ ده کرد، تا ده شتایی یه کانی چین و به رزایی یه کانی نیوان ئاسیا و مه نگولیا و تورکستان، پاشان هه زیان له ئارامی و هیمنی ده کرد و سه رقالی کاروباری کشتوکالی ده بوون.

سووړی سټیم: ټم سووړو دهورانهش له دهوړبه‌ری سالی (۱۰۰۰/ پ. ز.) هوه دهستی پي‌کردووه، که همر ټم هوژانه شالوایان بردوټه سهر ناوچه‌ی (قه‌زوین) و (ده‌ریای پ‌ه‌ش) و (باکووری قه‌ققاز) و (حه‌وزی نیوان همدوو پروباری (دانوب) و فولگام). چهند هوژو تیره‌یه‌ک له (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) که یونانیه‌کان به (تیره‌کانی ((سی تیهین)) ناویان بردووه، له تنگه‌ی ((داریال)) له چیاکانی (قه‌ققاز) هوه په‌ریونه‌ته‌وه تاکو هی‌رش بکه‌نه سهر شارستانیټی (نه‌ینه‌وا) له دهوړبه‌ری سالی (۷۰۰/ پ. ز.) دا، ټم هی‌رشانه‌ی مه‌غولییه‌کان بؤ‌سهر (نه‌ینه‌وا) کاریگه‌رییه‌کی راسته‌و‌خویان له پروخانی شارستانیټی (ناشووریه‌کان) دا هه‌بووه، وه‌ک می‌ژوونووس (هی‌ژدوټس) که به (باوکی می‌ژووی یونان) دا دهنرت، ټاماژه‌ی بؤ کردووه.

سووړې چواره م: له دهوړوبهړي سالي (۵۰۰/ پ.ز) دا بووه كهوا تيره كاني (سي تيهين) په لاماري ناوچه كاني خوړناوای ناسييان له پړي ته ننگه ي (داريال) هوه ددها، ئينجا (ذوالقرنين) يش: واته: (كوړشي فارس) بهر به سسته كه ي له سهر ئه و ته ننگه يه بنيات ناوه، هر بويه ش پړي ي له په لامارو هيرشه كاني (يه ئجوج و مه ئجوج) گرتووه و تاماوه يه كي ديارى زه مان ئه و ولا تانه ي ئاسووده كردو ته وه.

سوورې پېنځمه: تيره کانی (يهنجوج و مهنجوج) بهره خوږه لات پښتونو و هيرشيان کردوته سهر ئيمپراتوريه تي (چين)، ميژوونوساني (چين) هم تيرانه يان به (هيونگ هو) ناو بردووه. هر له وماوه يهش دا ئيمپراتوري (چين): (شين هوانگ تي) شوورا گه وره که ي چيني بنيات ناوه تاكو بهر به هيرشه کانيان بگريټ، سالي (۲۶۴/پ.ز) يش دهستي به بنيات ناني بهر به سته که يان کردووه و له ماوه ي ده سالدا ته اوای کردووه، ئيدي توانيو به تي بهر هنگاري هيرشه کانيان يو سهر چين بيټه وه، له نيږ خه لکيش دا هو دهنگويه (شاعه) بلاو بيو وه که گوايه (شوړه ي چين) بهر به سته که ي (ذوالقرنين) ه. . همه ش هه له يه که، چونکه

بهربهسته که ی (ذوالقرنین) له سهه تهنگه ی (داريال) بنیات نراوه و بۆ بهرگرتن له هیرشی پینجه میان بووه، واش دیاره ئیمپراتۆری (چین) سوودی له ئامرازی (کۆرش) وهرگرتووه تاکو هیرشه کانی (یهنجوو و مهنجوو) بووهستینیت، بۆیه شوورهی چینی دروست کردووه.

سووری شه شه م: له سه ده ی چواره می زاینی دا بووه، که پرویان کردۆته ئه وروپا به سه رکردایه تی پیشه واکه یان (ئهتتیل) و توانویانه هیرش بکه نه سه ره ده و له ته ی (رۆمانی) و بچه نیو پایته خته که یان (رۆما) وه وکاویشی بکه ن، به م شیوه یه شه ئه و شارستانیتیه رۆمانیه ی، که چهن دین سه ده ی خایاند بوو، له ناو بر دووه.

سووری هه وته م: له سه ده ی دوا زده هه می زاینندا بووه که ریکه وته ی سه ده ی هه وته می کۆچی یه و که له شکره کانیان به سه رکردایه تی (جهنگیزخان) به ره و میرنشینی و مهمله که ته ئیسلامیه کان له به شی خۆرئاوا دا چوون و به سه ریاندا زال بوون و، ویرانیان کردوون، پاشان نه وه ی (جهنگیزخان) که (هۆلاکۆ) بووه توانیویه تی له سالی (٦٥٦ ک) دا بچیتته نیو شاری (به غدا) ی پایته ختی خه لافه ته وه و، ویرانیشی بکات.

ئه مه ی پیشو به شیکی پوخت و کورتکراوه ی هه ره هه وت سووره که ی ده رچوون و شالا وه کانی (یهنجوو و مهنجوو) بوو، که (ابو الکلام ازاد) هینا ویتتی و دکتۆر (عبدالعظیم خضر) یش لیوه ی وهرگرتووه ^(١).

(١) کتیبی (و سألونک عن ذي القرنين)، ص (١٦٦-١٦٨)، ههروهه کتیبی (ذوالقرنین) ی — محمد خیر یوسف، ص (٣١٠-٣١١) ..

- (جہ نگیز خان) و (ہولا کو) لہ (یہ نجویج و مہ نجویج) -

کۆمه‌لیک له میژوونوس و زانیانی ته‌فسیر رایان وایه که (مه‌غۆله‌کان)یان (ته‌ته‌ره‌کان) له (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج)ن و له سووپێک له سووپه‌کانی ده‌رچوونیاندا بوون، ده‌رچوونی (جه‌نگیزخان) و پاشان (هۆلاکۆ)ش بو هێرش و په‌لاماردانی گه‌لانی تر به‌سووپێ حه‌وته‌می سووپه‌کانی ده‌رچوونیان داده‌نیئ، ئه‌م بیروپایه‌ش ده‌شیئت راست و جی‌گیر بیئت نه‌ک په‌تکراوه‌ و سه‌یرو نامۆ بیئت، چونکه‌ ده‌رچوونی (مه‌غۆل) یان (ته‌ته‌ر) یاخود (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) به‌شیوه‌یه‌کی زۆر و گه‌وره‌ و درنده‌ بووه‌، به‌سوپایه‌کی گه‌وره‌ و وێرانکه‌ریشه‌وه‌ و لا‌تانی موس‌لمانان یان داگیر کردوه‌، شوته‌ه‌واری شالاو و وێرانکاریشان زۆر دیار و ئاشکرا بووه‌..

مِيژوونووس (اين الاثير) لهو سهردهمهدا

میژوونووس (ابن الاثیر) لهو سهرده مه‌دا ژیاوه که سهره‌تای دهرچوون و هیژشی
 نهو شه‌پانگیزانه بووه بو سهر ولاتی موسلمانان و، کاولکردنی مه‌مله‌که‌ته
 ئیسلامی‌ه‌کانی خوره‌لآت، ناوبراو چه‌ندین کاری وه‌حشیانه و به‌دکاریانی له
 کتیبه‌که‌یدا (الکامل فی التاریخ) نووسیوه‌ته‌وه و تیکه‌لئی رسته و برگه‌ی خه‌مناکی و
 نه‌سه‌فو نائومی‌دی کردووه‌و، به‌هه‌ست و سۆزو ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی عاطیفیانه‌وه که
 نه‌وپه‌ری (به‌زه‌یی و ئالوده‌یی ی خۆی له‌سهر ئاینده‌ی ئیسلام و موسلمانان) پیشان
 داوه، دایرشتونه‌ته‌وه، به‌لام (ابن الاثیر) پيش هیژشی (هولاکو) بو سهر (به‌غدا)،
 له‌سالم، شه‌ش سه‌ده و سه‌ (۶۳۰)ی کۆچیدا. کۆچی دوا‌یی کردووه.

ناشرانین ئاخۆ (ابن الاثیر) تا کاتی (داگیرکردنی به غداو ویرانبوونی) ئەگەر
لەبەئاندا بوابه، چۆن ئەو کارەساتە پشت شکێنەمی له میژوووه کهیدا تۆمار ده کردو

به چ شیوازیکی دارپشتن دهینووسییه وه له کاتیگدا جگه له وهی (میژوونوس بووه)، ئەدییهکی ههست ناسک و به سۆزیش بووه، کتیبی میژووه کهشی (الکامل فی التاریخ) به سه رچاوه کی بنه پرتی داده نریت که ده باره ی سه ره تای ده رچوونی (جهنگیزخان) ه و به تاییه تیش له ده سالی هوه لینی ئەو ده رچوون و په لاماره یان دا. لایه نیکی باشی نیو وته کانی (ابن الاثیر) ئەوه یه ته نها وه گێرانه وه و ریوایه تی میژوونوسینک نین، به لکو خرۆشاهه به و رووداوانه و کاری تیکردوون، بۆیه میژووی ئاویتته ی ههست و سۆزو کارلیک و کاردانه وه کان کردووه، ئیدی میژووه که ی وا دیاره که خوینهر وا ده زانیت پیاویکی له بهردهم دایه و له هه موو خه م و هه سره ت و مهینه تی و ئازاره کاند تهاوه ته وه و خه م بار و رهنگ هه لبرکا و بووه تیا یاندا.

هه ره وه ها (ابن الاثیر) هه لۆسته له بهردهم رووداوه کانیش دا کردووه تاکو په ندو وانه و نامۆزگاری (له وهی دهینووسیت و دهیکات به میژوو) ده ریبنیت و بیانخاته روو ئەو سونه ته کۆمه لایه تی یه (خودایی) یه ش بخاته بهر چاوی خوینهر که هه میشه ره تی رووداوه کانی میژوو به پێوه ده بات، ئیدی رووداوه کانی میژووش ره نگد ره وه ی ئەو سونه ته و ته رجه مه و کاردانه وه یه کی کرده یی (عه مه لی) یشی ده بن.. پاشان (ابن الاثیر) سه رچاوه کان و هه واله کانی ئەو میژووه ی، له که سانیکی زیندووی ژیاوی نیو ئەو سه رده مه وه هی ناوه و که پێیان خرۆشا و ن و رووداوه دلته زینه کانیان دیوه و کاریان تیکراوه.. هه ر بۆیه سه رچاوه ی نووسینی (ابن الاثیر) بوون به چاویکی زیندووی وا داده نریت که له مهیدانی سه ربازییه وه وه رگیراوه، ئەوانه ش که به سه رهات و رووداوه کانیان بۆ گێرپاوه ته وه وه (چه ند په یامنیکی جهنگی و چه ند رۆژنامه نووسیکی نیو مهیدان) شو به یتراون. به هه ر حال ئەوه ی ئەرکی ئیمه یه ئەوه یه نامه وه ییت که له بابه تی (لیدوانان له (ابن الاثیر) و تاییه ته ندیه کانی) ده رچین.

سەرەتاي ھاتنە سەركارى (جەنگىز خان) و ھېرشىي بۆ سەر مۇسلمانان

سەرەتاي دەرچرونى (يەئجوج و مەئجوج) لە سوورې ھەوتەمدا لە سالى (١٦١٦ك) دا بوو و لەو كاتەدا ئەوان نىشتەجىي ناوچەى (مەنگوليا) بوون بەتايبەتەش لەنيو چياكانى (طمغاج)^(١) داو، پادشايەكيان بەناوى (ئۆزبىك خان) ھەبوو، لەنيو فرماندە گەورەكانىشىدا لاويك بەناوى (تىموجىنى) ھەبوو، كە ناحەزە ھەسوودەكانى لەلای پادشا قەسەيان بۆ ھەلبەستوو و بىزراندوويانە تا ئەويش رقى لى ھەلگرتوو و بۆ ناوچەيەكى دوورە دەستى ولاتەكەى دوور خستوتەو، (تىموجىنى) يش لەپادشا، كە ھەلگەراووتەو، واتە لە (ئۆزبىك خان) و سوپايەكى پىك ھىناو و جەنگى لەدژ راگەياندوو، توانيويەتى بەسەريدا زال بىتو، كوشتويەتى، ئىنجا خۆى بۆتە پادشا لەجىگەكەيدا وناوى خۆيشى لە (تىموجىنى) يەو بۆ (جەنگىز خان) گۆريو... ئىدى (جەنگىز خان) لەسالى (٥٥٩ك) دا بۆتە پادشا و ھەموو ناوچەكەش ملكەچى حوكمى بوونو، لەويو ھەرەو بەشى خۆرئاوا ھاتوو، كە ناوچەيەكى ئىسلامى بوو، دەسبەجى پادشاى مۇسلمانان (خوارزم شاھ) لە ولاتى خۆرەللات لەسالى (٦١٦ك) دا روبرووي بووتەو ھەبەلام (جەنگىز خان) ئەم پادشايەى بەزاندوو و پادشاكەش لەسالى (٦١٧ك) دا مردوو، پاشان (جەنگىز خان) بەسوپايەكى گەورەو ولاتانى مۇسلمانان يەك لەدواى يەك داگير كردو، ئەم داگيركارىيەى مەملەكەتە

(١) الكامل لابن أثير (٣٦١: ١٢).

ئیسلامییه کاندا ههر بهردهوام بووه لهسهر خوینرپیژی و کاولکاری تا لهسائی (٦٢٤.ك) دا کۆچی دوابی کردوو (١).

پاشان جهنگه کانی نیتوان ته ته ره کان و موسلمانان له دواى مردنى (جهنگیز خان) یش بهردهوام بووه تا نه وهى (جهنگیز) که (هۆلاکۆ) بووه حوکمی پادشایه تیی که وتۆته دهست و نهویش جهنگ و شه پرخوازی بۆ سهر موسلمانان زیاتر کردوو. تا له دوایدا (هۆلاکۆ) سوپایه کی له ته ته ره کان (یهنجوج و مهنجوج) ریکخست و ژمارهشیان دووسه دهزار جهنگاوه بوو، سوپای موسلمانانیش له (بهغدا) دا که متر له دههزار جهنگاوه بوو.

((گیرانی بهغدا و کوژانی خهلیفه))

هۆلاکۆ سوپاکه ی گه یشتنه بهغدا و له رۆژی (١٢) ی مانگی محرمی سائی (٦٥٦.ك) دا گه مارۆیدا، ههریه که له (وهزیری رافضی، ابن العلقمی) که - سه رۆک وهزیرانی خهلیفه - بوو و، راویژکاره بهدکاره (ئیسماعیلی) یه کهشی که ناوی (نصیرالدین الطوسی) بوو رۆلیکی زۆر ناله باریان له لاوازکردنی سوپای موسلماناندا هه بوو و، هه روهک رۆلیان هه بوو له هه لئانی هۆلاکۆ بۆ چوونه بهغداوه له گۆرینه وهی نامه نهیینه کان له گه لیدا و جوانکردنی مهسه له کهش له بهرچاوی.

ئیدی (یهنجوج و مهنجوج) گه مارۆی بهغدايانداو، پاشان له کۆتابی یه کانی مانگی (محرم) ی سائی (٦٥٦.ك) دا چوونه نیو بهغداوه، لهو کاتانه شدا هۆلاکۆ فرمانی بۆ سوپاکه ی ده رکرد که هه موو خه لکی دانیشتووی بهغدا بکوژن. سوپاکهشی بۆ ماوه ی چل رۆژ شمشیریان لهسهر خه لکی بهغدا بهردهوام بووه و،

(١) (البداية والنهاية) - (١٣: ١١٨).

ژمارهی کوژراوانی موسلمانانیش تهنها له شاری بهغدادا هیئنده زۆر بووه، که بیروپرای جیاوازی مهزندهکاریی تیاذا هاتووه، بۆ نمونهش گوتراوه: ژمارهیان سێ سهد ههزار کهس بووه، گوتراویشه یهك ملیۆن و ههشت ههزار کهسی تیاذا کوژراوه، پاشان گوتراوه: دوو ملیۆن کهسی کوژراوه.

ههروهها (هۆلاکۆ)ش خهلیفه‌ی موسلمانان (المعتصم بالله)ی له مانگی سه‌فه‌ری سالی (٦٥٦.ک)دا کوشتووه^(١).

(عین جالوت) و زال بوون به‌سه‌ر (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) دا

(هۆلاکۆ) له به‌غداوه به‌سوپای مه‌غۆله‌وه به‌ره‌و ولاتی شام کهوته پێ و، شاری (حه‌له‌ب)ی داگیر کردو وێرانی کردو دانیشتوانه‌که‌شی کوشت، له‌باره‌گای حوکرمانیی مه‌غۆله‌کانیش له به‌شی خۆرهل‌تدا چهند ناکۆکییه‌ك له‌نیوان فه‌رمانه‌کان و لێرس‌راوانیاندا پ‌ووی دابوو، بۆیه (هۆلاکۆ) پ‌ووی کرده ئه‌وێ و، فه‌رمانه‌ی مه‌غۆلی (که‌تبغا)ی کرده سه‌رکرده‌ی سوپا له (شام)دا. موسلمانانیش خۆیان بۆ به‌ره‌و پ‌ووبوونه‌وه‌ی (که‌تبغا) و سوپاکه‌ی سازو ئاماده‌ کردو سه‌رکرده‌که‌شیان (المظفر قطز) و (الظاهر بیبرس) بوو، هه‌ردوو سوپاکه‌ش له (عین جالوت) پێك گه‌یشتنو جه‌نگێکی سه‌خت و دژوار، که هه‌ر به‌ناوی جه‌نگی (عین جالوت)ه‌وه ناسراوه، له پ‌وژی هه‌ینی (٢٥)ی مانگی پ‌ه‌مه‌زانی سالی (٦٥٨.ک)دا له (دوای دوو ساڵ له گیرانی به‌غدا و وێران بوونی) له نیوان هه‌ردوو لادا به‌رپا بوو.

شه‌رو کوشتار له‌نیوان سوپای (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) به‌سه‌رکرده‌یه‌تی (که‌تبغا)و، سوپای موسلمانان به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی (قطز)دا خه‌سترو توندتر

(١) پ‌روانه‌ وته‌ی (ابن کثیر) ده‌باره‌ی ئه‌و مه‌ینه‌تییه‌، به‌رگی (١٣)، لاپه‌ره (٢٠٠-٢٠٦).

دەبوو و دەو بەتوندترین و دژوارترینی جەنگەکان و بەهێزترینیشیان دادەنراو، تیايدا (قطن) بەسەداى سەرکەوتنى (وا اسلاما/هۆ ئىسلام) وە هاوارى کرد. خوداش فەتح و سەرکەوتنى بۆ موسڵمانان مسۆگەر کردو، مەغۆلەکانیشى بەزاند، ھەروەھا (ئەمیر: جمال الدين ئاغوش) گەيشتە ناوجەرگەى سەرکردایەتیی مەغۆلەکان و توانی (کەتبغا)ى سەرکردەشیان بکوژیت^(۱). ئیدی سوپای مەغۆلەکان بەزى و تیکشکا، ئەمەش یەكەمین بەزینی گەورەیان بوو کە بەسەریان داویت، (عین جالوت)یش سەرەتای کۆتایی ھاتنى سوورى ھەوتەم بوو لە سوورەکانى دەرچوونى ((یەئجوج و مەئجوج))، دواى ئەوێش ھیچ پۆل و کاریگەریان نەماو، ھیچ بالا دەستى و رێکفیکیشیان بۆ نەمايەو.

چەند تیرەيەکیشیان لە ناوچە تازەکاندا مانەو و ھەندیک دەوڵەتۆکە و میرنشینان لە ولاتانی ھیندستان و خوراسان و تورکستان و چەند ولاتیکی دیدا بۆ خۆیان دامەزراند، ئایینی ئىسلامیش کارى کردە سەر ھیندیکیان و کاردانەوێ لە دۆ و دەررونیاندا ھەبوو، بۆیە موسڵمان بوون و ھاتنە نێو ئایینی ئىسلامەو، یەكەم کەشیش کە لییان موسڵمان بوو (شا بەرەكەت خان)ى نەوێ (جەنگیز خان) بوو کە لە ھەمان کاتدا ئاموزای (ھۆلاکۆ)ى خۆینرێژیش بوو، بۆیە چەند جەنگیک لە نێوان (شا بەرەكەت) و (ھۆلاکۆ)دا بەخەستى رووی داو، لەدوايیدا (بەرەكەت خانى موسڵمان) بەسەر ئاموزا کافرەکیدا سەرکەوتوو^(۲). (واتە بەسەر ھۆلاکۆ)دا.

(۱) بڕوانە (البدایة والنهاية)، بەرگی (۱۳)، لاپەرە (۲۲۰-۲۲۲).

(۲) ھەمان سەرچاوە، (۱۳: ۲۳۸-۲۴۰).

((لاواندنه‌وه‌ی (ابن الاثیر) بۆ ئیسلام و موسلمانان

(له ترسناکی شالۆه‌کان دا))

میژوونوسه موسلمانه‌کان هه‌موویان یه‌کده‌نگو یه‌کران له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که بێگومان مه‌ترسیی مه‌غۆله‌کان له‌ ترسناکترینی هه‌موو ئه‌و مه‌ترسییانه‌ی تر بووه که به‌ره‌و ڕووی موسلمانان بۆته‌وه، زیان و قوربانییه‌کانیشیان له‌ ئاکامی شالۆی مه‌غۆله‌ له‌ هه‌موو ئه‌و زیان و قوربانیانه‌ی (نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام به‌دریژایی میژووی موسلمانان) زیاتر بووه، ئه‌و میژوونوسانه‌ش له‌ ئاکامی ئه‌و کاره‌ساتانه‌دا بۆ ئیسلام و موسلمانان نیگه‌ران بوون و وایان پێشبینی کردووه که ده‌وله‌تێک بۆ ئیسلام دروست نه‌بێته‌وه، بۆیه ئه‌و نیگه‌رانی و خه‌م و په‌ژارانه‌یان له‌ کتێبه‌کانیاندا نووسیوه‌ته‌وه، لێره‌شدا هه‌رده‌گه‌رێینه‌وه بۆ لای میژوونوسی شاعیری هه‌ست ناسک (ابن الاثیر) تاكو پارچه په‌خشانیکی خه‌مناکی میژوویی بۆ تۆمار بکه‌ین که تیایدا ئیسلام و موسلمانان ده‌لاوتیینه‌وه.. وه‌ک له‌ سه‌ره‌تای کتێبی میژووه‌که‌یدا باسی ده‌رچوونی ته‌ته‌ره‌کان بۆ خاکی ئیسلام ده‌کات له‌ سالی (٦١٧.ک)دا، که نووسیویه‌ ده‌لێت:-

(چه‌ندین ساڵه‌ دانم به‌خۆدا گرتووه‌ و خۆم له‌باسی ئه‌م ڕووداوه‌ لاده‌ده‌م، ئه‌مه‌ش به‌ مه‌به‌ستی به‌گه‌وره‌گرتنی و، ڕق لێبونه‌وه‌ش له‌ باسکردنی، چونکه‌ من له‌ باس کردنی‌دا دوو دڵ بووم و پێ یه‌کم ناوه‌ته‌ سه‌ر کاره‌که‌و، پێیه‌کیشم دواخستوه، ئاخ‌ر کێ به‌لایه‌وه‌ ئاسانه‌ که‌ پرسه‌و لاواندنه‌وه‌ بۆ ئیسلام و موسلمانان بنوسیته‌؟ ئه‌ی کێ باسی ئه‌و ڕووداوه‌ ناخۆشه‌ی بۆ ئاسان ده‌بێت و به‌لایه‌وه‌ ئاسایی یه‌؟ خۆزگه‌ دایکم منی لێ نه‌بوايه، خۆزگه‌ پێش ڕوودانیشی ده‌مردم و شتیکی له‌بیرچووم بیرکراوه‌ ده‌بووم، به‌لام من کۆمه‌لێک له‌ هاوڕێ یانم زۆر هانیاندام له‌سه‌ر نووسیینه‌وه‌ی ئه‌م ڕووداوانه‌و، له‌ کاتی‌که‌دا ده‌سته‌وسان وه‌ستا بووم، پاشان بۆم

دهركهوت، كه پشتگوى خستنى ئهم كاره (كارى نووسينهوهكه) هيچ سوودىكى ناييت، بۆيه دهليين (ئهم كاره باسى گيرانهوى ئهو رووداوه گهورهيه و ئهو كارهساته مهزنهيه كه له هيچ رۆژگارو شهوگارىكى ترى زهمان دا وينهى نهبووه، كه ههموو خهلقى خودا بهگشتى و موسلمانانىشى به تايبهتى گرتۆتهوه، خو ئهگه بگو (قائل) يك بليت: (جيهان ههركيز لهو رۆژهوى (خودا ئادهمى خهلق كردوو تا ئهمرۆ) كارهساتى لهم جوړهى بهخۆيهوه نهديوه) ئهوه كهسيكى راستگوويه و تهكهى راسته، چونكه ههموو قوناغهكانى ميژوو رووداوىكى واى تومار نهكردوو كه نزيك و ليك چوى ئهم چهشنه رووداوانه بىت، لهو رووداوه گهوارهش كه پيشتر گيپراونهتهوه ئهو كارهساتى كوشت و پرو ويرانكارى يهيه كه (بهختنهسر) بهسهر (بهنوئيسرائيلى) دا هيئاوه كه خهلكيكي زورى لى كوشتوون و (بيت المقدس)يشى ويران كردوو. (بيت المقدس)يش بهبهراورد لهگهلا ئهو ههموو كارى تيكدان و ويرانكردنهى نهفرهت لىكراوانى مهغول و تهتردا، كه ههر شارىك لهشاره تيكدراوهكان چندان هيندهى بارستايى و قبارهى ناوچهكهى بوون گهليك كه متر دياره، چونكه ژمارهى كوژراوانى (بنو اسرائيل)يش بهدهستى (بهختنهسر) زور زور كه متره له دانىشتوانى ههر شارىك كه بهدهستى مهغولهكان كوژراون، لهوانهشه خهلكى تا رۆژى بهقردا چوونى دنيا نمونهى لهم كارهساته نهبينن، مهگه تهنها كارهساتى دوايينى (يهئجوج و مهئجوج) نهبيت، كابراى جادووگهريش (الدجال) ئهو كهسانه دههيليتهوه و نايانكوژييت، كه پهپهوى دهكهن و باوهرى پى دينن، بهلام ئهم مهغولانه ههموو جوړه كهسيكيان كوشتوو و تهنانهت ئافرهتان و پياوه پيرهكان و مندالانىشيان كوشتوو، سكى ئافرهتى دووگيانيشيان ههلدپهوه و كۆرپهلهكانى نيو سكيان كوشتوون، ئيمهش له ئاست كارهسات و قهدهرى ئاوادا ههر دهليين -انا لله وانا اليه راجعون، ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم-..

جا ئهم كارهساتهى، كه پريشكى شهوانگيزى به ههموو لايهكدا پهپهوه، زيان و زهرهريشى ههموو لايهكى گرتۆتهوه و بهنيو ولاتاندا وهك ههوريك، كه باى

به دواوويه تيپهريوه، له وهدا بووه كه گهليښك له دوروبهري ولآتى چينهوه دهرچوون و پرويان كردوته ولآتاني توركستان وهك (كاشغهر) و (بلاساغون) پاشان له وپوره بهره و ولآتاني پشت رووبار هاتوون، وهك (سه مهرقنده) و (بوخارا) و ولآتاني ترى ئه و ناوچه يه و، به سهر ياندا زال بوون و (ئه و جوړه كاره ساته ي به سهر ئيمه دا هينايان) به سهر ئه و انيشدا هيناويانه .

ئينجا كوومه ليښك له وان بو (خوراسان) په رپونه ته وه و هه موو سامان و مولكيكيان به تالان بردووه و ولآته كهيان ويران و خاپوور كردووه و هه موو شتيكيان زهوت كردووه و دانىشتوانه كانيشيان كوشتوون، پاشان په رپونه ته وه بو شاره كانى (ره ي) و (هه مه دان) و (بلد الجبل) و ولآتاني دى تا سنوورى عيراق، ئينجا پرويان كردوته ولآتى (نازه ربايمان) و (ئيران) و كوليان كردووه و دانىشتوانه كهيان كوشتوون، هيچ كه سيڅيش له ده ستيان دهر نه چووه مه گهر هه لا توويه كى ئاواره له ماوه ي كه متر له ساليځدا ئه گهر هه والى هه مان كاره ساتى نه بىستيتته وه^(۱).

هه روه ها (ابن الاثير) به رده و ام بووه له سهر لا واندنه وه كه ي بو موسلمانان و، گوتوويه تى:-

(ئيدى ئيمه هه ر به نده ي خوداين و هه ر بو لاي خوداش ده گه رپينه وه (فانا لله و انا اليه راجعون) داوا له خوداش ده كه ين كه له لاي خو يه وه سهر كه وتنيځ بو ئيسلام و موسلمانان مه يسه ر كات، چونكه جگه له خودا هيچ سهر خهرو پشتيوان و بهر گريكارنيك له ئيسلام نيه، وهك خوداش ده فهر مويت: ﴿...وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ، وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾ (الرعد ۱۱)، ته ته ره كانيش ئه و دوخه يان بو لواوه، چونكه هيچ بهر گريكارنيك نه بووه^(۲).

(۱) (الكامل لابن أثير، ۱۲: ۳۵۸-۳۵۹).

(۲) (هه مان سهر چاوه ۱۲: ۳۶۱).

(ابن الاثير) مهغۆلهكانى بهگهورهترين مهترسى داناوه، كه بېنگومان ئەو مهترسييهى لهوانهوه كهوتۆتهوه له غهبرى ئەوانهوه نهبينراوه، هه موو كهسيك يهك راوو يه كدهنگ بوون لهسهر گهورهى مهترسييهكهيان، جا ئەو يه كدهنگى هاويروپايى يه، كه لهسهر مهترسى و درندهى مهغۆل هه بووه لهسهر هيچ گهل و هۆزو تايهفهيهكى ترى شهپانگيژ نه بووه، بۆيه (ابن الاثير) ئاماژهى بو سهرسورمانى كهسانى دواى خۆيشى دهكات، لهوانهى كه ئەم ههوان بهسهرهاتانهى مهغۆل و تهتر دهخوينتتهوه و دهبيستو سهريان ليى سوڤ دهميئت.. له مبارهيهوه (ابن الاثير) گوتويهتى: (ئەو كارە درندانەيهى، كه لەو تهترانهوه بينراوه، هيچ كهسيك له ديز زهمان و لەو سهردهمانهشدا نهبيستوه، كۆمه ليك (تايهفهيهك) له سنورى ولاتى (چين) وه دهچن و هيشتا ساليكيشى نه خياندبيت كهچى ههنديكيان بگه نه ولاتى ئهرمينيا لهو قۆلهوه، ولاتى عيراقيش له قۆلى (هه مه دان) وه تپه پرين.. دسا به خوا به بى گومان ههر كهسيك له دواى ئەوان و دواى سهردهميكى تريئت و ئەم رووداوهش به ميژووى نووسراو بينيت، ئەوا نكوولئ لئ دهكات و به دوورى دهگريئت كه كارى درندانى ئاوا رووى دابيت، دياره ههقيشيهتى، چونكه كهى ئەوه به دوور دهگريئت، با ههريهكه لهوان (كهسانى دواى ئيمه)، كه ئەم ديزانه دهنوسنهوه، هه موو ئەوانهش (كه لهم سهردهمى ئيمه دا) ميژوويان نووسيوه تهوه، با بۆسه رده ميك بپوانن، كه تاك به تاكى خهلكى ئاگادارى ئەم رووداويه و به هۆى ديارى و نوبانگى گهورهى و مهترسى رووداوه كانهوه زانا و نهزان وهك يهك تيايدا ئاگادارن. خوداش ئەو كهسانه بو ئيسلام و موسلمانان سه رخات، كه پاريزهرو بهرگريكارى ئيسلام بوون و، بهراستى له دوژمنهوه بهرو رووى كاره ساتى گهوره بوونهوه و بهرو رووى ئەو پادشايانهى موسلمانانيش بوونهوه لهوانهى، كه و رهو غيره تيان له سك و عه وره تيان تئ ناپهريئت (واته كه تهنه ئاره زوويان له خوراك و راباردنه) موسلمانانيش له

پۆژی هاتنی پیغه مبهری خوداوه ﷺ تا ئهم کاته ئازارو نارېحه تیی لهم چهشنه یان نه چهشتوه. دوژمنییکی تریش، که (فه رهنگه کان) بوون له وپه ری ولاتی پۆمه وه ده رکه وتوون و له نیتوان خۆرئاوا و باکووره وه هاتوون و گه یشتونه ته ولاتی (میسر) و شاری (دمیاط) یان زهوت کردوه و تیایدا نیشته جی بوون، موسلمانانیش نه یانتوانیوه له و شارهدا تهنگیان پێ هه لچن یان ده ریانپه رپنن، ئیدی ته وای ناوچه کانی تری (میسر) له و مه ترسییه دا بووه .. بۆیه هه ر ده لێن: (انا لله وانا اليه راجعون. ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم)^(۱).

پای (سید قطب) ده رباره ی (جه نگیز خان) و (هۆلاکو)

(سید قطب) - په حه مه تی خوای لی بیّت - پایه کی ده رباره ی (ده رچوونی (مه غۆله کان) له سه رده می (جه نگیز خان و هۆلاکو) دا) هه یه و هه ز ده کات به سووپنیک له سووپه کانی (ده رچوون یه ئجوج و مه ئجوج) یان دابنیت، له م باره یه وه گوته ویه تی: (ئهی دوا ی ئه مه ئاخۆ (یه ئجوج و مه ئجوج) کی بن؟ ئهی ئیستا له کو ی بن؟ ئهی کاروباریان چۆن چی بووه؟ ئهی له مه ولا چۆن ده بیّت؟ وه لامی هه موو ئه م پرسیاران ه له سه ر ئاقاری (گه یشتن به راستی) قورسن، چونکه ئیمه هیچیان لی نازانین ته نها ئه وه نده نه بیّت که له قورئان داو، له هه ندیک فه رمووده و سه رچاوه ی راسته وه هاتوه، قورئانیش له وه شه ی سووره ته که دا ئه و وته یه ی (ذوالقرنین) خۆیی هیناوه. که گوته ویه تی: ﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دُغَاءً وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ (۹۸) الکهف .. ئه م ده قه ش سه رده میك دیاری ناکات، مانای ئایه ته که ش (ئه گه ر به لێنی خودا له سه ر کاتی وێران کردنی به ربه سه ته که هات، ئه و درزو که له به ری تی ده خات و ده یرمی نیت تاکو له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات،

(۱) (الکامل لابن أثیر، ۱/۲: ۳۷۵-۳۷۶).

بـیـگـومان بهـلـیـنی خـوداش هـەر رـاست و بهـجـیـگـهـیهـنـراو بووه). .. ئـهـم دـهـقـه زهـمـهـنـیـک دـیـاری نـاکـات و، بهـلـیـنی خـوداش بهـمـانـای بهـلـیـنـیهـتی لهـسـەر ڕوـوـخـاندن و تـهـخت کـردنی بهـرـبـهـسـتهـکه، لهـوانـهـشه لهـوهـه هـاتـبـیـت لهـو ڕۆـژهـوهـی که تـهـتـهـرهـکان هـیـرـشـیان هـیـنـایـیـت و زهـویـان هـهـمـوـی داگیر کـردـیـت و هـهـمـو مهـملـهـکـت و مـیـرنـشـیـیهـکانـیان وـیـران کـردـیـت، لهـجـیـگـهـیهـکی تـری سووـرـهـتی (الانبیاء) یـشـدا هـاتـووه: ﴿حَتَّىٰ إِذَا فُجِّعَتْ یَاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِّنْ کُلِّ حَدَبٍ یَنْسِلُونَ﴾ (١٦) الانبیاء ﴿، واته: (هـەر کـاتـیـک بهـرـبـهـسـتهـکهـی (یهـئـجـوـج و مهـئـجـوـج) دـهـکـرـیـتهـوهـو که له هـهـمـو گـرد و دۆـل و بهـرـزایـیهـکهـوه بهـپـهـله دـیـن و هـورـوژم دـیـنن بۆ سـهـرخـهـلـکی و وهـک ئـهـوه وایـه که هـهـمـو ڕوـوبـهـری سـهـر زهـویـیه داگیرکـراوهـکانـیان داپۆـشـیـبـیـت). ئـهـم دـهـقـهـش (وهـک ئـهـوهـی پـیـشـشو) سـهـرـدهـمیـکی تـایـبهـتی بۆ دـهـرچـوونی (یهـئـجـوـج و مهـئـجـوـج) دـهـسـنـیـشان نـاکـات، چـونـکه نـزیک بوـونـهـوهـی بهـلـیـنی حـق بهـمـانـای نـزیک بوـونـهـوهـی کـاتی قـیـامـهـته، ئـهـم نـزیکـبوـونـهـوهـیهـش لهـکـاتی پـیـنـغهـمـبهـر یـشـدا ﷺ باسـکـراوه، وهـک له قورئاندا خـودا فـهـرمـوـیهـتی: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَ الْقَمَرُ﴾ (١) القمر ﴿، زهـمـانـیـش لهـحـسابـی خـوداـدا وهـک حـسابـی نـیـو مـرۆـفـهـکان نـیه، چـونـکه پـیـدـهـچـیـت لهـنـیـوان کـاتی نـزیک بوـونـهـوهـی قـیـامـهـت و کـاتی هـاتـنـیـدا مـلیـۆـنهـها سـاڵ یان مـلیـۆـنهـها سـهـده تـیـپـهـرـیـت و، مـرۆـفـه بهـدـرـیـژ و دووـریـان دابـنـیـت و کهـچی لهـلای خـوداش ماوهـیهـکی هـیـجـگـار کـورت بـیـت.

کهـوابـو ئـهـوهـی شـیاوه ئـهـوهـیه که بهـرـبـهـسـتهـکه له ماوهـیهـکی نـیـوان نـزیک بوـونـهـوهـی قـیـامـهـت و ڕۆژگـاری ئـهـمـرۆی ئـیـمهـدا کـرابـیـتهـوهـو، شـالـاوهـکانـی مهـغـۆـل و تـهـتـهـریش که بهـشی ڕۆژـهـهـلـاتی زهـویـی گـرتـۆـتهـوه ئـهـو دـهـرچـوونـه بهـرـبـلاوهـی (یهـئـجـوـج و مهـئـجـوـج) بوـو بـیـت، جـا دواـی ئـهـوهـش که (سـیـد قـطـب) فـهـرمـوـودهـکهـی پـیـنـغهـمـبهـری دـهـرـبـارهـی خـهـونـهـکهـی پـیـنـغهـمـبهـری خـۆی ﷺ هـیـنـاوهـتهـوه که دـهـرـبـارهـی دیـواره پـتهـوهـکهـی (یهـئـجـوـج و مهـئـجـوـج) هـ، گـوتـوویهـتی: (ئـهـم خـهـونـه پـتر له سـیـازـده

سهدهو نيو له مهو بهر پيغه مبهري ﷺ بينيو به تي، دواي ئه وهش شالا وه كاني ته ته ر
 پروي داوه وه هم مو مه مله كه ته كاني عه ره بي ويران كردوه، تا ويران كردني
 (خه لافه تي عه بباسي) يش له سه ر ده ستي (هولاكو) له زه ماني جينشيني
 (مستعصم) ي دواين پادشاي عه بباسيدا بووه، له وانه شه ئه مه ليكدانه وه يه كي
 خه ونه كه ي پيغه مبهري خوا بيت ﷺ... زانستو عيلمى ئه مه ش هه ر لاي خودايه،
 هه مو ئه وه ي دهيشيلين، يه كلا كردن و به راست داناني به راستر داناني رايه كه يه،
 نهك راستي يه كي ته واي جي متمانه) (۱).

((يه ئجوج و مه ئجوج)) ره گهزه رهنگ زهرده كان

ئو بيرو رايه ي له م بواره دا به راستري بزاني، (يه ئجوج و مه ئجوج) توانيو يانه
 كه له بهر بخه نه به ربه سته كه ي (ذوالقرنين) هوه و ليوه ي ده رچن و، به زه وي دا بلا و بيه نه وه و
 ولا تان بشيوين و، شاران ويران كه ن، هه روه ها رايه كي راستريش ئه وه يه ده رچووني
 مه غوله كان به سه ركردايه تبي (جهنگيز خان و هولاكو) به يه كيك له و هه وت سوو رهي
 ده رچووني (يه ئجوج و مه ئجوج) داده نريت (كه پيشتر باسما ن كرد).

هه روهك ئو رايه ي به راستري داده نيي كه وا (يه ئجوج و مه ئجوج) ئو
 مه غولانه، يان ئو ته ته رانه ن كه ئيستا له ناوچه ي مه نگوليا و توركستان و
 (سينگيانگ) ي چيندا نيشته جي، هه مديسان ئو رايه ش به راست داده نيي كه وا
 ((يه ئجوج و مه ئجوج)) ئو ره گهزه (رهنگ زهرده) ي نيشته جي ئاسيان.

(يه ئجوج و مه ئجوج) خه لكاني (چين و كوريا و مه نگوليا و تيب و توركستان و
 ولا تاني هاوشيوه يانن). به راستي هه ر به ته نها ولا تي (چين) به مه ترسيه كي
 راسته وخو ي سه ر ئه وروپا و ئه مه ريكا و عه ره ب و گهلاني تر داده نريت، واته به

(۱) (سيد قطب، في ظلال القرآن/ ۴: ۲۲۹۳-۲۲۹۴).

مهترسييه كى ئاينده له پرووى زۆرىي ژماره دانيشتوانه كه يانه وه، چونكه تهنه دانيشتوانى چين چاره كيكي خهلكى دنيا، ژماره دانيشتوانى دنياش نهختيك له چوار مليار كس زياترن، دانيشتوانى چينيش پتر له يه مليار كسه، پيژي زور بوونى چيني يه كانيش پيژيه كي زور خيرا، داخو له ئاينده دا لهم گهله زوره وه چى دروست بييتو، ئه داخو ژماره يان بگاته چنده تر، ئه داخو چى له دنيا دا بكن كاتيك به نيو ولا تانى تر دا بلاوده بنه وه، يان كاتيك وه تهقنه وه يه كي زور بوونى دانيشتوان به پيژيه كي هيچگار زورو توند بلاوده بنه وه دهتهقنه وه، له چندين شه پولي به شيرى يه كه له دواى يه كه وه دينو دهرده چنو سهراپاى دنياش دهتهنو داده پوئن...؟!

يىگومان جيهان ئه راستيه ده زانيتو، خو له مهترسيى ئاينده چين وريا ده كاته وه. لهم پرووه (هليوم) ئيمپراتوري (ئلمانيا) وته يه كي سه يري دهربرپوه، گوتويه تى: (قور به سه ر ئه وروپا له دهست چين) ههروه ها ناوبراو (چين) ي به (مهترسييه زرده كه) ناوبردوه ^(۱).

هه نديك له زانا يانيش رايان وايه كه مه به ست له (يهنجو و مهنجو و) گه ليكي تايبه تى و ديارى كراو نيه، بهلكو ئه وه وه سفىكي گشتيه و بو هه ر گه ليكي تيكده رو ويرانكه ر ده شيت، لهم باره يه وه (محمد خير رمضان) ده ليت: (واى بو ده چم كه وا (يهنجو و مهنجو و) ماناى گه ليكي ديارى كراو ره گه زيكي تايبه تى مرؤف، ناگه يه نييت، بهلكو ئه وه وشه يه كه و بو هه موو گه ليكي درنده و هارو هاج ده شيت كه نه ريتى خراپه و شيوانديان له سه ر زه ويدا هه بييت، له زه مانى (ذوالقرنين) يشدا ئه م جو ره گه له هه بوونو، (پي تيكدانى ژيانيان له كه سانى تر) ليگيرا وه، سنووريك بو شالا وه كانيان به هوى بنياتنانى به ربه سته كه وه بو دانرا وه) ^(۲).

(۱) (ذوالقرنين: ۳۲۷).

(۲) هه مان سه رچاوه، لا په ره (۲۳۹).

بهلام ئیমে هاوړای (محمد خیر رمضان) نین له م بارهیهوه، بهلکو لهو برۆایه داین که ئه و ناوه مانای چهند گهل و کۆمه لیککی دیاری کراو ده گیه نیئت و، رای راستر له لامان ئه وهیه، که ئه وان، واته (یه ئجوج و مه ئجوج) له ره گه زی مرۆشه رهنگ زه رده کانن.. خوداش هه رخۆی زانایه ..

(پێش هاتنی قیامهت دهرده چن)

یه کلا کردنه وهی رای پاسترمان له سه ر ئه وهی، که (یه ئجوج و مه ئجوج) چهن دین جار له میژووی سه رده مانی رابردوودا ده رچوون، مانای ئه وه ناگه یه نیئت، که ئیدی ئه و نه ته وهیه له داها توودا ده رناچن، چونکه گه لی (یه ئجوج و مه ئجوج) چهن دین جاری تریان هه یه تیای داده ربه چن و شه رو شوڤر بنینه وه، چونکه پێش ئه مرۆش پتر له هه وت جاری دی ده رچوون و، تیایدا توانیویان به ربه سته که ی (ذو القرنین) بشکینن و ویرانی بکه ن.

خوداش هه ر خۆی ده زانیئت ئایا پێش ده رچوونه گه و ره و ترسنا که که ی چهن د ساتیک پێش هاتنی قیامهت دهرده چنه وه یان نا، ئه ی داخۆ ده رچونیان چۆن بیئت؟! بهلام ئیمه با وه رمان به وه هه یه، که ئه وان به ر له هاتنی قیامهت به و شیوه ده رچوونه گه و ره و دیاره وه پهیدا ده بن و دنیا و یران ده که ن، ئیمه با وه رو قه ناعه تمان به وه هه یه، چونکه له قورئان و فه رمووده ی پاستدا به ئاشکرا ده قیان له سه ر هاتووه .. ئه وه بو له سووره تی (الانبیاء) دا باسی دوا یین ده رچونیان کرا وه، وه ک خودا فه رموویه تی: ﴿حَقَّ إِذَا فَتَحَتْ يَاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (١١) وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ... ﴿١٧﴾ الانبیاء. هه روه ها باسی ده رچونیان به روونی له و فه رمووده راست (صحیح) انه شدا هاتووه که پێشتر دیاریان کردن و که ده ری ده خه ن ئه وان له رووی خۆره له لات ه وه و به ژماره یه کی هیجگار زۆرو چری

به شهرى يهوه دهرده چن و هيچ كه سيكيش جگه له خدا ژماره يان نازانيت، شهوه بوو وهك به پرونى لهو فرموداندها هاتبوو كه (يهنجوج و مهنجوج) كاتيك دهرده چن سهره تاي كاروانه كهيان له دهر ياجه ي (طبرية) وهيه و ههرچى ئاوى دهر ياجه كه يه ده بخونه وه و چوري لى دهر بنو، دواين به شيشيان به دهر ياجه كه دا دين و هيچ ئاوى تيدا به دى ناكه نو ده لئن (جاريكيان ليژدها ئاو هه بووه)، ئينجا وهك لهو فرموداندها هاتبوو گه مارؤى (عيسى ي پيغمبه رى خدا) و شهو باوه دارانه ي له گه ليان، له سهر چيائى (طور) دا دهر دن له بيابانى (سينا) دا، گه مارؤكهش له سهر باوه داران توند تر ده بيت، پاشان كومه كى به فرياهاتنى رزگار ييان له خدا وه بو ديت كه كرميكى زور به سهر گهر دنه كانى (يهنجوج و مهنجوج) دا ده بارينيت و هه موويان له چهنده چركه ساتيك دا دهر من، ئيدى خوداش باران ده بارينيت و دؤله كانى سينا ئاويان پيدا دهر وات و هه موو لاشه بوگهن كردووه كانى (يهنجوج و مهنجوج) راده ماليت و به رهو دهر ياكه يان ده بن، به م رهنگهش به شيويه كى راسته قينه (يهنجوج و مهنجوج) كوتايان پي ديت و، به شيويه كى يه كسهرى و بو دواجار ده ست به سهر خراپه و شيوانكار يياندا ده گيريت. به لام شه مه ته نها له كاتى هاتنى قيامه تدا روو ده دات، كه وابوو نكوولئ له هه والئ دهر چوونيان له ناينده دا ناكريت، چونكه شهوان پيشتتر دهر كه وتوون و دهر يش ده كه ونه وه، شهوان دهر چوون و دهر يش ده چنه وه، سووره تى (كهف) يش ئامار هى بو دهر چوونى زه مانى رابردوويان كردووه، هه روه ها سووره تى (انبيا) يش ئامار هى بو دهر چوونى داهاتوويان كردووه، شهو دهر چوونه گه وره و تر سناكه ي، كه نيشانه يهك له نيشانه گه وره كانى رؤژى قيامه ته.

دهنگۆ و نهفسانه کانی (یهنجوو و مهنجوو)

هه‌ندیک له میژوونوسان و خاوه‌نانی ته‌فسیر چه‌ندین هه‌والۆ به‌سه‌رهاتی سه‌یرو سه‌مه‌ریان ده‌رباره‌ی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) هی‌ناوه و تیایاندا ده‌رباره‌ی ره‌گه‌زو ره‌چه‌له‌ک و ناوچه‌کانی نی‌شته‌جی بوونیان دواون، باسی ره‌نگ و پوخسار و سیفه‌ت و کاروبار و شته‌کانی تریان کردوون.. هه‌موو ئه‌و هه‌والۆ به‌سه‌رهات و ریوايه‌ته‌شیان له ده‌قه هه‌لبه‌ستراوه ئیسرائیلییه‌کانه‌وه وه‌رگرتوه بۆیه ووته و راڤه‌ی ئه‌و میژوو نووس و خاوه‌ن ته‌فسیرانه له ئه‌فسانه و خه‌یالات و ده‌نگۆ و پروپاگه‌نده به‌ده‌رنین.

گرنگ ئه‌وه‌یه له سه‌رچاوه‌یه‌کی راست و دروست و په‌سندکراوه وه‌رنه‌گیراون، چونکه له پی‌غه‌مبه‌ری خوداوه ﷺ نه‌گیراونه‌ته‌وه، ئیمه‌ش هی‌چ هه‌والۆ به‌سه‌رهاتیک و، هی‌چ وته‌یه‌ک په‌سند ناکه‌ین ئه‌گه‌ر له پی‌غه‌مبه‌ری خوداوه ﷺ به‌ ئیمه نه‌گه‌یه‌نرابیت لی‌ره‌شدا کورته‌ی ئه‌و وته پووجه‌لانه‌یان دیاری ده‌که‌ین^(۱):-

۱- یه‌کی‌ک له‌و (اشاعة) وته پووجه‌لۆ ئه‌فسانه‌یی یانه‌ش، ئه‌وه‌یه هه‌ندیک که‌سیان له میژوونوسان و خاوه‌ن ته‌فسیره‌کان وای له‌قه‌له‌م ده‌دن گوايه (یه‌نجوو و مه‌نجوو) له‌وه‌چه‌ی ئاده‌من به‌لام نه‌ک له (حه‌وا) وه، بۆیه ده‌بنه برایانی مندا‌له‌کانی ئاده‌م له‌باوکه‌وه، هه‌روه‌ها وای باس ده‌که‌ن گوايه (ئاده‌م) ژنیکی تری جگه له (حه‌وا) هه‌بووه.

۲- هه‌ر له‌و پروپاگانه‌وه وته پووجه‌لانه‌ی تریان ئه‌وه‌یه گوايه (یه‌نجوو و مه‌نجوو) له تۆوی ئاده‌من و کاتیک ئاده‌م له‌سه‌ر خۆله‌که خه‌وتوه، خه‌وی جنسی (احتلام) ی بینیه‌وه ئاوی هاتۆته‌وه‌و، ئاوی تۆوه‌که‌ی تیکه‌لی خۆله‌که

(۱) نووسه‌ری ئهم کتییبه، وته پووجه‌کان و ئه‌فسانه‌کانی به‌ژماره دانه‌نابوو، به‌لام من له ته‌رجمه‌مه کوردیه‌که‌دا هه‌زم کرد بۆ پاراستنی سیمای ده‌قه کوردیه‌که به‌ژماره پۆلێنیانکه‌م وه‌رگێڕ-

بووہو، ئىدى (يەنجووج و مەنجووج) یش لەو ئاوی (منی)یەى کە تیکەلى
خۆلە کە بووہ دروست بوون.

۳- ھەندىكى تریان وای لەقەلەم دەدەن گوايە ئەوان واتە (يەنجووج و مەنجووج)
کوپانى (یافث)ى کوپى (نوح) بوون کە دواى لافاوە کە بەرەو خۆرەللات
رۆیشتووە.

۴- ھەندىكى تریان وای دادەنن گوايە (يەنجووج و مەنجووج) بیست و دوو تیرە
بوون و کاتیک (ذوالقرنین) یش بەرەستە کەى بنیات ناوہ لەدواى خۆیەوہ بیست و
یەك تیرەى داناوہو، تەنھا یەك تیرەى لى جیاکردۆتەوہ کە کاروبارى داوئەتە
دەست خۆیانو، ئەوانیش بە (تورك) ناوبراون، چونکە لەدەرەوہى بەرەستە کە
تەرك کراون، واتە (فەرامۆش کراون) و (ذوالقرنین) بەتەنیا خستوونییە ئەولاوہ.

۵- ھەندىكى تر لەو میژوونووس و تەفسیرنووسانە ھەر تیرەىەك لەو تیرانەى بە
چوارسەد ھەزار کەس داناوہو، گوايە ھەریاویك لەوان لە ژيانیدا ھەزار کەسى
لە منداڵانى خۆى بینوہ کە ھەموویان چەکیان ھەلگرتوہ.

۶- ھەندىكى تریان وای بۆ دەچن گوايە مەرۆشەکانى (يەنجووج و مەنجووج) لە
دریژی بالۆ کورتە بالاییدا جیاواز بوون، تیاياندا بووہ کە بالای بەقەد
دارخورمایەك بەرزبووہو، کەسى واشیان ھەبووہ کە بالای بەقەد سنەوبەرێك لە
سنەوبەرەکانى لوبنان بووہ، ھەندىکیشیان بالای بەقەد چوار بال بووہ،
ھەندىكى تریشیان دریژی بالای سى بست بووہ، گوايە تیاشیان دابووہ کە
بالای بستیک بووہ، ھەندىکیشیان بەقەد کەوانەى نیوان دوو پەنجەى مەرۆش
بوون، یان گوايە ھەندىکیان دووگۆیچکەى دریژی وەك دووگۆیچکەى فیلیان
ھەبووہ کە گۆیچکەى یە کەمى لەژیڕ خۆیدا راخستووە و گۆیچکەى دووہمیشى
لەسەرەوہ بەخۆى داداوہو لەخۆى ئالاندووە.

٧- هەندیک میژوونوس و تەفسیرنوسی تریش دەنگۆو دیعایە و هەیان لەسەر کاری تیکدەرانه و شیواندن (یەنجوو و مەنجوو) بلاوکردۆتەو، کە گوایه ئەوەندە بەدکار و تیکدەر بوون بەلای هەرگیانداریکی وەک فیل، یان دڕندەیک، یان حوشتریک، یان بەرازیکدا رۆیشتن، خیرا خواردوویانەو، هەر کەسیکیش لەخۆیان مردبێت خواردوویانە.

٨- هەندیکی تریان ئیددیعی ئەوەیان بۆ کردوون گوایه چرنوکیان لەسەر نینۆکەکانیان هەبوو، کەلەکانیشیان وەک کەلەبی ئازەلە دڕندەکان بوو، قۆیچی هێندە درێژیشیان هەبوو کە سەرپای جەستەیان داپۆشیو و لە گەرماو سەرما پاراستوونی. هەروەها گوایه لەنیو بەرەلایی یەکی بلاو و باوی جنسیدا ژیاو، وەک ئازەلەن لەو کارانەدا خەریکی یەکتەر بوون، ئافرەتیان رینگە لە هیچ پیاویک نەگرتوو کە نیازی داوێن پیسی لەگەڵیدا هەبوو بێت، هیچ پیاویکیشیان تاکە ئافرەتیکی دیاری کراوی نەبوو.

٩- هەندیکی تر لەو تەفسیرنوس و میژوونوسانە وای لەقەلەم دەدەن گوایه لەنیو خەلکی (یەنجوو و مەنجوو) دا کەسانی واهەبوون کە رۆشتنیان وەک رۆشتنی گورگ بوو، هەندیک کەسی تریشیان رۆشتنی بەبازدان بوو، هەندیکی دیکەیان تەنها بە ورتەورت قسە کردوو، یان گوایه هەندیکیان چوار چاویان هەبوو، هەندیکی تریان یەک قاچیان هەبوو، هەندیکی تریشیان لە شلەمەنیدا تەنها خۆینیان خواردۆتەو.

جگە لە چەندەها دەنگۆو شتی پووچ و ناراست و ئەفسانە^(١).

(١) سەبارەت بەم دەنگۆو شتە پووچەلۆ ئەفسانانە پروانە کتیبی (الدر المنثور) (سیوطی) بەرگی (٥) ل (٤٥٤ - ٤٦٤)، هەروەها کتیبی (البداية والنهاية) (ابن الکثیر) بەرگی (٢)، ل (١٠٩ - ١١٣) هەروەها کتیبی (ذوالقرنین) (محمد خیر یوسف) لاپەرە (٢٩٤ - ٣٠٨).

دیاره ئیمه هیچ هه‌والۆ به‌سه‌رهات و ته‌یه‌ک له‌وانه په‌سند ناکه‌ین و، ڕینگه به که‌شیش ناده‌ین که له ئیمه‌وه ئه‌و جو‌ره شتانه وه‌رگرت، یان له که‌سانی تره‌وه، چونکه ئیمه بۆیه دیارییان ده‌که‌ین تا‌کو خه‌لکی لی ئا‌گادار بکه‌ینه‌وه، هه‌تا هیچ که‌سی‌کش له کتیبه‌ کۆنه‌کانه‌وه نه‌یا‌خوینیتته‌وه، بر‌وای پی نه‌کات.

بی‌گومان (یه‌ئ‌ج‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌ج) له‌نه‌وه‌کانی ئاده‌من، واته‌ مر‌و‌ث‌و ئاده‌میزادی ئاسایی و خو‌لق‌ی‌تراوی وه‌ک ئیمه‌ بوون، ته‌نه‌کانی لاشه‌یان و رو‌خسار و شی‌وه‌یان له جه‌سته و رو‌خسار و ره‌نگی ئیمه‌ چووه‌ له‌هیچ شتی‌کدا لی‌مان جو‌دانین ته‌نها به‌م ژماره‌ زۆرو گه‌وره‌یه‌وه، به‌و بلا‌وبوونه‌وه به‌ربلا‌وه‌ به‌و دا‌گیر‌کارییه‌ هه‌مه‌لایه‌نه‌وه، به‌و شی‌واندن و کا‌ول‌کاری و وێران‌کارییه‌ نه‌بی‌ت.

(یه‌ئ‌ج‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌ج) له‌ روان‌گه‌ی (به‌هائی یه‌کان) ه‌وه

(به‌هائی یه‌کان) تا‌قمی‌کی بی‌با‌وه‌رو گو‌مرا‌و هه‌ل‌گه‌را‌وه‌ لاده‌رن‌و، وایشی راده‌گه‌یه‌نن گوایه‌ ئه‌وان مو‌س‌لمانن. به‌لام له‌را‌ستیدا له‌ ئی‌سلام ده‌ر‌چ‌وون و د‌وای کا‌برایه‌کی گو‌م‌رای‌ی کا‌فر که‌وت‌وون که‌ ناوی (ع‌ب‌د‌ال‌به‌اء) ه‌و ئه‌و پر‌وپا‌گانه‌یه‌ی بۆ خۆی کرد‌وه‌ گوایه‌ (مه‌هدی) یه‌و، پاشان خۆی به‌ پی‌غه‌م‌به‌ری‌ک له‌قه‌لم دا‌وه‌ که‌ گوایه‌ سرو‌وش (وه‌ح‌ی) ی له‌ خودا‌وه‌ بۆ د‌یت.

به‌هائی یه‌کان لی‌ک‌دانه‌وه‌یه‌کی تا‌بی‌ه‌تیان له‌سه‌ر (یه‌ئ‌ج‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌ج) هه‌یه‌ که‌ پی‌چه‌وانه‌ی لی‌ک‌دانه‌وه‌و تی‌گه‌یه‌شتنی هه‌موو خه‌ل‌کی‌یه‌ به‌ مو‌س‌لمانان و ئه‌ه‌لی کیتاب و خ‌واناسه‌کانی‌شه‌وه‌.. تی‌گه‌یه‌شتن و بۆ‌چ‌وونی ئه‌وان له‌سه‌ر (یه‌ئ‌ج‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌ج) له‌ نامۆ‌ترین و سه‌ی‌رو سه‌مه‌ره‌ترینی بۆ‌چ‌وونه‌کانی هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانه‌و له‌ هه‌مووشیان زیات‌رو زۆ‌تر گو‌م‌رای‌ی و در‌و بوختان و ن‌غ‌رۆ‌بون له‌ ئه‌فسانه‌و شته‌ پو‌وچه‌له‌کانی تێدا‌یه‌.

من (نوسهری ئەم کتێبه) گویم له شریتیکی کاسیتی یه کێك له بانگهشهچییه بههائییهکان گرتوه که بۆ باسی (یهئجوج و مهئجوج) تهرخانی کردووه، تیایدا به زمانیکی رهوانی عهرهییو، به ئەدایهکی پوونو، بهشیوازیکی دیارو تیگهیهنهری وتاردانهوه، ده‌دویت. بۆیه من زۆر سه‌رم سوپماو تووشی سه‌رسامی و حاله‌تی نامویی بووم کاتیك ئەو هه‌موو چاوبه‌ستی و سه‌ر لێ‌تیگدانو درۆو ده‌له‌سه‌و قسه‌ هه‌لبه‌ستن و بوختانانم له‌و شریته‌وه بیست و گویم لێ‌بوو.

(ده‌قی شریتی به‌هائی یه‌کان)

جا له‌ده‌رووی پادیرانی گوێچکه‌ی خوێنه‌رانو، ئاگادارکردنیان له‌ وتاریکی خه‌یالیی سه‌رنج ڕاکێش که (هه‌مووی پووجه‌ل و درۆو بوختان و قسه‌ هه‌لبه‌ستن). ئەوا من لێ‌رده‌ا ئەو وتانه‌ی له‌و شریته‌دا هاتوون، تۆماری ده‌که‌م وه‌ك چۆن وتاریژه‌که‌ ده‌ری بریون و که‌ به‌م جۆره‌یه‌:-

((بسم الله الرحمن الرحيم))

الحمد لله رب العالمين، لا اله الا الله الملك الحق المبين، محمد رسول الله الصادق الوعد الامين.

خوێندنه‌وه‌یه‌ك له‌ کتیبی پروناکیی تیشك پژیینه‌وه‌..

راستی و حه‌قیقه‌تی هه‌والی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج).

بێگومان خودای به‌رزو بێ‌هاوتا قورئانه‌ پێ‌رژه‌که‌ی کردۆته‌ سۆنگه‌ی خواستی خۆی بۆ به‌نده‌کانی و به‌پیتی ئەو حیکمه‌ته‌ زۆره‌ی و ئەو زانسته‌ بالاییه‌ی.. بۆیه‌ش خوا هه‌موو پێ‌داویستییه‌کانی به‌نده‌کانی له‌وشتانه‌ی که‌ له‌ژیانی دنیا و ئاخیره‌تیاندا پێ‌یستیان پیتی ده‌بێت له‌و قورئانه‌دا کۆکردۆته‌وه‌، سا ئێ‌تر ئەو پێ‌داویستیانه‌ بن که‌ به‌زه‌وییه‌وه‌ ده‌یانبه‌ستێته‌وه‌، یان ئەوانه‌ی به‌ ئاسمانیان ده‌گه‌یه‌نێت.

خودای مهزن لهو قورئانه دا ههوائی هه موو بارودۆخ و جۆرو شیوازیکی ژییانی نه ته وه کانی پیشووی به نه ته وه ی شوینکه و تووی قورئان گه یاندووه، ئیدی هه موو بنه ماو شتیکی تری جیی خواستی به نده کانی تیدا ده رکه و تووه.. خودا فه رموویه تی: ﴿... مَا قَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ (٣٨) الانعام ﴿﴾

جا له به ره وه ی قورئانی پیروژ فه رمایشت و یاسای خودای میهره بانه، به م هۆیه وه راستترین و روشنترین به لگه نامه و پالپشتیکه که پشتی پی ده به ستریت که له هیچ پرویه که وه شتی ناراست و پووچه لای تی نا که ویت، چونکه له لایه ن خودایه کی دانا و سوپاسکراوه وه هاتۆته خواره وه.

لیره شدا و له پیگه ی راستگویی و هه قبیژی یه وه، راستیه که له راستیه کانی ئه م قورئانه و، به سه رهاتیک له به سه رهاته کانی دیاری ده که یه ن که خودای دانا و شاره زا هینا و یتیه وه، ئیدی کیش و، ته ی راستری له فه رمایشتی خودا هیه؟! ئه م راستیه و ئه م به سه رهاته ش، چیرۆکی (یه ئجوج و مه ئجوج) ه که خودا له دوو جینگه ی کتیه به هاداره که یدا باسی لیوه کردوون:-

جینگه ی یه که م: له سووره تی (کهف) دا که ده فه رموویت: ﴿قَالُوا يَنْذَا لَافْرَيْنِ إِنَّ يَاجُوجَ وَمَاجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ يُجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾ (٩٤) الکهف ﴿﴾

جینگه ی دووه میش: له سووره تی (الانبیاء) و له وه فه رمایشته ی دایه، که فه رموویه تی:- ﴿حَقَّ إِذَا فَتَحَتْ يَاجُوجَ وَمَاجُوجَ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (٩٦) الانبیاء ﴿﴾

بیگومان له م به سه رهاته دا زۆر که س له زانایان له م پرووه وه که و توونه ته نیو چه ند ته م و مژیکه وه، واته لهو چیرۆکه دا که ته نها خودا و پیغه مبه ره که ی ﷺ له

حهقیقه ته که ی دهزانو پاشان به تاییه تی ئه و که سانهش دهیزانن که خودا پێنمای ی کردوون و به رچاوی پۆشن کردوونه ته وه .. ته نانهت هه ندیک له و زانایانه چه ند چیرۆکی هه مه جۆری وایان له ده وری ئه م راستییه هۆنیوه ته وه که هه مووی له ده سکردی خه یال دان و ه یچ په یوه ندیی ه کی به راستگۆیی په وه نیه .

ته نانهت هه ندیک تریان ئه و باسانه ی که خودا له کتیبه سه نگی نه که ی دا (قورئان) دیاری کردوون، به (مه جازو مانای وه رگیراوو تی په رینراو) داده نی ن، هه ندیک زانای تریش یان وایان له قه له م داوه که گوایه مه به ست له (یه ئجوج و مه ئجوج) (چینی ه کان) بن، به تاییه تیش که له م سه رده مه ماندا به شی وه یه کی ه یجگار زۆر ژماره یان زیاد بووه و، تا گه یشتۆ ته پتر له هه زار ملیۆن که س .

جا له بهر پۆشنایی ئه و پیشکه و تن و زانستیانه یی که له هه موو بواره کان دا له م سه رده مه ماندا به دی هاتوه ، هه موو پروی زه ویش له پروی جوگرافیایی په وه پیوراوه ، سا ئیتر به مانگه ده سکرده کان بی ت یا خود به فرۆکه کانی سیخوړی و دید هوانی بی ت، جگه له تیمه کانی شاره زایانی گه ری ده ی زه وی که به هه موو ئامرازو هۆکاره هه مه چه شنه زانستی په کانه وه له زه ویدا ده گه رین و شت ده دۆزنه وه . به تاییه تیش ئه مپۆ جینگه یه که نه ماوه که بنکه ی سه ربازی، یان زانستی تیا دانه مه زرا بی ت.

بۆیه به لگه یه که ده رنه که و توه له سه ر بوونی ئه م جۆره گه لو خه لکانه له سه ر پروی زه وی، ئه مه ش له بنه رته دا گو مانی زیاتری له سه ر وجودیان دروست کردوه .

به لام ئه وه ی که خودای گه و ره و، پێغه مبه ره که شی ﷺ باسیان کردوه و هه و ال و به سه رهاتیان دیاری کردوون، هه رده بی ت له ئارادابن و ه یچ گو مانیکی له سه ر وجودیان تی دا نیه ، جا بۆ ئه وه ی ته م و مژ له سه ر بیرو هۆشه کان نه می نی ت و راستیش له چه مکه کاند ا پروون بی ته وه ، مه سه له که بۆ ئه و پێغه مبه ره ﷺ ده گیرینه وه که قورئانی بۆ هاتۆ ته خوا ره وه ، ئه مه ش هه مان فه رمان ره وایی و پێغه مبه ریتییه که له

دواين سوورو ده‌ورانيا له (عبدالله المهدي) دا ده‌رده‌كه‌ويت، وهك پيشتريش له زانستی ده‌وراندا باسی ليوه‌كرا، چونكه له چوارچيوه‌ی هه‌موو زانسته پوخت و تيكراپيه‌كاني خودای مه‌زن دان، زانستی خوداش ته‌واویتی و جوانکاری تیدايه... جوانکاری له كورته‌ی شيكاری زۆری زانسته زۆرو كۆنه‌كه‌دا، ئه‌مه‌ش ئه‌و چرا رۆشنه‌يه، كه خودا كردویتی به‌مايه‌ی ره‌حه‌ت و به‌زه‌ی بۆ خه‌لكی دنیا، ئیدی زانستی هه‌ق‌خوازی (العلم الحقی) كه له‌به‌رده‌میدا هه‌موو په‌رده‌كاني وه‌هم ده‌كرینه‌وه‌و، به‌به‌ستی خه‌يال و سه‌رساميش نامینیت، ئه‌و راستیه‌مان بۆ روون ده‌كات‌وه كه بێگومان وجودی (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) راستیه‌کی جیگیره‌و، ئه‌وان هه‌ن و له‌پشت به‌به‌سته‌كه‌يانه‌وه‌ن وهك چۆن خودا هه‌والی له‌سه‌ر داوه تا نزیک بوونه‌وه‌ی به‌لینى هه‌ق ده‌باره‌ی هاتنی رۆژی گه‌وره‌ی قیامه‌ت. بۆیه هه‌ج كه‌سیك بۆی ناشیت به‌رای خۆی له‌بۆته‌ی وه‌همیدا دانیت، یان دواى ئه‌م راستیه‌ مانای مه‌جاز و تیپه‌ری‌ئروایان بۆ له‌قه‌له‌م دات، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌و پێیه‌ی، كه كۆتایی پێهینه‌ری ده‌ورانه زانستیه‌كه‌ی ئه‌م به‌سه‌رهاته‌یه، هه‌والی ئه‌وانی پێ‌داوین و فه‌رمویه‌تی: ئه‌وان - یه‌نجووچ و مه‌نجووچ - پۆلینن له‌ ئاده‌میزاد و، به‌سه‌رهاتیکى سه‌رسوپه‌نیا ن هه‌یه، كه پيش ئه‌وه‌ی (نوح) ی پێغه‌مبه‌ری خودا - سلاوی لی بیت - كۆچی دوايى بکات روویداوه، ئه‌وه بوو خودا ژيانى (نوح) ی له دواى لافاوه‌كه‌ دريژ کرده‌وه، تا ئه‌و کاته‌ی نه‌وه‌ی سییهم له‌ كورپ و هه‌چه‌كاني به‌سه‌ر رووی زه‌ویدا بلاوکرده‌وه و به‌فه‌رمانی خودا و به‌پێی ئه‌و نه‌خشه‌یه‌ بوو كه خودا بۆی كیشا بوو. ره‌گه‌ر هه‌چه‌له‌کی (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) یش بۆ ئه‌و حاڵه‌ته‌ ده‌گه‌ریته‌وه كه (بانائی كورپى يافثى كورپى نوح) - سلاوی خوا‌دایان لی بیت - دوانه‌یه‌کی نیرینه‌یان ببوو، كه دوو مندال بوو و زۆر ناشیرین بوون، ته‌نانه‌ت وینه‌ی فیل به‌ره‌نگ و رۆخساریانه‌وه‌ نیشتبوو، پێ‌یه‌كان و مه‌چه‌كه‌كاني ده‌ستیشیان شیوه‌ی هیواشی فیلیان وه‌رگرتبوو، هه‌روه‌ها ده‌می هه‌ردووکیان نه‌ختیك له‌ سه‌رو سه‌كوتی لووتی فیلیان پیشان ده‌دا، گوێچكه‌کانیشیان له‌ گوێچكه‌ی فیل ده‌چوون.

لهو دوو كۆره مندالە، یه كینکیان قهباره و بارستایه کی گهورهی هه‌بوو، به‌لام ئەوی تریان هی‌نده بچووک و لاواز بوو بهو ئەندازه‌یهی گوایه کاتی‌ک له‌دایک بووه به سکی براکه‌یه‌وه نووسابی‌ت، وه‌ك ئەوهی جانه‌وه‌ری‌ک بووی‌ت به‌سکیه‌وه.

پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی خوداش (نوح) - سه‌لامی خودای لی‌ بی‌ت - فه‌رمانی کرد که یه‌که‌میان واته ئەوهی خاوه‌نی جه‌سته گه‌وره‌که‌یه ناوی (یه‌نجووج) ی لی‌ بن‌ری‌ت، ئەوی تری‌شیان که جه‌سته‌ی بچووک و لاوا‌ز‌بوو، ناوی (مه‌نجووج) ی لی‌ بن‌ری‌ت.

هه‌ریه‌که‌ له‌م دوو ناوه‌ش له‌ زمانی سریان‌یی پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی خودا (نوح) دا - سه‌لامی لی‌ بی‌ت - مانایه‌کی تایبه‌تی هه‌بووه، چون‌که دوو ناوی لی‌ک‌درا‌ون (مرکب)، بۆ نمونه وشه‌ی (یه‌ء) به‌ مانای (بخور)ه، وشه‌ی (یه‌ء) یش به‌مانای (بخۆره‌وه - شارب)ه، وشه‌ی (جووج) یش که بۆ هه‌ریه‌که‌ له‌و دوو وشه‌یه زیاده‌کراوه، واتای (درۆ) ده‌گه‌یه‌نی‌ت. له‌سه‌ر ئەم وشه‌ی (یه‌نجووج) به‌و دوو وشه‌ لی‌ک‌درا‌وه‌ی (یه‌ء - و - جووج) هوه‌ مانای (بخۆری درۆ - یاخود درۆخۆر) ده‌گه‌یه‌نی‌ت، کاتی‌ک له‌سه‌ر مانا و مه‌فه‌وومی ئەم دوو وشه‌یه‌ش پرسیار له‌ (نوحی پێغه‌مبه‌ری خودا - سه‌لامی لی‌ بی‌ت) کرا، له‌ وه‌لام‌دا گو‌توویه‌تی:-

(ئه‌و مرو‌فانه کارو حاله‌تی‌کی تایبه‌تیان هه‌یه که به‌خواستی خودای خالق‌یانه).

پاشان (ئاراث) ی کۆری (یاف‌ث) ی کۆری (نوح) - سه‌لامی لی‌ بی‌ت - دوانه‌یه‌کی می‌پینه‌ی له‌ خێزانه‌که‌ی بووه که دوو کچی مندال به‌هه‌مان قه‌باره و بارستایی ئەو دوانه‌ نێ‌رینه‌یه بووه. (نوحی پێغه‌مبه‌ری خوداش - سه‌لامی لی‌ بی‌ت) فه‌رمانی کردووه که کچه‌ گه‌وره‌که (واته ئەوهی خاوه‌نی جه‌سته‌یه‌کی قه‌به‌و گه‌وره‌ بووه) ناوی (عوج) ی لی‌ بن‌ری‌ت، ئەم وشه‌یه‌ش له‌ زمانه‌ سریان‌ه‌که‌دا مانای (زلو قه‌به‌) ده‌گه‌یه‌نی‌ت، هه‌روه‌ها فه‌رمانی کردووه که کچه‌ بچووک‌ه‌ش ناوی (عن‌ج) ی لی‌ بن‌ری‌ت که مانای (کو‌رت‌ه‌ بالا) ده‌گه‌یه‌نی‌ت.

ئیدی حیکمهتی خودای کردگار وابوو که ههریه که یان له ماوهیه کی کورتدا گهوره ببیت.

جا کاتیک بالغ بوون، پیغه مبه ره که ی خدا (نوح - سلّوی لی بیت) - فرمانی کرده، که (عوج) ی کچه گهوره که ی له (یهنجووج) ی کوره گهوره که ی ماره بکریّت، (عنج) ی کچه بچووک و کورته بالّاش له (مهنجووج) ی کوره بچووک ماره بکریّت.

پاشان وهک پیشتیش رووغان کرده که (نوح) - سهلامی لی بیت - به فرمانی خدا (وهچه و نهوه کانی) به سهر هه موو ناوچه کانی زه ویدا دابهش کردوو به وشیه ی، که خدا بۆ دیاری و روون کردۆته وه، راستی و حقیقه تی ته مهش وابوو، که خودای مه زن فرمانی به دوو فریشته (مه لائیکه) کردوو، که له شیوه و قهباره ی دوو بالّنده دا بچن بۆلای (نوح). (نوح) یش له ساتی دابهش کردنی نهوه کانی دا به سهر ناوچه یه که له ناوچه کانی زه ویدا فرمانی پی کردوون، که دوی ته دوو بالّنده به پێزه بکه ون، تا کو به خواستی خدا له شویتیک ده گیرسینه وه و لهو جیگه یهش دابیت، که ئیراده ی خدا له سهر ئاوه دان کردنه وه ی هه یه، جا کاتیک نۆزه ی ته دوو (ژن و میّرده) دوانانه ی، که دوو کورپ دوانه و دوو کچی دوانه ی زۆر سه یرو سه مه ره بوون، هه ردوو لا (واته هه ردوو خێزانه که، یان هه ردوو میّرده که) فرمانیان پیکراوه، که دوی ته دوو بالّنده یه بکه ون، ته مهش وهک ته و نه ریتیه ی، که له و رۆژهدا باو بووه، ئینجا زه ویش به فرمانی خدا بۆیان هیئراوه ته یه که پیکراوه ته وه، تا کو به ئاسانی بگه نه ته و جیگه یه ی، که به خواستی خدا ده بوایه بگه نه ته و ی وئاوه دانی بکه نه وه، ته دوو بالّنده به پێزهش، هه ردوو خێزانه که (واته هه ردوو میّرده که و هه ردوو ژنه که) ی به هه ردوو جوّرو په نگ و جهسته لیّک جودا کانیانه وه برده و ری نیشانده ریان بوون، تا کو گه یشتوونه ته ته و جیگه یه ی، که ئیستا دوو خێزانه که و وه چه کانی خۆیانی لییه و، بالّنده کان له و ی نیشتوونه ته وه و، ته و شوینه ی ئیستای (یهنجووج و مهنجووج) یان بۆ ده سنیشان کردوون، به رده وام

هەرلهوێش دان تا ئەو پۆژەیی که خودای مەزن و بالادەست ڕێگەی دەرجوونیان بۆ شوێنەکانی تری زەوی پێ دەدات، ئەم دەروازەیەکی ئەو ناوچەیەیان له جێگەیەکی تاییبەتەوه و له دەشتەکانی (سیریا)وه، هەیه، ئەو سەهۆلبەندانە کەلەکه بووێش که ئەمڕۆ لەو ناوچەیەدا هەیه، لەو زەمانەدا نەبوو، بەلکو چەند میرگیکی فراوانی سەوزی پێ دەشتەکان بوو که درەختەکان و جەنگەلە چەرەکان بەپیزی درێژ درێژ دەبینران و دایانپۆشیبوون. ئەمەش له ئاکامی ئەو لافاوووه که ژيانى بەناوچەکه بەخشیبوو که چەندین دۆل و شیو و نشیوی لی ببوووهو، چەندەها ماددەى هەمە جوو بەپیتیشی لێوه پەیدا ببوو، پاشان هەردوو بالندە بەرێژەکه، (یەئجووج و مەئجووج) یان بەنیو کەلەبەرێکی گەورەى زەویدا برده ناووه که بەرهو خوار لیژ دەبۆوه و لەو پارچەییەى زەویییدا وەك ئەشکەوتێکی گەورەو نیوانی هەردوو دیوارهکەى لەراستەوه بۆ چەپ نزیکەى یازدە فەرسەخ بوو، بەرزى بانى سەرەوهى لەلێژایى یەوه نزیکەى نیو فەرسەخ بوو، ئەو ناوچەى لێژایى یەش که لێیەوه دابەزیبوون دەگەیشته سەر بنى پووه بنەرەتی یە پروناکهکەى زەوى کهپیش ئەوهى زەوى لەسەرەك کەلەکه بکریتهوه و بەم ڕەنگە خړو کۆبکریتهوه. چونکه پێش پیادهکردنى ڕێسای (ئۆرگانهکان) که ببوه هۆى بەرفراوان کردن و گەورەکردنى زەوى و لەپێى هینانى خاك و خۆلى لەسەر یەك کەلەکه کراویشهوه، که ببوه هۆى خړکردنەوهى، بۆیه پێش ئەو ڕووداوانە (زەوى) پان و پۆرو درێژ بووه وەك تابلۆیەك له گەوهەرێکی ڕوون، که خودای پەروردار ئەراندن (ابداع)ى له دروستکردنیدا له جوانترین دەریا و ڕووبارو چیا و دارودرەخت و کێلگەى بەشیوەى بەرجەستەو زیندوو لەسەر وێنا کردبوو، ئەمەش بە حوکمی ئەو ڕێسای (بەخۆر رووناك کردنەوه)یەوهى، که ژيانى تەواوى خاوەندارێتیى بەپێى خواستەکانى خودا له وێناندن و ئەفراندندا پێ بەخشیوه. جا هەر کەسێک خاویاری چوونه خواڕەوه بۆ نیۆبنی زەوى بێت ئەوا له هەر لێژایى یەکهوهو لەهەر لایەکییەوه بێت بۆى دادەبەزێت، چونکه لایەکانى زەوى که بەو ڕێکخستنه تۆکمەیهوه بۆ سەر بنى

رووه که ی ژێرو ناوه وهی لیژ ده بیته وه، حاله تیکی ئاسایی خوازاوو ئیراده له سه ره دانراوی خودایه، خوداش که به چاکی و پێکی هه موو شتیکی دروست کردوه، بنی ناوه وهی وه ک شیوه ی رووکاره دیاره که ی داناوه، که چۆن هه موو وینه یه کی زیندووی ده ریاو پرووبارو چیاو دارو دره ختو پرووه که کانی تیا داهیناوه، ئیدی وه ک به هه شتیکی پر له نیعمه ت و خێرو خۆشیی گه وه ی لی هاته وه، که به شه ونه پرژینراوه که ی رووناکی خۆره وه پهیدا بوون.

سه رووی بنه وه ی زه وی، ئاسمانیکه بۆ ئه و که سه ی، که به سه ره بنی خوا ره وه ییدا ده روات، چوار گۆشه یه کی پێکهاته وش له نیوه راستدا، که هه رلایه ک له هه ر چوارلاکه ی ده گاته سه دان میل، نیوانی هه ر دووکیان پێک ده گه یه نیّت، که عبه ی پیروژیش ئیستا له سه نته ری ناوه راستیدا وه ستاوه، ناوه وه ی ئه و زه وی یه و خوارووتریشی، مه لبه ندی ژیانیک ی سه لمینراوی رووناک بووه و ژیا نه که شی به هیژ تر بووه له و رووکاری زه وییه رۆشن کراوه بنه ره تییه ی، که له پێش خرکردنه وه و هینانه وه یه کی زه ویدا بووه.

جا کاتیك (یه ئه جوج و مه ئه جوج) بۆ ناخی زه وی یه بنه ره تییه رۆشن کراوه که له و که له به ره ی نیوان هه ردوو لووتکه ی چیا که وه دابه زیون، که (ده که ویت ته لایه ک له لایه کانی زه وی یه وه و له و لایه دیاری کراوه وه، که پێشتر رووغان کرده وه) و، که خوداش خۆی بۆ ئه و کاره سه رسورپه نه هیشته ویت یی یه وه و حیکمه تیکی زۆرو گه وره شی وای خواستوه وه، که دوا ی ماوه یه کی که م له م دیرانه ی داهاته ودا (به یارمه تی خودا) بۆ مان ده رده که ویت. ئای کرده ی خودای بالاده ست چۆنه و، چهن د دلفرپه نه ئه وه ی ده ییین، که دوا ی ئه وه ی هه ریه که له و دوو ژن و میرده به هیواشی چوونه ته نیو ئه و زه وییه وه. ئینجا ره نگ و پرویان گۆراوه، واته له و ره نگه ناشیرینه وه ی، که پێشتر وه سف کرا و هه یانبوو، گۆراون بۆ جوانترین ره نگ له رووخساری سه رنج راکیش و دلفرپن. ته نانه ت گه ر جوانترین ئافره تی دنیا له گه ل

هرمى يينهيهك لهو دوو جوړه دا بهرورد بکريت، نهوا له ناستيدا ناشيرينترين مروځ بوو، به ههمان شيوه هر دوو پياوه کesh جوان ببوونو، نه گهر هر نيرينهيهك له گهل يه کيکياندا بهرورد کesh، نهوا نهو نيرينهيهش ناشيرينترين مروځ بووه له ناستيدا.. نه مەش به هوى نهو هيزه روښن که رهوانه ي په همه تي خوداوه که لهو جيگرياندا له ناخي زهوى راسته قينه ي دره وشاوه به نووړي په روه رد گاري بالا دستدا، هه بووهو، که به حوکمى روښن بوونه وه که يه وه بووه به به هه شتى خودا له زهويه کيدا. ئيدى هره به که لهو دوو خيزانه، نهويه کي هيچگار زوړو بى شوماريان لى که وتوته وه، به شيويه که که مە گهر هر خوداى خالى خو ي ژماره يانى زانيبىت، نهوانيش سهره را يى زوړبوونيان هر لهو زهويه دا به گيانى خو شه ويستى و په حمو به زه يى يه وه له گهل يه کتردا ژيان و، له ناستيکى بلندى دلسوزيدا بوون بو خواپه رستى و زانستو گهياندى په يوه ندى سوzy نيوان خو يان، به مەش وايان لى هاتووه که مروځه زه به للاحه کانيان کوړانى ماميان که (کوړته بالا بوون) خستوته سهر شانيان له کاتى روښتندا.. هه روه ها سهره را يى پيچه وانى به شه کاني زهوى و کم کردنه ويان (به حوکمى کارى جيگري روښن کردنه وه ي به ره همانى خودا بو هه رکه سيک به سهرى دا بروشتايه، به لام ههر به حوکمى نهو ژيان به جيگريه روونا که وهش خو شه ويستى و سوزو به زه يى له نيوانياندا بالا بووه وه.

خودا ي په روه رد گارش رزو و روzy نهوانى والي کردبوو، که له گه غينه کاني نهو په همه ته ي خو يه وه په يدا بيت، که له ياسا ي روونا ک کردنه وه ي پر په همه تي خو يه وه و به پي ماندو و بوون و ري و شوييک بوى دانابوون، ته نانه ت به پي خواست و ئيراده ي واقع يانه ي نهو خه لکesh بووه، نه مەش حال و بارودوځى هه موو ژيان يکى مولکدارانه يه، به تايبه تيش له به هه شته کاندا. جا نه گهر ئيستا ئيمه تيان راميني و نهو جوړه ژيانه شيان له لاي خه لکى ئيستا زانراو بيت، نهوا حه سوودى و ئيره ييان پى دهبه، چونکه نهوان چندان هينده ي نهو ئاده ميزانه بوون، که ئيستا

له سهر پرووی زهویی دهژین، چندان هیئدهی نهفسانهیی بوون، که ناژمیږیت و هیچ عهقلیکیش بهخهیا لیدا نایهت، چونکه ئەوان لهو په پری چاوتیږی و بهخته وه رییډا دهژین، جگه لهو هیچ نه خوښی و دهر دو په تایه کیش هرگیز پرویان تی ناکات، ئەمهش له بهر نه بوونی ناسه واریکی ئەو دیاردانهی که ئەو دهر دو په تایانه به هوئی هه مه جوړی و تی که لاوبوونیانه وه ده خولقیښن، هه روه ها هیچ وجودی کیش بو حوکمی مردن لهو خاکه یان دانیه، ئەمهش به هوئی بلاوبوونه و هی گيانی چه سپینراوی ژيان تیای دا.. ته نانهت گهر بتوانیږت مردوویه ک بریت بو ئەوی، ئەوا به لهش ساغییه وه هه لده ستیته وه له هه موو دهر دو نه خوښه کیش چاک بوته وه. له وانه شه تو بپرسیت و بلیت: دهی باشه ئەم جیاوازییه بهر فراوانه خهیا لیه چیه له کاتی کدا قورئانی پروژ وای باس کردوون که ئەوان تی کده رو فاسیدن له زه ویدا (مفسدون فی الارض)؟ منیش له وه لامدا پت ده لیم: ههر له هه مان سهر چاوهی پروژ وه که قورئانه له سوننه تی چروپ بهر که ته پیغه مبه ریشه وه ﷺ ده تبه مه وه بو خالی سهره تا و بنچینه ی مه سه له کان.. ئەوه بوو وه ک پیشت باس مان کرد دوا ی ئەوه ی یه که مین باب و بایره پیشینه کان دابه زینه خواره وه بو نیو ناخه بنه رته ییه روشن کراوه که ی زهوی و، دوا یی زاوژی و ژور بوونی نه وه کانیان (بهو رهنگه ی که له موو پیش پروغان کردوه) پارچه زهویه کانی سهر پرووی هه ساره ی زهوی که له بهر وه نزیک بوون، خالی پیک گه یشتنی ئەو تو یژه زه مینه بوون که دراوه به سهر رووی زهوی و به سهر ناخی خواره وهی ئەو زهوییه راسته قینه بنه رته ییه شدا که پیشت وه سفمان کردو، که له سوورته ی (فجر) یشدا لیی دوا یین، ئەو پارچه خاکانهش پر کرابوون له نه وه کانی ناموزا کانی ئەمانو لهو هوژو تیره هه مه چه شنانه ی تری وه ک (ته تهر) و (مه غوله کان) بوون، هه روه ها له سهر جه م تیره هه مه جوړه کانی تری مروقی سهره تای ی بوون که بناغه ی هه موو ئەو ره گزه مرویی یانه ی ئەم پروون ئەم پارچه زهویانه ی تریان ئاوه دان کردو ته وه، یان بناغه ی په یوه ست به هه موو ئەو نه ته وانه ی ترن که له ناوچه کانی تری دهو ربه ریا نه وه هه بوون و نه وه کانیان

به‌شیویه‌کی بئی سنور زیادیان کردووه. بیگومان نزیک بوئونه له‌هه‌ر تیره‌یه‌ک له‌و تیرانه‌ش له‌و که‌نده‌لانه‌ی زه‌وییه‌وه‌که (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) تیایدا نیشته‌جی بوون، کاریکی مه‌حال بووه، چونکه سام و هه‌بیه‌تیکی وای لیوه ده‌رکه‌وتووه که به‌هیزترین دئی له‌پراندووه، به‌لام دواتر ده‌رچوونی هه‌ندی‌ک ده‌سته و کۆمه‌لی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) بۆ ده‌ره‌وی خا‌که‌کیان ده‌ستی پئی کردووه، هه‌ر له‌گه‌ل ده‌رچوونی‌شیاندا که‌وتوونه‌ته به‌ر په‌لاماری (داب و نه‌ریتی باوی ره‌گه‌زه‌کان) که حو‌کمی سه‌ر رووی زه‌ویی ده‌کردو، ئه‌وانیش به‌ نه‌مانی ئه‌و جوانیه‌رۆشن بۆوه که تیایاندا‌بوو، گه‌راونه‌ته‌وه سه‌ر بنچینه‌ی رو‌خساره‌کانی پیشوویان و به‌هه‌مان ره‌نگ و رو‌خساری باب و بایره‌ی یه‌که‌میان‌وه ده‌رکه‌وتوونه‌ته‌وه، واته به‌و ره‌نگه‌ی که له‌سه‌ر شیوه و هه‌یه‌ته‌ی فیل بوون، سائیت زه‌به‌للا‌حه‌کانیان بووبن، یان کورته بالا‌و بچو‌وکه‌کانیان. به‌م ره‌نگه‌ش له‌وپه‌ری کاملی و رێ‌ک و پێ‌کی ره‌وشتمه‌ندی یه‌وه که له‌و خا‌که‌دا پێ‌یان‌وه لکا‌بوو، هه‌لگه‌راونه‌ته‌وه بۆ‌خراپ‌ترین نه‌ریت و ئاکار له‌ توندی و ره‌قی و شه‌رخوازی و کرداری شه‌یتانیانه‌وه، به‌ئه‌ندازه‌یه‌کی هی‌نده ترسنا‌کیش که هیچ عه‌قڵێ‌ک به‌خه‌یالی دا نایه‌ت، ئه‌وان به‌م ره‌نگه بوون و پێ‌چه‌وانه‌ی هه‌ردوو پێ‌سا‌که‌ی (رۆ‌شن‌کردنه‌وه) و (ره‌گه‌زه‌کان) بوون، پێ‌سای (رۆ‌شن‌گه‌ری) رو‌وخساره‌کانی ئه‌وانی بۆ چه‌ند شان و شکۆیه‌کی به‌سام و به‌رێ‌ز گۆ‌ریه‌وه، پێ‌سای ره‌گه‌زه‌کانیش که له‌سه‌ر رووی زه‌وی تووشی بوون هه‌لێ‌گه‌پاندوونه‌ته‌وه، کردوونی به‌چه‌ند ئا‌ژه‌لێ‌کی درنده و چه‌ند تارما‌یییه‌کی شه‌یتانیانه‌ی ئه‌فسانه‌یی.

لهم حاله ته شدا ده شیت که وتبته بهر مردن، نه گهر مردن یه خدی پی گرتبن، به لام
کي توانیویه تی بهرام بهریان بوهستی و خوی راگریت، له کاتی کدا نه وان خاوه نی
نه و هیزه نه فسانه یی یه ترسینه رو ناسایی یه ریزه پر بووبن و، نه و هم مو نه ریته
خراب و شه رخوازه شیان هه بوو بیت که هیچ نارام و حوسه له یه که له بهرام بهریاندا
ناگریت؟!

ئەو هێرش و شالۆوانەیی بۆ هەر لایەکیان دەبرد، وەک چەند گەردەلوولیکی تێکدەر بوون کە پەلی بۆ چەند ناوچەیەکی فراوان و دوورمەوداش دەهاوێشت، ئەمەش بەهۆی ئەو توانایەوهی کە ژيانە پۆشنکراوەکیان لەچەند هێزێکی ئاساییەوه پێی بەخشیبوون، کە چەندین وزەیی لەپارەبەدەریشیان لە برینی ماوەی رێگاکاندا بەخێراتر لە پۆشتنی باندە بۆ مەیسەر بوو، تاواوی لێ هات فەساد و خراپەیان گەیشته قوولایی ناوچەکانی ئەو ولاتانە کە ئەمڕۆ بە (ولاتانی هیندو چین) ناودەبرێن، و، گەلیک ولاتی دوورتریشتی گرتەوه کەلەو سەرەدەمەدا ناوەکانیان دیاری نەکرابوون. هیچ شتیکیش (هەر چیهەک و هەر چۆنێک بوايه) لە بەرامبەر شالۆوی ترسناک و تۆقینەری ئەوان دا نەدەما، ئەوان هیچ مرۆڤێک و هیچ ئازەلێکیان فەرامۆش نەدەکرد تا بەزیندوویی دەیانخوارد، هەروەها گشت ڕووەک و درەختیکیان نەدەهێشتەوه بەساغی، بەلکو یان دەیانخوارد، یاخود تێکیان دەدا و لەناویان دەبرد. . تەنانەت گەر گەلیک لەسەر چیا یان پێدەشتێک دا بووین، ئەوانیشیان بە دارو درەخت و کێلگە و مەزراکانەوه پامالێوه، کەواتە ئەوان چ گەردەلوولیکی وێرانکەر بوون؟ ئەو داخۆ چ ترسوو بێم و بەلایەکیان خولقاندیی؟! لەگەڵ ئەوەشدا هەر جارێک بۆ زەوی یەکەیی خۆیان هاتبەوه، باسی ئەو ڕووداوانەیان نەکردوو کە خۆیان خولقاندوویانە، بەلکو دەسبەجێ دەچوونەوه سەر حالەتە بەرێزو شکۆمەندییەکی خۆیان و سەر ڕوخسارە ڕێک و پێکە پرشنگدارەکیان جا بەحوکمی زانی و ناگاداربوونی سرووشاری پرشنگدارتییانەوه مەبەستیان لە دەرچوونیان، گەیانندی سوود و کەلک بوو بە کۆرانی نامۆزاو خزم و کەسو کارەکانی خۆیان و لەو گەلانی تردا، بەلام نەیانزانێوه کە ژيانە هەموو ئەوانە تێک دەدەن و لەناویان دەبن، بێگومان ئەوان بوونەتە هۆی قێکردنی چەندین هۆزو تیرەیی بێ شومار لە ئامۆزایان و کەسو خزمانيان، تەنانەت ئەو ناوچانە و بەشەکانی دەورووبەریشیان تاماوەیەکی زۆر لە مرۆڤ چۆل بپوون.

هەر بۆیەش خودای مەزن ((ذوالقرنین))ی بۆناردن تاكو ئەوان لەو شەپو بەلا
هەره ترسناكه پزگار كات. جا بزانە ئەگەر ئەوێ زانایان لەو ناوچانە و دەورو
بەریان دۆزیویانەتەو، وەك ئاسەواری هاوشیۆه و یكچووی چەند جەستەیه‌كی
نیمچە مڕۆیی و كه له‌شیۆه‌ی ئاژەلۆه نزیك، ئەو له‌ بنه‌رە‌دا لاشه‌ی هه‌ندێك
له‌وانه‌ن كه چەند تیره‌یه‌ك توانیویانه بیانكوژن..

زانایانیش گومانیان وابووه که ئهو لاشانه تهنه کانی ره گه زیکن لهو مه خلوو قانه ی که له پیش مرؤفدا زهوییان ئاوهدان کردۆته وه. ئه مهش هه له یه کی دیاره، چونکه یه خچال (سه للاحه) که ی (سیبریا) ئهم دهر وازه یه ی داپۆشیوه که ده چپته خواره وه بۆ نۆو ناخی زهویییه روۆشنکراوه بنه رته ی یه که.

هەر ئەو دەروازە ھەشە کە بەر بەستە کە (ذوالقرنین) ی لەسەر بنیاتنراوە، کە بە یارمەتی و کۆمەکی خودا توانی ی بنیاتی بنیّت.

له‌وانه‌شه بپرسیت: (ذوالقرنین) - سلاوی لی بیټ - چۆن توانیویه‌تی به‌ربه‌سته‌که‌ی نیوان هه‌ردوو لوتکه‌ی چیاکه له راست و چه‌په‌وه له‌نیوان نۆکه‌نده به‌رزه‌که‌و نۆکه‌نده نزمه‌که‌ی تووژاڵی زه‌ویدا بنیات بنیټ، له کاتی‌کدا پرووبه‌ری نیوانیان ده‌گاته نزیکه‌ی یازده فهرسه‌خ به‌رامبه‌ر نیو فهرسه‌خ؟! ئه‌ی داخۆ بری ئه‌و پارچه ئاسنه‌ گه‌ورانه‌و پارچه مسه‌کانیش چه‌ند بووبن که به‌کاری هینان؟ ئه‌ی چه‌ند تیره به‌شدارییان له‌گه‌ڵدا کردوه‌و یارمه‌تییان داوه له بنیاتنانی ئه‌و به‌ربه‌سته قه‌به‌و ئه‌فسانه‌یه‌دا؟! یاشان بۆچی هه‌ر به‌تابیه‌تی ئاسنو مسیان تیکه‌ڵ کردوه‌.

منیش له وه لآمدا بهو رهنګه ی که خودای زاناو دانا دهر یخستووه پیټ ده لیم :-

ئەوانەى لە گەڵ (ذوالقرنین) دا بە شدارییان لە بنیاتنانى بەرپەستەكە كردوو، لە پیاوانى ئەو تیرە و ھۆزانە بوون، تەنھا ھەوت پیاویش بوون، ھىچ كەسیكى تریشیان سا ئىتر لە لایەنگرانى، پان لە سەربازانىشى بە شدارىي ئەو كارەیان

نه کردوه، چونکه فهرمانی به هه موو تیره و هۆزه کان و سه ربازه کانیش کردوه که بۆ ماوه یه کی و هها لهو جینگیه دوور که ونه وه کهوا له بهر چاویان نه مینیت و هینده دوور که ونه وه که توانای دیتنی کاره که و رووداوه که یان نه بیت، بۆیه ش (ذوالقرنین) حموت پیاویانی له هه ره خواپه رسترتینیان و له به ته قواترینی پیاوانی نه و تیرانه هه لباردوه، هه رچه نده پتووستیی به کهسانی تریشیان هه بووه، به لام خودای به هیرو بالاده ست خۆی بۆی ئاسان کردوه، نه مه ش به پتی نه و هه واله ی که خودای حق و مافه روه ره له کتیه که یدا رایگه یاندوه و فهرموویه تی: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَايَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ (الکھف ۸۴)، هه روه ها به گویره ی نه و فهرماشته ی تری خودا ده رباره ی وه لامی (ذوالقرنین) بۆ نه و پرسیاره ی هۆزه کان کاتیك داویان لی کرد کهوا پاره و مالی بۆ کۆده که نه وه له به رامبه ر بنیاتنانی به ربه سه ته که داو، که نه ویش پاداشتی خودای به باشتر زانی: ﴿... فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾ (۹۴) قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ... (الکھف ۹۵).

به لام بۆیه ته نه ا نه و حموت پیاوه ی به شداری کاره که ی خۆی کرد تا کو نه و پیاوانه خۆیان و هۆزه کانیشیان پاداشتی کریتی به شداریی کردنیان ده سگیر بیت کاتیك هۆکاره کانیان ده سه ته به ر کرد و کاروباری شاروه ی هوکمرانیشیان ده رخست و، له مه شه وه به م هۆیه وه نه و پیاوانه ی هه لبارد، نه و حموت پیاوه ش نه وانه ن که خودا له فهرماشته که یدا له باسی چیرۆکی (ذوالقرنین) دا - سلای لی بیت - ده سنیشانی کردو و له سه ر زاری (ذوالقرنین) یش فهرموویه تی: ﴿... فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾ (الکھف ۹۵).

بری ئهو پارچه ئاسنه گه ورا نه ش، که به کاری هیتان قورسایه حهوت (ره طل)^(۱) یان هه بووه و له قاپیکه گه ورده دا دنا روه، پاشان فره مانى پى کردوون، که حهوت جار هاواری (الله اکبر) بلینه وه و خودا به گه وره بگرن و، ناگرتک بکه نه وه، ئینجا له گه ل فووتیکردن دا حهوت جار (الله اکبر) بلینه وه. ئیدی بهم رهنگه (ذوالقرنین) ئاسنه تواوه که ی بۆ ئاماده کراوه. فره مانى به و که له به ره ش کردووه، که به مۆله تی خودا بیه وه یه ک و دا بخریت، که له به ره که ش هاتۆته وه یه ک و دا خراوه تا وه ک په نجه ریه کی بچووکى لى هاتوه، ئینجا (ذوالقرنین) به ده ستى خو ى ته ختى کردووه و به پى ئهو وزه و توانایه ی، که خودا پى به خشیبو و تاوا ی لی هاتوه رووبه ره که ی (مه تریک به نیومه تر) بیت به پى پتوهره کانی ئه مرۆمان، ئه وه ش له و په ڕى پیکى و ته ختى دایه، پاشان پارچه له و حیکى گه وره ی له به رد، که بۆ ئهو مه به سه ته ئاماده ی کردبوو، خستۆته سه ڕى، ئینجا فره مانى به هه ر حهوت پیاوه که کردووه، که قاپه گه وره و پر له ئاسنه تواوه که به ده م (هاواری (الله اکبر) و خوا به یه ک دانانه وه) هه لگرن و بیخه نه به رده ستى، ئه ویش ئاسنه تواوه که ی کردووه به سه ر به رده گه وره که و ئهو درزو کونانه یدا، که له چوار ده وری که له به ره که دا هه لیکه ندبوون تا کو به ته واوه تی له گه لیدا یه ک بگرن، پاشان بریکى له و جوهره ی له مس تواندۆته وه و به هه مان شیواز کردویتی به سه ر ئاسنه که دا، ئه مه ش به پى ئهو حیکمه ت و خواسته ی خودا بوو، که خودای خاوه ن هیزو حیکمه ت برپاری بۆ دابوو، پاشان (ذوالقرنین) فره مانى به زه وى کردۆته وه که به ئه مری په روه ردا گاری به ته وانا بچیته وه سه ر دۆخى پیشووی له درێژبوونه وه، زه ویش درێژبۆته وه و به ئه مری خودا وه ک خو ى لى هاتۆته وه، ئیدی خیرا ئهو به ربه سه ته ش له گه لیا کشاوه و به قه د فراوان

(۱) (ره طل) جوهره پتوهر و کیشانه یه ک بووه که له هه ر ولاتیکدا به شیوه ی تایبه ت و لیک جودا به کارهاتوه، به شیوه یه کی گشتی له میسو رو چه ند ولاتیکى تر دا هه ر (ره طلیک) دوا زده (نۆقه) بووه، دیا ره هه ر نۆقه یه کیش سى کیلو غرام و نیو بووه.

بوونهوهی که له بهر که له گه‌لیا فراوان بووه، به‌لام ههر له‌سه‌ر شیوازیکی نایابی
پێکی و ته‌ختی و بلندیی بووه، سه‌رده‌مێک له‌ دوای ئەمەش سه‌هۆلبه‌ندانه‌که په‌یدا
بووه تاوه‌ک ئەم حاله‌ته‌ی ئەم‌پۆی لیها‌تووه.

که‌واته‌ بزانه (ئاسن) ئه‌رکیکی گرنگی هی‌زو توانای توندی هه‌یه، ئەمەش
سیفه‌تێکیه‌تی که‌ خودای خالق و کردگار پێی به‌خشیوه، وه‌کو له‌باره‌یه‌وه
فه‌رموویه‌تی: ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ..﴾ (الحديد: ٢٥)
واته‌: (هه‌روه‌ها له‌ ئاسنمان دروست کردووه که‌ ماده‌یه‌کی ره‌ق و هی‌زدارێ تونده‌و،
له‌هه‌مان کاتدا چه‌ندین که‌لکیشی بۆ خه‌لکی تێدا‌یه).

جا ئە‌گه‌ر له‌نیۆ خۆی زه‌وی یه‌ رۆشنکراوه‌که‌وه تیشکه‌کانی خۆره‌ه‌لاتنی له‌سه‌ر
ره‌نگ بداته‌وه، ئە‌وا ژیا‌نێکی له‌باری پێ‌ ده‌دات و ده‌یانکاته‌ چه‌ند تیشکێک له‌
هی‌زو ره‌قیی ئاسن و به‌نیۆ ئە‌و به‌رده‌دا که‌ (له‌ خوارووی ماوه‌یه‌کی یه‌ک فه‌رسه‌خی
یه‌وه‌یه) ده‌چێته‌ خواره‌وه.

ئە‌وه‌ش حیکمه‌تی دانانی به‌رده‌که‌یه له‌ پێش دانانی ئاسنه‌که‌دا، چونکه‌ کایه‌ی
پۆزه‌تیف (له‌بار)ی رۆشنکاریی، که‌ پێگه‌ به‌شته‌ سرووشتی یه‌کانی دی نادات، گه‌ر
هه‌رچییه‌کیش بن، له‌به‌رئە‌وه‌ی له‌ بنه‌رته‌ی راسته‌قینه‌و زیندوانه‌ی نین ته‌نها ئە‌وه
نه‌بی‌ت، که‌ به‌ فه‌رمانی خودا تیا‌یدا دانراوه، ئە‌وا ئیدی (کایه‌ی رۆشنکاری)
مۆرکی بنه‌رته‌ی خاکی زیندووی به‌ به‌رده‌که‌ به‌خشیوه، چونکه‌ به‌گه‌ر خسته‌نه‌وه‌ی
ژیانی له‌بارو، پاشان ژیا‌نده‌وه‌ی گیانی ئە‌و ژیا‌نه‌و له‌و ئاسنه‌دا، که‌ له‌ سه‌رووی
دایه‌ تا‌کو وزه‌و تینه‌که‌ی بۆ ناوخۆی خواره‌وه (ناوه‌وه‌ی زه‌وی بی‌ت) به‌گو‌یره‌ی
خواست و ئیراده‌ی دانا‌یه‌ی خودایه‌، ئە‌مەش چونکه‌ سرووشتی ئە‌و گه‌وه‌ره‌
بنه‌رته‌ رۆشانه‌ی که‌ به‌گیانی له‌باری ژیا‌ن رۆشن کراونه‌ته‌وه، وای لی‌ده‌کات
ئیراده‌ی دو‌ینراوی په‌سندکات.

له مه شهوه خواستی (ذوالقرنین) له نیۆ بهره کهدا په خشکراوه، واته له پهنگدانهوهی هیژو توندیی ئاسنه کهوه بۆ نیۆخۆی خاکه کهو به پیتی ئهو قهزاو قهدهرهی که خودای داناو زانیار برپاری له سهرداوه.

له سهه ئهم بناغهیهش یه که رهطل له ئاسن، ئه گهر بکهوێته بهرکایهیهکی رۆشنکردنهوه، ئهوا کایهی هیژی توند (البأس الشدید) ی بۆ ماوهی (فهرسه خیکی سی جا) لی دهرده چیت، چونکه ههر ههوت رهطله کهی ئاسنه کان کایهی هیژی توندیان لیوه دهرچوه، که دهگاته (ههوت فهرسه خ سی جا) بۆ نیۆ خاکه رۆشنکراوه که.

جا ئه گهر پروانیت بۆ رووبهری (۱۱ * ۵۰). فهرسه خ، که ماوهی فراوانبوونهوهی که له بهره بهره تییه کهیه، ئهوا تیده گهیت، که چ وزهیهکی بهرجهسته له هیژی توندی ئاسنه که به پهری راگرتنهوه به سهه مهوداکانی ئهو که له بهره و به ماوهی یه که فهرسه خدا دابهش بوون، که پال به ههرکه سی کهوه ده نیّت بۆ خوارهوه گهر بیهوێت به سهه ئهو بهر زایییه دا سهه کهوێت، که رینگه یه که بووه بۆ چوونه دروه له ناوهوه، تاکو هیچ که سی کیش نه توانیت دهریخت، یان لی نی نزیک بیهتهوه، خودای مه زینش بۆیه فهرمویه تی: ﴿فَمَا اسْطَعُوْا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوْا لَهُ نَقْبًا﴾ (الكهف).

ئهوان هه جارێک خه ریک بوو نزیک ده بوونهوه له کایه ی هیژه تونده که ی ئاسنه که، یه کسه ر کۆمه لێک تیری رینگ و سه نگینیان به سهردا دهباری و نهیده هیشت بگه نه ئهو بهر زایییه ی که رینگای دهرچونیان بۆ دهرهوه بۆ ئاسان دهکردن. پاشان پاژو نهینیی هیژی ئاسنه که یان به سهردا پهنگ ده درایهوه وایان لی دههات له نیۆ خۆیان دا له یه کتریان ده داو سزاو ته می یه کتریان ده دا بیهوه ی که سی کیشیان زامداریت، ئه مهش به هۆی نه بوونی زامو دهر دو مردن لهو شوینه دا، وهک پیشتریش باسمان کرد!!

به لّام به هۆی ئه و خۆشه و یستی و سۆز به زه یی یه ی که له نیۆ خۆیان دا بۆ
یه کتریان هه بووه، دهروونیان تازاری ده چهشت به وه ی گهر به و شیوه یه په لاماری
یه کتر به دن که له کاتی نزیک بوونه وه ی ئه و کایه یه (مجال) ه دا به یه کتریان ده کرد.
بۆیه ده بینین ئه وان له مه ودا یه کی دیاری کراو له و کایه یه وه نۆره ی پاسه وانی تی
یان بۆ خۆیان رێک خستبو تا کو سه عاتی واده ی لی نزیک بوونه و یان لی تیک
نه چی ت و نه که ونه به ر ئه و نه فره ته سه یرو سه مه ره یه ی که وینه یه کی سه رسوهری تی
هه یه، به لّام ئه و مه سی که (ذوالقرنین-سلّوی لی بیّت) به سه ر ئاسنه که دا
پژاندوویه تی و تیکه لی کردووه، مه به ستی له و کاره دا به دی کردنی ئه و گیانه پۆشن
کراوه یه بووه که ئاویتته ی گوړو تینی ئاسنه که بووه، تا کارلیک و کاردانه وه ی
مه که له گه لّ ئاسنه که دا به دی بیّت و وه ک وزیه کی تیشکه ده ری برووسکه پپرژین
بیّت به رامبه ر هه ر که سیّ که به یه ویت سوو کایه تی به ته نی به ره به سه ته که له ده ره وه
بکات ئه گه ر ی گه ی گه یشتیّت.

به‌شیکی ماوه و دیاری ئەم بەر بەستە لەسەر پووی زەویش هەبوو، کە تاماوهی نزیکەی سی سەد سالیکی بوو، پاشان دیار نەماوه و لەژێر چیا بەستەلەکی یەکانی (سیبیریا) دا شارراوەتەوه تاکو بەهۆی ئامرازەکانی فڕینی وەک فڕۆکەکانیشەوه نەدۆزرتەوه، یان بەهۆی هەر ئامرازێکی ترەوه، بەم پێیەش گران بووه لەسەر مڕۆفی گەر بگاتە ئەو شوێنە، ئەمەش هەر رەحمەتیکی تری خودایە بەبەندەکانی.

هەروەها ئەم بەربەستە ھەر چەندە بەو ساکاری یە بنیان نراوە کە ئاسن و مسی تیادا بەکارھێنراوە، بەلام لە پتەوی دا ھێندە بەھێزو تۆکمەییە کە ھەرگیز مەزەندە ناکریت و تێک نادریت تەنانت گەر ھەزار بۆمبێ ئەتۆمیشی بەسەردا بتەقینریتەوہ ئەوا تاکە (ئینج)یکی لیّ ناشکیّت.. چونکە ئەمە بەکۆمەک و ھاوکاری خودای بەھێزو بەتوانا بنیات نراوە.

پاشان ئەگەر بۆ ئەو حیکمەتە پروانین کە ئۆرگانە کانزاییەکانی بەربەستە کە بەو هیڤەیان بەخشیوه، ئەوا دەبینین لەژیانی ڕێسا پۆزەتیڤە کە یەوێ ڕۆشنکاری یەوێ دەرھاوێژراو و ئەو ئۆرگان و پەگەزانەش ڕێسایەکیان لەناخی زەوییه بنچینهیه ڕۆشنکراو کەوێ وەرگرتووه. لەلایەکی تریشەوێ (ذوالقرنین) — سلاوی لی بیّت — بەربەستە کە یەوێ بنیات نەدەنرا، تەنها بەو یارمەتی و کۆمەکە خودا نەبیّت، کە زانست و توانای پێ بەخشیبوو، ئیدی چۆن ھالەتە ئاساییەکان لە بەردەمیدا نابەزینریت.

بەربەستە کەش بەردەوام لەسەر ئەم ھالەتە دەمیّتەوێ تا ئەو کاتە کە خودای زانا پێیاری لەسەر تەختکردنی دەدات لە ڕۆژی نزیکبونەوێ بەلێنە راستە کەیدا لەسەر ھاتنی قیامەت، وە کە لە سوورەتی (کەھف) دا فەرموویەتی: ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ (٩٨) الکھف.

جا بۆ ئەوێ سینەشت فێنک و دلت ئارام ببیتەوێ، عەقل و ھۆشت ڕۆشن و ڕوون ببیتەوێ، ئەوا بۆ زیاتر ڕوون کردنەوێ و لەگەنجینە ی پێ زانستی خوداییەوێ ئەو زانیاری یەشت بۆ زیاد دەکەم، کە راستگۆی متمانە پێکراو، واتە پێغەمبەری (الصّادق الامین) ﷺ لە دواوە سووڕی بلندی ی دا بەناوی (عبداللہ المھدی) یەوێ — سلاوی لی بیّت — ھەوالتی لەسەر داوێ، وە کە لە (الشرح المبین) دا باسکراو... بۆیە لەم بارە یەوێ پێت دەلێم:-

(یەئجوج و مەئجوج) لە پشت ئەو بەربەستەیانەوێ ناتوانن دەرچن، مەگەر بە فەرمانی خودای مەزن نەبیّت و لەکاتی نزیک بونەوێ وادە ی بەلێنە راستە کەیدا لەسەر ھاتنی قیامەتی گەورە، وە کە خودا لە سوورەتی (کەھف) دا ھەوالتی لەسەر داوێ و فەرمايشتە پێرۆزە کەیدا ھاتوێ: ﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ

وَعَدُ رَبِّي حَقًّا)، له سوورهتی (انبیاء)یشدا ئەم فەرماشتهی خودای لهبارهوه هاتوه:-

﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَوَلَّوْنَ فَمَا هُمْ بِغَافِلِينَ ﴿٩٧﴾﴾ (الأنبياء) . بێگومان به ئێنی خودا هەر دیتته دی (إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِعَادَ) ..

به لām دواى كۆتایی هاتنی ماوهی حوكمی ئیمامی گهوره (عبدالله المهدي) - سلاوى لى بيت - و كه دواى فیتنهى (مهسیحی جادووگهر) دیت كه پیشتر له تهفسیری سوورهتی (فجر)دا باسكرا، جا كاتیك ئەو پیاوه نهفرهت لێكراوهش خۆی له نایهت و رێنمایی یه كانی خودای پهروهردگاریدا ده مالتیت و، سیمای بهههشته نوورانیه كهی (إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ) ی لى دابه بریت و، له بهر سهركهشی و یاخی بوونیشی دابه بهزیته سهز زهوی و دهست به دنیاوه ده گریت، ئیدی لهو پۆژهدا زهوی له حالهتی پۆشن بوونه وهیه کی تهواو به پروناکی و نووری پهروهردگاری دایه .. وهك له سوورهتی (الأعراف)دا هاتوه، كه دهفرمویت:-

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحِمَلَ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ تَرَكَهٗ يَلْهَثَ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾﴾ (الأعراف) .

واته:- (ئەي پېغەمبەر هەوالو بەسەرھاتی ئەو کەسەیان بۆ بخوینسەرەوه، کە فرمان وړېنمایي یه کانی خۆمان پى ږاگەياندبوو، کە بۆ پېغەمبەرە کەمان ناردبوو خوارەوه و کەچى ئەو شەيتانى بەدواوه بوو شەيتان ئەوى دابوو پېش خۆى و، ئەویش چووہ ريزى گومراو لەناوچوانەوه، خۆ ئەگەر خواستمان لىي بوايه، ئەو کابرايه مان بەو ئايەت وړېنمايىيانەمان بەرزو سەنگين دەکرد، کەچى ئەو خۆى سەرى کردە سەر ژيانى فريودەرى دنياو، تەنھا بەجوانىه کانی دنيا قايل بوو، نمونەى ئەم جوړه کەسەش، وەك نمونەى سەگ وايه ئەگەر دەريکەيت، يان دەرينەکەيت، يان پيايدا هەلشاخييت، ياخود وازيشى لىي بهييت، هەر زمان دەردىنييت و لە هەناسە برکى دايه.. بەراستى ئەمە نمونەى ئەو کەسانەيه، کە ئايەتەکانى ئيمەيان بەدرۆزانىوہ و باوہريان پى نەهيئاوہ.. جا تۆش ئەم جوړه هەوالو بەسەرھاتانە بۆ خەلکى بگيرەرەوه، تاکو هەلویتستەو تيفکرينيان هەييت).

جا لەو رۆژەدا، کە ئەم پياوہ خۆى لە ئايەت و فرمانەکانى خدا دادەمالىيت و سەرپيچيان لىي دەکات، زەویش لەوکاتەدا (لە حالەتى رۆشن بوونەويەکى تەواو بە نوورى پەرورەدگارپيەوہ) ى دايه، بيئەوہى، کە (هەلبەتە) هيج چرپيەکى لەسەر مايت، مەگەر ئەوہى ناخى نەبييت، وەك ئەو بەربەستەى، کە رى لە دەرچوونى (يەنجووج و مەنجووج) دەگرىت. جا بە هاتنى مەسيحى جادووگەر (دجال) و نەفرەتليکراویش بۆسەر زەوى، هەر شتيك چاوى بەسەر بکەوييت دايدەپۆشييت و پرووى زەویش بە رووپۆشيک لە خۆلەمييش دادەپۆشييت، کە ږەنگى خۆلەمييشە کە لە ږەنگى ږەشەوہ نزیکە، بەوہش چەندين ديمەنى بەرجەستە لە دەرياو رووبارو کيڼگەو درەختەکان دادەپۆشييت، بەلام حالەتە ئىجابييه رۆشنکراوہ زيندووہکەى بۆ داناپۆشييت. پاشان هەموو کۆشک و خانوو رووبارەکانى بەهەر حەوت باخەکانى (ثيرەم) وە دینە سەر زەوى و لەو ئاگرە پيرۆژەدا دەپيچرئەوہ، کە خوداى بەرزو بالادەست لە سوورەتى (نمل)دا لەبارەيەوہ فەرمويەتى: ﴿...أَنْ بُرِكَ مَنْ فِي

النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ النمل ﴿٨﴾، واته بانگی لیکراو پیتی گوترا: (پیرۆزو پاکژو خوا پێداون ئەو کەسە، کە لە پال ئاگرە کە دایەو، ئەو مەلائیکە تانەش کە لە چوار دەوری شوینی ئاگرە کە دان). ئەو ئاگرەش ئاگریکی پیرۆزە و هەر گیز شت ناسوتینی تێ هەر چەندە بارستایییە کە ی گەورە و سیفە تیکی سامناکیشی هەبێت، چونکە بە قەد ئەو لە ئاکام و شوینی واری ئەوە شدا ئەو جادووگەرە نە فرەت لیکراو درۆزنە بە یار مەتی شەیتان و سەربازانی شەیتان شتە دروستکراوە خەیاڵییەکانی لە سەر ئەو پوو پۆشە ی کە بە سەر پووی زەویدا داو، دادە نێت، وە ک پوو بارو خانوو یاریگەکانی کە بە زمان وەسف ناکرێت ئەویش بە حوکمی توانا ستمکارییە کە یەو. فیتنە و ئاشووبی ئەم کابرایە (نە فرەتی خودای لە سەر بێت) لە سەر دەستی پێغەمبەری خودا (عیسا) - سلاوی لی بێت - کۆتایی دێت کە (عیسا) بە قەمە پۆحانییە کە ی (الحربة الروحانية) لێی دەدات و، پاشان مەلائیکە تی سزا دە بخەنە دۆزەخەو (ئاگرە کەو)، چونکە حوکمی مردن لە کاتی هاتنی پۆژی دوابی تا پۆژی قیامەتی گەورە راوەستێنراوە.

پاشان پێغەمبەری خودا (عیسا) - سلاوی لی بێت - فەرمان بە ئاگرە پیرۆزە کە دەکات کە بۆ ئاسمان بەرزبێتەو بەو کۆشک و خانوانە ی (ئیرەم) هەو کە لە نیوی دان و، بەو (خەلکەو ی تی دان) و (بەو کەسانەو هەو کە ئازایە تییان لە چوونە نیویەو پێ دراو کاتێک پێی دە ترسێنران) بە هەموو ئەمانەو بەرزبێتەو، ئینجا هەر ئەوانەشن کە دە گەڕێنەو بۆ ئاسمان.

بەلام پێغەمبەری خودا (عیسا) - سلاوی لی بێت - و جێنشینیانی ئیمامی گەورەش - سلاوی لی بێت - و هەموو ئەو نەتەو و هۆزانەش کە لە دوایانەو بوون، سرووشی ئەویان بۆ دێت کە بچنە پال (بیت المقدس) و (مسجد الحرام) و ئەم دوو جێگە پیرۆزەش لەو پۆژەدا لە سیمای گەو هەریانە ی پێشنێگەر بووی خۆیان دان، هەروەها سرووشیان بۆ دێت، کە بچنە (مەدینە) ی نوورین و پۆشنکراو بە سنوورە

بنچینهیییه کانی ئەوسای زهمانی پێغه مبه‌ری خدا (محمد) ﷺ که له‌و دیمه‌نیدا خودای حق کردویتی به‌ گه‌وه‌رو خاکی دره‌وشاوه‌، ئەوه‌ش به‌تیشکی رۆشنکه‌ره‌وه‌ی زه‌وی که به‌ نوورو رۆشنایی په‌روه‌ردگاری خۆی له‌دوای هاتنی قیامت رۆشن بۆته‌وه‌.. خودا ئەم خاکی له‌ (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) یش پاراستووه‌ و ناهیلێت بچنه‌ ناویه‌وه‌.

لێ‌روه‌ه‌ رازو نه‌ینیی سرووشی خودا بۆ پێغه‌مبه‌ری خۆی (عیسا) ده‌رده‌که‌ویتی که خۆی و هه‌موو ئەو نه‌ته‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدان بچنه‌ نیو ئەو جیگه‌ رێزلیگه‌راوو پیروژانه‌وه‌، ئەمه‌ش له‌به‌ر نزیکبونه‌وه‌ی به‌لێنی هه‌قی خودا له‌سه‌ر ده‌رچوونی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج)، له‌و رۆژه‌شدا هه‌ر شتێک له‌و چرپیانه‌ی که چوارده‌وری ناخی زه‌ویان داوه‌، رێیان لی ده‌گرن، به‌لام ئەوان له‌ هه‌ر چوار لاکه‌ی زه‌وییه‌وه‌ زۆر به‌خیرایی و کۆمه‌ل له‌دوای کۆمه‌ل دین و وه‌ک ئەوه‌ی سه‌ر پروی هه‌موو ئەو زه‌ویانه‌ داپۆشن که داگیرێ ده‌کهن، ئەم به‌خیرایی ده‌رچونه‌شیان، وه‌ک به‌دی هاتنی به‌لێنه‌که‌ی خودای په‌روه‌ردگاره‌که‌ فەرموویه‌تی: ﴿حَقَّ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾، ئیدی به‌چه‌ندین تاقم و کۆمه‌له‌وه‌ دین و سه‌ر پروی زه‌وی داده‌پۆشن و وینه‌ی رۆخساره‌کانی باب و باپیرانی پیشوویان ده‌چێته‌وه‌ سه‌رو ناشیرینی رهن‌گو پرویان ده‌رده‌که‌ویتی و، سیمای وه‌حشیانه‌و درندانه‌شیان به‌دیار ده‌که‌ویتی و، به‌و ناشیرینی و خرابیه‌ی نه‌ریت و ئاکاریانه‌وه‌ بلاو ده‌بنه‌وه‌و، ره‌قی و توندی و قیزه‌وه‌نی هه‌لس و که‌وتیشیان ده‌رده‌خات، ئەمه‌ش له‌کاتی ده‌رچوونیاندا له‌و کایه‌ رۆشنه‌وه‌ بۆ کایه‌ ناهه‌مواره‌ پێچه‌وانه‌که‌و له‌ئاکامی ئەو هه‌موو فیتنه‌و ئازاوانه‌شه‌وه‌ که جادووگه‌ره‌که‌ له‌سه‌ر پروی زه‌وی ئەنجامی داوه‌. ئیدی هه‌ر درۆو ده‌له‌سه‌یه‌ک و هه‌ر کاریک که جادووگه‌ره‌که‌ له‌سه‌ر پروی زه‌وی ئەنجامی دا‌بیت، ئەوان ده‌بخۆن و، هه‌ر رۆبارو ده‌ریایه‌کیشی دروست کردبیت هه‌مووی ده‌خۆنه‌وه‌. به‌م رهن‌گه‌ش ئەو دوو ناوه‌ی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) که

(نوح) ی پیغه مبهری خودا لیتی نابون تیاپاندا بهدی دیت، وهك گوتمان وشه ی (یهئجوج) له مانا سریانیه کهیدا بهمانای (بخوری درۆ) دیتو، وشه ی (مهئجوج) یش بهمانای (بخوره وهی درۆ) دیت وهك پیشتیش پروون کرایه وهو که وائیدی بهو شیویهش تیاپاندا بهدی دیت.

ئینجا شهیتانه کانیش لهو پیگه و مهلبه نده پر له درۆو دهله سانه ی جادووگه ر که هۆزو کۆمه له کانی (یهئجوج و مهئجوج) قوتیان داو و خواردوو یاننه ته وه، بۆ ده ره وهی زهوی هه لدینو له ئاسۆکانی ده ور بهری له نگر ده گرنو، له سه رووشیا نه وه (ئیبلیسی بابه گه وره یان) هه یه، به رده وام له بۆشایی ئه و ئاسۆ فراواندا تا رۆژی قیامت ده میتنه وه، ئیدی دوا ی ئه وه جیگه یه کیان له سه ر زهوی نیه، وهك خوداش فەرموویه تی: ﴿...وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ

فَتَخَطَفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيحٍ ﴿٣١﴾ الحج ﴿٣١﴾.

واته: - (هه رکه سیك هاو له بۆ خودا دابنیت، وهك ئه و حال ته ی وایه که له ئاسمانه وه به ربوو بیته وه و ده سه بجی بالنده ش په لاماری بدات و پارچه پارچه ی بکات، یاخود ره شه بایه کی به هیز بیفرینیت و بیبات بۆ شوینیکی زۆر دور).

به لام ئه و گومرایی یه ی که دوا ی ماوه ی حوکمرانی پیغه مبهری خودا (عیسا) - سلاوی لی بیت - تا رۆژی قیامه تی گه وره دروست ده بیت، ئه وه له خودی خه لکییه وه یه به هۆی ئه و هیزه سرووشتییه ی هه یانبوه و که به هه واو ئاره زووی نه فسه کانیشیان چۆکیان پێ دادا و.

پاشان دوا ی ئه وه ی زهوی له و هه موو درۆو ده له سه یه ی جادووگه ر پاک ده بیته وه و که گه لی (یهئجوج و مهئجوج) خواردوو یانه و خواردوو یاننه ته وه، چه ند بالنده یه ک به ورده به ردی سوورکراوه ی (سجیل) وه دین و داده به زنه سه ریان و هه موویان به ردباران ده که ن و ده یانکوژن، پاشان ئاسمان بارانیکی و هه ها به لیزمه و گه وره

دهباريتيت كه لاشه مرداره وهبووه كان بۆ دهروهه زهوى توور دهوات، لهوئيش چهند
 بالتديهه كى رهشى زه به للاح كه (لهش و لارو باله كانيان گه وره)، دهياغۆن..
 بهمهش فهرمايشته كهى خدا به دىي ديت كه فهرموويه تى: - ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ
 فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾..
 ههر شهيتانه كانيشن كه (با) له جييه كى دور فرتيان دهوات، چونكه هيچ
 جيگيه كيان له سه زهوى لهو رۆژهدا نيه، وهك له مهو پيشيش پروون كرايه وه..
 به لام ئهوانه، كه بالتده كان په لاماريان دهدهن، ههر ئهوانن (واته: قهومى
 يه ئجوج و مه ئجوج) به هوئى ئهوى درۆ بوختانى جادووه گه نه فرهت
 ليكراوه كيان پتوه په يوه ست كراوه كه خواردوويانه و خواردوويانه ته وه، چونكه
 بوونه ته چهند قايك بزيان و به رهو ئاگره گه وره كيان ده بات و، چهنده ها سه ده و
 عه يامى بى شومارو نه زانراو تييدا ده ميئننه وه، ههر ئهوانيش كه دواين كه سو
 كۆمه لن لهوانه، له ئاگر ده رده چن، ئهوان تيايدا ئازاريش نادرين، بهلكو ئامرازيك
 بوون له ئامرازه كانى سزادانى خهلكى نيو دۆزهخ، له هه مان كاتدا پيكهاته
 ئه تۆميه كه شيان به بى ئهوى ئازارى ناخى دهرونيان بدات پيك ده بيتته وه، چونكه
 ئهوان له بنه رتهى شيوه خولقيئراوه كه ياندا ليبور دراو و چاوپوشي ليكراون.

به ده ركه وتزو و بلا بوونه وهى لاشه كانيشيان له سه زهوى به و بارانه، كه
 رايماليون (وهك پيشتر باسمن كرد) ئه م بارانه ئه و روو پۆشه خۆله ميئشيه ش
 راده مائييت كهوا به سه ريه وه نيشته بو، پاشان حاله تى پرووناكى و ژيانه
 سرووشتييه كهش بۆ زهوى ده گه رپته وه، و ناشتى و دادپه روه رى خۆشه ويستيش له سه ر
 زهوى بال ده كيئيت، ئه مهش له ژيتر حوكمى پيغه مبه رى خدا (عيسا) - سلاوى لى
 بيت - و لايه نگرانى به دى ديت.

نایه ته که ی نیۆ ئه و ئینجیله راسته قینه پیروژهش به دیی دیت که ده لیت:-
 (گه وهیی و نه مری له ئاسۆکانی بلندیدا هه ر بۆ خودایه، ههروه ها له سه ر زه ویش
 ناشتی و بۆ خه لکیش خوشحالی) ^(۱).. ئیدی زه وی هه ر له و ئارامی یه ی دا ده ییت
 تا کو پیغه مبه ری خودا (عیسا) - سلاوی لی بیّت - بۆ لای خودای (رفیق الاعلی)
 به رزه بیته وه و جینیشینانیشی - سلاویان لی بیّت - دوا ی ده که ون.. دوا ی ئه مه ش
 خه لکی تووشی نسکییه کی ترسناک و تۆقینه ر ده بن، ئه مه ش به گویره ی ئه و هه والهی
 که خودای به رزو بالا ده ست پیی را که یان دووین و فه رموویه تی:- ﴿...وَتَرْكَا بَعْضُهُمْ
 يَوْمَئِذٍ يَمُوجٌ فِي بَعْضٍ﴾ ^(۱۱) الکهف .. ئینجا حاله ته که هینده ناخیه نیّت که
 قیامه تی گه وه ر دادیت، وه ک به دیی هاتنیکی فه رمایشتی خودا که فه رموویه تی:-
 ﴿...وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَمَجَّعْنَهُمْ جَمْعًا﴾ ^(۱۱) الکهف.

به م روونکردنه وه راست و هه قیه روه رانه یه ش توانیومانه په رده له سه ر به سه ر
 هاتی (یه ئجوج و مه ئجوج) هه لده ینه وه، ئه مه ش به هزی ئه و لی کۆلینه وه و
 ساغکردنه وه یه ی، که باشتیری خه لق و گه وه ری به نده کانی خودا و، ئاشنا و
 خۆشه ویست و هه لبۆیراوی خودا: (ئیمامی گه وه ری دوا یین (عبدالله المهدي) سلاوی
 لی بیّت) به ئه نجامی داوه.

رۆژانیش ئه م راستیه له نزیکه وه ((به فه رمانی خودا و به خواستی خۆی))
 ده سه لیئن.. بۆیه له خودا ده پاړینه وه، که ئیمه و ئیوه ش به که سانی بپروا پیکه رو
 باوه ردارو ته سلیم بووی هه ق، دابنیّت تا کو پا داشتی سه رکه وتن و چاکه خوازی
 به ده ست بیئن و، به و خه لات و خیر و به ره که ته ش بگه یین و، له به هره مه ندان بین..
 (امین).

(۱) وه ک پشتریش له په راویزی لاپه ره یه کی تر دا ناماژه م بۆ کرد من وه ک وه رگێری ئه م کتێبه هاواری
 نووسه ر نیم له هیئانی ئه م ده قه درژه دا که خۆیشی به ئه فسانه و خورافاتای داده نیّت، به لام وه ک
 ئه مه نه تیک ته رجه مه م کردۆته وه . (وه رگێری)

تا ئێره له برگهی (یهنجووچ و مهنجووچ له روانگهی بههائی یه کانهوه) دهقی ئهو شریته بوو که یه کیك له بانگهشه چییانی بههائی یه کان تییدا دهرباره ی (یهنجووچ و مهنجووچ) دواوه و بهزمانیکی رهوانی عهرهبی و بهتهدایهکی رۆشنو شیوازیکی روونی وتاریژییهوه ئهو ههموو تهفسانه و قسه پوچ و بی نیوه رۆکانهی تیادا ههلا رشتوه.

((به دوا داچوونیکی کورت له سه ره ئهم وته پوچه لانه))

ئیمه بۆیه ئهم گوتاره گومرا و ناههقه مان بهو درێژییهی خۆی و به تهواوهتی هیناوه، سووربووین له سه ره خستنه رووی ههموو دهقه کهیشی، تاکو وینه که له تیروانی نی دهسته و تا قمه گومراکان بجهینه بهرچای خۆینه رانی بهرێزو ههروه ها لیکدانه وهی مهزه به لاده ره کان و یاری کردنیان به کتیبی خودا، شیواندن مانا و ده لاله ته کانیشی بجهینه روو... له م هه راو زه ناو ساخته کارییه شدا چهند خالێک به دیی ده کهین، وهک:-

ئهم گوتاره پشستی به هیچ سه رچاوه یه کی راست نه به ستوه له سه رچاوه کانی فهرمووده ی پیغه مبه ری خودا ﷺ، به لکو هه ر ته نیا گریمان و ئیدی عایه که ئاتاجی به به لگه و نمونه و سه مانده .

ئهمه گه رانه له نیو جیهانی نادیار (غیب) دا به بی ئامرازیکی راستو، به بی به لگه یه کی په سند لۆژیکی عه قلیکی ساغ، جیهانی نادیار و پرو داو و راستیه کانیش، ته نها له کتیبی خودا وه رده گیریت، یان له فهرمووده ی راستی پیغه مبه ره وه ﷺ.

ئهم درۆزنه قسه هه لبه ست و بوختانچی و ئیددی عاکاره ش جله وی ته واوی بو خه یالی خۆی شل کردووه، به ئاره زووی خۆی رۆشتووه و گه راوه و چه ندین شتی سه یرو سه مه ره ی له ژیر زه ویدا خستۆته خه یالی خۆیه وه، که گوایه ئه و شتانه و ئه و

مهخلوقاتانه ژیاينکی تایبهتیان ههیهو، نهوان هۆزی (یهئجوج و مهئجوج)ن، له راستیدا نهو وینهو دیمه‌نانهی که نهو کابرایه خستونییه پروو له جیهانی واقعی ماددیدا هیچ وجودیکیان نیه، ته‌نانه‌ت له خدیالی کابرا خۆشیداو له‌خه‌یالی ههر که‌سیکیشدا که بروای پی‌ده‌کات، هیچ وجودیکیان نیه.

بۆ نهوهی نه‌م شیواندنو درۆو بوختانانه‌ش زیاتر هانمان دات بۆ وریایی و بیداری له ئاست راستیه‌کانی قورئانو ماناو مه‌به‌سته‌کانیشیداو، به‌رده‌وام بین له‌سه‌ر نه‌وه‌ش که بانگه‌واز بۆ ته‌فسیری قورئان ته‌نها به‌پاستی و زانست بکه‌ین، به‌لام ریگاش ناده‌ین به‌هیچ که‌سێک که له‌و ده‌قه‌ی هینامان بروای پی بکات یان نیمانی پی بینیت، به‌لکو ته‌نها له‌ ده‌رووی و ئاگادارکردنه‌وه‌وه بۆ خه‌لکی تری باس بکات.

((له‌گه‌ل نایه‌ته‌کانی نه‌م چیرۆکه‌دا))

((پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ نایه‌ته‌کانی چیرۆکی (ذوالقرنین) ده‌خوینیته‌وه...))

نایه‌ته‌کانی چیرۆکی (ذوالقرنین) به‌و پرسیاره‌ ده‌ست پی‌ده‌کات که کافرو (هاوه‌ل بۆ خوا دانهران) ئاراسته‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا ﷺ یان کردبوو، که پێشتریش جووله‌که‌کان رینمایی نه‌و کافران‌یان کردبوو تا نه‌م پرسیاره‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ بکه‌ن، نه‌وه‌بوو پێیان گوتبوون: (ده‌باره‌ی پیاویکی گه‌رۆک پرسیا‌ری لیبکه‌ن که له‌ رۆژه‌لات و رۆژئاوا گه‌راوه‌و، داخۆ به‌سه‌ر هاته‌که‌ی چی بیت)؟! وه‌کو له‌مه‌و پێشیش ده‌قه‌که‌یمان هینایه‌وه‌. نایه‌تی پرسیاره‌که‌ش نه‌مه‌یه: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ﴾ (پرسیارت له‌سه‌ر (ذوالقرنین) لێ ده‌که‌ن)... وه‌لامی نیو نایه‌ته‌که‌ش نه‌مه‌یه ﴿قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ (پێیان بلێ باسیکی نه‌وتان له‌ چه‌ند نایه‌تیکی قورئانه‌وه بۆ ده‌خوینمه‌وه).

کاتیك سهرنج لهم وهلامه دهدهین ههندیك دهرسو ئاماژهو په‌ندو رێنموونی لێ ده‌ردێنین، وه‌ك:-

١- سهره‌تای وه‌لامه‌كه به وشه‌ی (قل/ بلی) ده‌ست پێ‌ده‌كات، زانایانی ته‌فسیر ئه‌مه به (قل-ی- تلقینی) ناوده‌به‌ن، واته‌: به (وه‌لامی فێركاریی ی-بلی-)... به‌و مانایه‌ی كه باسه‌كه‌و چیرۆكه‌ش له‌لایه‌ن پێغه‌مبه‌ری خوداوه‌ داننه‌راون به‌لكو فێركردن و تیگه‌یاندنیكه له‌ خودای زاناو كاربه‌جێوه‌ بۆ پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی خۆی ﷺ گوزارشت كردن (تعبی‌ر)یش به (فه‌رمانی (بلی)ی فێركاریی) رێنموونیمان ده‌كات بۆ زانینی ئه‌و پاستییه‌ی كه بێگومان سرووش (وحی) له‌لایه‌ن خوداوه‌یه‌و، فێركاری و تیگه‌یاندنیكه بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

پێغه‌مبه‌ریش ﷺ كه لهم دۆخه‌دا (پرسیاری لێ‌كراو) و (تاقی‌كراو)ه‌و كه‌وتۆته به‌رده‌م تاقی‌كردنه‌وه‌یه‌ك (امتحان) به‌و ووته‌ پ‌ۆشنه‌ به‌پاشكاوی وه‌لامیان ده‌داته‌وه‌و، بۆشیان‌ پ‌وون ده‌كات‌وه‌و كه وه‌لامه‌كه له‌لایه‌ن خۆیه‌وه‌ نیه‌، به‌لكو له‌لایه‌ن خوداوه‌یه‌، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی هه‌یچ هه‌ولێکی خۆی به‌ وه‌لامه‌كه‌وه نه‌به‌ستێته‌وه‌و دان به‌وه‌ش دابنێت كه ئه‌و ته‌نها گه‌یه‌نه‌ری فه‌رمایشتی خودایه‌. هه‌ر لێ‌ره‌شدا تیبینی سه‌ره‌رشتیی خودا بۆ پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی ده‌كه‌ین كه یارمه‌تیی داوه‌و سه‌ریخستوه‌و به‌لگه‌ی رێنمایی پێ‌داوه‌و وه‌لامیشی بۆ خستۆته‌ پ‌وو، ئه‌وه‌تا له‌سه‌ر (ذوالقرنین) پرسیاری لێ‌ ده‌كرێت و، خوداش هه‌والی وه‌لامه‌كه‌ی پێ‌ ده‌گه‌یه‌نێت.

٢- مانای ئه‌وه‌ چیه‌ كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ چه‌ند ئایه‌تیك له‌ باسی (ذوالقرنین) ده‌خوینێته‌وه‌، بێگومان جگه‌ له‌وه‌ی كه پێشتر ئاماژه‌مان بۆ كرد، مانای ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نێت كه ئاخاوتنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌باره‌ی (ذوالقرنین)ه‌وه‌ هه‌ق و راسته‌و، مه‌سه‌له‌كه‌ش هه‌ر به‌و رهنگه‌یه‌ كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ رایگه‌یاندوه‌، چونكه له‌خوداوه‌ پێی‌ راگه‌یاندراوه‌، مانای ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نێت كه ده‌بی‌ت ئێمه

ئەو هەوالە پراگەیه نراوەی پیغەمبەر ﷺ نەخەینە بەر حوکمی چەند سەرچاوەیەکی ترو بەهۆی ئەوانەو داوای راستکردنەوێ هەوالە کە، یان رێککردنەوێ، یان بەدواداچوونی لێ بکەین، هەروەها مانای ئەوێش دەگەیه نێت کە تەنها دەست بەم پراگەیه نراوە راست و جێگیرە پیغەمبەرەوێ بگڕین و، بەو چەند رووداوێ له چیرۆکەدا دیاریکراون قایل بینو زیاتر لەوێ له سەرچاوە نادروسته کاندای پەیدا نەکەینو، پەناش نەبەینە بەر دەقە ناراستەکانی (ئیسرا ئیلیات)و، بەسەرھات و هەوال و وتە پیشینەکان تاكو چەند شیکارو درێژەییەکی رووداوێ کانی چیرۆکە کە ی لەسەر وەرگڕین.

۳- با هەلۆیستەییە کیش لەبەر دەم وشە (منه) ی نێو ئایەتە کەدا بکەین ﴿سَأْتَلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ئەم پیتەش ئامرازی (من-ی - تبعیضی) یە (واتە/دابەشکاری) واتە پیغەمبەر ﷺ هەموو زانیاری و بەشەکانی چیرۆکە کەو رووداوێ کانی (ذوالقرنین) باس ناکات، بەئکو گرنگترینی زانیاری یەکانو رووداوێ کان (واتە: هەندێک و (بەشێکی) لێ باس دەکات). هەروەها وشە (منه) ئاماژە بو شێوازی قورئان لە گێڕانەوێ رووداوێ کانی چیرۆکەکانیدا دەکات کە هەموو چیرۆکە کە بەدرێژی و بەیەك جاری تەواو ناگێرێتەو، هەمدیسان لەسەر بنچینە ی روودانی ئەو بەسەرھاتە بەشەکانی رێک ناخات و، شیکارو سەرچەم کارو مەسەلە وردو درشتەکانیشی بەتێکراییی ناھێنێت.

جا ئەوێ کە واتای قورئانی تێدا ڕەنگ بداتەو، ویستگەکانی عیبرەت و پەند لێ وەرگرتنە کە گوێگران (بیسەرانی قورئان) وانەو ئاماژەو رێنماییەکانیان لێ وەر دەگرن، هەر بۆیەش لەنێو چیرۆکە کەدا تەنها ئەو ویستگە پێشان دەدات و ئەو بەشەییە کەوا نیازە ویستراوێ کانی پێ بەدی دەھێنێت.

ههروهها له چیرۆکهکهوه ئهو دیمه‌ن و په‌رده‌و پرگانه‌ش پیشان ده‌دات که سوودیك، یان زانستیك، یان په‌ندیکیان تیدا‌یه. ئیدی به‌ئانقه‌ست ئهم شیکارو پرودا‌وو هه‌والانه‌ی تری که (سوودیك، یان زانستیك، یان په‌ندیك) نابەخشن، فه‌رامۆش کردووه.

له‌به‌رئه‌وه باوه‌رمان هه‌یه به‌وه‌ی که قورنان پیشانی داوه، ئه‌وه گ‌رنگ‌ترینی دیمه‌ن و پرگه‌کانی چیرۆکه‌که‌یه، ئه‌وه‌ش هه‌ندیك له دیمه‌نه‌کانیه‌تی، نه‌که هه‌موو دیمه‌ن و به‌شه‌کانی ئهو چیرۆکه.

دانیش به‌وه داده‌نیین که ئه‌گه‌ر قورنان هه‌ر به‌شیکی تری چیرۆکه‌که‌ی فه‌رامۆش کردی‌ت، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه به‌پله‌ی یه‌که‌م هیچ سوودیکی نه‌بووه، به‌پله‌ی دووهمیش به‌کرده‌یی (فعلي) هیچ بواریکی بۆ هه‌ل‌ئۆیسته له‌سه‌رکردنی تیدا‌یه.

هه‌ر بۆیه‌ش ناشیت له‌نیۆ سه‌رچاوه‌و چاوه‌گه‌کانی تر‌دا به‌دوا‌یدا بگه‌رێن، به‌ل‌کو پتۆیسته له‌سه‌رمان هه‌نده له‌ گ‌رنگ‌ترینی پرودا‌وه‌کانی پیشینان وه‌رگ‌رین و، مامه‌له‌ش له‌گه‌ڵ ئهو به‌ش و دیمه‌نه پیشان‌درا‌وانه‌یدا بکه‌ین که ها‌وه‌له به‌پێژه‌کان (الصحابه الکرام) مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ‌دا کردووه کاتێک به‌وه‌نده له‌ چیرۆکه‌که‌دا قایل بوون.

ئهو ده‌سه‌لاته‌ی که خودا به (ذوالقرنین)ی داوه

قورنان هه‌والی ئهو ده‌سه‌لاته‌ی که خودا بۆ (ذوالقرنین)ی مه‌یسه‌ر کردووه، پێ‌دا‌وین، وه‌که له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی خودا‌دا ها‌تووه‌: (انا م‌کنا له) واته‌: - (ئیمه ده‌سه‌لاتیکی زۆرو گه‌وره‌مان پێ‌دا‌بوو). ده‌سه‌لات پێ‌دانیش که له‌ پێشه‌ی زمانه عه‌ره‌بییه‌که‌یدا له (ت‌م‌کین)ه‌وه‌یه له وشه‌کانی (م‌کان) و (م‌کانه)ه‌وه وه‌رگ‌یراون که مانای خا‌وه‌نداریتی ده‌گه‌یه‌نی‌تو، واته (بووه به‌ خا‌وه‌نی شوینه‌که) و بووه به‌ خا‌وه‌نی پله‌و پایه‌یه‌ک، خوداش به‌و په‌نگه ده‌سه‌لاتی له‌ زه‌ویدا به (ذوالقرنین)دا

بوو، که هۆیه کانی سهرکهوتن و سهرفرازیی بۆ مهیسهر کردبوو. (ذوالقرنین)یش دانی بهو دهسهلاته دا نابوو که خودا پێی بهخشیوه و که ههر شتێک (له هیژو له سهرکهوتن) خاوهنی بوو بێت به هیژو کۆمهکی خودا بووه، بۆیه کاتێک له گهشتهکهی باکووردا ئهو گهلهی که لهنیوان ههردوو چیا بهرزه کهدا دیتنی، پێی گوتن ﴿مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾ (ئهو تواناو دهسهلاتهی که خودا پێی داوم لهههر کری و پاداشتیکی ئێوه باشته).

وهك تێبینیش دهکهین فرمانی رابردوو (الفعل الماضي)ی (مکن) دووجار له چیرۆکه کهدا هاتوو: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ﴾ و، ﴿مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾. جا کاتێک سهرنجی ورد لهم فرمانهی نیو ههردوو پرسته که دهدهین، چهند خائێکی گرنگی لێ بهدی دهکهین، وهك:-

۱- بێگومان بکه (فاعل) له ههردوو (فعل) کهدا، خودایه، چونکه فرمانه که دراونه ته پال خودا، ئهمهش باوهر دانی پێدا ده نیت و، عهقیدهش ئاماژهی بۆ دهکات کهوا خودا ههر خۆی بکه (فاعل) و ئه نجامدهری راسته قینهی ههر کردارو مهسهلهیهکی نیو ئهم گهردوونهیه. ههر خوداشه بری پروداوه کان به پێی خواست و ئیرادهی خۆی داده نیت، دهنه خه لکی له ههر کردو کۆش و ههول و کاریکیاندا ته نهها وهك چهند هۆکاریکی رواله تیی دهره کی دیارن، به لām هۆ خولقین و قه ده رکاره کهی ته نهها خودایه.

۲- (ذوالقرنین) لهو دوو پرسته یه دا وهك (مفعول به) یهك هاتوو که فرمانه کهی له پرسته یه که مدا و به پیتی پیشگر (حرف جری) (له) له پرسته ی (مکنا له) دا بۆ په ریوه ته وهو، به لām له پرسته ی دووه مدا (مکنی) به بی ئهو جوړه پیتانهو، ههر به راسته وخۆ فرمانه کهی بۆ په ریوه ته وه.

۳- ئیمهش پرسیار دهکین لهسهر ئهوهی داخۆ حیکمهت چیه له پهڕینهوهی (فعل) بۆ (مفعول) له رستهی یهکهمدا به (حرف جر)ی (مکنا له)، له کاتیکیدا بهبی ئهوه (حرف)ه و راستهوخۆ له رستهی دووهم (مکنی)دا بۆی پهڕیوهتهوه؟ بێگومان (فعل/فهرمانه که) له رستهی یهکهمدا له فهرمانه کهی نیو رستهی دووهم لاوازتره، هۆکاری لاوازتر بوونیشی ئهوه بۆتهیه که تیدا هاتوه، چهن دین شوین و بۆتهی تری قورئانیش دهبینین که کاریگهریان له هیژی فهرمان، یان له لاوازی و له بزووتنی و له دارشتهوهیدا هیه. فهرمانی (مکن)هش له رستهی یهکهمدا لاوازه، ههر بۆیهش نهیتوانیوه خۆی راستهوخۆ بۆ (مفعول)ه که بهرپێتهوه، یان بهبی شتیکی دی پیتی بگات، لهبهر ئهمه پشتی به (حرف جر)یکی وهك پیتی (لام) بهستوه تاكو به (مفعول)ه کهی بگهیهنیت، ئیدی بههۆی ئهوهوه بۆی پهڕیوهتهوه، هۆی لاوازی ئهم فهرمانهی نیو رستهی یهکهم ئهوهیه لهسهرهتای باسی چیرۆکی (ذوالقرنین) دا هاتوهوه، لهمهر سهرهتای کاروباری دهویتی. وهك زانراویشه کاروبار و مهسهلهکان له خالی سهرهتایانهوه لاوازترن له کۆتایی یهکانیان. لهبهر ئهم لاوازی یهش ئاتاجی به (لام)ه که ههبووه تاكو بۆ (مفعول به)یه که بهرپێتهوه.

بهلام له رستهی دووهم دا ﴿مَامَكَّنِي فِيهِ رَجِي خَيْرٌ﴾ فهرمانی (مکن) بههیزه، ههر بۆیهش خۆی بهتهنها بۆ (مفعول به)یه که پهڕیوهتهوهوه، راستهوخۆ چۆته سهری. بۆ سیاقی رسته کهش ئهوه هیزه پێ بهخشیوه. چونکه نه

یهکهم:- ئهوه دهربارهی (ذوالقرنین) دهویتی که دواى ئهوهی پهیدا بووه و دهسهلاتی پێ دراوه و کۆنترۆلی بارودۆخه کهی کردووه و سههرکهوتوه.

دووهم:- لهبۆتهی باسی هیژو توانای (ذوالقرنین) له بنیاتنانی بهربهسته کهدا بووه که بۆ ئهوه گه له ستهمدیدهی بنیات ناوه.

ئهم جیاوازییهی نێوان ههردوو جووره دهسهلاته کهش (تمکین) له نێو ههردوو پرسته کهدا، له جیاوازی یهکی نێوان خۆیان و دوو پرستهی تری هاوشیوهیان دهچن و لیکهوه نزیکن، ئهو دوو پرسته هاوشیوهشیان له فهرماشتیکێ تری خودا له سووپهتی (الانعام) دایه که فهرموویهتی: ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّهِمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ...﴾ (الانعام) ۶... واته:-

(ئایا ئهو بێ باوه رانه بههۆی ئاسهواره کانهوه نهیان دیوه و نهیانزانیه که له پیش ئهواندا چهندهها نهوه مان له ناو بر دووه کاتیکی پیشتر دهسهلات و پایه مان له زهویدا پی دابوون و دهسهلاتداریتیشیان به جوړیکێ وابوو که ئیوه مان ئاوا پایه دار نه کردوه).

(دهسهلات رهخساندن له قورئاندا)

ههلوێسته مان له ئاست ووشهیی دهسهلات و رهخساندن (التمکین) ی نێو چیرۆکی (ذوالقرنین) دا هاگمان ده دات بۆ سه رنجدان لهم بابتهی دهسهلاته له ئایه تهکانی ترو سوورتهکانی تری قورئاندا.. لهم رووه شهوه دهبینین که سیازده جار له قورئاندا وشهکانی (مکن.. یمکن/ واته به فهرمانی رابردوو و رانه بردوو) هاتوون، وهک (مکنا، مکننا کم.. مکناهم.. مکنی.. نمکن.. ولیمکن..) کاتیکی له ههر سیازده جاره که شدا لهم فرمانه وورد دهبینهوه، دهبینین هه مووی براوه تهوه پال تواناو کاری خوداو که ههر خۆی بکهرو کرد گاریانهو، هاوه لفرمانیش (مفعول به) یه کان ئهو که سانهن که خودا دهسهلاتی بۆ رهخساندوون یان ئهوانه ن که له مهولا دهسهلاتیان بۆ ده رهخسینیّت.

ئینجا له ئاکامی ههلوێسته کردمان له ئاست ئهم بابته دا ئهم پرێسا روونکراوهیهی لێ دهردینین:- (بکهو (فاعل) ی فرمانهکانی (مکن.. یمکن) له

قورناندا هەر خودا خۆیه‌تی.. په‌خساندنی ده‌سه‌لاتیش له قورناندا ته‌نها به کارێکی خودا داده‌نریت، ته‌نها بۆ خودایه‌و ده‌خریته پالّ خودا.. ئەم پرسیا پوونکه‌روه‌یه‌ش به‌ره‌و پرسیایه‌کی باوه‌ردارانه‌ی عه‌قیدییمان ده‌بات که په‌هه‌ندیکی میژوویی و ژیا‌ری هه‌یه، بینگومان خودا هەر خۆی ده‌سه‌لات ده‌دات به‌ سه‌رکرده‌و پیشه‌واو فره‌مانه‌روایان، هەر خ‌زیشی مه‌وداو را‌ده‌ی پا‌دشایی و سه‌رۆکایه‌تی و سه‌روه‌رییان بۆ دیا‌ری ده‌کات، بۆیه‌ ئەوان به‌هۆی ه‌یزێکی ر‌واله‌تی ی خ‌ویانه‌وه که تی‌یاندایه‌ت، یاخود به‌هۆی ق‌ودره‌تیکی خ‌زرسکی خ‌ویانه‌وه نابنه‌ پا‌دشاو ده‌سه‌لاتدار، به‌ل‌کو ئەوان خ‌ویان په‌رده‌و رو‌وپۆشێکی خودان.

هەر خوداش ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ری بۆ گه‌لان و نه‌ته‌وه‌و ه‌ۆزو ده‌وله‌تان ده‌ره‌خسینی‌ت و دیسان هەر خوداش بریا‌ری سه‌رکه‌وتن و سه‌رفرازیی بۆ نه‌ته‌وه‌یه‌ک ده‌دات، هەر خ‌ویشی سه‌روه‌ری و ده‌سه‌لات بۆ ده‌وله‌تی‌ک دیا‌ری ده‌کات، بالا‌ ده‌ستی و سه‌ربه‌خ‌ویش به‌ گه‌لی‌ک ده‌دات. هه‌روه‌ها خودا هەر خ‌ۆی را‌ده‌و بارستایی رووداوه‌کان دیا‌ری ده‌کات، به‌خواستی خ‌ۆی کاره‌ساته‌کان له واقیعه‌دا ده‌خ‌ولقینی‌ت، کاروباره‌کانیش به‌ر‌پۆه ده‌بات، دیا‌ره ه‌یچ شتی‌کیش له‌هەر جی‌گه‌یه‌کدا ته‌نها به‌ر‌پ‌گه‌دانی خودا و ته‌ق‌دیرو خواستی خ‌ۆی نه‌بی‌ت، روونادات.

ئه‌مه‌ش پرسیایه‌کی باوه‌ردا‌ری‌تی، ر‌استیه‌کی قورئانیه که گه‌لی‌ک له نایه‌ته‌کانی قورئان جه‌ختیان له‌سه‌ر کردووه..

دیا‌ره هه‌ندی‌ک که‌س له خه‌ل‌کی له‌م ر‌استیه به‌ئاگا ده‌بن له کاتی‌کدا له ه‌ۆیه‌کانی په‌یدا‌بوونی ده‌وله‌تان و له ه‌ۆکاره‌کانی به‌زین و تی‌شکانیان ده‌کو‌لنه‌وه. له کاتی‌کیشدا دیراسه‌ی ده‌سه‌لاتدا‌ری‌تی پیشه‌روایان و حوکمی سه‌رکرده‌کان ده‌که‌ن و سه‌رنج له م‌م‌لانی‌ی سه‌ر حوکم و ده‌سه‌لات ده‌ده‌ن، ئەم پرسیایه‌یان بیرده‌چیته‌وه.. هه‌روه‌ها له کاتی‌کیشدا باسی رووداوه‌ سیاسی و سه‌ربازی و جه‌نگیه‌کان ده‌که‌ن و هه‌واله‌کانیان ده‌گ‌ێرنه‌وه و ده‌بیست، دووباره له‌م پرسیا خ‌وداییه به‌ئاگا ده‌بن و له‌یادیان ده‌چیت.

بهراستی هیچ پروداویك نایه ته ئاراوه تهنها به فرمانی خودا نهییت.. هیچ شتیکیش بهدی نایه تهنها به فرمانی خۆی نهییت.. هیچ حاکیکیش لاناچییت تهنها به فرمانی خودا نهی، هیچ کهسیکیش ناییت به حاکم تهنها به فرمانی خودا نهییت..

هر سوپایه کیش تهنها به فرمانی خودا سهرده کهویت.. هر نه ته وهیه کیش تهنها به فرمانی خودا بالادهست دهییت، هیچ دهوله تیکیش به فرمانی خودا نهییت، بیدار نایته وهو دانامه زریت، هیچ شارستانه تیکیش به فرمانی خودا نهییت، نایه ته کایه وهو دروست ناییت..

﴿إِنَّا مَكْنَأُ لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَايَتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ (٨٤) الكهف ..

دیاردهکانی ئه وه سه لاته ی که خودا به (ذوالقرنین) ی به خشیبوو

قورئان ئاماژه ی بۆ ئه وه سه لاته کردوه که خودا به (ذوالقرنین) ی به خشیبوو، ههروه ها دیاردهکانی ئه وه سه لاته یشی به برکه یه کی کورتی گشتی خستۆته پروو که له فرمانیسته که ی خودا هاتوه: ﴿وَءَايَتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ .. واته (دوای ئه وه ی ده سه لاتیکی گه وره مان به (ذوالقرنین) به خشی، هه موو هۆکارو ئامرازیکی حوکم و فته ی ولاتان و سه رکه وتنمان بۆ دابین کرد).

هۆکاریش (السبب) ئه و ئامرازه یه که ده سه لات و فرمانه وایی پی به ده دست ده هیئریت و، ئه و رینگایه شه که به ده سه لاته که ی ده گیه نییت.. هۆکاره کان ئه و دیارده و پوالتیه ماددیانه که ده سه لات و سه روه ری به دی دین، سا ئیتر له بواری ئابوورییه وه بییت، یان سیاسی، یان سه ربازی، یان جهنگی، یان پیشه سازی، یان شارستانی و ژیا ری..

خوداش هۆیه کانی حوکمرانی و فهقی ولاتان و، هۆیه کانی بیناسازی و ناوه دانکاری و، هۆیه کانی دهسه لات و سهرداریتیشی به (ذوالقرنین) به خشیبوو، جگه له چهن دین هۆی تر..

(ابن عباس) و خۆیندکاره کانیشی ئه و هۆکار و (سه به ب) هێ نۆ ئایه ته کان به (زانست / العلم) لیکداوه ته وه، به مانای (اتیناه علما تمکن به من الفتح والنصر و السیاده) — واته (زانستی وه هاما ن پێ به خشیبوو که به هۆیه وه توانیی فه تهرکردنی ولاتان و سهرکه وتن و دهسه لات به دهست بێنیت).

(قتاده) ش گوتویه تی:— (وشه ی) (سبب) له ئایه ته که دا پله و پایه کانی سهر زه وی و پیشه وایه تی و پیشه نگییه تی).

(عبدالرحمنی کورێ زهید) یش گوتویه تی: (هۆکار) (سبب) ه که فیرکردنی زمانه کانی گه لان بووه، چونکه (ذوالقرنین) جهنگی له گه ل هیه چ گه لیکدا نه ده کرد هه تا فیری زمانه که یان نه بوایه).

به لام هه ندیک له وانه ی هه وال و به سه رهاته کانیان له پرسی دهقه ئیسرا ئیلیه کانه وه گێرا وه ته وه ته نها په نایان بۆ ئه فسانه کان بر دووه و، له باره ی دیارده کانی ئه و دهسه لات و دیاری کردنی هۆیه کانییه وه چهن دان ئه فسانه و خورافات و ته ی هه لبه سترای جووله که کانیان هی نا وه ته وه که زۆر دوورن له راستیه وه.. هه ر له م روه وه (امام / ابن الکثیر) یش به سه رهاته تیکێ خۆشی گێرا وه ته وه که گفتوگۆیه کی نیوان (معاویه ی کورێ ابوسفیان) و (کعب الاحبار) ه که (ابن الکثیر) خۆیشی لیکدا نه وه یه کی نایابی خستۆته سهر گفتوگۆ که یان به سه رهاته که ش به م جۆره یه:—

(له سعیدی کورێ ابو هاله وه گێرا وه ته وه، که وا) (معاویه ی کورێ ابوسفیان به (کعب الاحبار) ی گوتوه: (تۆ ده لیت گوایه (ذوالقرنین) ئه سپه که ی خۆی به کۆمه له ئه ستیره یه که وه به ستۆته وه، ئایا ئه مه وایه؟

(کعب)یش له وهلامدا پیتی گوتووه:- (ئهگهر واشم گوتیت ههر دهچیته ژیر سایه ی ئه و مانایه ی که خدا دهفرموویت: ﴿وَعَايَنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَّأً﴾.. (ابن الکثیر)یش له لیکدانهوی ئه م گفتوگۆیه دا، گوتویه تی:- (ئه و بیروپایه ی کعب که معاویه نکوولی لیکردوه، راست و دروسته و، معاویه ش له سهر هه قه له و نکوولی لیکردنهیدا.. چونکه ههر خودی (معاویه) وتهیه کی دهباره ی (کعب الاحبار) ههیه و له بارهیه وه گوتویه تی: (ئیمه تاقیمان کردبووه و درۆمان لئیدیوو).

واته له وهی که دهیهینا نه که ئه وهی که له لاپه ره کانی ته وراتیانوه دهیهینا، دیاره ئه وهی ئیو لاپه ره کانیشیان زۆربه ی له و ده قه دهسه لهبستانه ی (ئیسرایلیات)ه وه بوون که زۆربه ی ئه و ده قانه ش گۆرراو و دهسکاریکراو و نووسراوه و خولقیئراو بوون، ههر بۆیه ش له کاتی باسی ههر به سه رهاتیک که له دهقه کانی قورئانی خودا و سوننه تی پیغه مبه ره کهیه وه هیئرابیت، هیچ پتویستییه کمان به گشتی به و سه رچاوه ناراستانه ناییت، چونکه ههر له و سه رچاوه ناراستانه وه شهرو خراپه یه کی زۆرو پشیویه کی گه وره ش به سه ر خه لکیدا هاتووه. لیکدانه وه که ی (کعب الاحبار)یش بو فرمایشتی خودا ﴿وَعَايَنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَّأً﴾ و په نابردنی بو لاپه ره کانی خویان که بیانکاته به لگه له سه ر ئه وهی گوایه (ذوالقرنین) ئه سه په که ی خۆی به کۆمه له ئه ستیره یه که وه به ستبیتته وه، ئه وه بیگومان لیکدانه وه یه کی ناراست و ناهه مواره، چونکه هیچ ریگه یه که له به رده م مرۆف دا بو ئه و مه به سه ته نییه که وا بو ئاسمانه کان به رز بیتته وه و ئاژه لیککی به ئه ستیره وه به ستبیتته وه.

خۆ ئه گهر خودا دهباره ی (به لقیس)ی شاژنیش فره موویتی: ﴿وَأُوتِيتَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ مه به ستی له وهیه که ههر ئامرازو که ره سه یه کی پیویست له وانیه ی بو پادشایان دهسته به ر ده کریت به ویش دراوه. (ذوالقرنین)یش ههر له م چوارچیوه

شیاوو ئاساییه دابوو.. خدا هۆکارو ئامرازه کانی بۆ مهیسه کردوو.. واته ریگه و بانو ئامرازه پێویسته کان بۆ فته کردنی ههڕیم و ناوچه و سهوزاییه کان و ولاتان و خاك و زهوی و زاری ترو، كهسانی بێ باوهرو شوینكه وتوانی (شیرك)یشی بۆ سهر شوێرو لاواز کردوون. ئیدی ههڕ شتیکی (وهك هۆکار) پێویست بوو بێت پێی بهخشیوو، خوداش ههڕ خۆی زانیه له م ڕوهوه^(۱).

- ذوالقرنین - هۆکاره کانی گرتوته بهر

خودا (ذوالقرنین)ی له سهر زهوی پایه دار کردو، هۆکارو ئامرازه کانی بۆ سازو ئاماده کرد بۆ بهدی هینانی حوكم و دهسهلاتداریتی و سهركهوتن.

قورئانیش ئهو به سه رهاتهی گێڕاوه تهوه كه خودا پێی به خشیبوون، بێگومان به چاكیش به کاری هینابوون و به گهڕی خستبوون و مامه لهی له گه لهدا ده كردن.

خوداش له باره یه وه فهرموویه تی: ﴿فَأَنْبَغُ سَبَبًا ۝۸۵﴾ الكهف ﴿۸۵﴾، واته: (ذوالقرنینیش ئهو هۆکارو ئامرازانهی گرت بهر.. ئه مهش به لگه یه له سهر چه لهنگی و ژیری و زیره کیی (ذوالقرنین).

زۆریش ئهو كه سانهی كه خودا له دیارده کانی تواناو له هۆکارو ئامرازه کانی پایه داریتیان پێ ده دات و به ره و سهركهوتن و بالادهستی و سهروه ری ده پۆن.. هه ندیک له و هۆکارانهش ماددی بهرچاو و ههست پێکراون، هه ندیک تریشیان به هادارو مهعنه وین وهك وریایی و زیره کی و، ته ندروستی و هێزو كه سیتی و پێكه وه هه لکردن له گه ل خه لکیداو، کات و ته مه ن و.. هتد..

ههروه ها زۆریش ئهو كه سانهی كه هۆیه کانی سهركهوتن و پایه داریتیان بۆ ده ره خسیتو، به لام هه موویان سوود له و هۆکارو ئامرازانه وهرناگرن كه خودا بۆیان

(۱) تهفسیری (ابن الکثیر) بهرگی سییم، لاپه ره (۱۰۱).

دهره خسیئیت، به لکو زۆربهی ئەو کەسانە ئەو کەرەسە و ھۆکارانە پەرش و
 بلاودە کەنەو و نیا ن دە کەن و، سوود لە دەرفەتە کە وەرنا گرن و، مونا سە بە کان
 ناقۆزنەو و، بارودۆخ و کاتە گونجاو کەش بە ھەل نابینن بۆ خۆیان، ئیدی بەم
 ھۆیە شەو و بۆنە و مونا سە بەی لواویان لە کیس دە چیت.

کەمیشان ئەو کەسانە ی کە سوود لەو کەرەسە بە خشر اوانە ی خودا وەردە گرن و
 بە چاکی مامەلە ی پێ دە کەن و دەیانقۆزنەو و، ھەر ئەوانیش کەسانی زیرەك و ژیرن.

بیگومان (ذوالقرنین) یش لەو کەسە کەم و دەگمەنانە بوو و، ھەموو ھۆکارەکانی
 گرتۆتە بەر.

ئەم بڕگەیش کە دەربارە ی گرتنە بەری ھۆکارەکانە، واتە بڕگە ی ﴿فَأَنْبَغَ سَبَبًا﴾
 سێ جار ھاتوو و، چونکە سێ گەشتی جەنگی جیھادکاریی ئەنجام داو و،
 گەشتیکیان بۆ پوژناو و، گەشتی دوو ھەمیش بۆ پوژھەلات و، سێھەم گەشتیشی بۆ
 باکوور بوو و:-

﴿فَأَنْبَغَ سَبَبًا ۝۸۵ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ ...﴾ الْكَهْف ... ﴿ثُمَّ أَنْبَغَ سَبَبًا﴾
 ۝۸۹ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ ...﴾ الْكَهْف ... ﴿ثُمَّ أَنْبَغَ سَبَبًا ۝۹۲ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ
 بَيْنَ السَّدَيْنِ ...﴾ الْكَهْف ...

ئاوابوونى خۇر ئە كانياويكى تىكەل ئە قورى رەش دا

قورئانی پیرۆز هه‌وایی گه‌شتی یه‌که‌می (ذوالقرنین) ی به‌م فه‌رمایشته‌ی خودا را‌گه‌یاندوو ه که فه‌رموویه‌تی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَرْغُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ۖ﴾. دیاره ئه‌م گه‌شته جیه‌ادکارییه‌ی به‌ره‌و خۆرئاوا بووه وه‌ک له‌وته‌یه‌کی پی‌شترماندا ده‌رباره‌ی (ذوالقرنین) با‌سمان کردو گوتمان ئه‌و (کوژی فارسی) بووه‌و، ئه‌م سه‌فه‌ره‌شی وه‌ک هه‌له‌مه‌تێک بۆ سه‌ر مه‌مله‌که‌تی (لیدیای یۆنانی) بووه‌و، پایته‌خته‌که‌یان که شاری (ساردیز) بووه، داگیر کردوو، پادشاهه‌شیان که ناوی (کروسیس) بووه به‌دیل گرتوو.

شارى (ساردىز) یش که وتبووه سەر ده‌ریای (ئىجه) له نزىك شارى ئىستای (ئىزمىر) ی تورکباوه.

نایه ته کەش ئەو هەواڵەمان پێ دەدات کە (ذوالقرنین) گەیشتۆتە خۆرئاوا، واتە شوێنی ئاوابوونی خۆر. وەک زانراویشە زەوی دەسوورپێتەو، خۆریش هەر دەسوورپێتەو. دیارە شوێنی خۆرئاوابوون (مغرب الشمس) لەراستیدا ناوچەیەکی دیاریکراوی لێ ئاوابوونی نییە، چونکە خۆر تەنها یەک خۆرەلالت، یەک خۆرئاوای نییە، بەلکۆ چەندان خۆرەلالت و چەندان خۆرئاوای هەیە، لەم بارەیهشەو خودا لە قورئاندا فرمویەتی: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَدِرُونَ﴾ (المعارج ٤٠) .. کەوابوو بە گوێرەی ئەوەی کە بینەرێک تەماشاکاران لە هەر پارچەیەک لە پارچەکانی زەوییهو بە شوێنەکانی هەلالتی خۆر و ئاوابوونی بڕوانن، وای دادەنێن کە چەندین خۆرەلالت و خۆرئاوا هەیە.

هەروەها بەگوێرەى ئەو ناوچانەش كە خۆريان لىوھەلدىت، كە خۆريان لىوھە
ئاوا دەبىت، چەندىن خۆرھەلات و خۆرئاوا ھەيە، پاشان بەگوێرەى وەرزەكانى سالو
بەگوێرەى مانگەكان و رۆژەكانى سالىش ھەر چەندىن خۆرھەلات و خۆرئاوا ھەيە..
ئىدى شوئىنى ئاوابوونى خۆر، لەپاستىدا ئەو خۆرئاوايە نىيە، بەلكو ئەوھەيە كە
لەبەرچاوى بىنەرەن وايە.

(سید قطب) دەلالت: (مغرب الشمس/ شوئىنى ئاوابوونى خۆر): ئەو شوئىنەيە كە
بىنەر دەبىنئىت خۆر لە پشت ئاسووە ئاوا دەبىت. ئەمەش بەگوێرەى جىنگاكان
جىاوازو گۆراوھ.. بۆ نموونە ھەندىك شوئىنى وا ھەيە بىنەر واى دەبىنئىت كە خۆر لە
پشت چىايەكەوھ ئاوا دەبىت، لە ھەندىك شوئىنى تىرىشدا دەبىنئىت كە خۆرەكە لە
ئاوا ئاوا دەبىت، وەك لە ئۆقيانوسە فراوان و دەرياكان دا، لە ھەندىك جىنگەى
تىرىشدا دەبىنئىت خۆر لەنىو لم دا ئاوا دەبىت ئەگەر لە بىابانىكى ديارو فراوانى
دوو روو مەودادا بوو كە تا چاو پرېكات ھەر بىابان بىت^(۱).

ئەمە دەربارەى شوئىنى خۆر ئاوابوون.

بەلام ئاوابوونى خۆر لە كانىاوىكى تىكەل لە قورپى رەشدا (فِي عَيْنِ حِمَّةٍ)،
ئەوھبوو ھەر پىشتەر لەم چېرۆكەدا باسما كىرد و گوتما: ناوچەى (ئىرمىز) كە
(ذوالقرنین) پىتى گەيشتووە كەنداوى زۆرى تىدايە، لە ناودارترینيان كەنداوى
(ھرمىس) و (مەندرىس) و (كەنداوى ئىزمىرە). قوولایى كەنداوى (ئىزمىر) یش بۆ
ناوھە بە ئەندازەى سەد و بىست كىلۆمەترەو، ئاوى رۆوبارى (غدىس) یشى دەرژىتە
ناو، كە ئاوىكى لىئەو قورپى پاشماوھى گركان و خۆلى سوورى تىكەلەو لەسەر
بەرزایى (ئەنادۆل) ھوھ تىتى دەرژىت، ھەر جارىكىش رۆوبارەكە رۆوھو كەنداوى
(ئىرمىز) بروات، خىرايى رۆشتنەكەى زیاد دەكات.

(۱) سید قطب/ في ظلال القرآن، بەرگى چوارەم، لاپەرە (۲۲۹۱).

کاتیك (ذوالقرنین)یش لهو مهوقیعهدا وهستاوه، كه پروباری (غدیس) دهپرژێته نێو كهنداوی (ئیزمیر)هوه، (واته دواى فهتحر دنى شارى (ساردیز)ى پایتهختى مهمله كهتى (لیدیا) سهرنجى وینهى سینیه باز نهیییه كهى خۆرى داوه، كه چۆن دهكهوێته شوینی پڕانی ئاوى پروباره كه له كهنداوه كه داو، دیویه تى (سوورایى قورپه سووره كهو قورپه رهشه كهش)، كه پروباره كه فریى ده داته نێو كهنداوه كه وه تیکه لى ئاوه كه ده بن و له ئه نجامى ئهم ئاوێته بوونه شدا له دووره وه واى بینیه، كه گوايه خۆره كه دهكهوێته نێو ئهو رهشاوه قورپینه وه.. لهوانه یه ههر ئه مهش ئهو كانیاوه تیکه لى قورپه رهشه كه (العین الحمئة) هكه بیته، كه قورئان باسى کردوه.. خوداش ههر خۆى ده زانیت چۆنه.. (والله اعلم)

ئایا (ذوالقرنین) یش پیغه مبه رێك بووه؟

قورئان هه والی ئه وه شى پى راگه یاندووین كه وا کاتیك (ذوالقرنین) گه یشتوته به شى خۆرئاواى زهوى، گه لیكى له ویدا به دى کردوه: ﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ نَّخَذَ فِيْهِمْ حُسْنًا﴾ مانای پروه تى و ده ركه وتووى ئایه ته كهش ئه وه یه، بێگومان خودا ئهو فره مایشته ی خۆى وه ها پى راگه یاندوه، كه کاتیك به سه ر ئهو گه له دا سه ركه وتووه، سه رپشكى کردوه چۆن هه لئس و كه وتیان له گه لدا بکات، سا ئیتر به خواستى خۆى سزایان بدات، یان لییان ببوریت و به چاکى و به خۆشى مامه لیه یان له گه لدا بکات.

زانایانىش رای جوړا و جوړیان له سه ر لیکدانه وه ی ئهم فره مایشته ی خودا هه یه، كه وا ئاراسته ی (ذوالقرنین) ی کردوه و (له و فره مایشته نه ده چیت، كه ئاراسته ی پیغه مبه رانی کردوه)، پاشان ههر بۆیه ش زانایان رای لیک جودا و جیاوازیان له سه ر پیغه مبه ریتى (ذوالقرنین) هه یه. بۆ نمونه: (هه ندیک له زانایان واى بۆ ده چن كه وا

ئەم پیاوھ پێغەمبەرێک بوو، ئەو فەرماشتە ی خۆداش دەکەنە بەلگە ی پالپشت
بۆ بۆچوونەکیان کە فەرموویەتی (قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ ..) = (گومان ئە ی ذوالقرنین تۆ
دەتوانیت سزایان بدەیت، یان چاکەیان لەگەڵدا بکەیت..).

پروکاری هێنانەوێ ئایەتەکش بەبەلگەیکە بۆ بۆچوونەکیان ئەوێه کە
فەرماشتە کە راستەوخۆ لە خۆداو تەنها بۆ پێغەمبەرێک رادەگەیەنرێت.. جا
مادام خۆدا ئەو فەرماشتە ی پێ فەرموو، کەواتە ئەویش (ذوالقرنین)
پێغەمبەرێکە لە پێغەمبەران ی (خودا).

چەند زانیایەکی تریش نکوولی دەکەن لەوێ کە (ذوالقرنین) پێغەمبەرێک بوو
بێت، بەلکو گوتویانە:

(ئەو پیاویکی صالحی خودا و پادشایەکی دادپەرور بوو) .. پاساوی نکوولی
کردنیشان لەو پێغەمبەرێتی یە، ئەوێه کەوا پێغەمبەرێتی (النبوة) ی هیچ
کەسێک ناسەلینرێت تەنها بەبەلگەیکەکی شیاو و پەسند کراو نەبێت، بەلگەکش
دەبێت ئایەتێک، یان فەرموودەیکە (صحیح) بێت.. جا لەبەرئەوێ ئێمەش هەتا
ئێستا ئەو بەلگەیکەمان نیە، ئەوا ناشیت بلێن ئەو پێغەمبەر بوو، چونکە بەم
وتەیه (گەر بلێن پێغەمبەر بوو) ئەوا یەکیکی تر لەنێو پێغەمبەراندا دادەنێن کە
تیاياندا نییە و لەوان نیە.

کۆمەلێکی تریش لە زانیان لە ئاست ئەم مەسەلە ی پێغەمبەرێتییهیدا
بێدەنگ بوون و هیچ راور بۆچوونێکیان لەسەری دەرنەبریو.. لەم بارەیهشەو
گوتویانە: (ئێمە نالێن ئەو پیاوھ پێغەمبەرێک بوو، چونکە ئەم وتەیه ئاتاجی بە
ئایەتێک یان فەرموودەکی راست (صحیح) هەیه. ئایەت و فەرموودەش لەم
بارەیهو نیە، هەر وها نکوولی لە پێغەمبەرێتییهکش ناکیان لەبەر گریمانی
ئەوێ نەبادا پێغەمبەرێک بوو بێت، چونکە وەک ئاشکرایە قورئان باسی هەموو

پێغه مبه رانی نه کردوو و ناوی گشتیانی نه هیناوه: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ...﴾ (النساء ١٦٦)

جا نه گهر ئیمهش بلیین (ذوالقرنین) پێغه مبه ر بووه، له هه مان کاتدا پێغه مبه ریش نه بوو بیت، نه وا خستوو مانه ته نیو ریزی نه و پێغه مبه رانه ی خوداوه که له وان نیه، نه مهش هه له یه که.

خۆ نه گهر نکوولی له پێغه مبه ریتیشی بکهین له کاتی کدا (گریمان: پێغه مبه ریک بووه) نه وا یه کیك له ریزی پێغه مبه ران ده کهینه ده ره وه، نه مهش هه ر هه له یه که.

جا له بهر نه وه ی به لگه یه ک بو سەماندن پێغه مبه ریتی و، به لگه یه کیش بو نکوولی لی کردنی پێغه مبه ریتی یه که یان له به رده ستدا نییه، بۆیه راست و دروستتر نه وه یه که لیتی بی ده نگ بین، که واته ئیمه له گه ل نه و کۆمه له زانییه داین که بی ده نگن له ئاست مه سه له ی پێغه مبه ریتی (ذوالقرنین) داو، ناشانین ئایا (نه و) پێغه مبه ریک بووه یان نا؟

نه مه سه ره پایی نه وه ی مه سه له که هه ردوو بو چوونه کهش له خو ده گریت و نه گه ری راستی و شیاوی هه ردوو کیان له ئا رادایه. به لام لی ره دا بی ده نگ بوون له سه ر نه و بو چوون و مه سه له یه له گه ل تو یژینه وه ی مه نه ه جیی زانستیانه دا ده گو یجیت، چونکه ناشیت ئیمه هیچ وته و بیرو رایه ک بدرکی نین ته نها به زانست نه بیت.

پشت به هیچ شتی کیش نابه ستین ته نها به به لگه نه بیت، دیاره له م باره یه وه زانست و به لگه مان له لا نییه. خۆ نه گهر (ذوالقرنین) پێغه مبه ریک بوو بیت، نه وا هیچ ئاسته نگیک (اشکال) له فه رمایشته که ی خوا دا نییه که فه رموویه تی: ﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ﴾، چونکه دیاره خودا راسته وخۆ پێغه مبه رانی دواندوو و پرو ی فه رمایشتی تی کردوون.

یان ئەگەر پیڤغه مبه‌ری‌کیش نه‌بوو، هەر رپی تی‌ده‌چیت، چونکه
 فهرمایشته‌کی خودا ﴿يَذَا الْقَرْيَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذَّبَ...﴾ سى گریمان له‌خۆ ده‌گریت:-

۱- له‌وانه‌یه خودا ئەم فهرمایشته‌ی به پیڤغه مبه‌ری‌ک فهرموو بیت که له‌گه‌ڵ
 (ذوالقرنین) بووه له‌ نیو سوپاکه‌یداو، ئەم پیڤغه مبه‌ره‌ش ئەو فهرمایشته‌ی
 خودای به (ذوالقرنین) گه‌یان‌دیته‌.

۲- له‌وانه‌یه خودا به ئیلهامیک ئەوه‌ی خستبیته‌ نیو بیرو و‌هۆشی (ذوالقرنین) هوه
 وه‌ک چۆن سرووش و (وه‌حی) به‌دایکی (مووسا) گه‌یان‌دوه (سه‌ره‌پایی ئەوه‌ی
 دایکی (مووسا) پیڤغه مبه‌ری‌کیش نه‌بووه) که ئەو ئامرازه‌ مسۆگه‌ر کراوه بو
 پاراستنی (مووسا) به‌کاربه‌ی‌نیت.

۳- له‌وانه‌شه ئەم رسته‌یه گێڕانه‌وه‌یه‌کی (ذوالقرنین) بیت له‌گه‌ڵ ئەو گه‌له
 به‌زینراوه‌ی ژیر ده‌سه‌لاتی و ئەو و‌لاته‌ فته‌ح کراو و‌زگارکراوانه‌دا، که خودا
 کردبویه ده‌سه‌لاتدار له‌سه‌ریانو، سه‌ربه‌ستیشی کردبوو، که چۆن هه‌لسوکه‌وت و
 مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵدا بکات، ئایا سزایان بدات یان لیان ببوریت و...؟! هتد...

ئیمه‌ش هیچ به‌لگه‌یه‌کی راست و‌یه‌کلاکراوه‌ی که‌سی‌کمان له‌م باره‌یه‌وه‌ نیه‌،
 ئەمه‌ش له‌به‌ر نه‌بوونی یه‌کلاکهره‌وه‌یه‌کی مه‌سه‌له‌که به‌لای ئەوه‌دا، که پیڤغه مبه‌ر
 بووه، یان به‌لای ئەوه‌دا، که پیڤغه مبه‌ر نه‌بووه..

ده‌ستووری دادپه‌روه‌رانه‌ی (ذوالقرنین)

کاتی‌ک خودا (ذو القرنین) سه‌رپشک کرد له هه‌لسوکه‌وت له‌گه‌ڵ و‌لاته
 فه‌تحرکراوه‌کانداو، له مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ گه‌له به‌زیوو و‌ ژیر ده‌سته‌کانیدا، هیچ
 سه‌تمه‌میک نه‌کرد و نه‌یچه‌وساندنه‌وه‌و، زو‌لم و‌ زۆرداریشی له‌سه‌ریان پیاده نه‌کرد،
 هه‌روه‌ها ئەو سه‌رکه‌وتن و سه‌رپشک بوونه‌شی نه‌کرده ده‌رفه‌تیک بو زه‌برو زه‌نگ و

ملهوپی و خراپه کاری، به لکو (ذو القرنین) پرسیاو دهستووری خۆی له مامه له کردن له گه له نهو گه له دا پوونکردهوه و گوتی: ﴿قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا﴾ (٨٧) وَاَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنٰی وَنَسْقُوْلُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا (٨٨) الکهف ﴿٨٨﴾.

لهم دوو نایه تهی سووره ته کهدا نهو دهستووره دادپهروهه رانهیهی پوون کردۆتهوه، که به لگهیه که له سهه باوه پداریتی و خواپه رستی و ته قوای (ذو القرنین) و، له سهه شاره زایی و زیره کییه کهی و، له سهه دادگهری تییه کهی و چاکه خوازی و په حم و بهزه بیشی.

بیگومان نهو خه لکه بی باوه پهی که (ذو القرنین) له جهنگدا به زانده بوونی و ولاته که یانی فته کردوه، له یه که پله و ناستی تیگه یشتندا نه بوون و، هه مووشیان یه که جۆره سیفه و خوو نه ریتیان نه بووه، هه بۆیه ش ناشیت یه که جۆره مامه له له گه له هه موویان دا بکریت.

نهوان دوو جۆره کهس بوون، ئیماندار و کافر، چاکه خوازو سته مکار.. جا نایا له مامه له کردنیاندا یه کسان ده بن؟ (ذو القرنین) گوتویه تی: (سه بهاره ت به سته مکاری بی ئیمان، نهوا سزای ده دهین، به هووی سته م و بی باوه پیتی یه که یه شییه وه سزاو نازاری ده دهین، ئیمه ش له سزادانهیدا دادپهروهه رین، چونکه نهوه سزاو نازاردانی نیو دنیا به تی، سزایه کی تریشی له ئاینده دا ده دریت که سزای پۆژی دوایی یه کاتی که بۆ لای خودای پهروهه ردگاری ده گهری تریتیه وه، نهو سزایه شی له قیامه تدا سزایه کی هیجگار توندو به نازاره (عذابا نکرا)..

لهو نایه ته دا (عذابا نکرا) نهو نازارو نه شه که نهجه دانه تونده یه که خه لکی رقیان لییه تی و به نازاری کی هیجگار توندو تیژو ناخۆشی داده نیین. به لام سزایه کی عادیانه یه و به پیتی حوکی دادگهرانه ی خودا خۆیه تی، چونکه شایسته ی نهو

سزایه‌ن، قورئانیش جیاوازی له نیوان وشه‌ی (منکر) و (نکر) دا کردووه... بۆ نمونه: (منکر) ئەو کاره ناپه‌واو پوچه‌له‌یه، که له شه‌رع و دینی خوادا هه‌رام کراوه‌و، که دڵ و ده‌روونه پر له باوه‌ره‌کانی ئیماندارانیش به خراپی داده‌نن و ره‌تی ده‌که‌نه‌وه و به‌ریه‌ره‌کانی ده‌که‌ن و نکووتی لی ده‌که‌ن. (نکر) یش ئەو کاره و مه‌سه‌له گرانه‌یه، که هه‌ندیک کهس نکووتی لیده‌که‌ن و خۆیانی لی دوور ده‌خه‌نه‌وه و به‌شتیکی په‌ت کراوه و هه‌له‌ی داده‌نن...

به‌لام له حه‌قیقه‌تدا شتیکی راست و دروست و په‌سندکراوه له شه‌رع و حوکی خواداو له ته‌قدیری و کرداری و خواستی دا، چونکه سته‌مکاری له سته‌مدا پۆچووی بی‌باوه‌ر به‌پیتی ده‌ستووری (ذو القرنین) دوو جار سزا دراوه، جاریکیان له دنیا داو به‌ده‌ستی خۆی، جاریکی تریش له پۆژی قیامه‌تدا، کاتیک خوادا سزایه‌کی گه‌وره‌و توندی ناخۆشی ده‌دات.

سه‌باره‌ت به مروّفی باوه‌رداری چاکه‌خوایش، ئەوه بینگومان له (ذو القرنین) هه‌و نزیك بووه و پاداشتی چاکی داوه‌ته‌وه‌و، خه‌لاتی باشی پی به‌خشیووه‌و، به‌خۆشی و نه‌رمی و زه‌رده‌خه‌نه‌و سۆزو خۆشه‌ویستییه‌وه له‌گه‌لیا دواوه...

﴿...فَلَهُ جَزَاءُ الْحَسَنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾ (الكهف)

(په‌رومه‌کردن به پاداشت و سزا)

ده‌شیت ئەو هه‌لسوکه‌وته‌ی (ذو القرنین)، له‌گه‌ل ئەو گه‌له‌دا بپیته ده‌ستووریک بۆ گشت حاکم و به‌رپرسیاریک، که مامه‌له له‌گه‌ل کهسانی تردا ده‌کات، هه‌روه‌ها ده‌شیت خودی (ذو القرنین) یش، بپیته نمونه و پیشه‌نگیکی باش بۆ هه‌ر حاکمیک یان لی‌په‌رسراویک. پیوستیشه هه‌ر که‌سیک له‌وانه‌ی له واقیعی به‌جیه‌ینانی فه‌رمانداری و پابه‌ندی کارکردن ده‌کوژنه‌وه‌و، خوازیاری چاکسازین له فه‌رمان و

فهرمانگه کاندوا، شیوازی به پڕۆه بردن چاک ده کهن، پتۆسته سه رنجیکی قوول لهو دهستووره بدهن و هه لۆیسته یه کی درێژی له ئاست دا بکهن، فرمان (وظیفه) ش له م سهرده مه ماندا تووشی شیواندن و، خرابیی کارکردنی فرمانبه ران بووه و، چه ندان ناهه موواری و به دکاری و لادانی به سه ر داهینراوه. بنچینه ی هه لسه نگاندن و پاداشت و خه لاتێ هه ر فرمانبه ریکیش به نده به راده ی پابه ندیی فرمانبه ره که به رژی مه وه و، به خیرایی خزمه تکردنی لێ په رسراوه که ی و خۆ لێ نزیک کردنه و ی و، ریا و مه رای بۆ کردنی. ئیدی تاکه ئومیدی فرمانبه ران هاتۆته سه ر ئوه ی چۆن له به ر پرسان نزیک به نه وه و هه نگاوی بۆ بنێن و خێرو بیرو پاداشتیکیان لێوه ده سگیر بێت، یاخود پله و پایه ی فرمانبه ریتی و به جیهێنان و خزمه تی خه لکی و گه یاندنی چاکه پێیان له سه ر بناغه ی ئه و سه لام و ریزه بی ئه ندازه ناشه رعیا نه یه بێت که فرمانبه ران له لێ په رسراوانیان بگرن.

به راستی و بێگومان ته رازووی حوکم له جیتی خۆی جوولینراوه و بناغه ی فرمانبه ریتیش له جیهانی هاوچه رخاندا له رزیوه، هه ر بۆیه ش ئه و سه مکار و به دکار و ده ستریزکارانه نزیکترین که سن له حاکمه وه که خێرو بیرو خه لات و به خششی ئه ویان ده ست ده که ویت.. له ولاشه وه کارمه ندانی دلسۆز زویر ده کړین و به ره ره کانیان ده که ن و ده ریان ده که ن و ئازاریان ده دن و له به خشش و رێژلێنان بی به ش ده کړین.

به م په نگه کاره کانیش تێک چوون و، شیوازی به پڕۆه بردنیش لار و وێر بووه و، به دکاریی بلا بوۆته وه و، پشیویش ته شه نه ی سه ندووه.

به راستی (ذو القرنین) به رنامه یه کی بنچینه یی و شیوازیکی کرده یی (عملی) بۆ گشت لێ په رسراویک یان حاکمیک داده نیت تا کو ئه رکی خزیان چاکه کن و، په ره ش به کاری فرمانبه ریتی و ئیداریی بدهن. ده شیت ئه م به رنامه یه ش ناو بنین (په روه رده کردن به هۆی پاداشت و سزا) و، یاخود ناوی بنین: (هاندهره کان و ته میکاره کان).

گـرـگـ ئـهـوـیهـ فـهـرـمـاـنـبـهـر یان کرێکار به چاکی ئه رککی خۆی به جێ بگهیه نیت و بهم پێوه ره هه لسه نگینریت، نهک به هۆی نزیککی یه وه له حاکم یاخود به هۆی کلکه له قی و خۆ بردنه پیشه وه له لیپرسراوان. جا نه گهر فەرمانبهرێک که مته رخه می کرد، یاخود خراپه ی کرد پێویسته سزای بدریت یاخود ته می بکریت یان وه لامیکی بدریت وه، چونکه ناهه قی یه کی هه لپژاردوو وه پێویسته له ئاکامی ناهه قیه که ی تی بگهیه نریت و وریا بکریت وه.

ده شیت ته م فەرمانبهره (له سه ر ئه و کاره ناله باره ی) له مووچه ی به ردیت، یان له و فەرمانه ی بگوازیت وه به فەرمانیکی دی، به لام فەرمانبهری باوه رداریو خواناس و چالاک و خۆشه ویستی لای خه لکی، ئه و فەرمانبهریه که پێویسته پرزی لی بنریت و پاداشتی بدریت وه، یارمه تی ده سخۆشانه و خه لاتی هاندانی پیشکه ش بکریت، تاکو ببیته پیشه نگ به فەرمانی دی و، ئه و که سانه ش به هانده ریکی خۆیانی دانین به کاری باش و چاکه خوازی و چاکسازی، ﴿مَنْ عَمَلْ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحَسَنِ﴾. واته: (هه ر که سیك باوه ری به خودا هه بیته و کرده وه ی جوان و چاکی کردیت ئه و پاداشتی چاک و فره ی هه یه)، بیگومان ته م جوړه که سه باوه رداریتی و خواپه رستی به چاکی کرده وه، کارو فەرمانیشی به چاکی کرده وه، به یه ئیمه ش به چاکه مامه له ی له گه لدا ده که ی، چونکه پاداشته که ش له ره گه زی کاره که یه:

﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَنِ إِلَّا الْإِحْسَنُ﴾ ﴿٦٠﴾ الرحمن

﴿وَسَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُتْرَأُ﴾ واته: (به خۆشی و نه رم و نیانی و سۆزه وه ده ی دوینین، له مه ش دا هه ر پاداشتمان داوه ته وه و هانمان داوه و خستوو مانه ته پیش و ریزو شکۆمان به داناهه. جا که سانیك که سه رنج له م دۆخه ده دن، په ندی لی وهرده گرن و وانه ی لیوه فیژ ده بن، چونکه هه چ که سیك نایه ویته به ئانه سه ست خۆی بخاته بهر سزاو ئازار (مه گه ر که سیك شیت بیت).

ئیدی ئەو کەسانەی تریش واز له ستم و زۆرداری و بەدکاریی دینن، سوود و
خێرو چاکە بلاودەکەنەوه و لەسەر راپەراندنی ئەرکەکانیان بەچاکی، باش
بەپێوەبردنی کاروبار و گەیاندنی خێرو چاکە بەخەڵکی، سوور دەبن.
خەڵات کردنی چاکەکاریش بە پیشکەشکردنی خەڵاتیك دەبێت بۆی، بەهەش
پێزو بەهای بۆ دەگەڕێنرێتەوه و هانی دەدرێت لەسەر زیادکردنی چەندان هیندە
کۆششەکانی و بانگی کەسانی تریشی پێ دەکرێت کە وەك ئەو بن.

((لَمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا))

(ذوالقرنین) به‌رهو پۆژه‌ه‌ل‌ات كه‌وته‌پ‌ر‌ئ‌، به‌رهو شوینی هه‌ل‌اتنی خۆر: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾ (٩٠) الكهف.

واته: (كاتێك گه‌یشه به‌شی خۆره‌ه‌ل‌ات دیتی خۆر له نیشتمانی گه‌لیك هه‌ل‌د‌یت كه ه‌یچ به‌ربه‌ستیکی وه‌ك گردێك یان چیایه‌ك یان ه‌ویه‌کی تریان نیه‌).

جالێره‌دا نه‌وه‌ی ده‌ربه‌اره‌ی (شوینه‌کانی خۆرئاوا بوون) گوتمان، ده‌ربه‌اره‌ی شوینه‌کانی هه‌ل‌اتنیشی ده‌ی‌ل‌ئ‌ین، چون‌كه خۆر چه‌ند شوینیکی لی‌وه هه‌ل‌اتنیشی هه‌یه‌و، هه‌ر گه‌لیك خۆر هه‌ل‌اتنیکی خۆیان هه‌بووه‌و، هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌كیش خۆر هه‌ل‌اتنیکی هه‌یه‌، گرنگ نه‌وه‌یه نه‌و گه‌له‌ش خودا ه‌یچ به‌ربه‌ستیکی وه‌ك چیاو گردو ته‌پۆل‌كه‌ی بۆ دانه‌ناون، به‌و مانایه‌ی شوینیکی وایان نه‌بووه كه بب‌یت‌ه به‌ربه‌ست و سی‌به‌ر له‌به‌ر خۆره‌كه‌دا له‌كاتی هه‌ل‌اتندا.

ده‌ربه‌اره‌ی ته‌فسیری ﴿قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾ زانا‌یان بی‌رو‌پ‌ایی جیا‌وازو ل‌ئ‌ك جودایان هه‌یه‌:-

- ١- هه‌ندێکیان گوتیان:- (نه‌و گه‌له له نی‌و چه‌ند ده‌شتیکی پان و به‌ریندا ن‌یشه‌ج‌ئ‌بوون و ه‌یچ چیا و گردی‌کی وایان نه‌بووه كه تیشکی پۆژیان ل‌ئ‌ی‌ب‌گر‌یت‌ه‌وه، ب‌ۆیه له کاتی هه‌ل‌اتندا تیشکی پۆژ كه‌وته‌ت‌ه نی‌و مالا‌نیانه‌وه).
- ٢- هه‌ندێکی تریشیان گوتیان:- (نه‌وان خاوه‌نی خانوو، یاخود بیناو ساختمانی‌کی وا نه‌بوون كه تیشکی پۆژو گه‌رما‌كه‌یان ل‌ئ‌ی‌قه‌ده‌غه ب‌کات، هه‌ر ب‌ۆیه‌ش له یه‌كه‌م ساتی خۆره‌ه‌ل‌اتندا تیشکه‌کانی له‌نی‌ویان دا‌بووه‌).

۳- هه‌ندیکێ تریشیان گوتووینا: (هیچ شتیکی وایان نه‌بووه که له‌ش و لاریانی پێ داپۆشن، بۆیه‌ش پرووت و بێ‌به‌رگ بوون، ئه‌گه‌ر خۆره‌که‌ش لی‌یان هه‌لاتبیت ئه‌وا به‌تیشکه‌کانی خۆی ئازاری داو.

جی‌ی باسیشه‌ پێشتر ئه‌وه‌مان یه‌کلا کرده‌وه که ئه‌و گه‌له‌ له‌وانه‌یه‌ له‌ تورکه‌کان یان له‌ گه‌لیکی تر بن، ئه‌وان خۆیشیان له‌ ناوچه‌کانی تورکستان و ئه‌فغانستان و پاکستاندا ژیاون. لی‌ره‌شدا ئه‌وه‌ تیبینی ده‌کریت که قورئان به‌دریژی ئه‌و پێنمایانه‌ی نه‌هیناوه که خودا له‌باره‌ی ئه‌و گه‌له‌وه‌ پێی راگه‌یان‌دوووه‌ و باسی ئه‌و به‌ربه‌ست و هۆکارانه‌ی پێگرتن له‌ تیشکی خۆره‌که‌ش له‌سه‌ریانی نه‌کردوووه‌. واته‌ ده‌ستووری تایبته‌ به‌حوکمی ئه‌و ولاتانه‌ی خۆره‌لات و چۆنیه‌تی مامه‌له‌ له‌گه‌ڵدا کردنیانی دیاری نه‌کردوووه‌، چونکه‌ ته‌نها ده‌ستووری مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ ولاتانی خۆراوا‌دا دیاری کردوووه‌ له‌کاتی به‌جیهێنانی ئه‌رکه‌کانیدا له‌وی. بۆیه‌ پێویست نه‌بووه که ده‌ستوره‌که‌ی ئه‌وانیش دووباره‌ بکاته‌وه‌، ئه‌مه‌ش له‌پروانگه‌ی دووباره‌ نه‌کردنه‌وه‌وه‌.

((وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا))

پیش ئەوەی قورئانی پیرۆز کۆتایی (بهباسی جهنگه کانی (ذو القرنین) و - فتوحات- و ئەرکی پزگارکردنی گهل و ولاتان) بینیت و، پیش ئەوەی دهربارهی کاروباری له بهشی باکووری ناوچه کانی زهویدا، بدویت، باسه کهی وهستاندوه تاکو راستیه کی بنچینهیی دهرپریت که فهرمایشته کهی خودایه: ﴿كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾.. به مانای: بێگومان خودا زانا و ئاگاداری ههموو حالهتیکی (ذوالقرنین) بو و، بینهری ههلس و کهوت و جم و جوولیی بو و، ههموو هه والئیکی خۆی و سوپاکهشی دهزانی.. ههر ههنگاوێک دهیاننا، به مۆلته و پرێگه دانی خودا بوو، ههر جم و جوولئیکیان دهواند به خواستی خودا بوو، ههر جهنگیکیشیان دهگیراو ههر ولاتیکیان پزگار دهکرد، خودا ئاگاداری حالیان و، بینهری واقیعیان و، بیسهری هه والیان بوو.

لیره شدا پروانگهیه کی هونهری دارپژراو ههیه که دواي باسکردنی به سه رهاتی ئەو گه لهی له بهر پۆژدا (به بی بهر به سستیکی پارێزهریان له تیشکی خۆر له کاتی خۆر هه لاتندا) دهژیان، سه رنجی لیّ ده دهین، پروانگه کهش (واته ئەو جیّ سه رنجه هونهرییه دارپژراوه) ش ئەوهیه که (سید قطب) له بارهیه وه گوتهویه تی: - (لیره دا هه لۆیستهیه کی کورت له بهردهم دیاردهی جوانکاریی پێکگه یاندنی هونهریانهی نیو شیوازی گیرانه وهی به سه رهاته که ده کهین، چونکه ئەو دیمه نی که لیره داو لهو به شهی چیرۆکه دا پیشان دراوه، له سروشتدا دیار و ده رخراوه.. خۆر هه لاتوه و تیشک ده داته وه، ئەو گه لهش هه یچ په رده پۆشیکێ وه ک چیا به یان به رزاییه ک یان

دیوارنیکیان نیه که لە تیشکی خۆر بیانپاریزیت.. هەمەدیسەن وێژدانى (ذوالقرنین) و ئامانج و نیازەکانیشی، هەمووی لەلای خودا دیارە.. بەم پەنگەش دیمەنى نیو سرووشت و دیمەنى وێژدان و ناخى (ذوالقرنین)یش لەسەر شیوازىنكى ورد و جوانى رێکخستنى قورئان بەیەك گەیهەراون^(۱).

هەروەها پادەمێن لەوێ پرسیاریك لەبارەى حیکمەتى خوداوە لەسەر باسى زانینى هەموو هەوالێكى (ذوالقرنین) و سوپاکەى بکەین، که بۆچى خودا باسى ئەو زانییەى خۆى لە زانینى هەوالەکانى دەکات، بۆچى زانستى لەسەریان هەیه لەکاتى باسکردنى فتوحات و جەنگەکانى رزگارکردنى و لاتاندا؟ ئاخۆ حیکمەت لەم باسە چى بێت؟! بێگومان ئەو حیکمەتەى که لێیەو بەزمان دەردەکەوێت: سووربوونی قورئانە لەسەر پێکەو بەستنى هەرچى روو دەدات لە گەردووندا بەخواستى خودا و ئیرادە و زانستى خۆى، تاكو خەلکى ئەم پاستى یە لەبیر نەکەن لەکاتى سەرنجدا لە رووداوەکاندا، پاشان بۆ ئەوێ خەلکى وای تێنەگەن که ئەوان خۆیان تەنھا بە وزە و تواناکانى خۆیان و (دووڕ لە زانست و فەرمانى خودا) هەلس و کەوت دەکەن.

بۆ نمونە ئەوێ بەرپزێكى وەك (ذوالقرنین) چەندەها فتوحاتى گەورەشى لەبەرەى پۆژئاوا و پاشان لەبەرەى پۆژەهەلاتیش بەئەنجام گەیاندووە، چەندەها دەسکەوتى گەورەشى لەبەرەى باکوور بەدەست هێناوە، که چى وێرایی ئەوێش خودا چاودێرى کاروباریەتى، ئاگادارى سەرچەم هەوالەکانیەتى، و زانای دەسکەوتەکانیەتى، لە هەمان کاتدا خودا هەر خۆیشى قەدەر و ئەندازەى بۆ داناو و خواست و ئیرادەى لەسەریان بوو.

(۱) فی ظلال القرآن، (۴: ۲۲۹۲).

(خَبَر) و (خُبَر) - خه بهرو خویر -

ههر لیڤه شدا هه لۆیسته یه کی هونه رییانه له ئاست دیارده یه کی ناوازه له ناوازه کانی قورنان ده کهین.. داخۆ جیاوازی نیوان (خُبَر) و (خَبَر) چی بیټ؟! ئه ی له چ شوینیکی قورناندا ههردوو وشه که هاتوون؟.. وشه ی (خه بهر) دوو جار له چیرۆکی (مووسا) دا - سلاوی لی بیټ - هاتوو، ههردوو جاره کهش له یه که باسدا هاتوون ههر چهنده له دوو سوورته دان.

جاری یه کهم: خودا ده باره ی (مووسا) - سلاوی لی بیټ - فهرموویه تی: ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ...﴾ (٧) النمل، واته (کاتیکی مووسا له ڕینگه یاندا بۆ (میسر) به خیزانه که ی گوت: - ئه و من له دووره وه ئاگرێکم به دی کردوه و ده چم بۆ ئه وه و روبه ره تاکو هه وائیکتان له و باره یه وه بۆ به ینمه وه). جاری دووه م: ههر ده باره ی (مووسا) خودا فهرموویه تی: ﴿... قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ...﴾ (٢٩) القصص، که هه مان مانای هه یه ..

بیگومان (مووسا) - سلاوی لی بیټ - کاتیکی له گه ل خیزانه که ی خۆیدا به ره و (میسر) گه راونه ته وه، ڕینگه ی لی وون بووه، پاشان ئاگرێکی له دووره وه به دی کردوه و، پرووی تی کردوه و تاکو که سیکی وای لی ببینیټ که ڕینگه ی پی نیشان دات و ڕینمایی بکات.. به راستی ئه و (واته مووسا) ئومیدیکی گه وه ی به و که سه هه بووه که بۆ ئه وه ی هه وائیکی ڕینگه که ی لی وه ده ست که ویت.

به لام ووشه ی خویر (خُبَر) ته نها له سووره تی (کهف) دا هاتوو، له و شوینه دا که (خضر) به (مووسا) ی گوتبوو: ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ = (چۆن ئارام

له سههر کارێکی سهیری وا دهگریت که پیشتر زانست و زانیارییهکت له سههر لایه نه شارراوه و نه زانراوه که ی نه بووه). لهم چیرۆکه شدا له باره ی (ذو القرنین) وه گوتوو یه تی: ﴿كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾ (بهم رهنگه ئاگادارمان کرد له هه والۆ و زانستی شارراوه). جیاوازیی نیوان (خبر) - به فه ته ی سههر ههردوو پیتی (خ) و (ب)، له گه ل وشه ی (خبر) به (ضمة ی سههر پیتی (خ) و (سکون ی سههر پیتی (ب)، ئه وه یه که:

(خَبَر): زانیی ئه و شته زانراوانه یه له پرووی هه والۆ و گه یاننده وه.

(خُبَر)یش: زانیی پرووه نادیارو ناوه کی یه کانی مه سه له کانه^(۱).

واته: ئه گه زانییه که بۆ پروواله تی هه واله کان و، شته دیاره کان و، پرووی ده ره کیی مه سه له کان بیّت، ئه وه به هه والۆ داده نریت، واته به (خه بهر).

به لّام ئه گه زانییه که بۆ ناواخنی مه سه له کان و، شته نادیاره کان و نه یّیه کانی ئه و شتانه و، لایه نه ناوازه و ته ماوییه کانی بیّت، ئه وه به (خویر) داده نریت.

وشه ی (خبر)یش ته نها له سوورته ی (کهف) دا دیاری کراوه، چونکه سوورته ی زانیی ئه و شته نادیارانه یه که به فهرمانی خودا ده رخراون، ههروه ها سوورته ی ده رخستنی بنچینه ی پروودا وه کان و نه یّیه کانیان و ورده کارییه کانیانه.

جا بۆیه (موسا)ش چه ند کار و کرداریکی وا له (خدر) ده بینیت، که له وه و بهر حه قیقه ته کانی نه زانیوه و، زانستی له سههر لایه نه شارراوه و نادیاره کانی شی نه بووه، هه ربۆیه ش ناره زایی له سهریان ده ربیره: ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ ... دیاره (ذو القرنین)یش چه ند کرداریکی وا ئه نجام ده دات، که گه لیک که س زانیارییان له سههری نه بووه، ئه وه ی له ناخ و دلۆ نیاز ییه تی، له لای خه لکی نه زانراوه، به لّام خودا جاودیره و ئاگادار و شاره زای کار و نیاز و بارودۆخیه تی.

ئەو گەلە دواکەوتوو و بۆتوانایەکی کە (ذوالقرنین) بەربەستەکەی بۆ بنیاتنان

قورئانی پیرۆز بەسەرھاتی (ذوالقرنین) و کارەکانی لەبەشی باکووری زەویدا بۆ گیراوینەتەو، ئەمەش لەو فەرماشیستەیی خوادایە کە فەرموویەتی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۖ﴾ (٩٣) قَالُوا يَنْذَا الْقَرْنَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۖ﴾ (٩٤) قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۖ﴾ (٩٥) الكهف. واتە: (ذوالقرنین-) رۆشت تا گەشتە ناوچەی نیوان هەردوو چیا بەرزەکەو لەوێ دیتی گەلیک هەیە کە هیندە نەفام و دواکەوتوون، مەژۆ بەشیوەیەکی گران و زەحمەت لیان تێدەگات، ئەو گەلە (کە لە حالەتێکی ترسو و دوو دلیدا بوون) بە (ذوالقرنین)یان گوت: (یەئجوج و مەئجوج، گەلیکی خراپ و بەدکارن لە زەویدا و مەترسییان بۆ سەر ئێمە هەیە، جا ئایا کرێیەکت پێدەین لەسەر ئەوێ، کە لە نیوان ئێمە و ئەواندا بەربەستیکی پتەو دروست کەیت تاكو پێمان نەگەن و ئازارمان نەدەن؟).

لە وەلامدا (ذوالقرنین) پێی گوتن: (ئەو هیژو توانایەکی کە پەرەردگارم پێی بەخشیوم لەو کرێیە باشترە بۆم، بەلام من کارەکەتان بۆ دەکەم، ئێشەش بەهیزی دەست و بازووتان یارمەتیم بدەن تاكو بەربەستیکی گەورە و پتەوو تۆکمە لە نیوان ئێشە و ئەواندا دابنێم.

ئەو ناوچەیی نیوان هەردوو چیا بەرزەکەش ئەوێهە کە دەکەوتتە باشووری زنجیرە چیاکانی (کافکاس) هەو، کە ئەمڕۆ بە ولاتانی (ئەرمەنستان) و (گورجستان) و (ئازەربایجان) ناو دەبریت، ئەو میللەتەش کە لەسەر دەمی (ذو القرنین) دا لەوێ نیشتهجێ بوون هۆزو تیرەکانی (کۆشیا) بوون کە سکالای حالی خۆیان لەلاکردو باسی شالۆهەکانی (یەئجوج و مەئجوج) لەپێی تەنگەیی (داریال) هەیان بۆ کرد، ئەو هەبوو (ذو القرنین) یش ئەو تەنگەییە گرتو، بەرەبەستە کە لەسەر بنیاتناو، ماوەی نۆ سالییشی لەو کارەدا خایاند تا ئەو پرۆژە گەورەیی تەواو کرد. کاتیەک باسە کە یۆ قورئانیش لەسەر ئەو میللەتە دەخوێننەو، چەند سیفەتێکیان بەدی دەکەین و دەردێنین، کە ئەمانەن:-

۱- ئەوان گەلیکی دواکەوتوو بوون: ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾، (لە هیچ وتەیکە تی نەدەگەشتن) ئەمەش دوو مانا هەڵدەگرێت:-

یە کەمیان: یان وادیارە ئەوان زمانی گەلیکی تریان لەگەلانی غەیری خۆیان نەزانیووە لەهیچ وشەیه کیان تی نەگەشتوون، چونکە شارەزاو ئاگاداری نەبوون و فیزی ئەو زمانانە تر نەبوون، بۆیەش تەنها لەنیو زمانە کە خۆیاندا پەنگیان خواردبوو.

مانای دووهمیش: یان وادیارە دواندن و ئامۆژگاریکردنیان بۆ سوود بوو، چونکە گەلیکی تی نەگەشتوو بوون، قسە و ئامۆژگاری کاری تی نەکردوون، لە قسە و ئاکاری بەرامبەرەکانیان حالی نەبوون، ئەمەش لەبەر دەمارگیری و توندوتیژییەکی خۆیان، یان لەبەر گەمژەیی و سایلکەیی و نەفامییە کە لە نەریت و سروشتیاندا بوویت.

۲- ئەوان گەلیکی لاواز و بێ دەسەلات بوون، هەر بۆیەش دەستە و سان بوون لە بەرپەرچدانەوێ شالۆهەکانی (یەئجوج و مەئجوج) بۆ سەریانو، لەپرووبەرپروو بوونەو هەیان و، رێگرتن لەکاری تێکدان و پشیوویان.

۳- ئەوان گەلیکی بێ دەسەلات بوون بۆ بەرگری له خاکی خۆیان و،
بەرەنگاربوونەوهی دەستدریژکاران، هەربۆیەش پەنایان بردۆتە بەر هیژماری تری
دەرەکی واتە: هیژی (ذوالقرنین) و کاری چارەسەری ئەم حالەتەیانیان پێ
سپاردوو، ئامادەییان بۆ دەرپیوه که کرێیهکی پێبدەن:

((فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا))

بێگومان ئهو گهله سیمای و پوخسارو نه‌ریتی گهلانی بێ‌ده‌سه‌لات و ته‌مه‌ل و دواکه‌وتووێان لێ‌نیشته‌بوو که بێ‌توانان له چاره‌سه‌ری گرفته‌کانیاندا، ئه‌رکی چاره‌سه‌رو بنێ‌کردنی گرفته‌کانیان ده‌ده‌نه ده‌ست بێ‌گانه.

ئهو‌ی لهم سه‌رده‌مه‌شاندا مرۆ‌ف لێ‌ی سه‌رسام ده‌بی‌ت ئه‌وه‌یه گه‌لێ‌ک که‌س له عه‌ربه‌کان هه‌مان سیفه‌تی ئه‌و گه‌لانه‌یان گرتوه‌و، له چه‌ندین گرفته‌ی ترسناک و به‌رده‌وامدا ده‌ژین له‌سه‌روو هه‌موو گرفته‌کانیشه‌وه، کێشه‌ی (فه‌له‌ستین) هه‌یه‌و، لهم کێشه‌یه‌دا رۆ‌وبه‌رووی چه‌ند دو‌ژمنی‌کی شه‌پ‌خا‌زو فی‌لب‌از بو‌ونه‌ته‌وه، له پێشه‌وه‌ی ئه‌و دو‌ژمنانه‌شدا جووله‌که‌کان هه‌ن که له فه‌له‌ستیندا دانراون و کۆسپ‌ی‌کی ترسناکیان بۆ عه‌ربه‌کان دروست کردوه‌و، سا ئیتر خۆیان له پشتیه‌وه بن یان نا؟! دیاره ئه‌م ره‌وش و بارودۆخه‌ش ئه‌وه له عه‌ربه ده‌خوازێ‌ت که ژێ‌رو عاقل‌ بن و په‌ی به‌و مه‌ترسی یه‌ به‌ن و به‌چاکی رۆ‌وبه‌رووی ببنه‌وه‌و، وه‌کو پیاوان (یان پیاوانه) به‌رووی کۆسپ‌ی شارستانیه‌دا بو‌ه‌ستنه‌وه‌و، بۆ (چاره‌سه‌ری گرفته‌کانیش به‌ده‌ستی خۆیان) بێ‌دار بنه‌وه.

به‌لام ئه‌وان وه‌ک ئه‌وگه‌له (بێ‌ توانا و له‌هیچ حاڵی نه‌بووه) مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ کێشه‌ و گرفته‌کانیاندا کردوه‌و.. کێشه‌که‌یان خستۆ‌ته به‌رده‌م خه‌لکی تر.. بر‌دوویانه بۆ لای نه‌ته‌وه یه‌ که‌گرتوه‌کان و ئه‌نجومه‌نی ئاسایش و گه‌وره لێ‌پرس‌راوان و کۆنگره‌ی نی‌و ده‌وله‌تی‌و، تۆپه‌که‌یان خستۆ‌ته نی‌و یاریگای ئه‌وانه‌وه و داوایان لێ‌کردوون خۆیان یاریی پێ‌که‌ن.. داوا له بیانی یه‌کان ده‌که‌ن که (له‌جیات‌ی خۆیان) کێشه‌که‌یان بۆ چاره‌سه‌رکه‌ن، تکه‌شیا‌ن لێ‌کردوون قه‌ناعه‌ت به‌ جووله‌که‌کان بێ‌نن تا‌کو به‌ده‌م

دهنگه کانی ئاشتییهوه بێن، خوشیان وهك بینهر له ئاست مهسه له کهدا وهستاو و، چاوهروانی ئهوهن، که ئاخۆ بێگانه کان چییان بۆ دهکهن و، کێشه که یان چۆن بۆ تاوو توی دهکهن.

دیاره هیچ کهسیکیش (وهك بینهر) له ئاست ئاگر کهوتنهوه له نیو ماییدا، که خهریکه ماله کهی بۆ دهسووتینی، پاناوهستی، مهگهر کهسیکی بێ عهقل و دواکهوتوو بیت.. ههمدیسان هیچ کهسیکیش، تهنها وهك چاودیرێک سهیری دز ناکات کاتی که ماله کهی دهبرێت و ده دزێت، مهگهر کهسیکی بێ عهقل و دواکهوتوو بیت.. هیچ کهسیکیش داوای کۆمهك له دوژمن و، داوای پهحمهت له ناحهز ناکات، مهگهر کهسیکی دهسته وسان و ته مهل بیت.. ئهم سیفه تانهش ئه مپۆ بوونه ته خوونه ریتی عه ره به کان، کت و مت وهك خوونه ریتی ئه و گه له سته مکار و دواکهوتوو. دیاره گرفته کانیش بهم پهنگه چاره سه ر ناکرێن، نیشتمانیش بهم شیویه ناپارێزێت.. بهم شیویه ش داو و فیل و پیلانه کان هه لئاوه شیتریه وه..

لێبیرانی (ذوالقرنین) له مال و سامان دا

(ذوالقرنین) به و په ری پاکی و لێبیرانه وه پیشنیازه کهی ئه و گه لهی (دهرباره ی کړی و پاداشتی دارایی) که له بهرام بهر پاراستنیان له دوژمنانیاندا پێیان ده دا، په ت کرده وه و پا زی نه بوو، که به کړی و پاداشت کاریان بۆ بکات، به لکو پێی گو تن: ﴿قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ...﴾.. من هیچ ئاتاجیکم به مال و سامانی ئیوه نیه، چونکه خودا خێرو بێریکی وای پێ به خشیوم، که له و پاداشته ی ئیوه باشتره و، ههروه ها هینده ی له وزه و توانا و ده سه لات پێ به خشیوم که وای لی کردووم لێبیرم له و مال و سامانه ی، که ئیوه بۆم داده نیو، خۆمی لی بهارێزم.

بیگومان زوهدو لیبرانی (ذوالقرنین) له مالۆ سامانداو خۆلی پاراستنی و بهرز
پاگرتنی خۆی له سهرووی ئهو سامانهوه، سیفهتیکه له سیفهتهکانی حاکی باشو
دادگهرو لیبراو، بهو پهنگهش داوا له حاکیانی موسلمانان دهکات، بیکه نه
پیشهنگ بۆ خۆیان لهو سیفهتهدا..

(امام ابن کثیر)یش له کاتی لیدوانی له سهو (ذوالقرنین)دا، ههلوسته که ی
(سوله یان- سهلامی لی بیّت)ی دیاری کردووه له ئاست دیارییه که ی (یان
بهرتیله که ی) شازنی (سه بهء)دا کاتیك ئهو شازنه وه فدیکی خۆی به هندیك پاره و
ماله وه بۆ لای (سوله یان) ناردووه، تاكو (سوله یان) دهست هه لگرت لییان و داوی
باوه رهینان و ته سلیم بوونیان لی نه کات. وهك خوداش ئهم به سه رهاته ی له قورئاندا
گێراوه ته وه و فهرموویه تی: ﴿فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ اَتِمِدُونَنِي بِمَا لِيَ فَمَا آتَنِيَ اللَّهُ
خَيْرًا مِّمَّا آتَاكُم بَلْ اَنْتُمْ بَهْدِيْتِكُمْ نَفَرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اَرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاِيْنَهُمْ بِمِجْزُوْرٍ لَا قِبَلَ
لَهُمْ... ﴿٣٧﴾ النمل﴾. که واته: (سوله یانی پیغه مبهری خوداش) - سلای لی بیّت -
وای داناوه، که فهزلۆ خێرو بیی خودا باشتره لهو مالۆ سامانه ی بۆی بپراوه، بۆیه
ئهویش نهو یست (زاهید)ی بووه و وهك (ذو القرنین) پێی گوتوون: (ئهوه ی خودا پێی
به خشیوم لهوه باشتره، که بۆتان هی ناوم و پیم ده ده ن): ﴿فَمَا آتَنِيَ اللَّهُ خَيْرًا مِّمَّا
آتَاكُم﴾... (ذوالقرنین)یش ئهو به خششی خودای لهو مالۆ سامانه به باشتر
داناوه، که ئهو گه له بۆیان داناوه:

﴿مَا مَكَّنِّي فِيْهِ رَبِّيْ خَيْرٌ﴾.. ههروه ها (له هه لو یستی (ذوالقرنین) له ئاست سه داو
ئالویری یه که ی ئهو گه له دا).. ئهو رێسایهش له پیشه وای خه لکیدا به دیی ده که ی ن،
که پێویسته له ئاست مۆلک و مالی گه له کهیدا لیبراو خۆشه و یست و پاک بیّت و،
هیچ شتیکی بۆ خۆی لی گل نه داته وه، چونکه ئهو ی لیی خوازراوه ئه وه یه، که
پارێزه ری ولات و خه لکه که ی بیّت و، له به رامبه ر ئهو پارێزگارییه شدا هیچ پاداش و

کرێ یهکی تایبهتی له هیچ جۆره کهسێک وهرنهگریت، چونکه ئهم نههریتی زوهدو لیبرانه، له مهرجو پێداویستی یهکانی پێشهوايهتی ی ئهون.

لهم بارهیهوه، ئیمام (ابوبکر بن العربی) ههلوێستهیهکی له ئاست وهلامهکهی (ذوالقرنین) دا کردووه و بنهمایهکی گشتیی له (چۆنیهتی مامهلهی حاکم له گهڵ گهلهکهیدا) و (زوهدو نهویستنی مالۆ سامانیان) لێ دهرهیناوهو، گوتویهتی:

(لهسهر پادشاو حاکمی وولات پێیسته که مۆلک و مالی خهڵکی له بچوکترین شتیانهوه بپاریزیت و کهلێن و پێداویستیان پرکاتهوهو، ئهو کهم و کورپییه داراییه که بهمافی خۆیان دهگهڕێتهوهو شایسته یانه چاک و راستکاتهوهو، ههموو ئهو مافانهشیان پێ بگهیهنیت که گهغینه دارانی لهژێر دهسهلات و چاودێریی خۆیدا کۆی دهکهنهوه تهنانهت گهر ههقهکانی ههندێک خهڵکی تریشی تیا دا نهما بیت و به مووچه و دهرامهتی خهڵکی (گهغینه کان) بهتال بووبنهوه، یاخود به کارهسات رۆشتن.. ئهوا پێیسته لهو جۆره حالتهدا کاروباری داراییان بۆ راست کاتهوهو به چاکی و عدالهتهوه چاو به کهم و کورتییهکانی خهڵکیدا بگێڕێتهوه، بهلام به سێ مهرج:

یهکهم: هیچ بهرژهوهندیهکی تایبهتی بۆ خۆی لێ گل نه داتهوه.
دووهم: سههرتا به کهسانی نه دار دهست پێ بکات و هاریکاریی ئهوانه بکات که ئاتاجیان پێیهتی.

سێیم: به پێی پله و ئاستی بژێوی خهڵکه که ئهو مالۆ سامانه دابهش کات.
خۆ ئهگهر دواي ئهوهش نازوخهی نیو گهغینه کان و پێداویستیه پاشه کهوت کراوهکانی تهواو بوون و هیچیان تێدا نهماو، بههۆی رووداوه کانهوه دۆخیکی نه داری هاته ئاراوه ده بیته ئهو خهڵکه خۆیان له ههول و تهقه لادابن له پێش خهرجکردنی مالۆ سامانیاندا، خۆ ئهگهر بهوه سوودی نه بوو، ئهوا به گوێرهی ئهندازهیهکی دانراو، مالۆ سامانیان لێ وهرده گێریتو، به باشترین شیوازی راویژ لهسهر کراویش ئهو مالۆ سامانه بۆ کۆتایی هێنان بهو دۆخه نااسایی یه خهرج ده کریت، وهک

چۆن (ذو القرنين) كاتىك كرىۆ مالۆ سامانى خرايه بەردەم، گوتى:- (پېويستيم پىي نيه، بەلكو پېويستيم بەخۆتانه، كه بههيزى دەست و بازووتان يارمەتيم بدەن بۆ بنياتنانى بەربەستەكە بەماناي لەگەڵ مندا خزمەتى خۆتان بکەن، چونكە من مالۆ سامانم هەيهو، ئيوەش پياوان و هيّزو بازووتان هەيه) مەبەستى جيگىرو نەگۆریش لەمەدا ئەو، كه ناشىت پارەو مالۆ لە هيچ كەسيك وەرگيريت (مەگەر بۆ پىداويستىيەكى گرنگ نەبيت)، سا ئيتر بەئاشكرا بيت، يان بەنهيى، لىي وەرەگيريتو، بەشيۆهيهكى دادگەرانهش بۆ سوودى گشتى خەرج دەكريت، نەك بەو رەنگەى كه (ئەو لىپرسراوى پارەو مالەكەى پىدراوه) بۆ مەبەستى تايبەتى خۆى بەكارى بيّيت.. دەبيت بە راي كۆمەلە كەسيكى پەيوەنديداريش بيت، نەك هەر پابەند بيت بەراي خۆيهوه)^(۱).

^۱ احكام القرآن لابن العربي، (۳: ۱۲۴۸)، هەروەها پروانه كتيبي (ذوالقرنين)ى مامۇستا (محمد خير يوسف)، لاڤەرە (۲۷۴-۲۷۵).

((فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ))

كاتىك (ذوالقرنین) پرووى لە پارەو مالىيان وەرگىراو نەيوست، خوازیارى ئەوە بوو کە ئەوان واز لە بى دەسەلاتى و تەمەلى و تەوەزەلى بێنن، ھەروەھا ھەزى کرد لەوێ کە فێرى جم و جوول و چالاکی و کارکردن و ھەولدانىيان بکات، بۆيەش پى گوتن:- ﴿أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾.. بەمانای: (بە کۆمەك و یاریدەى خۆتان ھاوکارىم بکەن)، واتە بەدیاردەکانى ھێزو بازووتان، کەواتە ئەو داواى لى کردوون یارمەتیی بەدەن و ھێزى دەست و مەچەك (کە ھێزىكى مادىيانە) بۆ دەستە بەر بکەن تاكو لەبەر بەستە کەدا کارى پى بکەن.. ئەمەش وەك ئەوە وایە کە بلیت:- (ھێزى دارایی لەسەر خۆم، ھێزى فیکرى و تێرمانیش ھەر لەسەر خۆم بێت، ئیوەش ھێزى ماددى کردەى (عملى) تان لەسەرەو، ئیدى ئەوێ من ھەمەو ئەوێ ئیوەش ھەتائە، دەکەین بەیەك و، بەم پەنگە کارەكەش بەئەنجام دەگات.

ئەم دەستەواژە کورتەى قورئان ﴿فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ﴾ دادەنرێت بە مەشخەلێكى دیارى قورئانى لە ھاوکارى و پێکەو بەستنى ھەول و تەقەللاکان و لەیە کخستنى وزە و توانا و ھێزەکاندا، ھەروەھا پێسایەكى جوانى دەرھاوێژراوى قورئانمان دەربارەى بەئەنجام گەیاندى کاروبار و راپەراندنى ئەرکى پێوست، پێشان دەدات. بێگومان کۆمەلگەى تەواو و کامل و سەرکەوتوو ئەو کۆمەلگەییە کە ھەموو ھێزو تواناکانى بۆ بەدیھێنانى کارى چاک تىادا کۆدەبێتەو، سەرکردایەتیی سەرکەوتوو و ھۆشیاریش ئەوێ کە ھەموو ھێزو تواناکان بۆ بەدیھێنانى ئامانجە خوازاوہکان لەخۆ بگرێت.

بیگومان له نیۆ کۆمهڵدا چهند چین و توێژیک له خهڵکیدا هه‌و توانای فیکری و تیرامانیان هه‌یه‌و، ده‌توانن بپرکه‌نه‌وه‌و، به‌رنامه‌ دابنن و، له‌مه‌سه‌له‌کان بکۆڵنه‌وه‌، به‌لام ته‌گه‌ر نه‌و چین و توێژه‌ی به‌ته‌نها سه‌ر پشک بکری‌ن بۆ به‌دی هینانی کاریکی گران، نه‌وا هه‌ر خۆی به‌ته‌نیا ناتوانیت نه‌و کاره‌ به‌ئه‌نجام بگه‌یه‌نیت که نه‌خشه‌ی بۆ کیشاوه‌و بیرى لى کردۆته‌وه‌. هه‌ندیک چین و توێژیش له‌ کۆمه‌لگه‌دا مال‌و سامان و سه‌رمایه‌ی ته‌واویان بۆ کارکردن هه‌یه‌، به‌لام له‌وانه‌یه‌ تیفکری‌ن و نه‌خشه‌و پلانیان نه‌بی‌ت، هه‌روه‌ها له‌وانه‌شه‌ توانای گونجاییان بۆ کارکردن نه‌بی‌ت.

هه‌ندیک چین و توێژی تریش له‌ خه‌ڵکیدا هه‌ن، که نه‌مال‌و نه‌ سامانیان هه‌یه‌و، نه‌فیکری نه‌خشه‌و پلان داناییان هه‌یه‌، به‌لام کات و توانای کارکردنیان هه‌یه‌و، ده‌توانن به‌هه‌ول‌دان و هی‌زی جه‌سته‌ بزێوی خۆیان وه‌ده‌ست خه‌ن.

بۆیه هه‌ر ده‌بی‌ت راوێژ و هاوکاری له‌ نیوان نه‌و چین و توێژانه‌دا هه‌بی‌ت و هه‌موو هی‌زو وزه‌و توانایه‌کیان کۆبکری‌ته‌وه‌و، بۆ به‌رژه‌وه‌ندى و خێرو بی‌رو پێشکه‌وتنى نه‌ته‌وه‌ ناراسته‌ بکری‌ت، هه‌ر ده‌بی‌ت خاوه‌نى فیکرو نه‌خشه‌دانهر له‌گه‌ڵ خاوه‌نى مال‌و سامان و له‌گه‌ڵ که‌سى خاوه‌نى توانا و هی‌زی بازو و پێک بگه‌ن و هه‌موویان ڤوو له‌ خێرو بی‌رو به‌دییه‌تنانى به‌رژه‌وه‌ندى ڤه‌وا بکه‌ن.

سه‌رکردایه‌تى هوشیاریش له‌نه‌ته‌وه‌دا نه‌وه‌یه‌ که‌ توانای پێکه‌وه‌ به‌ستنى هه‌موو رێچه‌که‌ رێکه‌خراوه‌کان و هینله‌کانى هه‌یه‌و، به‌هه‌رو وزه‌کان له‌گه‌ڵ یه‌که‌تردا ده‌گونجی‌نیت. جا ئایا نه‌ته‌وه‌که‌مان له‌ واقیعی هاوچه‌رخاندا هی‌زو تواناکانى پێک گه‌یانده‌وه‌، یان لێکى دابری‌ون؟ نه‌ی ئایا هه‌موو به‌هه‌رو تواناکان له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندى نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام پێک گه‌یشتون، یان په‌رته‌وازه‌و به‌ش به‌شکراون؟!

ئای چهند به‌هه‌رى وون بوو له‌ نه‌ته‌وه‌دا هه‌یه‌و!! چهند ووزه‌ی په‌که‌راو هه‌یه‌و!! چهند مال‌و سامان به‌فیرۆ دراوون!! چهند کاتیش به‌خۆڤایی تیپه‌ڤیه‌وه‌!! چهنده‌ له‌ گه‌نجانی ڤى لیتیکدراویش هه‌ن!!

جا هەر دهیئت نهتهوهی ئیسلام پێساکی (ذوالقرنین) له کۆکردنهوهی وزه و تواناکانی خهڵکی و له راویژو هاوکاریدا بگریتهبهر، ههروهها دهیئت دروشمی ئهم نهتهوهیه بهههموو چین و توێژ و وزه و توانا و شارهزاییه کانهوه: ﴿فَاعِينُونِي بِقُوَّةٍ﴾ بیئت.. واته (دروشمی هاوکاری و یهکخستنی بیرورا و وزه و تواناکان بیئت).

بهربهستهکه له چی دروست کرا ؟

قورئان ناماژهی بۆ ئهو مادهیه کردووه که بهربهستهکهی لێ دروستکراو، چۆنیتهی بنیاتنانیشی باسکردووه، وهك خودا فەرموویهتی:

﴿اَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ اِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا حَتَّىٰ اِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اَتُونِي اَفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا﴾ (٩٦) الكهف

کهواته (ذوالقرنین) له کاری بنیاتنانی بهربهستهکهدا داوای لهو گهله کردووه که چهندین پارچه ئاسنی گهوهی بۆ بینن و بیاخاته ئهو ناوچه تهنگه بهرهی نێوان ههردوو چیا بهرز ههوه، لهم ئایهتهدا ووشهی (زُبَرَ الْحَدِيدِ) واته چهند پارچه ئاسنیکهی هیجگار گهوره که له ناوچه کهیاندا دهیانبرپیهوه. وهك پێشتریش گوتمان ناوچهی (ئهرمینیا) و (گورجستان) ناوچهیهکی پر له کاتزای وهك (ئاسن) و (مس) بووه، ههروهها ناوچهیهکی پر له درهخت و دارستان بووه، و لاخیکهی زۆریشی بۆ گواستنهوهی ئهو کاتزاو درهختانهش ههبووه که له شوێنه دووره کانهوه پێیان گواستونهوه.

ئیدی ئهوان پارچه ئاسنه گهوره کانیان بۆ (ذوالقرنین) هیناوه و له دۆله تهنگه بهره کهدا بۆیان داناهه و له سهڕ یهك کهله کهیان کردووه، بهره بهره ههڕ کهله کهیان کردووه تاکو گهیاندوویانهته ئاستی ههردوو لوتکهی چیاکان.

وشه‌ی (الصّٰدِقِیْن) له نایه‌ته‌که‌دا مانای هه‌ردوو لوتکه‌که‌ی ئه‌و دوو چیا به‌رزه ده‌گه‌یه‌نیّت.

پاشان فه‌رمانی پێ کردوون که له‌ژێر ئه‌و ئاسنه‌ گه‌وره‌و له‌سه‌ر یه‌ک که‌له‌ که‌ کراوانه‌دا ئاگرێک بکه‌نه‌وه: ﴿حَتّٰی اِذَا سَاوٰی بَيْنَ الصّٰدِقِیْنِ قَالَ اَنْفُخُوْا﴾..

جا سه‌رنج بده له‌ زۆریی و تین سه‌ندنی ئه‌و ئاگره‌ گه‌وره‌یه‌و، له‌ زه‌به‌لاحی ئه‌و دارو ته‌ختانه‌ش که‌ ئاگره‌ که‌یان پێ کراوه‌ته‌وه، چونکه‌ مه‌به‌ستی (ذوالقرنین) له‌وه‌دا توانده‌وه‌ی چه‌ندین ئاسنی بێ شوماری پۆلا بووه له‌و پیره‌وه سه‌خت و به‌رزه‌دا.

له‌هه‌مان کاتدا (ذوالقرنین) فه‌رمانی به‌ کۆمه‌له‌ که‌سیکی تری ئه‌و که‌له‌ کردووه که‌ (مس) بێنن و له‌ چه‌ند قالبیکی گه‌وره‌دا بیتویینه‌وه، جا کاتیك ئاسنه‌کان به‌ته‌واوه‌تی له‌و پارچه‌وه‌دا تویناوه‌ته‌وه‌و، مسه‌که‌ش له‌نیو له‌گه‌ن و مه‌نجه‌له‌ گه‌وره‌کاندا تویناوه‌ته‌وه‌و وه‌ک قۆناعی کۆتایی له‌ قۆناعه‌کانی بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌دا کراوه به‌سه‌ر ئاسنه‌که‌دا: ﴿ءَاْتُوْنِیْ اُفْرِغْ عَلَیْهِ قِطْرًا﴾. ووشه‌ی (قطر) له‌م ڕسته‌یه‌ی نیو نایه‌ته‌که‌دا به‌ مسی تواوه ده‌گوتریّت.. ئه‌ویش واته‌: (ذوالقرنین) فه‌رمانی پێ کردوون که مسی تواوه بکه‌ن به‌سه‌ر ئاسنه‌ تویناوه‌ شله‌وه بووه‌که‌دا، ئیدی مسه‌که‌ش چۆته‌ ناوه‌راستی ئاسنه‌که‌وه‌و تیکه‌له‌ی یه‌کدی بسوون و، پێکه‌وه بوونه‌ته‌ کانزایه‌کی پته‌وی تۆکه‌مه‌.. بێگومان ئاسن له‌ بنه‌رته‌دا پته‌وو تۆکه‌میه‌، مسیش هه‌روه‌ها پته‌و تۆکه‌میه‌.. جا ئاخۆ کاتیك هه‌ردووکیان ده‌تویرنه‌وه‌و تیکه‌له‌ی یه‌کدی ده‌کرین، چۆن بن؟ دیاره هه‌ریه‌که‌یان هی‌زو پته‌وی ئه‌وی تریش وه‌رده‌گریّت و پێکه‌وه‌ش له‌و په‌ری تۆکه‌میه‌ی و به‌هی‌زی و چاکی‌دا ده‌بن.

ئینجا (ذوالقرنین) ئاسنه‌که‌و مسه‌که‌ی له‌و دۆخه‌دا هیشتۆته‌وه هه‌تا ڕه‌ق بوون و وه‌ک به‌سته‌له‌کیان لی ها‌توووه‌و بوونه‌ته‌ به‌ربه‌ستیکی قایم و گ‌رنگ و سه‌رسو‌رهی‌نه‌ر.

ذو القرنين (وهك نه نذازياريك)

به پراستی (ذوالقرنين) خاوهنې هيڅو شاره زايي و تېگه يشتن و دهسه لا تيكي وها
بووه كه له خوداوه پي دراوه و فيري كراوه.

بيگومان خودا رېنمووني نه وي بو شيوازيكي بي وينه ي سهرسورهيته له
بنياتناني بهر به سته كه و به تين كړدن و به هيژ كړنيدا كړدووه. بهو شيوازه ش ناسن و
مسي تيكي له يه كتر كړدووه. جا نه گهر ده برينه كه شياو بيت (ذو القرنين)
نه نذازياريكي بهشي شارستاني (مدني) بووه، چونكه بهر به سته كه ي لهو مادده
به تينه بنياتناوه و، چنده ها سده ش پيش نه نذازياراني نه مړو ناسن و مسي تيكل
كړدووه.

له مباره يوه (سيد قطب) ده ليت: (نهم شيوازه له سهرده مي نويدا بو
به تين كړدنې ناسن به كارهيتر اوه و، دهركه وتوه نه گهر رېژه يه كه له (مس) له ناسندا
تيكله لاو بكرت، نهوا هيژي مانه وه و قايمي ناسنه كه چندان هينده زياد ده بيت،
جا نهم شيوازه ي كه خودا رېنمووني (ذو القرنين) ي پي كړدووه و له قورښانه
نهمره كه شيدا باسه كه ي تومار كړدووه، چنده ها سده ي بي شومار (كه هر خودا
خوي ده زانيت چنده سده يه) پيش زانستي نوي مروفايه تي كه وتوه)^(۱).

نهمه ش پېچه وانه ي ووتې هه نديك له ميژوونو سانه كه وايان راده گه ياند گوايه
نهم بهر به سته ي (ذوالقرنين) شووره گه وره كه ي چينه، به لام نهو شووره يه زور دريژ
بووه و، دريژاييه كه شي سدان كيلومتره و، له نيوان دوو چيادا دروست نه كراوه.
پاشان نهم شوورايه ي چين له بهردو گل دروست كراوه، به لام بهر به سته كه له ناسن و
مس بنياتنراوه، ليړه دا هه مان ووتې پيشوومان دووباره ده كه ينه وه كه

(۱) (في ظلال القرآن / ۴: ۲۲۹۳).

گووتبومان: (بەربەستەكەو، شووراكەى چىنىش، ھەردووكيان بۆ يەك مەبەست دروستكراون. (ذو القرنين) بەربەستەكەى بۆ بەرگرتن لە شالاوہكانى (يەنجوج و مەنجوج) بنیاتناوہ، (ئىمپراتۆرى چىن) یش شووربى چىنى بۆ ھەمان مەبەست (بۆ بەرگرتن لە شالاوہكانى (يەنجوج و مەنجوج) بۆ سەر چىن) بنیاتناوہ.

قورئانى پېرۆزىش شىوازيكى پشت پى بەستراوى مسۆگەركراومان بۆ بەھىزکردن و بەتینکردنى كارى بيناسازى پىشان دەدات، ئەو شىوازەش: ئاويتەکردنى ئاسن و مسە.

ھەروەھا ئەو ئايەتەى دەربارەى ئەو شىوازە ھاتووە، ئاماژە بۆ خاڵىكى زانستیانەى قورئان دەكات، ئەویش تىكەلکردنى ئاسن و مسە بۆ بەھىزکردنى بىنا. ھەروەھا دیاردەيەكى ئەندازەپىشان پىشان دەدات، ئەویش چۆنەتى بنیاتنانى بەربەستە قايەكەيە. بۆيە دەكریٹ لە قورئاندا چەندىن ئاماژەى سرووشەخشی ئەندازەپىش بەدى بكەين. بىگومان ئايەتەكانى قورئان چەند ئاماژەى ھەمەجۆر، چەندىن سەرنجى ھەمەرەنگيان تىدايە و ئىمەش دەتوانين لەو ئايەتانەو چەندىن سەرنج و ئاماژەى زانستى و پزىشكى و گەردوونناسى و، ئەندازەيى و، ژمىريارى و، ئاماركارى و، سەركردايەتى كردن و، كۆمەلايەتى و، نىشتەجىكارى و، شارنشىنيان لى دەريىنين، جگە لە دەرهينانى ئەو راستىيە بابەتيانە و باوەردارىتيانە و عەقيدیانەو، فيقھى و زانستیانەو، تەفسىركارى و جىھادى و بانگەوازكارىيانەى كە لەو ئايەتانەدا پىشانمان دەدرين.

دیارە ئامانجى بنەپەرتى قورئانىش لە بىرناكەين كە كتيبيكى پىنمايى و، بانگەواز و دەستوورىكى تۆكمە و بەرنامەى ژيان و، بنچىنەى جىھاد و بانگەواز و بەرەنگارىيە.

بەلام خۆ ئەمەش پىگرنە لەسەر ھەلۆستەكردن لە ئاست چەند ئاماژەيەكى مام ناوہندى لە بوارە زانستىيەكان و بوارەكانى ترى ژياندا.

شکستی (یهنجووچ و مهنجووچ) له بهردهم بهربهسته کهدا

کاتیک (ذوالقرنین) له بنیاتنانی بهربهسته که بووه وه، (یهنجووچ و مهنجووچ) یش به نه ریتی خویان هاتن تا کو له تهنگه به ره که (مضیق) بیه پنه وه و خه ریکی تیکدان و ناژاوه بن، به لام کت و پر توشی ئه و بهربهسته پته وه به رزه بوون له بهرده میاندا و هه ولێاندا ده رچن و سه رکه ون به سه ریا، که چی نه یانتوانی، چونکه له ئاسن دروست کرابوو، ئاسنیش رووکاریکی لووسی هه یه و نه گه ر چهند ده سکیکی راگیرکاری بو ئه و که سه پیوه نه بیته که ده یه ویت پێیدا سه رکه ویت و تا دهستی پیوه بگریته، ئه و کهس ناتوانیت پێیدا سه رکه ویت.

هه روه ها هه ولێاندا ئه و بهربهسته برووخین و تیکی بدەن، به لام نه یانتوانی، چونکه له ماده یه کی به هیژو پته وی (وه ک ئاسن و مس) بنیاتنرابوو.

ئەم ئایەتەش ﴿فَمَا اسْطَعُوْا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوْا لَهُ نَقْبًا﴾ ئه و شکست و سه رنه گرتنی هه ولێیانی تۆمار کرد که له سه رکه وتن به سه ر بهربهسته که، یان له تیکدانیدا شکست و دهسته وسان بوون، مانای ئایه ته کهش واته: (ئه وان - یهنجووچ و مهنجووچ - نه یانتوانی به سه ر رووی بهربهسته کهدا سه رکه ون و، نه شیانتوانی تیکی ده ن و که له بهری تی بخهن).

ئیدی ئەم بهربهسته بووه ئامرازیکی باش بو نه هیشتنی شالاوه کانی (یهنجووچ و مهنجووچ) و رینگرتن له کاری تیکدان و ویرانکاریان.

(أَسْطَعُوا) و (أَسْتَطَعُوا)

لیڤه دا هه ٴلویسته یه كه له ئاست دیارده یه کی جوانی قورئاندا ده كهین، ئه ویش دوو شیوازی جیاکاری ئایه ته كه یه له نێوان دوو فه رمان (فعل) دا له ڤووی دارشته وه .. ئاخۆ له هه ردوو ڤسته ی: ﴿فَمَا أَسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ و، ﴿وَمَا أَسْتَطَعُوا لَهُ، نَقَبًا﴾ دا حیکمه ت چی بی ت له لا بردنی پیتی (ت) له ڤسته ی یه كه مدا ﴿فَمَا أَسْطَعُوا﴾ له کاتی کدا له هه مان فرمانی ڤسته ی دووهم ﴿وَمَا أَسْتَطَعُوا﴾ دا دانراوه؟!

بینگومان لا بردنی پیتی (تاء) له ڤسته ی یه كه مدا بۆ هیواش کردنه وه (تخفیف) ه، له بهر ئه مه ده شی ت به (تاء الخفة) ناوی بهین، ڤو به ندی هیواش کاری به كهش ئه وه یه ڤسته كه هه وائی شكستبوونی ئه وانی له سه ركه وتنی به ره به سته كه دا ڤاگه یاندووه، ئه م پێدا سه ركه وتنه ش یه كه م جار ئا تاجی به خیرایی و گورج و گۆللی (خۆ پێدا سه رخه ر) و زیره کی و شاره زایی و ڤیکیی به ژن و بالایه تی، چونكه زۆر جار مرۆفی قه له و ناتوانی ت به شوینی به رزدا هه لگه ڤی ت، له به ره وه ی پێویستی به کیشی سوو كه تاكو به خیرایی سه ركه ویت.

ئه مه یه ئه و حاله ته ی كه ڤسته ی ﴿فَمَا أَسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ هه وائی له سه ر ده دات و، هه ر ئه و چوار چی وه یه شه كه ڤسته كه ی تی دا هاتووه. هه ربۆیه ش پیتی (تاء) له فه رمانه كه دامالراوه تاكو به ئاسانی هیواش بکری ته وه. دیاره وه كه ئه وه ی فه رمانه كه (الفعل) ویستی بی تی یارمه تی که سی خۆ پێدا سه رخه ر بدات له سه ر

(لهش سووکی) و، ئیدی (تاء) هکهی لى دامالئوه تاكو بهشداریی شارهزاییی شارهزایان بکات و، بهشداریی لهش سووکی ئهوانهش بکات که به شوینه سهخت و بهرزهکاندا ههڵدهگهژین.

بهلام له فرمانی دووهم ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا لَهُ نَقَبًا﴾ دا پیتی (ت) له گه لیدا ماوه تهوه، چونکه ئه مه بۆ ئه شوینه گونجاو تره و، له گه ل (کهشی گشتی) یشدا ته بایه.

چونکه کونکردنی بهربهسته که و پروو خاندنیشی ئاتاجی به ههولئ گه وره و زهحمهت و کاری دژوارو به کاتیشه، ههروهک ئاتاجی به ئامیرهکانی ههڵکهندن و پروو خاندنه.. ئاتاجیشی به پیاوانیکه که بتوانن بیرووخین و، ههول و ماندوو بوون و زهحمهت و ئارامیهکی زۆریشی تیدا خهرج بکهن، دیاره کات و ماوهیهکی زۆریشی دهوێت پیش ئه وهی کارهکیان به ئه نجام بگهینن، لهو کهشه دا که رستهی ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا لَهُ نَقَبًا﴾ گوزارشتی لى دهکات، پیتی (ت) له فرمانه که دا ماوه تهوه. واته (ت) هکه بۆ بارگرانی (ثقل) ماوه تهوه تاكو خالئیکی یاریده دهر بیئت له ویناندنی کهشی بارگرانی و زهحمهتی پروو خاندنی بهربهسته که داو، تاكو لهو پرۆسه قورسو دژوارهشدا بهشدار بیئت. کهواته جاری یه کهم، واته له رستهی یه کهمدا پیتی (ت) له فرمانه که دا بۆ هیواشکردنه وه به ئاسان دانانی کاره که لاهراوه، بهلام جاری دووهم (له رستهی دووهمدا) پیتی (ت) له هه مان فرمانی نه یاننوانی ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا﴾ دا بۆ قورسکردن و به گران دانانی کاره که هیلراوه تهوه و به کارهاتوه.

هه ر لیرهشدا ئه وه به یادی هه موان ده خهینه وه که بیژهکان (الفاظ) له گوزارشتی قورئانیدا پالاوته و رێکخراون له گه ل چوارچێوه گشتیه کهیدا. ئه مهش به چاکی هه لێژیراوه و، به تهواوه تیش له گه ل ئه و کهش و دۆخه دا گونجاوه که رسته کهی تیدا هاتوه و، له گه ل ئه و مه سه لهیهشدا هاوڕیکه که هه والئ له سه ر راگه یاندوه.

بێگومان پیتی (تاء)ی (خفة) پیشتەر له چیرۆکی (موسا و خدر)دا - سلاویان لێ بیته - هاتبوو، ئهوهش له وتهی (خدر)دا به (موسا) که پیتی گوتبوو:

﴿سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾.

جا ئهوهتا لهم چیرۆکهی (ذو القرنین)یشدا بۆ جاری دووهم پیتی (تاء)ی خفة دیتهوه بهرچاومان.. ههر له چیرۆکی (ذو القرنین)دا فهرمانیـك بهدوو شیوه هاته بهر چاومان، جاری یه کهم لهو فهرمایشتهی خوادا که باسی پایهدارکردنی (ذو القرنین) دهکات و دهفهرمویت: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ﴾.

جاری دووهمیش له وتهی (ذو القرنین) خۆی دا که باسی ئهو هیزو پلهو دهسهلاته دهکات که خوا پیتی بهخشیوه و لهکاتی بنیاتنانی بهربهسته کهدا بهو گهله دهلیت: ﴿قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾ ئهوهی خوا له هیزو توانا پیتی بهخشیوم لهو پاداشتهی ئیوه باشته که پێم دهدهن).

ئیدی گرنگ ئهوهیه که ئهو خوینههری بهوردی و تیرامان و تیفکرینهوه قورئان دهخوینیت، ههلوێسته له ئاست چهندین نمونهی تری هاوشیوهدا بکات، گهلیک نمونهی تر بهدی دهکات.

(بنیاتنانی بهربهسته که رهحهتیك بووه له خواوه)

((ذو القرنین)) کاتیک بۆ ئهو بهربهسته گهورهیهی روانیوه که خهڵکی ئهو ناوچهیهی له شالارهکانی (یهئجوج و مهئجوج) پاراستوه، گوتویهتی: (ئهـمه رهحهتیك له خوادای پهروهردگارمهوه) ﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي﴾.

کاتیک له بهردهم ئهم برگه جوان و پیروزی ﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي﴾ شدا دهوهرستین، ئهم په‌ندو ئامارانهی لێ دره‌دیتین:

- ۱- ئەوھى (سید قطب) لەبارەىیەوھ گوتویەتى: ((ذوالقرنین) کاتیک بۆ ئەو پرۆژە مەزنەى خۆى پوانیوھ، تووشى لووتبەرزى و بەخۆ نازین نەبووھ، بۆن و بەرامەى ھیزو زانستیش مەستى نەکردوھ، بەلکو یادو سوپاسى خودای کردوھو، ھەمان چاکەى لە پیناوى خوادا کردوھ کە پینمایىی بۆ سەرى کرد بوو^(۱).
- ۲- (ذو القرنین) بەزیکرو نزاو یادی خودا لەکاتى بەئەنجام گەیاندى کارەکیدا، فیڤرى ئەوھمان دەکات چۆن زیکرو یادی خودا بکەین، بیگومان گەورەترین کات و شێوھى زیکر ئەوھىە مەروڤى باوھردار لەکاتى سەرکەوتنى کارەکیدا یادی خودا بکات و بزانیٲ کە ئەوھ بە فەرمانى خودای پەرورەدگاریتى، ئىدى لەخۆبوردو دەبیٲتو، دادگەرى پەچاو دەکات و یادو سوپاسى خوداش دەکات.
- ۳- بنیاتنانى بەرپەستەکە پەھمەتیک بووھ لە خوداوه. (ذو القرنین)یش ئەو زانستەى کە خودا فیڤرى کردبوو و، ئەو پایەو دەسەلاتەش کە بۆ پەخساندبوو، لە (یارمەتیدانى خەلکى) و (کارى چاک بۆیان) و (نەھىشتنى پەلامارو دەستدریڤى لەسەریان)دا بەکارى دەھینان، ھەر بۆیەش زانستەکەى پەھمەتیک بوو لە خودای پەرورەدگارپەوھ، بەکارھینانى ئەو زانستەش ھەر پەھمەتیکى خودا بووھ. بەکارھینانو خستە گەڤى ئەو زانست و زانیاریەش (کە خودا فیڤرى کردبوو) لەگەل بابەتى نیو سوورپەتى (کەھف)دا (سوورپەتى زانست و پەھمەت) دەگوڤیت، وەك خوداش دەربارەى (خدر) - سلأوى لى بیٲ - فەرموویەتى: ﴿ءَاٰیٰتُنْهٖ رَحْمَۃٌ مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهٗ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾، ھەرۆھە وەك ئەو ووتەى کە لەسەر زارى (خدر) ھاتوھو بە (مووسا)ى گوتوھو ﴿رَحْمَۃٌ مِّنْ رَبِّكَ﴾.

(۱) (في ظلال القرآن / ٤: ٢٢٩٣).

٤- ئەو گەله له بهردهم هه‌ره‌شه‌ی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) دا بوون، که‌وتبوونه به‌ر هه‌لمه‌ته‌کانی و یرانکاری و شیواندیان. هیچ پارێزه‌ری‌کی‌شیان نه‌بوو که پارێزگاریان لی بکات، تهنه‌ها خودا نه‌بی‌ت که ئەو به‌ربه‌سته‌ی بۆ دا‌بین کردن، هه‌روه‌ها هیچ پزگار که‌ری‌کی‌شیان نه‌بوو که له‌و مه‌ترسییه‌ پزگاریان بکات تهنه‌ها بنیات نانی به‌ربه‌سته‌که نه‌بی‌ت، هه‌ر بۆیه‌ش به‌ربه‌سته‌که ره‌حه‌م‌تیک بوو له‌ خوداوه بۆ ئەوان، هه‌روه‌ک چۆن (به‌فرمانی خودا) هۆیه‌کی پزگار بوون و ئازاد بوون بوو بۆیان، خۆ ئەگه‌ر به‌ربه‌سته‌که بنیات نه‌نرایه‌و، ئەگه‌ر ئەو گەله هه‌ر سکال‌و دادو بی‌دادیان (به‌بی‌ کۆشش و هه‌ول و جم‌وجوولیک) له‌ده‌ست حالی‌ خۆیان بکرا‌یه، ئەوا خۆیان له‌و مه‌ترسییه‌ پزگار نه‌ده‌کرد. دیاره‌ پزگاری و ئازاد بوونیش تهنه‌ها به‌کار و هه‌ول‌دان به‌دی دیت.

(له بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌دا وانه‌یه‌ک بۆ ئیهمه‌ش هه‌یه‌)

هه‌مدیسان له‌م به‌ربه‌سته‌ی (ذو القرنین) دا وانه‌یه‌کی گ‌رنگ و پتو‌یست بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئیسلامیش هه‌یه، به‌تایبه‌تیش له‌م سه‌رده‌مه‌دا که‌ رووبه‌رووی مه‌ترسییه‌کی فه‌وتینه‌رو و یرانکه‌ری وه‌ها بۆ‌ته‌وه که توندو ترسناک‌تریشه له‌ مه‌ترسییه‌که‌ی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) له‌سه‌ر ئەو گەله. ئەو مه‌ترسییه‌ش که ئەم‌رۆ بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام له‌ ئارا‌دا‌یه، مه‌ترسی و یرانکه‌ری جووله‌که‌یه، دیوه‌زمه‌ی ترسناکی درنده‌و چه‌په‌لی جووله‌که‌یه‌و، هه‌موو گۆشه‌و که‌ناری‌کی نه‌ته‌وه‌و هه‌موو ووزه‌و توانا‌کانیشی و که هیچ شتی‌کی لی ناپارێزری‌ت که‌وتوونه به‌ر هه‌ره‌شه‌ی ئەو مه‌ترسییه‌، کاری‌کی شیاویش نییه بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام که ئەم‌رۆ شکست و ده‌سته‌پاچه‌ بی‌ت له‌به‌ردهم ئەم مه‌ترسییه‌دا.

هه‌روه‌ها بۆ نه‌ته‌وه‌ ناشی‌ت که تهنه‌ها به‌ خه‌مخواردن و ئازار چه‌شتن و لاواندنه‌وه له‌ ئاست ئەم کێشه‌یه‌دا ره‌فتار بکات، ناشی‌ت هه‌ر تهنه‌ها رینگه‌ چاره‌ی ناره‌زایی و

ئیدانه کردن و سکاڵا کردن بگریته بهرو، تهنه له سهر ئهوهش سوور بێت که پروی گفتار بکاته رایسی گشتیی جیهانی و ویژدانیان بدوینیت و، هاوار بهریته لای خیرخووان له دنیا داو داوا له جیهان بکات بینه پیشهوه بو نه هیشتنی هیرشی داگیرکاری و بهرفراوانبوونی ناوچه کانی جووله کهو، راوهستاندنی مهترسیان.

ههروهها بو نه تهوهی موسلمانان ناشیت که ههر له سهر ئهوه جوړه ریچکه و ئامرازو شیوازانه سوور بێت کهوا به ئه نجامی کی ناگهیهن و، چاره سهری کی بو پهیدا ناکهن، به لکو ههر سهرابو خهوو خه یالز، وهك په نابردنه بهر (ئه نجومه نی ئاسایش) و (نه تهوه یه کگرتوه کان) و (بانگه واز بو به ستنی کۆنگره ی نیو دهوله تی) و (جیبه جیکردنی بریاره کانی ئه نجومه نی ئاسایش) و.. ئه و ریگه چاره بی ئه نجامانه ی تر..

به راستی هیچ خیر و بیریک له وه لویستانه دا نییه، ئهم جوړه ئامرازانه ش هیچ چاره سهریک نابه خشن. نه تهوه ی ئیسلامیش بهردهوام له بهردهم هه ره شه ی مه ترسی یه له ناویه ره که ی جووله که دا ده مینیت. بۆیه و به بی هیچ گومانیک تهنه به کاری جیددی و راست و دروست نه تهوه ی ئیسلام رزگاری ده بیت..

تهنها به به ره و پرووونه وه ی جووله که و به ره نگاری کردنیان رزگار ده بن..

هیچ شتیک و هیچ ریگا چاره یه كه وهك جیهاد و شهرو کوشتارو هیزی سهربازیش نه تهوه ی ئیسلام رزگار ناکات. به راستی ههر به هیزو به کارو هه ولدان بوو که ئه و گه له ش له ده ست (یه نجوج و مه نجوج) رزگاریان بوو و، په همه تی خودایان به هزی بنیاتنانی به ربه سه ته که وه پی گه یشت.

دیاره نه تهوه ی ئیسلامیش ههر به هیزو هه ول و تیکۆشان له مه ترسی جووله که رزگاریان ده بیت، بۆیه ش جیهاد له دژی جووله که و شه ر له گه لدا کردنیان شتیکی هاو شیوه ی به ربه سه ته که ی (ذوالقرنین) ه.. جا کاتی که نه تهوه ی ئیسلام به چاکی فیتری جیهاد و شهرو کوشتار ده بن و سوور ده بن له سهر شه هیدبوون، ئه وا په همه تی خودایان پی ده گات وهك چۆن به گه لانی پیشین گه یه نراوه.

بهراستی گهلیکی شکست و ته مه له شایستهی په ههتی خودا نین، خودا په هیمان
پێ ناکات، خه لکیش په هیمان پێ ناکهن، ههچ که سیکیش دهنگیان نابیسیت، ههچ
که سیکیش بهزهیی به حالێاندا نایه ته وه.

بینگومان ئهوانه ی شایسته ی په ههتی خودان پیاوانی به هیزو توندو تیژن که
موجاهیده به ئارام و خۆراگرتوه کانن.

بۆیه پێویسته که ئیدی نه ته وه ش مائه وایێ له هیوا و ئاوات و خه وه
فریو ده ره کان بکات و، ده بیته بجیتته ده روازه ی جهاد و شه هاده تخوازییه وه، ده نا هه
تووشی له ناو چوون و نغز بوون له لافاوی سه رش پێدا ده بن.

((به ئینی خودا و ته خت کردنی به ره به سته که))

دوای ئه وه ی (ذوالقرنین) له لای ئه و گه له دانی به وه دانا که بنیاتنانی ئه م
به ره به سته بۆ ئه وان په هه تی که له خودای په ره و رد گارییه وه و، سوپاسیشی له سه ر
ئه وه کرد، له هه مان کاتدا حه قیقه تیکی باوه دارانه ی گرنگی بۆ خسته نه روو،
ئه مه ش له و وته یه ی دا که خودا له سه ر زاری ئه وه وه گێرا وێتییه وه و فره موویه تی:-

﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۝۱۸﴾ الكهف

له م وته یه ییدا، (ذوالقرنین) باسی ئه وه ده کات که ئه م به ره به سته ماوه و
ته مه نیکی دیاریکراوی هه یه و، به رده وام تا رۆژی دوا یی له ئارادا نابیت، بۆیه
نابیت خه لکی ته نها پشت به وه به ستن، چونکه ئه و خودایه ی که رێگه ی به
بنیاتنانی و هینه نه کایه ی داوه، هه ر ئه و خودایه شه رپێ داوه که به ره به سته که توندو
تۆکمه بوو بیت، هه ر خودا شه رپێ داوه که رێگه له هیرشه کانی (یه ئجوج و
مه ئجوج) بگێریت.

بهلام خودا له ماوه و زهمه نیکێ تردا رینگه به (یهئجوج و مهئجوج) ده داتهوه که بتوانن نهو بهربهسته تیک بدهن و، برپاری تیکدانه کهشی بۆ نووسیون و، ئیدی لهو بهربهستهوه دینه دهرهوه تاکو سهر له نوێ بۆ جاری دووهم و سێیهم و چوارهم دهست به خراپه و تیکدان بکهنهوه.. جا نهگهر به لێنی خودا ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ هاته پیشهوه و ته مهنی بهربهسته که کۆتایی هات و، خودا خواستی له سهر تیکدان و ویرانکردنی بوو، نهوا هیچ کهسیک ناتوانیت له بهردهم خواستی خودا بوهستیت و ناتوانیت رینگا له به جیهینانی فهرمانیدا بگرییت، چونکه مرۆقه کان بیهیزو لاوازن و، خوداش ههر خۆی به هیزو به توانا و کارایه له سهر ههر کاریک بیهویت.

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ نهگهر به لێنی پهروهردگارم هاته پیشهوه نهوا بهربهسته که تهخت دهکات ﴿جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾ (دکاء) واته له گهل زهویدا ریکی دهکاتهوه و تهختی دهکات. له وشهی (دکاء) دا سه رنجیکی پروون که رهوهی قورئانیش به دیی دهکهین. بینگومان وشهی (دکاء) (مؤنث) ه، (سد) یش (مذکر) ه، داخۆ بۆچی وهسفی ئهم (مذکر) ه به (مؤنث) کراوه، له بنچینهشدا ئهوهیه که (وهسف کراو/ موصوف) له گهل سیفه ته که دا له بواری بهنیر دانان و به می دانان (التذکیر والتانیث) دا یه کسان بکرین. دوو جوړه خویندنه وهش بۆ ئهم وشهیه ههیه:-

یه که میان/ دکاء: به دیرژکردنه وه هه مزه بۆ دانانه وه:- ئهمه خویندنه وهی (حه مزه) و (عاصم) و (کسانی) یه. لابر دنیسی (واته کردنی بهربهسته که به زهویه کی تهخت)، وشهی (دکاء) سیفه تیکیشه بۆ وشهیه کی لابرایی به می دانراو (مؤنث) ی وهک (ارض دکاء)، پاشان وشهی بۆ زیادو پال خراو (مضافی) (ارض) ه که لابراره و تهنها له پال دانراو (مضاف الیه) ه که جیگهی گرتۆته وه، بووه به (جعله دکاء). بۆ نمونهش: عه ره به کان ده لێن (ناقة دکاء) واته خوشتریک که سه رپشتی تهخت بیت و (سه نام) ی نه بیت.

خویندنهوهی دووهم/ به (دکاء) واته به (تهنوبن-)ی سهر (کاف)ه که بخوینریتهوه
ئەوا به سیفەتیک بۆ بهربەستە که دادەنریت، ئەمەش هیچ گری و گۆلێکی
تێدا نیه^(۱).

جا دواى ئەوهی پروکاری وەسفی (مذکر)ه کهمان به ئاراستەى (مؤنث) داناو،
که له راستیشدا ئەو (مؤنث)ه سیفەتیکە بۆ (مؤنث)یکی لابراو (محذوف) ئەوا
لێرەدا حیکمەتى وەسفکردنى بهو سیفەتە (مؤنث)ەى (دکاء) پروون دەکەینەوه:-
بێگومان ئەو بهربەستە توندو تۆکمەیه، سەردەمیکی تری بهسەردا دیت که
دەکریتە زەوییهکی تهخت و هەرچی له ئاسن و مسی تێدايه نامینن، دەگۆریت بۆ
زەوییهکی تهخته‌لان، بۆ تهنها زەوییهک (ارض دکاء).

له باسیکی پێشتری ئەم چیرۆکەدا ئەوەمان بەراسترو یەکلاراه دانا که وادهی
به‌ئینی خودا له‌مه‌وبەر چەند جاریک لهو جیگایانه‌دا به‌دی هاتوو، (یه‌ئوجووج
مه‌ئوجووج) به خواست و فرمانی خودا توانیویانه که له‌بەر بخه‌نه به‌ربەستە‌که‌وه و
وێرانیشی بکه‌ن، ئیدی به راستی و به واقعیی ئەو بهربەستە نه‌ماوه و بووه‌ته
زەوییهکی تهختکراو.

ئەم‌پ‌رۆش هەر که‌سیک بۆ ته‌نگه‌ی (داريال)ی نیو چیاکانی (کافکاس) بروانییت،
به واقعیی ده‌بینییت که‌وا به‌ربەستە‌که له‌گه‌ڵ زه‌ویدا ته‌خت کراوه‌و، له
ئاسنه‌که‌شی تهنها چەند برێکی که‌م ده‌بینییت که له‌سەر هه‌ردوو لی‌وارێ ته‌نگه
(مضیق)ه‌که ماوه‌ته‌وه.

به‌راستی (ذوالقرنین) راستی گوتوو که‌تیک پیشینی نه‌مانی به‌ربەستە‌که‌ی له
سەردەمیکی تر‌دا کردوو، وه‌ک گوتوو‌یه‌تی: ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعَدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ
رَبِّي حَقًّا﴾.

(۱) بروانه / (حجة القراءات)ی (ابن زنجلة)، لاپه‌ره (٤٣٥-٤٣٦).

ئهو په‌ندانه‌ی که (ئیمامی قاسمی) لهم چیرۆکه‌ی دهره‌ینان

ئیمامی قاسمی له کتیبه‌که‌یدا (محاسن التأویل) چه‌ند په‌ندو ئامۆژگاری و فهرمانیکی شهرعی لهم چیرۆکه‌دا دهره‌یناوه‌و، مامۆستا (محمد خیر رمضان یوسف)یش پوخته‌ی ئه‌و په‌ندو ئه‌حکام و ئامۆژگاریانه‌ی له کتیبه‌ی خۆیدا (ذو القرنین) به نه‌ختیک ده‌سکاری و کورتکردنه‌وه‌و خستۆته‌روو. (ئیمه‌ش لی‌ره‌دا له‌و کتیبه (محمد خیر رمضان)ه‌و پوخته‌یه‌کی ئه‌و په‌ندو وانه کورتکراوانه دیاری ده‌که‌ین:-

۱- په‌ند وهرگرتن له‌وه‌ی که بی‌گومان خودا هه‌ندیک خه‌لکی به‌چه‌ند پله‌یه‌ک له هه‌ندیکی تر به‌رزتر داناوه‌و، له‌ پزق و پۆزیشداو به‌ خواستی خۆی سامان و مو‌لک و مالی به هه‌ندیک که‌س به‌ی حساب و ژماره به‌خشیوه‌.

۲- گرتنه به‌ری هۆکار و ئامرازه‌کان و که‌وتنه‌ دوا‌ی سوننه‌ت و رێسای خودا له گه‌ردووندا به‌ کاری جیددی و هه‌ول‌دان. دیاره به‌ پێی ئه‌ندازه‌ی هه‌ول و کۆشش، سه‌رکه‌وتن و پزگاریش هه‌یه‌.

۳- به‌گه‌رخستنی وزه‌ و وره‌ بۆ لابرده‌نی کۆسپ و ته‌گه‌ره‌کان.

۴- پێویستی ده‌ست پێ‌کردن و هه‌نگاونان بۆ کاروباره‌ گه‌وره‌کان.

۵- هه‌ر که‌سیک به‌سه‌ر دوژمنانی دا زال و سه‌رکه‌وتوو بی‌ت، بۆی ناشیت که‌ ملکه‌چ و زه‌لیل و کۆیله‌یان کات، به‌لکو ده‌بی‌ت به‌ داد و عه‌داله‌ته‌وه‌ مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا بکات و، پاداشتی چاکه‌کار له‌سه‌ر چاکه‌که‌ی بداته‌وه‌و، سزای خراپه‌کاریش له‌سه‌ر خراپه‌که‌ی بدات.

۶- پێویسته پادشاه و سه‌رداری خه‌لکی، هه‌موو هه‌ول و کۆششێکی خۆی له‌پێناو پاراستنی نیشتمان و دا‌بینکردنی ئاسوده‌یی و ئارامی و هاوولاتیاندا ب‌ج‌اته‌ گه‌ر.

۷- پێویسته پادشاو سەرۆکی ولات خۆی له پاره‌وپوولی خەڵکی ژێر دەسه‌لاتی بپاریزێت و خوازیاری وەرگرنتی کړی و پاداشت نەبێت لەسەر کاریکی که بۆیان دەکات .

۸- نەگەر له جێگه‌یه‌کدا پێویست و گونجاو بوو باسی نيعمه‌ته‌کانی خودا که به‌خۆی داو، بکریت، ئەوا پاشا دەتوانیت باسیان بکات .

۹- توندکردنی شووره‌و قه‌لاکان و به‌هێزکردنیان .

۱۰- پادشا به‌شدارییکاری کرێکاران بکات تاكو چالاکییان زیاتر پێ‌بدات و به‌و به‌شدارییکردنه‌شی خوشحالیان بکات .

۱۱- باسو پێناسه‌ی به‌روبوومی کارکردن بۆ که‌سانی تر بکات تاكو پێزو به‌های بزانه‌و سوپاسی خوداشی له‌سەر بکه‌ن .

۱۲- پڕۆژی دوایی و کۆتایی هاتنی ئەم ژيانه‌ی دنیا به‌بیر که‌سانی تر بپنێته‌وه تاكو دلانی خەڵکی به‌پڕۆژی دواییه‌وه په‌یوه‌ست بن .

۱۳- په‌ندو دهرس وەرگرتن به‌ پازاندنه‌وه‌و په‌ره‌پێدانی ستایشی جوانو هێشتنه‌وه‌ی ناسه‌واری گه‌وره‌و شکۆدار له‌نیۆ دلاندا، ئەمەش له‌ پێگه‌ی ره‌وشتی چاک و نه‌ریتی جوانو، ئازایه‌تی و مه‌ردایه‌تی و چاو پۆشی و دادگه‌ری و چاکه‌کردن له‌گه‌ڵ خەڵکیدا .

۱۴- ئەو که‌سه‌ی که پادشاو سه‌رداری چەند گه‌ل و هۆزێکی هه‌مه‌ چه‌شنه‌ بیت، ده‌بێت بایه‌خێکی زۆر به‌یه‌ك خستنی گوتارو هه‌لویست بدات^(۱) .

(۱) کتێبی (ذو القرنین)ی (محمد خیر یوسف)، به‌ده‌سکاری و کورتکردنه‌وه‌وه، له‌ لاپه‌ره‌کانی (۲۸۱- ۲۸۳)ه‌.ه‌.

کۆتایی چیرۆکی (ذوالقرنین) به وتهیهکی (سید قطب)

بۆ کۆتایی هینانمان به چیرۆکی (ذوالقرنین) وتهیهکی مامۆستای پێشهوا (سید قطب) دینینهوه، که له تهفسیری (في ظلال القرآن) هکهیهوه وهرمانگرتوهوه، که ئهویش خۆی له تهفسیر و لیکدانهوهی ئهم دوا برگانهی چیرۆکهکهدا کردوونی به کۆتاییهکه بۆ ئهو بهسهرهاته.. دهبا باری ئاخواتن لهسهر کۆتایی چیرۆکهکه بۆ مامۆستای شههید والاکهین و بزاین لهمباریهوه چی گوتوه...؟

بهم پهنهکه کۆتایی ئهو ئهلقهیه له ژياننامهی (ذوالقرنین دیت، که نمونهیهکی نایابی حاکی سالحهوه، خودا له زهویدا دهسهلات و پله و پایه ی پێداوه و هۆکارهکانی بۆ ئاسان کردوه، ئهویش به زهویدا گهراوه، پۆژههلات و پۆژشاوی زهوی بهسهر کردۆتهوه.. بهلام لوتبهرز و خۆبهزلزان نهبووه، ستهمکار و بێباک نهبووه، فتوحات و پرزگارکردنی ولاتانی نهکردۆته نامپرازی که بۆ دهسکهوتی ماددی و، زهوتکردنی تاک و کۆمهله و نیشتمانهکانی خهڵکی، مامهلهی کۆیهلشی له گهله خهڵکی ولاته فهتحرارهکانیدا نهکردوه. دانیشتوانی ئهو ولاتانهشی بۆ نیاز و تهماعاری خۆی ملکهچ نهکردوه، بهلکو داد و عهدهالهتی لههر شوێنیکدا، که تیایدا دانیشتوه، بلاوکردۆتهوه.. یارمهتی به جیماو و دواکهوتوانی داوه و بهبێ کرێ و پاداشتی که دهستدریژی ناحهزانی لهسهر لاهردوون. ئهو هیزو توانایهش، که خودا پیتی دابوو له ئاوهدانی و چاکسازی و بهرپهرچدانهوهی دوژمنکاری و بهدییهینان و چهسپاندنی ههقدا بهکارهیناوه. پاشان ههر خێرو دهسکهوتیک، که خودا لهسهر دهستی ئهو بهدییهینا بیته، ههر بۆ پهحمهت و فهزلی خودای گهراوندۆتهوه. ئیدی ئهو لهکاتی که له لوتکهی هیزو دهسهلاتیدا بووه، هیزو توانا و گهورهیی خودای لهبیر نهچۆتهوه، ئهوهشی لهبیر نهچۆتهوه، که ههر بۆ لای خودا دهگهڕێتهوه^(١).

(١) (في ظلال القرآن) / بهرگی (٤)، لاپههه (٢٢٩٣).

((کۆتایی))

له دوايیدا.. ئەمه هەر چوار چیرۆکهکەى نێو سوورپەتى (کەف) بوو،.. واتە (چیرۆکی هاوێلانێ نێو ئەشکەوتەکە) و (چیرۆکی کابرای خاوەنى دوو باخەکە لە گەڵ هاوێرێ باوەردارەکەى) و (چیرۆکی موسا و خدر) - سلاویان لى بیّت - و (چیرۆکی - ذو القرنین -).

بەرەستى چەند ساتە وەختیکی شیرین و بەسوودمان لە گەڵ ئەم چیرۆکانەدا بردەسەر، چەندین پەندو نامۆژگاری و ناماژەى سودبەخش و وانەى بەسوودی لێوە تیگەیشتن. لەم چیرۆکانەدا سیمای گشتییەکەى سوورپەتى (کەف) مان بەدییکرد کە ململانیی نێوان (باوەردارێتى و ماددەپەرستى) یەو، سەرکەوتنى شوێنکەوتوانى رێبازى ئیماندارێتییه بەسەر شوێنکەوتوانى رێبازى بى باوەرپێتیى ماددەپەرستى.

هەر وەها کلیلە گشتییەکەى ئەم سوورپەتەش، کە زیكرى (ما شاء الله لا قوة الا بالله) یەمان بەدى کردو، بینیمان چۆن ئەم مانایە بەدى هاتوو، ئەم کلیلە دەرگا کردنەوێهێ سوورپەتەکانیش بەسەر هەریەکیاندا پیاده کراوه..

بینیشمان چۆن خواستى خودا بەجێ دەگەیه نریت، چۆن هێزى خودا، هێزى کى کاراو بەزێنەرى دوژمنانەو، پاشان دیمان کە سەرکەوتن لە خوداوه و پشتگیریش هەر بۆ سەربازانى راستەقینەى خۆیەتى، کە چۆن ئەو سەربازانە و ئایەت و نیشانەکانیش هەڵدەبژێریت، هەر وەك دیمان هەر کەسیك هێزى لەوهدایە گەر لە خوداوه داوا بکات و پشت بەخودا ببەستیت ئەوا هەر ئەو کەسە بەهێز و بەتوانایە و ئاکام و سەرەنجامى باش و لەبارى دەبیّت.

هەر لەو چیرۆکانەشدا زانستى خودایى (العلم الربانى) مان بەدى کرد، ئەمەش لەرپى ئەو کەسانەى، کە خودا زانستى فێرکردوون، لەسەر زەویش پایەدارو سەربەرزى کردوون.

ئهوه شمان به دیکرد که به ختیاری و خیر و بهرژه وهندی، بۆ هه موو ئه و که سانه یه که خودا په جمی پێ کردوون و، دیارده و پوالت ته کانی ئه و په همت و زانسته شیان پیشانی خه لکی داوه و شوینه واری ئه و زانسته ش که ئاو پته ی په همتی خودا و گری دراوی بووه، بۆ خه لکی ده ر خستوه.

هه ر له و چوار چیرۆکه شه وه زانیان چۆن عه قیده و بیرو باوه ری ئیستامان راست بکه ینه وه و، چۆن بنه ماو به ها کانش به ته رازووی عه قیده هه لسه نگین و، چۆن به رنامه ئیماندار پیتی یه که ی قورئانیش بۆ تی فکری و لیورد بوونه وه و لی کۆلینه وه و زانی و تو پیرینه وه به کار بین!!

به راستی له و چیرۆکه شه وه (به فزله و پینمایی خودای گه و ره و کار به جی) زۆر شتمان ده سته که وت و زۆر شتی شمان زانی.. سو پاس بۆ خودای په روه رد گاری جیهانیان.. دروود و سلا و بۆ سه ر گیانی پیشه و امان محمد ﷺ و هه موو خانه واده و هاوه لانی شی..

(الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد - وعلى اله وصحبه..

سبحانك اللهم وبحمدك، نشهد ان لا اله الا انت، نستغفرک و نتوب اليک).

سهرچاوه کاني نهم کتیبه

- ۱- احکام القرآن -للقاضي ابي بکر بن العربي.. تحقيق علي محمد البجادي..
- ۲- اضواء البيان في تفسير القرآن بالقرآن، محمد الامين الشنقيطي. عالم الكتب -بيروت- بدون تاريخ.
- ۳- البداية و النهاية -للامام ابن كثير- مكتبة المعارف- بيروت -الطبعة الاولى/ ۱۹۶۶م
- ۴- تأملات في سورة الكهف (الصراع بين الايمان و المادية) لأبي الحسن علي الحسن الندوي - دار القلم- الكويت- ۱۹۷۱م.
- ۵- تفسير القرآن العظيم -للامام ابن كثير- المكتبة التجارية -مصر- بدون تاريخ.
- ۶- تهذيب الاسماء و اللغات، للامام النووي -دار الباز للنشر و التوزيع -مكة المكرمة- بدون تاريخ.
- ۷- الجامع لأحكام القرآن -لامام القرطبي- دار الكتاب العربي -مصر- الطبعة الثالثة- ۱۹۷۶م.
- ۸- جداول التقويم الميلادي المقابل للتقويم الهجري. لأحمد عادل كمال -دار النفائس- بيروت- الطبعة الاولى - ۱۹۸۰م.
- ۹- حجة القراءات -لابن زجلة -تحقيق سعيد الافغاني. مؤسسة الرسالة -الطبعة الثالثة- ۱۹۸۲م.
- ۱۰- الدر المنثور في التفسير بالمأثور -للامام السيوطي- دار الفكر -بيروت- الطبعة الاولى ۱۹۸۳
- ۱۱- ذوالقرنين -محمد خير رمضان يوسف- دار القلم -بيروت- الطبعة الاولى ۱۹۸۶م.
- ۱۲- روح المعاني -للامام الالوسي- دار إحياء التراث العربي - بيروت- بدون تاريخ.
- ۱۳- الروض الانف في شرح سيرة ابن هشام، للإمام السهيلي -تحقيق عبدالرحمن الوكيل، دار الكتب العربية -القاهرة- بدون تاريخ.

- ١٤- الزهر النضر في نبأ الخضر. للإمام ابن حجر العسقلاني، مجموعة الرسائل المنيرية، المجلد الاول - الرسالة السابعة، دار احياء التراث العربي - بدون تاريخ.
- ١٥- سنن ابن ماجة، بعناية فؤاد عبدالباقي، المكتبة العلمية - بيروت - بدون تاريخ.
- ١٦- سنن ابي داود - مراجعة و تحقيق محمد محي الدين عبدالمجيد - دار الكتب العلمية - بيروت - بدون تاريخ.
- ١٧- سنن الترمذي - بعناية عبدالرحمن عثمان - دار الفكر - بيروت - الطبعة الثانية - ١٩٨٣.
- ١٨- شرح النووي على صحيح مسلم - المطبعة المصرية و مكتبتها - مصر - بدون تاريخ.
- ١٩- صحيح الامام البخاري - مكتبة و مطبعة محمد علي صبيح - مصر - بدون تاريخ.
- ٢٠- صحيح الامام مسلم. دار الفكر - بيروت - ١٩٨٣م.
- ٢١- فتح الباري شرح صحيح البخاري، للإمام ابن حجر العسقلاني، دار المعرفة - بيروت - بدون تاريخ.
- ٢٢- في ظلال القرآن - سيد قطب - دار الشروق - الطبعة الخامسة - ١٩٧٧م.
- ٢٣- الكامل في التأريخ - لابن الاثير - دار صادر - بيروت ١٩٧٩م.
- ٢٤- المستدرک على الصحيحين، وبهامشه تلخيص المستدرک للذهبي للحاكم النيسابوري - دار الكتاب العربي - بيروت - بدون تاريخ.
- ٢٥- المفردات في غريب القرآن - للراغب الاصفهاني - تحقيق محمد سيد كيلاني، مكتبة المصطفى الحلي - مصر - ١٩٦١م.
- ٢٦- نيل الاوطار - للإمام الشوكاني، دار الجيل - بيروت ١٩٧٣م.

نیوهرۆک

- چیرۆکه‌کانی سووره‌تی (کهف)..... ۵
- ﴿تَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ﴾ (۱۳) ﴿الکهف﴾..... ۵
- پیشەکی..... ۶
- به‌راییی: ناساندنی سووره‌تی "کهف"..... ۱۵
- سووره‌تی مملانی نیوان باوه‌داریتی و مادده‌پهرستی..... ۱۹
- کرۆک و کیلی سووره‌ته‌که..... ۲۰
- پیناسه‌ی مامۆستا سید قطب بۆ سووره‌ته‌که..... ۲۱
- چیرۆکی یه‌که‌م : چیرۆکی هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وته‌که**..... ۲۹
- کورتە‌ی چیرۆکه‌که له پیتی گێڕانه‌وه‌ی قورنانه‌وه..... ۳۶
- ه‌زی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌کان..... ۴۰
- هه‌ندێک له به‌لگه‌و نیشانه‌کانی خودا له‌م چیرۆکه‌دا..... ۴۸
- "ژماره‌یان و ماوه‌ی مانه‌وه‌یان"..... ۴۹
- "چیرۆکه‌کیان کورت کراوه‌یه‌و پاشان درێژکراوه‌یه"..... ۵۳
- "که‌ی له‌ گه‌له‌که‌یان دابراون؟"..... ۷۸
- "نایا ئیمه‌ش له‌خۆ دابرا‌ندا شوێن پیتی نه‌وان هه‌لگرین"..... ۷۹
- "جیاوازی یه‌کانی نیوان ئیمه‌و نه‌وان"..... ۷۹
- "له‌نیوان دابرا‌نی جه‌سته‌یی و فیکری دا"..... ۸۲
- "له‌نیوان ته‌نگه‌به‌ری دنیاو، به‌رفراوانی نه‌شکه‌وته‌دا"..... ۸۲
- کاریگه‌ری ره‌حه‌تی خودا له‌ گوتاری (سید قطب)دا..... ۸۴
- دیاریکردنی نه‌زمونیکی دی له‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ره‌حه‌تی خودا..... ۸۶
- "جیکه‌وته‌ی نه‌شکه‌وته‌که"..... ۸۷
- نه‌وه له‌ به‌لگه‌و نیشانه‌کانی خودا بووه.. (ذلك من آيات الله)..... ۸۹
- سه‌گه‌که‌شیان له‌پیت و به‌ره‌که‌تی نه‌وان به‌هره‌مه‌ند ده‌ییت..... ۹۴
- "هه‌ل‌سوکه‌وتی لاوه‌کان..... ۹۶

- دوای وه خه بهر هێنانه وه یان له نووستنه که یان " ۹۶
- چیرۆکی دووهم : چیرۆکی "خاوهنی ههردوو باخه که"** ۱۷۳
- "کورتیهی چیرۆکه که له پێی گێڕانه وهی قورئانه وه" ۱۷۵
- "نهمه چیرۆکیکی راسته قینه بووه، نهک غایشکاری" ۱۷۹
- "ورده کاری یه کانی ئهم چیرۆکه نه زانراوه" ۱۸۰
- وَأَصْرَبْ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ ۱۸۲
- "خودا نهمه تی دنیایی به سهر کافردا ده پێژیت" ۱۸۳
- "گێڕانه وهی فهرمانه کان بۆ لای خودا" ۱۸۵
- "هونه ریکی کشتوکالی له رێکخستنی ههردوو باخه کهدا" ۱۸۸
- مانای ﴿وَلَمْ تَطْلُم مِّنْهُ شَيْئًا﴾ و زولمی خاوهنی باخه کان چیه؟ ۱۹۰
- "تێروانی نیکی له خۆبایی یانهی فربو خواردوو" ۱۹۱
- "زیر پێژی باوه پدارانه له قسه کردنی پیاوه نیمانداره که" ۱۹۳
- "مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" ۱۹۶
- "وَلُحِيطَ بِشَمْرِهِ" ۱۹۹
- "به شیمانی و زیانه ندیی ی" ۲۰۱
- "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" ۲۰۴
- "مَثَلُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا" ۲۰۷
- "زِينَةُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا" ۲۱۱
- وَالْبَقِيَّتُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ ۲۱۴
- پوختهی گرنگترین وانو ناماژه کانی ئهم چیرۆکه ۲۱۶
- چیرۆکی سێهه چیرۆکی (مووسا) له گه (خدر)دا- سلاوی خودایان لی بییت -** ۲۲۳
- چیرۆکه که له فهرموده ی پێغه مبهردا ﷺ ۲۲۵
- "هه ندیک مبه ست و واتای فهرموده کان" ۲۳۳
- "خزمه تکاره که ی مووسا (یوشع) ی کورپی (نون)ه" ۲۳۷

- ٢٤٠ ..... نایا (یوشعی کورپی نون) پێغه‌مبەر بووه ؟
- ٢٤٢ ..... رۆژی (یوشع) له کۆمه‌لگای (بنو اسرائیل) دا
- ٢٤٣ ..... "هه‌لۆیسته‌یه‌ك له‌گه‌ڵ (نوف البکالی) دا"
- ٢٤٥ ..... "هاورپێکه‌ی (مووسا) ش (خدر) بووه"
- ٢٤٧ ..... چه‌ند لایه‌نیکی نه‌زانراو له‌ ژیا‌نی (خدر) دا
- ٢٤٨ ..... "وته‌ی راست‌ترین، ئه‌وه‌یه (خدر) پێغه‌مبهره"
- ٢٤٩ ..... چه‌ند به‌لگه‌یه‌ك له‌سه‌ر پێغه‌مبهریه‌که‌ی
- ٢٥٢ ..... "ئهو که‌سه‌ی نکووتی له‌ پێغه‌مبهریتیی (خدر) بکات، کافر نیه"
- ٢٥٣ ..... "مشت و مړی ئه‌وانه‌ی گوتوو‌یا‌نه‌ گوايه (خدر) تانه‌م‌رۆ له‌ژیا‌ن دایه"
- ٢٥٦ ..... پێی راست‌تر: مردنی خدره‌ پێش هاتنی پێغه‌مبهر ﷺ
- ٢٦١ ..... "مه‌سه‌له‌ی زانسته‌ خودایی یه‌ که (العلم اللدنی)"
- ٢٦٢ ..... "برگه‌یه‌ك له‌ ته‌فسیری (مه‌ایمی)"
- ٢٦٧ ..... پووجه‌ڵ کردنه‌وه‌ی وته‌ی سۆفیه‌کان له‌باره‌ی زانستی خودایی یه‌وه
- ٢٧٢ ..... "چه‌ند شتیکی نه‌زانراو له‌ به‌سه‌رهاته‌که‌ی مووسا و خدر دا"
- ٢٧٤ ..... "چه‌ند رووداوێکی کت‌وپ‌ری له‌ به‌سه‌رهاتی مووسا و خدر دا"
- ٢٧٩ ..... "سه‌فه‌ر بۆ به‌ده‌ست هی‌نانی زانست"
- ٢٨٢ ..... "فَسَيَاخُوتُهُمَا"
- ٢٨٤ ..... "ءَاَيْنَا غَدَاءَنَا"
- ٢٨٦ ..... "وَمَا اَنْسَيْنَاهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ"
- ٢٩٠ ..... "سَرِيًّا ، و عَجَبًا"
- ٢٩١ ..... "ناشتی له‌ کو‌یی ئهم زه‌وییه‌ی تو دایه"
- ٢٩٤ ..... "عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا"
- ٢٩٥ ..... "له‌ نیتوان په‌حه‌مت و عیلم دا"
- ٢٩٩ ..... "په‌فتاری جوان له‌ خواستنی زانست دا"
- ٣٠٣ ..... "لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا"

- ۳۰۵ ..... "وَكَيْفَ نَصَبُ" و لیکدانهوهی دهروونناسی
 ۳۰۷ ..... له پهفتاره جوانهکانی یاوهیری کردن و سهفهکردن
 ۳۰۹ ..... "خدر" و کهشتیه که
 ۳۱۵ ..... "خدر" و کوشتنی کوپه نهوجهوانه که
 ۳۲۳ ..... (خدر) و (دیواره که) و (گهغینه که)
 ۳۲۸ ..... "رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ"
 ۳۳۱ ..... "وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی"
 ۳۳۲ ..... "لَیْكَدَانَهوه له چیرۆکه کهدا"
 ۳۳۵ ..... "تَسْطِيعُ" و "تَسْطِيعُ"
 ۳۳۶ ..... "اردت.. اردنا.. اراد ریک"
 ۳۴۱ ..... چیرۆکی چوارهم : چیرۆکی ((ذو القرنین))
 ۳۴۷ ..... چهند تهگهریه که له چیرۆکی ((ذو القرنین)) دا
 ۳۴۸ ..... شیکار و وردهکاری یهکانی چیرۆکی ((ذو القرنین)) مهتهلێکی ئالۆزه
 ۳۵۰ ..... ((ذو القرنین)) له فهرمووده راستهکاندا..
 ۳۵۲ ..... ((ابن حجر)) و لیکدانهوهی شیوه ریزکردنه کهی ((بخاری))
 ۳۵۴ ..... ((بهربهسته کهی ((ذو القرنین)) له فهرمووده راستهکان دا))
 ۳۵۶ ..... ((له واتا و ناماژهکانی نهم فهرمودانه))
 ۳۵۹ ..... ((ههوالی دهرجوونی ((بهنجوج)) و ((مهنجوج)) له فهرمووده راستهکان دا))
 ۳۶۷ ..... ((ذو القرنین)) کئی یه ؟
 ۳۶۷ ..... ئایا که سیستییه کهی بهوردی دیاری دهکریت؟!
 ۳۶۸ ..... -پای (سید قطب) لهم بارهیهوه-
 ۳۷۱ ..... ناسراوترین وته دهبرارهی دهسینشانکردنی که سیستی ((ذو القرنین))
 ۳۷۶ ..... بهلگهکانی (ابو الکلام ازاد) له سه رهوهی که (کۆرشی فارس) بووه
 ۳۷۸ ..... ((ذو القرنین)) هه رهوه (کۆرشی فارس) یه
 ۳۷۹ ..... جهنگی یه که می (کۆرش) له گهه رهوهکان دا

- ۳۸۱ ..... كاري سربازى (كۆرش) له بەشى خۆرهلات دا
- كاري سربازى (كۆرش) له بەشى باكووردا و، بنياتنانى بېرېسته كې بەردەم (يەنجووج و مەنجووج) ۳۸۲
- ۳۸۴ ..... ھەر بېرېسته كې (ذو القرنين) ە كە لەسەر تەنگى (داريال) بنياتنراو ە
- ۳۸۵ ..... ھەبوونى كانزا لەو ناوچەيدا
- ۳۹۱ ..... كۆتايى ژيانى (كۆرش) و ئىمپراتۆرىيەكې
- ۳۹۲ ..... پەوشتەكانى (كۆرش) و پەوشتەكانى (ذو القرنين)
- ۳۹۳ ..... (كۆرش) ئيمانى بەخودا ھەبوو ە
- ۳۹۵ ..... يەنجووج و مەنجووج
- ۳۹۵ ..... ((يەنجووج و مەنجووج)) لە قورنان دا ..
- ۳۹۸ ..... پەگ و پېشە ھەردوو وشەى (يەنجووج) و (مەنجووج)
- ۴۰۰ ..... -مەنگۇليا- نېشتىمانى (يەنجووج) و (مەنجووج) ە
- ۴۰۱ ..... ھەوت سوورەكې دەرچوونى (يەنجووج و مەنجووج)
- ۴۰۴ ..... - (جەنگىزخان) و (ھۆلاكو) لە (يەنجووج و مەنجووج) -
- ۴۰۴ ..... مېژوونوس (ابن الاثير) لەو سەردەمدا
- ۴۰۶ ..... سەرتاى ھاتنە سەركارى (جەنگىزخان) و ھېرشى بۆ سەر موصلمانان
- ۴۰۷ ..... ((گيرانى بەغدا و كوژرانى خەلىفە))
- ۴۰۸ ..... (عىن جالوت) و زال بوون بەسەر (يەنجووج و مەنجووج) دا
- ۴۱۰ ..... ((لاواندەھى (ابن الاثير) بۆ ئىسلام و موصلمانان لە ترسناكى شالاوكان دا))
- ۴۱۴ ..... پاى (سەيد قطب) دەربارەى (جەنگىزخان) و (ھۆلاكو)
- ۴۱۶ ..... ((يەنجووج و مەنجووج)) پەگەزە پەنگ زەردەكان
- ۴۱۸ ..... (پېش ھاتنى قىامەت دەرەچىن)
- ۴۲۰ ..... دەنگۆ و ئەفسانەكانى (يەنجووج و مەنجووج)
- ۴۲۳ ..... (يەنجووج و مەنجووج) لە روانگى (بەھائى يەكان) ەو ە
- ۴۲۴ ..... (دەقى شىرتى بەھائى يەكان)
- ۴۵۰ ..... ((بەداداچوونىكى كورت لەسەر ئەم وتە پوچەلنە))
- ۴۵۱ ..... ((لەگەل ئايەتەكانى ئەم چېرۆكەدا))

- ٤٥٤ ..... ئەو دەسه‌لاتە، که خدا به (ذو القرنین)ی داوه
- ٤٥٧ ..... (دەسه‌لات ڕەخساندن له قورئاندا)
- ٤٥٩ ..... دیاردەکانی ئەو دەسه‌لاتە که خدا به (ذو القرنین)ی به‌خشیبوو
- ٤٦٢ ..... -ذو القرنین- هۆکارەکانی گرتۆتە بەر
- ٤٦٤ ..... ئاوابوونی خۆر له کانیایکی تیکه‌ڵ له قوری ڕەش دا
- ٤٦٦ ..... ئایا (ذو القرنین)یش پیغه‌مبەرێک بوو؟! .....
- ٤٦٩ ..... دەستووری دادپەرورانه‌ی (ذو القرنین)
- ٤٧١ ..... (پەرورده‌کردن به‌پاداشت و سزا)
- ٤٧٥ ..... ((لَتَرْجِعَ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا))
- ٤٧٧ ..... ((وَقَدْ أَحْطَيْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا))
- ٤٧٩ ..... (خُبْر) و (خُبْر) - خه‌به‌رو خویر -
- ٤٨١ ..... ئەو گه‌له‌ دواکه‌وتوو و بێ‌توانایه‌ی که (ذو القرنین) به‌ربه‌سته‌که‌ی بۆ بنیاتنان
- ٤٨٤ ..... ((فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا))
- ٤٨٥ ..... لیبرانی (ذو القرنین) له مال و سامان دا
- ٤٨٩ ..... ((فَاعِیْنُونِي بِقُوَّةٍ))
- ٤٩١ ..... به‌ربه‌سته‌که‌ له چی دروست کرا ؟!
- ٤٩٣ ..... (ذو القرنین) وه‌ک ئەندازیاریک
- ٤٩٥ ..... شکستی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) له‌به‌رده‌م به‌ربه‌سته‌که‌دا
- ٤٩٦ ..... ((أَسْطَعُوا)) و ((أَسْتَطَعُوا))
- ٤٩٨ ..... (بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌ ره‌حه‌تێک بووه‌ له‌ خوداوه)
- ٥٠٠ ..... (له‌ بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌دا وانه‌یه‌ک بۆ ئێمه‌ش هه‌یه‌)
- ٥٠٢ ..... ((به‌ئێنی خودا و ته‌خت کردنی به‌ربه‌سته‌که‌))
- ٥٠٥ ..... ئەو په‌ندانە که (ئیمامی قاسمی) له‌م چیرۆکه‌ی ده‌ره‌ینان
- ٥٠٧ ..... کۆتایی چیرۆکی (ذو القرنین) به‌ وته‌یه‌کی (سید قطب)
- ٥٠٨ ..... ((کۆتایی))

چېرۆكى پېشىنان له قورئاندا ..... بهشى دووهم

---

۵۱۱ ..... سهراوهكانى نهم كتيبہ

۵۱۴ ..... نيوهړوك

منتدى اقراء الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

وكتبه صلاح عبد الفتاح الخيري

هه وێر نه قاسی دانگا (ژو لۆژیسی سهیری پالاس)
 2230908 - 2221695- 2518138 م
 0770138729 | 07504605122 یو پالاس